UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

Viorica Moisuc

Istoria Relațiilor Internaționale

Până la mijlocul secolului al XX -lea

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*

https://biblioteca-digitala.ro

VIORICA MOISUC

ISTORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Până la mijlocul secolului al XX-lea

https://biblioteca-digitala.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Moisuc, Viorica
Istoria relaţiilor internaţionale până la mijlocul secolului al XX-lea/
Viorica Moisuc – Bucureşti: Editura Fundaţiei România de Mâine, 2003
320 p.; 24 cm

Bibliogr.
ISBN 973-582-827-8

327(100)

© Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003
ISBN: 973-582-827-8

https://biblioteca-digitala.ro

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

Prof. univ. dr. VIORICA MOISUC

ISTORIA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Până la mijlocul secolului al XX-lea

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*

București, 2003

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Cuvânt înainte 9

Capitolul I. **Statul şi teritoriul său**

Consideraţii generale (p. 11); Teritoriul statelor (p. 12); Delimitarea teritoriului statelor, felurile frontierelor (p. 16); Domeniul maritim (p. 18); Felurile statelor (p. 20)

Capitolul II. **Pace – Justiţie – Securitate – Război**

Consideraţii istorice (p. 22); Pace şi justiţie internaţională (p. 27); Pace şi securitate (p. 30); Dreptul la pace şi războiul (p. 33)

Capitolul III. **Tratate – Acorduri – Convenţii**

Consideraţii istorice (p. 39); Statutul politico-juridic al Principatelor române (p. 41); Negocierea şi încheierea tratatelor (p. 44); Ratificarea şi rezervele la tratate (p. 50); Expirarea tratatelor (p. 56); Sancţiunile cuprinse în tratate (p. 63)

Capitolul IV. **Principii de organizare politică a lumii în „secolul naţionalităţilor"**

Politica „echilibrului de forţe" şi a „compensaţiilor". Interesele româneşti (p. 66); Centrul şi Sud-Estul Europei – zonă a confruntării intereselor marilor puteri. Românii în cadrul acestor confruntări (p. 76)

Capitolul V. **Triumful principiului naţionalităţilor (1918-1920) – fundament al organizării politico-teritoriale postbelice a lumii**

Documente programatice (p. 85); State noi pe ruinele imperiilor prăbuşite. Statul naţional unitar România (p. 93); Confirmarea noilor realităţi în tratatele de pace (p. 96); Prima organizaţie mondială a naţiunilor şi principiile sale (p. 104).

Capitolul VI. **Organizarea păcii şi securităţii generale după primul război mondial**

Consideraţii generale (p. 116); Protocolul de la Geneva; poziţia diplomaţiei româneşti (p. 119); Conferinţa de la Genova şi revenirea la diplomaţia secretă (p. 123); Conferinţele de la Londra şi politica de „appeasement" (p. 128); Conferinţa dezarmării; aportul diplomatic al României (p. 134); Pactul de la Paris; rezerve şi interpretări româneşti (p. 139); Proiectul

https://biblioteca-digitala.ro

lui Aristide Briand de Uniune Europeană (p. 142); Convenţia de la Londra de definire a agresorului şi a teritoriului; interese româneşti (p. 143)

Capitolul VII. **Securitatea regională în Centrul şi Sud-Estul Europei: principii, obiective, evoluţii. Interesele şi contribuţia României**

Consideraţii generale (p. 147); „Confederaţia Danubiană" şi restaurarea Habsburgilor; ripostа statelor central-europene antirevizioniste (p. 149); Mica Înţelegere; Înţelegerea Balcanică (p. 154)

Capitolul VIII. **Chestiunea securităţii regionale în Europa de Nord şi de Răsărit**

Proiectul unui pact de dezarmare a partenerilor propus de Rusia sovietică (p. 174); Uniunea belgo-luxemburgheză (p. 175); „Protocolul Litvinov" – tentativă de revizuire a frontierelor (p. 176); Antanta Baltică; conexiuni politico-diplomatice cu Mica Înţelegere (p. 178); Proiectul Pactului oriental de securitate – ultimă încercare de a stăvili cursul spre război şi terorism. Interesele României (p. 181)

Capitolul IX. **Organizări regionale pe continentul american**

Doctrina Monroe (p. 189); Pactul Saavedra-Lamas contra războiului; contribuţia României şi a Micii Înţelegeri (p. 191); A VII-a Conferinţă Panamericană de la Montevideo (p. 196); A VIII-a Conferinţă Panamericană de la Buenos-Aires (p. 197)

Capitolul X. **Eşecul politicii de securitate colectivă. Afirmarea revizionismului şi revanşismului**

Revizionismul şi sensul articolului 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor. Contribuţii teoretice româneşti (p. 202); Premisele Pactului rhenan şi revizionismul german (p. 207); Acordurile de la Locarno, interesele statelor din Europa Centrală; percepţii româneşti (p. 223); Regimul special creat Germaniei pentru intrarea ei în Societatea Naţiunilor (p. 217)

Capitolul XI. **Politica de „appeasement" a marilor puteri şi subminarea securităţii statelor mici şi mijlocii. Interesele României**

Degajarea marilor puteri de răspundere faţă de aliaţi (p. 220); Tratatul de prietenie româno-francez – „ceva mai mult decât nimic" (p. 222); Planul Tardieu de „Uniune Economică Europeană": încercări târzii de revigorare a frontului antirevizionist în Europa (p. 225); Factorul sovietic în politica europeană. Percepţii româneşti (p. 229)

Capitolul XII. **Drumul spre război**

Agresiunea Japoniei contra Chinei (p. 235); Căderea Etiopiei sub ocupaţia Italiei; încercările Micii Înţelegeri de a revigora Societatea Naţiunilor (p. 237); Ocuparea zonei demilitarizate rhenane de către Germania şi falimentul Societăţii Naţiunilor; repercusiuni în Europa Centrală; căderea lui Nicolae Titulescu (p. 240); Războiul civil din Spania – confruntare internaţională între blocuri(p. 247); Modificarea regimului Strâmtorilor Mării Negre – consecinţă a degradării situaţiei internaţionale: Montreux 1936 (p. 249); Căderea Austriei şi a Cehoslovaciei sub ocupaţia germană şi ungară (p. 253); Criza românească (p. 267); Eşecul tratativelor tripartite de la Moscova (p. 272).

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolul XIII. **Războiul şi diplomaţia secretă la scară planetară: împărţiri şi reîmpărţiri de teritorii**

Înţelegerile secrete germano-sovietice, ocuparea Poloniei şi declanşarea celui de-al doilea război mondial (p. 275); Dezmembrarea României (p. 277); „Noua ordine" germană (p. 280); Ocupaţia sovietică (p. 281); Ocupaţia ungară – „ordinea horthystă" (p. 283); „Sfera de prosperitate japoneză" (p. 284); Organizarea lumii după Carta Atlanticului (p. 284); Violarea Cartei Atlanticului: Conferinţele interaliate de la Moscova, Teheran, Ialta, San-Francisco – trasare şi retrasare de frontiere, de linii de demarcaţie a zonelor de influenţă şi de dominaţie (p. 286)

Capitolul XIV. **Organizarea postbelică a lumii pe baza înţelegerilor secrete interaliate din anii războiului**

Carta ONU (p. 289); Fizionomia lumii postbelice (p. 292); Începuturile „războiului rece" (p. 293); Blocurile politico-militare (p. 295)

Capitolul XV. **Situaţia internaţională a României 1944-1947: Convenţia de armistiţiu şi Tratatul de pace cu Naţiunile Unite consfinţesc ocupaţia sovietică**

Tratatul de pace între România şi Naţiunile Unite, 10 februarie 1947 (p. 305)

Bibliografie generală 312

Hărţi 314

https://biblioteca-digitala.ro

Listă de abrevieri

- **A.A.:** Auswärtiges Amt (Ministerul de Externe German)
- **Arh. M.A.E.:** Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României, Bucureşti
- **Arh. M.A.E. – Paris:** Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franţei, Paris
- **Arh. M.A.N.:** Arhivele Ministerului Apărării Naţionale al României, Bucureşti
- **Arh. St.:** Arhivele Statului, Bucureşti
- **„D.D.":** *Dictionnaire Diplomatique* (sous la direction de A.-F. Frangulis), Paris, 1937
- **D.D.F.:** Documents Diplomatiques Français, I-ère série (1932-1936), II-ème série (1936-1939)
- **D.Z.A.P.:** Arhivele Centrale germane – Potsdam
- **E.M.A.T. – Vincennes:** Arhivele Statului Major al Armatei de uscat a Franţei, Paris (Vincennes)
- **F.O.:** Foreign Office (Ministerul de Externe britanic)
- **N.T.D.D.:** *Nicolae Titulescu, Documente Diplomatice*, Editura Politică, Bucureşti, 1967
- **Quai d'Orsay:** Ministerul de Externe al Franţei

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de față, destinată celor care studiază istoria relațiilor internaționale și a diplomației, prezintă într-o formă succintă, sintetică, evoluția relațiilor internaționale, de la apariția primelor comunități închegate politic până la mijlocul secolului al XX-lea, cu accent pe istoria continentului european.

În peisajul istoriografic românesc și universal, lucrarea se demarcă printr-o abordare diferită, în sensul că „zona" statelor mici și mijlocii – minimalizată în marile tratate de istorie universală și de istorie a relațiilor internaționale și prezentată ca o problemă anexă, sub titluri ca „Statele balcanice" sau „Europa centrală și sud-estică" luată global – este așezată la locul ce i se cuvine. Specificul contribuției acestor state la teoria și practica relațiilor internaționale în diferite perioade istorice degajă trăsături de un interes aparte. Instrumentele diplomatice folosite și adaptate contextului internațional dat au fost extrem de complexe și au decurs, nu de puține ori, din lupta pentru supraviețuire. În tot acest ansamblu de probleme este inclus în mod natural locul României, cu specificitatea sa, punându-se în lumină aportul ei la dezvoltarea unor concepte, idei, doctrine, acțiuni pe planul relațiilor internaționale în general, al relațiilor zonale în special.

Fără îndoială, istoria relațiilor internaționale se întrepătrunde cu diplomația, aceasta fiind mijlocul prin care statele acționează pentru a pune în aplicare politica lor externă, raporturile cu alte state, construirea acelor instrumente – tratate, acorduri, convenții bi și multilaterale – menite să dea viață ideilor, conceptelor, doctrinelor privind organizarea politică a lumii. În acest context a fost conturată contribuția unor personalități care și-au pus amprenta asupra anumitor evenimente, fenomene, dezvoltări politico-diplomatice, sau chiar a unor epoci istorice, cum ar fi Immanuel Kant și Jean-Jacques Rousseau, Napoleon al III-lea și Klement Metternich, Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu, Wodrow Wilson și Georges Clemenceau, Ion I.C. Brătianu, Thomas Masaryk și Gustav Stresemann, Louis Barthou, Nicolae Titulescu și Maxim Litvinov și, desigur, artizanii lumii de după al doilea război mondial – Iosif V. Stalin, Francisc D. Roosevelt și Winston Churchill.

*

Prezentarea întregii problematici pleacă de la precizarea unor concepte, noțiuni și definiții necesare înțelegerii fenomenelor politico-diplomatice în evoluția lor firească și în toată complexitatea lor. Fără a avea un caracter istoricist strict, lucrarea tratează organizarea lumii și relațiile internaționale în baza principiilor care le-au guvernat într-o epocă istorică sau alta: principiul „echilibrului de forțe" și principiul

„compensațiilor", principiul „naționalităților", al „politicii de forță și dictat"; diplomația secretă este prezentată în trăsăturile ei definitorii și în planul consecințelor sale, adesea dramatice, pentru viața și viitorul națiunilor și al statelor.

Deși lucrare de sinteză, am găsit util ca asupra unor probleme legate de specificul statelor central-sud-est europene în anumite momente, să insistăm mai mult, tocmai pentru a face cunoscute aspecte și determinări neglijate în alte lucrări de sinteză.

În elaborarea acestei cărți am valorificat nu numai o îndelungată experiență personală în cercetarea academică, dar și o seamă de monografii, studii de analiză și sinteză, culegeri de documente pe care le-am publicat de-a lungul anilor în țară și în străinătate, axate pe istoria relațiilor internaționale, a istoriei diplomației și a politicii externe a României. Lucrări reprezentative românești și străine de istorie și drept internațional public, editate în cursul anilor, completează bagajul documentar al lucrării. Un îndreptar de mare importanță au fost experiența în predarea acestei problematici în universități românești și străine, relația cu studenții, care mi-au clarificat zonele de interes, problemele controversate, dificultățile de percepere a unor fenomene, aplicația lor spre anumite abordări etc.

Autoarea

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL I

STATUL ŞI TERITORIUL SĂU

Consideraţii generale

Studiul istoriei relaţiilor internaţionale şi a diplomaţiei îşi propune să analizeze şi să explice relaţiile dintre comunităţile omeneşti politic organizate în cadrul unor teritorii delimitate, adică între state. Reglementările obligatorii în desfăşurarea acestor relaţii determină acţiunea statelor şi a indivizilor. În acest cadru, diplomaţia este instrumentul prin care statele pun în aplicare politica lor externă; obiectivele fundamentale de interes naţional sunt urmărite prin metode şi mijloace specifice, adaptate contextului internaţional dat. În acelaşi timp, nu poate fi neglijată personalitatea omului de stat (omului politic) care, prin iniţiativele sale, ideile, abilitatea, acţiunile desfăşurate, prestigiul său, poate determina anumite evenimente sau fenomene sau le poate influenţa într-o direcţie sau alta. Au fost în istorie mari oameni de stat care au dominat prin personalitatea lor desfăşurarea evenimentelor politico-diplomatice, ca de pildă Alexandru cel Mare în antichitate, Richelieu, Napoleon Bonaparte, Bismarck sau Metternich. La români, mari personalităţi ca Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul, Mihail Kogălniceanu, Ion I.C. Brătianu sau Nicolae Titulescu au influenţat de o manieră determinantă poziţia internaţională a României şi au lăsat urme adânci în conştiinţa universală.

Printre factorii care influenţează dinamica relaţiilor internaţionale, pe un loc de primă importanţă se află condiţiile geografice. **Fernand Braudel**, în lucrarea sa *La Méditeranée et le monde méditeranéen à l'époque de Philippe II* (Paris, 1949), a pus în lumină tocmai valoarea acestui factor în dezvoltarea socio-umană şi politică. Într-adevăr, calitatea actelor politice ale unui stat este influenţată într-o manieră pozitivă sau negativă de climatul teritoriului pe care este constituit statul, reţeaua hidrografică sau calitatea solului, bogăţiile solului şi subsolului, poziţia sa geo-strategică etc. (abstracţie făcând de formele de relief extreme ca zona polară, zona ecuatorială, deşerturile); de aceea, inegalitatea între state în ceea ce priveşte resursele economice a provocat de-a lungul istoriei numeroase conflicte sau politici de forţă. Statul care a reuşit să controleze materiile prime esenţiale a avut mari avantaje în raporturile cu alte state. De asemenea, mentalităţile, tradiţiile istorice, obiceiurile, vocaţia de pace sau de război a societăţii respective au un rol foarte important în întocmirile politice ale statelor pe arena internaţională, în raporturile ce se creează între ele.

Un factor important în relaţiile între state a fost, din cele mai vechi timpuri, ieşirea la mare; acest atribut a determinat dezvoltarea puterii comerciale a unui stat şi, de aici, a puterii sale politice. Dimpotrivă, statele fără ieşire la mare sau fără acces la

https://biblioteca-digitala.ro

marile căi fluviale navigabile au avut un serios handicap pe tărâm economic. În perioada dezvoltării capitalismului, „accesul la mare" a devenit, în unele cazuri, un obiectiv major de politică externă: cazul Rusiei – accesul la Marea Baltică şi la Marea Neagră, cazul Serbiei – accesul la Marea Adriatică etc.

Din ieşirea la mare şi stăpânirea fluviilor a rezultat posibilitatea exercitării unui control profitabil asupra marilor artere de comunicaţie ce străbat teritoriul unui stat, fie pe cale terestră, fie pe apă (mări, oceane, fluvii), fie în aer. De exemplu, Canalul de Suez a determinat creşterea afluxului de nave în Marea Mediterană şi Marea Roşie, făcând să crească importanţa Maltei şi a localităţii Aden.

Poziţia insulară a unui stat poate avea multe avantaje, dar şi dezavantaje. Astfel, dacă insula se află departe în ocean, ea poate fi escală pe marile rute maritime şi aeriene, poate avea valoare strategică (baze pentru marina de război, pentru aviaţie, ca de exemplu Islanda – importantă bază navală pentru războiul din Atlantic în 1941, sau arhipelagurile din Pacific – obiect de dispute diplomatice în 1919 şi 1940). Dacă se află în vecinătatea litoralului, insulele pot deveni avanpost al unei penetraţii economice sau politice îndreptate contra unui stat care deţine litoralul respectiv (în 1842, Anglia a folosit Hong-Kong ca bază pentru acţiunea sa în China; în 1942, japonezii au ocupat o serie de insule pentru a-şi pregăti ofensiva contra Indiei etc.).

Statele insulare pot dispune de o forţă de afirmare economică şi politică mare şi datorită poziţiei lor. De exemplu, Marea Britanie sau Japonia.

Inconvenientele poziţiei insulare se leagă de lipsa resurselor elementare complexe, ceea ce le poate crea dependenţă economică şi pierderea suveranităţii politice – cazul Sardiniei, Siciliei, Corsicii etc.

Teritoriul statelor

Teritoriul este regiunea de pe glob pe care un stat oarecare îşi exercită dominaţia exclusivă, dreptul său de suveranitate. Această regiune înglobează uscatul şi apele care îl traversează sau cu care se învecinează. Avem de-a face cu un **teritoriu terestru**, un **teritoriu acvatic** – care poate fi maritim, lacustru sau fluvial. O categorie aparte o constituie oceanele şi mările care despart continentele. Alături de acestea mai există spaţiul aerian, precum şi **teritoriul glaciar**.

Teritoriul unui stat poate consta dintr-o masă compactă – deci o singură unitate, dar poate fi format şi din fragmente separate, despărţite de suprafaţa terestră. De exemplu, România, Elveţia, Polonia, Cehia etc. fac parte din prima categorie; toate statele care au colonii au un teritoriu dispersat şi fac parte din a doua categorie.

În situaţia în care o parte a teritoriului unui stat se află înconjurat din toate părţile de teritoriul altui stat, avem de-a face cu o **enclavă**. Astfel, Republica San Marino este o enclavă în Italia.

Din punct de vedere fizic, statele pot fi exclusiv continentale sau neexclusiv continentale. Primele sunt o excepţie: Elveţia, Austria, Ungaria, Cehia, Bolivia etc., – acestea nu au ieşire la mare, dar au, desigur, multe ape – fluvii, lacuri, râuri – care, prin reţeaua de canale continentală, pot să comunice cu mările sau oceanele (exemplu: Dunărea care străbate Austria şi Ungaria are ieşire la Marea Neagră).

În legătură cu noţiunea de teritoriu al unui stat, a circulat şi teoria după care ar exista şi un teritoriu fictiv, şi anume:

1) navele de război şi navele comerciale ale statului respectiv care, în oceanele continentale şi apele litorale, ar trebui să fie considerate ca părţi detaşate ale statului al cărui pavilion îl poartă;

https://biblioteca-digitala.ro

2) clădirile ambasadelor şi legaţiilor aflate pe teritorii străine.

Concepţia la care ne-am referit se bazează pe principiul extrateritorialităţii.

Aşadar, ce principii pot sta la baza constituirii raţionale a teritoriului statelor? Şi în acest domeniu opiniile sunt diverse. După unele păreri, teritoriul unui stat trebuie să cuprindă toate părţile de pe glob unde trăiesc grupuri mai mari sau mai mici de persoane aparţinând aceleiaşi naţionalităţi; prin urmare, teritoriul unui astfel de stat ar putea cuprinde zone separate unele de altele de spaţii geografice mari (nu este obligatoriu ca persoane de aceeaşi naţionalitate cu cea a statului în cauză să locuiască în zona frontalieră vecină). Urmarea unei astfel de configuraţii geo-politice ar fi că statul respectiv ar fi lipsit de un atribut de bază al dezvoltării sale, şi anume unitatea teritoriului.

O altă teorie consideră că, în virtutea dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, orice grup etnic poate să-şi constituie un stat propriu, dacă doreşte, pe o anumită suprafaţă de pământ. Urmarea ar fi însă apariţia unor formaţiuni statale minuscule, neviabile, sursă permanentă de disfuncţii socio-politice.

S-a căutat o soluţie viabilă şi în criteriul echilibrului politic: un stat ar trebui să aibă un teritoriu necesar pentru ca puterea sa să fie în echilibru cu cea a altor state. Un astfel de sistem poate legitima însă orice război şi orice cucerire.

În fine, formarea statelor s-ar fi putut realiza pe baza principiului egalităţii în ceea ce priveşte densitatea populaţiei; de aici ar fi rezultat două consecinţe, şi anume statele cu populaţie prea numeroasă ar fi trebuit să primească teritorii, iar statele cu populaţie rară să cedeze teritorii. În acest sens se preconiza chiar o revizuire a frontierelor la date fixe, de exemplu la fiecare 50 de ani. Această teză bizară a fost prezentată în 1919 de un scriitor olandez, Montijn. Ce n-a intuit autorul teoriei sus-amintite era faptul că nici un stat nu poate consimţi de bună voie la prelevarea unei părţi a teritoriului său în favoarea altui stat.

Toate teoriile suscitate au un defect comun: ele creează o mare instabilitate teritoriului statului, dau o importanţă exagerată factorului „densitatea populaţiei" căruia i se subordonează întinderea teritoriului. În realitate, nu există un principiu general-valabil care să determine aspectul teritorial al unui stat. Cele mai diverse circumstanţe pot determina sau influenţa mai mult sau mai puţin constituirea teritorială a fiecărui stat.

Fără îndoială că, de-a lungul timpurilor, şi cele mai stabile state au fost supuse, cu sau fără voia lor, unor modificări teritoriale dictate de diferite împrejurări. Un exemplu extrem de concludent este reprezentat de modificările teritoriale ce au avut loc în Europa Centrală şi de Sud-Est în anii 1918-1920, când au apărut state noi, cu configuraţii teritoriale noi, ca Polonia, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven, Ungaria, Austria; altele şi-au micşorat mult teritoriul ca Germania, Rusia, altele au dispărut cu totul de pe harta lumii – cazul Austro-Ungariei. Un alt exemplu îl reprezintă modul cum şi-au modificat statutul teritorial unele state din aceeaşi zonă a Europei în anii 1939-1947, nu ca urmare a aplicării principiului naţionalităţilor (auto-determinarea), cum a fost cazul în perioada 1918-1920, ci ca urmare a folosirii forţei şi a tranzacţiilor între marile puteri. Aşa a fost cazul Cehoslovaciei (1938-1939), al Poloniei şi Ţărilor Baltice (1939), al României (în 1940, 1944 şi 1947), al Germaniei, împărţită în două state după al doilea război mondial, al Iugoslaviei în ultimii ani ai secolului al XX-lea, împărţită în mai multe state minuscule independente etc., etc. Totodată, marea profitoare, în Europa, a acestor modificări teritoriale pe seama statelor amintite a fost URSS., succesoarele sale Rusia, Ucraina, Belarus continuând să deţină azi teritoriile acaparate de URSS în anii celui de-al doilea război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare, în cazul aplicării principiului revizuirii *statu-quo-ului* teritorial este important ca acest lucru să fie considerat o necesitate de toate părţile interesate şi să se realizeze prin acorduri ce reprezintă voinţa liber exprimată de aceste părţi. O astfel de modificare, retrasare de frontiere exclude folosirea ameninţării cu forţă, a violenţelor de orice fel.

Pactul Societăţii Naţiunilor, adoptat în 1919 pe baza celor „14 puncte" ale preşedintelui SUA., **W. Wilson**, prevedea *„să se dea garanţii mutuale privind independenţa politică şi garanţii teritoriale tuturor statelor mari şi mici"*. După părerea majorităţii specialiştilor, aceste garanţii (cuprinse şi în articolul *10* al Pactului) nu aveau intenţia de a legitima fără rezervă şi pentru totdeauna *statu-quo-ul* teritorial aşa cum rezulta el din Tratatele de pace din 1919-1920, ci sublinia faptul că nici un stat nu trebuia să obţină modificări teritoriale prin violenţă, ci doar prin bună înţelegere reciprocă. În acest sens s-au pronunţat şi Comisia de jurişti a Societăţii Naţiunilor în Declaraţia interpretativă a acestui articol al Covenantului[*], dată în 1921, precum şi Comisia de amendamente.

În aceeaşi optică trebuie privit şi **Actul final de la Helsinki (1975)**, conform căruia recunoaşterea reciprocă de către statele lumii a frontierelor nu este sinonimă cu imuabilitatea lor. Modificări de frontiere sunt posibile prin înţelegeri între părţile interesate. Este de menţionat însă că, în perioada postHelsinki, au avut loc modificări de frontiere în Europa ca urmare a intervenţiei unor factori diverşi. Aşa de pildă, unificarea celor două Germanii a fost posibilă datorită prăbuşirii URSS; aceeaşi situaţie a existat şi în cazul împărţirii Cehoslovaciei în două state independente, Cehia şi Slovacia. În schimb, în cazul fărâmiţării Iugoslaviei, factorii determinanţi au fost fie voinţa unilaterală impusă prin presiuni, fie războiul, indiferent de cauzele care l-au provocat.

*

Întinderile de apă din categoria oceanelor şi mărilor intercontinentale nu fac parte din teritoriul nici unui stat sau nici un stat nu poate avea vreun drept de proprietate asupra lor, nici nu poate dicta legile. Oceanul este drumul comun al tuturor naţiunilor, unde ele se află pe picior de egalitate. Mările şi oceanele sunt un element necesar dezvoltării civilizaţiei şi prosperităţii tuturor naţiunilor, chiar şi a acelora care n-au acces direct la ele.

În ceea ce priveşte atributele de proprietate sau suveranitate, există două sisteme de apreciere: *res nullius* – un lucru ce nu aparţine nimănui sau *res communis* – un lucru ce aparţine tuturor. Cel dintâi invocă în favoarea sa absenţa suveranităţii pe oceanele şi mările intercontinentale. Celălalt susţine că acestea sunt lucruri comune pentru că ele sunt un instrument necesar schimburilor comerciale internaţionale. Ambele doctrine suferă de mari carenţe. În primul caz (*res nullius*) se presupune că, neaparţinând nimănui, aceste ape pot deveni obiect de dispută sau de ocupaţie; or, prin natura lui, oceanul este incompatibil cu ideea de ocupaţie. Ele nu sunt nici *res communis* în sensul strict al cuvântului pentru că un lucru nu poate fi patrimoniul colectivităţii statelor decât dacă el poate fi patrimoniul fiecărui stat în parte: se ştie că nu există co – suveranitate colectivă, aparţinând tuturor statelor.

Dacă mările şi oceanele nu intră sub suveranitatea nici unui stat, folosirea lor rămâne deschisă tuturor naţiunilor. Împăratul **Justinian** al Bizanţului declara la vremea sa că *„marea este comună pentru toţi"*.

---

[*] *Covenant* = Pactul Societăţii Naţiunilor.

https://biblioteca-digitala.ro

În schimb, fundul şi subsolul oceanelor şi mărilor intercontinentale au regim de domeniu terestru. Se admite că statele pot ocupa fundul mărilor pentru a exploata, de exemplu, bancurile de perle, recifurile de coral; fundul mării pe o întindere de 20 de mile în jurul insulei Ceylan (unde se pescuiau perle) era declarat a fi supus suveranităţii Angliei, independent de apele de deasupra, care erau libere. În virtutea aceloraşi principii, un stat poate săpa un tunel în subsolul mărilor. Acest subsol, fiind un bun făcut de cineva, poate deveni obiectul ocupaţiei sale. O astfel de soluţie a fost în mod expres prezentată în raportul expus în 1875 de Krantz în Camera Deputaţilor a Franţei într-un moment când se punea chestiunea de a se străpunge printr-un tunel subsolul Mării Mânecii, legând Franţa de Marea Britanie. „*Cele două popoare – englez şi francez* – se spunea în acest document – *vor beneficia de o seamă de avantaje din faptul ocupării subsolului acestei mări intercontinentale*"[1]. Un tunel submarin face parte din domeniul statelor care l-au construit.

În anumite epoci istorice, unele state au înţeles să exercite suveranitatea lor sau proprietatea asupra mărilor intercontinentale. Pretenţiile exclusive ridicate în această chestiune au determinat nu o dată dispute aprinse şi războaie sângeroase. Aşa de exemplu, fenicienii şi cartaginezii s-au străduit să elimine orice alţi navigatori de pe mările unde circulau corăbiile lor, iar oraşele maritime greceşti au pretins suveranitatea asupra apelor învecinate; regele Cretei, **Minos,** sau tiranul din Samos, **Polycrate** şi-au luat titlul de „stăpân al mărilor"; în 449 î.Chr., atenienii au declarat că nici un vas de război aparţinând Persiei nu va putea intra „în apele lor" cuprinse între Bosforul Thraciei şi coastele Pamfiliei.

Roma, în **Digestae** şi **Institutes**, considera că marea este un *res communis*, dar numeroase alte tratate afirmau că marea poate fi supusă dominaţiei unui singur stat; acest lucru a fost precizat, de exemplu, în tratatul din 348 î.CHr. între Roma şi Cartagina.

În Evul Mediu, Veneţia susţinea că ea are drept de proprietate asupra Mării Adriatice, invocând o decizie a Papei **Alexandru al III-lea,** care, în 1177, a dat Dogelui un inel de aur, ca semn al dominaţiei Veneţiei asupra mării. La rândul lor, Genova şi Pisa au ridicat pretenţii asemănătoare asupra Mării Ligurice. Tot în acea vreme, Danemarca şi Suedia au declarat Marea Baltică sub suveranitatea lor.

În secolele XV-XVII, erau susţinute aceleaşi teorii. Portugalia considera Marea Guinee ca făcând parte din teritoriul ei şi a interzis navigaţia în acea zonă. Spaniolii reclamau proprietatea asupra Oceanului Pacific, stabilindu-şi dominaţia asupra Capului Bunei Speranţe. Olandezii au închis accesul spaniolilor acolo. Englezii înglobau în teritoriul lor marea de la Stadtland în Norvegia până la capul Finister în Spania şi, de asemenea, până la coastele Americii şi regiunile necunoscute din Nord. **Elisabeta I-a** a pretins extinderea proprietăţii engleze asupra apelor din jurul Angliei. Era vremea când Spania se plângea de atacurile corsarilor lui **Francis Drake** care violau „*domeniul spaniol*" al apelor Americii. Sub **Carol I, Cromwell** şi **Wilhelm de Orania**, englezii au reclamat posesiunea asupra „*teritoriului mărilor britanice*" care se întindeau, după părerea lor, de la coastele Angliei până în America şi Groenlanda.

În secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, Anglia considera că oceanele fac parte din teritoriul său şi că îşi poate exercita jurisdicţia asupra acestora.

---

[1] „Journal Officiel" de la République française, 2 août 1875, p. 6226.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1821, țarul Rusiei, **Alexandru I,** a proclamat toată Marea Behring, până la 51° latitudine nordică, teritoriu rus, pretenții la care a renunțat prin tratatele din 1824 și 1825 cu SUA și Marea Britanie. În 1886 însă, Statele Unite, cărora Rusia le vânduse în 1867 teritoriul peninsulei Alaska, au făcut o tentativă de a obține drepturi exclusive asupra unei părți din Marea Behring.

În timpul primului război mondial, chestiunea legiferării libertății mărilor pentru toate statele a stat în centrul atenției Puterilor Aliate și Asociate. În Mesajul către Congresul SUA, la 8 ianuarie 1918, **Wilson** sublinia, printre obiectivele programului său de pace, și *„libertatea absolută a navigației pe mare, în afara apelor teritoriale, atât în timp de pace cât și în timp de război..."*

Pretențiile de transferare a mărilor și oceanelor în teritoriu sub suveranitatea unui stat au suscitat numeroase analize și luări de poziție de-a lungul timpului. Găsim idei interesante în scrierile politice din secolele al XIV-lea și al XV-lea, dar mai ales în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, la scriitori ca **Peregrino, Coepolla, Francipano**. În lucrarea *Del dominio del mare Adriatico*, **Fra Paolo Serpi** susținea punctul de vedere al Republicii Veneția privind dominația Mării Adriatice. Apărătorii principiilor libertății mărilor au fost mai numeroși. Dacă în 1609 **Grotius** publica la Leyda lucrarea *Mare liberum,* îndreptată contra pretențiilor portugheze de dominare a mărilor și oceanelor, un alt autor, **Gentile**, a scris în 1613 lucrarea *De advocatione hispanica,* în care s-a străduit să explice că regele Angliei este stăpânul absolut al tuturor apelor ce înconjoară Marea Britanie. În 1615, scoțianul **William Welwood** susținea aceeași teză în lucrarea *De dominio maris*. Pe aceeași poziție, portughezul Freitas, în 1625, îi răspundea lui Grotius în lucrarea *De justo imperio Lusitanorum asiatico,* încercând să demonstreze că portughezii sunt stăpânii mărilor Indiei.

Delimitarea teritoriului statelor, felurile frontierelor

Pentru ca statele să trăiască în pace unele lângă altele, trebuie ca ele să-și exercite suveranitatea pe o anumită parte a globului. Acest spațiu trebuie să fie circumscris de limite care se numesc frontiere. Determinarea acestora constituie totodată un drept și o obligație a statelor. Nu se poate imagina teritoriul unui stat fără demarcații clare care să-l separe de alt stat vecin. Există un raport foarte strâns între frontieră și teritoriul pe care-l delimitează. Absența unor frontiere clare supune statul unor permanente conflicte cu vecinii.

Din punct de vedere formal, delimitarea domeniului terestru poate avea o bază dublă. Frontierele statelor delimitează posesiuni imemoriale și necontestate. Aceasta apare ca un acord tacit între state. Dar, în cele mai multe cazuri, tratatele sunt cele care stabilesc frontierele. Aceste tratate sunt foarte diverse. Cele mai multe sunt tratatele de pace care reglementează frontierele între state, ele stipulând modificări teritoriale; mai există și convenții speciale aferente, numai pentru determinarea frontierelor, fără ca să fi avut loc vreun război, cum ar fi cedări de teritorii sau modificări de frontiere intervenite de comun acord între părți. Sunt și situații când modificările de frontieră au fost impuse unor state terțe, mai ales când se creează state noi pe cale exclusiv diplomatică. În tratatele de pace care se referă la frontiere, se specifică doar punctele principale de demarcație. Se numește apoi o comisie internațională, formată de obicei din ingineri topografi și ofițeri de stat major ai statelor interesate, cu misiunea de a trasa pe teren frontiere, de a ridica

https://biblioteca-digitala.ro

planuri topografice şi de a întocmi apoi un proces-verbal de delimitare care se supune guvernelor respective.

Noţiunea de frontieră a variat de-a lungul secolelor. La începutul relaţiilor între popoare, frontierele erau reprezentate de o fâşie de teren deşert, care nu aparţinea nimănui. Aşa a fost în antichitate; romanii se protejau contra barbarilor, chinezii contra hunilor, ruşii contra tătarilor, austriecii contra turcilor etc. Pe măsură ce a crescut valoarea pământului, aceste fâşii s-au îngustat şi au dispărut aproape complet, transformându-se în simple linii de separaţie între două ţări limitrofe. În timpurile moderne s-au constituit „zonele de frontieră", ele asigură inviolabilitatea liniei frontaliere. Uneori, aceste zone sunt declarate neutre.

În legătură cu trasarea frontierelor, există diferite sisteme. Tratatul de pace de la Versailles din 1919 cu Germania a stabilit ca pentru unele părţi ale frontierei polono-germane să se procedeze prin plebiscit pentru ca populaţia să-şi exprime opţiunea. La trasarea frontierei bulgare după tratatul de pace de la Berlin din 1878, s-au avut în vedere principiul naţionalităţii majorităţii locuitorilor din regiune şi necesităţile topografice, dar şi interese legate de libera circulaţie în zonă.

Alte teorii au susţinut că întinderea statelor se stabileşte în funcţie de frontierele naturale – lanţuri de munţi, ape curgătoare mari. Sistemul a avut mulţi partizani. Obiecţia adusă acestei teorii era că nu există pe glob atâţia munţi, fluvii, mari lacuri care să poată să constituie tot atâtea frontiere naturale câte state sunt pe glob. În epoca modernă, barierele naturale au pierdut mult din eficacitatea lor în cazul războaielor neconvenţionale.

Aşadar, modalităţile de stabilire a frontierelor unui stat se reduc în fond la două: *frontiera artificială*, numită de unii specialişti „intelectuală" sau „matematică", adică o frontieră trasată arbitrar, fără ca ea să coincidă cu forme fizice de relief mai mult sau mai puţin avantajoase; *frontiera naturală* sau „fizică" este aceea care urmează anumite forme de relief – munţi, fluvii, mări etc.

Frontiera artificială este stabilită sau fixată urmărindu-se o latitudine şi o longitudine. Acest gen de frontiere sunt singurele care pot exista între ţări pe care nu le separă nici fluvii, nici munţi, nici alte forme de relief vizibile. Semnele distinctive sunt reprezentate de borne, turnuri, pietre numerotate, cruci, ziduri, şanţuri, fortificaţii etc. Liniile imaginare care unesc aceste semne plantate din loc în loc formează o linie de demarcaţie continuă. Aceste semne trebuie întreţinute în stare bună ca să nu se ivească dispute între populaţiile vecine.

Frontierele naturale, reprezentate de forme de relief în care n-a intervenit mâna omului, ca munţi, coline, prăpăstii, păduri, deşerturi, cursuri de apă, se stabilesc în mai multe feluri:

- dacă două state sunt separate printr-un lanţ de munţi, ca de exemplu Pirineii între Spania şi Franţa, punctul superior al munţilor marchează frontiera;

- o mare interioară sau un lac separă două sau mai multe state – se admite ca linie de frontieră mijlocul lacului sau al mării;

- un fluviu curge între două state – sunt mai multe soluţii: cea mai răspândită părere este aceea că linia mediană trebuie să constituie frontiera (**Grotius, Vattel, Martens**); fiecare stat este proprietar până la talweg; un alt sistem face distincţie între fluviile navigabile şi cele nenavigabile, delimitând frontiera pe primele pe linia mediană şi pe celelalte, pe talweg.

https://biblioteca-digitala.ro

Când un fluviu care serveşte de frontieră are mai multe braţe, există mai multe formule privind stabilirea frontierelor: a) se alege braţul principal, şi anume acela care are talweg; b) când mai multe braţe au talweg, atunci se alege acela care are cea mai mare adâncime. În acest sistem, insulele de pe fluviu care nu sunt pe talweg aparţin unui singur stat. Alte sisteme împart în două şi insulele. S-a mai stabilit că modificările care pot apărea în cursul fluviului nu trebuie să exercite nici o influenţă asupra limitei stabilite în ceea ce priveşte insulele. În Evul Mediu se considera că fluviul despărţitor nu aparţinea nimănui, frontierele fiind pe cele două maluri. În ceea ce priveşte podurile construite pe fluviile de frontieră, punctul de demarcaţie se află, de regulă, chiar în mijlocul acestuia.

Domeniul maritim

Domeniul maritim se compune din toate întinderile marine care sunt supuse autorităţii statului ca şi cele terestre. Un astfel de statut este recunoscut unanim mărilor interioare sau închise, radelor, canalelor artificiale. Se aplică, de asemenea, mărilor teritoriale, litorale, mărilor interioare neînchise, strâmtorilor maritime. Există state care n-au teritorii maritime – Elveţia, Austria, Ungaria, Cehia, Slovacia în Europa; Bolivia, Paraguay în America Latină; Afganistan în Asia. Frontiera maritimă este limita teritoriului spre mare, cu alte cuvinte, linia care separă marea teritorială de marea intercontinentală.

Marea teritorială sau litorală este partea de mare care se întinde în lungul coastelor unui teritoriu şi pe care statul respectiv are drepturi. Ea poate fi în jurul unei insule sau al unui continent, în jurul unor stânci pe care un stat le posedă în mare sau în ocean. S-a ridicat o chestiune interesantă în legătură cu apele maritime din jurul unor faruri pe care unele state le-au plantat departe în mare sau ocean, pe o stâncă sau pe piloni înfipţi în fundul mării. Unii autori au susţinut că aceste faruri trebuie să fie asimilate unor vase-faruri ancorate, alţii că trebuie tratate ca nişte insulite, având mare teritorială în jurul lor.

În ceea ce priveşte condiţia juridică a mării teritoriale, unii specialişti consideră că această mare este parte componentă a teritoriului statului respectiv, alţii susţinând că marea teritorială este un teritoriu maritim propriu-zis.

Primei concepţii îi corespund două noţiuni: 1) sistemul dreptului de proprietate şi 2) sistemul dreptului de suveranitate. Problema prezintă interes din punctul de vedere al determinării frontierelor de stat care se opresc la limita apelor teritoriale. Sistemul dreptului de proprietate susţine că dreptul statului riveran asupra mării teritoriale este un drept de proprietate, un *dominium*. Această zonă este în mod direct supusă autorităţii statului, din care rezultă posibilitatea interzicerii accesului navelor străine, folosirii contra lor a artileriei costiere. Utilitatea dreptului de proprietate asupra mării teritoriale este legată de apărarea securităţii statului etc. Produsele submarine ale mării teritoriale – perle, corali etc. constituie o mare bogăţie, alături de pescuit. Fundul mării de lângă coaste este continuarea teritoriului terestru.

Pentru marea majoritate a autorilor, marea teritorială depinde de statul riveran nu numai prin legătura de proprietate, ci şi prin suveranitate. Ideea a fost formulată în secolul al XVII-lea. Statul riveran proprietar putea, în virtutea suveranităţii, să interzică navigaţia, să o declare neutră în timp de război etc. Deşi marea teritorială poate fi

https://biblioteca-digitala.ro

considerată ca o parte a teritoriului statului riveran supusă integral suveranității sale, acest stat nu are, în practică, dreptul de a refuza, în timp de pace, trecerea și sejurul vaselor comerciale decât dacă securitatea sa o cere. Desigur că orice navă în trecere sau sejur prin apele teritoriale ale unui stat trebuie să-i respecte legislația. În timp de război, apele teritoriale au același regim ca și cel al statului căruia îi aparțin.

Întinderea mării teritoriale era absolut arbitrară în Evul Mediu. În secolul al XIV-lea a fost fixată la 6 mile marine*. Această întindere a fost consacrată într-un document din 23 august 1327 emanat de la Cancelaria regelui **Juan de Aragon**; ea era recunoscută și în secolul al XVI-lea. Mai târziu, **Filip al II**-lea al Spaniei a stabilit, printr-o ordonanță din 1565, întinderea mării teritoriale până la linia orizontului văzută de pe mal, evaluare acceptată și de Scandinavia și Scoția.

În secolul următor au apărut și alte idei. A fost limitată întinderea mării teritoriale la punctul atins de o corabie după două zile de mers. În 1610 apare ideea (într-un tratat politic anglo-olandez) a limitei în punctul unde ar bate un tun așezat pe țărm. Ea este legiferată de Țările de Jos în 1671. Ideea rezistă și în secolul al XVIII-lea când **Vattel** afirmă că *„teritoriul unui stat se întinde pe marea înconjurătoare până acolo încât să-i asigure securitatea"*. Majoritatea tratatelor din prima jumătate a secolului al XVIII-lea prevăd trei mile marine pentru întinderea apelor teritoriale.

În 1760, Spania fixa la șase mile marine această întindere, iar Norvegia la patru mile, distanță care depășea pe aceea a bătăii tunurilor de pe țărm.

În secolele al XIX-lea și al XX-lea s-au conturat două soluții: bătaia celui mai puternic tun sau măsura fixă de 3 mile marine. Unul dintre cei mai mari jurişti, **Martens,** se pronunța pentru zece mile, iar *Institutul de Drept Internațional de la New York* stabilea în 1894 șase mile și propunea ca, în caz de război, statul riveran neutru să poată stabili zona sa neutră până la bătaia tunurilor de pe coastă; Asociația juriștilor americani a admis în 1912, pentru SUA, o distanță de șase mile marine pentru apele teritoriale.

În 1907, România și Rusia au stabilit întinderea teritoriului lor în apele înconjurătoare la zece mile. Statele din America Latină – Chile, Argentina, Ecuador, Salvador, stabilesc această întindere între două limite: o leghe marină (sau trei mile) și patru leghe (12 mile) măsurate de la zona refluxului. În 1919, SUA a pretins exercitarea suveranității sale la o distanță de 12 mile marine de la coastele SUA. În 1923, Marea Britanie a pretins același lucru.

Chestiunea întinderii apelor teritoriale a făcut obiectul unor sentințe arbitrale în secolele XIX și XX. În 1892, *Curtea Internațională de Justiție* de la Haga a decis distanța de trei mile, iar în 1902, în urma unui conflict americano-rus, aceeași instanță s-a pronunțat pentru 11 mile. În 1923, într-un conflict cu SUA vizând Oceanul Înghețat de Nord, Rusia sovietică a pretins suveranitatea sa până la 12 mile marine.

În ceea ce privește teritoriul insulelor izolate, se pot distinge două cazuri: 1) insula este separată de continent printr-o întindere de apă superioară de două ori lărgimii apelor teritoriale: în acest caz, insula poate fi un teritoriu distinct, neavând nici o legătură cu continentul, iar teritoriul ei cuprinde și apele înconjurătoare; 2) insula este separată de continent de o întindere de apă mai mică decât cea menționată. În acest caz, delimitarea frontalieră între insulă și continent se face pe

* O milă marină are 1.852 metri. O leghe marină are 5.556 km. sau trei mile.

https://biblioteca-digitala.ro

o linie mediană. Dacă insula este o continuare a continentului, făcând parte din acelaşi stat, atunci întinderea de apă dintre cele două părţi de uscat este o întindere naţională. Dacă este vorba de un ansamblu de insule (Norvegia, Olanda, de exemplu) care formează fiordurile, întinderea de apă dintre ele a fost considerată, din timpuri imemoriale, ape interioare.

În unele regiuni, cum este extremitatea peninsulei Alaska, apele sunt acoperite de gheţuri pe o mare întindere. În aceste cazuri, discuţiile şi controversele au luat sfârşit în 1912 prin *Convenţia de la Cristiania* privind Spitzbergul, care a asimilat acestei denumiri toate insulele situate într-o anumită zonă de longitudine şi latitudine *„împreună cu apele şi gheţurile care le înconjoară până la o întindere de 8 mile marine"*, decizie însuşită în *Convenţia* din 9 februarie 1920.

Felurile statelor

Statele s-au constituit pe baza formelor iniţiale de organizare a triburilor şi uniunilor de triburi. Şeful militar a devenit, în timp, conducător suprem, cu puteri depline, concentrând în mâinile sale puterea politică executivă, judecătorească, militară, religioasă. În vechiul Egipt, faraonul întrunea toate aceste atribuţii. La perşi, regele avea aceleaşi funcţii. La daco-geţi, regele (primul mare rege cunoscut, **Burebista**), aducând sub puterea sa toate triburile traco-dace din interiorul arcului carpatic şi extracarpatic până în Balcani, Tisa, Bug şi Carpaţii Păduroşi, a devenit cel mai de temut şef militar şi politic din regiune. În regatul dac, marele şef religios era **Deceneu**, cu puteri şi influenţă foarte mari în stat. În Grecia antică au fost cunoscute **statele-oraş**, fie că erau republici (ca de exemplu Atena), fie că erau regate (ca de exemplu Sparta). La romani, oraşul-stat Roma, născut ca regat, a devenit apoi republică şi în secolul I d.Chr. s-a transformat în imperiu, extinzându-şi teritoriul atât în peninsulă, cât şi în alte zone.

În Evul Mediu european a predominat monarhia, fie că era vorba de imperii sau regate constituite pe teritorii foarte întinse, ca imperiul lui **Carol cel Mare**, fie că erau de mici dimensiuni ca principatele, ducatele etc. Este de menţionat că năvălirile popoarelor migratoare, aşezarea acestora în diverse zone unde stăpânirea romană era slabă sau dispăruse cu totul au dus la constituirea unor regate barbare, având ca nucleu tribul cel mai puternic şi cel mai de vază şef militar. A fost cazul regatului ungar în câmpia Panonică, al regatului bulgar în sudul Dunării, al micilor regate germane, vandale etc.

Întâlnim în Europa medievală şi republica: e vorba de „oraşe-republici", cu o viaţă economică şi comercială intensă, cum au fost oraşele-porturi italiene ca Veneţia, Genova etc. Ele au exercitat o puternică influenţă în lumea medievală tocmai datorită activităţii comerciale şi de transport pe mare.

Având caracter pur militar şi bazându-se exclusiv pe forţă, imperiile arab sau tătar în vestul şi, respectiv, răsăritul Europei şi-au exercitat stăpânirea pe teritorii extinse în perioade mai lungi sau mai scurte, în funcţie de puterea lor militară. Arabii au lăsat o puternică amprentă pe tărâm cultural, în special, în zonele pe care le-au stăpânit. Imperiul bizantin (imperiul roman de răsărit cu capitala la Byzantion-Constantinopol), supravieţuind Romei timp de un mileniu, a exercitat o influenţă puternică, pe toate planurile, până la mijlocul secolului al XV-lea, în bazinul dunărean, protejând cultura creştin-ortodoxă de imixtiuni barbare.

Imperiul militar otoman, extinzându-se pe o vastă arie geografică în Europa Centrală şi de Sud-Est în Asia Mică, a avut o influenţă negativă asupra dezvoltării popoarelor din zonă, pe care a întârziat-o.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare, condiţiile politice externe pot avea un rol pozitiv sau negativ în dezvoltarea statelor, a popoarelor, mai ales în situaţia statelor şi popoarelor mici; în istoria acestora, factorul extern poate avea, în multe cazuri, o importanţă determinantă în evoluţia lor, a statalităţii lor, punându-se, nu rareori, chiar problema supravieţuirii.

Cu o străveche civilizaţie, imperiile chinez şi japonez au trăsături de un specific aparte, ca şi India. Au început să constituie o atracţie pentru statele europene în zorii epocii moderne.

O dată cu revoluţiile industriale, forma de stat monarhică a cedat locul – pentru scurt timp – republicilor. În Anglia şi Ţările de Jos, republicile instaurate prin revoluţii exprimau tendinţa de dezvoltare capitalistă opusă absolutismului monarhic. Schimbările economice şi socio-politice petrecute în scurta perioadă a republicii în aceste ţări au fost preluate şi duse mai departe de regimurile monarhice reinstaurate.

În Franţa întâlnim o situaţie oarecum singulară: revoluţia violentă din 1789, urmată de un regim republican pe o durată de mai bine de un deceniu, n-a mai permis reaşezarea monarhiei absolutiste; împăratul Napoleon a răspândit, de fapt, prin războaiele sale, ideile revoluţiei franceze în toată lumea. „Restauraţia" în Franţa nu a pus capăt procesului de înnoire început la 1789; Franţa lui Napoleon al III-lea a susţinut principiile democratice în Europa, ridicându-se contra politicii retrograde a marilor imperii multinaţionale – Austria, Rusia, Turcia. Comuna din Paris a readus republica la putere.

Prima jumătate a secolului al XX-lea se afirmă prin căderea imperiilor în Europa: Germania, Austro-Ungaria, Rusia. Regatele existente sau reconstituite în Europa Centrală şi de Sud-Est (România, Regatul sârbo-croato-sloven, Albania, Grecia, Bulgaria) au fost constituţionale, regii având, ca şi în cazul Olandei, Belgiei, Suediei, Danemarcei, Angliei, Italiei, mai mult valoare de simbol, puterea propriu-zisă deţinând-o celelalte instituţii de stat.

Cel de-al doilea război mondial a adus, prin consecinţele sale pe multiple planuri, şi modificări structurale în privinţa formelor de stat. În zona sovietică de ocupaţie, monarhia a fost înlocuită de republică, în fapt, statele din această zonă au intrat sub ocupaţie militară sovietică. Grecia şi Italia au trecut şi ele la sistemul republican.

În ceea ce priveşte forma de stat federativ, aceasta este reprezentată în principal de două exemple cu caracteristici diferite. Statele Unite ale Americii de Nord sunt o federaţie constituită din state foste colonii britanice şi franceze devenite independente, state care-şi păstrează forme de organizare internă proprie şi unele legi proprii. Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice s-a constituit pe ruinele fostului imperiu rus, după lovitura de stat din octombrie 1917. Alcătuită din numeroase republici teoretic „autonome", această federaţie era de fapt un singur stat condus de un singur partid, Partidul Comunist Bolşevic al URSS. După destrămarea URSS, o serie de naţiuni şi-au proclamat independenţa de stat, ca Ucraina, Georgia, Belarus, Kazahstan, Uzbekistan, Letonia, Estonia, Lituania, Moldova etc. Federaţia rusă cuprinde încă multe din fostele teritorii ale URSS. Alte forme de stat federative sunt Germania, Iugoslavia, Elveţia, fiecare cu trăsături distincte.

Uniunea Europeană, preconizând în final o asociere a tuturor statelor europene, presupune o limitare drastică a suveranităţii naţionale, adoptarea unei legislaţii comune, norme economice unitare etc. Uniunea Europeană – idee avansată în felurite forme de-a lungul timpurilor – pare a fi o formulă optimă pentru asigurarea păcii şi securităţii pe acest continent, dar şi a unei dezvoltări economice armonioase.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL II

PACE – JUSTIȚIE – SECURITATE – RĂZBOI

Considerații istorice

Aspirația către pace a omenirii nu este nouă.

Chiar dacă în Antichitate relațiile internaționale se cantonau în domeniul cultural și religios, au existat forme de asociere cu caracter pacifist. Astfel, la greci întâlnim **Amfictioniile,** asociații de state suverane care se ocupau de interesele comune ale statelor elene, având printre atribuțiile lor de bază, respectarea dreptului ginților, medierea conflictelor. **Amfictionia** avea și atributul de tribunal religios suprem, exercitând justiția de pace și conciliere. **Tucidide** spunea că *„este o crimă de a-l trata ca dușman pe cel care este dispus să accepte arbitrajul"*

La romani, *pax romana* însemna, înainte de toate, recunoașterea stăpânirii, a supremației Romei asupra popoarelor și țărilor cucerite. Totuși, în statul roman au existat **Colegiul Fecialilor** și **Colegium Recuperatores,** instituții cu rol pacificator în situația de război între două cetăți și, respectiv, de tribunal care judeca pricinile ce se iveau între cetățenii romani și supușii altor state. De asemenea, Senatul roman și Împăratul prestau acțiunea de **arbitraj** în situația unor conflicte ivite între diferite popoare supuse autorității romane (e greu însă de presupus că Roma făcea un arbitraj imparțial, soluția mai „eficientă" fiind reducerea la tăcere a nemulțumiților).

În prima perioadă creștină, **pacifismul este consacrat prin religie, prin dogmele ei;** creștinismul de început este antimilitarist, condamnă orice război, inclusiv cel defensiv, promovând principiul de a răspunde răului prin bine. Primele *Congregații creștine* erau fraternități religioase aflate în afara statului. Doctrina creștină era incompatibilă cu războiul, creștinii dezertând din armată în caz de chemare la oaste. O dată cu năvălirile barbare, doctrina creștină a fost silită să accepte noțiunea de **război drept**, de apărare, și de **război nedrept**, de distrugere, jaf, anexiuni teritoriale.

În secolul al X-lea, intervin modificări de substanță în doctrina creștină în ceea ce privește pacea și războiul. Astfel, după Conciliile de la **Charoux (989), Narbonne (990),** când anatema și interdicțiile erau mijloace prin care acționa Biserica împotriva celor ce tulburau pacea, s-au creat Ligi pentru menținerea păcii, miliții pentru respectarea ordinii. De asemenea, prin instituția **Pacea lui Dumnezeu**, Biserica catolică aspira la pacificarea universală. Mai eficientă, instituția **Armistițiul lui Dumnezeu** a avut succes în limitarea în timp a ostilităților, întreruperea lor pe timp determinat, condiționarea beligeranților de respectarea drepturilor unor categorii de persoane, obținerea de garanții pentru neatacarea unor bunuri sau orașe etc.

Tot Biserica catolică a înființat și instituția **cavalerilor**, cu caracter militar, pusă sub controlul bisericii, instituție care, mai târziu, a devenit un instrument de

https://biblioteca-digitala.ro

expansiune doctrinară, teritorială şi materială a puterii papale, de extorcare de bunuri de la populaţie, de înăbuşire a dezvoltării ştiinţei şi culturii sub pretextul apărării „dreptei credinţe". Această instituţie n-a mai avut nimic de-a face cu apărarea păcii şi a fraternităţii biblice; un exemplu concludent este **Inchiziţia** (poliţia papală), căreia i se datorează masacre, corupţie, însuşire de bunuri materiale în folosul Bisericii catolice, subminarea tentativelor de spargere a canoanelor doctrinare bisericeşti şi deschiderea orizontului de cunoaştere a universului, a vieţii materiale.

În categoria sancţiunilor intrau şi **excomunicarea** şi **interdictul.** Prima însemna excluderea totală din comuniunea bisericii a unui creştin, privarea lui de toate bunurile spirituale. Excomunicarea era cea mai grea sancţiune de care dispunea Papa. Interdictul era o sancţiune nepersonală, dar priva un anumit teritoriu de serviciile bisericeşti (înmormântare ecleziastică, neparticiparea la oficiile divine etc.). În domeniul sancţiunilor, Papa avea un evantai foarte mare de posibilităţi, inclusiv rolul de arbitru şi sfătuitor.

În aceste vremuri îşi fac însă apariţia idei generoase despre pacea universală. **Dante Aligheri** (1265-1321), în lucrarea sa *De Monarchia,* vorbeşte despre construcţia de stat şi afirmă dreptul umanităţii la pace. „*Omul* – spune el – *nu-şi poate dezvolta deplin forţele intelectuale şi realiza destinul său decât în linişte şi pace şi de aceea pacea este un ordin dat de Dumnezeu. Această misiune de instaurare a păcii pe pământ o are monarhul, instrumentul forţei divine*". Astfel, într-o vreme când nu exista încă o stuctură de organizare internaţională bine conturată, se anunţa deja postulatul modern al unei acţiuni generale pentru pace, atribuindu-se această misiune unei voinţe de origine divină.

Secolele al XIV-lea şi al XV-lea reprezintă o perioadă confuză: Europa a pierdut unitatea spirituală a „Bisericii Universale", divizată acum în mai multe biserici, în vreme ce unitatea de cultură materială şi spirituală pe care o vor crea Renaşterea şi Umanismul nu se realizase încă. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, **Pierre Dubois,** în lucrarea *De recuperatione Terrae sanctae,* declara că pacea între naţiunile creştine este *summum bonum,* iar războiul are originea în păcat. El preconiza o **Federaţie** sub conducerea unui Conciliu în cadrul căreia naţiunile îşi vor păstra independenţa absolută. El venea cu ideea ca toţi cei care tulbură pacea să fie deportaţi în Orient, pentru ca acolo, la Sf. Mormânt, să lupte cu ereticii.

Mai târziu, **Georges Podebrady** (1420-1471), regele Boemiei, lansa proiectul de *Pace între creştini, război contra necredincioşilor*, bazat pe o federaţie de state în care trebuia să funcţioneze asistenţa colectivă în cazul când unul dintre membri ar fi fost atacat de un alt stat.

Pe plan politic se constituiau statele suverane. Concomitent, apar unele proiecte de organizare a păcii, dintre care amintim *Tratatul de pace universală,* încheiat la 2 octombrie 1518 între regele Franţei şi regele Angliei, la care va adera şi regele Suediei. În acea vreme apar ideile de organizare a lumii în opera lui **Niccolo Machiavelli** (1469-1527), om de stat, filosof şi istoric florentin, care îşi caracterizează epoca astfel: „*Regula supremă a jocului politic este interesul şi dreptul celui mai puternic. Toate acestea se deghizau sub termenul pompos de raţiune de stat*". Această *raţiune de stat* justifica toate abuzurile şi nedreptăţile, cu alte cuvinte nu avem de-a face cu nici un fel de organizare internaţională.

Războiul de o sută de ani a avut ca urmare decăderea absolutismului Papei şi a puterii împăraţilor şi afirmarea statului suveran care nu recunoaşte supremaţia nici unei alte puteri. Războiul de 30 de ani a dus la răsturnarea principiului solidarităţii

https://biblioteca-digitala.ro

religioase şi întronarea unor raporturi internaţionale bazate exclusiv pe regimuri politice; tratatele de la Műnster şi Osnabrűck din 1648, punând capăt acestui război, stipulează egalitatea deplină între **catolicism, luteranism şi calvinism.**

Pacea westfalică vine să întărească şi să confirme acestă nouă realitate care va avea ca efect **laicizarea dreptului internaţional.** *„Pentru prima dată apare în lumea dreptului ginţilor o conştiinţă universală, viziunea netă că un statut mondial trebuie să fie stabilit şi coroborat prin voinţa comună a popoarelor"*, arăta juristul **Robert Redslob**. Astfel, tratatul de la Osnabrűck (art. XVII) vorbeşte de „pacea publică" pe care *„toţi contractanţii sunt obligaţi să o apere şi să o protejeze... contra oricui, fără deosebire de religie"*; se mai spune că *„ofensatul* [statul agresat n.n.] *va încerca mai întâi să întoarcă pe ofensator de la căile de fapt, supunând cauza unei învoieli amiabile"* şi, dacă diferendul nu se rezolvă *„în timp de trei ani"* pe aceste căi, atunci *„toţi şi fiecare dintre cei interesaţi în tratat va fi ţinut să se alăture părţii lezate, să o ajute cu sfaturile şi cu forţele ca să respingă injuria "*

Aşadar, elemente pe care le vom regăsi, într-o redactare modernă, în Pactul Societăţii Naţiunilor.

Alţi gânditori ca **Erasmus din Rotterdam (Desiderius Erasmus Roterdamus,** 1469-1536), **Thomas Morus** (1478-1535), **Sebastian Frank** etc. s-au oprit în operele lor asupra necesităţii păcii în viaţa internaţională şi a opririi operei de distrugere, care era războiul. **Hugo Grotius** (1583-1645), despre care unii autori spun că nu a fost un pacifist (**Basdevant),** în vestita sa lucrare *De jure belli ac pacis*, considera totuşi că războiul ar fi fost sancţiunea supremă în dreptul internaţional pentru cei ce tulbură pacea.

Despre organizarea păcii în lumea contemporană lui şi în viitor, **William Penn** (1644-1718) scrie, în lucrarea *Esay towards the Present and futur Peace of Europe by the establishment of an European Diet, Parliament or Estates*, că pacea va rezulta dintr-o bună organizare a societăţii bazată pe justiţie: *„Pacea trebuie stabilită şi menţinută prin justiţie... justiţia este adevăratul mijloc al păcii pentru a preveni toate felurile de conflicte, fie între guverne, fie între guvernaţi. Războiul în numele justiţiei este aproape întotdeauna un remediu mai rău decât răul"*. Pentru organizarea păcii, Penn propunea trei organisme: dietă, stat sau parlament, oricare dintre ele având rol de suprastat. Un astfel de organism ar fi decis asupra tuturor diferendelor, iar dacă un suveran nu se supunea sau riposta cu armele, toţi ceilalţi membri ar fi acţionat pentru impunerea hotărârii şi pedepsirea celui ce nu se supunea. Rezultă că W.Penn a conceput o construcţie completă a unei **Federaţii** a statelor lumii cu rezolvarea tuturor litigiilor de către organismul conducător.

Proiectul de pace perpetuă al lui **Charles-Irenée Castel, abate de Saint Pierre** (1658-1743), apărut la Utrecht în 1715-1717, concepea pacea numai în cadrul unei **Uniuni Europene** care ar face imposibile războaiele şi ar asigura tuturor binefacerile dezvoltării economiei şi comerţului. El are puncte de vedere bine definite şi asupra sancţiunilor care, în concepţia lui, se rezumau la războiul decis de Societatea Statelor pentru pedepsirea recalcitranţilor.

Cam tot pe aceleaşi coordonate gândeşte şi **Cardinalul Alberoni** în lucrarea sa *Sistemul Păcii generale în conjunctura prezentă*, apărută în 1735. Preconizând tot o **Federaţie Europeană**, el punea în fruntea ei o **Dietă** compusă din reprezentanţi ai tuturor statelor, având misiunea să rezolve litigiile dintre state şi să hotărască, în caz de nesupunere faţă de această decizie, sancţiuni prin război, dar şi reparaţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al XVIII-lea aduce la lumină pacifismul în forme foarte bine exprimate. Organizarea păcii este pe larg abordată de **Jean Jacques Rousseau** (1712-1778). El propune o **confederație-alianță în care pacea se bazează pe statu-quo.** Confederația avea la dispoziția sa un tribunal judiciar și o forță de constrângere. Opera lui Rousseau a exercitat o influență profundă asupra lui **Gothold Lessing** (1729-1781), **Johann Herder** (1744-1802), **Immanuel Kant** (1724-1804). Contemporan cu Rousseau, filosoful german **Christian Wolff** (1674-1754) scrie în *Institutiones juris naturae et gentium* că starea de anarhie nu e profitabilă națiunilor și crede că un supra-stat, denumit **Civitas maxima,** poate găsi soluțiile pentru prevenirea războaielor.

Emmer de Vattel (1714-1767), publicist și diplomat suedez, publica la Leyda, în 1758, lucrarea *Dreptul Ginților sau principiile legii naturale aplicate la conducerea națiunilor și a suveranilor,* în care discuta metodele de lichidare a diferendelor între națiuni și instaurare a păcii prin **mediație și arbitraj,** acceptând și **războiul defensiv,** de apărare.

Fără îndoială că opera lui Immanuel Kant marchează etapa cea mai importantă în istoria doctrinei pacifismului. Lucrarea *Zum ewige Frieden* reprezintă concluziile practice ale conceptelor sale sociologice asupra războiului și a păcii. Se pronunță și el pentru crearea unui **Congres al Statelor** și este de părere că pacea se va statornici definitiv pe măsură ce libertatea popoarelor va fi câștigată și războiul înlăturat pentru totdeauna. Planul lui Kant de organizare a lumii preconiza o **Uniune de state,** aceasta fiind singurul mijloc – după el – de a împiedica războiul și de a înlătura violența. Kant credea că războaiele pot fi înlocuite cu arbitrajul. Cele trei condiții de constituire a Uniunii erau: 1. Fiecare stat trebuie să fie republică. 2. Dreptul public se bazează pe o confederație a statelor libere. 3. Dreptul internațional se bazează pe ideea ospitalității universale, în sens de toleranță. Într-o confederație, pacea se menținea prin grija unui **Congres Permanent.**

Epoca modernă a adus cu sine un concept nou privind ordinea internațională: **dreptul la pace.** Revoluția franceză a avut consecințe considerabile asupra dezvoltării dreptului internațional. **Pacifismul** se regăsește în operele lui **Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Turgot, d'Alembert etc.** Războaiele sunt proclamate **crime grele** sau **universale** de gânditorul **Mably**. Revoluția franceză din 1789 declara: „*Pacea este a națiunilor*". Membru al Constituantei franceze, **François de Chassebeuf, conte de Volney,** erudit filosof francez (1757-1820), prezenta Adunării, la 18 mai 1790, un proiect în care preciza: „*Orice război întreprins pentru un alt motiv decât apărarea unui drept de justiție, este un act de agresiune pe care întreaga societate este interesată să-l reprime, fiindcă invazia unui stat de către alt stat tinde să amenințe libertatea și siguranța tuturor*".

Tot în vremurile înnoitoare ale Revoluției franceze, **abatele Henri Grégoire** (1750-1831) prezenta Convenției, cu prilejul discutării Constituției, *Proiectul de Declarație a Dreptului Ginților* în care se spunea la articolul 15: „*Atacurile contra unui popor sunt un atentat contra celorlalte*", iar în articolul 18: „*Popoarele care se găsesc în război trebuie să lase drum liber negociatorilor ce pot aduce pacea*"; în articolul 21 se preciza: „*tratatele între popoare sunt sacre și inviolabile*". Din acest generos document care putea pune baze cu totul noi raporturilor internaționale, Constituanta franceză s-a rezumat să ia câteva idei legate strict de poziția Republicii franceze în raporturile cu alte state, poziție ce accepta **războiul defensiv.**

https://biblioteca-digitala.ro

Războaiele napoleoniene au reînviat anarhia militară a Evului Mediu pentru o scurtă perioadă de timp. Învins şi exilat în insula Sf. Elena, Napoleon a încercat să găsească o soluţie politică situaţiei unei Europe bulversate, care-şi ieşise din matcă, preconizând o **Confederaţie europeană.** Ca o expresie a îngrijorării faţă de revenirea lui Napoleon, dar şi de punerea în practică a unor astfel de idei, la Viena, în 1815, s-a stabilit un nou statut european, după ce, la 1 martie 1814, tratatul de la **Chaumont** creease **Tetrarhia**, cu scopul păstrării echilibrului european. La 14 septembrie 1815, se constituia **Sfânta Alianţă,** iar în Declaraţia semnată cu acel prilej se sublinia că ideea de pace şi justiţie trebuie să guverneze rezoluţiile principilor ca fiind *singurul mijloc de a consolida instituţiile omeneşti şi de a remedia imperfecţiunile lor.* Articolul 1 stabilea un sistem de alianţă care, amintind de învăţăturile biblice ale fraternităţii şi iubirii de aproape, recomanda Părţilor să-şi dea ajutor, inclusiv armat, pentru protejarea *religiei, păcii şi justiţiei.*

Concertul european, consacrând o **solidaritate creştină** care dubla **solidaritatea politică,** întărea puterea acestei alianţe în concordanţă cu titlurile legitime existente înainte de marile războaie napoleoniene. La 18 noiembrie 1818 se forma **Pentarhia** prin intrarea în alianţă a regelui reinstaurat în Franţa, care se angaja *„să contribuie la menţinerea şi întărirea sistemului care a adus pacea Europei şi care singur îi poate asigura trăinicia".* În scurtă vreme, Pentarhia ajunge instrumentul prinţului Klement de Metternich (1773-1859), cancelar al Austriei şi adversar declarat al mişcărilor liberale din Europa. Aşa se face că în noiembrie 1820, la **Troppau,** el anunţa hotărârea Sfintei Alianţe de a combate în toate statele revoluţiile dar şi doctrinele lor, pentru apărarea legitimităţii monarhice. În 1822, la **Leybach,** Austria se angaja să restabilească autoritatea regelui Neapolelui, în 1822, la **Verona,** Franţa primea misiunea de a pune capăt mişcării revoluţionare din Spania şi de a restabili autoritatea lui Ferdinand al VII-lea, iar Anglia va face acelaşi lucru în Portugalia, un an mai târziu. În 1830, *Sfânta Alianţă* se implica în mişcările naţionale şi sociale din unele state europene (Polonia, Franţa, Belgia, Olanda, Grecia etc.), asumându-şi rolul de jandarm al Europei.

Această acţiune a avut ca efect **impunerea** unei păci generale. Fără îndoială, această „pace", sau mai curând „acţiune de pacificare", era un fel de pace favorabilă puterii monarhice legitimiste, care nu ţinea seama de fenomenul generalizat în Europa acelui timp, şi anume **lupta naţională de eliberare.** Statele Alianţei erau ferm hotărâte să reprime orice conflict, pentru motivul că o astfel de situaţie, prin efectele pe care le-ar fi determinat pe diverse planuri, ar fi repus în discuţie ordinea dinastică şi teritorială restaurate după dogme antestabilite. *Sfânta Alianţă* a dat o aureolă religioasă acestei acţiuni în sensul că apărarea legitimităţii regilor, şi o dată cu ea a păcii lumii, ar fi însemnat împlinirea unei misiuni divine. Revoluţiile de la 1848 în Europa au fost înfrânte de *Sfânta Alianţă* în virtutea acestor principii legitimiste.

Sistemul prin care pacea se circumscria unui grup restrâns de interese nu a putut împiedica dezvoltarea mişcării de idei, în centrul căreia stătea instaurarea unei reale păci generale, în interesul tuturor. **Congresul de pace de la Bruxelles,** din septembrie 1848, a cerut abolirea războiului, arbitrajul, o Curte internaţională de justiţie şi dezarmare. **Congresul de pace de la Paris,** din 1849, a cerut arbitrajul, redactarea unor legi internaţionale aplicate de toate statele, constituirea unei Curţi supreme de justiţie internaţională şi obligativitatea strictei observări a deciziilor ei de către părţile în cauză.

Către mijlocul secolului al XIX-lea, marile puteri ce formau *concertul european* s-au ocupat intens de **problema orientală**, care se traducea, de fapt, în amestecul în treburile Imperiului otoman, în funcţie de interesele urmărite de

https://biblioteca-digitala.ro

fiecare dintre ele. În acest context, mişcarea central-est-europeană de eliberare de sub oprimarea otomană a găsit susţinători, dar şi adversari în rândul marilor puteri. Totuşi, evoluţia în direcţia afirmării statelor de sine stătătoare în această zonă nu a mai putut fi stăvilită. „Problema orientală" s-a tranşat în defavoarea Imperiului Otoman şi a susţinătorilor săi. În aceeaşi vreme însă, contradicţiile dintre marile puteri căpătau conotaţii tot mai grave. Conflictul de interese în Europa, Africa, Asia a determinat tendinţa de grupări şi regrupări de forţe politice. Concomitent, s-a creat un curent de opinie potrivnic cursei înarmărilor şi favorabil găsirii unor mijloace eficiente pentru asigurarea unei păci durabile.

Un rol practic important în această direcţie l-a jucat Napoleon al III-lea. În 1857 el a organizat o Conferinţă între Elveţia şi statele semnatare ale tratatului de la Viena din 1815, rezolvând în mod paşnic diferendul asupra **Neuchatel**-ului, ca şi diferendul între Anglia şi S.U.A. În 1856, împăratul Franţei, profitând de prezenţa multor şefi de state la Paris, a obţinut, la 14 aprilie, un Protocol prin care semnatarii se angajau să supună orice dezacord serios între ele, bunelor oficii ale unei puteri străine. Protocolul a fost aplicat în litigiul dintre Grecia şi Poartă în 1859. Totodată, tratatul de la Paris a prevăzut o acţiune mediatoare între Poartă şi una dintre puterile semnatare. Încercarea din 1863 a lui Napoleon de a convoca un **Congres pentru organizarea păcii** a eşuat.

În aceste condiţii s-a întrunit la Haga, în perioada mai-iulie 1899, **Conferinţa Internaţională pentru pace,** care nu a reuşit să sugereze decât nişte recomandări generale privind *creşterea bunăstării materiale şi morale a omenirii.* A doua **Conferinţă internaţională pentru pace,** din 1907, tot la Haga, la care au participat 44 de state (în 1905 se întrunise la Milano al XV-lea Congres universal al păcii care animase foarte mult spiritele), a adoptat o serie de documente importante; **Declaraţia** se referea la o seamă de aspecte legate de organizarea păcii, securităţii, dezarmării etc.

Conferinţele de la Haga, cu tot caracterul lor limitat, au încercat să reducă anarhia şi bunul plac al marilor puteri care făceau legea pe plan internaţional şi să stabilească domnia dreptului, să salvgardeze şi să întărească securitatea şi pacea în interesul statelor mai slabe.

Pace şi justiţie internaţională

Primul dintre războaiele desfăşurate la scară planetară, în anii 1914-1918, urmat de tratatele de pace de la Paris din 1919-1920, a răsturnat ordinea politică şi teritorială antebelică, înlocuind, în decizia internaţională, **dreptul forţei** cu **forţa dreptului**. Organizarea păcii va primi un instrument fundamental, **Pactul Societăţii Naţiunilor. Dreptul la pace** pe care îl clamau toate popoarele, zguduite de uriaşele pierderi şi dezastre ale războiului, părea a fi dublat de întărirea **solidarităţii internaţionale.** Dreptul la pace, care, în esenţă, are un obiectiv pur umanitar şi nu este legat de chestiunea de a şti de care parte este cauza dreaptă, nu trebuie să aibă ca rezultat o injustiţie şi să ajungă la negarea legii internaţionale.

Trebuie, aşadar, ca dreptul la pace să se asocieze cu acţiunea comună pentru salvgardarea legalităţii. Dacă această intervenţie comunitară ajunge, în cazuri extreme, să folosească forţa armată, avem de-a face cu un război just, într-o formă superioară, în sensul că el nu este susţinut de un singur stat, ci de o comunitate de state care acţionează pentru apărarea dreptului, a legii-patrimoniu comun al umanităţii. Astfel, **războiul licit**, departe de a dispărea, apare ca o acţiune colectivă în apărarea dreptului ginţilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Este de reținut că războiul just (licit), chiar și generalizat, trebuie să îndeplinească anumite condiții, și anume: existența unor acțiuni preliminare care să fi epuizat toate mijloacele de rezolvare *„à l'amiable"* a conflictului; existența unei cauze majore pentru un asemenea război și nu interese minore.

Covenantul, în Preambulul său, sublinia sarcina organizației *de a face să domnească justiția*, iar în articolul 13 arăta că, în cazul nerespectării de către un stat membru a unei sentințe internaționale, Consiliul Societății Națiunilor va propune măsuri pentru asigurarea respectării ei. Articolul 15 acorda Consiliului rolul de mediator în caz de conflict grav și, pentru a se susține această acțiune, se prevedea, în articolul 16, **blocus-ul.**

Alte pacte și tratate bi și multilaterale se refereau de o manieră mai generală sau particulară la problematica de mai sus. De exemplu, *Pactul de prietenie și colaborare* semnat la Roma la 16 septembrie 1926 de Italia și România prevedea că părțile *se angajează să-și acorde ajutor mutual și să colaboreze cordial pentru* ***menținerea ordinii internaționale.*** A șasea Conferință interamericană de la Havana (1928) proclama *solidaritatea și cooperarea pentru realizarea justiției.*

Dreptul la pace a fost, din capul locului, asociat conceptului de **justiție internațională.** Aici se impune precizarea că justiția internațională a fost și este înțeleasă diferit de statele lumii. De exemplu, după 1918, deviza *Justice for Hungary* era susținută de Comitetul celor 250 de parlamentari britanici care considerau Ungaria drept o „victimă" a modului cum Conferința de pace de la Paris din 1919-1920, prin Tratatul de la Trianon, reglementase frontierele noului stat ungar rezultat din destrămarea monarhiei habsburgice. Tot așa, statul german, rezultat, la rându-i, din prevederile foarte restrictive ale Tratatului de pace de la Versailles, cerea *Friede mit Gerechtigkeit*, lozincă preluată mai târziu de Hitler; Mussolini cerea și el *Pace con Giustitia.*

Ce împiedica însă să se facă dreptate unor popoare care credeau că trăiesc în condiții de injustiție, în timp ce alte popoare considerau acele condiții corecte ? Explicația dată de cei mai mulți autori (**F.Orestano**, jurist, membru al Academiei Diplomatice Internaționale, **Robert Redslob,** profesor de Drept internațional public și Istorie a diplomației la Universitatea din Strasbourg etc.) era aceea că, pentru a face dreptate unor popoare, se impietează asupra drepturilor altor popoare. Această teză care, aparent, este corectă, nu ia în considerare faptul că drepturile fundamentale ale omului, în primul rând libertatea personală și accesul la cultură, viață socială și viață politică, au fost doar un **deziderat și nu o realitate** în cadrul marilor imperii multinaționale austro-ungar, german, rus, iar în 1918, milioane de oameni reprezentând multe națiuni și grupuri etnice s-au eliberat și și-au asumat aceste drepturi fundamentale nu în detrimentul fostelor națiuni oprimatoare, ci la egalitate cu ele.

Fără îndoială însă că termenii **pace** și **justiție internațională** ar trebui să coincidă, pentru a se ajunge la o formulă ideală. Acest lucru a rămas, de-a lungul întregului secol XX, un deziderat la nivel planetar.

După primul război mondial a apărut noțiunea de **drept societar**: este vorba de **Societatea Națiunilor.** Pactului constitutiv al acesteia i s-au adăugat tratate și acorduri, ca de exemplu Pactul Briand-Kellogg, acordurile de la Locarno și altele care veneau să completeze și să corecteze unele carențe ale Covenantului. Acest **drept societar** a permis definirea **Codului de procedură internațională**, mai exact, s-a definit procedura **contra recursului la război** ca mijloc de rezolvare a

https://biblioteca-digitala.ro

conflictelor internaţionale. Este de reamintit că dacă Pactul Societăţii Naţiunilor consfinţea în articolul 19 că Adunarea are dreptul să procedeze la *„o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile a căror menţinere ar putea pune în pericol pacea lumii"*, acelaşi document nu a avut în vedere modalităţile care ar fi suprimat cauzele ce duceau la război. Juriştii au încercat să suplinească această lacună instituind o intervenţie a Consiliului Societăţii Naţiunilor care să recomande soluţiile *„cele mai echitabile şi mai adecvate cazului"* (art.15). În conexiune cu aceasta s-a discutat şi chestiunea punerii la dispoziţia Societăţii Naţiunilor a unei forţe armate. *„Suntem astfel în prezenţa unei forţe executive formidabile, fie ea economică sau militară (cele două aspecte fiind indisolubil legate) fără principii precise şi fără norme de drept real cărora această putere este chemată să-i servească"*, aprecia **F. Orestano.**

Este interesant că, în etapa de după primul război mondial, unii jurişti erau de părere că universalismul Societăţii Naţiunilor nu era un progres real pe planul organizării politice a lumii, al instituţionalizării sale, deoarece statul de drept ar fi fost în acea etapă un privilegiu al unor societăţi de elită (*o adevărată aristocraţie a popoarelor*) instaurat după o evoluţie de sute de ani şi care dovedea gradul de maturitate morală şi capacitatea de organizare. În consecinţă, **pacea între egali** ar fi fost posibilă şi firească, pe când caracterul universal al Societăţii Naţiunilor presupunea extinderea forţată şi dispersată în lumea întreagă a acestor categorii morale şi juridice care ar fi fost în fapt produsul cel mai rafinat al evoluţiei *aristocraţiei popoarelor.*

Această inegalitate obiectivă între state ar fi explicat *„necesitatea colonizării la iniţiativa raselor celor mai civilizate"* – cu alte cuvinte, expansiunea teritorială sub steagul *„civilizării"* popoarelor subdezvoltate.

Revenind la Societatea Naţiunilor, din aceste motive se considera că instituţia geneveză ar fi câştigat în autoritate şi putere dacă, în loc să se adreseze întregii lumi, ar fi lucrat numai cu „elita umanităţii" şi nu s-ar fi ajuns, deci, ca *cei înapoiaţi să stea cu titlu de egalitate alături de cei avansaţi.* Astfel, Societatea Naţiunilor *ar fi putut să acţioneze mai bine pentru pace, căci pacea nu putea fi realizată decât treptat şi între subiecţi de drept public internaţional complet egali între ei şi care au atins un anume grad de dezvoltare juridică* (**Orestano**). Aceşti autori erau de părere că Societatea Naţiunilor ar fi trebuit să fie organizată după principiul **Commonwealth**-ului britanic şi să joace un rol asemănător în lumea postbelică; în acest caz, ordinea internaţională s-ar fi stabilit între state egale – *pares inter pares* – şi nu prin mijloace de coerciţiune. În situaţia dată, pacea universală şi pepetuă rămânea un ideal şi îşi păstra caracterul utopic.

Fără îndoială că, la nivelul epocii, aceste teorii nu erau lipsite de realism în multe dintre elementele lor. În primul rând, Societatea Naţiunilor nu-şi propusese de loc să desfiinţeze colonialismul, dimpotrivă, el a fost consfinţit chiar prin Pactul Societăţii, în conţinutul căruia se exprima teza existenţei unor popoare care nu sunt capabile să se organizeze, să se conducă singure, rolul acesta revenind statelor avansate. De altminteri, chiar Conferinţa de pace de la Paris din 1919-1920 a instituţionalizat concepţia după care statele lumii s-ar împărţi în două categorii: **state cu interese generale** şi **state cu interese limitate**, acestea din urmă fiind, de fapt, statele mici din Europa centrală şi sud-orientală constituite pe ruinele monarhiei bicefale.

https://biblioteca-digitala.ro

Concepția aceasta a persistat și a stat în mod tacit la baza înțelegerilor dintre marile puteri pe seama micilor state în anii celui de-al doilea război mondial, a fost reconfirmată în practica diplomatică internațională la Conferința de pace de la Paris din 1947 și s-a concretizat în perioada următoare – cel puțin până la finele secolului al XX-lea – prin tranzacțiile dintre cele două superputeri, SUA și URSS. O dată cu dezagregarea celei din urmă, SUA au cuvântul hotărâtor în lume, în pofida tuturor organizațiilor internaționale care proclamă „egalitatea" între state și popoare.

Pace și securitate

Securitatea unui stat este legată nemijlocit de numeroase circumstanțe care pot contracara cu succes un atac împotriva sa. Securitatea are o valoare relativă. Elementele care constituie securitatea sunt de ordin geografic, militar, politic etc. și acționează împreună, ca un tot, pentru salvgardarea statului. De exemplu, în epoca modernă și chiar până la mijlocul secolului XX, factorul geografic a avut o importanță deosebită. Există țări care au linii de apărare naturale, în sensul că, într-un război clasic, ele nu pot fi trecute, sau se cer eforturi enorme în acest sens (munți înalți, păduri virgine, deșerturi etc). Astfel, Pirineii leagă două țări, Alpii separă Italia de Franța, Himalaia și Hinducuș sunt bariera Indiei contra Chinei și contra Rusiei etc. Munții sunt o cetate de apărare nu numai la frontiera propriu-zisă, ci și atunci când formează un masiv care leagă văile râurilor creând porți de ieșire, căi de retragere. Exemple în acest sens sunt masivul carpatic din Rmânia, Alpii în Elveția, Austria etc. În aceeași categorie intră fluviile și coastele maritime, deși ele au și dezavantaje; în aceeași situație, insulele din fața coastelor pot fi și puncte avansate de apărare, dar și de debarcare a inamicului.

Securitatea rezultată din așezarea geografică trebuie să țină seama și de forța de rezistență economică la care se adaugă potențialul militar, dinamismul defensiv, bazat în mare măsură pe potențialul economic, materii prime strategice și industria de armament. În fine, un stat, chiar puternic, nu are garanția totală pentru securitatea sa, bazându-se doar pe forța sa. De aceea, după cum spunea și **Robert Redslob,** *capacitatea de rezistență a unui stat se măsoară și prin prisma alianțelor sale, atât a acelora care l-ar susține, cât și a acelora care l-ar putea combate. Prin urmare, capacitatea de apărare se află în conexiune strânsă cu constelația politică și diplomatică a momentului.*

În această ordine de idei se pune și problema echilibrului. După primul război mondial s-a produs o stabilizare a relațiilor mutuale între state. Este știut că, în pofida erorilor, s-a conturat pe plan internațional o psihologie în centrul căreia se află încrederea profundă în forța dreptului și dorința de a da tărie acestuia prin realizarea unei vaste rețele de tratate, convenții și acorduri bi și multilaterale subordonate securității. Astfel, s-a delimitat grupul statelor atașate sentimentului de respect al tratatelor. Această grupare trebuia să fie suficient de puternică nu numai ca să poată face față amenințărilor, dar să aibă și preponderență netă față de gruparea ostilă, astfel încât să o descurajeze în actele sale.

Un factor creator de stabilitate este și psihologia popoarelor. Astfel, un popor cu convingeri de pace și justiție și un stat cu vocație de pace și construcție constituie o siguranță și un sprijin pentru statele vecine; în interior, un astfel de stat nu ia în calcul decât o politică militară defensivă, pentru apărarea frontierelor și uneori nici chiar atât;

https://biblioteca-digitala.ro

în schimb, pe primul plan se află instrumentele politico-diplomatice cu rol de consolidare a păcii şi securităţii. Un exemplu în acest sens l-au constituit, în toate timpurile, poporul român şi statul său, indiferent de fizionomia frontierelor sale. Aşa cum se va observa în continuare, vocaţia de pace a românilor a constituit întotdeauna un factor de securitate şi de echilibru într-o vastă zonă geografică.

O altă categorie de factori care au implicaţii în domeniul securităţii sunt tratatele. Subiectul este foarte vast şi va fi tratat aparte, dar acum ne referim doar la câteva aspecte.

Mai întâi avem în vedere angajamentele prin care se adoptă o atitudine pasivă. Este vorba de angajamentele de a nu folosi forţa împotriva unui stat sau, cu o altă formulă, renunţarea la război ca mijloc de rezolvare a unor conflicte cu alte state. În această ordine de idei, este necesar să observăm că putem avea de-a face cu un *„un act de război"*, ceea ce presupune că un singur stat recurge la forţă, dar nu i se răspunde în aceeaşi manieră, sau cu o *„stare de război"*, ceea ce înseamnă un act bilateral. În legătură cu cele arătate anterior, apare şi situaţia în care un stat se abţine de la un act de război pentru un caz precis, când celălalt contractant se găseşte în război cu o terţă putere. Această postură poate fi încadrată în **starea de neutralitate**. Subordonată unei stări de război preexistente, ea nu comportă decât o singură obligaţie, cu alte cuvinte o securitate limitată oferită partenerului. Acest gen de tratate au fost foarte larg răspândite în perioada de domnie a Societăţii Naţiunilor, deşi asemenea angajamente veneau în contradicţie cu însuşi Pactul organizaţiei care prevedea cel puţin două situaţii: 1) sancţiuni economice; 2) acţiunea comună a tuturor membrilor Societăţii în ajutorul victimei agresiunii (art.10, 12, 13, 15,16).

Mai există şi o altă situaţie care nu poate fi omisă din această scurtă enumerare, şi anume angajamentul unei părţi de a nu recurge la forţa armelor decât în apărarea propriilor frontiere. Acest anagajment **unilateral** de neagresiune are o întindere foarte mare, deoarece nu se limitează la nişte *„cosemnatari"* (care, de fapt, nu există), ci se referă la toţi adversarii posibili. Se poate considera că este o punere a războiului în afara legii din partea unui stat, în mod individual. Un exemplu edificator în acest sens este angajamentul unilateral de neagresiune luat de România în **1922**, la Genova, concretizat iniţial doar faţă de URSS şi apoi generalizat.

O altă categorie de tratate subordonate apărării securităţii sunt reprezentate de alianţele de cooperare internaţională pentru salvgardarea securităţii compromise printr-un act de forţă. Părţile se obligă nu la o intervenţie pozitivă, ci la negocieri. Un model al unui astfel de tratat este cel semnat la **Washington, la 18 decembrie 1921,** între Statele Unite, Imperiul britanic, Franţa şi Japonia cu privire la posesiunile şi dominioanele lor insulare din Oceanul Pacific. În cazul în care posesiunea acestor state asupra teritoriilor amintite ar fi fost ameninţată de un alt stat, Părţile contractante urmau să înceapă de îndată consultări şi să stabilească cele mai eficace măsuri pentru a face faţă situaţiei. Un alt tratat de aceeaşi factură era *tratatul de prietenie dintre Franţa şi România din 10 iunie 1926*, în care cele două Părţi stabileau consultări între ele dacă asupra uneia s-ar fi produs o agresiune neprovocată. În **ianuarie 1935**, Italia şi Franţa au semnat un tratat în care se hotărau consultări între ele, precum şi cu guvernul de la Viena în cazul în care Austria ar fi fost ameninţată în integritatea ei teritorială

Intervenţia în favoarea păcii a fost una dintre axiomele Societăţii Naţiunilor. Ea era un drept şi o datorie a asociaţilor şi se exercita chiar şi atunci când statele în

https://biblioteca-digitala.ro

cauză nu erau membre ale Societății Națiunilor. Articolele 11 și 17 ale Pactului făceau precizări în acest sens. În momentul în care, conform Pactului, se organiza o acțiune coercitivă, inclusiv militară, pentru menținerea cu orice preț a păcii și securității, avem de-a face cu un element nou, și anume legitimitatea unei *intervenții umanitare*, cu alte cuvinte *intervenția armată pentru pace*. Teza se bazează pe solidaritatea popoarelor în apărarea dreptului ginților.

În acest cadru ne vom opri asupra unui element de o deosebită însemnătate și anume *casus foederis*, prevăzut în numeroase alianțe, dar cu specificarea ca agresiunea să se fi produs fără a fi fost provocată de una dintre părțile contractante; dacă una dintre părțile contractante, printr-o politică imprudentă sau rău intenționată, provoca cu bună știință o agresiune, atunci cealaltă sau celelalte părți contractante se considerau dezlegate de orice obligație față de partea contractantă aflată în ruptura de Pact. În acest fel, tratatele de alianță făceau apel la un factor de morală politică, și anume *bona fides* sub care se interpretează sensul alianțelor realizate.

O etapă nouă în istoria alianțelor s-a înregistrat o dată cu constituirea Societății Națiunilor. Este vorba de prima alianță mondială din istorie al cărei statut era înscris în articolul 10 al Pactului acesteia. În virtutea acestui articol, a anvergurii sale, obiectivul urmărit era nu securitatea unor state, ci a tuturor statelor. Nu era vorba de o protecție de natură individuală a unui stat, ci de una generală. Trebuie să adăugăm că alianța bazată pe articolul menționat al *Covenantului* a fost completată cu o mulțime de alte alianțe cu caracter regional. Explicația apariției acestor alianțe complementare rezidă în limitele și imperfecțiunile articolului 10, care se referea doar la o agresiune ce avea ca obiectiv clar determinat subminarea integrității teritoriale sau a independenței politice a adversarului. De asemenea, întinderea și conținutul îndatoririlor de întrajutorare nu erau specificate, acțiunea de protecție nu era organizată concret. Astfel de specificări și concretizări au apărut în schimb în tratatele și acordurile complementare; de exemplu, **acordurile de la Locarno (octombrie 1925)** precizau atât felul în care putea fi definită agresiunea, cât și faptul că obligația de ajutor era nu numai colectivă, ci și obligatorie. În acest război de ajutorare a victimei agresiunii, statele implicate nu puteau profita de situație pentru a-și asigura avantaje teritoriale sau materiale pe seama statului aflat în ruptură de pact. Într-un cuvânt, ele erau obligate să se limiteze la un război punitiv și să nu se lanseze într-un război de cucerire.

În această privință, prof. **Robert Redslob** constata că alianțele bilaterale sau *alianțele cu mai puțini parteneri pot face o operă utilă întărind angajamentele edictate de Covenant*. Acest autor este de părere că tot angrenajul internațional al alianțelor conducea la realizarea unor formațiuni care *dacă nu sunt nici confederații, nici state federale, sunt însă grupări de state care își urmăresc în comun interesele*. Mergând mai departe cu judecata, se pune întrebarea dacă acest fenomen de convergență tindea să se accentueze în perioada următoare, să se generalizeze în direcția creării unei constelații politice în cadrul căreia securitatea să nu mai fie urmărită prin semnarea de tratate care nu mai depind de buna credință a părților, ci de construcția de state federale în diferite părți ale Europei... Fără îndoială că tendința aceasta, de care vorbea prof. Redslob în 1936, întreruptă prin al doilea război mondial, s-a dovedit viabilă și a determinat constituirea Uniunii Europene, mai întâi în zona occidentală. După destrămarea sistemului politic sovietic și eliberarea statelor foste satelite ale URSS, se conturează o apropiere și

https://biblioteca-digitala.ro

colaborare între statele continentului european, cu o anvergură mult mai mare decât cea pe care o pregătise Pactul Societății Națiunilor. O Europă unită, cu un spațiu geografic comun și spiritualizarea frontierelor, pare a deveni o realitate într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

Dreptul la pace și războiul

Asigurarea păcii și securității internaționale se leagă nemijlocit de un alt concept, și anume dreptul la război.

Ieșită dintr-un război pustiitor care, pentru prima dată în secolul al XX-lea, antrenase state și popoare la nivel planetar, societatea a încercat să realizeze, prin legi internaționale, prohibirea războiului de agresiune. Majoritatea tratatelor care au statuat caracterul ilicit al războiului de agresiune au fost cele bilaterale, care veneau să completeze pe cele multilaterale.

Astfel, primul act care s-a referit – chiar dacă nu într-o manieră foarte explicită – la interdicția războiului, lăsându-i totuși unele portițe, a fost Pactul Societății Națiunilor, act pe care îl vom analiza ca atare în alt capitol.

Este de reținut totuși, în această ordine de idei, faptul că în *Covenant* există prevederea ca statele membre să acționeze prin toate mijloacele necesare, uzând chiar și de forță, pentru a descuraja tendințele războinice și a impune folosirea mijloacelor pașnice de reglementare a diferendelor și acelor state care nu erau membre ale Societății. Prin urmare, instituția geneveză își propunea nu numai să vegheze asupra stării de pace în relațiile dintre membrii ei, dar intenționa să impună pacea și în afara ei. Este motivul pentru care unii autori considerau că Societatea Națiunilor a revendicat un soi de *„imperialism umanitar"*. Într-adevăr, articolul 11 al Pactului declara că *orice război sau amenințare de război la adresa unui membru interesează întreaga Societate;* articolul 17, la rândul său, atribuia Consiliului Societății misiunea de a lua toate măsurile cuvenite pentru a preveni războiul și a soluționa pașnic acel litigiu. În același sens, articolul 16 se referea la procedura specială de *blocus,* adică la obligația statelor membre de a înceta toate relațiile de natură financiară, comercială și personală între naționalii lor și statul aflat în ruptură de Pact, *„membru sau nu al Societății"*. Această prevedere se lega de fapt de dreptul de intervenție pentru împiedicarea războiului. Aici avem de-a face nu numai cu dreptul la pace, ci și cu dreptul, chiar misiunea, de a intra în acțiune militară pentru apărarea păcii.

Amintim în continuare alte texte care au abordat această chestiune.

Declarația făcută la **24 septembrie 1927** de Adunarea Generală a Societății Națiunilor arăta:

„Adunarea,

Recunoscând solidaritatea care unește comunitatea internațională;

Animată de voința fermă de a asigura menținerea păcii generale;

Constatând că războiul de agresiune nu trebuie să servească niciodată ca mijloc de reglementare a conflictelor dintre state și că, din acest motiv, el constituie o crimă internațională;

Considerând că o renunțare solidară la orice război de agresiune ar fi de natură să creeze o atmosferă de conciliațiune favorabilă progresului (lucrărilor Conferinței n.n.) *dezarmării,*

https://biblioteca-digitala.ro

Declară:

1. Orice război de agresiune este şi rămâne interzis.

2. Trebuie să fie folosite orice mijloace paşnice pentru reglementarea diferendelor, indiferent de natura lor, care ar apărea între state.

Adunarea declară că statele membre ale Societăţii Naţiunilor au obligaţia de a se conforma acestor două principii[1]*"*

Rezoluţia votată la **18 februarie 1928** de a şasea Conferinţă interamericană, de la Havana, declara, la rândul ei:

„A şasea Conferinţă Interamericană,

Considerând că naţiunile americane trebuie să se călăuzească după principiile de solidaritate şi cooperare pentru a realiza dreptatea şi bunăstarea generală;

Considerând că numai folosirea violenţei se opune acestei cooperări;

Considerând că nu există conflicte internaţionale, oricât de grave ar fi ele, care să nu se poată reglementa prin mijloace paşnice dacă părţile doresc acest lucru;

Considerând că războaiele de agresiune constituie o crimă împotriva umanităţii,

Decide:

1. Orice război de agresiune va fi considerat ilegal şi, în consecinţă, prohibit.

2. Toate naţiunile din America trebuie să folosească mijloace paşnice pentru a obţine soluţionarea oricăror conflicte care s-ar ivi între ele[2]*"*

La cele de mai sus se adaugă multe alte texte adoptate la Geneva (acte multilaterale) sau acorduri, convenţii bilaterale care se refereau de o manieră clară la eliminarea războiului din relaţiile dintre state (ele vor fi tratate într-un capitol aparte). Rezultă însă de aici că atunci când se vorbea de războiul prohibit, noţiunea era interpretată într-un sens foarte larg, înţelegându-se şi actele de agresiune indirectă, adică acele acte care constau în organizarea, susţinerea sau tolerarea acţiunii unor grupuri ce aveau ca scop să comită acte ostile sau tulburări pe teritoriul unor alte state.

Rezultă din cele arătate, în special dacă avem în vedere tratatele colective care puneau războiul în afara legii, că avem de-a face cu un **drept al păcii,** un drept pe care l-ar avea fiecare stat şi în virtutea căruia propria sa pace să nu fie tulburată şi nici starea de pace dintre celelalte state ale lumii să nu fie tulburată.

Acest postulat reiese şi din Pactul Societăţii Naţiunilor, aşa cum am arătat mai sus.

Neutralitate

În antichitate nu a existat noţiunea de „neutralitate" a unui stat în timp ce alte state purtau războaie între ele, deoarece legile războiului nu admiteau decât noţiunile de **aliat** şi **inamic**.

Abia în secolul al XVI-lea, începe să se vorbească de acest concept de drept internaţional; în **1625, Hugo Grotius (1583-1645)** – jurist şi diplomat olandez, numit şi părintele dreptului internaţional – a publicat celebrul său tratat asupra legilor păcii şi ale războiului, mai sus amintit. El recunoştea posibilitatea ca într-un război, purtat între două părţi, o a treia parte să rămână în afara ostilităţilor. El declara că cei care nu participă la război au posibilitatea de a rămâne **neutri**, subliniind însă că cei neimplicaţi în război au datoria *de a nu întreprinde nimic de natură a face să crească puterea aceluia care susţine o cauză rea, sau să*

[1] „D.D." nepaginat – *Panaméricanisme.*

[2] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

prejudicieze pe acela care duce un război just. De la Grotius până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, nu s-au adus modificări substanţiale doctrinei neutralităţii. În 1794 abia, Congresul Statelor Unite a votat prima lege provizorie privind neutralitatea. În 1818 s-a votat, tot în Statele Unite, legislaţia definitivă în acest subiect. Ea a servit ca bază legii britanice din 1819, numită **British Foreign Entlisment Act.** Ulterior, în special în timpul primului război mondial, în SUA s-a votat de către Congres o lege a neutralităţii, la 15 iunie 1917, iar mai târziu, **la** 31 august 1935, s-au făcut unele modificări, toate acestea urmărind obiectivul de a ţine SUA în afara războaielor de pe alte continente. Legea a fost aplicată în timpul războiului italo-etiopian, în 1935, când Statele Unite au declarat embargo-ul pentru vânzarea de arme, muniţii şi material de război oricăruia dintre beligeranţi.

Această neutralitate nu a fost înţeleasă în SUA ca o faţetă a izolaţionismului bazat pe doctrina Monroe. Secretarul de Stat **Cordell Hull** a precizat în acest sens că *„interesul Americii şi sarcina ei în calitate de mare putere nu ne permit să urmărim, cu braţele încrucişate, desfăşurarea ostilităţilor cu un sentiment de automulţumire; fără să ne lăsăm antrenaţi în conflict, trebuie să ne folosim influenţa pentru a preveni sau a atenua pericolul războiului. Pe scurt, politica noastră, în calitate de membru al comunităţii internaţionale, trebuie să aibă un dublu scop: în primul rând să evităm să fim antrenaţi în război şi în al doilea rând, să servim cu toate puterile pacea şi buna credinţă internaţionale*".

În ceea ce priveşte raportul dintre statutul de neutralitate şi Pactul Societăţii Naţiunilor, se impun o serie de precizări.

Cea de a II-a **Conferinţă Internaţională a Păcii, din 1907,** a adoptat două importante documente care se referă la chestiunea neutralităţii. În consecinţă, în cercurile specialiştilor în drept internaţional au avut loc ample dezbateri, conturându-se două teze principale. Conform uneia dintre ele, neutralitatea nu putea fi admisă într-o comunitate internaţională a cărei sarcină principală era de a împiedica folosirea forţei pentru rezolvarea conflictelor dintre state. Prin urmare, în cadrul Societăţii Naţiunilor nu era loc pentru neutri. Cealaltă teză pleca de la ideea că neutralitatea nu putea fi sinonimă cu indiferenţa şi pasivitatea faţă de statul care printr-un act de agresiune a declanşat războiul. Cu alte cuvinte, problema ce se punea era aceea de a şti dacă statutul de imparţialitate faţă de beligeranţi nu trebuia să fie abandonat în favoarea principiului de colaborare a tuturor statelor pentru menţinerea păcii şi pentru aplicarea măsurilor coercitive în vederea menţinerii ei.

Vechiului principiu după care războiul este *res inter alios,* Societatea Naţiunilor i-a opus dreptul şi datoria de a menţine pacea generală, organizaţia revendicând pentru sine misiunea de a stabili măsurile pentru apărarea păcii. Printre mijloacele prevăzute în acest sens, Pactul stabilea o acţiune colectivă a tuturor membrilor săi (art. 10, 15-17, 12, 13). O participare la o acţiune de acest fel, impusă de Pact, o făcea incompatibilă cu neutralitatea tradiţională.

În ceea ce priveşte războaiele zise *„ilicite"*, sancţiunile prevăzute de Pact contra celor responsabili erau de ordin atât militar, cât şi economic. Desigur, orice membru al Societăţii care participa la sancţiunile militare se găsea, prin acest fapt, în stare de război cu statul agresor. Pe de altă parte, însă, nici chiar Societatea Naţiunilor nu putea impune unui stat să intre într-un război pe care nu-l dorea. Această situaţie a fost recunoscută, de altfel, în *Rezoluţia* supusă Adunării Generale a Societăţii Naţiunilor de către Comisia juridică, în 1923, în urma examinării

https://biblioteca-digitala.ro

amendamentelor la articolul 10 al Pactului, propuse de Canada. Rezoluția specifica faptul că aplicarea sancțiunilor militare ordonate de Consiliu *„trebuie să țină seama mai ales de situația geografică și condițiile speciale ale fiecărui stat"*; se arăta, de asemenea, că *„prevederile fiecărui stat membru al Societății Națiunilor sunt singurele care au dreptul să decidă asupra folosirii forțelor militare ale statului respectiv în executarea obligațiilor ce-i revin conform art.10 al Pactului"*[3].

În același timp, însă, statul care nu va fi participat la măsuri militare active nu ar fi fost exonerat, prin aceasta, de obligațiile ce i-ar fi revenit prin aplicarea articolului16 al Pactului, adică de a *„facilita trecerea prin teritoriul său a forțelor oricărui membru al Societății care participă la o acțiune comună în scopul respectării angajamentelor Societății"*[4]; în felul acesta, statutul de neutralitate era puternic afectat.

Cu toate acestea, în afara Pactului Societății Națiunilor, au fost încheiate tratate internaționale care specificau ca atare starea de neutralitate a uneia dintre părți în cazul când cealaltă parte ar fi fost agresată fără provocare din partea sa de una sau mai multe puteri. De exemplu, **Tratatul de garanție dintre Persia și URSS din 1 octombrie 1927** preciza că *în cazul când una dintre părțile contractante ar deveni obiectul unei agresiuni din partea uneia sau mai multor terțe puteri, cealaltă parte contractantă se angajează să respecte* ***neutralitatea pe toată durata conflictului.*** Alt exemplu îl oferă **Tratatul de conciliațiune și reglementare judiciară dintre Grecia** și **Italia semnat la Roma la 23 septembrie 1928**, care sublinia că *dacă una dintre Înaltele Părți Contractante ar deveni obiectul unei agresiuni neprovocate din partea uneia sau mai multor puteri, cealaltă parte se angaja să observe* ***neutralitatea*** *pe toată durata conflictului.* La fel, **Tratatul de neutralitate, conciliațiune și arbitraj dintre Bulgaria și Turcia** din **6 martie 1929** preciza aceeași situație (art.2), ca și **Tratatul de neutralitate, conciliațiune și arbitraj dintre Grecia și Turcia** din **30 octombrie 1930** (art. 120).

Un aspect ce nu poate fi trecut cu vederea este acela că tratate precum cele menționate intrau în categoria instrumentelor de securitate regională, ceea ce se încadra în prevederile articolului 21 al *Covenantului*.

Nu la fel stăteau lucrurile în ceea ce privește **sancțiunile economice** prevăzute în Pact (art.16). În acest domeniu se ridica problema egalității de tratament impusă neutrilor în limitele trasate de **Convenția din 1907.** În cazul acestor sancțiuni, statul neutru rămânea defavorizat. Din acest motiv, Confederația Helvetică, invitată să adere la Pactul Societății Națiunilor, nu era de acord sub nici o formă să renunțe la neutralitatea sa, consacrată oficial în 1815, statut acceptat de *concertul european* și care se dovedise foarte profitabil tuturor statelor, mai ales în cursul războaielor. La 4 august 1919, respingând orice participare, fie și indirectă, la măsuri militare, Consiliul federal helvetic a revendicat pentru Confederație dreptul de a practica în domeniul economic o neutralitate diferențiată, încercând să pună de acord statutul său – pe care vroia să-l păstreze –, cu sancțiunile economice determinate de o agresiune ce viola Pactul. Guvernul federal a întărit această poziție prin Mesajul din 4 august al Consiliului, arătând că de-a lungul timpului conceptul de neutralitate a evoluat, în sensul că sancțiunea economică putea fi mai eficientă și

[3] *Le Pacte de la Société des Nations et ses amendements*, Lausanne, 1921.

[4] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

mai puternică decât cea militară. Pe baza acestor clare luări de poziție, Consiliul Societății Națiunilor a reconfirmat **statutul de neutralitate perpetuă a Elveției** în cadrul Societății Națiunilor. A fost vorba însă de o situație de excepție, acceptată de toată lumea în virtutea intereselor specifice ale comunității internaționale.

Pe alt plan, s-a conturat un curent împotriva neutralității, datorită faptului că, în caz de aplicare de sancțiuni economice contra unui stat aflat în ruptură de Pact, acesta ar fi putut surmonta ușor dificultățile create lui prin sancțiuni, având relații cu statele neutre aflate în afara Societății Națiunilor.

În ceea ce privește raportul între neutralitate, izolaționismul SUA și sancțiunile prevăzute de Pact, este de precizat că SUA s-au implicat în problema prezervării păcii universale, având chiar inițiativa în realizarea **Pactului Briand-Kellogg din 1928** care a scos în afara legii războiul ca mijloc de rezolvare a conflictelor între state. În acest context, s-a adoptat, în Senatul Statelor Unite, **Rezoluția Burton, în decembrie 1927,** în care se preciza că, în caz de război, SUA vor declara **embargo** pentru arme, muniții și furnituri de război destinate agresorului. Această decizie implica **abandonul neutralității strict imparțiale** și adoptarea unei **neutralități diferențiate**. La 24 august 1935, Congresul american a votat o Rezoluție în termenii căreia, în caz de război, Președintele avea dreptul să proclame ca ilegal exportul de arme, muniții, material de război către statele beligerante, măsura incluzând și transportul pe apă al unor astfel de produse, având ca destinație un port al unui stat beligerant etc. etc. La 3 ianuarie 1936, Congresul a adoptat un proiect de lege asupra neutralității, care confirma embargo-ul asupra exportului de arme etc., proclama prohibite tranzacțiile financiare, comerciale, turistice **cu toate părțile beligerante,** cu rezerva ca Președintele să aibă dreptul de a lua și alte decizii. **Franklin Roosevelt,** președintele SUA, implicat în toate acțiunile legate de crearea unei reale securități în lumea postbelică, făcea următoarele precizări: *„Statele Unite practică o dublă neutralitate față de fiecare națiune care duce un război ce nu interesează direct Americile. În primul rând refuzăm să încurajăm continuarea războiului, nepermițând beligeranților să-și cumpere din Statele Unite arme, muniții, material de război. În al doilea rând, vom descuraja folosirea de națiunile beligerante, în cantități superioare acelora pe care le exportam în țările lor în timp de pace, a oricărui produs american care ar facilita continuarea războiului"*[5]

O dată cu agravarea situației internaționale la sfârșitul anilor '30, statutul de neutralitate al unor state europene a fost tot mai mult pus sub semnul întrebării. Belgia, văzând pericolul de război crescând după ce Germania a ocupat, la **7 martie 1936, zona demilitarizată renană,** a considerat că neutralitatea o poate salva nu numai în fața unei agresiuni germane, dar și în eventualitatea unei invazii franceze dinspre Vest. În realitate, tăvălugul războiului n-a ținut seama de neutralitatea belgiană. În Răsăritul Europei, România și-a declarat neutralitatea la 6 septembrie 1939, dar într-o manieră care să-i permită menținerea bunelor raporturi cu Anglia și Franța și să contracareze presiunea și expansiunea Germaniei naziste; neutralitatea declarată la 6 septembrie 1939 a fost folosită și pentru ajutorarea Poloniei, agresată de Germania și URSS. Fără îndoială că, în cazul României, neutralitatea era doar o soluție tranzitorie, de supraviețuire în contextul internațional existent. Statele vecine, URSS, Ungaria, Bulgaria, revendicau întinse teritorii românești, ceea ce era incompatibil cu menținerea României în stare neutrală. După ce, în vara anului 1940, statele susmenționate au

[5] „D.D.", art. cit.

https://biblioteca-digitala.ro

anexat Basarabia şi nordul Bucovinei, Nord-Vestul Transilvaniei şi Cadrilaterul, iar Germania a reuşit să pătrundă adânc în economia României, *„neutralitatea"* declarată cu un an în urmă a devenit favorabilă Germaniei.

Aşadar, în situaţia în care Societatea Naţiunilor încetase să existe, iar tratatele internaţionale care reglementau organizarea păcii şi garantau securitatea statelor fuseseră, rând pe rând, anulate, iar violenţa şi războiul luaseră locul ordinei internaţionale înscrise în tratatele de pace din 1919-1920, tot sistemul de relaţii politice a fost perturbat.

O dată cu sfârşitul celei de-a doua conflagraţii mondiale, opera de organizare internaţională va fi luată de la capăt, pe baze diferite.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL III

TRATATE – ACORDURI – CONVENȚII

Considerații istorice

Tratatele sunt înțelegeri internaționale între două sau mai multe state, care se referă la chestiuni de ordin juridic.

Convențiile propriu-zise sunt înțelegeri care creează obligații între state, ca de pildă plata unor sume, transferarea de teritorii, de drepturi etc., modifică sau sting obligații reciproce preexistente ale statelor; ele au un caracter restrâns.

Primul act internațional considerat a avea caracter de tratat este o stelă scrisă cu caractere cuneiforme descoperită în Chaldeea și care datează din mileniul III î.Chr. Această stelă face aluzie la trasarea unei frontiere între regatele Lagash și Umma. Traseul a rezultat din decizia regelui Mesilim, desemnat ca arbitru în virtutea unui acord. Mai târziu sunt cunoscute și alte tratate ca, de exemplu, tratatul de alianță încheiat în secolul al XV-lea î.Chr. între regele Babilonului și faraonul Egiptului, document scris pe cărămizi arse și descoperit la Tell-el-Amarna în 1887. De asemenea, tratatul încheiat în jurul anului 1280 î.Chr. între Ramses al II-lea, faraonul Egiptului, și Khassir, regele Hitiților. Textul era scris în hieroglife egiptene pe peretele de sud al templului lui Amon, la Karnak. Valoarea lui este dată și de faptul că s-a păstrat integral. În fine, mai amintim tratatul dintre Elis și Herea, în timpul războaielor medice, considerat a fi cel mai vechi document diplomatic european. Săpat în piatră, el a fost găsit în 1813 lângă Olimp.

De la mijlocul secolului al V-lea î. Chr., datează numeroase tratate cu clauze de compromis între statele Greciei antice. Unul dintre cele mai vechi, dacă nu cel mai vechi cunoscut până în prezent, este tratatul de pace de 30 de ani între Sparta și Atena încheiat în 445 î.Chr. Tucidide relatează că el cuprindea stipulații privitoare la aplicarea arbitrajului în toate diferendele, pe toată perioada de timp prevăzută în tratat. Astfel de clauze se găsesc în tratatul de armistițiu din 423 î.Chr. dintre Sparta și Atena; în tratatul de pace de 50 de ani de la Nicias, tot între Sparta și Atena, din 421; în tratatul dintre Sparta, Argos și alte state grecești din 418 î.Chr. etc.

Tratatele au căpătat mare importanță în Grecia în timpul lui Pericles și al succesorilor lui. Specialistul în istoria dreptului internațional, Egger, studiind începuturile acestor relații în Grecia veche, constata că existau trei categorii de persoane folosite în negocieri: **heralzii**, simpli purtători ai înscrisurilor diplomatice, însărcinați, de regulă, cu preliminariile religioase ale unei alianțe (ei erau menționați în Constituția lui Solon ca reprezentând o magistratură în statul atenian), **ambasadorii** propriu-zișI sau plenipotențiarii și **oamenii din suită.**

https://biblioteca-digitala.ro

Un element fundamental al tratatelor în Grecia antică şi în tot Orientul era **prestarea jurământului**. Formula varia de la stat la stat şi de la epocă la epocă, dar el nu era niciodată omis. De fapt, valoarea unui tratat se baza pe jurământ. Zeii care erau invocaţi luau parte ei înşişi la încheierea tratatului. În aceste timpuri se făceau în mod obişnuit sacrificii în cinstea divinităţilor agreate de părţile contractante, şi anume înainte de depunerea jurământului. În plus, după un ritual arhaic, reprezentanţii părţilor semnatare treceau printre cele două jumătăţi ale unui animal sacrificat. Astfel de cazuri sunt citate şi în Biblie; ele apar menţionate şi în cazul tratatului asiro-babilonian, încheiat către anul 800 î.Chr., care dezvăluie ideea fundamentală a acestei ceremonii: ea reprezenta un fel de simbol al pedepselor menţionate în imprecaţiile folosite, pedepse care îl aşteptau pe cel ce ar fi încălcat prevederile tratatului. Această practică explică forţa obligatorie a tratatelor în epoca amintită.

În Grecia, jurămintele angajau pe magistraţii care le făceau în numele concetăţenilor lor. Prestarea jurământului avea loc în faţa unor magistraţi special desemnaţi. Uneori se stabilea ca jurămintele să fie reînnoite la o dată convenită, ca, de exemplu, cu ocazia Jocurilor Olimpice. În continuare, se proceda la depunerea tratatului astfel încheiat în fiecare dintre oraşele contractante, uneori şi în oraşele neutre şi, cel mai des, în principalele sanctuare greceşti. Este interesant de amintit că, în Atena, ambasadorii erau obligaţi să se prezinte în faţa Adunării întregului popor pentru a încheia tratatele. În acelaşi timp, este de precizat că nici unul dintre actele menţionate nu purta vreun nume. Apar doar sigiliile.

La Roma, convenţiile internaţionale erau încheiate într-un mod primitiv, prin întrebări şi răspunsuri. Tratatele urmau întotdeauna o procedură rituală, cu jurăminte, sacrificii şi imprecaţii. Iată o descriere a unei astfel de proceduri: *„pentru a se încheia un tratat în formă oficială se recurgea la un protocol impozant, asemănător celui întâlnit în Orient. Un membru al Colegiului Feţialilor depunea în numele Romei jurământul care se încheia prin invocarea lui Jupiter, apoi arunca o piatră cât mai departe – care semnifica consimţământul delegatului de a fi pedepsit cu exilul în cazul violării tratatului – şi apoi omora un porc cu un cuţit de silex, în onoarea lui Jupiter, pentru a arăta că aşa mor trădătorii. Înjunghiind porcul, el pronunţa formule arhaice de imprecaţie... tot aşa de vechi ca şi Roma însăşi"*[1].

Este de remarcat că doar cu barbarii – vecini ai Imperiului – au fost încheiate tratate propriu-zise, chiar dacă Imperiul roman avea întotdeauna rolul de moderator suprem. La Roma apare şi ideea **ratificării** tratatelor pentru ca ele să aibă completă validitate. Şi în Orientul antic, în Egipt, sunt consemnate cazuri de aplicare a sigiliului ca act final al procedurii de încheiere a unui tratat. La Roma, însă, practica devine foarte importantă şi esenţialmente juridică. Această procedură a fost imaginată din momentul incidentului „furcilor caudine", în 321 î.Chr. pentru a permite romanilor să nu execute un tratat umilitor pentru ei, tratat încheiat de consulul Postumius după victoria Samniţilor asupra romanilor în defileul Caudinum. Senatul a declarat că acest tratat trebuie considerat nul şi neavenit pentru că a fost încheiat fără consimţământul poporului roman. Totodată s-a pretins că a fost vorba de un *sponsio* şi nu de un *foedus*. „Sponsio" reprezenta promisiunea de a încheia un tratat în conformitate cu textele adoptate de magistraţi sau generali,

[1] Egger, *Études historiques sur les Traités publiés chèz les Grecs et les Romains*, Paris, 1866, p.73.

https://biblioteca-digitala.ro

pe când „foedus" semnifica un tratat definitiv încheiat în mod oficial. Astăzi, acest lucru se traduce prin ratificare[2].

Prin urmare, chiar din această vreme, orice act internațional semnat de reprezentanții romanilor era doar un proiect de tratat. Acesta devenea definitiv numai după ce era avizat de *Senatus Populusque Romanus.*

În Europa medievală constatăm că o serie de tratate sunt încheiate în fața notarului și în prezența martorilor. În Franța, de exemplu, corpul notarilor de stat autentifica actele, în virtutea voinței regale. În afara actelor (tratatelor) scrise, existau convenții internaționale încheiate verbal, ca, de exemplu, alianța din 1697 dintre Țarul Petru I și electorul Frederic al III-lea. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, obiceiul de a întocmi în scris tratatele internaționale s-a universalizat. Astfel, alianța defensivă încheiată de împăratul Iosif al II-lea cu țarina Ecaterina a II-a, la 18 mai 1781, s-a realizat sub forma a două scrisori autografe ale împăratului schimbate cu două scrisori autografe ale împărătesei.

Statutul politico-juridic al Principatelor române

În această discuție un loc aparte îl au angajamentele unilaterale luate de un stat față de alt stat, care le acceptă, în virtutea cărora se creează un anumit statut politico-juridic celor două state, relațiile dintre ele purtând pecetea acestui statut. Un exemplu tipic pentru lumea medievală, pe acest plan, au fost **capitulațiile** acordate de Poarta otomană unor state necucerite prin războaie, dar care au acceptat – din diferite motive – suzeranitatea otomană. Este și cazul Principatelor române, Valahia și Moldova.

„Primele capitulații – scrie istoricul Mustafa Ali Mehmed – *învederează caracterul lor de «privilegii unilaterale » sau de «favor ». În condițiile istorice de atunci, monarhii otomani se considerau «superiori » celorlalți principi și regi, fie musulmani, fie creștini. De aceea nu putea fi vorba de un raport de reciprocitate. Pe atunci orice privilegiu nu putea reprezenta decât realizarea voinței unilaterale a suveranilor turci*"[3].

Prof. Aurel Decei, la rândul său, deși precizează că aceste acte erau *„acordate de sultan"* având condiții *„categorice"* dictate de padișah, consideră totuși că a fost vorba de *„o înțelegere bilaterală de la șef de stat la șef de stat"*[4].

Este de precizat că, în ceea ce privește Principatele române, nu se cunosc textele originale ale capitulațiilor; ele apar în scrieri din secolul al XIX-lea și sunt în directă legătură cu acțiunea politică și diplomatică ce avea ca scop emanciparea Țărilor Române de sub suzeranitatea otomană și internaționalizarea problemei românești.

Câteva elemente caracteristice ale contextului acordării de Poartă a capitulațiilor sunt necesare pentru înțelegerea acestui fenomen.

La începutul secolului al XV-lea, criza politico-dinastică din imperiul otoman, în care domnitorul Țării Românești, Mircea cel Bătrân, se implicase activ cu gândul de a obține liniștea la hotare în schimbul ajutorului ce-l dăduse unora dintre pretendenții la tron, se rezolvase în favoarea lui Mehmed I, dușmanul lui Mircea. În 1417, Poarta organizează o mare expediție de pedepsire a lui Mircea cel Bătrân.

---

[2] E. Chauveau, *Les droits des gens ou droit international public*, Paris, 1892, p. 107.

[3] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p.215.

[4] Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 81-82.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce a cucerit Dobrogea, asigurându-şi flancul drept, Mehmed I, cu o oaste mare, a trecut Dunărea pe la Nicopole, a integrat cetatea Turnu (Măgurele) în sistemul de apărare turcesc pe malul stâng al Dunării, a cucerit apoi Giurgiu cu tot hinterlandul lui. „*O bătălie între oastea valahă şi oastea turcească nu s-a dat* – relatează Aurel Decei. *Mircea cel Bătrân, înaintat în vârstă şi fără nici un ajutor din nici o parte, s-a retras din calea akingiilor, care au pustiit ţara, apoi în împrejurări necunoscute – s-a hotărât să se închine turcilor.* [Acest moment este relatat numai de cronicarii turci Sükrüllah şi Neşri]. *Asupra condiţiilor păcii acordate de sultan* – subliniază Aurel Decei – *cronicele sunt categorice: recunoaşterea ca supus (tâbî) al sultanului, plata haraciului anual – care poate să fi fost de 3000 de galbeni..., trimiterea unui fiu ostatec (rehine) la Poartă, pentru a garanta credinţa ţării [primul a fost Dan, nepotul voievodului], şi trimiterea de oaste, când se va cere, sub comanda domnului însuşi, atunci când oastea otomană va fi comandată de însuşi sultanul. Acestea erau condiţiile vasalităţii turceşti*". Aşadar, Ţara Românească nu era anexată imperiului otoman, îşi păstra autonomia, iar turcii nu se amestecau deloc în viaţa internă a Ţării Româneşti, care îşi alegea domnul după voia ei, făcea legile, avea administraţia ei proprie, ca şi armata, Biserica, păstra privilegiile unor categorii sociale. Statul otoman se obliga să apere Ţara Românească dacă aceasta ar fi fost atacată de altă putere. Armata otomană ar fi intervenit în ţară numai în caz de revoltă, nesupunere. La scurt timp după consemnarea acestui act, Mircea cel Bătrân a murit, la 31 ianuarie 1418.

Căderea Constantinopolului sub loviturile otomanilor a însemnat căderea definitivă a Imperiului Bizantin şi, o dată cu aceasta, agravarea extraordinară a situaţiei Ţărilor române. Ştefan cel Mare a reuşit, decenii la rând, să împiedice expansiunea otomană în Moldova, dar, secătuită de oameni, de bunuri, ţara nu mai putea ţine piept necontenitelor atacuri turceşti şi tătare.

În ultimul deceniu al secolului al XV-lea, Ştefan cel Mare se hotărăşte să accepte suzeranitatea otomană, plătind haraciu. Anul închinării nu se cunoaşte, dar, în 1492, Moldova plătea 4000 ducaţi drept haraciu, iar Ţara Românească – 8000 de ducaţi. Fiul său, Alexandru, este trimis ostatec la Poartă. În 1497, la bătălia din Codrii Cosminului cu polonezii, Ştefan cel Mare beneficiază de ajutorul unui contingent de oaste turcească trimis de suzeranul său de la Istanbul. Colaborarea ulterioară cu Poarta contra regelui Poloniei a fost apreciată de Baiazid al II-lea, care l-a recompensat pe Ştefan cu un caftan căptuşit cu blană de samur, o căciulă „kuka" şi două tuiuri cu un steag în rang de beilerbei; era prima menţiune a acestor însemne ale puterii Domnului primite de la Poartă, în calitatea sa de „vasal" al sultanului otoman.

Acestea sunt primele capitulaţii care stabileau Principatelor române statutul de autonomie politică şi vasalitate faţă de Poartă.

Reînnoite de repetate ori atât pentru Ţara Românească, cât şi pentru Moldova, capitulaţiile au constituit documentul fundamental care a fixat statutul politico-juridic al Ţărilor române până în 1878.

De-a lungul secolelor, au fost perioade mai lungi sau mai scurte când, datorită victoriilor asupra turcilor obţinute sub conducerea unor voievozi ca Vlad Ţepeş, Ioan Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Principatele române şi-au restabilit independenţa, recăzând apoi sub suzeranitatea Sublimei Porţi.

La rândul său, Imperiul otoman, intrat după 1699 (pacea de la Carlovitz) într-un ireversibil proces de decădere, a încălcat frecvent angajamentele faţă de Principate prin capitulaţii. Ne vom referi la două dintre aceste violări flagrante ale căror consecinţe sunt şi azi prezente în situaţia unei bune părţi a naţiunii române.

https://biblioteca-digitala.ro

Unul dintre numeroasele războaie ruso-turce, şi anume cel din 1768-1774, purtat pe teritoriul Principatelor, s-a încheiat cu **Pacea de la Kuciuk-Kainardji din iulie 1774** prin care se stabilea că Rusia îşi va retrage trupele din Moldova pe malul stâng al Nistrului. Profitând de ocazie, Imperiul Habsburgic, intrat din 1772 în posesia unei părţi a Poloniei (cu Pocuţia şi Galiţia), a ridicat pretenţii asupra nordului Moldovei sub falsul pretext că această zonă ar fi aparţinut cândva Pocuţiei, argumentându-şi pretenţiile şi prin aşa-zisa „*necesitate*" de a stabili o legătură „*directă*" cu Galiţia, prin nordul Moldovei. În consecinţă, armatele habsburgice au intrat în nordul Moldovei pe urmele ruşilor, ocupând ţinuturile Cernăuţilor, Câmpulungului şi Sucevei, unde au arborat pajura imperială. Folosindu-se de „*faptul împlinit*", Curtea de la Viena a început o amplă acţiune de intimidare , corupere şi făgăduieli pe lângă oficialităţile otomane, reuşind să obţină, la 7 mai 1775, printr-o Convenţie semnată la Constantinopol, acceptarea de Poartă a situaţiei *de facto* – ocupaţia nordului Moldovei şi anexarea lui la Imperiu. La această tranzacţie, făcută prin mită şi promisiuni de „sprijinire" a Porţii, a fost părtaşă şi Rusia prin consimţământul dat de mareşalul Rumianţev, care fusese cumpărat tot cu aur de Habsburgi încă înainte de perfectarea **înţelegerii de la Constantinopol**. Delimitarea zonei ocupate de Austria s-a făcut în ianuarie 1776 prin discuţiile austro-turce de la Palamutca, pe Nistru, unde Habsburgii şi-au mai „*extins*" ocupaţia asupra a încă 46 sate româneşti, peste cele convenite la Constantinopol în 1775. Astfel, **Austria a anexat nordul Moldovei, numit Ţara de Sus, cu Suceava, Putna, Rădăuţi, Cernăuţi, mănăstirile Voroneţ, Sucevita, Gura Humorului şi altele, suprafaţa anexată fiind de 10.000 km^2, având 75.000 locuitori, 233 oraşe şi sate româneşti**. Protestele domnitorului Grigore Ghica la Poartă n-au avut nici un ecou, acesta fiind ucis pentru împotrivirea sa. Noua achiziţie teritorială a fost botezată iniţial *Moldova austriacă*, apoi *Bukovina*, după numele slav al codrilor de fagi, astfel ca să nu mai amintească întru nimic de Moldova.

Ce valoare juridică a avut actul de la Constantinopol din 1775? El a fost **nul** şi **neavenit** din capul locului pentru că **Poarta a cedat un teritoriu pe care nu-l deţinea**. Mai mult, prin capitulaţii, Poarta avea **obligaţia** de a **apăra Moldova** în faţa oricărui inamic, Austria a **păstrat Bucovina** între graniţele ei **prin forţă**, ducând o politică de modificare, prin toate mijloacele, a structurii etnice, astfel ca elementul românesc să-şi piardă caracterul majoritar. **Actul samavolnic din 1775 a fost anulat prin actul de voinţă al naţiunii române la 28 noiembrie 1918, când Bucovina s-a reintegrat României.**

La începutul secolului al XIX-lea, **Poarta a încălcat** din nou, flagrant, **capitulaţiile**, în dauna Principatelor. Situaţia internaţională în zona noastră s-a agravat prin confruntările sângeroase austro-ruso-turce. În 1787, teritoriul dintre Nistru şi Bug a fost anexat de Rusia, hotarul cu Moldova stabilindu-se pe Nistru (tratatul ruso-turc de la Iaşi din 9 ianuarie 1792). Dorinţele de expansiune ale Rusiei nu se opreau însă doar la Nistru. Profitând de implicarea lui Napoleon Bonaparte în problemele din răsăritul Europei, Rusia şi Franţa au încheiat un tratat secret la 7 iulie 1807 la Tilsit prin care Părţile se înţelegeau ca Rusia să anexeze Finlanda, Moldova şi Muntenia, iar Turcia să fie silită să recunoască această *reglementare* teritorială. În 1810, Rusia propunea Porţii otonome ca aceasta să recunoască următoarele: „*Principatele Moldova, Valahia Mare şi Mică* [Oltenia şi Muntenia, n.n.] şi *Basarabia se alipesc prin acest tratat de pace Imperiului rus cu*

https://biblioteca-digitala.ro

oraşele, cetăţile, satele, cu locuitorii acesteia de ambele sexe şi cu averea lor. Fluviul Dunărea va fi de acum înainte graniţa dintre cele două imperii"[5].

Eroarea fundamentală a acestor solicitări ale Rusiei constă în ignorarea cu bună ştiinţă a statutului Principatelor române: ele **nu făceau parte din imperiul otoman,** acesta nu dispunea de teritoriul lor după placul său, nu avea dreptul nici să micşoreze şi nici să modifice configuraţia teritorială a acestora; obligaţia Porţii era să apere integritatea lor teritorială. Aşa dar, stabilirea pe Dunăre *„a graniţei dintre cele două imperii"* oglindea tocmai ignorarea deliberată a unor realităţi istorice clare.

Tratativele ruso-turce din octombrie 1811 – martie 1812 (din partea Rusiei, acelaşi coruptibil Rumianţev) dovedesc indubitabil că atât Rusia, cât şi Poarta erau conştiente că se comite un abuz juridic, dar au avut succes câştigurile personale ale negociatorilor şi interesele concrete ale celor două puteri. Sub ameninţarea războiului iminent cu Napoleon, ruşii i-au mituit copios pe delegaţii turci şi, la **16/28 mai 1812, în Hanul lui Manuc, din Bucureşti, s-a semnat pacea de tristă amintire pentru români,** care în articolul II prevedea: *„Prutul din punctul unde acest râu pătrunde în Moldova până la confluenţa lui cu Dunărea, apoi începând din acest loc, malul stâng al acestui fluviu până la Chilia şi la vărsarea în Marea Neagră, vor forma hotarul celor două imperii... Sublima Poartă renunţă la toate drepturile sale pe teritoriul situat pe malul stâng al Prutului şi îl cedează Curţii imperiale a Rusiei, împreună cu toate fortăreţele, oraşele şi locuinţele care se găsesc acolo, precum şi jumătate din râul Prut care formează frontiera dintre cele două Imperii"*.

Prin această anexiune, Imperiul rus a ocupat Moldova dintre Prut şi Nistru, cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, o parte a Deltei Dunării şi a obţinut ieşirea la Marea Neagră; Rusia s-a apropiat de Balcani, punând un picior solid la Dunăre.

Ca şi în cazul nordului Moldovei, *„cedat"* Austriei prin înţelegerea de la Constantinopol din 1775, şi de data aceasta, Poarta a cedat ceva ce nu-i aparţinea, astfel că **tratatul ruso-turc de la Bucureşti din 1812 a fost nul din punct de vedere juridic, de la bun început.**

Prevederile sale au fost aplicate şi menţinute prin forţă şi teroare mai bine de o sută de ani. În tot acest timp, marile puteri au acceptat tacit faptul împlinit atât în ceea ce priveşte Bucovina, cât şi în ceea ce priveşte Basarabia. Abia în **1918**, această gravă încălcare a dreptului ginţilor, a tuturor principiilor de drept internaţional, ca să nu mai vorbim de capitulaţii, a fost reparată, având la bază decizii impuse de poporul român însuşi. Comunitatea internaţională le-a acceptat şi le-a învestit cu putere de lege prin Tratatele de pace de la Paris din 1919-1920.

Negocierea şi încheierea tratatelor

Negocierea este prima dintre fazele prin care trece un tratat internaţional; este aceea în care persoanele desemnate să încheie un tratat se întâlnesc şi, încetul cu încetul, se pun de acord asupra conţinutului, termenilor etc., ţinând cont de faptul că fiecare Constituţie stabileşte reguli pentru încheierea tratatelor internaţionale, iar aproape fiecare şef de stat are dreptul şi puterea să negocieze şi să semneze tratate.

---

[5] *Vneşniaia politika Rossii, XIX i naceala XX veka*, Dokumentî Rosiiskogo Ministerstva Inostranâh Del, Moskva 1965, Seria I, vol.IV, p. 394.

https://biblioteca-digitala.ro

În trecut, șefii de stat negociau personal tratatele, ca de exemplu: Tratatul de la **Tilsit**, în **1807**, între împăratul Napoleon și țarul Alexandru I al Rusiei, Congresele de la **Erfurt** (**1808**), de la **Viena** (**1814-1815**), **Aix- la-Chapelle** (**1818**), de la **Troppau** (**1830**), de la **Leybach** (**1821**), **Verona** (**1822**) etc. În secolul al XX-lea, Președintele Wilson al Statelor Unite a luat parte la negocierea tratatelor de pace de la **Paris** (**1919-1920**), **Roosevelt și Stalin**, în calitate de șefi ai statelor respective, și **Churchill**, prim-ministru al Marii Britanii, au negociat direct statutul politic și teritorial al lumii în anii **1942-1945**, ca și după sfârșitul războiului, astfel că pacea din 1947 a stabilit doar detaliile „*tehnice*". În ultimele două decenii ale secolului al XX-lea, șefii de stat s-au implicat tot mai direct în tranșarea unor probleme politice globaliste. Însăși prăbușirea URSS-ului și, o dată cu aceasta, a „*zidului Berlinului*" și a „*Cortinei de fier*", a fost rezultatul unor astfel de negocieri la cel mai înalt nivel.

Au mai fost situații când suveranii negociau probleme de importanță majoră, de regulă având caracter secret, prin interpuși; așa a fost, de pildă, în 1917, în vremea primului război mondial, când împăratul Austro-Ungariei a negociat direct, la vârf, cu Puterile Aliate și Asociate, prin intermediul prințului **Sixtus de Bourbon-Parma**; oferta de pace a împăratului-rege **Carol**, sub formula „*pace fără învingători*", trasa noi linii de frontiere în Europa, după criterii subordonate intereselor marilor puteri, și anume: Germania urma să-și mărească teritoriul anexând Polonia și unele teritorii de la răsărit, Austro-Ungaria se extindea pe seama Serbiei, Muntenegrului și a României (Oltenia, Muntenia și Vestul Moldovei); pentru cointeresarea Franței în acest plan, împăratul Carol a promis recunoașterea apartenenței Alsaciei și Lorenei la Franța, precum și restabilirea independenței Belgiei. În proiectul austro-ungar s-a implicat activ și Papa.

Ca regulă generală, astfel de situații erau departe de a fi în concordanță cu Constituțiile statelor respective. (Practica ratificării tinde să asocieze, în acțiunea de validare a unui tratat, Parlamentele, și nu șefi de state). De altfel, dacă Constituția unui stat oferă șefului statului puteri mult mai mari decât cele obișnuite, se poate presupune că acel șef de stat nu va lua parte la negocieri, dacă el nu va avea ca parteneri de discuții tot șefii de state. De aceea, șeful statului conferă puteri speciale unor persoane calificate și de încredere pentru a purta negocieri și a încheia tratatul. Aceste puteri se numesc în limbajul de specialitate „*depline puteri*", iar persoanele învestite cu ele se numesc „*plenipotențiari*". Ar rezulta că ceea ce ar fi realizat plenipotențiarii angaja nemijlocit pe șeful statului, care ratifica tratatul încheiat de aceștia.

Pentru a-și asigura posibilitatea refuzului, în „*deplinele puteri*" acordate persoanelor în cauză se insera o clauză privind întreaga libertate a șefului statului de a ratifica sau nu tratatul semnat de reprezentanții săi, precum și libertatea analogă pentru Corpurile legiuitoare naționale. Această condiție a fost în mod tacit acceptată de toate țările, astfel că, în practică, orice tratat putea fi dezavuat de parlamente sau de șefii statelor, dacă îl socoteau nepotrivit cu anumite interese naționale ale țării respective.

Această diminuare progresivă a valorii practice a „*puterilor depline*" s-a concretizat și în tendința de modificare a amintitelor atribute. La început, când un reprezentant căpăta „*puteri depline*" pentru încheierea definitivă a unui tratat, acest atribut era reprodus în textul propriu-zis al tratatului. Dar, pe măsură ce creștea

https://biblioteca-digitala.ro

rolul ratificării, „*deplinele puteri*" se diminuau. În fapt, ele nu serveau decât pentru împuternicirea unei persoane de a purta negocieri şi nu constituiau un element de validare juridică a tratatului.

Negocierile puteau fi verbale sau scrise. De regulă, se foloseau ambele căi, cu precizarea că tot ce avea o importanţă deosebită căpăta o formă scrisă (memorandum, notă, raport etc.). Se redacta, de asemenea, un proces – verbal asupra tuturor discuţiilor. După încheierea discuţiilor, în urma unui examen minuţios al tuturor aspectelor problemei, se proceda la vot. Aici funcţiona regula unanimităţii, pentru că era de la sine înţeles că dacă una dintre părţi nu era de acord chiar cu un singur articol sau alineat tratatul nu se putea semna. În cazul unor tratate multilaterale, chiar dacă nu toate statele cădeau de acord, tratatul putea fi totuşi încheiat între statele care-l acceptau integral, celelalte neavând nici o obligaţie. De aici a decurs şi practica **rezervelor,** de care ne vom ocupa în alt paragraf. Aceste rezerve comportau abţinerea statelor în cauză de la aplicarea unora dintre prevederile tratatului. Negocierile nu erau publice decât în foarte rare cazuri, de regulă, se restrângeau la plenipotenţiari şi grupurile de specialişti ce-i însoţeau. Un comunicat de presă se dădea fie la sfârşitul negocierilor, fie pe parcursul lor.

Redactarea tratatului era ultima fază a negocierilor. A existat un caz în diplomaţie când un tratat s-a realizat exclusiv verbal – este vorba de acordul verbal din 1883 dintre însărcinatul cu afaceri austro-ungar şi ministrul francez al afacerilor externe.

În vechime, textul tratatelor începea prin invocarea divinităţilor, sub cele mai variate forme. În epoca modernă, ele încep prin a menţiona părţile semnatare, numite „*Înalte Părţi Contractante*", sau, în cazul tratatelor bilaterale, numele şefilor statelor respective şi al plenipotenţiarilor, cu funcţiile lor. De asemenea, se preciza că au fost verificate reciproc actele ce învesteau pe aceşti plenipotenţiari cu „*depline puteri*". În continuare, erau inserate clauzele tratatului, acestea constituind partea esenţială a documentului. Textul era divizat în secţiuni, părţi, articole, paragrafe, alineate (în special în cazul tratatelor foarte mari, gen tratate de pace). Pot exista, de asemenea, una sau mai multe anexe. Ele au fie o valoare interpretativă, fie se referă şi detaliază unele articole din tratat, având aceeaşi valoare ca tratatul propriu-zis, fie precizează unele rezerve pe care una dintre părţi le poate avea în privinţa interpretării sau aplicării tratatului. Nu de puţine ori, anexele la tratate erau secrete şi vizau tranzacţii ce încălcau principiile dreptului internaţional şi chiar litera şi spiritul respectivului tratat, Pactul Societăţii Naţiunilor sau alte tratate la care statele în cauză erau semnatare. La sfârşit, textul prevedea durata aplicării tratatului, posibilităţile de prelungire sau de abrogare sau denunţare.

Un caz arhicunoscut de „*anexă secretă*" a fost actul intrat în istorie sub numele de „**Protocol adiţional secret" la Pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, semnat de miniştrii de externe ai celor două state, Joachim von Ribbentrop** şi **Viaceslav Molotov**. Protocolul, necunoscut în epocă şi rămas secret până prin anii '60, se referea la împărţirea sferelor de dominaţie între Hitler şi Stalin în răsăritul Europei: o parte din Polonia, Ţările Baltice, Basarabia treceau în sfera de ocupaţie sovietică etc.

În baza acestor înţelegeri secrete germano-sovietice s-au produs actul de agresiune german şi sovietic asupra Poloniei, la **1 septembrie** şi, respectiv, **17 septembrie 1939**, precum şi agresiunea sovietică asupra României la **26-28 iunie 1940**; ca urmare

https://biblioteca-digitala.ro

a acestor agresiuni, Polonia a fost împărțită între Germania și URSS, România a pierdut Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, Țările Baltice au fost anexate de URSS.

Protocolul adițional secret germano-sovietic din 23 august 1939 a fost lovit de nulitate juridică de la bun început, deoarece se referea la achiziții teritoriale făcute prin forță, dar s-a perpetuat, prin consecințele sale, până azi. De exemplu, frontiera pe Prut între România și Ucraina de azi (URSS în trecut) a fost stabilită prin Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947, în următorii termeni: *„Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940"*. (Art. 1, Partea I-a).

Despre ce fel de *acord sovieto-român* este vorba în formularea din Tratatul de pace din 1947, formulare pe care o găsim, de altfel, și în *Convenția de armistițiu* dintre România și Națiunile Unite din 12 septembrie 1944 (art.4)?

În fapt, nu există nici un fel de acord de acest gen între cele două state. După cum se știe, la 26 iunie 1940, guvernul sovietic a transmis guvernului român o notă ultimativă. (Despre aceste aspecte ne vom ocupa în alt capitol).

Limba în care se redactau tratatele era fie una internațională (de-a lungul timpurilor s-au folosit latina, greaca, slavona, franceza, engleza) – în special în cazul tratatelor multilaterale, fie limbile Părților contractante (dacă era vorba de tratate bilaterale) etc.

*

Încheierea oricărui act internațional – convenție, tratat, acord – se află sub incidența propriei legislații a țării respective. Constituția națională sau legile constituționale sau organice fixează și impun limitele *„deplinelor puteri"* și capacitatea de angajare a statelor din partea negociatorilor. Valabilitatea puterilor și capacitatea juridică a organelor însărcinate cu negocierea și încheierea unui tratat sunt condiții prealabile ale oricărui angajament având caracter obligatoriu și putând reclama regula *pacta sunt servanda*. Această regulă fundamentală care guvernează raporturile dintre state este adesea emanația propriei lor voințe, dar depășește această voință într-un mare număr de cazuri și este chiar anterioară acestei voințe; în realitate, ea derivă dintr-o practică seculară și acționează ca fundament suprem al angajamentelor reciproce care leagă diferite comunități reprezentate de state.

În statele monarhice, se constată că organul suprem al Puterii executive are capacitatea să încheie tratatele. În statele republicane, Președintele Republicii încheie tratatele cu asentimentul Camerelor. Orice tratat realizat prin nerespectarea prescripțiilor constituționale nu este valabil. Într-un astfel de caz, dacă una dintre părți a încheiat un tratat ce contravine normelor propriei sale Constituții, cealaltă parte contractantă se poate prevala de acest lucru declarând nevaliditatea angajamentelor luate. De aceea s-a admis că un tratat este valabil din punct de vedere al dreptului internațional dacă el corespunde dreptului constituțional natural al fiecărei părți contractante.

Acest principiu a fost consacrat de o manieră foarte clară în **Convenția Panamericană asupra Tratatelor**, votată de a **VI-a Conferință Panamericană**, în care s-a precizat că tratatele vor fi încheiate de puterile competente ale statelor, sau prin reprezentanții lor, conform legislației interne a fiecărui stat.

https://biblioteca-digitala.ro

Au existat maniere diferite de încheiere a tratatelor. Astfel, la mijlocul secolului al XIX-lea, se întâlnea frecvent o formă de tratat denumită tratat *uni-colectiv*. El era semnat de mai multe state, dar acestea se grupau în două categorii: 1) un singur stat, care constituia una dintre părțile contractante, și 2) toate celelalte state, care constituiau cealaltă parte contractantă. Un exemplu este tratatul din 14 martie 1857, privind vama din Zona Sund, tratatul din 13 iulie 1863 privind Coroana Greciei etc.

În ceea ce privește contextura tratatelor, s-a renunțat la invocarea Divinității. O astfel de invocare se regăsește încă în Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1878.

În general, Constituțiile dau șefului statului puterea de a încheia tratate. În procedura practică de elaborare a tratatelor se puteau distinge: 1) tratatele bilaterale, care erau semnate de plenipotențiari, reprezentând pe șeful statului, și 2) marile tratate, care stabileau reguli generale, susceptibile a fi aplicate de toate statele. Pentru acestea se va folosi o nouă procedură, aplicată în special de *O.I.T.* (*Organizația Internațională a Muncii*), dacă era vorba de tratate elaborate și propuse de această instituție și prezentate spre ratificare parlamentelor naționale, fără să mai fi fost semnate în prealabil de delegații acestora. Aceste tratate erau de fapt niște *Protocoale*.

Aceeași tendință s-a constatat și în ceea ce privește unele mari tratate elaborate de Societatea Națiunilor. Astfel, *Statutul Curții Permanente de Justiție Internațională* de la Haga, a fost pregătit de un Comitet de juriști care a supus raportul său Consiliului Societății Națiunilor, care, după studiere, l-a supus, la rândul său, examinării Adunării Generale și din această ultimă examinare a reieșit textul definitiv. Adunarea Societății Națiunilor l-a adoptat în această ultimă formă, i-a adăugat un Protocol de semnătură și l-a deschis spre aderare tuturor statelor lumii. Semnăturile de adeziune nu sunt puse pe tratat, ci numai pe acest Protocol.

Mai mult, tratate de acest gen tindeau să devină impersonale și s-a ajuns chiar și la dispariția protocoalelor de semnătură. Ele au luat mai mult aspectul unor legi. Dacă un stat voia să adere, el nu avea altceva de făcut decât să anunțe această intenție Secretariatului Societății Națiunilor.

Au mai apărut și alte inovații, ca de pildă: 1) aderarea la un tratat la elaborarea căruia statul în cauză n-a fost reprezentat. În acest caz nu se mai proceda la ratificarea tratatului respectiv, simpla aderare fiind suficientă; 2) semnătura diferită în timp, în sensul că plenipotențiarii care participaseră la elaborarea tratatului nu erau în măsură să semneze tratatul în timpul cuvenit, dintr-un motiv sau altul, ci ulterior; acest lucru se putea aplica și statelor care nu participaseră la elaborarea tratatului. Practica amintită era analogă celei a aderării, cu precizarea că statul care semna totuși un tratat, după procedura sus-amintită, nu era dispensat de a-l ratifica; 3) în cazul Convențiilor elaborate de O.I.T., semnătura dispărea complet; convențiile erau discutate și adoptate cu majoritate de către delegații diferitelor țări și ratificate de acelea care voiau să le aplice. În acest fel, ratificarea sau neratificarea nu erau legate în nici un fel de poziția delegaților țării respective la dezbaterea convenției în cauză.

Exemple de texte constituționale referitoare la încheierea tratatelor internaționale:

Constituția de la Weimar din 11 august 1919, articolul 16: Imperiul are competența exclusivă să încheie tratate în domeniile: 1) relații externe; 2) probleme coloniale; 3) libertatea de circulație a persoanelor în interiorul imperiului, a imigrației, a

https://biblioteca-digitala.ro

extrădării; 4) organizarea armatei; 5) moneda; 6) vămile, precum şi libera circulaţie a mărfurilor; 7) poşta, telegraful, telefonul.

Constituţia Argentinei din 25 mai 1853 (art.86). Preşedintele încheie şi semnează tratate de pace, de comerţ, de navigaţie, de alianţă, concordate şi alte convenţii necesare pentru menţinerea bunelor relaţii cu puterile străine.

Constituţia Austriei din 1 octombrie 1920 (art. 65). Preşedintele încheie tratate internaţionale. El poate învesti guvernul federal sau membri ai guvernului federal cu puteri depline pentru a încheia anumite categorii de tratate (art. 66).

Constituţia belgiană din 7 februarie 1831 (modificată în 1893 şi 1921), articolul 68. Regele încheie tratatele de pace, de alianţă sau de comerţ. Orice cedare, schimb, alipire de teritorii nu se poate face decât în virtutea unei legi.

Constituţia Bulgariei din 16-28 aprilie 1879 (modificată în 1893 şi 1911) stabilea (art. 17) că Regele reprezintă statul în toate relaţiile cu celelalte state. În numele său, guvernul negociază şi încheie tratate cu statele străine.

Constituţia chineză din 1 iunie 1931 (art.67) preciza că Guvernul naţional are puterea de a declara război, de a încheia pace şi de a încheia tratate.

Constituţia oraşului liber Dantzig din 11 mai 1922, art. 41, stabilea că Senatul reprezentând oraşul liber Dantzig, în măsura în care aceasta nu contravine articolelor 104-106 ale Tratatului de Pace de la Versailles, asigura conducerea politicii externe a oraşului liber Dantzig de către guvernul polonez.

Dacă **Marea Britanie** nu avea legi constituţionale care să limiteze puterile suveranului sau ale Parlamentului în această direcţie, regele – după afirmaţiile lui **Sir T.Barclay** –, avea printre prerogativele sale pe aceea a încheierii tratatelor, aliaţelor cu statele străine, el ocupându-se chiar şi de negocierea acestor documente. În schimb, o serie de acte de sine stătătoare reglementau prerogativele guvernelor imperiului britanic în materie. Astfel, actele Conferinţei imperiale din 1923 precizau că nici un tratat nu va fi negociat de vreun guvern al imperiului fără să se fi studiat posibilele sale efecte asupra altor părţi ale Imperiului Britanic. Actele Conferinţei Imperiale din 1926 au mai precizat şi faptul că, în momentul în care un guvern imperial anunţa intenţia sa de a negocia un oarecare tratat, celelalte guverne erau obligate să-şi facă de îndată cunoscute poziţiile faţă de acel tratat. Numai având acordul tuturor celorlalte guverne imperiale, guvernul direct interesat putea începe negocierile. Se stabileau, de asemenea, în mod foarte clar, raporturile între metropolă şi toate celelalte părţi ale imperiului, în funcţie de natura statutului politico-juridic în materie de încheiere de tratate internaţionale. Mai este de adăugat şi faptul că, la 9 martie 1926, premierul A. Chamberlain a adus la cunoştinţa Consiliului Societăţii Naţiunilor, declaraţia comună adoptată de *Conferinţa imperială britanică din octombrie 1925* privitoare la procedura de încheiere a tratatelor sub auspiciile Societăţii Naţiunilor. Conform acestei Declaraţii comune, se cerea Consiliului ca tratatele ce se vor realiza sub auspiciile Genevei să fie considerate *acorduri între şefii de state* şi nu după modelul Tratatului de la Versailles (reprezentanţi ai diferitelor state în cadrul unei conferinţe internaţionale). O astfel de formulă, spunea primul ministru britanic, *ar facilita acceptarea tratatelor de acest gen de către guvernele imperiului britanic* şi, prin aceasta, *ar contribui la progresul operei Societăţii Naţiunilor*. Chamberlain a ţinut să mai remarce că Pactul a omis să specifice *„existenţa unei entităţi numite Marea Britanie"*.

Constituţia Statelor Unite din 17 septembrie 1787 (art.2) arăta că Preşedintele Statelor Unite ale Americii va avea puterea să încheie tratate, cu avizul şi consim-

https://biblioteca-digitala.ro

ţământul Senatului, precizând totodată că nici unul dintre state nu va putea să încheie tratate.

Constituţia franceză, din 16 iulie 1875, arăta, la articolul 8, că Preşedintele Republicii negociază tratatele şi le face cunoscute Camerelor de îndată ce interesul şi securitatea Statului îi vor permite. Se mai preciza că nici o cedare, schimb sau mărire de teritorii nu poate avea loc decât în virtutea unei legi. Preşedintele Republicii mai avea şi prerogativele de a denunţa un tratat fără avizul Camerelor.

Constituţia ungară din 1920 stabilea, în articolul 12, că Regentul poate, prin intermediul ministrului responsabil, să încheie, în numele Ungariei, alianţe şi alte tratate cu Puteri străine.

Statutul fundamental al Italiei, din 4 martie 1848, a stabilit (art.13) că *„Împăratul face pace şi încheie tratate"*.

Constituţia poloneză, din 17 martie 1921, arăta, în articolul 19, că Preşedintele Republicii încheie tratate cu celelalte state şi le aduce la cunoştinţa Dietei.

Legea fundamentală a Cetăţii Vaticanului, din 7 iunie 1929, prevedea la articolul 3 că Suveranul Pontif reprezintă Statul Vaticanului prin intermediul reprezentanţilor săi pe lângă statele străine, pentru încheierea de tratate şi pentru raporturi diplomatice.

Constituţia federală elveţiană, din 29 mai 1874 (art.8), stabilea că doar Confederaţia are dreptul să încheie pace, precum şi tratate de alianţă, tratate vamale şi de comerţ cu statele străine, iar articolul 9 preciza că în mod excepţional cantoanele îşi păstrează dreptul de a încheia cu statele străine tratate care se referă la sfera economiei, raporturilor cu vecinii şi poliţiei. În orice caz, aceste tratate nu trebuie să aducă atingere intereselor altor cantoane. În articolul 85 se arăta că tratatele de pace cădeau în competenţa Adunării federale.

Cehoslovacia, prin Carta constituţională, din 29 februarie 1920, acorda Preşedintelui Republicii, prin articolul 64, dreptul de a încheia Convenţii Internaţionale.

Legea organizării fundamentale, din 20 aprilie 1924, a Turciei atribuia Marii Adunări Naţionale competenţele încheierii tratatelor de pace, convenţiilor etc. cu statele străine.

La fel, **Constituţia Regatului sârbo-croato-sloven, din 3 septembrie 1921,** atribuie regelui misiunea de a încheia tratate de pace şi diferite alte tratate cu statele străine.

Ratificarea şi rezervele la tratate

În ceea ce priveşte ratificarea, ea apare în forme rudimentare de multă vreme. În Orientul antic, ea consta în aplicarea sigiliului regal pe originalul tratatului gravat pe plăcuţe (tablete) de argint, de marmoră, de bronz etc. Aceste tablete erau apoi expuse în principalul templu al capitalei fiecărei părţi contractante, alături de cele mai importante legi ale ţării: era o formă obişnuită a *publicării* sau *promulgării*.

În Evul Mediu, dreptul de ratificare era o prerogativă a puterii suverane. În secolele al XV-lea şi al XVI-lea, se stipula frecvent necesitatea ratificării tratatelor încheiate. Astfel, în 1492, în tratatul dintre Henric al VII-lea şi Carol al VIII-lea, s-a convenit ca ratificarea să fie făcută de cei doi regi şi de câte trei dintre statele fiecărui regat. În Franţa, când Statele Generale au încetat de a se mai întruni, numeroase tratate au fost înregistrate (aprobate) de Parlamentul de la Paris.

https://biblioteca-digitala.ro

În timpurile moderne, o dată ce tratatul a fost negociat, iar plenipotenţiarii, mandataţi de guvernele lor şi-au pus semnătura pe document, rămâne de îndeplinit formalitatea ratificării, adică actul prin care organele superioare legislative aprobă dispoziţiile documentului internaţional bi sau multilateral.

Când tratatul a fost încheiat şi ratificat de organele competente ale statului, actul de ratificare este notificat în mod oficial părţilor co-contractante printr-o scrisoare.

În timpurile mai vechi, ministrul care semna tratatul în numele suveranului era considerat mandatarul acestuia, iar tratatul era definitiv încheiat prin simplul fapt al semnăturii lui. Existau două excepţii de la această regulă: 1) când delegatul îşi depăşea împuternicirile; 2) când suveranul îşi rezerva în mod expres dreptul de a refuza sau de a ratifica el însuşi acel act.

Mai este de precizat că a doua excepţie a evoluat de-a lungul timpului, ajungându-se astfel la semnare şi apoi la ratificare. Această tendinţă a fost sprijinită de dreptul constituţional modern, care a asociat Parlamentul la opera de încheiere a tratatelor. Aceasta şi explică de ce Parlamentele au refuzat ratificarea unor tratate, în special în America. Motivele invocate pentru un astfel de refuz puteau fi:

1) Plenipotenţiarii au depăşit sau n-au ţinut seama de instrucţiunile primite.

2) Exercitarea de violenţă sau presiuni asupra plenipotenţiarilor.

3) Crearea unei situaţii neprevăzute care să împiedice executarea tratatului înainte de producerea ratificării.

4) Schimbarea circumstanţelor în care s-a încheiat tratatul.

5) Includerea în tratat a unei clauze contrare dreptului public al uneia dintre Părţile Contractante.

6) Autoritatea naţională nu a aprobat tratatul.

De subliniat că tratatul devine obligatoriu pentru semnatari din momentul ratificării.

Sistemele postbelice de ratificare au fost:

1) **Sistemul monarhic**: regele singur avea competenţa de a ratifica fără a cere opinia cuiva.

2) **Sistemul democrat**: orice tratat trebuie să fie aprobat de popor prin diferite forme.

3) **Sistemul mixt:**

A) *Tipul american*: Preşedintele n-are nevoie să obţină aprobarea Congresului, care constituie Reprezentanţa naţională. Dar el nu poate ratifica tratatul decât dacă 2/3 dintre membrii votanţi ai Senatului aprobă tratatul.

B) *Tipul francez:* Preşedintele Republicii ratifică, dar au fost şi cazuri când el nu putea trece la ratificare decât când obţinea aprobarea prealabilă a Parlamentului.

Texte constituţionale care se referă la chestiunea ratificării:

Constituţia de la Weimar, din 11 august 1919, prevedea că tratatele internaţionale devin obligatorii pentru Germania după ce au fost ratificate de Preşedintele Reichului, acesta primind înainte consimţământul Reichstagului. Aceeaşi procedură era prevăzută şi pentru tratatele de pace. Dacă ratificarea se făcea de Preşedinte, fără asentimentul Reichstagului, tratatul nu era valabil pentru Germania. Declaraţia de război şi încheierea păcii făceau obiectul unei legi speciale.

Constituţia Austriei, din 1 octombrie 1920, modificată la 7 decembrie 1929, stabilea că toate tratatele politice sunt valabile numai după ratificarea lor de către Consiliul Naţional.

https://biblioteca-digitala.ro

Constituția Belgiei, din 7 februarie 1831 (modificată în 1920 și 1921), arată că toate tratatele internaționale au efect numai după ce au căpătat aprobarea Camerelor (ratificare).

Constituția Bulgariei, din 1919, specifica la articolul 17 că tratatele sunt ratificate de rege. Totodată se preciza că tratatele de pace și de comerț care se referă la drepturile publice sau civile ale cetățenilor bulgari nu devin definitive decât după ce au fost aprobate de Adunarea națională.

Constituția Spaniei, din 9 decembrie 1931, preciza că Președintelui Republicii îi revine misiunea de a ratifica tratatele și convențiile internaționale de orice fel. Tratatele cu caracter politic, tratatele de comerț și în general toate acele tratate care necesitau măsuri de ordin legislativ pentru executarea lor nu erau obligatorii pentru națiunea spaniolă decât dacă erau aprobate de Cortesuri.

Constituția S.U.A., din 17 septembrie 1787, stipulează la articolul 2 că Președintele va avea puterea să încheie tratate cu avizul și consimțământul Senatului dacă două treimi dintre senatorii prezenți își dau consimțământul.

Legea constituțională franceză din 16 iulie 1875 arăta că Președintele Republicii ratifică tratatele. Tratatele de pace, de comerț, tratatele care angajau finanțele statului sau care priveau situația persoanelor și dreptul de proprietate al francezilor în exterior nu erau definitive decât după ce fuseseră votate de Camere. Deci, toate tratatele deveneau definitive numai după ce Președintele ratifica, iar în prealabil Parlamentul le aproba.

În Marea Britanie nu erau legi constituționale care să delimiteze puterile guvernului și ale Parlamentului în chestiunea ratificării tratatelor. Practica însă se aseamănă cu cea franceză, bazată pe legea constituțională din 16 iulie 1875. În 1924, s-a manifestat tendința (sub inițiativa guvernului laburist) ca tratatele, indiferent de felul lor, să fie supuse aprobării Parlamentului în termen de 21 de zile. S-a specificat și obligația de a nu se încheia tratate secrete. Dar guvernul conservator care a succedat celui laburist a declarat că nu va aplica această regulă.

În ceea ce privește Imperiul Britanic, Actele conferinței imperiale din perioada 1923 și 1926 precizau că ratificarea unor tratate ce impuneau obligații *„unei părți a imperiului cade în sarcina guvernului acelei părți"*, dar dacă acel tratat impune obligații și altor părți ale Imperiului, atunci *„ratificarea se efectuează după consultarea între părțile interesate"* și fiecare guvern *„va decide dacă sunt necesare o aprobare parlamentară sau o lege înainte ca participarea la această ratificare să fie notificată de acest guvern"*.

În Ungaria, Legea din 1920 asupra restabilirii regimului constituțional stabilea la articolul 13 că tratatele care prevăd chestiuni de domeniul legislativ nu vor putea fi încheiate de Regent decât cu aprobarea Adunării Naționale.

În Italia, Legea din 9 decembrie 1928 preciza la articolul 12 că avizul Marelui Consiliu Fascist este obligatoriu în toate chestiunile care au caracter constituțional privind tratatele internaționale, prevăzând modificări teritoriale ale statului italian sau ale coloniilor, precum și renunțarea la achiziții teritoriale.

Constituția poloneză din 17 martie 1921 arăta la articolul 49 că tratatele comerciale și vamale, precum și cele ce comportau sarcini financiare permanente pentru stat sau dispoziții juridice de natură a genera obligații pentru cetățeni, sau modificări ale frontierelor de stat, în fine tratatele de alianță, nu pot fi încheiate decât cu asentimentul Dietei. Articolul 50 preciza că Președintele Republicii nu poate încheia pacea decât cu asentimentul prealabil al Dietei.

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce privește România, Constituția din 24 martie 1923 arăta la articolul 83 că *„Regele încheie cu statele străine tratate....., dar aceste acte nu vor avea forță obligatorie decât după ce au obținut aprobarea Camerelor"*[6]. Instrumentele diplomatice, o dată semnate, erau supuse aprobării Parlamentului și, dacă acesta le vota, ele erau publicate în *„Monitorul Oficial"*. În ceea ce privește tratatele semnate de rege, dar neratificate de Parlament ele nu erau valabile. Un exemplu în acest sens este tratatul din 1883 semnat de Ion C. Brătianu cu Bismark, cancelarul Germaniei, care a fost secret, n-a fost ratificat de Parlament, și care, în drept, era nul. Această situație a fost invocată în 1914 de Consiliul de Coroană ca argument pentru rămânerea României în afara primei conflagrații mondiale.

Într-o situație asemănătoare a fost și tratatul de *„pace"* din mai 1918 dintre Puterile Centrale și România, care, datorită caracterului său de dictat impus de Centrali guvernului român în condiții de izolare totală a României, nu a fost promulgat de rege și nici ratificat, astfel că el n-a fost aplicat decât prin forța lucrurilor – țara era ocupată deja de Centrali din decembrie 1916-1917. Acest tratat a fost nul și neavenit, fiind impus prin forță.

Carta constituțională a Cehoslovaciei din 29 februarie 1920 prevedea la articolul 64 că Președintele Republicii ratifică tratatele internaționale. Tratatele de comerț, tratatele care impuneau cetățenilor obligații de orice natură, în special militare, tratatele care implicau modificări în teritoriul statului necesitau consimțământul Adunării Naționale.

În ceea ce privește **Turcia, Legea organizării fundamentale din 20 aprilie 1924** prevedea că problema ratificării tratatelor nu se pune, deoarece Marea Adunare Națională era aceea care încheie tratate și convenții internaționale, de unde rezultă că și ratificarea cădea în sarcina acestuia.

Constituția din 3 septembrie 1931 a Iugoslaviei preciza în articolul 65 că ratificarea tratatelor necesită aprobarea prealabilă a Reprezentanței Naționale.

*

Rezerva la tratat reprezintă notificarea făcută de una sau mai multe dintre Părți, celorlalte Părți Contractante anunțând că acea Parte nu se supune uneia sau mai multora dintre obligațiile înscrise în Tratat; rezerva mai poate fi reprezentată și de o anumită precizare cu privire la interpretarea unui articol al tratatului respectiv. Rezervele puteau fi publice sau secrete.

Rezervele erau formulate la: 1) *semnătură*; 2) la *ratificare*; 3) la *aderiune*. În general, se vorbește mai mult de rezervele *negative*, rezervele *pozitive* și rezervele *declarative* (când un stat semnatar declară, de exemplu, că are rezerve la aplicarea uneia dintre clauzele unui tratat); se mai întâlnesc *rezervele interpretative*, *rezervele generale*, *rezervele speciale*.

Exemple:

Tratatul franco-american de prietenie și de comerț, Paris, 30 septembrie 1800. Rezerva americană: *„S-a convenit că prezenta convenție va fi în vigoare pe o perioadă de opt ani de la data schimbării* [scrisorilor] *de ratificare"*. Această rezervă a fost introdusă de Senat la ratificarea tratatului.

---

[6] *Constituția României* – 1923, București.

https://biblioteca-digitala.ro

Convenţia de la Londra asupra navigaţiei pe Dunăre din 1883. La ratificarea Convenţiei, la 28 august 1883, Rusia şi Turcia au formulat rezerve legate de prezenţa Principatului autonom al Bulgariei, prin delegatul său, în Comisia Mixtă de la Galaţi.

Convenţia asupra reglementării paşnice a conflictelor internaţionale de la Haga 1899. Rezerva americană specifica: Statele Unite semnează sub rezerva doctrinei Monroe, în sensul că SUA n-au considerat compatibilă medierea cu doctrina Monroe. Rezerva românească, pornind de la ideea că arbitrajul nu trebuie să aibă o forţă obligatorie, preciza următoare: 1) Nu acceptă arbitrajul pentru litigiile existente; 2) România nu se angajează să accepte arbitrajul obligatoriu. Rezerva turcă se referea la faptul că arbitrajul, bunele oficii, comisiile de anchetă şi medierea sunt *„esenţialmente facultative"* şi prin urmare refuzul de a le accepta nu poate fi interpretat ca un act inamical.

Convenţia asupra soluţionării paşnice a conflictelor internaţionale de la Haga din 1907. Statele Unite, România şi Turcia au reînnoit rezervele făcute în 1899.

Rezervele Turciei la **Pactul Balcanic încheiat la 9 februarie 1934** între România, Grecia, Turcia, Iugoslavia se refereau la refuzul guvernului de la Ankara de a se lăsa angrenat într-un eventual război cu URSS. Este de precizat că dacă avem în vedere strict Pactul Balcanic, care stabilea angajamente reciproce ale Părţilor, de ajutor şi asistenţă în cazul unui atac neprovocat din partea unui stat balcanic (în afara alianţei balcanice rămăseseră doar două dintre statele din zonă – Bulgaria şi Albania), rezerva Turciei apare fără obiect. În realitate, Turcia se punea la adăpost în eventualitatea unui conflict sovieto-român, ştiind că sovietele nu recunoscuseră frontiera Nistrului şi că susţineau necontenit teza după care Basarabia era *„pământ rusesc"*, anexat prin forţa armelor la România. Pe de altă parte, între România şi URSS relaţiile diplomatice – rupte unilateral de aceasta din urmă la 13 ianuarie 1918 – nu fuseseră încă restabilite în februarie 1934. În fine, Turcia avea un vechi tratat de recunoaştere a URSS şi de alianţă cu această putere care îi impunea să nu se implice în nici un fel într-o acţiune politică sau diplomatică prejudiciabilă URSS.

Tratatul de asistenţă mutuală între Franţa şi URSS, mai 1935. Rezervele formulate în Protocolul de semnătură se refereau la intenţia comună ca *„prezentul Tratat să nu contravină în nimic angajamentelor asumate anterior faţă de state terţe de Franţa şi URSS..."*.

Tratatul de asistenţă mutuală între Cehoslovacia şi URSS din 16 iunie 1935 formula în Protocolul de semnătură următoarele rezerve: *„Cele două guverne recunosc că angajamentele de asistenţă mutuală se vor pune în aplicare ca atare numai dacă, în condiţiile prevăzute de acest tratat, Franţa va acorda ajutor victimei agresiunii"*.

Această prevedere, coroborată cu susamintita rezervă din tratatul franco-sovietic, a permis atât Franţei, cât şi URSS să abandoneze Cehoslovacia politicii agresive germano-maghiare în perioada crizei politice din mai 1938-martie 1939. Franţa a condiţionat ajutorul ei pentru Cehoslovacia de ajutorul sovietic, iar Uniunea Sovietică şi-a condiţionat ajutorul pentru Cehoslovacia, de Franţa; rezultatul a fost împărţirea Cehoslovaciei între cele două puteri revizioniste şi ştergerea temporară de pe harta Europei a acestui stat.

*

Înregistrarea tratatelor la Secretariatul Societăţii Naţiunilor a fost enunţată în mod formal în articolul *18 al Pactului,* care preciza în plus că *„nici un tratat sau angajament internaţional nu va fi obligatoriu înainte de a fi fost înregistrat"*. Textul

https://biblioteca-digitala.ro

consacra publicitatea tratatelor internaţionale. Ideea se regăseşte în primul punct al Mesajului preşedintelui Wilson din 8 ianuarie 1918 care se referă la acorduri de pace încheiate în mod deschis, după care nu vor mai exista acorduri internaţionale secrete de nici o natură; diplomaţia va fi întotdeauna *„cinstită şi deschisă"*.

Abandonarea diplomaţiei secrete a fost un deziderat al statelor, în special al celor mici, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, deoarece acestea au fost, de-a lungul unei lungi perioade istorice, victime ale împărţirii sferelor de influenţă şi dominaţie, trasării şi retrasării de frontiere ca rezultat al unor tranzacţii secrete între marile puteri. Declarată oficial ca obiectiv al Puterilor Aliate şi Asociate în anii primului război mondial, dar şi al Naţiunilor Unite în anii celui de-al doilea război mondial, **abandonarea diplomaţiei secrete nu a devenit o realitate nici până în ziua de azi**. Oricum, după primul război mondial, diplomaţia secretă a câştigat treptat teren, astfel că *tratate secrete* sau *clauze secrete* ale tratatelor le vom întâlni chiar din anii 1918-1920.

De remarcat că primul tratat înregistrat la Secretariatul Societăţii Naţiunilor a fost cel din 11 mai 1920 între Danemarca, Suedia şi Norvegia.

Înregistrarea putea fi făcută de orice stat, membru sau nu al Societăţii; ea nu putea fi făcută însă de un stat care nu era parte contractantă la respectivul tratat. În ceea ce priveşte interpretarea termenului *„imediat"* regăsit în Pact, pentru înregistrarea tratatelor, aceasta a depins de interesul pe care statele l-au avut ca respectivul act să devină obligatoriu într-o anumită perioadă de timp. Au fost cazuri când tratatele s-au înregistrat la Secretariatul S.N. chiar şi după scurgerea a mai mult de un an de la ratificare (ex.: tratatul de la Rapallo semnat la 12 noiembrie 1920 între Italia şi Regatul sârbo-croato-sloven şi prezentat la înregistrare abia la 12 septembrie 1923).

De reţinut că înregistrarea tratatelor la Secretariatul S.N. era o acţiune pur administrativă; ea nu presupunea în nici un chip restudierea textelor acestor acte în lumina compatibilităţii lor cu Pactul Societăţii Naţiunilor şi eventuala respingere sau returnare pentru modificări. Propunerile făcute în acest sens de reprezentantul Franţei, Léon Bourgeois, chiar la începutul existenţei Societăţii Naţiunilor şi mai târziu, în 1930, de reprezentantul statului Peru, n-au fost agreate, considerându-se că volumul de muncă ce ar fi revenit Secretariatului Societăţii, cerut de studierea tuturor tratatelor, convenţiilor, acordurilor bi şi multilaterale, depăşea cu mult posibilităţile acestui serviciu.

Aşa cum menţionam mai sus, articolul 18 al Pactului preciza că un acord neînregistrat la Secretariatul Societăţii *„nu este obligatoriu"*. Interpretarea acestei formule a fost amplu dezbătută de specialişti, două opinii radicale formulându-se: 1) neînregistrarea unui tratat n-are nici o urmare în ceea ce priveşte aplicarea sa, din moment ce a fost ratificat de toate Părţile Contractante; 2) tratatul neînregistrat este lovit de nulitate. Între aceste două teorii, o a treia a încercat o conciliere, în sensul că un tratat *nul* nu înseamnă un tratat *inexistent*. Dacă una dintre Părţile Contractante nu vrea să execute angajamentele unui tratat neînregistrat, ea nu poate fi obligată s-o facă, iar Societatea Naţiunilor nu poate fi obligată să intervină pentru respectarea acelui tratat; dacă toate Părţile sunt de acord cu aplicarea tratatului, neînregistrarea lui nu are nici o însemnătate. Societatea Naţiunilor poate interveni într-un singur caz, şi anume atunci când aplicarea sau neaplicarea unui tratat a dus la folosirea forţei armate, a violenţei, a ameninţărilor cu forţa contra unuia sau mai multor state, Părţi Contractante sau nu.

https://biblioteca-digitala.ro

O prevedere având *caracter obligatoriu* constă în faptul că nici una dintre părți nu se poate degaja de obligație fără asentimentul celeilalte. Acest caracter obligatoriu era atribuit fie regulii *pacta sunt servande*, fie altor principii. De altfel, s-a considerat că statele sunt obligate să-și respecte angajamentele asumate. Faptul că, în decursul istoriei, tratatele au fost violate nu implică o derogare de la această regulă. Dimpotrivă, violarea tratatelor a provocat întotdeauna o reacție de protest.

Privit din punct de vedere istoric, caracterul obligatoriu al tratatelor apare ca o preocupare teoretică și practică, paralel cu dezvoltarea civilizației și a ordinii internaționale. În fapt, obligativitatea respectării angajamentelor stă la baza raporturilor normale și pașnice între oameni, este suportul progresului acestor raporturi. Este ceea ce sublinia încă în secolul al VI-lea î.Chr. (551-479) **Confucius**, filosoful chinez fondator al sistemului moralei de acțiune: *„Printre cele trei lucruri esențiale buna credință este prima. Un stat poate continua să trăiască fără armată, fără venituri; dar el nu se va putea menține fără bună credință"*. Mai târziu, **Grotius** scria: *„A respecta scrupulos promisiunea făcută este fundamentul statelor și al Marii Societăți a Națiunilor"* (*De jure belli ac pacis*). **Immanuel Kant** mergea și mai departe când spunea: *„Violarea tratatelor internaționale privește toate națiunile prin aceea că ea amenință libertatea"*.

Juristul de renume internațional **Martens** (căruia îi datorăm publicarea marilor culegeri de tratate) adăuga: *„Caracterul obligatoriu al Convențiilor internaționale se bazează înainte de toate pe faptul că statele își recunosc în mod reciproc capacitatea juridică. Fără această recunoaștere mutuală a drepturilor lor, nu sunt posibile nici un fel de relații între ele. Cu alte cuvinte, caracterul obligatoriu al tratatelor derivă din ideea comunității internaționale"*.

Preambulul unei Rezoluții adoptate de Adunarea Societății Națiunilor la 28 septembrie 1928, care recomanda statelor acceptarea documentului privitor la reglementarea pașnică a conflictelor internaționale, scotea în evidență forța ideii după care *„respectul drepturilor stabilite prin tratate sau rezultând din dreptul ginților, este obligatoriu..."*. A șasea Conferință Panamericană de la Havana din 20 februarie 1928 preciza la rândul ei: *„Nici un stat nu se poate sustrage de la obligațiile unui tratat..."*

Expirarea tratatelor

În general, un tratat este în vigoare atâta vreme cât nu a fost abrogat sau revizuit, în acest caz urmându-se aceeași procedură ca la elaborarea lui. Prin voința Părților Contractante se poate ajunge de comun acord la abrogarea tratatului respectiv. Dacă însă unul sau mai multe state, în raporturile lor reciproce, n-au respectat stipulațiile unui tratat și au pus capăt în mod unilateral acestor stipulații, avem de-a face cu o violare a angajamentelor asumate.

De-a lungul anilor, statele care au încheiat tratate au recunoscut că numai consimțământul mutual al părților poate pune capăt angajamentelor luate printr-un tratat. Astfel, plenipotențiarii Germaniei, Angliei, Ungariei, Marii Britanii, Italiei, Rusiei și Turciei reuniți la Conferința de la Londra în 1870-1871 au semnat o Declarație solemnă în care au afirmat că recunosc ca *„un principiu esențial al dreptului ginților, faptul că nici o putere nu poate să se dezlege de angajamentele unui tratat, nici să-i modifice prevederile decât ca urmare a asentimentului părților contractante,*

https://biblioteca-digitala.ro

prin mijlocul unei înțelegeri amicale". Aceeași idee este exprimată și în Preambulul Acordurilor de la Locarno din octombrie 1925 unde se spune că „*respectul drepturilor stabilite prin tratate sau rezultând din Dreptul ginților, este obligatoriu... drepturile unui stat nu vor putea fi modificate decât cu consimțământul său*".

Conferința a șasea Panamericană de la Havana a adoptat la 20 februarie 1928 o Convenție asupra tratatelor internaționale în care s-a subliniat că „*nici un stat nu poate să se sustragă de la obligațiile unui tratat sau să-i modifice prevederile, decât ca urmare a unui acord cu celelalte părți contractante*".

Tratatele internaționale pot fi prelungite (prorogare), reînnoite, restabilite, suspendate (pe o perioadă determinată).

Valabilitatea tratatului se încheie la un termen prevăzut dinainte în chiar textul său. Există însă și tratate încheiate fără limitarea în timp a duratei lor. În realitate, tratatele care au prevăzut un termen de valabilitate sunt cele mai frecvente. Ceea ce variază este modul în care un tratat va expira la momentul prevăzut, ca de exemplu:

– Se fixează un anume moment când tratatul expiră definitiv. Dacă, între timp, se consideră benefică menținerea valabilității tratatului și dincolo de această dată, el se prelungește.

– O altă posibilitate este de a se fixa termene periodice succesive. Se decide, de exemplu, că tratatul nu va putea fi denunțat decât după o anumită perioadă și dacă nu se va întâmpla acest lucru, el va fi reînnoit pentru o altă perioadă de timp.

Caducitatea tratatelor sau încetarea valabilității unui tratat poate fi determinată de numeroase cauze. Ele intervin atunci când un tratat este în vigoare, afectându-l direct și făcându-l inoperant și caduc.

Un interesant caz de invocare a caducității unui tratat s-a petrecut în 1919, în timpul Conferinței de pace de la Paris, când Puterile Aliate și Asociate au considerat tratatul lor de alianță cu România din 1916 caduc, motivul fiind tratatul de „pace" separată impus României de Puterile Centrale în mai 1918 („Pacea" de la București).

Una dintre cauzele caducității este imposibilitatea de executare a tratatului. Dacă, de exemplu, un tratat este încheiat pentru executarea unor lucrări și dacă, din diferite motive, aceste lucrări nu se pot executa, este evident că tratatul cade de la sine. Imposibilitatea aplicării tratatului poate fi și temporară.

O altă cauză poate fi dispariția obiectului tratatului. De exemplu, două state se înțeleg să recunoască uneia dintre ele protectoratul asupra unei insule care între timp dispare, fiind acoperită de ape; în acest caz, tratatul nu mai are obiect.

Dispariția uneia dintre părți este, de asemenea, un factor ce poate determina caducitatea unui tratat. Astfel, de exemplu, dacă un stat, Parte Contractantă, dispare (cazul Poloniei împărțite etc.) dintr-un motiv sau altul, tratatul nu se mai poate aplica.

Denunțarea unilaterală a unui tratat constă în declarația uneia dintre părțile semnatare în sensul că nu se mai consideră legată de tratat și că nu-l va mai executa. În cazul în care sunt mai mulți semnatari ai tratatului, denunțarea lui de către un singur semnatar nu atrage, obligatoriu, anularea tratatului, ceilalți semnatari păstrându-și angajamentele asumate. În cazul unui tratat bilateral, situația se schimbă: denunțarea unilaterală atrage după sine sfârșitul tratatului.

Un exemplu interesant de denunțare unilaterală a tratatului de pace de la Versailles din 1919 dintre Germania și Puterile Aliate și Asociate îl reprezintă legea din 16 martie 1935 prin care Germania restabilea serviciul militar obligatoriu, contrar

https://biblioteca-digitala.ro

prevederilor Părții a V-a din tratatul de pace menționat. În Nota britanică din 18 martie 1935 se arăta că decizia germană a serviciului militar obligatoriu și mărirea efectivelor germane la 36 de divizii în timp de pace, precum și crearea unei armate aeriene – toate acestea constituie un nou exemplu de acțiune unilaterală care nu face decât să agraveze insecuritatea europeană. La rândul său, guvernul francez, în Nota din 21 martie 1935 adresată guvernului german, arăta că aceste decizii contravin angajamentelor contractuale înscrise în tratatele pe care Germania le-a semnat. De asemenea, documentul sublinia că Germania a ignorat deliberat principiul esențial al dreptului ginților după care nici o putere nu se poate dezlega de angajamentele unui tratat, nici să-i modifice stipulațiile decât cu asentimentul Părților Contractante și prin mijlocul unei înțelegeri amicale. Aceeași idee este exprimată și în documentul remis la 20 martie 1935 de Franța Secretariatului Societății Națiunilor, în sensul că guvernul german a repudiat, printr-un act unilateral, angajamentele contractuale înscrise în tratatele pe care Germania le-a semnat. În plus, Nota franceză se referea și la faptul că, în momentul intrării în Societatea Națiunilor, Germania și-a luat angajamentul *„să respecte scrupulos toate obligațiile tratatelor în raporturile mutuale dintre popoarele civilizate"*. Aceste puncte de vedere au fost dezvoltate în Memorandumul din 9 aprilie 1935 supus de guvernul francez Consiliului Societății Națiunilor.

Rezoluția finală adoptată de Conferința de la Stressa la 15 aprilie 1935 în chestiunea de mai sus condamna cu fermitate actul Germaniei din 16 martie 1935 ca fiind o *repudiere unilaterală* a tratatului de la Versailles. Cele trei puteri semnatare (Franța, Marea Britanie și Italia) constatau acordul lor complet de a se opune prin toate mijloacele potrivite oricărei repudieri unilaterale a tratatelor, iar Consiliul Societății Națiunilor, la 18 aprilie 1935, în Rezoluția adoptată în unanimitate, a precizat că adoptarea legii militare din 16 martie 1935 de Germania este *„o acțiune unilaterală și nu creează nici un drept"*, că, dimpotrivă, este *„o amenințare contra securității europene"*.

Un alt factor care poate pune capăt tratatelor este *războiul*. În perioada când dreptul internațional era în fază embrionară, se considera că războiul abroga *ipso facto* tratatele sau convențiile încheiate anterior de beligeranți. Mai târziu, situația s-a modificat, varietatea tratatelor și a opiniilor fiind foarte mare.

În 1912, *Institutul american de Drept Internațional* a încercat o sistematizare a tratatelor în mai multe categorii: 1) *Tratate care nu sunt afectate de război*, ca, de exemplu, tratate încheiate special în vederea unui război, tratate care recunosc situații permanente ca titlurile de suveranitate, tratate de garanții între beligeranți etc.; 2) *Tratate ce se suspendă pe durata războiului*, ca, de exemplu, aranjamente financiare, de comerț etc.; 3) *Tratate pentru care beligeranții pot opta fie pentru suspendare* în timpul războiului, *fie pentru anulare*; 4) Tratate anulate *ipso facto* prin război, ca, de exemplu, tratate de alianță, politice etc.

Câteva exemple:

Tratatul de la Frankfurt din 10 mai 1871 dintre Franța și Germania, intervenit după războiul franco-prusac, arăta că tratatele de comerț ale Germaniei cu diferite state fiind anulate de război, guvernul francez și guvernul german vor lua ca bază a relațiilor lor comerciale, regimul națiunii celei mai favorizate.

Tratatul din 1867 asupra neutralității statului Luxemburg după primul război mondial specifica faptul că statutul de neutralitate al Luxemburgului garantat în

https://biblioteca-digitala.ro

1867 de Austria, Franța, Marea Britanie, Italia, Rusia și Țările de Jos, nu a fost abrogat de războiul din 1914-1918, el „*rămânând intact*".

O altă cauză care poate pune capăt tratatelor internaționale este *schimbarea guvernului*. În situația în care se ia în considerare principiul continuității statale, schimbarea unui guvern n-ar mai trebui să ducă la anularea unor astfel de tratate. Desigur, este vorba de o stare de lucruri perfect normală și o succesiune normală la putere. Dar, în situația unor schimbări violente de putere, revoluții, insurecții etc., atunci lucrurile stau altfel. Pot apărea două cazuri: 1) guvernul revoluționar trece printr-o perioadă mai lungă sau mai scurtă până la recunoașterea sa internațională, moment în care el devine continuatorul vechiului guvern, reprezentând statul respectiv și își asumă toate obligațiile anterioare luate pe plan internațional; 2) un guvern chiar recunoscut pe plan internațional poate suspenda sau abroga o serie de tratate internaționale ale fostului regim.

Astfel, în 1660, Carol II Stuart a recunoscut tratatele încheiate de Cromwell. La rândul lui, Cromwell – care a luat puterea în mod violent – a recunoscut și el, ca și Wilhelm de Orania în Țările de Jos, tratatele internaționale preluate de la cei pe care îi înlăturase violent de la putere.

În Franța, Adunarea Constituantă a recunoscut, în 1790, toate tratatele internaționale încheiate de regele decapitat și le-a considerat angajamente ale sale. De asemenea, la restaurarea monarhiei Burbonilor pe tronul Franței, în 1814, aceștia au preluat toate tratatele încheiate de împăratul Napoleon, calificat drept „uzurpator". În continuare, cea de a treia Republică franceză a declarat oficial, la 27 decembrie 1872, că va considera întotdeauna ca fiind în vigoare tratatele încheiate de Napoleon al III-lea („Al doilea Imperiu").

Situații contrare, de nerecunoaștere a vechilor tratate internaționale de către un guvern zis revoluționar s-au înregistrat după 1917. Guvernul bolșevic, instalat prin forță în octombrie 1917 în Rusia, a repudiat tratatele și angajamentele internaționale ale guvernului imperial rus. Astfel, ieșirea separată a Rusiei revoluționare din război și încheierea păcii cu Puterile Centrale la Brest-Litovsk în februarie-martie 1918 au însemnat totodată anularea de către Rusia a alianței cu Puterile Aliate și Asociate, repudierea unilaterală a tratatului de alianță cu România din iulie 1916, dar și a Protocolului din septembrie 1914 cu guvernul român prin care îi recunoștea acestuia din urmă drepturile asupra teritoriilor ocupate de Austro-Ungaria. Ieșirea separată din război a Rusiei sovietice a avut consecințe dezastruoase asupra frontului de răsărit și în special asupra României, căreia, lăsată la discreția Puterilor Centrale și izolată, i s-a impus de către Centrali „pacea" separată de la București. Pe aceeași linie, Rusia sovietică a denunțat unilateral Convențiile cu România din noiembrie 1916 și februarie 1917, prin care se angajase să păstreze intact tezaurul acesteia din urmă (evacuat în Rusia din cauza ocupării țării de către Centrali) și să-l restituie integral după război. Denunțarea unilaterală a fost completată cu confiscarea de Puterea sovietică a acestui tezaur, prin Nota din 13 ianuarie 1918 semnată de Lenin, și ruperea relațiilor diplomatice cu România. În fine, guvernul sovietic a repudiat împrumuturile făcute de imperiul rus la aliații săi în timpul primului război mondial, fapt împotriva căruia Anglia și Franța au protestat; Declarația din 28 martie 1918 a Marii Britanii privind datoria rusă sublinia că angajamentele Rusiei imperiale nu pot fi repudiate de nici o autoritate, indiferent care ar fi ea, fără ca însăși baza dreptului internațional să nu fie zguduită.

În această chestiune, Conferința internațională de la Cannes a adoptat o Rezoluție, la 6 ianuarie 1922, prin care Principalele Puteri Aliate și Asociate

https://biblioteca-digitala.ro

protestau contra repudierii de către Soviete a datoriei ruse şi afirmau principiul recunoaşterii tuturor obligaţiilor şi a datoriei publice. La 9 decembrie 1923, Preşedintele SUA, **Coolidge**, în mesajul adresat Congresului, arăta la rândul său că guvernul american nu are în vedere să intre în relaţii cu un regim care refuză să recunoască obligaţiile internaţionale.

În aceeaşi ordine de idei menţionăm şi *Declaraţia* Papei **Benedict al XV-lea**, din 21 noiembrie 1921 făcută într-un Consistoriu secret, prin care se preciza că profundele schimbări politice ce au rezultat pentru diverse state ca urmare a războiului, *„îndreptăţesc Sf. Scaun să considere că aceste noi state nu mai au calitatea morală a acelora cărora le-au succedat şi în consecinţă Sf. Scaun nu mai consideră obligatorii pentru el tratatele încheiate anterior"*[7].

Această decizie papală explică de ce, în relaţiile Vaticanului cu statele succesorale ale imperiului austro-ungar, a apărut necesitatea încheierii unor noi Concordate în anii postbelici. Este interesant şi semnificativ că atributul de *rege apostolic,* conferit de Papă încă din anul 1000 regelui Ungariei (atribut ce exprima misiunea acestuia de catolicizare în Europa ortodoxă), nu s-a extins automat, aşa cum s-ar fi aşteptat mulţi, asupra regilor României sau Serbiei – state succesoare ale conglomeratului austro-ungar. Dimpotrivă, prin Concordatele încheiate cu aceste state, Vaticanul s-a străduit să-şi păstreze poziţiile – privilegiate anterior – în problemele cultului catolic, ordinelor călugăreşti, instituţiilor şcolare etc. În raporturile cu România ale Vaticanului, Concordatul a adus prejudicii foarte serioase suveranităţii statului român.

Dacă respectarea tratatelor este o axiomă a vieţii internaţionale, a stabilităţii şi ordinii, permanentizarea tratatelor, indiferent de situaţii, condiţii, conjuncturi, duce la stagnare, la involuţie. Nici o regulă nu ar putea aduce adevărul absolut, reţeta universală pentru veşnicie. Viaţa fiind o mişcare perpetuă şi o evoluţie continuă, relaţiile dintre state, principiile lor se modelează în permanenţă. Din acest punct de vedere, articolul 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor a reprezentat un progres prin faptul că principiul respectării tratatelor şi a angajamentelor pe care Pactul le cuprindea era însoţit de prevederea înţeleaptă a posibilităţii modificării, de comun acord între părţi, a tratatelor devenite, dintr-un motiv sau altul, inaplicabile. (O tratare mai amplă a acestui articol al Pactului se va face în alt capitol).

Aşa cum arătam, dacă modificarea tratatelor este o posibilitate esenţială pentru preîntâmpinarea sau soluţionarea unor situaţii de criză care ar putea pune în pericol pacea într-o zonă a lumii, această clauză nu poate fi luată în consideraţie printr-o denunţare unilaterală. Gânditori ca Grotius, Machiavelli subliniau clar acest lucru. *„Un rege prudent nu trebuie să-şi respecte angajamentele dacă acestea devin primejdioase şi atunci când cauzele pe care trebuie să le apere nu mai există"* – scria la timpul său Machiavelli[8]. Cancelarul german Bismark declara în şedinţa Reichstagului din 6 februarie 1888: *„Menţinerea tuturor tratatelor este condiţionată şi durează atâta vreme cât ea are o bază de susţinere. Nici o naţiune nu-şi va sacrifica existenţa pe altarul fidelităţii faţă de un tratat"*[9]. Juristul Martens, el însuşi un mare susţinător al principiului respectării angajamentelor unui tratat, scria că validitatea unui tratat ia sfârşit numai atunci când intervine o asemenea schimbare în situaţia raporturilor dintre

[7] „*Le Temps*", Paris, 1 ianuarie 1921.

[8] Niccolo Machiavelli, *Il Principe*, cap. XVIII.

[9] „*D.D.*" art. *Pangermanisme.*

https://biblioteca-digitala.ro

părți, încât scopul vizat de tratat nu poate fi atins, caz în care menținerea tratatului ar putea deveni un pericol pentru statul în cauză.

Iată câteva exemple ce ilustrează cauze diverse invocate pentru modificări de tratate.

La Congresul de la Viena din 1815 s-a ridicat chestiunea poloneză, căreia i s-a dat următoarea dezlegare: tratatul din 1797 prin care Rusia, Prusia și Austria au împărțit între ele Polonia nu mai stătea în picioare deoarece Prusia și Austria preluaseră, după această dată, o bună parte din teritoriile poloneze aflate sub ocupația Rusiei. În consecință *„se punea problema unei noi împărțiri și în acest caz, stipulațiile din tratatul din 1797 nu mai existau"*[10].

În martie 1848, referindu-se la tratatele din 1815 (Viena), Lamartine[11] a declarat într-o ședință a guvernului provizoriu că tratatele din 1815 nu mai există pentru Republica franceză.

Mai târziu, Napoleon al III-lea declara, la rândul lui, cu privire la tratatele din 1815, într-o scrisoare adresată suveranilor Europei la 4 noiembrie 1863: *„Dacă observăm atent situația diferitelor țări, este imposibil să nu recunoaștem că aproape în toate punctele, tratatele de la Viena sunt distruse, modificate .... Pericolul este tot mai îngrijorător... să nu așteptăm ca judecata noastră să fie influențată de evenimente nreprevăzute,... De aceea vă propun să reglementăm situația prezentă și să asigurăm viitorul* [Europei] *printr-un Congres"*[12]. În răspunsul său către Napoleon al III-lea, din 22 noiembrie 1863, regele **Victor Emanuel** al Italiei arăta: *„O luptă permanentă se desfășoară într-o mare parte a Europei între conștiința publică și starea de lucruri creată de tratatele din 1815. De aici rezultă o instabilitate care se va accentua atâta vreme cât ordinea europeană nu se va construi pe baza principiului naționalităților și a libertății care sunt însăși viața popoarelor moderne"*[13]. Pe aceeași poziție, guvernul Marii Britanii, Confederația germanică de nord, Confederația helvetică au recunoscut că tratatele din 1815 de la Viena sunt depășite și prevederile lor nu se mai pot aplica. Rusia în schimb, după ce a înfrânt revoluția poloneză din 1830, deși considera că *„reprimarea acestei revolte a anulat toate angajamentele Rusiei cuprinse în tratatele de la Viena privitoare la Regatul Poloniei și a lăsat totală libertate împăratului Rusiei să trateze cu regatul Poloniei ca o țară învinsă și să dispună de cetățenii și instituțiile ei după dorința sa"*, susținea că Țarul *„deține regatul* [Poloniei] *în baza stipulațiilor solemne ale unui tratat încheiat de el cu Marea Britanie, Austria, Franța, Prusia, Portugalia, Spania și Suedia; dar revolta poloneză nu putea anula angajamentele astfel contractate și nici să șteargă semnăturile prin care plenipotențiarii lor au încheiat și chiar au ratificat aceste angajamente"*[14].

O chestiune de un interes particular este modul în care tratatul de pace din 1856 încheiat la Paris între marile puteri și Rusia – perdanta războiului Crimeii – a fost interpretat de Rusia ca fiind invalidat prin nerespectarea lui de către

---

[10] *Les causes de l'extinction des obligations internationales*, Lausanne, 1928, p. 73.

[11] Alphonse de Lamartine (1790-1869) a luat parte la revoluția de la 1848 din Franța și a fost apoi membru în guvernul provizoriu și ministru de externe.

[12] G.Bayon y Chacon, *Mémoire pour la Conférence des Hautes Etudes Internationales*, în „Revue de Droit International"/1934, nr. 3, p.44

[13] H.Beelkett, *Les questions d'intérêts général au point de vue juridique dans la Jurisproudence de la Cour permanente de Justice Internationale de la Haye*, 1932, t. XXX IX, p. 85.

[14] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Principatele române. În schimb, Franța considera că „*un asemenea rezultat* [Pacea de la Paris] *atât de scump plătit nu ar putea fi pus în discuție fără motive de cea mai mare gravitate, fără a se fi ivit necesități imperioase și cu un caracter excepțional*". După cum se știe, nemulțumirea Rusiei față de tratatul de pace de la Paris era cauzată, de fapt, de pierderea celor trei județe din Sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad și Izmail, retrocedate Principatului Moldovei, precum și de pierderea atât a influenței politice asupra Țărilor Române și a așa-numitului *protectorat* instituit în 1829 prin pacea de la Adrianopol, cât și a ocupației militare (încheiată în 1854).

Pacea de la Paris a scos Principatele române de sub „*protectoratul*" rus și le-a trecut sub garanția celor șapte puteri (Austria, Franța, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Poarta otomană), dându-le posibilitatea să-și exprime, prin Divanurile ad-hoc, „*dorințele populațiilor referitoare la organizarea definitivă a Principatelor*" (art. XXIV). În baza hotărârilor adoptate de Divanurile ad-hoc, Convenția de la Paris din august 1858 a hotărât că Moldova și Muntenia se vor numi *Principatele Unite*, dar cu doi domni, două guverne, adunare legislativă și administrație separate. Folosindu-se de aceste prevederi, dar dezvoltându-le în conformitate cu aspirațiile naționale, Principatele au ales la 5 și, respectiv, 24 ianuarie 1859, un singur domnitor, pe **Alexandru Ioan Cuza**. Puterile garante, inclusiv Rusia, au aceptat actul Unirii Principatelor; pe fond, dubla alegere a lui Cuza n-a contravenit nici Tratatului de pace din 1856 și nici Convenției din 1858. Pe de altă parte, acceptarea acestei decizii interne, naționale de către Puterile garante a sancționat de fapt modificarea tratatului de la Paris care prevedea doi domni în Principatele Unite. Este adevărat însă că, mai târziu, aducerea în țară a unui prinț străin (1866), în conformitate cu deciziile Divanurilor ad-hoc, dar neconforme cu litera Convenției de la Paris, a însemnat dezvoltarea ideii naționale și evoluția spre progres a României având la bază principiile Tratatului și Convenției din 1856 și, respectiv, 1858. Totodată, este de precizat că deciziile Divanurilor ad-hoc reprezentau ceea ce ceruse Conferința de pace din 1856, adică „*exprimarea dorințelor populației referitoare la organizarea definitivă a Principatelor*", și anume: unirea Principatelor într-un singur stat – România, domn ereditar dintr-o familie domnitoare a Europei, adunare reprezentativă și constituțională etc. Aceste decizii au fost respectate doar parțial de cele șapte puteri garante, problema acelei „*organizări definitive*" a Principatelor rămânând, așadar, în continuare nerezolvată. Iată de ce aprecierea Rusiei, exprimată de prințul Gorceakov, în scrisoarea datată Țarskoe-Selo, 19/31 octombrie 1870 adresată ambasadorului Rusiei la Viena, Novikov, pentru a fi înmânată ministrului de externe imperial, printre altele: „*Principatele Moldovei și Valahiei, a căror soartă a fost fixată de Tratatul de pace* [din 1856] *și prin Protocoalele adiacente, sub garanția marilor Puteri, au înfăptuit o serie de transformări contrare spiritului și literei acestor tranzacții și care au avut ca rezultat mai întâi Unirea și apoi aducerea unui prinț străin. Aceste fapte s-au produs cu acordul* [tacit] *al Porții, cu aprobarea Marilor Puteri sau cel puțin fără ca acestea să găsească necesar să impună respectarea hotărârilor lor. Reprezentantul Rusiei* – scria Gorceakov – *a fost singurul care a ridicat glasul pentru a semnala Cabinetelor că, prin această tolerare, ele vin în contradicție cu stipulațiile explicite ale Tratatului*" [15]. Gorceakov cerea o „*deliberare europeană*" pentru stabilirea unui alt aranjament, „*echitabil*".

---

[15] Mirkin Guetzevitch, *L'influence de la révolution française sur le développement de droit international dans l'Europe orientale*, în „Rècueil da l'Acadeémie Diplomatique Internationale" vol. 22, 1928, p. 297; vol. 35/1931, p. 309.

https://biblioteca-digitala.ro

Un alt caz de aplicare unilaterală a clauzei *rebus sic stantibus* a fost atitudinea guvernului sovietic în noiembrie 1917 de repudiere a angajamentelor Rusiei țariste. Printr-un tratat de alianță cu Turcia semnat la 16 martie 1921, URSS a anulat toate actele anterioare încheiate de Imperiul rus cu Turcia, angajându-se să *„nu recunoască nici un tratat de pace sau orice act internațional care ar fi fost impus uneia dintre părți"*.

Sancțiunile cuprinse în tratate

După cum s-a arătat, încă din timpurile cele mai vechi, s-a considerat că respectarea angajamentelor cuprinse în tratate este o regulă de importanță primordială. La vremea sa, Confucius punea la baza raporturilor dintre state, buna credință. Babilonul înscria aceeași regulă în documentele sale, iar în Egipt, tratatul lui Ramses, susamintit, sublinia caracterul inviolabil al angajamentelor asumate de state. De-a lungul timpurilor, respectarea angajamentelor și inviolabilitatea tratatelor internaționale au fost reguli superioare de conduită în relațiile reciproce.

Se înțelege prin sancțiune orice măsură care asigură sau tinde să asigure aplicarea normelor dreptului internațional prin pedepsirea statului violator. **Aristide Briand**, strălucit reprezentant al diplomației franceze, spunea: *„Pacea nu trebuie să fie o formulă vagă, ea trebuie să se bazeze pe dreptul internațional și să fie garantată prin sancțiuni contra cărora nici o țară nu se va putea opune"*.

Condiția fundamentală a unei bune organizări sociale este ca normele juridice să fie garantate în aplicarea lor. Sancțiunea este folosită și în dreptul intern, pentru asigurarea aplicării Constituțiilor și a legilor unei țări; pe plan internațional, sancțiunea se împletește cu eforturile de organizare a societății, asigurând respectarea tratatelor internaționale și a regulilor de drept, pedepsind nerespectarea acestora.

În antichitatea orientală se întâlnea arbitrajul în caz de conflicte. Herodot vorbește de un astfel de arbitraj în 486 î.Chr. în conflictul dintre Darius și Xerxes, între Cirus și regele Iudeii. Respectarea tratatelor se concretiza în depunerea de jurăminte și în luarea de ostateci, suveranii orientali pretizând personaje de rang înalt ca ostateci.

În antichitatea greacă, *Amfictioniile* (asociații de state suverane) – de care s-a mai amintit – se ocupau de interesele comune ale Confederației elene, având printre atribuțiile lor esențiale și pe acelea de a se îngriji de respectarea dreptului ginților, de a reprima violarea dreptului și de a pune capăt conflictelor prin mediere. *Amfictionia* era o instituție religioasă și exercita un fel de supremă justiție de pace și conciliațiune. Grecii exercitau sancțiuni morale, sancțiuni juridice și sancțiuni financiare; astfel, într-un tratat încheiat între Paros și Nakos, în care Eritreea era arbitru, se prevedea că acel stat care nu se va supune judecății va trebui să plătească o amendă de 20 taleri de argint. Statul care judeca nu-și lua angajamentul de a veghea la executarea sancțiunii. Este de precizat că sancțiunile amintite se aplicau în special statelor care nu erau complet suverane, dar care aparțineau aceleiași Ligi. Meritul *Amfictioniilor* a constat în a fi aplicat mijloace de constrângere altele decât războiul, atunci când se iveau conflicte între ele.

O altă sancțiune din această epocă era aceea a ostatecilor – garanție pentru executarea unor angajamente înscrise în tratate. Ostatecii erau eliberați în momentul când condițiile erau îndeplinite sau erau tratați ca prizonieri de război în caz de neîndeplinire.

https://biblioteca-digitala.ro

La romani, arbitrajul era un apanaj al Senatului şi al Împăratului. Ca sancţiuni întâlnim schimbul de ostateci şi jurământul, alături de care exista şi oprobiul public, care înfiera încălcările de angajamente internaţionale.

În Evul Mediu catolic, Papa, în virtutea puterii sale „apostolice", intervenea ca arbitru între principe şi state. „La paix de Dieu" reprezenta o tentativă de pacificare universală sub sceptrul papal, lucru eşuat repede. Se recurgea apoi la „Trêve de Dieu", care încerca să limiteze dreptul războiului, să limiteze ostilităţile de miercuri seara până luni dimineaţa, să pună sub garanţii perpetue unele categorii de persoane – clerici, copii, femei etc. şi unele locuri – biserici, cimitire. Cine încălca regulile instituite de Biserică era excomunicat, acea persoană putând fi ucisă fără ca ucigaşul să fie pedepsit. De fapt, *excomunicarea* era cea mai gravă dintre sancţiunile pe care le putea hotărâ Papa. Ea se traducea în privarea de toate bunurile spirituale şi excluderea totală din societatea creştină. *Interdictul* priva o regiune întreagă de serviciile religioase, deşi persoanele din acea zonă nu erau excluse din Comuniunea bisericească. La îndemâna Papei era şi ordonarea unei intervenţii armate a principilor creştini sau condamnarea pecuniară aplicată aceluia care nu-şi îndeplinea obligaţiile. Papii puteau interveni şi ca arbitri.

În perioada respectivă mai puteau pronunţa hotărâri arbitrale suveranii, oraşele, anumite Parlamente, ca acelea din Paris, Dijon sau unele Universităţi. În Italia, doctori ai Universităţilor din Padova, Bolonia, erau chemaţi uneori să arbitreze conflicte între diferite state italiene.

În Germania, Liga hanseatică media între cele 39 de oraşe membre; acelaşi lucru îl întâlnim şi în Confederaţia helvetică. Tot în acea perioadă, convenţiile internaţionale se încheiau sub prestare de jurământ.

Între sancţiuni, mai menţionăm *represaliile* – pentru a constrânge un stat să respecte anumite angajamente.

Războiul de 100 de ani a adus principiul echilibrului politic, iar în *Pacea westfalică* se specifica sancţionarea celui care-şi va încălca angajamentul, astfel: *„Acela care va contraveni cu intenţia sau cu fapta, sau se va opune în executarea ei... va suporta pedeapsa instituită pentru violarea păcii publice; pacea va rămâne în vigoare şi toţi contractanţii sunt obligaţi să apere şi să protejeze toate regulile acestei păci în contra oricui şi dacă se întâmplă ca un punct să fie violat, ofensatul va încerca întâi să întoarcă pe ofensator de la căile de fapt, supunând cauza unei învoieli amiabile... şi dacă într-un termen de trei ani diferendul n-a fost aplanat printr-unul din aceste mijloace, toţi şi fiecare vor fi ţinuţi să se alăture părţii lezate, să o ajute cu sfaturile şi forţele, ca să respingă injuria, după ce ofensatul va fi înţeles că toate căile liniştite de justiţie n-au servit la nimic"*[16]. Se poate aprecia, deci, că tratatul westfalic cuprinde cea dintâi garanţie solidară a păcii şi sancţiuni contra violării păcii.

La începutul secolului al XIX-lea, *Sfânta Alianţă* (1815) şi-a asumat misiunea de a pedepsi toate revoluţiile şi ideile lor (1830 în Franţa şi Polonia, 1848 în majoritatea statelor europene etc.). Din 1839, *Sfânta Alianţă* se ocupa şi de problemele Orientului; Franţa însă a trecut de partea sultanului Egiptului, desolidarizându-se de alte alianţe. Din 1856, *Sfânta Alianţă* se implică activ în chestiunea otomană; intervenind direct în raporturile Porţii cu alte puteri şi impunându-şi

[16] Apud Ovidiu, Al. Vlădescu, *Problema sancţiunilor în dreptul internaţional public*, Bucureşti, 1937, p.30.

https://biblioteca-digitala.ro

punctul de vedere. În secolul al XIX-lea se aplicau sancţiuni împreună cu arbitrajul. Astfel, în 1822, Ţarul Alexandru I, arbitrând un diferend dintre SUA şi Anglia, a obligat Anglia să plătească, pentru unii dintre sclavi, o sumă de bani. În 1843, regele Prusiei a obligat Franţa să plătească despăgubiri negustorilor englezi, printr-o sentinţă arbitrală dată diferendului dintre cele două state.

În schimb, *Conferinţele internaţionale de la Anvers* (1894) şi *Bruxelles* (1895) au respins orice idee de sancţiune coercitivă, încredinţând bunei-credinţe a statelor executarea sentinţelor date de Curtea Permanentă de Justiţie Internaţională.

Conferinţa Internaţională de la Haga din mai 1899 respingea sancţiunile şi se baza pe principiul bunei-credinţe.

Conferinţa de la Haga din iunie 1907 convocată din iniţiativa Preşedintelui SUA, Roosevelt, la care au participat 44 de state, a fost influenţată de Congresul universal de pace (al XV-lea) de la Milano.

După primul război mondial, Pactul Societăţii Naţiunilor a dezvoltat pe larg chestiunea sancţiunilor, în legătură directă cu principiul respectării tratatelor de pace în primul rând, a normelor şi principiilor moralei internaţionale în general. Din păcate, la nivelul perioadei interbelice, aplicarea sancţiunilor în indiferent ce formă, ca răspuns la repetatele încălcări ale tratatelor de pace şi ale altor acte internaţionale, nu s-a realizat. Chiar Societatea Naţiunilor, în al cărei *Pact* se instituiseră sancţiunile, s-a dovedit lipsită de capacitatea de a lua o decizie politică în acest sens şi de a o impune.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL IV

PRINCIPII DE ORGANIZARE POLITICĂ A LUMII ÎN „SECOLUL NAȚIONALITĂȚILOR"

Politica „echilibrului" de forțe și a „compensațiilor". Interesele românești

Organizarea politică a lumii a constituit o preocupare de prim rang a societății încă din cele mai vechi timpuri. State, oameni politici, filosofi, politologi, plecând de la realitățile pe care le aveau sub ochi, au avansat diferite formule, realiste sau utopice în această chestiune.

În epoca modernă, **Revoluția franceză** de la 1789 a adus elemente noi, progresiste în materie. În textul Constituției din 1793 se specifica: „*Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi. Valorile sociale nu pot fi întemeiate decât pe binele colectiv*" (art. 1). „*Scopul oricărei asociații politice este păstrarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului. Aceste drepturi sunt: libertatea, proprietatea, siguranța și rezistența la opresiune*" (art. 2). În același timp, ideea de patrie și de națiune, dacă nu apare în acest document, apare în momentul în care Revoluția franceză este atacată din afară, iar ideile revoluției se identifică atunci cu sentimentul de patrie. În 18 mai 1790, s-au formulat câteva idei noi în dezbaterile privind politica externă franceză, și anume:

- „*universalitatea neamului omenesc care formează o singură societate având ca scop fericirea și bunăstarea tuturor și ale fiecăruia în parte*";
- în această mare societate, „*popoarele și statele se bucură de aceleași drepturi naturale și sunt supuse acelorași reguli ca și indivizii*";
- nici un popor „*nu are dreptul să invadeze proprietatea altui popor, nici să-l priveze de libertate*";
- orice război care nu este de apărare, „*este un act de opresiune pe care întreaga societate este chemată să-l reprime, deoarece invazia unui stat de alt stat tinde să amenințe libertatea și siguranța tuturor*"[1].

Era pentru prima dată când se recunoștea dreptul națiunilor, al popoarelor de a dispune de teritoriul lor. **Robespierre** a susținut și el teza libertății națiunilor de a dispune de teritoriul lor, încercând să o pună de acord cu principiile revoluției. Constituția votată la 3 septembrie 1794 a stabilit principiul libertății tuturor națiunilor (art. IV), iar în Rezoluția din 30 noiembrie 1791 a Adunării Legislative se sublinia o idee de o importanță deosebită: se aducea la cunoștința puterilor străine că, dacă nu încetează pregătirile contra francezilor, „*vom aduce la dânșii libertatea. Să se gândească, deci, care pot fi urmările deșteptării naționale*"; la 24 aprilie 1793, într-o

[1] F. Laurent, *La Philosophie de l'Histoire*, Paris, Ed. Lacroix, 1870, p. 532.

https://biblioteca-digitala.ro

Declarație a Convenției se făceau câteva afirmații de mare valoare, și anume: *„Oamenii din diferite țări sunt frați și popoarele trebuie să se ajute între ele"*; *„Cei ce fac război unui popor spre a opri progresul libertății, ca să distrugă drepturile omului, trebuie să fie urmăriți de toți, nu ca inamici ordinari, ci ca asasini și bandiți rebeli"*.

Este deci de reținut că Revoluția franceză a impus două idei ce se vor dezvolta în continuare, și anume: **drepturile omului**, din care au decurs **drepturile naționalităților**. Acest din urmă principiu a fost opus principiului dinastic, principiului legitimității monarhice, principiului echilibrului puterilor, principiului inegalității națiunilor, principiului superiorității statului asupra naționalităților, precum și dreptului istoric.

Principiul „legitimității" a fost formulat de **Tallerprand**[2] la Congresul de la Viena din 1815 pentru a se impune respectarea drepturilor Coroanei franceze, ca și ale celorlalte familii domnitare din Europa, revenindu-se astfel la vechile concepții dinainte de 1789. De altfel, Congresul de la Viena a adăugat acestui principiu pe acela al *„echilibrului forțelor"* pentru a anihila valul de mișcări naționale revoluționare din Europa. Juristul francez **Georges Scelle** considera că deciziile de la Viena din 1815 au amânat cu un secol aplicarea integrală a principiului naționalităților, care însemna, pe de o parte, autodeterminarea, pe de altă parte, integrarea în statele naționale de care aparțineau.[3]

Congresul de la Viena din 1815 a organizat **Sfânta Alianță**, din inițiativa țarului **Alexandru I**, coaliție a monarhiilor legitimiste contra mișcărilor revoluționare din Europa. Cancelarul austiac, prințul de **Metternich**[4], considera că *„această nobilă și mare fraternitate a suveranilor valorează mai mult ca toate tratatele"*[5] O astfel de organizație, chiar dacă stabilise un oarecare echilibru al forțelor în Europa după perioada bulversată de războaiele lui Napoleon și valul revoluționar ce se manifesta, n-a putut să stăvilească evoluția spre progres în Europa. În 1820, Sfânta Alianță s-a confruntat cu insurecția din Spania, din regatul Neapole și din Portugalia, în 1821 cu revoluția lui Tudor Vladimirescu din Principatul Țării Românești și din Regatul Pièmontului, precum și din Grecia. Intervențiile militare dure ale Alianței au pus capăt în scurtă vreme mișcărilor revoluționare, instaurându-se o stare de așa zisă *„liniște"* sub care se pregăteau noi revoluții. Concomitent, însă, interesele contradictorii ale marilor puteri în diferite zone ale lumii, cu deosebire în Europa, au declanșat un șir de războaie, toate subordonate aceluiași scop: reîmpărțirea teritoriilor străine, pe seama națiunilor care le locuiau.

Napoleon al III-lea, oponent al politicii Sfintei Alianțe, a îmbrățișat principiul naționalităților, observând lucid direcția evoluției politico-sociale în Europa și calculându-și acțiunile în așa fel încât puterea și influența Franței pe continent să crească, în dauna monarhiilor absolutiste. În astfel de condiții, el s-a erijat în apărător al luptei de afirmare a națiunilor oprimate din Europa.

Revoluțiile de la 1848 urmate îndeaproape de Războiul Crimeii au acordat o șansă în plus luptei naționale de eliberare pe continent.

---

[2] Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838), prelat și diplomat francez, deputat în Constituanta franceză, ministrul de externe al lui Napoleon Bonaparte; a constituit un guvern provizoriu în 1814 și a devenit ministru de externe sub Ludovic al XVIII-lea, participant la Congresul de la Viena, ambasador la Londra (1830-1835).

[3] Vezi Georges Scelle, *Le Pacte des Nations et sa liaison avec le traité de Paris*, 1919, p. 7.

[4] Klement, prinț de Metternich – Winneburg (1773-1859), om politie austriac, ambasador la Paris, cancelar al Austriei.

[5] Apud Dan Berindei, *Diplomația românească modernă de la începuturi la proclamarea independenței de stat* (1821-1877), Editura Albatros, București, 1995, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Congresul de pace de la Paris din 1856 a adus elemente noi în configurația politico-teritorială a Europei. În acest sens, pretențiile teritoriale ale Rusiei imperiale și influența ei în Sud-Estul Europei au suferit importante diminuări.

Eliminarea influenței ruseşti în Marea Neagră și în Peninsula Balcanică se putea realiza prin diminuarea puterii militare ruse și scoaterea de sub ocupațiile sale repetate a Principatelor române. Astfel, tratatul de pace, după ce stabilea ca Rusia și Turcia să restituie toate teritoriile cucerite în timpul războiului (art. 2-4), preciza că „*Sublima Poartă este admisă la toate foloasele dreptului public european*", iar statele semnatare se obligau să respecte integritatea și independența Turciei, garantând în comun execuția acestei obligații. Principatele române Moldova și Țara Românească, păstrând suzeranitatea otomană, erau de acum înainte garantate de cele șapte puteri, asigurându-li-se „o administrație independentă și națională, și întreaga libertate a cultului, legislației, comerțului și navigației".[6] Deși **unirea** nu căpătase câștig de cauză deplin, ea putea profita însă de condiții politico-diplomatice avantajoase, care aveau să fie fructificate în perioada ce va urma. „*Era un mare câștig* - apreciază acad. Dan Berindei – *deoarece se ieșise din inerția unui regim internațional paralizant și chestiunea românească se găsea sub incidența unei nu prea îndepărtate rezolvări*"[7] Înlăturarea protectoratului rusesc asupra celor două Principate, stabilit prin tratatele de pace de la **Kuciuk-Kainardji** și **Adrianopol,** constituia – fără îndoială – un factor extrem de pozitiv în această conjunctură. Puterea Rusiei a primit o nouă lovitură prin articolul 10 al Tratatului, privitor la regimul Strâmtorilor, în virtutea căruia Turcia a căpătat dreptul de a împiedica trecerea vaselor de război străine; articolul 11 prevedea neutralizarea Mării Negre; articolul 13 – desființarea așezămintelor militare de pe coastele sale. O altă prevedere importantă a fost aceea a internaționalizării Dunării, aplicându-se și acestui fluviu european regimul stabilit celorlalte fluvii în 1815, ceea ce a dat o serioasă lovitură monopolului rusesc la gurile Dunării; la aceasta se adaugă retrocedarea către Principatul Moldovei a celor trei județe din sud, Bolgrad, Cahul și Izmail (care încorporau și unul dintre brațele Dunării). Contra puterii militare ruse au fost și deciziile de neutralizare a Mării Baltice, unde demilitarizarea insulelor Aaland a dus la faptul că Rusia nu le mai putea folosi ca bază de atac împotriva Suediei.

Este interesant că Napoleon al III-lea, urmărind stăvilirea Rusiei, se gândise la o încorporare a Principatelor Moldova și Țara Românească la Austria, aceasta putând duce, pe de o parte, la unirea tuturor românilor în cadrul statului austriac, pe de altă parte, la apariția unui stat mare și puternic la Dunăre și Marea Neagră, barieră în calea Rusiei; planul a eșuat din cauza opoziției Rusiei, care nu accepta pe austrieci la gurile Dunării.

Problema unității italiene a fost, de asemenea, obiect de dezbatere la Congresul de pace de la Paris. Mișcarea de redeșteptare națională italiană a fost îndreptată de la început împotriva Austriei, care ocupa nordul peninsulei. Regele statului Piemont, Carol-Albert, a ridicat steagul de luptă contra Austriei în 1848 după căderea lui Metternich, război pierdut însă de italieni. În perioada următoare, în condițiile supunerii totale a papei Pius al IX-lea față de Habsburgi, statele italiene s-au grupat în jurul Piemontului, unde ministrul de externe **Cavour**[8] a inițiat o vastă acțiune politico - diplomatică pentru realizarea unității Italiei. La 10 decembrie 1858, tratatul de alianță

---

[6] *Ibidem*, p. 117.

[7] *Ibidem*.

[8] Camillo Benso, conte de Cavour (1810-1861), om politic italian, promotor al unității Italiei.

https://biblioteca-digitala.ro

intre Franța și Piemont asigura sprijinul Franței pentru formarea unui stat de 11.000.000 de italieni sub formă de confederație, în schimbul cedării regiunilor Nisa și Savoia. În aprilie 1860, după o lungă perioadă de frământări, negocieri între Anglia, Rusia, Austria, Prusia, Franța, la care statul papal nu a participat, s-a realizat unitatea italiană, dar nu complet; o dată cu aceasta, influența franceză în Italia, în creștere, a nemulțumit celelalte mari puteri. După înfrângerea lui **Garibaldi**[9] sunt anexate noului stat italian Neapole, Sicilia și teritoriile papale. Mai lipseau Roma și Veneția, dar Cavour va urmări în continuare realizarea scopului său, astfel că în 1870, prin anexarea orașului Roma, opera de unificare este desăvârșită. Unitatea Italiei, care se datorează în primul rând puternicei conștiințe naționale a națiunii italiene manifestată fără echivoc și iscusinței oamenilor ei politici în frunte cu Cavour, a făcut o breșă profundă în sistemul politic al *„echilibrului de forțe"* în Europa, subminând legitimismul monarhic.

Unirea Principatelor Țara Românească și Moldova a avut, de asemenea, sprijinul lui Napoleon al III-lea, consumându-se prima etapă: **uniunea personală** sub Alexandru Ioan Cuza. Diplomația românească și interesele contradictorii ale marilor puteri la gurile Dunării și Marea Neagră au permis consolidarea unității românești în 1862.

Așadar, Congresul de pace de la Paris a marcat, în domeniul relațiilor internaționale, un element nou, progresist, acceptarea **principiului naționalităților,** ca factor ce determina statutul teritorial și politic în anumite zone. Este de specificat și faptul că mutațiile mari ce s-au produs, din acest punct de vedere, la nivel european, se aflau în totală opoziție cu reglementările Congresului de la Viena din 1815. Principiul **echilibrului puterilor** a fost grav afectat, pe când **principiul naționalităților** câștiga teren. Dacă Franța lui Napoleon al III-lea a profitat de aceste mutații pentru a-și extinde influența politică, erijându-se în protectoare a micilor națiuni, Austria și Rusia erau marile perdante. Răscoala poloneză, izbucnită în ianuarie 1863 contra dominației rusești, a complicat foarte mult raporturile între marile puteri, mai ales că agitația s-a extins și în partea aflată sub ocupație prusacă. Intervenția Prusiei contra răsculaților a atras intervenția Franței, iar în final s-au emis formule de rezolvare a conflictului care au pus pe tapet **politica de compensații** a marilor puteri pe seama terților. Astfel, Silezia era cedată Austriei, care ceda Galiția Poloniei, stat ce trebuia reconstruit sub un arhiduce austriac. Austria ceda Veneția Piemontului, primind „în schimb" Bosnia și Herțegovina luate Porții otomane, care primea în „compensație" de la Rusia teritoriile circaziene. Marea Britanie însă s-a opus, temându-se de o prea mare influență a Franței pe Continent. După o lungă perioadă de divergențe, discuții contradictorii, implicare de interese dintre cele mai diverse, statutul politic al Poloniei a rămas neschimbat, răscoala înăbușită în sânge, iar cererea lui Napoleon al III-lea de a se reuni o Conferință internațională pentru revizuirea deciziilor Congresului de la Viena din 1815 nu a fost acceptată de nici o mare putere, din motive diferite. Se dorea, în primul rând, evitarea repunerii în dezbatere internațională a problemei naționalităților oprimate în marile imperii.

În tot acest angrenaj de interese, va interveni **panslavismul**, politică ce urmărea extinderea și așezarea temeinică a influenței Rusiei în Europa de Răsărit și Sud-Est sub masca unității culturii și religiei ortodoxe a slavilor. Ambasadorul rus la Constantinopol, generalul Ignatiev, a devenit șeful „Centrului mișcării panslave din

[9] Giuseppe Garibaldi (1807-1829) a luptat pentru eliberarea și unificarea Italiei, mai întâi contra Austriei, apoi contra Regatului celor două Sicilii și a Papalității; în 1870-1871 a fost alături în Franța.

https://biblioteca-digitala.ro

Balcani", cu sediul la Constantinopol. Panslavismul era folosit şi ca slogan contra pangermanismului în înaintarea lui spre Răsărit.

În Sud-Estul continentului, principiul naţionalităţilor s-a afirmat puternic prin mişcarea din Grecia pentru unitate şi independenţă, îndreptată contra Porţii otomane şi care atingea, în desfăşurarea ei, şi interesele Rusiei, Marii Britanii (aceasta din urmă deţinând o serie de insule greceşti), Austriei - îngrijorată de situaţia insulei Corfu, potenţială bază navală ce submina interesele habsburgice în zonă. În aceste condiţii, lupta naţională în Grecia a luat amploare, izbucnind în 1866 revoluţia în Creta, înăbuşită dur de Turcia.

Unitatea germană a devenit, către sfârşitul deceniului al şaptelea, preocuparea esenţială a prinţului **Otto von Bismark**[10], ministru al regelui Prusiei, **Wilhelm I.** Victorioasă în războiul cu Austria (1866) după bătălia de la **Sadowa**, Germania profită de pacea de la **Praga:** Austria a părăsit Confederaţia germană, iar Prusia a obţinut Hanovra, Nassau, Hessa, Frankfurt, Schlesvig şi Holstein, constituindu-se **Uniunea statelor germane din Nord** în jurul Prusiei şi al împăratului Wilhelm I. Statele germane din Sud, Bavaria, Würtemberg, Baden, au încheiat o alianţă cu Confederaţia, constituind uniunea vamală Zollverein – un Parlament economic. Austria a cedat Veneţia Franţei, care a dat-o Italiei. În 1867, Austria a constituit uniunea dualistă cu Ungaria.

Este interesant că în vremea aceasta s-a produs o schimbare profundă în gândirea politică a lui Napoleon al III-lea, susţinătorul principiului naţionalităţilor: în negocierile cu prinţul von Bismark pentru realizarea unei Convenţii franco-germane, împăratul a cerut sprijinul german pentru ca Franţa să anexeze Luxemburgul (deţinut atunci de Olanda) şi recunoaşterea de principiu de către Imperiul german a *„dreptului"* Franţei de a anexa Belgia. În schimb, Franţa ar fi recunoscut intrarea statelor germane din Sud în Confederaţia germană.

În căutare de aliaţi în faţa unei Germani reticente, Napoleon al III-lea a tratat cu Austro-Ungaria tot pe baza împărţirii de teritorii între Austria şi Franţa, în aceste calcule intrând şi înlăturarea principelui Carol I de pe tronul României. Aceste planuri au eşuat însă; Bismark, urmărind obiectivul său prioritar – definitivarea unităţii germane, a dejucat toate tentativele lui Napoleon de a face o coaliţie contra sa.

Este de precizat că unitatea germană – proces pozitiv în evoluţia statalităţii germane – s-a realizat pe o cale diferită de cea românească şi cea italiană. La baza **unităţii germane** a stat efortul de voinţă şi militar al celui mai puternic dintre statele germane, Prusia. Abilitatea diplomatică a lui Bismark a folosit în interesul german **politica de compensaţii** teritoriale.

Pentru România, cuprinsă în aşa zisa *„chestiune orientală"* pe care Austria dorea s-o *„rezolve"* în cadrul unei eventuale alianţe cu Franţa, scopurile diplomaţiei austro-ungare erau clare: Austro-Ungaria ceruse Porţii să ocupe Principatele, iar într-un război generalizat teritoriul acestora ar fi devenit, ca şi în alte multe cazuri, teatru de război.

Războiul franco-prusac şi căderea lui Napoleon al III-lea veneau să schimbe echilibrul forţelor politice în Europa. Rusia a profitat de ocazie pentru a da, la 31 octombrie 1870, circulara prin care declara că nu mai recunoaşte clauzele tratatului de la Paris din 1856. Din acest motiv apărea la orizont un război în care ar fi fost

---

[10] Prinţul Otto von Bismark (1815-1898), om politic prusac, ministru al regelui Prusiei, Wilhelm I, a fost fondatorul unităţii germane; a dominat politica europeană în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. A fost supranumit „Cancelarul de fier".

https://biblioteca-digitala.ro

antrenate Franța, Austro-Ungaria, Anglia, Italia și Turcia. Nu s-a ajuns însă aici. **Germania a semnat la Frankfurt, în mai 1871, tratatul de pace cu Franța**. Aceasta ceda Germaniei Alsacia și Lorena, plătea despăgubiri de război. Rezultatul războiului a fost o modificare substanțială a echilibrului de forțe în Europa: Franța era micșorată și slăbită economic și politic, Italia era în ascensiune, Germania unificată devenea cea mai importantă putere în Europa, dominând Austro-Ungaria; Rusia, redobândind libertatea de acțiune în Marea Neagră în fața unei Turcii tot mai slabe, pregătea ofensiva în Balcani.

Eșichierul politic european după războiul franco-prusac a opus două tendințe: competiția între marile puteri pentru a-și adjudeca influența și poziția privilegiată în treburile continentului, pe de o parte, și tendința națiunilor oprimate în marile imperii multinaționale de emancipare socială, politică, națională, pe de altă parte. Acad. Dan Berindei consideră că *„Înfrângerea Franței ca și clauzele grele ce i-au fost impuse conțineau unii din germenii marii conflagrații din 1914, ulterior ajungându-se la unele alianțe militare între marile puteri. Ele și-au avut temeiul în situația ce se crease în Europa și în lume o dată cu categorica biruință a Germaniei din 1870-1871. Nu întâmplător în perioada imediat următoare tratatului de la Frankfurt, Bismark, principalul făuritor al unității germane și autorul moral al înfrângerii dezastroase a Franței, a trăit cu «coșmarul coalițiilor»*".[11] Într-adevăr, în fața unei Franțe care se pregătea de revanșă, Bismark a încercat să-și alăture Austro-Ungaria și Rusia, dorind să joace rolul de mediator între interesele opuse ale celor două mari puteri în Balcani. Convenția militară germano-rusă din februarie 1873 și cea ruso-austro-ungară din 6 iunie același an, la care va adera și împăratul Germaniei, anunțau realizarea unor grupări politico-militare cu interese nu identice, ci opuse.

În acest context, lupta națională de eliberare se manifesta în forme violente: răscoala din Bosnia-Herțegovina în 1875, acțiune judecată tot în cadrul așa numitei *„probleme orientale"*. Interesele Austro-Ungariei, Marii Britanii, Germaniei se confruntau cu cele ale Rusiei, care poza în *„apărătoarea"* creștinilor din imperiul otoman, urmărindu-și cu acribie expansiunea spre Balcani, Strâmtori și Constantinopol. Pentru a dejuca planurile Rusiei și a-și satisface propriile interese, Marea Britanie a convocat în 1876 o Conferință la Constantinopol. Conservatorismul foarte inflexibil al Sultanului a dus la eșuarea acestei tentative și la decizia Rusiei de a declara război Porții otomane.

În astfel de împrejurări nefavorabile, acționând cu mare abilitate, Principatele Unite evoluau în direcția emancipării față de Poarta Otomană. Prințul Carol a obținut ca reprezentanții diplomatici români să aibă un statut cât mai apropiat celui al reprezentanților unor state suverane. Așa se explică Nota colectivă trimisă Porții de Germania, Austro-Ungaria și Rusia, în care acestea anunțau că vor încheia convenții comerciale direct cu Principatele Unite, chiar dacă ele se află sub suzeranitatea otomană. Când, în 1875, Sultanul a autorizat Austro-Ungaria să execute lucrări la Porțile de Fier pentru înlesnirea navigației pe Dunăre, ministrul de externe **Vasile Boerescu** a declarat că nimeni nu are dreptul să trateze în numele României și că nu va recunoaște nici un act care-i stirbește suveranitatea. **Andrassy,** ministrul de externe imperial, a renunțat la pretenția sa privind lucrările de pe Dunăre, nu fără a declara că *„șoviniștii români fac imposibilă o înțelegere"*.

[11] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 154.

https://biblioteca-digitala.ro

Agravarea situației în Sud-Estul Europei, mișcările naționale din zonă erau încurajate de Rusia și Austro-Ungaria, interesate amândouă în slăbirea Turciei pentru a-și putea întări influența și a-și satisface interesele, una spre Marea Egee – Salonic, cealaltă spre Constantinopol. Răscoala din Bosnia-Herțegovina, atâțată de Austro-Ungaria care se gândea tot mai serios la anexarea celor două provincii, s-a extins prin răscoala bulgarilor în aprilie 1876, moment socotit nimerit de Viena pentru o intervenție armată menită să instaureze așa zisa „pace" în Balcani. Rusia i s-a alăturat, dar a intervenit Anglia, care nu acceptase extinderea Rusiei la Constantinopol. Intervenția lui Bismark la Londra a avut scopul de a tempera Anglia și de a-i sugera ca, în schimbul acceptului ei pentru anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria, să-și caute *„compensații"* în Egipt, iar Rusia să dobândească și ea *„ceva"* în Balcani în dauna Turciei.

Față de toate aceste evenimente care anunțau iminența unui război, România și-a precizat poziția la 16 ianuarie 1876 în sensul că va păstra cea mai strictă neutralitate față de evenimentele din Balcani. Nota Ministrului de Externe de la București din această dată sublinia că România nu face parte din Imperiul otoman, chiar dacă i-a recunoscut suzeranitatea și, în situația în care, într-un eventual război, Poarta va fi învinsă, *România nu va accepta altă suzeranitate*. Precizarea era adresată Rusiei, ale cărei pretenții erau bine cunoscute. Era explicabilă, așadar, nemulțumirea profundă a Rusiei și a Austro-Ungariei față de poziția românească astfel precizată; cele două imperii se temeau de perspectiva unei Românii independente – centru polarizator al luptei naționale a românilor din provinciile pe care le țineau sub stăpânire -, dar și de creare a unui obstacol în fața expansiunii lor în sudul Dunării, Marea Neagră și Strâmtori. Riposta a venit câteva luni mai târziu. La **15 ianuarie 1877, Rusia și Austro-Ungaria au semnat un tratat politic secret prin care s-au tranzacționat problemele** *„compensațiilor teritoriale"* în Sud-Estul continentului: Rusia accepta ca Austro-Ungaria să se extindă în Serbia, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina, iar Austro-Ungaria își dădea acordul ca Rusia să-și treacă trupele pe la gurile Dunării (stăpânite de Principatele Unite), să anexeze Basarabia (mai exact trei județe din sud, Cahul, Bolgrad și Izmail, retrocedate Principatului Moldova prin hotărârile Păcii de la Paris din 1856) și să intre în Bulgaria.

Această Convenție secretă din 15 ianuarie 1877 dovedește că teritoriile românești, și alte teritorii din Sud-Estul Europei, erau deja împărțite între Austro-Ungaria și Rusia, înainte de începerea războiului ruso-turc. În ceea ce privește Principatele Unite, pretențiile teritoriale ruseți fuseseră stabilite, așadar, între Austria și Rusia înainte ca aceasta din urmă să-și ia acele angajamente *„ferme"* față de Carol I și ministrul său de externe, Mihail Kogălniceanu, la *16 aprilie 1877* prin care „promitea" să **respecte**, să **mențină** și să **apere** integritatea teritorială a României. Așa se explică și faptul că rușii, declarând război Porții otomane la 12 aprilie 1877, au intrat cu trupele pe teritoriile României înainte de ratificarea Convenției din aprilie și în pofida protestelor vehemente românești.

Independența declarată de România la 9 mai 1877 și notificată marilor puteri la 22 mai a schimbat poziția Austriei, care a început să ia în calcul o eventuală alianță cu România. Într-o convorbire cu Kogălniceanu, Andrassy i-a vorbit acestuia de Dobrogea drept *„compensație"* pentru pierderea Basarabiei de Sud-Est pe care Austria o *„cedase"* Rusiei prin tratatul secret susamintit.

https://biblioteca-digitala.ro

În iulie 1877, după înfrângerea suferită de armata rusă pe frontul din Bulgaria, Kogălniceanu a avut o nouă convorbire cu Andrassy la Viena, unde a primit reasigurări că la pacea generală România va primi Dobrogea.

Solicitarea rusă de ajutor militar adresată personal de Marele Duce Nicolae, prinţului Carol al României a fost urmată de numeroase conciliabule româno-ruse pentru concretizarea acestei cooperări militare. S-a omis atunci, de către diplomaţia română, discutarea deschisă a pretenţiilor ruseşti asupra sudului Basarabiei, despre care atât Carol I, cât şi Kogălniceanu *ştiau* că au fost obiect al tranzacţiilor ruso-austriace. Atunci, în acele condiţii, s-a pierdut momentul de a se lua de la Rusia un angajament scris privitor la respectarea întocmai a prevederilor Convenţiei din aprilie de neprejudiciere a suveranităţii României asupra Sud-Estului Basarabiei. Aflată în situaţia unei înfrângeri ruşinoase în faţa otomanilor, Rusia n-ar fi putut refuza o astfel de cerere, cu atât mai mult, cu cât ea venea din partea unui stat independent recunoscut, *volens-nolens*, de Rusia. Este de presupus că statutul României la Conferinţa de pace ar fi putut fi altul.

Ar fi fost cu atât mai necesar un astfel de act, cu cât, după încetarea războiului, Andrassy a negat existenţa vreunei înţelegeri secrete cu Rusia şi a sfătuit România să protesteze contra pretenţiilor ruseşti privitor la Basarabia. Aceste proteste n-au ajutat însă la nimic, pentru că, în tratatul de pace de la **San Stefano**, s-a respectat în spiritul şi litera ei înţelegerea secretă austro-rusă din ianuarie 1877: Rusia dobândea de la turci Dobrogea cu dreptul de a o schimba cu Basarabia (art. 19). Este de menţionat că acest tratat a prevăzut satisfacerea unui vechi obiectiv rusesc: legătura cu Bulgaria prin teritoriul românesc, Dobrogea fiind vizată direct. Protestele României, care îşi vedea nesocotită independenţa recunoscută de Rusia, au avut darul să atragă mânia Ţarului, care, la **2 aprilie 1878,** îi transmitea Domnitorului Carol I, prin cancelarul Gorceakov, ameninţarea că Rusia nu se va da în lături să ocupe România şi să-i dezarmeze armata dacă se va opune cererilor ruseşti. Carol a răspuns atunci că „*armata de la Plevna va putea fi zdrobită, dar nu dezarmată*".

Diplomaţia română spera totul de la o revizuire a tratatului de la San-Stefano. Cunoscutele eforturi făcute de Ion C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu la Berlin pentru a obţine participarea României, **ca stat independent**, la Congresul de pace au fost sortite eşecului.

În schimb, marile puteri au tranşat chestiunile teritoriale înainte de deschiderea Congresului de la Berlin. Marea Britanie a oprit ofensiva rusă spre Constantinopol, trimiţându-şi flota în faţa oraşului, în insula Prinikipo, Austro-Ungaria a obţinut acordul Rusiei de a ocupa Bosnia şi Herţegovina, o înţelegere anglo-rusă a stabilit micşorarea Bulgariei pentru ca acesta să nu aibă ieşire la Marea Egee, creându-se o nouă provincie, Rumelia, supusă şi ea Porţii otomane, ca şi Bulgaria autonomă, iar Anglia a obţinut insula Cipru. Pentru România, recunoaşterea independenţei a fost condiţionată de cedarea Basarabiei de Sud-Est (judeţele Cahul, Bolgrad şi Izmail) şi de modificarea Constituţiei în chestiunea declarării egalităţii drepturilor pentru toţi cetăţenii indiferent de religia lor, libertatea tuturor cultelor. Pentru România, câştigul obţinut la Congresul de la Berlin, în afară de recunoaşterea independenţei, a fost reintegrarea Dobrogei, chiar dacă nu s-a obţinut frontiera cerută de Carol I. Serbia şi Muntenegru au fost recunoscute state independente.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin urmare, prevederile tratatului de pace de la Berlin au marcat, pe de o parte, o anumită acceptare din partea marilor puteri a afirmării dreptului la liberă dispoziție al națiunilor din zona sud-estică a Europei, iar pe de altă parte, menținerea „echilibrului" de forțe în zonă pe baza politicii „compensațiilor" pe seama terților. În perioada ce va urma, **principiul naționalităților** și **principiul echilibrului de forțe** se vor confrunta cu o intensitate crescândă.

În următorii ani, cele trei imperii – Rusia, Germania și Austro-Ungaria – au avut atenția îndreptată spre Balcani: ele se obligau să observe menținerea *statu-quo-ului,* dar Austro-Ungaria primea dreptul să anexeze Bosnia și Herțegovina, Rusia a obținut unirea Bulgariei cu Rumelia orientală și închiderea Strâmtorilor în caz de conflict. Aceste prevederi se concretizau în:

- *„mână liberă"* pentru Austro-Ungaria în Balcani;
- îndepărtarea pericolului pentru Germania al unei eventuale alianțe a Rusiei cu Franța. deci libertate de mișcare a Germaniei în direcția Franței;
- Rusia, stânjenită de numeroase probleme în Asia, și-a asigurat neutralitatea celor două puteri în cazul unui conflict cu o terță putere, precum și închiderea Strâmtorilor în fața unei eventuale acțiuni engleze.

Acestui triplu tratat i se va adăuga, în 1882, tratatul secret între Italia, Germania și Austro-Ungaria, încheiat pe cinci ani, care prevedea ajutor reciproc în cazul unui atac neprovocat din partea Franței și neutralitate în cazul unui război al uneia dintre părți cu o terță putere.

În zona sud-estică și balcanică, manifestarea intereselor contradictorii ale marilor puteri s-a repercutat asupra fenomenului de afirmare a principiului naționalită-ților și a independenței statelor existente. Una dintre chestiunile care au creat situații de criză a fost intenția Austro-Ungariei de a penetra puternic zona pe calea supremației asupra Dunării. Înțelegând să-și exercite drepturile de state riverane, România, Serbia și Bulgaria au intrat în conflict deschis cu această putere și au reușit să torpileze și hotărârile ce s-au luat de marile puteri privind Dunărea la Conferința de la Londra din 1883. Concomitent, Rusia ducea în Balcani o politică menită să-i asigure supremația și controlul asupra statelor slave. Țarul tindea ca, printr-o *Bulgarie Mare*, supusă total influenței sale, să acceadă spre Constantinopol și să paralizeze politica austro-ungară în zonă. **Alexandru de Battenberg** al Bulgariei respingea însă aceste planuri, Bulgaria având propriile sale interese. România, la rândul ei, amenințată permanent de Rusia după 1878, dar având și interese legate de sprijinirea mișcării naționale românești din Austro-Ungaria, s-a îndreptat către singura putere europeană neangajată, practic, într-o politică activă în zonă, Germania. Numai că aceasta, ferindu-se să fie atrasă într-o eventuală acțiune contra Rusiei sau contra Austro-Ungariei, a îndemnat pe liderii politici români *„să se înțeleagă"* cu Viena și Budapesta. De aici, **tratatul secret din 1883 dintre România și Austro-Ungaria la care a aderat și Germania**. Paralel, situația din Serbia s-a agravat datorită ciocnirii celor două grupuri de interese – austro-ungar și rusesc în fața cărora se ridica naționalismul sârb. Germania a intervenit și aici, reușind să împiedice un conflict ruso-austriac.

Frământările naționale din Balcani nu puteau fi însă controlate în totalitate și dirijate de marile puteri. În 1885, în Bulgaria s-au creat condițiile propice pentru unirea cu Rumelia, ceea ce a declanșat acțiunea Rusiei la Istanbul pe lângă Sultan, cerându-i intervenția imediată. La solicitarea Angliei, Conferința ambasadorilor a acceptat *„uniunea personală"* a celor două provincii. Împotriva Bulgariei a intervenit Serbia,

https://biblioteca-digitala.ro

tutelată de Austro-Ungaria, cerând Vidinul şi Niş, în compensaţie. Rusia a intervenit din nou în Bulgaria, dorind să-şi menţină supremaţia şi a ocupat Varna, ceea ce însemna *modificarea, în favoarea Rusiei, a echilibrului de forţe în Balcani.*

Situaţia din Bulgaria risca să degenereze în conflict de proporţii, mai ales că mişcarea naţională refuza amestecul străin de orice fel.

În Occident, relaţiile franco-germane treceau şi ele printr-o perioadă de mari tensiuni. În acest context, Austro-Ungaria, Italia şi Germania au stabilit, o dată cu reînnoirea alianţei dintre ele, detaliile consensului lor cu privire la Balcani. Convenţia adiţională dintre Austro-Ungaria şi Italia prevedea că cele două Părţi vor căuta să împiedice orice modificare teritorială în Balcani *„care ar aduce prejudicii unuia dintre semnatari"*; dacă menţinerea *statu-quo-ului* ar deveni imposibilă în Balcani sau în zona insulelor din Adriatica şi Egee şi Austro-Ungaria sau Italia *„s-ar vedea silite să-l modifice prin ocupaţie"*, aceasta n-ar avea loc decât în urma unei înţelegeri prealabile *„bazată pe principiul compensaţiilor reciproce pentru orice folos teritorial"*. Convenţia adiţională italo-germană se referea la faptul că în eventualitatea în care Franţa şi-ar fi extins protectoratul ei asupra teritoriilor din Nordul Africii, fie asupra Marocului, fie asupra Tripolitaniei, iar Italia ar fi întreprins acţiuni ofensive fie în acea zonă, fie pe teritoriul francez din Europa, atunci s-ar fi creat *casus foederis.*

Prin aceste două Convenţii adiţionale încheiate cu prilejul reînnoirii tratatului celor trei puteri, *alianţa devenea ofensivă*, anunţând un viitor război pe continent. Gruparea se va întări prin aderarea Marii Britanii, în urma unei Convenţii cu Italia, prin care Părţile îşi promiteau sprijin mutual în Mediterana, Egee, Adriatica şi Marea Neagră, *statu-quo-ul* în această zonă neputând fi schimbat *decât printr-o înţelegere între ele.* Austro-Ungaria şi-a manifestat, la rându-i, *identitatea de interese* cu Marea Britanie. Italiei i se raliază în aceiaşi termeni şi Spania, dar numai pentru zona mediteraneană.

În fine, Bismark a reuşit să aducă şi Rusia într-o alianţă bilaterală, secretă încheiată în 1887, valabilă trei ani. Documentul era foarte edificator cu privire la ceea ce se numea în epocă *„echilibrul de forţe"*. Astfel, Germania a recunoscut *„drepturile istorice dobândite"* de Rusia în Balcani şi *„legitimitatea"* influenţei sale hotărâtoare în Bulgaria şi Rumelia orientală. Nu s-ar fi putut opera nici o schimbare de *statu-quo* fără *„consimţământul"* Părţilor.

Totuşi, îşi face loc în acest tratat un principiu progresist, şi anume recunoaşterea *„caracterului european şi reciproc obligatoriu al închiderii Strâmtorilor bazat pe dreptul ginţilor şi confirmat prin tratate"*, Turcia nefăcând excepţie de la această regulă. Convenţia anexă secretă adiţională la tratat prevedea obligaţia Germaniei de a sprijini Rusia în stabilirea în Bulgaria a unui alt guvern, desigur favorabil intereselor ruseşti, precum şi neutralitatea binevoitoare dacă Rusia îşi va asuma sarcina „să apere" intrarea în Marea Neagră.

În Bulgaria, însă, se ciocneau interesele ruseşti cu cele austro-ungare, iar în Peninsula Balcanică, Anglia dorea ca poziţia Porţii otomane să nu fie clintită de alte puteri. În **Notele** germano-engleze schimbate în **decembrie 1887** se preciza:

- Poarta trebuie să rămână independentă, fiind păzitoarea unor interese europene foarte importante;
- Poarta nu-şi va ceda drepturile asupra Bulgariei sau Asiei Mici unei alte mari puteri (adică Rusia);
- Poarta nu va admite o administraţie străină în Bulgaria şi nu va tolera folosirea forţei în acest scop.

https://biblioteca-digitala.ro

- Dacă Imperiul otoman va deveni obiectul unei agresiuni, se va face o înțelegere pentru ajutorarea sa și pentru a ocupa părți din teritoriul său.

Bismark, artizanul acestei încrengături de alianțe între marile puteri pe seama terților, care aveau la bază *compensații, asigurări și contrasigurări*, a pus în discuție pasul următor în politica sa de izolare a Franței și neutralizare a Rusiei, prin tratatul cu aceasta din urmă ce trebuia reînnoit în 1890. Numai că urmașul lui Bismark, **cancelarul Caprivi,** și noul împărat, **Wilhelm al II-lea,** au considerat nefolositoare Germaniei reînnoirea alianței cu Rusia. În plus, reînnoirea alianței cu Italia în **1891** și noile garanții date acesteia de Germania și Austro-Ungaria în privința Tripolitaniei, ca și reînnoirea alianței cu România în 1892, la care s-a adăugat publicarea notelor secrete germano-britanice din 1887, au fost tot atâtea elemente care au demonstrat Rusiei țariste că orizontul de așteptare pentru o alianță cu Franța s-a încheiat. Într-o scrisoare către guvernul francez, Țarul preciza cu sinceritate că un acord între Franța și Rusia era necesar *„pentru a păstra în Europa un just echilibru al forțelor"*.

În august 1891 s-a ajuns la un schimb de scrisori între Franța și Rusia, în care se prevedea că, în orice chestiune privind pacea generală, cele două state se vor consulta și, dacă pacea va fi în pericol, iar una dintre Părți ar fi amenințată de o agresiune, cele două Părți se vor înțelege asupra măsurilor ce trebuie adoptate imediat. Convenția militară secretă semnată în august 1892 prevedea:

- dacă Franța ar fi atacată de Germania sau de Italia susținută de Germania, Rusia va ataca Germania cu toate forțele sale;
- dacă Rusia ar fi atacată de Germania sau de Austro-Ungaria susținută de Germania, Franța va ataca Germania cu toate forțele sale (art. 1);
- dacă forțele militare ale Triplei Alianțe sau ale uneia dintre Părți ar fi mobilizate, Franța și Rusia – fără a mai fi nevoie de altă consultare prealabilă - vor mobiliza simultan, imediat, totalitatea forțelor lor și le vor deplasa lângă frontieră (art. 2);
- Franța ar fi mobilizat 1.300.000 de oameni, iar Rusia 800.000 (art. 3).

Întârziată multă vreme de Rusia care tot mai spera - în van - într-o redresare a raporturilor ei cu Germania, ratificarea Convenției militare se produce abia în decembrie 1893. În 1899, Convenția a devenit alianță permanentă, nelimitată în timp.

Centrul și Sud-Estul Europei - zonă a confruntării intereselor marilor puteri. Românii în cadrul acestor confruntări

Politica *„echilibrului de forțe"* a înregistrat un moment foarte edificator cu ocazia marilor probleme ridicate de politica oprimatoare a Porții otomane față de naționalitățile aflate în acest imperiu. Masacrele repetate asupra armenilor în 1894, 1895, 1896 au reprezentat pentru Marea Britanie pretextul pentru a propune, nici mai mult, nici mai puțin, decât împărțirea Imperiului otoman între marile puteri, după cum urmează:

- Rusia ar fi luat Constantinopolul și, evident, Strâmtorile;
- Austro-Ungaria ar fi devenit stăpână pe Serbia și Salonic;
- Franța lua Marocul;
- Italiei i-ar fi revenit Albania;
- Marea Britanie dobândea recunoașterea stăpânirii Egiptului.

https://biblioteca-digitala.ro

Planul lui **Salisbury**[12] s-a folosit de opoziția Germaniei care nu vedea cu ochi buni întărirea Austro-Ungariei și nici a Rusiei. Pe de altă parte, rivalitățile foarte ascuțite dintre aceste puteri în Afganistan și China ar fi complicat situația, care, după părerea germană, și așa era explozivă, în condițiile în care Sultanul proceda prin aceleași metode – masacrul – și în Creta, unde populația creștină se ridicase contra administrației mulsumane.

Din nou, interesele divergente ale marilor puteri au agravat situația în Balcani. Guvernul grec, susținător al populației creștine din Creta, a trimis trupe în insulă și a proclamat anexarea ei. Numai că marile puteri au debarcat armată în Creta în februarie 1897, declarând că vor „*supraveghea*" ordinea. Turcia a acceptat, dar Grecia a refuzat, cerând ca pacificarea să fie făcută de trupe grecești și nu „*internaționale*", după care să se organizeze un *referendum* popular în problema apartenenței insulei, formulă neconvenabilă marilor puteri. Germania a amenințat cu blocarea coastelor grecești, Rusia cerea menținerea „*integrității*" imperiului otoman. Rusia și Germania au sprijinit Poarta, care a înfrânt armata greacă, înaintând până spre Atena. Prin pacea *impusă* Greciei, Imperiul otoman, susținut de Germania (care dorea să-și stabilească controlul financiar în Grecia), a anexat o parte a Tesaliei. Creta a intrat sub influența hotărâtoare a Marii Britanii.

Așadar, sloganul că Balcanii ar fi fost „*butoiul cu pulbere*" al Europei este din nou dezmințit de această acerbă luptă între marile puteri pentru dominație și influență. Evenimentele la care ne-am referit o confirmă cu prisosință. Ele se completau cu cele ce se produceau, în acești ani de sfârșit ai secolului XIX-lea și în primii ani ai secolului următor, în Macedonia, aflată sub ocupația otomană, unde populația – sprijinită de Bulgaria, care vroia să anexeze provincia – s-a răsculat contra ocupantului. Reprimarea sângeroasă a răscoalei de către Sultan după „*modelul*" armean și intervențiile celorlalte mari puteri au transformat zona în teatru de război ani de-a rândul. *Înțelegerea austro-rusă* privind Macedonia instituia, cum era și de așteptat, controlul acestor puteri asupra administrației otomane din provincie. Imperiul otoman, susținut de Germania, își păstra pozițiile; mai mult, prin *Convenția din 1903* dintre aceste puteri, Germania a căpătat concesiunea căii ferate spre Bagdad, cu șanse de prelungire până în Palestina; puternica pătrundere financiară și industrială germană în Imperiul otoman a produs mare neliniște în Marea Britanie, Rusia și Franța, din motive diferite, dar care coincideau în chestiunea împiedicării acestor planuri germane.

Afirmarea economică a Germaniei, reflectată și în domeniul înarmărilor, în special navale, îngrijora profund puterile europene, în special Marea Britanie, care, în materie navală, urma doctrina *two pover standard* – adică flota britanică de război trebuia să fie la fel de mare ca totalul celor două flote ce o urmau. De aici, dorința unei apropieri de Rusia, apropiere tergiversată de aceasta din urmă din cauza multiplelor probleme între cele două puteri legate de dominația și controlul în Asia. În *Convenția din august 1907*, încheiată după mai bine de un an de negocieri, s-a ajuns la un „*echilibru*" al intereselor lor în Asia, și anume în Tibet, Afganistan și Persia:

• Marea Britanie se obliga să evacueze Tibetul.

---

[12] Robert Cecil, marchiz de Salisbury (1830-1903), șeful Partidului conservator, ministru de externe, apoi prim ministru (1885-1892, 1895-1902), a avut o mare influență asupra diplomației britanice și a politicii coloniale.

https://biblioteca-digitala.ro

• Rusia renunţa la orice acţiune în Afganistan, care rămânea sub protectorat britanic, dar pe care nu-l putea anexa.

• Persia a fost împărţită în trei zone, şi anume:

  • nordul sub influenţa rusă;

  • sudul sub influenţa engleză;

  • mijlocul – zonă neutră.

Controlul finanţelor Persiei se făcea în comun de către Rusia şi Marea Britanie. Un alt tratat, încheiat tot în vara lui 1907, a reglementat între cele două ţări şi chestiunea Japoniei.

Afirmarea statelor naţionale şi independente în centrul Europei a stimulat lupta naţională în Imperiul Habsburgic, unde politica oprimatoare faţă de mulţimea de naţionalităţi – care alcătuiau majoritatea populaţiei, austriecii şi ungurii fiind minoritari – agravase criza internă. Pe alt plan, întărirea acestor state era privită rău de cabinetele de la Viena şi Budapesta pentru că spre aceste state – era vorba în special de Serbia şi România – tindeau conaţionalii lor din Austro-Ungaria. **Conrad von Hoetzendorff**, şeful Marelui Stat major al Imperiului, considera că pentru Austro-Ungaria un mare pericol îl reprezintă acela de a lăsa să dăinuiască la frontierele sale unele state care se întăresc continuu şi care sunt formate din cetăţeni de aceeaşi rasă cu locuitorii monarhiei. Aceste state, spunea generalul austriac, vor revendica într-o zi teritoriile locuite de conaţionalii lor, la care se adaugă perturbarea liniştii interne a imperiului de către „*uneltirile*" acestor state. Rezulta că în Austro-Ungaria problema naţională, care era cea mai gravă trăsătură a situaţiei interne, cu implicaţii extinse în domeniul politicii externe, nu era percepută de liderii politici decât ca un obstacol în calea planurilor lor expansioniste, ca o problemă căreia i se căuta „*rezolvarea*" prin forţă.

Într-adevăr, situaţia tuturor naţiunilor din Austro-Ungaria se agravase enorm în ultimele decenii ale „*secolului naţionalităţilor*", deşi **Constituţia** din **decembrie 1867** a Imperiului, completată cu legea ungară din **6 decembrie 1868** (art. XLIV), declara egalitatea în drepturi pentru toate naţionalităţile şi pentru toate limbile vorbite în imperiu. Aceste libertăţi şi drepturi pe hârtie au fost încălcate violent, aplicându-se o politică tot mai dură de maghiarizare. O serie de legi şi măsuri adoptate succesiv în 1879, 1883, 1891, 1893 etc., privind învăţământul de toate gradele, administraţia etc. au anulat, în fapt, prevederile susamintite cuprinse în Constituţie. Maghiarizarea, practicată cu cele mai diferite mijloace şi în multiple forme, departe de a duce la „*liniştea*" atât de mult dorită de autorităţi, a determinat întărirea rezistenţei naţionale, intensificarea luptei de eliberare. Făcând un bilanţ a trei decenii de eforturi pentru deznaţionalizare, ziarul „*Egyertértés*" constata în iunie 1904: „*După treizeci de ani de legislaţie maghiarizantă, maghiarizarea naţionalităţilor este o imposibilitate, o halucinaţie care nu face decât să alimenteze şi să ajute mereu adânca nemulţumire a naţionalităţilor nemaghiare*"[13]; tot atunci, „*Budapesti Hirlap*" constata: „*Stăpânirea limbii nu face pe nimeni maghiar, când acesta nu simte în acelaşi timp o dragoste adevărată pentru patria maghiară. Tocmai agitatorii daco-români şi slovacii cunosc cât se poate de bine limba maghiară. Clasele culte ale slovacilor şi valahilor*

[13] „*Egyetértés*" (Înţelegerea) din 8 iunie 1904 (articol de fond scris de kossutistul Ludwig Mocsary).

https://biblioteca-digitala.ro

vorbesc, în general, limba noastră. Cu toate acestea, ele nu s-au alăturat, din păcate, cauzei național-maghiare"[14].

Programul *Ligii naționalităților*, constituită la *Congresul din 1895 de la Budapesta*, a fost o elocventă manifestare a contradicției ireconciliabile între principiul naționalităților și politica de forță a imperiului dualist față de naționalități. „*Românii, sârbii și slovacii care s-au întâlnit la Congresul de la Budapesta cer descompunerea imperiului dualist în ținuturi administrative după felul limbii vorbite* – scria gazeta vieneză „Neue Freie Presse" din 14 august 1895. *Deci negarea existenței națiunii politice unitare din Ungaria și sfărâmarea statului organizat unitar și centralizat în individualități naționale, care vor gravita – una peste hotare spre România, alta spre Croația, a treia spre așa zise țări ale Coroanei de Boemia*". Împotriva mișcării naționale de eliberare, autoritățile au luat măsuri drastice. Contele **Istvan Tisza** a propus modificarea codului penal (1894) pentru a se putea reprima mai ușor „*agitațiile celor fără de patrie*", căci „*ochiul ager și mâna care pedepsește și apără statul maghiar trebuie să intervină cu autoritate*"[15].

Pe plan extern, Imperiul a trecut la măsuri la fel de dure. În Consiliul de miniștri de la 1 decembrie 1907, s-a hotărât anexarea Bosniei și Herțegovinei, deoarece s-a considerat că regimul administrației austriece nu era „*suficient*". În realitate, anexarea aceasta pregătea expansiunea Austro-Ungariei către Niș și sandjacul Novi Bazar. Astfel s-ar fi împlinit planul construcției unei căi ferate la Mitrovița, stabilindu-se o comunicație directă între Sarajevo și Salonic, Această vastă acțiune trebuia să fie precedată de o seamă de manifestații naționaliste în Bosnia-Herțegovina, puse la cale de imperiul dualist, care i-ar fi oferit acestuia pretextul de intervenție militară pentru „*pacificare*".

Pentru a obține acordul Rusiei, Austro-Ungaria îi propunea acesteia unele „*compensații*": construirea unei căi ferate de la Dunăre la Adriatica, peste teritoriul României și Bulgariei, care nu erau luate în considerare. Rusia dorea însă în „*compensație*" Strâmtorile. Tergiversările Rusiei, răscoala Junilor Turci conduși de **Enver Pașa** la Salonic în 1908 (iulie) au determinat Austro-Ungaria să înfăptuiască fără amânare, la 5 octombrie 1908, anexarea Bosniei și a Herțegovinei, pregătindu-se să lichideze Serbia, care nu voia să recunoască această anexiune.

Este semnificativ de amintit în acest context că politica expansionistă a marilor imperii, pregătirea de războaie, imixtiunea în treburile interne ale altor state, împărțirea sferelor de dominație sau ocupație și influență și-au creat un suport ideologic susținut de cercuri largi ale intelectualității, oamenilor politici de diverse orientări, militari din sferele conducerii. Astfel, în imperiul german, *Liga pangermană* fondată în 1890 a creat o adevărată mișcare cu un program de acțiune prevăzând ca toate provinciile în care se vorbește limba germană, adică Austria, Bosnia, Elveția germană, Olanda, Belgia flamandă, Nordul Franței până la Calais, o parte a României, o parte a Italiei, să constituie, împreună cu Confederația Statelor germane, „*Imperiul romano-german*". Programul Ligii exacerba naționalismul german și accentua ideea „*rolului civilizator*" și „*eliberator*" al Reichului, „*supe-*

[14] „*Budapesti Hirlap*" (Cotidianul budapestan), 18 mai 1904.

[15] Apud Aurel C.Popovici, *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", București 1939, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro

rioritatea" rasei şi capacitatea germanilor de a „*organiza*" şi „*conduce*" alte popoare. „*Statul nu este decât puterea creată prin forţă*-preciza împăratul Wilhelm al II-lea. *Este un bun cucerit prin forţă, un instrument menţinut prin forţă, un ţarc pentru o turmă asupra căreia se exercită puterea şi exploatarea unui stăpân, la bunul plac al unei dinasti stabilită şi menţinută de Dumnezeu*".[16]

Concomitent, în imperiul rus s-a remarcat „panslavismul", caracterizat de diplomatul **Alexander Iswolsky** astfel: „*Panslavismul atribuie naţiunii ruse misiunea de a crea o civilizaţie superioară care se va impune în cele din urmă Europei*".[17] Acest curent provovăduia unirea tuturor slavilor sub sceptrul Ţarului Rusiei, cucerirea Constantinopolului, ce trebuia să devină capitala Imperiului rus şi a viitoarei federaţii slave.

Ofensiva Rusiei spre Sud şi Sud-Est în special pentru adjudecarea Strâmtorilor s-a lovit de opoziţia Marii Britanii şi a Germaniei. În aceste condiţii, Rusia urmărea să devină arbitru în Peninsula Balcanică. În ultimele luni ale lui 1911, a avut loc, sub oblăduirea Rusiei, un activ schimb de opinii între greci, bulgari şi sârbi. Problema spinoasă era Macedonia, pe care o revendicau în întregime atât Serbia, cât şi Bulgaria. Sub „*patronajul*" rus, în martie 1912 s-a semnat un tratat de alianţă defensivă între cele două ţări având în vedere eventualitatea unui atac din partea Porţii sau a Austro-Ungariei. Anexa secretă care-l însoţea prevedea însă un război ofensiv contra Turciei dacă „*s-ar fi ivit tulburări*" în această ţară, caz în care Macedonia ar fi fost împărţită între Bulgaria (zona de Răsărit) şi Serbia (zona de Apus şi de Nord). A urmat o înţelegere greco-bulgară, tot sub oblăduirea Rusiei. A rezultat de aici o întărire considerabilă a poziţiei Rusiei în zona Peninsulei Balcanice.

În această vreme, contradicţiile dintre Germania şi Marea Britanie în chestiunea înarmării navale s-au accentuat: negocierile n-au dus la nici un rezultat. În schimb, Franţa a profitat şi a obţinut, printr-un schimb de scrisori în noiembrie 1912 între miniştrii de externe britanic şi francez, angajamentul Părţilor de a se consulta în cazul unei ameninţări de agresiune, pentru a „*a asigura menţinerea păcii*". Această înţelegere, care nu era totuşi cuprinsă în textul unui tratat, a fost completată cu o înţelegere franco-rusă în iulie 1912 care hotăra ca, în caz de război general, flota franceză din Mediterană să-şi stabilească baza la Bizerta pentru a împiedica flota italiană sau austriacă să intre în Marea Neagră.

Pe de altă parte, Italia îşi consolidează poziţiile în Mediterana prin recunoaşterea, din partea Austro-Ungariei şi a Germaniei, a „*dreptului*" ei de a anexa Tripolitania şi Cirenaica; printr-un **Protocol** separat i se recunoaşte „*suveranitatea*" asupra acestor provincii. Era preţul în schimbul căruia Italia a acceptat să recunoască, în decembrie 1912, alianţa cu cele două puteri.

Între timp, Austro-Ungaria, nemulţumită de întărirea poziţiei Rusiei în Balcani, tinzând să-şi asigure influenţa şi dominaţia în Albania, precum şi înfăptuirea planului de extindere asupra sandjacului Novi Bazar, cere să se facă presiuni la Istanbul pentru adoptarea, de către Turcia, a unei atitudini mai îngăduitoare faţă de creştinii din imperiu; acest stat era deja slăbit ca urmare a războiului cu Italia pentru Tripolitania. Profitând de situaţia concretă a Porţii şi în virtuţia alianţei dintre ele, susamintită, Serbia, Bulgaria şi Grecia au prezentat un ultimatum Turciei, cerând demobilizarea trupelor

---

[16] Apud Jean Marcel, *Le germanisme et la défence de la paix*, Paris, Plon, 1937, p. 207-208.

[17] *Mémoires de Alexandre Iswolsky*, Paris, Payot, p. 113.

https://biblioteca-digitala.ro

acesteia. Ostilităţile din zonă, defavorabile de la bun început Porţii, au declanşat o vie activitate diplomatică la Viena, Petersburg, Berlin şi Londra, marile puteri încercând să obţină cât mai mari foloase de pe urma situaţiei create, mai ales că, în ofensiva lor, trupele bulgare ajunseseră în faţa Istanbulului, unde fuseseră oprite de Rusia.

Austro-Ungaria, solicitată de Bulgaria, s-a implicat în tratative diplomatice menite să ducă la distrugerea Serbiei, ceea ce ar fi atras o ripostă puternică din partea Rusiei. Fostul şef al Statului Major austriac, Conrad von Hoetzendorff, în misiune pe lângă regele Carol I al României, trebuia să obţină o implicare a României într-un eventual război contra Rusiei, acceptând propunerile româneşti de modificare a frontierei dobrogene în Sud. Guvernul de la Bucureşti înţelegea însă să se păstreze strict în limitele alianţei din 1883.

Războiul balcanic – primul – s-a sfârşit printr-o **Conferinţă la Londra** pentru reglementarea problemelor rezultate din război şi o **Conferinţă la Petersburg** pentru a discuta rectificarea de frontieră cerută de România. Reprezentantul acesteia, **Dimitrie Ghica**, a obţinut Silistra, sub limita cerută de România. Luarea puterii în Turcia de **Ènver Hodja**, duplicitatea Austro-Ungariei faţă de bulgari şi de români, susţinerea Bulgariei în toate cererile sale contra tuturor celorlalte state din zonă au complicat lucrurile, mai ales în privinţa împărţirii teritoriilor cedate de imperiul otoman. Înfrântă din nou, Turcia a semnat preliminariile de pace la Londra în mai 1913. Ea ceda toate teritoriile aflate la Vest de linia Etnos-Midia. Mai erau de rezolvat: *chestiunea* insulelor greceşti din Marea Egee ocupate de Italia în timpul războiului ei cu Turcia, *chestiunea* insulei Creta şi *chestiunea* Albaniei.

Înainte să se fi sfârşit războiul, Bulgaria şi Serbia nu s-au mai pus de acord asupra împărţirii Macedoniei conform înţelegerii anterioare dintre ele, iar Grecia pretindea tot litoralul Mării Egee. Bulgaria îşi pregătea trupele pentru războiul contra celorlalte două puteri balcanice care, la rândul lor, au încheiat o alianţă politică şi una militară, de asistenţă reciprocă în cazul unui atac bulgar neprovocat. Sigură de ajutorul Austro-Ungariei care dorea înfrângerea Serbiei, lupta naţională de eliberare a slavilor din imperiu fiind din ce în ce mai greu de stăpânit, Bulgaria s-a opus intenţiilor Rusiei care dorea să rămână arbitru în Balcani şi să aplice deciziile conferinţei de la Petersburg. Rusia a propus o nouă conferinţă bulgaro-sârbo-greco-română la Petersburg. Înainte însă ca să se decidă ceva, armata bulgară a atacat Serbia care, în riposta ei, a înfrânt armata bulgară; grecii au atacat şi ei, iar guvernul român a înştiinţat Sofia că îşi va trimite armată în Sudul Dunării. Contextul a fost apreciat de Austro-Ungaria ca favorabil lichidării Serbiei. În notele trimise Germaniei şi Italiei, Viena argumenta dorinţa sa de intervenţie prin aceea că o Serbie mare la frontiera sa va exercita o *„acţiune magnetică"* asupra populaţiei slave din imperiu. Cei doi aliaţi au descurajat însă Viena în intenţiile ei, temându-se de o intervenţie a Rusiei şi de generalizarea războiului început de Bulgaria.

Pacea care s-a încheiat la **Bucureşti la 10 august 1913** a *exclus amestecul marilor puteri în reglementarea problemei frontierelor dintre statele balcanice*. N-au avut câştig de cauză intenţiile Austro-Ungariei de a dezavantaja Serbia în favoarea Bulgariei şi nici cele ale Rusiei de a dezavantaja Grecia. În linii generale, frontierele acestor state s-au stabilit într-o manieră convenabilă pentru toţi şi au rămas aceleaşi şi mai târziu.

În afară de România, care a anexat Cadrilaterul cu Turtucaia şi Balcic, graniţa între Grecia şi Bulgaria urma masivul Rodope până la mare la Răsărit de Cavalla, Bulgaria a

https://biblioteca-digitala.ro

luat Tracia şi Macedonia orientală cu cca 400.000 locuitori, Grecia a primit Salonic şi Drama cu un milion şi jumătate de locuitori, Muntenegru s-a completat cu Sandjakul Novi-Bazar, Serbia a luat valea Vardanului şi Monastir cu cca 1.200.000 oameni.

Concluzia războaielor balcanice a fost aceea că statele tinere din zona sud-estică a Europei, obiect al disputelor dintre marile puteri, aflate în zone strategice râvnite, se întăriseră suficient de mult şi reuşiseră să elimine amestecul marilor puteri în problemele lor zonale. **Era o acţiune fără precedent**. Este de reţinut faptul că România, deşi aliată a Austro-Ungariei, a promovat propria sa politică în Balcani.

În orice caz, dacă problemele în Peninsulă căpătaseră o înfăţişare cât de cât convenabilă pentru părţile în conflict, nu tot aşa stăteau lucrurile cu marile puteri, ale căror interese, neluate în considerare, rămâneau nesatisfăcute. Contradicţiile dintre aceste puteri evoluau pe o linie ascendentă în direcţia războiului.

Evenimentele menţionate au pus în mod presant pe prim planul politicii externe a cabinetului din Petersburg, chestiunea Strâmtorilor şi a Constantinopolului, obiectiv care căpătase o valoare deosebită după războiul cu Japonia din 1905 şi, mai ales, după războaiele din Balcani din 1912-1913, când Germania obţinuse o influenţă crescândă în Imperiul otoman, inclusiv pe plan militar. Reorganizarea armatei turceşti fusese încredinţată generalului german Liman von Sanders, iar Germania era aproape stăpână pe Strâmtori. Pe de altă parte, Rusia se temea şi de o acţiune bulgaro-greacă în Strâmtori. Documentele secrete ale Cancelariei ţariste atestă hotărârea luată de factorii de conducere politici şi militari ai Imperiului în Consiliul extraordinar din 8/12 februarie 1914 şi avizată de **Nicolae al II-lea** ca *„în cazul unui mare război european*, [guvernul rus] *să reglementeze chestiunea Orientului în avantajul Rusiei, prin instaurarea dominaţiei sale la Constantinopol, Bosfor şi Dardanele*".[18] În noiembrie 1914, într-o minuţioasă analiză a chestiunii stabilirii direcţiilor de acţiune a Rusiei în problema Strâmtorilor şi a Constantinopolului, realizată de Ministrul imperial de Externe cu colaborarea Statului Major General al Marinei, Şefului Marelui Stat Major, generalul G.N. Danilov, şi a Biroului de operaţiuni al Marii Negre, se sublinia că *„stăpânirea Bosforului şi o Dardanelelor deschide porţile influenţei noastre nu numai în bazinul Mării Negre şi al Mediteranei, dar constituie o bază pentru penetraţie în regiunea balcanică şi în Asia Mică, cu alte cuvinte în ţările în al căror destin Rusia este, istoric, cea mai interesată*".[19]

Modul de rezolvare a conflictului în Balcani adusese, fără îndoială, o vădită slăbire a poziţiei Austro-Ungariei. Războiul *„preventiv"* contra Serbiei – obiectiv principal al politicii externe elaborate la Ballplatz[20] – a fost amânat pentru un moment mai prielnic *„fiindcă întreaga Europă ar fi fost de partea Serbiei"*[21] – spunea contele Tisza în octombrie 1913, când, în Parlamentul din Viena s-a depus proiectul de lege privind reorganizarea armatei care prevedea, printre altele, sporirea progresivă a contingentului de recruţi în următorii 5 ani (1913-1918), sporirea efectivelor de pace etc., toate acestea necesitând un spor de cheltuieli

---

[18] *Constantinople et les Détroits, Documents secrets de l'ancien Ministère des Affaires Etrangères de Russie*. Traduction intégrale de l'Edition soviétique du Commissariat du Peuple des affaires etrangères par S.Volski, D.Eisenmann, B.Mirkine-Guetzevitch, P.Renouvin, Paris, Les Editions internationales, 1930, vol. I, doc. III, p. 86.

[19] *Ibidem*, doc. nr. II, p. 55.

[20] Ballplatz – Ministerul de Externe austriac.

[21] *Arh. MAN*, Fond M.St. M. dosar 124, f. 91-92.

https://biblioteca-digitala.ro

important. Oricum, în cercurile militare şi politice austro-ungare se considera că amânarea nu poate fi prea lungă, deoarece *„cu cât timpul va trece, cu atât mai mult popoarele slave din sudul monarhiei vor deveni un pericol pentru integritatea ei, căci Serbia victorioasă de azi va deveni în viitor, pentru slavii de sud, o puternică atracţiune"*[22]

În acest context, acţiunea militară a Serbiei în dauna Albaniei, la finele anului 1913, a dus la o nouă încordare a relaţiilor internaţionale. Sfârşitul conflictului sârbo-albanez prin intervenţia directă a Austro-Ungariei, Germaniei şi Rusiei (fiecare urmărind alte interese) nu a fost de natură a determina o destindere.

Interesate, printre altele, în modificări ale *statu-quo*-ului teritoriul şi politic în zona balcanică, Bulgaria şi Turcia erau receptive colaborării cu Austro-Ungaria şi Germania. În ultimele luni ale anului 1913, aprovizionarea Bulgariei cu armament şi materiale de război de provenienţă austriacă şi germană se intensificase, în special prin transporturi pe Dunăre. La Vidin, Lom-Palanca, Varna etc. se descărcau *„multe arme, muniţii, tunuri, trăsuri de ambulanţă pentru armata bulgară"*; *„toate aceste materiale* - se arăta în rapoartele informative către Marele Stat Major român - *se aduc din Austria cu vasele societăţilor austriace şi ungureşti"*.[23] Se dădeau informaţii despre acţiuni militare de-a lungul Dunării în vederea *„trecerii în România"*, asupra unor tentative de introducere clandestină de arme şi armament prin portul Constanţa, în vederea organizării *„distrugerii podului de la Cernavoda"*,[24] ceea ce ar fi prejudiciat apărarea Dobrogei într-un eventual război.

În aceeaşi vreme când factorii de conducere ai imperiilor multinaţionale se preocupau de expansiunea lor teritorială, în interior, lupta naţională de eliberare a popoarelor ţinute cu forţa între frontiere artificiale a luat amploare. Cu toată grija autorităţilor ca opinia publică internaţională să nu ia cunoştinţă de mişcările naţionale, au răzbătut în afară ştiri despre poliţia ţaristă şi victimele ei. În unele ţări europene şi în Statele Unite ale Americii, opinia publică a protestat contra marilor pogromuri ce au avut loc la Chişinău şi în alte locuri. Preşedinţele SUA a dat publicităţii un protest în care spunea: *„Se comit uneori crime atât de monstruoase încât ne întrebăm atunci dacă nu este de datoria noastră expresă să ne manifestăm reprobarea faţă de opresori şi simpatia faţă de victime"*. Poporul american, se preciza în continuare, *„consideră deci de datoria lui să-şi exprime oroarea aflând de masacre atât de oribile ca cele de la Chişinău"*.[25]

În Austro-Ungaria, încercarea autorităţilor de anihilare a luptei naţiunilor a luat forme tot mai dure. Ministerul de Externe al Ungariei elaborase, sub redacţia lui Huszar Antal, o amplă lucrare, cu caracter strict secret, care analiza principalii *„factori"* ce *„aprind zi de zi tot mai intensiv în poporul român sentimentele şi năzuinţele îndreptate contra statului maghiar şi care se ascund sub numele de «conştiinţă naţională»"*.[26] Aceşti *„factori"* erau: *şcolile româneşti* (4 licee şi un gimnaziu pentru o populaţie de trei milioane şi jumătate de români), *biserica ortodoxă, instituţiile*

---

[22] *Ibidem*, dosar 75, f. 61-62.

[23] *Ibidem*, dosar 124, f. 42-43.

[24] *Ibidem*, p. 48-50.

[25] Maurice Paléologue, *La Russie des Tsars pendant la grande guerre*, vol. III, *19 août 1916-17 mai 1918*, Paris, 1922, p. 11.

[26] Onisifor Ghibu, *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul", 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

culturale româneşti (în special „ASTRA"), *presa românească, institutele de credit şi financiare* româneşti. Anihilarea acestor *„factori"* pentru a se *„mai putea salva ideea de stat unitar naţional maghiar"* trebuia să se facă *„cu o energie care să nu cunoască nici un fel de tocmeală"*. Propunerile avansate prevedeau:

- înlocuirea, în toate şcolile româneşti, a limbii române cu cea maghiară împreună cu un control strict al programelor şi activităţilor şcolare;
- dizolvarea ASTREI, a bibliotecilor săteşti din satele româneşti şi „epurarea" de cărţi „naţionaliste" a bibliotecilor din şcolile româneşti;
- sporirea masivă a cauţiunii ce se plătea pentru editarea ziarelor româneşti, completată cu condamnarea ziariştilor români la temniţă ordinară în locul celei politice;
- intervenţia imediată a guvernului maghiar la Bucureşti pentru schimbarea titulaturii Mitropoliei din Bucureşti[27] şi intrarea Bisericii ortodoxe din Ardeal sub controlul strict al statului ungar;
- desfiinţarea învăţământului teologic ortodox românesc;
- dizolvarea Partidului Naţional Român;
- limitarea activităţii băncilor româneşti existente şi interzicerea apariţiei altora etc.

Măsurile luate în anii următori contra tuturor naţiunilor constrânse să trăiască în dubla monarhie au fost deosebit de dure. Printre ele un loc aparte revine faimoasei *legi Appony* votată în 1907, despre care realizatorul ei, contele Albert Appony, spunea: *„În câţiva ani ea va nimici toate şcolile nepatriotice, deoarece fiecare şcoală şi fiecare învăţător se îndatorează a dezvolta şi întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară. Punctul acesta de vedere trebuie să predomine întreaga instrucţiune"*.[28] Protestele românilor contra acestei legi s-au lovit de opoziţia dârză a Vienei care *„a aprobat, a întărit şi a sancţionat"* „opera" contelui Appony.

Concomitent, în întreaga Austro-Ungarie, mişcările naţionale creşteau în amploare.

[27] Se considera că titulatura de Mitropolie a Ungaro-Valahiei, care presupunea subordonarea bisericii ortodoxe din Transilvania, era dăunătoare intereselor „statului unitar maghiar".

[28] Lazăr Triteanu, *Şcoala noastră 1850-1916. „Zona culturală"*. Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiacezane, 1919, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL V

TRIUMFUL PRINCIPIULUI NAȚIONALITĂȚILOR (1918-1920) – FUNDAMENT AL ORGANIZĂRII POLITICO - TERITORIALE POSTBELICE A LUMII

Documente programatice

Primul război mondial a găsit o Europă frământată de vechea problemă nerezolvată a naționalităților. Era consecința naturală a faptului că timp de secole alte principii decât cel al naționalităților dominaseră teoria și practica formării statelor. În luptă cu principiile vechi, retrograde, susținute de marile puteri, principiul naționalităților a fost de multe ori înfrânt, așa cum am avut ocazia să arătăm.

Multor națiuni, divizate sub diverse suveranități, le-a fost refuzată satisfacerea revendicărilor lor legitime. Cele trei mari imperii ale Europei, Austro-Ungaria, Germania și Rusia, țineau sub opresiune numeroase națiuni sau părți de națiuni, cărora le refuzau fie autonomia largă, politică, națională, culturală, fie drepturi egale cu națiunile „dominante". Politica de deznaționalizare practicată sistematic în toate aceste imperii prin cele mai variate mijloace și metode, departe de a „rezolva" situația sau de a liniști spiritele, a ascuțit la maximum *această vastă mișcare națională de eliberare*, radicalizând-o; *ea a devenit un fenomen specific anilor primului război mondial.*

Numeroase state și-au justificat declarațiile de război prin dorința de a se elibera sau de a-și elibera conaționalii. *„Noi luptăm* – declara lordul Herbert Asquith în 1914 în fața Camerei Comunelor a Marii Britanii – *pentru a apăra principiul după care micile națiuni nu trebuie să fie distruse, prin desconsiderarea bunei credințe internaționale de către voința arbitrară a unei Puteri foarte tiranice*"[1].

Atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria sub pretextul asasinatului de la Sarajevo[2] făcea parte din planul vechi de „lichidare" a acestui stat independent care atrăgea pe slavii din imperiu; declarând război Serbiei, Austro-Ungaria a violat alianța defensivă cu Germania, Italia și România, care prevedea ajutor din partea partenerilor dacă imperiul ar fi fost atacat, fără provocare din partea sa, de către o terță putere. Alăturarea Germaniei la războiul declanșat de Austro-Ungaria a însemnat o a doua violare a aceluiași tratat. Expectativa armată a fost declarată de celelalte două Părți contractante, Italia și România, sub motivul că Austro-Ungaria a încălcat caracterul defensiv, de apărare, al tratatului din 1883; s-a apreciat, de asemenea, că acel *casus foederis* specificat în *articolul 2* al tratatului nu se putea invoca în situația dată, Austro-Ungaria fiind ea însăși *agresoare* și nu *victimă*. Cele două țări, Italia și România, *„n-aveau nici un interes să ajute Austro-Ungaria să distrugă Serbia*". Prin urmare, este de precizat că România și Italia au respectat în

[1] Apud C. A. Rudescu, *Étude sur la Question des Minorités*, Paris, 1929, p.41.

[2] Prințul moștenitor al Imperiului, Franz-Ferdinand, a fost ucis într-un atentat la Sarajevo.

https://biblioteca-digitala.ro

spiritul şi litera lui tratatul de alianţă cu cele două puteri germanice. Despre această percepţie a tratatului, ziarul „*Le Temps*" din 14 şi 15 iunie 1915, în articolele „La defunte Triplice et la Roumanie" (Defuncta Triplă Alianţă şi România), preciza: „*Tratatul era în fond defensiv. Războiul era însă ofensiv. În această situaţie, tratatul, chiar dacă era valabil în formă, el nu putea constrânge România să vină în ajutorul aliaţilor germani şi să atace Serbia. Aceasta a fost, de altfel, şi interpretarea dată de Italia, tratatului*!". De altfel, noul ministru al Austro-Ungariei la Bucureşti, Ottokar von Czernin, îi spunea regelui Carol I cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare: „*O înţelegere cu sârbii este imposibilă. Ori această ţară va fi cu totul distrusă, ori monarhia se va zgudui din temelii*".[3]

Aşadar, primul război mondial a pus faţă în faţă două doctrine: **principiul naţionalităţilor,** invocat de naţiunile aflate sub opresiunea marilor imperii, precum şi de statele ale căror naţiuni, în părţi mai mari sau mai mici, se aflau sub suveranităţi străine – cazul românilor. slavilor de sud, polonezilor, cehilor, slovacilor –, şi **principiul echilibrului de forţe** şi al **compensaţiilor,** practicat de marile puteri şi invocat în continuare de ele sub diferite forme.

Susţinut de o mişcare naţională de o amploare fără precedent în Austro-Ungaria, Germania şi Rusia, principiul liberei dispoziţii a popoarelor a câştigat teren şi a fost însuşit, deşi cu rezerve mai mari sau mai mici, de puterile grupate în tabăra Antantei. În *Nota* adresată Puterilor Centrale la 30 decembrie 1916, Aliaţii afirmau că „*nu va fi posibilă pacea, atâta timp cât nu se va asigura repararea drepturilor şi libertăţilor călcate în picioare, recunoaşterea principiului naţionalităţilor şi libera existenţă a statelor mici*".[4]

Această precizare neechivocă a fost reluată în *Nota* comună din 10 ianuarie 1917 cu privire la scopurile urmărite în război de Antantă: „*reorganizarea Europei garantată de un regim stabil şi fondată atât pe respectul naţionalităţii şi dreptul la securitate deplină şi libertate de dezvoltare economică a tuturor popoarelor, mari şi mici, şi pe convenţii teritoriale şi reglementări internaţionale menite să garanteze frontierele terestre şi maritime contra atacurilor nejustificate*". Se afirma ideea că Puterile Aliate aveau convingerea că „*nu luptă pentru interese egoiste, ci, înainte de toate, pentru salvgardarea independenţei popoarelor, drept şi omenie – pentru restaurarea Belgiei, a Serbiei şi a Muntenegrului, eliberarea italienilor, slavilor, românilor, cehoslovacilor de sub dominaţia străină, renaşterea Poloniei...*"[5] Se poate afirma că, prin acceptarea acestor principii, statele aliate s-au **angajat moral** să realizeze un vast program de reajustări teritoriale pe baza respectării **principiului naţionalităţilor**.

O astfel de subliniere apăsată semnifica decizia Puterilor Aliate şi Asociate de desfiinţare a Austro-Ungariei. Era pentru *prima dată* când autorităţile habsburgice au fost puse în faţa unei atare decizii. Este motivul pentru care ministrul de externe austro-ungar, Czernin, îi trimitea o notă de protest omologului său american, denunţând

---

[3] Apud Nicolae Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, Bucureşti, 1932, p. 173.

[4] Apud Georges Sofronie, *Le principe des nationalités et les Traités de Paix de 1919/1920*, Bucarest, Editions „Universul", 1937, p.48.

[5] Manley O. Hudson, *La protection des Minorités*, în E.M. House, Ch. Seymour, „*What Really Happened at Paris, The Story of the Peace Conference 1918-1919*", by American Delegates, New York, 1921, p 165-166.

https://biblioteca-digitala.ro

intenţia Alianţei de a *„anihila şi spolia monarhia habsburgică"*, condamnând-o pentru continuarea războiului.[6]

Revoluţiile naţionale de eliberare, ca proces caracteristic perioadei primului război mondial, s-au afirmat cu deosebire în anii 1917-1918, fiind factorul decisiv al destrămării imperiilor multinaţionale; războiul, la rândul lui, a agravat până la limita extremă criza din interiorul acestor state. În Rusia, revoluţia din februarie 1917 pusese capăt absolutismului ţarist, răsturnând vechea ordine politico-socială. Acest eveniment de importanţă fundamentală a avut, la rândul său, o influenţă covârşitoare asupra luptei popoarelor de pe întinsul imperiului rus, pentru liberă expresie naţională şi politică. În aprilie 1917, liderul mişcării bolşevice din Rusia, **V.I. Lenin,** scria, în cunoscutele sale *Teze din aprilie,* că *„Rusia revoluţionară, rupând cu întreaga politică imperialistă de jaf şi asuprire dusă de vechiul regim, trebuie să renunţe la toate anexiunile, prin fapte şi nu prin vorbe"*, subliniind ideea că *„în chestiunea naţională partidul proletar trebuie să susţină înainte de toate proclamarea şi înfăptuirea imediată a libertăţii depline de despărţire de Rusia a tuturor naţiunilor şi popoarelor asuprite de ţarism, înglobate cu forţa sau ţinute cu forţa în graniţele statului, adică «anexate»"*. *„Toate afirmaţiile, declaraţiile şi manifestele privitoare la renunţarea la orice anexiuni care nu sunt însoţite de înfăptuirea reală a libertăţii de despărţire* – arăta Lenin – *nu înseamnă decât înşelarea burgheză a poporului..."*[7] Tot în cursul anului 1917, când mişcările naţionale de eliberare au luat avânt, primul *Congres al Sovietelor de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor* din întreaga Rusie, din iunie, s-a pronunţat împotriva menţinerii guvernului provizoriu, a vechilor anexiuni ţariste, subliniind că *„dacă în Rusia democraţia revoluţionară ar fi o democraţie în fapte şi nu în vorbe, ar proceda la împingerea revoluţiei înainte... la desfiinţarea anexiunilor în Rusia şi ar declara că socoteşte criminală şi tâlhărească orice anexiune"*. Cu o lună înainte de instaurarea regimului sovietic, Lenin preciza *„condiţiile unei păci democratice"*, şi anume: *„renunţarea la anexiuni (cuceriri), nu în sensul fals al recăpătării de către diferitele puteri a tot ce au pierdut, ci în sensul – singurul – just - că atât în Europa, cât şi în colonii, fiecare naţionalitate, fără excepţie, va trebui să capete libertatea şi posibilitatea de a hotărî singură dacă va forma un stat separat sau dacă va intra în alcătuirea unui alt stat ales de ea... Suntem datori* – spunea el – *să satisfacem neîntârziat condiţiile ucrainienilor şi ale finlandezilor, asigurându-le acestora, ca şi tuturor celorlalte naţionalităţi din Rusia, depline libertăţi, inclusiv cea a despărţirii..."*[8]

Pe linia acestor intenţii declarate, *Declaraţia drepturilor popoarelor din Rusia,* dată la 2/15 noiembrie 1917 la Petrograd şi semnată de Lenin şi Stalin, arăta fără echivoc programul noului regim în problema naţionalităţilor: *„Se descătuşează tot ce este viu ... Rămân numai popoarele Rusiei care au suportat şi suportă asuprirea şi bunul plac, la emanciparea cărora trebuie să se treacă imediat, a căror eliberare trebuie înfăptuită hotărât şi definitiv."*; la punctul întâi al Declaraţiei se vorbea despre *„egalitatea şi suveranitatea popoarelor din Rusia"* şi în continuare se specificau *„drepturile popoarelor din Rusia la autodeterminare până la separare şi formarea de state independente"*.[9]

---

[6] Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, Bucureşti, 1926, p.50-51.

[7] V.I. Lenin, *Opere alese*, vol.II, Bucureşti, Editura PCR, 1946, p.5, 26-27.

[8] *Ibidem*, p.76, 177.

[9] *Dokumenti vneşnei politiki SSSR*, tom pervâi, *7-XI-1917 – 31-XII-1918*, , Gos.Izd. Politiceskoi Literaturî, Moskva 1957, p.14-15.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezumând, programul noului regim instaurat în Rusia referitor la problema naţionalităţilor şi principiile de organizare a lumii era:

– egalitatea deplină a tuturor naţiunilor;

– dreptul de autodeterminare până la separarea de vechiul stat şi constituirea de state independente; alegerea liberă a formei de stat;

– renunţarea *de facto* şi *de jure* la toate anexiunile teritoriale ţariste;

– renunţarea la diplomaţia secretă etc.

Toate aceste principii de mare valoare teoretică au însufleţit lupta popoarelor din Rusia, pe teritoriul fostului imperiu constituindu-se un mare număr de state libere, printre care şi *Republica Democratică Moldovenească* în fosta gubernie a *Basarabiei*.

Ceea ce trebuie precizat însă este că aceste generoase şi frumoase principii, care pentru moment au atras simpatia a milioane de oameni, au fost călcate în picioare de Puterea sovietică aproape concomitent cu emiterea lor. **Rusia bolşevică a preluat,** în spiritul şi litera ei, **întreaga politică ţaristă de expansiune teritorială**, asuprire a naţionalităţilor şi menţinere a lor cu forţa în aşa zisa „*federaţie*" a popoarelor sovietice, deznaţionalizare în forme mai drastice decât în Rusia ţaristă, reprimare cu cruzime a oricăror manifestări de nesupunere faţă de regimul dictaturii „*proletare*". Se poate afirma că în Rusia, mai exact pe întinsul fostului imperiu, **lupta naţională** – în plină desfăşurare în anii 1917-1918, – **a fost sugrumată prin forţă**, iar **problema naţională** ca atare **nu s-a rezolvat**. Ea s-a perpetuat în forme specifice în toată perioada de existenţă a regimului sovietic pentru a reizbucni o dată cu prăbuşirea acestuia.

Românii, polonezii, balticii, finlandezii au făcut excepţie de la regulă, reuşind să se rupă de Rusia imperială; numai că, după două decenii, profitând de conjunctura internaţională, URSS a reanexat parţial sau total pământurile „pierdute".

În contextul amintit al anilor 1917-1918, un alt document de importanţă capitală în problema de care ne ocupăm, este reprezentat de **Declaraţia preşedintelui SUA, W. Wilson**, făcută în faţa Senatului la **27 decembrie/8 ianuarie 1918,** cunoscută sub numele de *Cele patrusprezece puncte*.

Pentru că aceste idei ale preşedintelui Wilson au stat, în linii generale şi declarativ, la baza organizării postbelice a lumii, câteva explicaţii şi comentarii sunt necesare.

1. **Înlăturarea tratatelor secrete şi a diplomaţiei secrete**. Această afirmaţie se concretiza în principiul democratic al unei politici transparente, deschise, care să permită tuturor statelor să cunoască datele oricăror tratate, convenţii, aranjamente, să poată să-şi spună părerea, să se implice în rezolvarea problemelor internaţionale.

2. **Asigurarea libertăţii mărilor atât în timp de pace, cât şi în timp de război, afară de cazul unei acţiuni internaţionale duse pentru respectarea unei convenţii internaţionale.** Se asigura, astfel, libertatea comerţului neutrilor în timpul desfăşurării unui război naval.

Ambele puncte formulau idei în favoarea intereselor Statelor Unite. Era vorba, mai întâi, de intenţia lui Wilson de a renunţa la politica izolării Americii de politica generală şi de cea europeană. În cel de-al doilea caz, comerţul maritim al SUA, care avusese mult de suferit de pe urma războiului naval, trebuia să fie pus la adăpost în astfel de situaţii.

3. **Înlăturarea barierelor economice, toate statele bucurându-se de drepturi egale în materie economică**. SUA doreau, în fond, înlăturarea tratatelor de comerţ

https://biblioteca-digitala.ro

preferențiale și înlocuirea lor cu principiul *porților deschise*, principiu aplicat până atunci numai Chinei.

4. **Dezarmarea statelor până la un minim compatibil cu siguranța națională.** Generos, acest principiu formulat astfel, fără precizări privind stabilirea *cuantumului* dezarmării, era pasibil de interpretări foarte elastice.

5. **Toate chestiunile coloniale vor fi dezbătute liber între state, în așa fel încât interesele populațiilor să fie luate în considerare, ca și interesele statelor.** Era vorba, de fapt, de o nouă repartizare a coloniilor, mai *„echitabilă"*. În realitate, deciziile luate la Paris aveau să fie net defavorabile Germaniei, care pierdea toate coloniile în favoarea, în special, a Marii Britanii – marea câștigătoare în acest domeniu.

6. **Evacuarea tuturor teritoriilor ocupate, Rusiei lăsându-i-se deplină libertate pentru organizarea pe care o vrea.** Această prevedere confirma simpatia lui Wilson pentru evenimentele din Rusia care duseseră la căderea imperiului și instaurarea unui alt regim. Ce nu înțelesese președintele SUA era faptul că nu fusese vorba de abolirea dictaturii în Rusia, ci de schimbarea unei dictaturi cu o altă dictatură.

7. **Belgia va fi evacuată de ocupanți și reîntregită.**

8. **Se va evacua și Franța, înapoindu-i-se Alsacia și Lorena.**

9. **Frontierele Italiei vor trebui trasate în conformitate cu deosebirile între naționalități.**

10. **Popoarele Austro-Ungariei trebuie să aibă posibilitatea să se dezvolte autonom.** Această idee a președintelui Wilson dovedea că SUA, ca, de altfel, și partenerele sale din grupul Antantei, nu se hotărâseră încă, la începutul anului 1918, să accepte ca fapt inevitabil destrămarea monarhiei dualiste austro-ungare. Nu numai că nu ținea seama de realități, dar această concepție pornea de la premisa falsă că menținerea acestui stat mare în Centrul Europei ar putea reprezenta un obstacol, pe de o parte, în fața eventualei expansiuni a Rusiei bolșevice spre Vest, pe de altă parte, în fața expansiunii Germaniei spre Est. Acest punct **10** a constituit subiectul principal de dezbatere în cadrul lucrărilor Congresului de la Roma al naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, din 1918.

11. **România, Muntenegru și Serbia vor fi evacuate, Serbia dobândind o ieșire la Marea Adriatică**. După cum se vede, nu era vorba de întregirea României cu teritoriile sale stăpânite de Austro-Ungaria, așa cum se stipulase în Convenția de alianță dintre Puterile Antantei și România din august 1916. Se restabilea un *statu-quo-ante* – situație ce nu justifica în nici un fel participarea României la război, nici pierderile uriașe ce au decurs, în special din nerespectarea de către Aliați a obligațiilor pe care și le luaseră față de România prin Convențiile din august 1916.

12. **Suveranitatea Turciei asupra teritoriilor turcești trebuie asigurată, celelalte regiuni urmând să capete posibilitatea de a se dezvolta autonom**. Așadar, ca și în cazul punctului 10, o revenire la *statu-quo-ante* fără modificări rezultate din aplicarea principiului naționalităților.

13. **Înființarea unui stat polonez cu ieșire la mare, a cărui existență să fie garantată.** Într-adevăr, aici era vorba de restabilirea unui stat național, pe baza principiului naționalităților, și anularea unei vechi și repetate nedreptăți istorice – împărțirea Poloniei între cele trei imperii, rus, german și austriac.

14. **Va trebui să se întemeieze o asociație a tuturor statelor, mari și mici, în scopul obținerii de garanții egale și mutuale pentru independența politică și**

https://biblioteca-digitala.ro

integritatea teritorială. Se făcea referire, după cum se observă, la constituirea Societății Națiunilor, răspunzându-se astfel unui deziderat general al popoarelor.[10]

Revenind la chestiunea pe care o urmărim, *principiul naționalităților*, actul din 8 ianuarie 1918 recunoștea necesitatea obiectivă de eliberare a națiunilor oprimate de marile imperii, lumea urmând să devină un loc sigur pentru *„orice națiune care dorește să dispună liber de propria viață, să decidă asupra propriilor ei instituții"*, astfel ca orice națiune să se bucure de un tratament egal cu celelalte națiuni, să nu mai fie expusă la violențe și agresiuni.

Referitor însă la situația din Austro-Ungaria, precizările din punctul 10, despre acordarea celei mai largi autonomii pentru popoarele asuprite, erau un obiectiv depășit de vremuri și de realități. Protestele n-au întârziat să se manifeste. Astfel, un grup de parlamentari români aflați la Paris au trimis în februarie 1918 o telegramă președintelui Wilson în care se spunea: *„Generosul dvs mesaj concepe o viață autonomă pentru milioanele de români din Austro-Ungaria. Permiteți-ne, domnule Președinte, să ne exprimăm îndoielile asupra eficacității propunerii. O nouă garantare a autonomiei nu ar constitui decât o perpetuare a faptului că o minoritate austro-ungară de nouăsprezece milioane domină prin forță marea majoritate de treizeci de milioane de suflete"*. Rezolvarea situației, se arată în document, *„nu poate să consiste decât în crearea statelor naționale libere și unitare în frontierele lor etnografice"*.[11] Consiliile naționale ale românilor, iugoslavilor, polonezilor și cehoslovacilor au acționat coordonat și unitar, prin toate mijloacele, pentru renunțarea la perpetuarea, într-o formă sau alta, a anacronicului Imperiu habsburgic, determinând modificarea poziției oficiale a Statelor Unite.

La schimbarea opticii americane față de problemele europene au contribuit hotărâtor două manifestări de voință a națiunilor oprimate în dubla monarhie:

1. **Congresul națiunilor asuprite din Austro-Ungaria** ținut la Kiev, la 16/29 noiembrie 1917 în prezența a 10.000 de delegați ai acestor națiuni, a șefilor tuturor misiunilor militare aliate. Moțiunea adoptată de Congres era foarte categorică în ceea ce privește obiectivele acestor națiuni: *„Atâta timp cât coaliția Puterilor Centrale nu va fi învinsă, Polonia nu va putea să redobândească provinciile sale smulse de către Austro-Ungaria și Germania; românii nu vor putea să înfăptuiască unitatea lor națională; cehoslovacii nu vor forma statul cehoslovac independent, ucrainienii nu vor atinge idealul lor național; iugoslavii vor rămâne supuși jugului austriac și italienii nu vor realiza dreptele lor pretenții asupra provinciilor italiene din Austria. Atâta timp cât Europa nu va fi primit o nouă organizație internațională, întemeiată pe principiile libertății și democrației, atâta timp cât polonezii, cehoslovacii, românii, iugoslavii, ucrainienii și italienii nu vor fi dobândit deplina lor neatârnare și unitate națională, nu va fi pace în Europa și în lume"*. Se exprima totodată și deziderатul ca toate aceste națiuni libere *„să formeze de la Baltica până la Marea Neagră o stavilă contra expansiunii pangermane"*.[12]

2. **Congresul Națiunilor asuprite din Europa Centrală,** care a avut loc la Roma în perioada 28 martie – 9 aprilie 1918, a demonstrat încă o dată imposibilitatea

---

[10] Apud Pierre Renouvin, *Le traité de Versailles*, Paris, Flammarion, 1969, p. 118-119.

[11] „La Roumanie", Paris, 21 februarie 1918.

[12] Sever Bocu, *Opt luni la Kiev*, Conferință ținută la Institutul Social din Timișoara, Tipografia Românească, Timișoara, 1933, p.7.

https://biblioteca-digitala.ro

menţinerii existenţei dublei monarhii. Rezoluţia principală a Congresului, numită Acord, definea obiectivele acţiunii comune a acestor naţiuni, şi anume:

– *„Fiecare dintre aceste popoare îşi proclamă dreptul de a-şi constitui statul naţional unitar sau de a-l desăvârşi pentru a realiza deplina sa independenţă politică şi economică;*

– *Fiecare naţiune recunoaşte în monarhia austro-ungară instrumentul dominaţiei germane şi obstacolul fundamental în realizarea aspiraţiilor şi drepturile sale;*

– *Congresul recunoaşte necesitatea unei lupte comune contra opresorilor comuni până când fiecare dintre aceste popoare va obţine eliberarea sa totală, unitatea sa naţională completă şi libertatea politică*".

Nu este de prisos să amintim că textul de mai sus fusese în întregime proiectat şi stabilit în cadrul reuniunilor pregătitoare ţinute la Paris cu un an înainte, de către Comitetul Naţional Cehoslovac, Comitetul Naţional Polonez, Comitetul iugoslav şi Reuniunea Parlamentarilor români.

Declaraţia finală a Congresului, adoptată în unanimitate, este **documentul care consacră, într-un act oficial semnat de reprezentanţii tuturor naţiunilor oprimate în dubla monarhie, principiul naţionalităţilor şi principiile dreptului internaţional, ca unice criterii pentru organizarea noii ordini politico-teritoriale în Europa în acea perioadă istorică.**

Ea era adoptată într-un moment când soarta războiului nu era decisă, marile puteri nu erau convinse de imposibilitatea menţinerii imperiului austro-ungar, iar preşedintele Wilson nu renunţase la criteriul susamintit al unei „largi autonomii" pentru naţiunile din acest imperiu.

Plecând de la enunţarea caracterului războiului ce se desfăşura, şi anume *„antiteza absolută între statele care practică aservirea naţionalităţilor în baza unei politici de dominaţie militaristă şi popoarele care vor să-şi dobândească independenţa şi unitatea pentru a dispune paşnic de ele însele*", documentul considera că în acest război trebuie să triumfe *„dreptul popoarelor de a se apăra ... de a-şi organiza viaţa*". Se realiza o analiză temeinică a politicii interne şi externe a Austro-Ungariei, arătându-se că *„Scopul principal al Austro-Ungariei şi al politicii sale tradiţionale de învrăjbire a naţionalităţilor a fost acela de a menţine un sistem politic care să permită celor douăzeci de milioane de austro-maghiari să aservească o majoritate de peste treizeci de milioane de slavi şi latini*". Acest „imperiu al ruinei", cum era numit în Declaraţia de la Roma, trebuia să ia sfârşit prin „acţiunea comună a popoarelor oprimate". În finalul documentului se anticipa asupra legăturilor dintre naţiunile din Centrul şi Sud-Estul Europei: *„Pactul de la Roma ... nu reprezintă doar un acord politic, ci vrea să creeze legături materiale şi morale care să menţină alianţa noastră şi după război şi să o consolideze... vom îndeplini astfel o operă de interes comun şi o misiune de progres şi civilizaţie*".[13]

Faptele derulate după Congresul de la Roma au venit să confirme că mersul inexorabil al istoriei nu putea fi oprit. Departamentul de stat al SUA, supus unei presiuni concertate pentru a-şi clarifica poziţia faţă de naţiunile din Austro-Ungaria, a dat publicităţii la 16/29 mai 1918 o *Declaraţie* în care se arăta: *„Secretarul de stat doreşte să anunţe că dezbaterile Congresului naţiunilor oprimate din Austro-Ungaria, care s-a ţinut la Roma în aprilie, au fost urmărite cu un mare interes de guvernul*

[13] *Arh. MAE – Paris*, Série: Papiers d'agents, Papiers Pichon, vol.5, p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro

Statelor Unite şi că aspiraţiile naţionalităţilor cehoslovace şi iugoslave la libertate au cea mai completă simpatie din partea acestui guvern"[14]. Desigur, „*simpatia*" era un pas înainte faţă de cele „*14 puncte*", ca şi aceeaşi „simpatie" exprimată de Consiliul superior de război de la Versailles, la 3 iunie 1918. Ea era însă departe de aspiraţiile vitale ale naţiunilor oprimate din Austro-Ungaria.

Ambiguitatea exprimării a încurajat, de altfel, Austro-Ungaria în speranţele sale, lucru remarcat şi de „*Washington Post*" din 1/13 iunie care recunoştea că Aliaţii şi Statele Unite „*au încercat să descurajeze aceste popoare, să încurajeze Austria şi în mod indirect Germania, declarând solemn că nu au intenţia să dezmembreze Austria*". Abia la **14/27 iunie 1918**, preşedintele W.Wilson şi-a precizat definitiv poziţia în chestiunea constituirii statelor independente şi, implicit, a dezmembrării dublei monarhii. În acest context, **Uniunea Democratică a Europei Centrale,** întrunită la Philadelphia la **13/26 octombrie 1918**, a adoptat **Declaraţia** asupra scopurilor Naţiunilor Independente din Centrul Europei şi a proclamat „*dreptul inalienabil al tuturor popoarelor să-şi organizeze propria guvernare pe astfel de principii, în atari forme care, după convingerea lor, vor promova bunăstarea, securitatea şi fericirea lor*".[15]

În mai 1918, făcând o analiză asupra evoluţiei motivelor pentru care dezmembrarea Austro-Ungariei nu era agreată de Puterile Aliate şi Asociate – printre care menţinerea *echilibrului* politic între Est şi Vest –, Ministerul de Externe francez ajungea la concluzia că „*termenii problemei trebuie răsturnaţi ... nu este săptămână care să nu aducă o mărturie a slăbiciunii austriace. Imperiul trosneşte nu numai în Bosnia sau Iugoslavia ci şi în centru ... nici Rusia nici Austria nu pot dura*". În partea a doua a documentului elaborat la Quai d'Orsay se emitea o idee extrem de interesantă care nu mai apare în alte documente din epocă: „*Trebuie să recunoaştem că popoarele din Austro-Ungaria sau mai exact organismele create în timpul războiului în exterior, au săvârşit acte de suveranitate dintre cele mai caracteristice şi dintre cele mai energice.*"[16] Şi concluzia este dincolo de orice comentariu: „*În toate ţările înrobite de imperiul austriac, se constată deci, în perioada războiului, o voinţă pasivă de independenţă – pasivă, pentru că este constrânsă şi tiranizată – iar în exterior, o luptă activă care a pus bazele suveranităţii noului stat, între cei doi factori fiind un acord perfect. Nu este nevoie, aşadar, decât să recapitulăm faptele şi să urmăm cursul istoriei: independenţa statelor naţionale s-a creat prin ea însăşi, şi cea mai bună cale pentru a sancţiona aceste fapte nu este crearea, nici proclamarea, ci constatarea*".[17]

Documentul are o importanţă cu totul deosebită cel puţin prin câteva elemente:

– recunoaşte disoluţia ireversibilă a Imperiului austro-ungar, dar în acelaşi timp şi a Imperiului germen şi a celui rus-sovietic;

– recunoaşte că dispariţia imperiului dualist nu riscă să creeze probleme de instabilitate în Europa Centrală, deoarece „*cele patru naţionalităţi din Austria au maturitate politică, posedă organe de conducere, recunosc necesitatea unei politici comune*";

– recunoaşte deciziile privind propria lor organizare, luate de organismele create în exteriorul imperiului de aceste naţionalităţi, drept „*acte de suveranitate*";

---

[14] După „Le Petit Parisien" din 12 iunie 1918.

[15] Apud Boris Ranghel, *Relaţiile româno-americane în perioada primului război mondial (1916-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p.140.

[16] *Arh.MAE- Paris*, Série: Papiérs d'agents, Papiers Pichon, vol. V, p. 139-142.

[17] *Ibidem*, p.147.

https://biblioteca-digitala.ro

– recunoaşte că aceste acte de suveranitate au caracter definitiv, nu trebuie decât să fie „*constatate*" de marile puteri; cu alte cuvinte „*faptul împlinit*" excludea chestiunea „*creării*" sau „*formării*" statelor.

Este de subliniat şi un alt element foarte important: documentul francez este datat 7/20 mai 1918, cu alte cuvinte cu o jumătate de an înainte ca principiile afirmate la Congresul de la Roma să devină realităţi palpabile.

State noi pe ruinele imperiilor prăbuşite; statul naţional unitar România

La sfârşitul anului 1918, intrase deja în istorie Imperiul austro-ungar care ţinuse sub dominaţia sa zeci de naţiuni.[18] Succesul luptei de eliberare naţională a trasat o nouă hartă politică în această zonă a Europei, hartă stabilită în liniile ei fundamentale înainte de deschiderea Conferinţei de pace de la Paris.

Astfel, la **15/28 octombrie 1918** (când guvernul austro-ungar a acceptat nota americană din **6/19 octombrie** privind acordarea independenţei cehoslovacilor şi iugoslavilor), *Comitetul Naţional ceh* a proclamat independenţa ţării, preluând în câteva zile toată administraţia civilă şi militară. După două zile, la 17/30 octombrie, *Consiliul Naţional Slovac* a dat *Declaraţia de autodeterminare*, separare de monarhie şi unirea cu Cehia, iar la 1/14 noiembrie la Praga, s-a deschis Adunarea Naţională, care a proclamat *Republica Cehoslovacă independentă*, avându-l ca preşedinte pe **Thomas Garrigue Masaryk**.

Aproape concomitent, la **4/17 octombrie 1918**, reprezentanţii iugoslavilor din Austro-Ungaria s-au reunit la *Zagreb* şi au creat *Consiliul Naţional Iugoslav,* care a format un guvern provizoriu cu misiunea de a prelua administraţia ţinuturilor iugoslave. La **16/29 octombrie**, acest Conciliu a proclamat statul independent şi suveran al slovenilor, croaţilor şi sârbilor, iar la **11/24 noiembrie** Adunarea Populară de la **Zagreb** a adoptat hotărârea de unire a acestui stat cu Serbia şi Muntenegru. **Skupştina din Voievodina** (la 12/25 noiembrie) şi cea din **Muntenegru** (la 13/26 noiembrie) au adoptat Hotărârea de Unire cu Serbia. Prinţul regent **Alexandru Karagheorghievici** a proclamat oficial, la **18 noiembrie/1 decembrie 1918**, crearea *Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor.*

La rândul lor, polonezii, aflaţi sub dominaţia a trei imperii, au decis viitorul lor, constituindu-şi statul independent. Polonia a fost împărţită de trei ori în cursul secolului al XVIII-lea şi distrusă din punctul de vedere al statalităţii politice, de Austria, Rusia şi Prusia. Primul partaj al Poloniei a rezultat din proiectul lui Frederic al II-lea, regele Prusiei. Creaţie efemeră a împăratului Napoleon I, Ducatul Varşoviei (1807, tratatul de la Tilsit), dezmembrat prin tratatul de la Viena din

[18] După statistica oficială austro-ungară – ale cărei cifre nu reflectau decât relativ realitatea, procentele fiind modificate în favoarea naţiunilor dominante – apare următoarea imagine: din totalul de 51,4 milioane locuitori ai monarhiei austro-ungare, 28,5 milioane se aflau sub administrarea Austriei şi 20,9 milioane sub administrarea Ungariei. În tronsonul austriac de 28,5 milioane, 9,95 milioane (35,58%) erau germani şi restul de 18 milioane (64,42%) erau cehi, polonezi, ucrainieni, sloveni, sârbi, croaţi, români, italieni, unguri. În tronsonul ungar, după zeci de ani de maghiarizare forţată, din totalul de 20,9 milioane locuitori, numai 10 milioane (48,1%) erau unguri, restul erau slavi (5,4 milioane), români (circa 3,2 milioane), germani (2 milioane), alţii. Deci, pe ansamblul monarhiei, naţiunile dominante reprezentau 43% (aproximativ 22 milioane), iar naţiunile asuprite 57% (aproximativ 29 milioane). Românii, reprezentaţi de aproximativ 3,2 milioane locuitori ajungeau la un procent de 6,5% (*Magyarorsgág történeti demografiaja*, Budapest, 1963).

https://biblioteca-digitala.ro

1815, a fost absorbit de Rusia în 1845, situație ce a accentuat lupta polonezilor pentru emancipare și reconstituire a statului lor. Naționalismul polonez militant, mai ales în anii premergători războiului, a determinat Puterile Antantei să înscrie în programul lor soluționarea chestiunii poloneze chiar de la începutul războiului. În cele „14 puncte" ale lui Wilson se menționa că statul polonez independent va trebui să fie constituit din teritoriile locuite de polonezi, care trebuie să aibă accesul la mare liber și garantat. La 3 iulie 1918, Marea Britanie, Franța și Italia au declarat *„crearea unui stat polonez unit și independent, cu acces liber la mare, constituia una dintre condițiile unei păci drepte și solide și a domniei dreptului în Europa"*.[19]

La 15/28 octombrie 1918 la Cracovia, teritoriu aflat sub dominația Austro-Ungariei, a fost creată *Comisia Poloneză de Lichidare*, cu misiunea de a prelua puterea în Galiția și Silezia tcheschenianã, de a *„lichida"* orice legătură cu Austria și apoi de a crea nucleul statului polonez care să unească toate celelalte teritorii. La 18/31 octombrie, Comisia de Lichidare a preluat puterea în Cracovia, Galiția apuseană precum și în unele teritorii ale fostului Regat polon (format pe teritoriile poloneze ce fuseseră ocupate de Rusia țaristă). În restul teritoriilor fostului Regat, puterea o deținea *Guvernul popular provizoriu al republicii polone*, creat la Lubliana la 6-7 noiembrie. După scurt timp, **Joseph Pilsudski** a preluat puterea în această zonă, precum și în teritoriile polone ce fuseseră sub ocupație rusă, germană și austro-ungară. Existența de facto a *Republicii Polonia* a fost notificată de J. Pilsudski, Puterilor Aliate și Asociate, la **3/16 noiembrie 1918.**

Alături de alte națiuni din Europa Centrală și de Răsărit, românii au cunoscut atât apăsarea ocupației rusești, cât și a celei ungurești, austriece și otomane. Părți ale națiunii române au intrat, de-a lungul timpului, sub dominația acestor state. Începutul războiului a creat românilor o situație specială: românii din Austro-Ungaria (Transilvania, Banat, Bucovina, Crișana, Maramureș) făceau parte din tabăra Puterilor Centrale, cei din Rusia (Basarabia), din tabăra Puterilor Antantei, luptând, așadar, unii contra altora pentru o cauză care nu era a lor; pe de altă parte, Regatul României independente se afla în stare de expectativă armată și polariza în jurul său speranțele celor aflați sub jug străin în realizarea unui stat unitar al tuturor românilor. Anii războiului au însemnat radicalizarea luptei pentru autodeterminare și Unire cu Țara a românilor de sub dominația Austro-Ungariei și a Rusiei. Această luptă a fost susținută de statul român liber, care s-a implicat direct și indirect în acțiuni politice-diplomatice-culturale, de războiul dus de România pentru eliberarea teritoriilor sale deținute de Austria și Ungaria, de românii din afara granițelor care au desfășurat o activitate neobosită pentru susținerea cauzei românești în fața guvernelor europene și în America, de prizonierii români de pe teritoriul Rusiei proveniți din armata austro-ungară, de soldații români de pe frontul rusesc, aceștia din urmă fiind factorul dinamizator al efervescenței naționale – revoluționare în Basarabia în 1917-1918. Această situație complexă ilustrează de fapt **participarea întregii națiuni române din interiorul granițelor și din afară la construirea acelui stat unitar românesc visat încă de revoluționarii de la 1848.**

În condițiile căderii țarismului, românii din fosta gubernie a **Basarabiei**, anexată de Rusia țaristă în 1812, în frunte cu soldații români din fosta armată țaristă, s-au pronunțat ferm pentru autodeterminare și constituirea unui stat

[19] Georges Sofronie, *op.cit.*, p.80.

https://biblioteca-digitala.ro

independent. Prima etapă s-a realizat la **2 decembrie 1917**, cea de-a doua la **24 ianuarie 1918** când a apărut pentru prima dată al doilea stat românesc independent, *Republica Democratică-Moldovenească.* Pândită de planurile expansioniste ruseşti şi ucrainiene, răscolită de incursiuni ale armatelor bolşevice, la **27 martie 1918**, *Sfatul Ţării,* organul reprezentativ al Republicii Moldoveneşti, a votat, cu majoritate de voturi, unirea cu România. Acesta a fost primul pas, **prima etapă în constituirea României Mari.**

Înfrângerea Puterilor Centrale în război a descătuşat şi forţele naţionale româneşti din **Bucovina** (răpită de Austria Principatului Moldovei, în 1775), care au trecut la înfăptuirea autodeterminării şi Unirii cu România prin Hotărârea Congresului general al Bucovinei la 28 noiembrie 1918, după ce fuseseră respinse tentativele ucraniano-austriace de împărţire a ei.

Transilvania, Banatul, Maramureşul şi **Crişana**, aflate sub ocupaţia Ungariei şi a Austriei, au rupt legăturile cu guvernul de la Budapesta în urma ultimatumului adresat guvernului ungar la 10 noiembrie şi Consiliul Naţional Român a preluat puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români. **La 1 decembrie 1918, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia a proclamat Unirea Transilvaniei şi a celorlalte provincii româneşti deţinute de Ungaria şi Austria cu Ţara.**

La capătul acestor scurte consideraţii, sunt de subliniat o serie de *trăsături caracteristice comune procesului de împlinire a statelor independente* pe ruinele monarhiilor absolutiste, multinaţionale. Astfel:

– Problema naţională a fost principalul element al crizei politice, economice şi sociale interne a imperiilor multinaţionale, acutizată în anii primului război mondial, paralel cu înfrângerile militare suferite de Puterile Centrale şi cu răsturnarea ţarismului în Rusia.

– Rezolvarea problemei naţionale în aceste imperii nu mai era compatibilă în acei ani nici cu formula autonomiei, nici cu cea a federalizării prin care se încerca, de fapt, perpetuarea, sub o altă formulă, a vechilor stări de lucruri.

– În lupta pentru emanciparea naţională-politică, au fost angrenate toate clasele sociale, toate partidele şi organizaţiile politice, în frunte cu elitele politice şi culturale ale naţiunilor.

– Deciziile luate de organele reprezentative ale naţiunilor oprimate (Comitetele Naţionale, Parlamentele etc.) privind autodeterminarea şi constituirea de state independente au fost acte de suveranitate naţională.

– Destrămarea marilor imperii şi constituirea statelor independente au fost fapte împlinite, realităţi palpabile în lunile octombrie-decembrie 1918. Hotărârile de unire au avut caracter plebiscitar, reprezentând, aşadar, voinţa întregii naţiuni.

– Aceste acte de voinţă naţională au reprezentat aplicarea *principiului naţionalităţilor* în statuarea noii ordini politico-teritoriale în Europa Centrală şi de Sud-Est, nu prin decizii de cabinet sau ale unor Conferinţe internaţionale, ci prin voinţa colectivă, liber exprimată a naţiunilor.

– Într-o situaţie diferită, Regatul României (Vechiul Regat), stat independent şi suveran, a constituit nucleul în jurul căruia s-a cristalizat statul unitar naţional, în frontierele lui etnice, prin unirea provinciilor locuite de români şi aflate sub ocupaţia celor trei imperii vecine: *Basarabia* (Rusia ţaristă), *Bucovina, Banatul* (Austria), *Transilvania, Crişana, Maramureş* (Ungaria).

https://biblioteca-digitala.ro

– Conferința de Pace, ce avea să se reunească în anul 1919, a fost pusă, prin urmare, în fața unui fapt împlinit pe care trebuia să-l constate și să-l sancționeze ca atare.

Toate aceste evenimente au avut o influență puternică și asupra națiunilor austriacă și maghiară în condițiile înfrângerilor militare pe toate fronturile.

Atât guvernul de la Viena, cât și cel de la Budapesta au încercat în chiar *„al 12-lea ceas"* să salveze ce se mai putea salva din vechiul stat, propunând Comitetelor naționale *„drepturi egale"*, *„autonomie"*, *„federalizare"* – prea târziu însă; cum s-a văzut, la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1918, dubla monarhie nu mai exista. Ungaria s-a desprins și ea de monarhie. La 31 octombrie, în contextul unor ample revolte populare, s-a impus guvernul de coaliție în frunte cu **Mihály Károlyi de Naagykaroly** iar la **16 noiembrie** a fost proclamată **Republica Ungaria.**

În împrejurări diferite, Austria a devenit și ea un stat independent. Astfel, în condițiile prăbușirii Imperiului dualist, ale înfrângerilor militare succesive, curentul ce vedea *„salvarea"* Austriei prin atașarea ei la Germania a luat amploare, încercându-se realizarea acestui plan la finele lui octombrie. La 11 noiembrie, împăratul-rege **Carol de Habsburg** a abdicat, iar a doua zi, la **12 noiembrie 1918, Adunarea Națională** a proclamat **Republica Austria,** precum și atașarea la Germania, ea devenind parte integrantă a Germaniei. Factorii politici de la Viena au motivat față de puterile Aliate și Asociate această decizie, prin refuzul celorlalte state recent constituite de a constitui o federație cu Austria, unica soluție de supraviețuire pentru Austria fiind unirea cu Germania. La **12 martie 1919** a fost confirmată de guvernul austriac legea din 12 noiembrie 1918 (unirea cu Germania), formulă acceptată și susținută de Republica de la Weimar.

Teama față de o nouă și rapidă ridicare a Germaniei în aceste condiții, de expansiunea ei spre Centrul Europei (*Mitteleuropa*) a determinat includerea, în tratatul de pace cu Germania semnat la Versailles, a interdicției anexării Austriei la Germania (art.80), interdicție nerespectată de cea din urmă, care a inserat în Constituția din august 1919 (art.61) exact funcționarea dreptului Austriei – *parte integrantă a Germaniei* – de a participa la luarea deciziilor în stat. Față de toate acestea, în tratatul de pace cu Austria semnat la Saint-Germain s-a inclus prevederea după care *„independența Austriei este inalienabilă"*, iar Austria *„trebuie să se angajeze să se abțină de la orice act de natură să compromită direct sau indirect independența sa"*.

Confirmarea noilor realități în tratatele de pace

Odată armistițiile cu Puterile centrale încheiate, primele obiective erau organizarea Conferinței de pace și realizarea tratatelor de pace. În această vastă și complexă arie de probleme, se disting tendințe și orientări diferite în ceea ce privește: statuarea noilor stări de lucruri în Europa după căderea celor trei imperii, situația coloniilor, reglementarea raporturilor între state pe principiile ce le guvernau.

În ce privește prima categorie de probleme, a apărut limpede pentru toată lumea că destrămarea marilor imperii multinaționale era un fapt împlinit înainte de deschiderea Conferinței de Pace. Premierul englez **David Lloyd George** aprecia că *„înainte ca puterile să ajungă să examineze pacea austriacă, ele erau confruntate cu fapte săvârșite și ireversibile"*, și anume prăbușirea imperiului austro-ungar, care se realizase *„într-un*

https://biblioteca-digitala.ro

ritm neașteptat de rapid și într-un mod complet ireparabil".[20] Czernin însuși, ministrul de externe imperial, apreciase că „*ceasul Austro-Ungariei a trecut*". Cunoscutul istoric **Seton-Watson**, specialist în problemele istoriei Europei Centrale și de Sud-Est, considera că dubla monarhie se desfăcuse în bucăți „*cu atâta rapiditate și desăvârșire, încât din prima săptămână a lui noiembrie 1918 le-a fost greu aliaților să descopere autoritatea centrală competentă cu care să negocieze armistițiul*".[21]

Pe alt plan, de la bun început s-au delimitat interese opuse, contradictorii, atât între statele mari învingătoare care voiau să-și adjudece părți cât mai mari și avantaje cât mai substanțiale din roadele victoriei, cât și între statele mari învingătoare și statele mici aliate, cu contribuții însemnate la obținerea victoriei, cele din urmă constatând că li se aplică un tratament discriminatoriu, fiind private de dreptul de a participa nemijlocit la negocieri, văzându-și drepturile nesocotite; altă categorie de contradicții s-a conturat între statele victorioase și statele învinse, cele din urmă încercând să mențină pe cât posibil *statu-quo-ante*.

În contextul amintit, Conferința de Pace a fost dominată încă de la început de cele cinci mari puteri – SUA, Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia. Secretarul de stat al SUA, Robert Lansing, a redat clar această situație: „*Posedând cele mai multe arme și cele mai puternice flote de război, cele patru mari puteri și-au asumat chiar de la început conducerea lucrărilor Conferinței, impunându-și cuvântul lor restului lumii. Ele s-au constituit într-o aristocrație a națiunilor... într-o tiranie care refuză aplicarea principiului democratic în relațiile mutuale dintre națiuni*".[22]

Cea mai evidentă abdicare de la principiul egalității între state a fost modul arbitrar în care *Cei patru mari* au delimitat două categorii de state: „*state cu interese generale*", adică marile puteri, și „*state cu interese limitate*", adică statele mici. Acestea din urmă – *Serbia, România, Belgia* – duseseră *exclusiv* un război de eliberare națională și emancipare politică, fiind primele și cele mai încercate victime ale agresiunii Puterilor Centrale. Este de precizat că această concepție s-a perpetuat și în anii următori, punându-și amprenta asupra relațiilor dintre state.

Așa se explică faptul că delegații micilor state, deși au protestat de repetate ori contra acestui sistem, n-au avut dreptul să ia parte, pe picior de egalitate, la negocierile de pace, să se implice în elaborarea documentelor. Lor li s-au prezentat textele tratatelor gata făcute, cerându-li-se să le accepte și să le semneze.

Tratatul de pace cu Germania – 28 iunie 1919, semnat la Versailles, reflectă cel mai bine modul în care marile puteri au procedat față de cel mai important stat al fostei Triplice, urmărindu-și exclusiv propriile interese. Una dintre cele mai corecte caracterizări ale acestui tratat îi aparține lui Ion I.C. Brătianu, șeful delegației române la Conferință și prim-ministru: „*Din cele ce știu, pacea este totodată și prea aspră și prea slabă; ea impune condiții napoleoniene și vrea să le execute cu mijloace wilsoniene; taie toate posibilitățile expansiunilor economice unui popor de 80 milioane și contra exploziunii provocate de asemenea compresiune prevede, în loc de cingătoare de fier,*

---

[20] David Lloyd George, *Memoirs of the Peace Conference*, vol.I, Yale University Press, New Haven, 1929, p.50-51.

[21] Seton-Watson, *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers*, London, 1934, p.18.

[22] Apud C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1983, p.279.

https://biblioteca-digitala.ro

ghirlandele Societății Națiunilor".[23] Ca și celelalte state mici, România a luat cunoștință de textul tratatului doar înainte de semnarea lui.

Prin acest tratat s-a recunoscut criteriul principiului naționalităților în restabilirea statului polonez independent, punându-se capăt împărțirii teritoriilor acestei țări între cele trei imperii. De asemenea, se recunoaștea existența independentă a statelor baltice – Letonia, Lituania, Estonia, în pofida intereselor contradictorii ale Germaniei, Marii Britanii și Poloniei.

În ceea ce privește coloniile germane, aici n-a funcționat decât principiul impunerii prin forță a voinței marilor puteri victorioase în război. Prin articolul 119 al Tratatului de pace, se proclama renunțarea de către Germania, în favoarea Puterilor Aliate și Asociate, la toate drepturile sale asupra teritoriilor de dincolo de mări. Tratate secrete încheiate în 1919 de Japonia și Marea Britanie stabileau că aceasta din urmă nu se va opune anexării insulelor Marshall și Caroline de către Japonia. Prin alte două tratate secrete din 1916 și 1919, Marea Britanie și Franța își împărțeau Togo și Camerun. La intervenția lui Wilson s-a hotărât ca aceste teritorii să fie administrate în numele Societății Națiunilor de către un „*stat mandatar*", Societatea păs-trând controlul. Acest regim s-a extins și asupra altor colonii și asupra dominioanelor în baza unei serii de acorduri între marile puteri, ratificate de Societatea Națiunilor.

S-a afirmat că regimul mandatelor ar fi fost în conformitate cu cele „14 puncte" ale lui Wilson, ceea ce, fără nici o îndoială, era o eroare.

Tratatul de pace cu Austria – 10 septembrie 1919, Saint-Germain, al cărui proiect a fost elaborat fără consultarea statelor direct interesate, a ridicat cele mai complicate probleme între „*cei patru mari*" și statele mici.

Partea sa pozitivă și de interes general a fost aceea că a legiferat dispariția Austro-Ungariei și existența *de jure* a statelor din Europa Centrală pe ruinele acesteia. În altă ordine de idei însă, Tratatul de pace cu Austria, completat cu „*tratatul minorităților*", a declanșat protestul unanim al României, Poloniei, Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Greciei față de legiferarea amestecului direct și sistematic al marilor puteri prin ceea ce s-a numit „*controlul*" situației minorităților din aceste țări. Pentru aceste motive, România și Iugoslavia n-au semnat, la 10 septembrie, tratatul de pace cu Austria. Conflictul deschis cu marile puteri a ajuns chiar la trimiterea unui „*ultimatum*" la București, la 15 noiembrie, care dădea României opt zile ca să accepte „*fără discuție, fără rezerve și fără condiții*" tratatul cu Austria, în caz contrar cerându-i-se să-și retragă delegația de la Conferința Păcii și fiind amenințată cu retragerea misiunilor diplomatice de la București. Deși, în ultimă instanță, marile puteri au acceptat unele dintre cererile României, în special în ceea ce privește frontiera de Nord cu Polonia, totuși tratatul de pace cu Austria și tratatul minorităților au ilustrat perfect caracterul discriminatoriu al regimului impus micilor aliați de către cei „patru mari".

Tratatul de pace cu Ungaria – 4 iunie 1920, Trianon, a fost elaborat în aceeași manieră de marile puteri și comunicat părților direct interesate, care n-au participat la lucrări. Linia de frontieră a Ungariei cu statele vecine a fost stabilită de Comisia teritorială a Conferinței de pace fără consultarea acestora din urmă și a fost comunicată la 11 iunie 1919. Ministrul de externe britanic, **lordul Balfour,** sublinia, în fața protestelor României și ale altor state, că „*această convocare prevede pur și simplu*

[23] Arh. *MAE*, fond. 71/1914, E_2, partea I, vol.180, f.150, telegr. 7 mai 1919, Paris, Brătianu către Phereckyde, la București.

https://biblioteca-digitala.ro

comunicarea frontierelor [...]. *Nu poate fi deci vorba de discutarea liniei de frontieră. Această frontieră a fost reglementată de Comisiuni, de către Consiliul celor cinci şi de către Consiliul celor patru* [...]".[24]

În ceea ce priveşte România, linia de frontieră stabilită de experţi a ignorat total prevederile foarte exacte specificate în Convenţia de alianţă dintre România şi Puterile Antantei din iulie 1916. Ea nu ţinea seama nici de Hotărârile de Alba Iulia de la 1 decembrie 1918. Corespundea însă, în esenţă, principiului etnic, ceea ce a determinat acceptarea ei de România, Cehoslovacia şi Iugoslavia.

Dacă, în exterior, diplomaţia maghiară acţiona intens pentru a evita recunoaşterea internaţională a dezmembrării Ungariei şi a obţine o formulă de perpetuare a „regatului Sf. Ştefan", guvernul Karolyi constituit după abdicarea regelui Carol de Habsburg a reuşit să înjghebe în Ardealul românesc un „guvern" condus de Apathy, rectorul Universităţii ungureşti din Cluj, care întreţinea o stare de agitaţie şi teroare în zonă, pe când în alte zone româneşti aflate dincolo de *„linia de demarcaţie"*, stabilită prin armistiţiul cu Ungaria din **13 noiembrie 1918**, bande înarmate maghiare dezlănţuiseră masacre, execuţii în masă ale românilor. După o lungă perioadă de pertractări, guvernul comunist al lui **Bela Kun** a pornit atacul contra armatelor cehoslovacă şi română la **20 mai 1919**, cu intenţia de a relua, ajutat de Armata Roşie bolşevică a lui Lenin, vechile posesiuni. Ofensiva românească până la Budapesta, urmată de căderea lui Bela Kun şi instalarea guvernului social-democrat al lui Peyde, patronat de Marea Britanie şi Italia, a dus la restabilirea ordinii în Ungaria. În noiembrie 1919, armatele române s-au retras.

La 1 decembrie 1919, **Georges Clemenceau** invita guvernul de la Budapesta să-şi trimită delegaţi la Conferinţa de Pace. Delegaţia ungară, condusă de contele **Albert Apponyi**, a sosit la Paris la 7 ianuarie 1920, iar la 16 ianuarie, Apponyi a contestat în faţa Consiliului Suprem legitimitatea Hotărârilor de autodeterminare a naţiunilor oprimate din fosta monarhie dualistă şi a susţinut *necesitatea* organizării unor plebiscite în toate regiunile care s-au detaşat de Ungaria constituind state independente sau care s-au ataşat altor state – cazul României.

În susţinerea tezei sale, care nu era altceva decât o tentativă de a reface fostul stat pe alte coordonate, delegaţia Ungariei a înmânat Conferinţei de pace o voluminoasă documentaţie având ca problemă centrală, *Transilvania*. Ideea fundamentală era aceea a necesităţii refacerii vechiului regat maghiar cu toate anexiunile sale, stat considerat ca singură formulă viabilă în centrul Europei. În memoriul intitulat *Responsabilitatea naţiunii maghiare în război* se pretindea, în pofida tuturor faptelor arhicunoscute, că în regatul ungar nu a existat niciodată vreo problemă naţională şi că *„revoluţia spontană a naţionalităţilor"* din Ungaria a fost o *„influenţă nefastă a situaţiei din Austria"*[25] Aruncându-se toată răspunderea asupra Austriei în ceea ce priveşte declanşarea războiului, destrămarea dualismului şi desfiinţarea *„regatului Ungariei"*, se susţinea că Austria era *„un conglomerat de teritorii diferite"*, pe când Ungaria ar fi fost, încă de la origini, *„un stat unitar"*, păstrându-şi acest caracter neîntrerupt. Încercând o aşa zisă fundamentare istorică, memoriile contelui Apponyi afirmau că *„teritoriul Ungariei în ansamblul său, a căzut sub puterea ungurilor în secolul al IX-lea şi în primii ani ai*

[24] *Arh. MAE*, fond.71/1914, E2, Partea I, vol. 180, f. 208-214, Şedinţa de la 11 iunie 1919 a Consiliului miniştrilor de externe (Pichon, Cambon, Tardieu, Sonnino, Lansing, Balfour, Makino, Brătianu, Vaida, Kramartz, Beneš).

[25] *Arh. MAE – Paris*, Série A: Paix, 1914-1920, Hongrie, vol. 121-122, anexa 34 şi anexa 40.

https://biblioteca-digitala.ro

secolului al X-lea", punându-se în circulație teza eronată după care „*provinciile din nord și din est, precum Transilvania erau, putem zice, nelocuite*". Nu se sufla un cuvânt despre luptele duse de unguri cu românii organizați în state feudale, pentru cucerirea acelor teritorii.

În *Memoriu asupra Transilvaniei* și memoriul intitulat *În loc de unul, trei state multinaționale*, delegația contelui Apponyi acuza România, Cehoslovacia și Regatul sârbo-croato-sloven de „*imperialism*" pentru că, folosindu-se de sloganul „*principiului naționalităților*", aceste state ar fi „*acaparat teritoriul milenar al Ungariei*"; cu alte cuvinte, se avansa ideea ilogică după care realizarea statelor unitare independente de către națiunile ce s-au autodeterminat ar fi însemnat tocmai contrariul principiului naționalităților! Absurditatea acestei teze atingea ridicolul când se afirma că în Ungaria „*răspândirea*" – adică impunerea forțată – a limbii maghiare a anulat „*problema naționalităților*".[26]

Evident, tezele susținute de delegația Ungariei nu rezistau nici la cea mai superficială confruntare cu faptele, cu documentele. Ele urmăreau, de fapt:

- evitarea pierderii de către Ungaria a teritoriilor anexate de-a lungul timpului și, în primul rând, a Transilvaniei, hinterlandul acestei țări;
- refacerea regatului „*Sf. Ștefan*" într-o formulă nouă;
- negarea existenței vreunei „*probleme naționale*" în Ungaria;
- negarea dreptății cauzei națiunilor oprimate care doreau să dispună liber de soarta lor;
- absolvirea clasei conducătoare maghiare de orice „*vină*" în agravarea problemei naționale în regat și destrămarea acestuia;
- ignorarea faptelor istorice privitor la existența unei populații majoritare de altă etnie decât cea maghiară – română, slavă – la sosirea ungurilor în Panonia în secolul al IX-lea;
- inducerea în opinia publică internațională a ideii de victimizare a Ungariei din cauza contextului internațional și a rezultatelor războiului;
- inducerea ideii că dispariția „*Marii Ungarii*" ar crea o stare de instabilitate în centrul continentului agravată și de apariția celor trei state noi, România, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven, constituite prin „*anexarea*" teritoriilor ungurești.

Această pledoarie pentru „*Ungaria Mare*" nu și-a atins scopul. În numele Marii Britanii, lordul Crawford a declarat după studierea documentației ungare: „*Nu pot admite nici o clipă că tratatul de pace cu Ungaria ar fi fost redactat în vreun spirit de nedreptate față de un dușman învins, numai în scopul de a împăca statele ce au luptat și au suferit cu noi în timpul războiului. Nu cred că ar fi drept de a acuza nici aceste state de o asemenea politică în pofida suferințelor de mai multe secole*"[27]. Alți delegați la Conferința de pace au subliniat că „*s-a înlăturat o mare nedreptate atunci când s-a decis că Transilvania trebuie unită cu România*".

Paralel cu lupta diplomatică la Conferința de pace pentru a obține câștig de cauză, Ungaria a desfășurat o vastă campanie în favoarea cunoscutului proiect al *Confederației danubiene*, un fel de stat compus din statele dunărene (dar fără Germania și Bulgaria), adică acelea care, total sau parțial, făcuseră parte din Regatul ungar, puse sub egida Ungariei și influența Franței. Proiectul, lansat concomitent cu negocierea

---

[26] *Ibidem*, vol. 123, anexa 6, p.19.

[27] *Roland E.L. Vaugham Wiliams, The Ungarian Question în the British Parliament, Speeches, Questions and Answers in the House of Lords and the House of Commons from 1919 to 1920*, K.C. London, Grant Richard, 1933, p. 231-238.

https://biblioteca-digitala.ro

tratatelor de pace cu Ungaria, avea scopul de a convinge Franța și Anglia să subscrie la o atare formulă care refăcea, în haine noi, Regatul vechi al Ungariei.

Cehoslovacia, România și Regatul sârbo-croato-sloven au protestat unitar împotriva acestei tentative care, în final, au fost abandonate. Unul dintre delegații americani la Conferință și expert al Delegației SUA, **Charles Seymour,** nota: *„O astfel de idee n-avea nici cea mai mică șansă de succes, popoarele dunărene nici măcar nu voiau să audă de așa ceva. Ele se eliberaseră, de fapt, prin propriul lor efort, și se temeau instinctiv de orice federație care ar fi putut determina o supraviețuire sau o restaurare a acestei tiranii detestate care le produsese atâtea suferințe. Conferința* – preciza Seymour – *n-avea nici dreptul nici puterea de a le impune o uniune pe care ele o refuzau. În virtutea principiului proclamat al dreptului fiecărui popor de a dispune de el însuși, națiunile dunărene erau singurele în măsură să-și hotărască soarta*".[28] Concomitent, în statele occidentale se crease un puternic curent de opinie în favoarea cauzei românilor, cehoslovacilor și iugoslavilor.

La **8 martie 1920,** Conferința miniștrilor de externe și a ambasadorilor, prezidată de **lordul Georges Curzon of Kedleston** (ministrul de externe britanic), a decis să nu intervină nici o revizuire nici în clauzele teritoriale, nici în cele politice ale tratatului de pace cu Ungaria. La 6 mai, scrisoarea președintelui Conferinței de pace, Alexandre Millerand, către contele Apponyi arăta *„partea de răspundere ce incumbă Ungariei în dezlănțuirea războiului mondial și în genere în politica imperialistă urmată de dubla monarhie*", relevând criza internă provocată de politica dusă față de naționalități. Respingând propunerea ungară a *„plebiscitului*" în fostele teritorii stăpânite de Ungaria, scrisoarea sublinia că *„voința popoarelor s-a exprimat în zilele din octombrie și noiembrie 1918, atunci când dubla monarhie s-a prăbușit și când populațiile îndelung asuprite s-au unit cu frații lor, italieni, români, iugoslavi și cehoslovaci. Evenimentele care s-au produs de la această dată constituie tot atâtea dovezi noi ale sentimentelor naționalităților altădată supuse coroanei Sf. Ștefan. Dispozițiile tardive luate de guvernul ungar pentru a da satisfacție aspirațiilor de autonomie ale naționalităților, nu pot crea iluzii; ele nu schimbă cu nimic adevărul istoric esențial, anume că, timp de ani numeroși, toate străduințele politicii ungare au tins să înăbușe vocile naționalităților*". Se preciza că hotarele stabilite nu vor fi modificate, iar *„guvernul ungar era invitat să semneze tratatul așa cum este*".[29]

Protestând contra deciziilor Conferinței de pace în privința tratatului de pace cu Ungaria, contele Apponyi a refuzat semnarea lui și a părăsit Conferința. Noul ministru de externe, contele **Istvan Teleki,** a anunțat, în final, că va semna tratatul, ceea ce s-a și întâmplat la **4 iunie 1920** în palatul **Trianon** de la Versailles. Din partea României el a fost semnat de dr. **Ion Cantacuzino** și de **Nicolae Titulescu**, din partea Cehoslovaciei de **Eduard Beneš** și **Stephan Osuski**, din partea Iugoslaviei de **Nicolas Pasič** și **Ante Trumbič.**

Ceea ce este important și în cazul Tratatului de la Trianon – ca și cazul celui cu Austria – este că a **recunoscut valabilitatea luptei națiunilor oprimate de Ungaria pentru autodeterminare și formarea de state proprii**. Totodată, a recunoscut o **situație de fapt** în Centrul și Sud-Estul Europei, **existentă cu mult înainte de deschiderea lucrărilor Conferinței de pace.**

---

[28] Charles Seymour, *La fin d'un empire: les débris de l'Autriche-Hongrie*, în „Ce qui se passa réellement à Paris en 1918-1919. Histoire de la Conférence de la Paix par les délégués americains", publié par le col. House et Charles Seymour, Paris, Payot, 1923, p.81.

[29] Apud *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920)*, p.394.

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Iorga, referindu-se la viitorul relațiilor dintre Ungaria și România, considera că poporul maghiar trebuie să-și schimbe concepția de stat „*din medieval ce continuă a fi*" în „*modern*", subliniind imposibilitatea dăinuirii, în secolul al XX-lea, a „*creațiunilor mandatelor pontificale de la anul 1000*"; marele savant sublinia că renunțarea la „*grija paralizantă pentru revanșă*" și la „*tirania criminală a lui Hortly, ar face ca în interesul marii civilizații umane să ne putem înțelege foarte bine*".[30]

Tratatul de pace cu Bulgaria – Neuilly sur Seine, 27 noiembrie 1919, semnat de România la 10 decembrie 1919, reconfirma frontierele în Balcani din 1913, cu unele modificări, iar **tratatul de pace cu Turcia, semnat la Sèvres la 10 august 1920**, obliga această țară să „*recunoască deplina stabilitate a tratatelor de pace și a convențiilor adiționale încheiate de Puterile Aliate cu puterile care luptaseră alături de turci, să accepte dispozițiile care au fost sau vor fi luate cu privire la teritoriile fostului imperiu german, ale Austriei, ale Ungariei și ale Bulgariei și să recunoască noile state în frontierele astfel fixate*". Turcia se obliga „*să recunoască și să accepte frontierele Germaniei, Austriei, Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei, României, statului sârbo-croato-sloven și statului cehoslovac, astfel cum vor fi fixate aceste frontiere prin tratatele* [de pace] *sau prin toate convențiile complimentare*".[31]

Tratatul frontierelor – 10 august 1920 – definea trasarea frontierelor dintre statele succesoare ale fostului imperiu habsburgic. El a fost completat de încheierea unor înțelegeri bilaterale între aceste state, vizând rectificări de frontiere pe principii etnice.

Tratatul de la Paris – 28 octombrie 1920 – încheiat între România, pe de o parte, și Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, de cealaltă parte, **a recunoscut suveranitatea României asupra Basarabiei**. Articolul 3 prevedea că dispozițiile Tratatului minorităților vor fi aplicabile și în Basarabia. Brațul Chilia al Dunării trecea sub jurisdicția Comisiei Europene a Dunării cu sediul la Galați. Articolul 8 trecea asupra României o parte a datoriei publice a Rusiei țariste, iar articolul 9 se referea la faptul că Rusia va fi invitată, îndată ce va avea un guvern recunoscut de marile puteri, să adere la tratat.

Statele Unite, prin secretarul de stat **Colby**, invitate să participe la elaborarea tratatului basarabean, au declinat oferta la 12 iunie, precizând că „*nu vor semna nici un tratat ce ar avea ca obiect dezmembrarea Rusiei*".

Tratatul de pace cu Turcia – Lausanne, iulie 1923, apare într-o lumină diferită față de toate celelalte tratate din cauza statutului diferit al acestei țări în contextul intereselor marilor puteri. În 1915, așa cum s-a menționat, Rusia a primit acordul Franței și Marii Britanii de a anexa Constantinopolul cu malul apusean al Bosforului, al Mării Marmara și al Dardanelelor și Tracia până la linia Etnos-Midia. În Asia Mică, îi reveneau zona dintre Bosfor și Ismid, insulele din Marea Marmara, Lemnos și Tenedos. A urmat tratatul de la Londra cu Italia, care prevedea ca, în cazul împărțirii Turciei asiatice, Italiei să-i revină o parte din **Adalia**. S-a semnat apoi **tratatul Sykes-Picot, franco-englez**, care împărțea sferele dominației astfel: Siria, Cilicia, Mossul intrau sub influența Franței, iar Mesopotamia (care și-a luat numele de Irak în 1921) sub cea a Marii Britanii care dobândea și controlul Golfului Persic pentru a apăra India. Palestina intra sub administrație internațională, Rusia mai obținea dreptul de a anexa

[30] „Neamul românesc" din 9 iunie 1920.

[31] *Arh. MAE*, Fond Convenții. Tratatul de la Sèvres.

https://biblioteca-digitala.ro

Armenia turcească, adică Erzerum, Trebizonda şi o parte a Kurdistanului. În 1917, Italia adera la acordul Sykes-Picot şi obţinea administraţia în Smirna şi Adalia.

În urma păcii separate ruso-turce, s-a format un guvernământ comun al teritoriilor transcaucaziene, Armenia, Georgia şi ţinuturile tătărăşti. După armistiţiul cu Puterile Aliate şi Asociate de la **Mudros**, turcii au evacuat Transcaucazia, Batum şi Baku, care au fost ocupate de englezi. În aceste condiţii, **Mustafa Kemal Attatürk** se ridică împotriva fărămiţării Turciei, mişcare susţinută puternic de Rusia Sovietică. Faţă de frământările din această regiune, interesele diferite ale marilor puteri în zonă, **Wilson** a hotărât să trimită o comisie. Ea a propus în final formarea a trei state independente: Turcia, Armenia şi Statul Internaţional Constantinopol, fiecare din ele fiind aşezat sub un mandat, iar toate trei sub un mandat general. Mandatele ar fi trebuit încredinţate Statelor Unite. Congresul american a votat însă contra proiectului lui Wilson pe motivul încălcării doctrinei Monroe.

Prin tratatul de pace semnat la Sèvres, s-a constituit statul armean independent. Smirna şi teritoriile din jur rămâneau sultanului din Constantinopol, Mossulul era desprins de Siria şi alăturat Irakului dominat de Marea Britanie. Italia şi Franţa capătă, *în compensaţie*, zone de influenţă în Anatolia. Tratatul de pace de la Sèvres n-a fost însă recunoscut nici de sultanul din Constantinopol, nici de Kemal Paşa din Ankara. Condiţiile impuse de acesta din urmă pentru încheierea păcii prevedeau reintrarea Smirnei sub suveranitatea Turciei, declararea autonomiei Traciei sub suveranitatea Turciei, modificarea clauzelor financiare ale tratatului în favoarea Turciei. Totodată, Turcia împarte Armenia cu Rusia sovietică şi ajută mişcările antibritanice din Irak.

În **februarie 1921** s-a deschis, la **Londra**, o **conferinţă pentru reglementarea problemelor Orientului**, cu participarea Turciei, fără să se ajungă la soluţii viabile. S-au realizat însă tratate bilaterale între Turcia şi Franţa (martie 1921) prin care cea din urmă ceda Turciei Cilicia şi teritorii din Siria, păstrându-şi mandatul asupra acestei ţări. La rândul ei, Italia promite Turciei că o va susţine în chestiunea Smirnei şi a Traciei în schimbul unor avantaje economice. Tot în martie, Turcia a încheiat şi un tratat cu Rusia sovietică prin care obţinea restituirea Ardahanului şi Kars-ului (luate de Rusia prin tratatul de la Berlin din 1878), iar Batum revenea Georgiei, adică Rusiei.

Între timp a izbucnit războiul greco-turc în Anatolia, care complică lucrurile în raporturile Turciei cu celelalte puteri. Conferinţa de pace de la Paris (martie 1922) propunea înapoierea Traciei orientale, ca şi a Constantinopolului către Turcia, evacuarea Anatoliei de către greci. Aceştia au refuzat, turcii au declanşat ofensiva susţinuţi de Soviete, ajungând la Smirna şi Constantinopol. La intervenţia Franţei şi Marii Britanii, s-a încheiat armistiţiul cu grecii la Mudania, în octombrie 1922, ajungându-se apoi la semnarea tratatului de pace la Lausanne.

Prin acest tratat, Turcia a obţinut Tracia orientală, s-a stabilit frontiera sa cu Siria şi Irakul, Strâmtorile au fost demilitarizate. Insulele Lemnos, Samotrake, Mitilene, Chios, Samos şi Nikaria au fost cedate Greciei, Imbros şi Tenedos au fost lăsate Turciei, insulele Dodecanezului, cedate Italiei. Era recunoscută anexarea Ciprului de către Marea Britanie.

O concluzie generală este aceea că, **fără excepţie**, Tratatele de pace din 1919-1920 au confirmat că **principiul naţionalităţilor** a guvernat luarea celor mai importante decizii în ceea ce priveşte **statuarea ordinii teritoriale şi politice postbelice.**

https://biblioteca-digitala.ro

Era pentru prima dată în istorie când acest principiu s-a impus în fața politicii *„echilibrului forțelor"*, a principiului *„compensațiilor"* sau a altor principii ce marcaseră fizionomia societății politice și a relațiilor internaționale în diferite perioade.

Pentru zeci de milioane de oameni care trăiseră sub stăpânirea marilor imperii multinaționale, **triumful principiului naționalităților** a însemnat libertatea de a dispune de ei înșiși, constituindu-și state proprii sau unindu-se cu conaționalii lor din statele deja existente. **Aceasta a reprezentat marea realizare a tratatelor de pace din 1919-1920.**

Prevederile teritoriale înscrise în aceste tratate de pace au satisfăcut revendicările naționalităților oprimate care au renăscut sau și-au format state noi: Cehoslovacia, Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, Finlanda, Albania, Georgia, Irlanda (devenită stat liber prin acordul încheiat cu Anglia la 3 decembrie 1921). În același timp, șase state vechi și-au satisfăcut, mai mult sau mai puțin integral, revendicările lor naționale seculare: Franța, Danemarca, România, Grecia, Iugoslavia.

Departe de a fi perfecte, aceste tratate au conținut și multe inechități, menținerea unor stări de lucruri ce nu marcau deloc un progres așa cum era, de exemplu, regimul colonial, compensații în diferite părți ale lumii etc. În același timp, tratatele de pace au reflectat și perpetuarea unor cutume care aveau să prejudicieze caracterul democratic al relațiilor între state, ca, de exemplu, împărțirea arbitrară a statelor lumii în state cu *„interese generale"* și state cu *„interese limitate"*, inegalitatea de tratament între state sau *diplomația secretă*. Acești factori se vor dezvolta în perioada următoare, grevând tocmai *obiectul* tratatelor din 1919-1920: **pacea și securitatea mondială**.

Prima organizație mondială a națiunilor și principiile sale

În anii primului război mondial, numeroasele probleme care priveau organizarea viitoare a lumii s-au reflectat în căutări, proiecte, planuri, propuneri de organizare interstatală de natură să creeze un sistem prin care pacea să poată fi menținută și apărată, folosindu-se mijloace pașnice pentru rezolvarea conflictelor și înlăturarea războiului. Unele proiecte s-au ocupat și de garanțiile teritoriale, iar proiectele franceze dădeau atenție și sistemului sancțiunilor. Toate acestea urmau să se aplice într-o Europă nouă, organizată pe baza principiului naționalităților, interzicându-se totodată orice transfer de teritoriu care n-ar fi corespuns dorințelor națiunilor. Astfel, *The Union for democratic control*, înființată în 1914, prevedea că nici o provincie nu va fi transferată de la un guvern la alt guvern *„fără consimțământul prin plebiscit al populației acelei provincii"*. În 1915, proiectul francez *La paix par le Droit* concretiza un „program minimal" care cuprindea, printre altele:

- Recunoașterea și aplicarea principiului naționalităților.
- Constituirea unei Societăți a Națiunilor, liberă, care să supună diferendele, fără nici o excepție, arbitrajului.
- Remanierile teritoriale să se facă ținând seama de dorințele populațiilor.
- Aplicarea principiului naționalităților și apărarea minorităților naționale.
- Un sistem de sancțiuni colective.

Societatea olandeză contra războiului *Anti-Orlog Raad* a întrunit într-o conferință internațională, în aprilie 1915, reprezentanți ai statelor beligerante și neutre care au adoptat un program ce prevedea:

- Nu se va face nici un transfer de teritoriu contrar intereselor populației, ci numai cu consimțământul ei obținut prin plebiscit.

https://biblioteca-digitala.ro

• Statele își vor reduce armamentele.

• Politica externă a statelor va fi supusă controlului riguros al Parlamentelor.

Congresul socialist internațional de la Berna (1919) a cerut înființarea unui *Parlament al națiunilor*, înlăturarea armatelor și crearea unei forțe internaționale puse la dispoziția acestui Parlament.[32]

La 3 mai 1915, asociația engleză *League of Nations Society* a elaborat un program mult mai coerent ale cărui idei se vor regăsi în Pactul Societății Națiunilor:

• Constituirea unei Ligi a statelor care se obligă să folosească mijloace pașnice pentru a rezolva toate conflictele ce s-ar ivi între ele.

• Aceste mijloace erau: Curtea de arbitraj de la Haga, un Consiliu de Concilațiune din care vor face parte reprezentanții statelor din Ligă.

• Statele membre vor acționa pentru apărarea lor mutuală, pe plan diplomatic, economic sau militar.

Tot în 1915, **Fabian Society** de la Londra a constituit un comitet care să studieze cercetarea mijloacelor de înlăturare a războiului; s-a elaborat un proiect de convenție internațională care prevedea împiedicarea războaielor, dezvoltarea cooperării între state. Se propunea crearea unei Înalte Curți Internaționale care să judece litigiile, crearea unui Consiliu internațional – organ legislativ al Societății. Foarte importantă era prevederea după care statele membre se obligau să nu întreprindă nici o agresiune contra vreunui stat. Se admitea războiul numai în caz de legitimă apărare. Se prevedea, de asemenea, un sistem complex de sancțiuni.

Cea mai radicală propunere vizând garantarea teritoriului unui stat s-a datorat unui *Comitet elvețian pentru studierea bazelor unui tratat de pace durabil*: era vorba de *„consolidarea dreptului internațional public prin garanția reciprocă a integrității teritoriale și a convențiilor intervenite între state"*.[33]

Concomitent cu desfășurarea războiului, a apărut și în Germania o mișcare în favoarea Societății Națiunilor. Unul dintre proiectele germane îi aparține lui **Mathias Erzberger**. În articolul **7** al acestui proiect de organizare a statelor se specifica: *„Liga popoarelor garantează fiecărui stat care face parte din ea, integritatea sa teritorială și posesiunea coloniilor sale."* Se aveau în vedere și o serie de sancțiuni contra acelor state care nu s-ar supune Curții de arbitraj. Autorul proiectului preciza că Liga se va compune din *„state autonome și independente în interiorul granițelor lor, tot atât de intangibile în posesiunile lor exterioare, a căror integritate contra oricărei atingeri și-o garantează mutual"*.[34]

În Statele Unite, asociația *The World Court League* se ocupa de dezvoltarea relațiilor dintre state și a sistemului de aplanare a conflictelor. Comitetul *Ford* creat de această asociație a convocat la Stockholm, în 1916, o Conferință a statelor neutre care, în rezoluțiile adoptate, se pronunța pentru interzicerea oricărui transfer de teritorii fără plebiscit.

În 1915 s-a înființat *League to enforce Peace*, care preconiza folosirea în comun a forțelor statelor contra acelui stat care ar recurge la război contra altuia.

În aceste încercări de organizare a lumii un loc aparte revine operei *Institutului american de Drept internațional*, înființat în 1912. Sub auspiciile sale s-a adoptat la

---

[32] G.Scelle, *Le Pacte de la Société des Nations et sa liaison avec les traités de paix*, în „Journal de droit international", 1919, p.208 și urm.

[33] *Ibidem*.

[34] Mathias Erzberger, *Der Völkerbund, der Weg zum Weltfrieden*, Berlin, 1916, p.217.

https://biblioteca-digitala.ro

Washington, la 6 ianuarie 1916, *Declarația drepturilor și datoriilor națiunilor*, în care se arăta, printre altele:

„1. Orice națiune are dreptul la liberă existență, la apărarea ei; nici un stat nu are dreptul de a comite acte nedrepte contra altor state care nu-i fac nici un rău.

2. Orice națiune are dreptul la independență în sensul că este liberă să-și realizeze bunăstarea, este liberă să se dezvolte fără amestecul sau controlul altor state cu condiția de a nu comite nici o intervenție sau violare a justelor drepturi de alte state".

În comentariul ce însoțește textul se fac unele aprecieri interesante. Astfel, dreptul la liberă existență se explică *„în sensul în care dreptul de a trăi înseamnă că este ilegal și imoral pentru o ființă umană de a lua o viață umană, aceasta în cazul în care nu ar fi vorba de legitimă apărare contra unui atac ilegal care amenință viața părții atacate*". Se mai sublinia și ideea foarte importantă că întărirea puterii unui stat sau slăbirea lui într-o anumită conjunctură *„nu dă un drept suplimentar celui mai tare și orice folos dobândit pe această bază nu este decât o uzurpare*". *„Noi credem* – se arăta în acest document – *că independența și drepturile egale ale membrilor, cei mai mici și cei mai slabi, ai familiei națiunilor au dreptul la tot atâta respect ca și cel mai mare imperiu, iar observarea acestui aspect este garanția principală a celui slab contra opresiunii celui tare*".[35]

Aceste propuneri au fost fructificate în ianuarie 1917 în proiectul elaborat de Institutul american de Drept internațional în sesiunea de la Havana, proiect intitulat *Drepturile fundamentale ale continentului american*. Documentul prevedea că statele acestui continent, *„egale în fața legii*", și-au câștigat independența și suveranitatea, iar aceste drepturi, precum și dreptul asupra teritoriului lor *„nu vor putea fi limitate în nici un fel în folosul vreunui stat extracontinental*"; se mai preciza că nici un stat american, indiferent de motiv, *„nu poate să ocupe chiar temporar o porțiune oarecare din teritoriul unui stat american pentru a exercita pe ea acte de suveranitate, chiar dacă ar avea consimțământul acelui stat*". În fine, reiterând doctrina Monroe, se preciza că *„nici un stat extracontinental nu va putea interveni în afacerile interne sau externe ale unui stat american contra voinței acestuia*".[36]

După cum se observă, încetul cu încetul, documentele adoptate în anii războiului, care vădeau preocuparea pentru organizarea postbelică a lumii, se apropiau de ideile fundamentale ce vor fi conținute în viitorul **Pact al Societății Națiunilor**. Principii ca egalitatea între toate statele, dreptul de suveranitate asupra teritoriului național, inviolabilitatea acestui teritoriu, blamarea războiului de agresiune și nerecunoașterea posesiunilor obținute prin forță, neamestecul în treburile interne, acceptarea războiului de apărare, asistența reciprocă a statelor, rezolvarea conflictelor de orice natură pe cale pașnică etc., toate acestea vor fi statuate în documentul ce va sta la baza Societății Națiunilor.

De altfel, originile doctrinei președintelui W.Wilson asupra garanției teritoriale și asigurării păcii se găsesc într-un proiect de tratat panamerican prezentat de colonelul House (viitor expert american la Conferința păcii) Președintelui, la 16 decembrie 1914. În articolul 1 se arăta că statele se asociază în vederea unei *„garanții mutuale a integrității teritoriale și a independenței politice*".

---

[35] Apud Ch. Dupuis, *Une déclaration américane des droits et devoirs des nations*, în „Revue Générale de Droit International", 1917, p.300 și urm.

[36] *Ibidem*, p.311.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima manifestare oficială a Preşedintelui SUA în favoarea Societăţii Naţiunilor s-a produs într-un discurs ţinut în faţa organizaţiei *League to enforce Peace*, când a afirmat că *„toate naţiunile universului trebuie să instituie un fel de Ligă pentru a obţine ca dreptul să aibă precădere faţă de orice agresiune egoistă, pentru a evita ca o alianţă să se ridice contra altei alianţe ... deoarece trebuie un acord universal în vederea unui scop scump tuturor ... adică respectul absolut al dreptului popoarelor şi al umanităţii. Se va crea o forţă colectivă pentru a apăra dreptul ... ea va fi în serviciul păcii universale ... statele mici ale universului au dreptul la acelaşi respect al independenţei şi integrităţii teritoriale cu naţiunile mari şi puternice ... trebuie înfiinţată o asociaţie care să garanteze integritatea teritorială şi independenţa politică"*.[37]

În declaraţiile făcute de Preşedinte în faţa Senatului la 22 ianuarie 1917 privitor la negocierea unei păci fără învinşi şi fără învingători, se preciza: *„... pacea trebuie să fie însoţită de instituţia bine definită a unei forţe colective ... va fi necesar să se înfiinţeze o forţă spre a garanta trăinicia soluţiei adoptate"*. Preşedintele se referea şi la un sistem de garanţii care să nu facă deosebiri între statele mari şi statele mici. Un pas înainte în concretizarea formulei de organizare internaţională a fost discursul din 8 ianuarie 1918 în faţa Congresului, în care Wilson a dezvoltat cele „14 puncte". El se referea, de exemplu, la *„garanţii internaţionale pentru independenţa politică şi economică şi integritatea teritorială pentru România, Serbia şi Muntenegru* (punctul *11*); integritatea teritorială şi independenţa politică a Poloniei aveau să fie garantate prin *„convenţii internaţionale"* (punctul 13). Iar la punctul 14 se specifica în mod expres: *„Va trebui să se formeze o asociaţie generală între naţiuni în virtutea unei convenţii formale, cu scopul de a procura tuturor statelor, mari şi mici, garanţii mutuale pentru independenţa politică şi integritatea teritorială"*.[38] Aceste idei sunt reluate de Wilson în alte discursuri, declaraţii de presă etc. Aşa, de pildă, la 9 iulie 1918, el declara unor ziarişti americani că Aliaţii acţionează astfel încât *„lumea să nu aibă a se teme în viitor de agresiunea unei naţiuni împotriva alteia"*.

Primul proiect oficial privitor la Societatea Naţiunilor a fost elaborat de o Comisie numită de guvernul englez şi prezidată de **lordul Phillimore**, proiectul luând numele acestuia. El datează din 1918. Se referea la asistenţă mutuală, arbitraj, sancţiuni. Paralel, o comisie de jurişti francezi, condusă de **Léon Bourgeois,** a prezentat la 8 iunie 1918 un alt proiect care prevedea un întreg sistem de sancţiuni diplomatice, juridice, economice şi militare şi crearea unei forţe militare internaţionale care să asigure aplicarea sancţiunilor. Societatea preconizată în proiectul francez îşi propunea menţinerea păcii prin substituirea dreptului la forţă cu reglementarea paşnică a conflictelor, garantând totuşi statelor mari şi mici exercitarea liberă a suveranităţii lor.

Proiectele italiene prevedeau, de asemenea, asigurarea integrităţii teritoriale a statelor, admiţând dreptul de legitimă apărare. Se refereau deopotrivă şi la sancţiuni care puteau fi diplomatice, economice şi militare.

La rândul său, *proiectul german* oficial, supus Conferinţei de pace de delegaţia germană, avea în vedere soluţionarea paşnică **obligatorie** a tuturor conflictelor şi renunţarea **obligatorie** la război în toate cazurile; se interziceau tratatele secrete şi se preconiza crearea unei flote internaţionale. Membrii Societăţii îşi garantau mutual teritoriul şi se admitea doar războiul de apărare. În proiectul german, sancţiunile se aplicau atunci când un stat se opunea executării sentinţelor organelor competente ale

---

[37] W.Wilson, *Méssages, Discours, Documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, vol.I, p.77-79.

[38] *Ibidem*, p. 237-240.

https://biblioteca-digitala.ro

Societății și se prevedeau: ruperea relațiilor diplomatice, restricții în raporturile economice, în circulația persoanelor și a bunurilor, sancțiuni militare.

Proiectul elvețian, înaintat în ianuarie 1919, intitulat *Anteproiect de pact federal și statut constituțional al Ligii Națiunilor*, avea la bază principiile reglementării pașnice a tuturor conflictelor, publicitatea tratatelor, renunțarea la război.

Prin urmare, o dată cu sfârșitul războiului, ideea organizării păcii și securității într-o lume zguduită profund de patru ani de lupte, ocupație străină, privațiuni, pierderi umane și materiale imense, prinsese contur și se afla pe primul loc în ordinea de zi a Conferinței de pace. Astfel, chiar în ședința de deschidere, la **25 ianuarie 1919** a Conferinței, s-a luat decizia de constituire a *Comisiunii pentru Societatea Națiunilor*. Ea era compusă din 15 delegați (câte doi pentru fiecare dintre cele cinci mari puteri, ceilalți cinci reprezentând 19 state mai mici) și se afla sub președinția lui W. Wilson. În discursul inaugural la Conferința Păcii, **Raymond Poincaré** s-a referit în mod expres la misiunea amintitei comisii: *„Veți institui o Societate a Națiunilor care va fi suprema garanție contra noilor atentate la dreptul ginților. Organizată prin națiunile care s-au sacrificat pentru apărarea dreptului, ea va primi de la ele statutele și regulile sale fundamentale. Ea va fixa condițiuni cărora li se vor supune aderenții imediați sau viitori. Și, trebuind să aibă ca scop esențial de a preveni, în măsura posibilului, reînnoirea războiului, ea va căuta, înainte de toate, să facă respectată pacea pe care o va fi stabilit"*.[39]

Principiile fundamentale ale Societății Națiunilor au fost formulate în unanimitate de plenumul Conferinței de Pace la 25 ianuarie 1919: *„Este esențial, pentru menținerea statutului mondial pe care națiunile asociate au acum a-l stabili, să se creeze o Societate a Națiunilor, organ de cooperare internațională care va asigura îndeplinirea obligațiilor internaționale și va oferi garanții contra războiului; această societate, a cărei creațiune va face parte din tratatul general de pace, ar trebuie să fie deschisă oricărei națiuni civilizate, în care s-ar avea încredere să-i favorizeze scopurile; membrii Societății se vor întruni periodic în Conferințe Internaționale. Ei vor avea o organizație permanentă și un secretariat spre a urmări afacerile Societății în intervalul dintre conferințe"*.[40]

Textul definitiv al Pactului Societății a fost adoptat, după îndelungi dezbateri, de Conferința de Pace, la 28 aprilie 1919. Cu această ocazie **Paul Hymans**, delegatul unei țări cu *„interese limitate"*, Belgia, a rezumat astfel sensul Pactului: *„Începem astăzi o mare experiență și, pentru a reuși, ea trebuie să fie ajutată de bunăvoința popoarelor, de încrederea lor, de cooperarea loială, și să fie urmată de guverne și popoare"*.[41]

La prima adunare generală a Societății Națiunilor, în noiembrie 1920, s-au precizat câteva trăsături definitorii ale organizației, astfel: *„Societatea Națiunilor nu este un «super-stat» tinzând a absorbi suveranitățile și a le pune sub tutelă. Ea caută a stabili între state relațiuni amicale, a le apropia unele de altele prin crearea unei jurisdicții internaționale permanente și prin alte numeroase organe care vor studia din același punct de vedere problemele financiare, economice și comerciale. Societatea Națiunilor va putea contribui la preîntâmpinarea crizelor îngrijorătoare. Există o morală pentru națiuni ca și pentru indivizi. Fără să căutăm a nesocoti trăsăturile care*

---

[39] George Sofronie, *Concepția franceză despre Societatea Națiunilor (în 1919 și azi)*, Cluj, Tipografia Cultura, 1936, p.7.

[40] Apud David Hunter Miller, *La constitution de la Société des Nations*, în *„Ce qui se passa réelement a Paris"*, p.311-314.

[41] Apud Ovidiu Al.Vlădescu, *Problema sancțiunilor în dreptul internațional public*, p.87.

https://biblioteca-digitala.ro

disting diversele seminţii şi naţionalităţi, fără să căutăm a altera originalitatea popoarelor şi facultăţile care le sunt proprii, să ne sforţăm a asigura colaborarea tuturor la opera comunităţii".[42]

În perspectiva istoriei, se poate aprecia că această caracterizare reflectă în întregime punctul de vedere şi speranţele statelor mici şi mijlocii asupra cărora se exercitase politica de forţă şi dictat, politica „*compensaţiilor*" şi a „*echilibrului de forţe*", politica „*protectoratului*" marilor puteri, la care se adăugau vicisitudinile războiului abia încheiat. Aceste state „*cu interese limitate*" erau interesate în cel mai înalt grad în lichidarea tocmai a politicii de forţă şi dictat în viaţa internaţională şi învestirea acestui organism nou creat, Societatea Naţiunilor – care prin însăşi titulatura sa sugera egalitatea între naţiuni –, cu forţa necesară asigurării suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a tuturor statelor, înlăturând totodată războiul din viaţa internaţională, democratizării relaţiilor între state.

În această ordine de idei, foarte semnificative sunt cuvintele rostite de **Louis Barthou** (personalitate de prim rang a vieţii politice şi culturale franceze, deputat) în iunie 1919, în raportul prezentat Camerei Deputaţilor a Franţei în vederea ratificării tratatului de pace cu Germania: „*Inserând Pactul Ligii Naţiunilor în fruntea tratatului de pace ale cărui prime 26 de articole formează prima parte, Conferinţa de la Versailles a marcat faptul că* [textul] *Pactului nu constituie un preambul* [al tratatului de pace], *ci cheia de boltă care asigură echilibrul întregului edificiu. Totul* – sublinia Barthou – *este legat de acest Pact fundamental. El deschide o eră nouă şi pregăteşte viitorul*",[43] iar **Georges Clemenceau** accentua încă o idee de mare valoare: „*Principalul merit al acestei încercări de pacificare durabilă este acela de a fi căutat, pentru prima dată în istorie, să obţină stabilirea justiţiei între popoare care, până atunci, nu trăiseră decât într-un regim de violenţă*".[44]

Principiile şi obiectivele fundamentale pe care le propunea Societatea Naţiunilor în întreaga sa activitate erau formulate fără echivoc în Preambulul Pactului: „*Înaltele Părţi Contractante, considerând că, pentru a dezvolta cooperarea între naţiuni şi pentru a garanta pacea şi securitatea este nevoie: să accepte unele obligaţii de a nu recurge la război; să observe riguros prescripţiile dreptului internaţional, recunoscute de altfel ca reguli de conduită efectivă a guvernelor; să facă să domnească justiţia şi să respecte scrupulos toate obligaţiile tratatelor în raporturile mutuale ale popoarelor organizate*".[45] Era pentru prima dată când se preconiza înlocuirea violenţei din raporturile interstatale printr-un sistem întemeiat pe principiile dreptului internaţional, pe obligaţiile tratatelor, pe respectul reciproc şi cooperarea internaţională.

Garanţia integrităţii teritoriale şi a independenţei politice a statelor era vizată de articolul 10 al Pactului: „*Membrii Societăţii se angajează să respecte şi să menţină contra oricărei agresiuni din afară, integritatea teritorială şi independenţa politică prezentă* (*présente* – în textul francez, *existing* în cel englez) *a tuturor membrilor Societăţii. În caz de agresiune, ameninţare sau pericol de agresiune, Consiliul avizează asupra mijloacelor de a asigura executarea acestei obligaţii*".

---

[42] *Arh.MAE*, Fond Geneva, vol.I, raport 3205, Berna, 19 nov.1920, intitulat: *Prima întrunire a Societăţii Naţiunilor*, Geneva, 15 noiembrie 1920.

[43] *Chambre des Députés, sisième législature, séssion de 1919, Rapport général fait au nom de la Commission chargée d'examiner le projet de loi portant approbation du Traité de paix conclu à Versailles le 28 juin 1919, par M. Louis Barthou, député*, Paris, Imprimerie de la Chambre des Deputés, 1919, p.24.

[44] Georges Clemenceau, *Grandeurs et misères d'une victoire*, Paris, Plon, 1930, p.141.

[45] *Le Pacte de la Société des Nations*, Genève, 1919, p.7.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest articol stabileşte, după cum se observă, în primul rând, angajamentul respectării integrităţii teritoriale şi a independenţei politice a statelor membre ale Societăţii şi apoi angajamentul menţinerii acestei integrităţi teritoriale şi independenţe politice contra oricărei agresiuni provenite din exterior. Articolul 10 reprezenta o garanţie şi o expresie a principiului fundamental de drept internaţional *Pacta sunt servanda*, garantând în special tratatele de pace cu prevederile lor teritoriale. Evident că nu era vorba de o ordine teritorială stabilită prin forţă, ci de una statornicită pe principiul libertăţii naţiunilor, dar încă de la început s-a manifestat tendinţa de a se da o interpretare mai largă sensului acestui articol. Astfel, juristul Olof Hoijer, care a făcut o amplă analiză a Pactului, scria: *„Integritatea teritorială şi independenţa politică ce trebuie respectate nu sunt, obligatoriu, acelea care existau în momentul încheierii păcii, deoarece în independenţa politică şi frontierele statelor pot interveni modificări prin mijloace legitime. Pactul admite în mod explicit această posibilitate. Obiectul articolului 10 nu este de a stabili, în mod forţat, permanenţa himerică a statutului mondial în 1919, de a perpetua «ad aeternitatem» organizarea teritorială şi politică aşa cum există în epoca recentelor tratate de pace"*. El era de părere că autorii pactului *„n-au vrut să dea contururilor teritoriale desenate prin tratatele de pace o imuabilitate rigidă şi nici să ridice în faţa curentelor naturale ale evoluţiei popoarelor un baraj indestructibil"*.[46]

Punctul acesta de vedere făcea aluzie la opoziţia manifestată, chiar de la prima Adunare a Societăţii, în 1920, faţă de articolul menţionat, Canada cerând chiar anularea lui. Comisia amendamentelor[47] a prezentat în septembrie 1921 un raport în care a dat următoare interpretare articolului 10: *„Articolul 10 nu are drept obiect stabilirea pe veci a statutului teritorial. Sensul său este numai de a împiedica în viitor schimbări teritoriale efectuate prin violenţă. Articolul 10 este aplicabil chiar în cazul violării de fapt a integrităţii teritoriale şi a independenţei politice, adică atunci când scopul atacantului nu este de a-şi anexa un teritoriu sau de a micşora independenţa politică a unui stat"*. Luând drept bază raportul susmenţionat, Comisia amendamentelor a optat pentru o rezoluţie interpretativă care, precizând că *„articolul 10 este un articol fundamental în economia sistemului înfiinţat de Pact"*, propunea o formulă intermediară în sensul textului menţionat din raport. Discuţiile foarte aprinse generate de conţinutul propunerilor de amendament au determinat decizia Consiliului de a consulta statele membre; în favoarea amendamentului s-au pronunţat Austria, Bulgaria, Ungaria, Portugalia, Bolivia, Canada şi Uruguay. Guvernul român a dat următorul răspuns chestiunii amendamentului: *„Articolul 10 ... constituie după noi, garanţia cea mai eficace contra oricărei încercări de agresiune tinzând să schimbe ordinea teritorială stabilită prin tratatele de pace. A înlătura acest articol înseamnă deci a lua Pactului unul din atributele sale esenţiale; pe de altă parte, a-l atenua prin clauze ce fac să depindă aplicaţiunea sa de aprecierea Consiliului –, ar slăbi întinderea efectivă a clauzei de garanţie reciprocă ..."*.[48]

În final, Adunarea Generală n-a aprobat amendarea articolului 10 din Pact în sensul amintit mai sus.

---

[46] Olof Hoijer, *Le Pacte de la Société des Nations. Commentaire théorique et pratique*, Editions Spes, Paris, 1926, p.182.

[47] A fost creată de Consiliul S.N. la 21 februarie 1921 ca urmare a discuţiilor aprinse purtate pe marginea acestui articol, provocate de propunerea Canadei de abolirea lui.

[48] *Procès-verbaux de la I-e Commission*, 1923, p.52-53

https://biblioteca-digitala.ro

În legătură directă cu respectarea şi apărarea integrităţii teritoriale şi a independenţei naţionale se află principiul solidarităţii statelor membre, astfel încât o agresiune sau o tentativă de agresiune la adresa unui stat membru al Societăţii declanşa acţiunea solidară a celorlalte state membre în favoarea celui atacat, consacrându-se totodată abolirea indirectă a războiului de agresiune ca mijloc de reglementare a conflictelor între state. În acelaşi timp, fiecare stat membru avea nu numai beneficiul de a fi apărat de ceilalţi membri ai Societăţii, dar şi obligaţia de a contribui la menţinerea şi consolidarea ordinii internaţionale existente.

Garanţia integrităţii teritoriale şi a independenţei politice prevăzută la articolul 10, a fost completată în articolele 12, 13, 14 şi 15 cu prevederi care se refereau la sistemul de aplanare a conflictelor – procedura de arbitraj sau reglementare judiciară, avizul consultativ al Curţii Permanente de Justiţie Internaţională, medierea exercitată de Consiliu.

Intervenţia în favoarea păcii era una dintre valorile fundamentale ale Societăţii Naţiunilor. Era un drept şi o obligaţie a statelor membre. Ea se exercita şi atunci când era vorba de state ce nu făceau parte din Societate, aşa cum se specifica în articolele **11** şi 17. Foarte relevantă ni se pare observaţia juristului Robert Redslob, după care recurgerea la măsuri coercitive pentru menţinerea păcii era o noutate: „*Legitimitatea unei intervenţii umanitare de un stil nou: intervenţia pentru pace. Ea n-ar putea fi justificată* – spunea el – *decât printr-o altă teză încă şi mai largă şi mai generoasă: teza dreptului la pace, drept general aparţinând tuturor popoarelor şi al cărei caracter de postulat se extinde asupra întregii lumi*".[49] Şi el adăuga: „*Teză îndrăzneaţă, teză de avangardă, dar care se înscrie în spiritul timpului nostru. Ea se sprijină pe concepţia unei vaste solidarităţi pentru apărarea dreptului ginţilor, bun al umanităţii, indispensabil evoluţiei popoarelor moderne ale căror destine sunt legate între ele prin necesităţi obiective*".

Articolul 16 reprezenta unul dintre principalele elemente ale sistemului juridic al Pactului, el cuprinzând *sancţiunile* ce se aplicau statelor care nu ar fi respectat obligaţiile asumate ca membre ale Societăţii.

a) **Sancţiunile economice** rezultau din următoarele prevederi:

1. Statele membre trebuie să rupă toate relaţiile financiare şi comerciale cu statul care a violat Pactul.

2. Ele sunt obligate să interzică toate raporturile între naţionalii lor şi cei ai statului care a violat Pactul.

3. Statele membre trebuie să înceteze toate legăturile financiare, comerciale sau personale între naţionalii lor şi naţionalii oricărui stat, membru sau nu al Societăţii, care a violat Pactul.

Toate aceste prevederi aveau drept scop izolarea economică a statului vinovat. Sancţiunile economice aveau un caracter automat. Este de menţionat că interdependenţa economică între state, foarte strânsă, putea avea consecinţe dintre cele mai grave asupra statului agresor, supus sancţiunilor economice. Pe de altă parte, decizia privind ruptura de pact în care s-ar fi aflat agresorul aparţinea fiecărui membru al Societăţii; deci, principiul bunei-credinţe, al loialităţii reciproce este definitoriu în cazul aplicării sancţiunilor economice. Acestea erau automate.

b) **Sancţiunile militare** rezultau din recomandările Consiliului către membrii Societăţii privitor la efectivele militare navale sau aeriene cu care ar contribui la

[49] Robert Redslob, *Sécurité*, în „D.D."

https://biblioteca-digitala.ro

formarea unei forțe armate internaționale. Misiunea acesteia ar fi fost aceea de a repune în drepturi Pactul. Este de precizat că această recomandare era *morală.*

Articolul 16 prevedea în alineatul 2 că, în caz de recurgere la război, Consiliul avea obligația să recomande guvernelor interesate membre ale Societății, efectivele militare navale sau aeriene reprezentând contribuția fiecăruia la alcătuirea unei forțe armate menite să impună respectarea angajamentelor luate de către statul violator.

Sancțiunile militare nu mai interveneau automat, ca acelea economice.

Specialiștii în materie au interpretat sancțiunile militare fie ca 1) obligatorii, fie ca 2) facultative. Caracterul obligatoriu ar fi trebuit să derive dintr-o decizie a Consiliului și nu dintr-o recomandare, așa cum specifică Pactul. Juristul român George Sofronie vedea în sancțiunea militară o obligație morală a membrilor Societății și nu una juridică. Caracterul facultativ reieșea atunci din faptul că ele derivau dintr-o recomandare a Consiliului, cu alte cuvinte erau lăsate la libera voință a statelor; totodată, lipsa unei forțe armate permanente cu caracter internațional făcea și mai problematică o intervenție militară a statelor, având misiunea de a sancționa agresiunea și a restabili *statu-quo-ante.*

Este de menționat că au existat, de-a lungul anilor, tentative de constituire a unei astfel de forțe militare internaționale. Astfel, cu ocazia plebiscitului din zona Saare, Consiliul Societății Națiunilor, prin Rezoluția sa din 8 decembrie 1934, a acceptat propunerea engleză de organizare a unei armate prin colaborarea Angliei, Italiei, Suediei și Olandei cu scopul de a supraveghea buna desfășurare a plebiscitului. Tot așa, doi ani mai înainte, André Tardieu a propus, la 5 februarie 1932, formarea unei forțe internaționale în felul următor: 1) Punerea la dispoziția Societății Națiunilor a aviației civile și de bombardament. 2) Crearea unei forțe internaționale de poliție la dispoziția Societății pentru prevenirea războiului. Această forță militară avea misiunea atât de a reprima, cât și de a da un ajutor imediat victimei agresiunii. În concepția franceză, ar fi intervenit militar numai puterile cele mai apropiate geografic de statul atacat, înțelegând prin aceasta un fel de alianță regională.

Ideea înființării unei forțe de poliție internațională a fost evocată și de grupul de lucru anglo-german intitulat *The New Commonwealth Society.* Pe baza principiului că pacea trebuie să se bazeze pe justiție, acest grup propunea ca o autoritate internațională să exercite funcția legislativă, iar autoritatea respectivă să fie dotată cu o forță militară care să asigure respectarea legilor. Autoritatea internațională ar fi avut în subordine un „tribunal de echitate" cu misiunea de a hotărî asupra tuturor diferendelor ce ar fi pus în primejdie pacea lumii și o forță de poliție internațională care să împiedice agresiunea.

c) **Excluderea din Societate** a statului vinovat de violarea Pactului prevăzută în aliniatul 4 al articolului 16 era cea mai dură sancțiune. Ea era luată *„prin votul tuturor celorlalți membri ai Societății reprezentați în Consiliu"*, prin urmare în unanimitate, dar prin excluderea statului vinovat. Această sancțiune luată prin decizia (în unanimitate) a Consiliului, era și ea obligatorie. Este de remarcat, însă, că solidaritatea internațională ce ar fi stat la baza unei astfel de sancțiuni nu s-a realizat niciodată în cele două decenii de existență a Societății. Ea ar fi putut avea un rol foarte mare în prevenirea nu numai a războiului, ci și a oricăror acte de violare a Pactului, în situația când statul-violator, exclus din comunitatea internațională, ar fi avut de suportat o izolare totală, din partea tuturor membrilor Societății. Or, evoluția relațiilor internaționale a fost de așa natură, încât încălcările tratatelor de pace, deci ale Pactului Societății Națiunilor, au devenit încetul cu încetul *„fapte împlinite"* în fața cărora Societatea s-a dovedit neputincioasă.

d) **Alte sancțiuni**. Ruperea relațiilor diplomatice între statele membre și statul agresor, precum și nerecunoașterea achizițiilor teritoriale obținute prin război nu erau

https://biblioteca-digitala.ro

prevăzute în Pact, dar aceste neîmpliniri au fost corijate prin tratate ulterioare sau amendamente la articolul 16 al Pactului. Astfel, în 1932, Adunarea Societății Națiunilor, referindu-se la conflictul chino-japonez, a proclamat: „*Membrii Societății Națiunilor sunt obligați să nu recunoască nici o situație, nici un tratat și nici un acord care ar putea fi obținute prin mijloace contrare Pactului Societății Națiunilor sau Pactului de la Paris*" (actul prin care războiul a fost exclus dintre mijloacele de reglementare a relațiilor între state).

Toate aceste sancțiuni aveau ca scop izolarea statului aflat în ruptură de Pact. Dacă, într-un fel sau altul, primele două categorii de sancțiuni se puteau aplica în virtutea principiului bunei credințe a statelor și a moralității civice internaționale, sancțiunile militare doar „se recomandau" statelor de către Consiliu. Societatea ca atare nu dispunea de o forță militară internațională care să poată fi folosită atunci când ordinea internațională, pacea și securitatea erau în pericol. Eforturile făcute de mulți juriști și oameni politici, în vremea dezbaterii Pactului, au fost zadarnice. (Léon Bourgeois, juristul francez căruia i se datorează chiar un proiect de înzestrare a organizației cu o forță armată). Categoria sancțiunilor militare cuprindea, în concepția sa, limitarea armamentului fiecărui stat și constituirea unei forțe armate internaționale. Aceasta din urmă trebuia să asigure aplicarea sancțiunilor „*pe uscat și pe apă*". Un serviciu permanent de Stat-major internațional ar fi fost însărcinat să organizeze și să conducă eventualele operațiuni militare. Proiectul francez a eșuat din multiple cauze, ca și alte propuneri privitoare la aceeași chestiune. Una dintre principalele cauze rezidă în aprehensiunile statelor, în special ale celor mici și mijlocii, față de ideea constituirii unei „*forțe militare internaționale*" care ar fi putut, la un moment dat, să-și depășească atribuțiile și să se erijeze în „*jandarm internațional*", ca odinioară Sfânta Alianță. După terminarea unui sângeros și îndelungat război, popoarele respingeau orice tentativă care ar fi amintit de tendințele dictatoriale ale unor mari puteri. Statele care-și puneau cele mai arzătoare speranțe de pace în Societatea Națiunilor, observa Olof Hoijer, „*nu erau deloc dornice, în 1919 și nici mai târziu, să adopte o soluție care implica în mod net o abdicare în profitul ideii de suprastat*".[50]

Această încredere în **valorile morale** ale Pactului o sublinia și Președintele Wilson în fața Senatului american când spunea, referitor la același articol 16: „*Avem de a face cu o foarte solemnă și gravă obligație morală. Ea aparține doar conștiinței, nu și dreptului*".[51] Însuși Léon Bourgeois, într-o conferință ținută la 21 ianuarie 1922, la Institutul pentru înalte studii internaționale de la Geneva, afirma: „*Societatea Națiunilor din care fac parte 47 de state, este codul pașnic unde se definesc drepturile și datoriile, unde se formulează regulile și unde se stabilește conduita morală a statelor. Ea va fi școala practică a moralei universale*".[52]

Asistența mutuală formulată ca principiu în articolul 10 era precizată, din punctul de vedere al punerii ei în aplicare, în articolul 16. Era vorba, în primul rând, de sprijinul reciproc „*pentru a reduce la minimum pierderile și inconvenientele*" ce puteau rezulta din aplicarea sancțiunilor economice și financiare; era vorba, în al doilea rând, de asistența mutuală prin care statele membre „*să poată rezista la orice măsură specială îndreptată contra unuia dintre ele de către statul aflat în ruptură de Pact*". În al treilea rând, această asistență se putea realiza în „*facilitarea trecerii prin teritoriul* [statelor membre] *a forțelor* [armate] *ale oricărui stat membru care participă la o acțiune*

[50] Olof Hoijer, *op.cit.*, p. 315.
[51] *Ibidem*, p. 316.
[52] „*Revue de Genève*" / 20 febr. 1922.

https://biblioteca-digitala.ro

comună pentru a face să se respecte angajamentele Societății". Dar, dificultatea în punerea în practică a asistenței mutuale, indiferent cum ar fi fost ea, consta în necesitatea adoptării și coordonării măsurilor legislative de ordin intern. Cu alte cuvinte, organizarea asistenței mutuale nu a fost realizată de articolul 16 și nici de alt articol al Pactului.

Amendamentele propuse la articolul 16 nu au adus îmbunătățiri substanțiale din punctul de vedere expus mai sus.

Articolul 19 al Pactului avea următoarea formulare: „*Adunarea poate, din când în când, să invite membrii Societății să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile, precum și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii*".

Din capul locului, tendința ce s-a remarcat din partea statelor nemulțumite de prevederile Tratatelor de pace a fost invocarea acestui articol **19** pentru a se cere revizuirea unor clauze ale tratatelor, în special a celor teritoriale și economice. Despre chestiunea amintită, Titulescu spunea: „*În Pactul Societății Națiunilor există un articol 19, faimos prin specula ce s-a făcut în jurul lui, care dispune că, Adunarea poate, din timp în timp, să invite pe membrii Societății de a proceda la un nou examen al tratatelor devenite inaplicabile, precum și al situațiunilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii. În ce privește tratatele, revizuirea nu este prevăzută deci decât pentru tratatele devenite inaplicabile, adică pentru clauzele în curs de executare, pentru care se constată că aplicațiunea nu este posibilă. Or* – sublinia el – *clauzele teritoriale sunt deja aplicate. Revizuirea lor este deci, juridic, inaplicabilă*".[53]

Într-adevăr, articolul **19 nu consacra revizuirea tratatelor,** ci doar **reexaminarea** acelora devenite **inaplicabile**. Acest articol nu putea fi înțeles decât în corelare cu articolul 10, care consacra respectarea integrității teritoriale și a independenței naționale a statelor. Pe de altă parte, nici o modificare de frontieră nu se putea efectua decât cu consimțământul tuturor părților interesate.

Revizuirea prin forță cădea sub incidența **sancțiunilor** cuprinse în articolul **16**. În ceea ce privește procedura prevăzută în Pact, regula unanimității era necesară chiar și numai pentru „*invitarea*" adresată statelor.

În fine, dacă ne referim la clauzele teritoriale ale tratatelor de pace, ele practic nu puteau fi vizate de articolul 19 pentru că tratatele de pace din 1919-1920 n-au făcut decât să înregistreze în textele lor o configurație teritorială ce se realizase plebiscitar, cu multă vreme înainte de deschiderea lucrărilor Conferinței.

Un răspuns în acest sens l-a dat Comisia de juriști a Societății la cererea Boliviei, în septembrie 1921, de revizuire a tratatului de pace cu Chile din 1904: respingându-se solicitarea Boliviei, s-a precizat că Societatea „*nu poate să modifice nici un tratat, modificarea tratatelor căzând în competența statelor contractante*".[54]

Sistemul mandatelor internaționale

Articolul 22 al Pactului Societății Națiunilor a stabilit trei categorii de mandate:

Mandatele A erau constituite din fostele teritorii turcești care intraseră în administrarea diverselor puteri, cum s-a arătat mai sus. Se considera că populațiile din acele teritorii au ajuns la un anumit grad de dezvoltare care permitea o recunoaștere provizorie a independenței lor cu condiția de a se supune administrației unui mandatar până se vor putea conduce singure. După cum s-a văzut, mandatele s-au împărțit prin

[53] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p.410.

[54] *Arh. MAE*-Paris, Série: S.D.N., Sous-série: Le Pacte de la S.D.N., vol.26, p.3-8.

https://biblioteca-digitala.ro

tratate mai mult sau mai puţin secrete între marile puteri, fără să se ţină seama de statele în cauză. Irakul a fost recunoscut independent, sub mandat britanic.

În 1926, între Mare Britanie şi Irak s-a încheiat un tratat prin care se menţinea mandatul 25 de ani dacă Irakul n-ar fi intrat între timp în Societatea Naţiunilor. Deşi acest lucru s-a petrecut în 1932, Marea Britanie şi-a menţinut poziţiile în Irak.

Siria şi Libanul au intrat sub mandatul Franţei. Aceasta le-a împărţit în patru guvernăminte: Damasc, Alep, Liban, Aluiti, din care dorea să formeze o federaţie siriană. Sistemul de administrare consta în desfiinţarea capitulaţiilor, autonomia comunităţilor religioase, dreptul de a avea trupe naţionale. Mandatarul avea dreptul de a le transforma în baze militare. Din cauza răscoalelor permanente din Siria şi Liban, Franţa a încheiat un tratat cu Siria şi altul cu Libanul în 1936, care prevedea alianţa între cele două ţări în momentul în care Siria ar fi ieşit de sub mandat, după modelul tratatului anglo-irakian. Amestecul Turciei a agravat mişcările şi tulburările din Siria. În 1938, Franţa a acceptat ca acest teritoriu să se declare republică, numită Hatai, sub mandatul său.

Palestina a intrat sub mandat britanic, acesta exercitându-se cu duritate motivată de răscoalele permanente din 1921, 1929, 1933, de luptele dintre evrei şi arabi. În 1936, tulburările interetnice au ajuns la un grad de violenţă foarte mare, aşa încât o Comisie de anchetă a ajuns la concluzia că mandatul era inexecutabil şi propunea formarea a două state: *evreu* şi *arab*, legate prin alianţe de Marea Britanie şi incluse ca membre în Societatea Naţiunilor. Rămâneau sub regim de mandat Ierusalimul şi Bethleemul, care trebuia să fie unite cu marea printr-un coridor.

Tulburările arabo-evreieşti s-au perpetuat, forţa de dominaţie engleză fiind tot mai puternică.

În ceea ce priveşte Egiptul, el se afla din 1914 sub protectoratul britanic, recunoscut ca atare în articolul 147 al Tratatului de la Versailles. În urma unor mari frământări, Anglia a recunoscut formal independenţa Egiptului în 1922, dar şi-a păstrat privilegii care anulau această independenţă. Rupte şi reluate în mai multe rânduri, raporturile anglo-egiptene au fost foarte încordate până în vremea conflictului italo-etiopian. În 1936, în august, din necesitatea siguranţei exploatării Canalului de Suez, s-a încheiat tratatul de la Londra prin care se recunoştea independenţa reală a Egiptului, acest stat intrând în Societatea Naţiunilor.

Aşadar, Pactul Societăţii Naţiunilor, **parte integrantă a tuturor tratatelor de pace, constituia, împreună cu acestea, garanţia generală cea mai largă a ordinii teritoriale şi politice existente după 1918**. El consacra principiul naţionalităţilor, care stătea la baza actelor de autodeterminare, constituire, reconstituire, desăvârşire a statelor, în 1918. Luate în ansamblu, documentele menţionte răspundeau cerinţelor timpului, necesităţii de progres şi pace. Ele reflectau concepţii, teze, idei noi, progresiste, ce concluzionau o lungă perioadă de căutări, de încercări de a se găsi formule pentru o organizare politică internaţională din care să fie excluse violenţa, războiul, liberul arbitru, inegalitatea între state şi naţiuni.

Pactul Societăţii Naţiunilor – concretizând prima experienţă de acest fel din istorie – a încercat să stabilească un raport direct între pace şi justiţia internaţională şi, în parte, a reuşit. Pactul, departe însă de a fi perfect, era perfectibil; aceasta însă cerea o lealitate desăvârşită din partea tuturor membrilor, încredere reciprocă deplină, o moralitate internaţională fără fisuri. Or, toate acestea au rămas în faza de deziderat.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL VI

ORGANIZAREA PĂCII ŞI SECURITĂŢII GENERALE DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Consideraţii generale

Odată războiul sfârşit şi tratatele de pace încheiate, oamenii politici ai timpului, mai ales reprezentanţi ai marilor puteri învingătoare, s-au întrecut în a elogia opera Conferinţei de la Paris, în a formula angajamente privind respectarea tratatelor, a noii ordini create de acestea. Aşa, de pildă, **Alexandre Millerand**, şeful cabinetului francez, declara la **22 ianuarie 1920**: *„Executarea tratatului de pace de la Versailles va fi lege pentru noi. O vom sluji fără violenţă, fără slăbiciune, cu o nestrămutată fermitate"*[1]. O lună mai târziu, în *Mesajul* adresat naţiunii franceze cu ocazia alegerii sale ca preşedinte al Republicii, el sublinia din nou: *„Tratatul de la Versailles constituie, împreună cu instrumentele diplomatice ce l-au însoţit, noua cartă a Europei şi a lumii. Diplomaţia noastră va veghea ca el să fie executat cu stricteţe"*[2].

La Londra, premierul **Lloyd George** exprima aceeaşi idee: *„Clauzele păcii n-au nevoie să fie revizuite. Înainte de toate trebuie ca Germania să dovedească în mod clar că are intenţia să execute tratatul până la limita extremă a resurselor ei"*, precizând că *„un tratat violat este o ameninţare de război"*[3]. În fine, în aprilie 1920, la **Conferinţa de la San Remo**, guvernele aliate au ţinut să afirme din nou că *„sunt unanim decise să menţină integral clauzele tratatului de la Versailles"*, observând că *„orice idee de revizuire a Tratatului de Versailles trebuie exclusă în mod formal. Nu se poate vorbi de revizuirea tratatului, ci de aplicarea lui"*[4].

Aceste luări de poziţie exprimau mai mult un deziderat decât o realitate, deoarece disensiunile şi contradicţiile între cei mari, vizibile încă din perioada negocierii tratatului de pace, s-au afirmat cu tot mai multă pregnanţă în primii ani postbelici. Reminiscenţele concepţiei despre *„echilibrul puterilor"*, despre *„compensaţii"* pe seama terţilor etc., toate ascunzând de fapt tendinţe şi planuri expansioniste, de revanşă, s-au oglindit în modul de abordare de către marile puteri a problemelor internaţionale acute, în diplomaţia secretă, în aranjamente cu ţelul de a schimba, în perspectivă, statutul politic şi teritorial al lumii. Această situaţie evolua în contextul incertitudinilor create de desfăşurarea negocierilor la Conferinţa de pace, al regimului discriminatoriu aplicat statelor mici, manifestării de divergenţe între marile puteri în problemele fundamentale ale organizării păcii, în problemele coloniale.

---

[1] Apud André Tardieu, *La Paix*, Préface de Georges Clémenceau, Paris, Payot, 1921, p. 477.
[2] *Ibidem*, p. 479.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă în anii războiului s-au afirmat idei generoase despre pacea „fără învingători şi învinşi", aşa cum am avut prilejul să arătăm mai sus, în realitate, **tratatele de pace au fost tratate ale învingătorilor impuse nu numai învinşilor, dar şi statelor mici, indiferent că fuseseră într-o tabără sau în cealaltă**, chiar dacă *principiul naţionalităţilor*, a cărui aplicare schimbase fizionomia teritorială şi politică pe o mare suprafaţă a Europei, fusese acceptat ca atare.

O problemă care a complicat situaţia internaţională şi a determinat regrupări de forţe a fost aceea a **răsturnărilor politice din Rusia.**

Marile tulburări din Rusia din ultimele luni ale anului 1917 cereau imperios noii puteri încheierea grabnică a unei păci – ceea ce a dus la cunoscuta propunere sovietică de întrunire a unui Congres de pace la Stockholm, propunere respinsă de guvernele aliate. După încheierea armistiţiului cu Germania, s-a întrunit conferinţa pentru pace dintre Puterile Centrale şi Rusia la **Brest-Litovsk**. Condiţiile ruseşti erau următoarele: 1) Evacuarea tuturor teritoriilor ocupate şi nici o anexiune; 2) Restabilirea independenţei violate a tuturor naţiunilor; 3) Aplicarea dreptului la autodeterminare prin plebiscit pentru ca fiecare naţiune să poată alege statul căruia i se va alătura; 4) Ocrotirea minorităţilor naţionale; 5) Nu se va plăti nici o despăgubire de război; 6) Libertate economică completă pentru statele mari şi mici, iar chestiunile coloniale să fie rezolvate pe baza aceluiaşi principiu. Centralii n-au acceptat astfel de principii, iar Germania şi-a continuat înaintarea pe teritoriul rus. Constrânse de împrejurări, Rusia sovietică şi Ucraina au încheiat pacea de ieşire separată din război, în condiţii diferite faţă de cele mai sus expuse.

Important de reţinut este faptul că la Brest-Litovsk s-au pus bazele unei largi cooperări sovieto-germane pe toate planurile. În al doilea rând, ieşirea separată din război a Rusiei a dezorganizat frontul româno-rus, a creat o izolare totală a României, aducând-o în situaţia de a accepta ea însăşi o pace separată cu Centralii, în mai 1918 („pacea" de la Bucureşti), pentru a se putea salva de la un dezastru total. Pe alt plan, prăbuşirea frontului răsăritean a adus mari prejudicii Aliaţilor. A rezultat organizarea unei mari campanii militare în Rusia, contra bolşevicilor. În aprilie 1918, la Vladivostok au debarcat trupe britanice şi japoneze, franceze, italiene şi americane. La Murmansk şi Arhanghelsk au debarcat alte trupe aliate, făcând legătura cu armatele ruse albe şi unităţile cehe din Siberia, germanii aflându-se în bazinul Donetului, Ucraina, ţările baltice. Aliaţii şi-au împărţit Rusia în zone de influenţă: Anglia în Marea Albă, Caucaz, Asia Centrală, Franţa în Marea Neagră, Polonia, Crimeea, Ucraina, Japonia în Siberia orientală. În 1920, polonezii au declanşat o ofensivă fulgerătoare. Luptele sângeroase din aceşti ani s-au încheiat cu retragerea armatelor străine din Rusia, înfrângerea albgardiştilor şi aplanarea războiului polono-rus prin pacea de la Riga.

Totuşi, spectrul bolşevismului prefigura o nouă problemă la scară mondială. Crearea **Kominternului** (a III-a Internaţională, Comunistă) în 1918 avea rolul de a pune în mâna sovietelor un instrument prin care se manevrau partidele comuniste ce apăreau în mare număr – tot atâtea „secţii" ale Internaţionalei a III-a, avanposturi ale politicii sovietice de expansiune politico-teritorială. Mişcările revoluţionare din anii 1919-1920 se plasează sub sloganul „*revoluţiei mondiale*" al cărei scop final era crearea unei republici sovietice fără frontiere ca urmare a zdrobirii capitalismului de către proletariatul din toate ţările, unit pe o platformă comună de luptă.

https://biblioteca-digitala.ro

Consolidarea puterii sovietice în Rusia a determinat, însă, o regândire a strategiei raporturilor cu această țară. Primele recunoașteri au venit din partea statelor de la frontiera de Vest – Polonia, Finlanda, Estonia și Letonia. Urmează Afganistanul și Turcia în 1921, aceasta din urmă având vechi și substanțiale raporturi de prietenie cu Rusia sovietică. Concomitent, în 1920 s-a ridicat blocada economică; Marea Britanie a încheiat un tratat comercial cu Rusia, sperând să obțină neamestecul acesteia în chestiunile privind pe musulmanii din Imperiul britanic. Austria, Danemarca, Germania, Italia, Cehoslovacia s-au orientat în același fel.

Guvernul englez al lui Ramsey MacDonald a recunoscut *de jure* guvernul sovietic în ianuarie 1924. În octombrie același an, guvernul francez al lui Edouard Herriot a recunoscut, la rându-i, statul sovietic.

În ceea ce privește politica externă a Rusiei sovietice, ea a urmat aceleași coordonate vechi: Marea Baltică, Marea Mediterană, Dunărea, Marea Neagră, Europa Centrală și de Sud-Est. Exclusă de la lucrările Conferinței de pace din 1919-1920, supusă blocadei economice, înfruntând pe teritoriul său armatele coalizate străine și albgardiste, concomitent cu manifestările violente ale tulburărilor sociale interne, cu criza economică, Rusia sovietică a găsit un sprijin prețios în Germania de la Weimar, supusă la rându-i constrângerilor economico-financiare-militare ale tratatului de pace de la Versailles. Două state mari, Germania și Rusia, așezate la extremitățile continentului european s-au regăsit pe o platformă comună. **Revanșismul german la Vest și imperialismul Rusiei bolșevice la Est – iată cele două mari pericole la adresa păcii și securității postbelice așa imperfectă cum era ea.**

Foarte sensibilă, prin însăși poziția sa geopolitică în această zonă a Europei, România a sesizat acest pericol încă înainte ca el să se fi manifestat ca atare. Take Ionescu expunea rațiunea constituirii unui baraj transversal în Europa în fața acestor pericole, în septembrie 1920: „*Pentru o alianță generală trebuie să fim cinci, cu Polonia. O alianță în cinci ar fi, în adevăratul înțeles al cuvântului, o mare alianță europeană. Sub egida Franței și a Angliei, ea ar constitui o barieră transversală în Europa care ar proteja ordinea în interior și ar împiedica atacurile din afară*". El preconiza ca alianța să aibă un loc permanent în Consiliul Societății Națiunilor și spera ca Bulgaria să adere la ea, trecând peste litigiile ei cu Grecia[5]. În aceeași ordine de idei, un document elaborat la Ministerul de externe al Franței în martie 1919 sublinia pericolul ce l-ar fi prezentat dezvoltarea cooperării dintre Germania și Rusia sovietică, pe baza celor stabilite prin pacea de la Brest-Litovsk. Considerând revanșismul german cel mai mare pericol ce o pândea, Franța insista că „*Marea Britanie și Statele Unite trebuie să dea Franței o garanție contra posibilității unei noi agresiuni germane. Franța* – se arăta în acest document – *a fost de două ori invadată de Germania într-o jumătate de secol*"[6].

Este de remarcat că în *Memoriul guvernului francez privind fixarea frontierei occidentale a Germaniei pe Rin,* din februarie 1919, se considera că insecuritatea frontierei Rinului ar face foarte vulnerabilă securitatea statelor din Europa Centrală și de Sud-Est.

Într-adevăr, Germania și URSS vor polariza frontul revizionist-revanșard în Europa, din care vor face parte Ungaria, Italia, Bulgaria. Aceste state se pronunțau fără

---

[5] *EMAT* – Vincenne, Fond 7N-3143 (nepaginat), EMA, 2-ème Bureau, telegr. circulară, Paris, 12 sept. 1920, semnată Peretti de la Rocca.

[6] *Arh. MAE* – Paris, Fond A: Paix 1914-1920, vol. 211, p. 156-163.

https://biblioteca-digitala.ro

echivoc împotriva tratatelor de pace, pentru revizuirea lor, în capitolele frontiere, dezarmare, reparații. În acest context, diplomația secretă și politica de *„compensații"* se vor manifesta din plin, iar violarea tratatelor de pace nu va fi nici prevenită, nici sancționată, ci acceptată – uneori cu proteste formale – ca fapt împlinit.

Protocolul de la Geneva; poziția diplomației românești

Problema prioritară a anilor postbelici a fost, așa cum era ea formulată în prima Adunare a Societății Națiunilor din decembrie 1920, *„limitarea definitivă și generală a armamentelor"*, punându-se drept condiție prealabilă *„executarea completă a reducerii armamentelor impusă de tratatele de pace unor state și exercitarea dreptului de control de către Consiliul Societății Națiunilor"*. Proiectele supuse discuției în cursul anul 1922, chiar dacă nu satisfăceau complet cerințele statelor care se considerau, din motive de așezare geografică, expuse pericolului de agresiune, au dus la elaborarea mai multor rezoluții.

Rezoluția a XIV-a, adoptată în unanimitate de a treia Adunare Generală în **septembrie 1922**, a stabilit **legătura între dezarmare și securitate**, fixând principiile generale pentru elaborarea tratatului de asistență mutuală ce urma să fie discutat în sesiunea 1923-1924. Prevederile principale ale Rezoluției a XIV-a erau:

– Orice plan de reducere a armamentelor conform articolului 8 al Pactului nu poate reuși decât dacă este general.

– Guvernele nu-și pot asuma răspunderea pentru reducerea armamentului fără a primi, în prealabil, garanții suficiente pentru securitatea țărilor lor.

– Aceste garanții puteau deriva dintr-un acord defensiv între țări, care ar fi angajat părțile să ofere asistență imediată și efectivă, cu obligația de a veni în ajutor părții atacate, dar numai aceleia sau acelora din imediata vecinătate.

– Acceptarea reducerii generale a armamentelor era prima condiție prealabilă pentru realizarea unui **Tratat general de Garanție mutuală** sau a unor tratate particulare – acestea din urmă rămânând deschise aderării oricărei țări.

– Reducerea armamentelor ar fi fost generală în cazul unui Tratat general de Garanție mutuală și raportată la garanțiile prevăzute pentru securitatea statelor în cauză – dacă era vorba de un tratat particular de garanție.

– Consiliul Societății Națiunilor urma să supună proiectul guvernelor spre studiu și să stabilească mecanismul realizării acestor garanții.

În completarea Rezoluției a XIV-a, **Rezoluția a XV-a** a subliniat, pe lângă importanța reducerii generale a armamentelor pentru pacea lumii, importanța și rolul acordurilor regionale, recomandând chiar realizarea lor în diferite zone ale globului.

Pe baza ideilor și principiilor formulate în cele două Rezoluții, s-a alcătuit proiectul final de **Tratat de asistență mutuală**. El a fost elaborat de Comisia Temporară mixtă și supus Comisiei a III-a a celei de a patra Adunări Generale a Societății Națiunilor. A fost adoptat de Adunarea Generală la **29 septembrie 1923.**

Analiza textului denotă formularea unor idei noi privind conceptul de agresiune și agresor, de asistență mutuală și securitate, superioare din punct de vedere teoretic formulărilor existente în *Covenant*.

Principalele prevederi ale acestui proiect de tratat au fost:

– Părțile contractante se obligă individual și colectiv să acorde asistență oricăreia dintre ele în caz de agresiune (agresiune propriu-zisă sau amenințare de agresiune) cu

https://biblioteca-digitala.ro

condiția de a se fi conformat dispozițiilor din tratat privind reducerea sau limitarea armamentelor (art. 2).

– În cazul când o țară se simțea amenințată cu agresiunea ca urmare a unor politici sau acte întreprinse de o Parte (Parte contractantă sau nu), Consiliul se convoca imediat, studia situația și se decideau măsuri care să înlăture această amenințare.

– În cazul deschiderii ostilităților, Consiliul trebuia să declare în termen de patru zile cine sunt victimele agresiunii și să decidă asupra măsurilor ce se vor fi aplicat (art. 4).

– Măsurile de asistență propriu-zisă erau specificate în articolul 5: aplicarea imediată a sancțiunilor economice prevăzute în articolul 16 al Pactului; desemnarea Părților contractante care vor acorda asistență (vecinii zonali); asigurarea tranzitului; procurarea fondurilor necesare statului atacat pentru operațiuni; fixarea comandamentului.

După cum se observă, articolul 5 al Pactului de asistență mutuală lărgea interpretarea strictă a articolelor 16 și 10 din *Covenant*. Acest tratat nu a precizat însă ce se înțelegea prin „*agresor*" și „*agresiune*".

Cu multe alte completări și amendamente, acest Proiect de tratat n-a văzut totuși lumina zilei. După ce a primit aprobarea a 25 de guverne, el a căzut în urma refuzului Angliei, exprimat în următorii termeni: „*Anglia nu poate să admită să fie antrenată într-un război altfel decât prin libera decizie a Parlamentului său*".

La **1 octombrie 1923** s-a adoptat, de către Adunarea Societății Națiunilor, un **Protocol care proclama războiul de agresiune drept infracțiune la adresa tuturor membrilor societății, un astfel de război fiind calificat crimă internațională**. Scopul Protocolului apare formulat chiar în Preambul, și anume: să înlesnească reducerea armamentelor și să asigure securitatea națiunilor. Mijloacele pe care le denumește Protocolul erau: a) angajamente clare ale statelor prin care renunță la război; b) obligații ale statelor de reprimare a războiului de agresiune, și anume aplicarea de sancțiuni economice, financiare și militare statului agresor, ajutor economic statului atacat și responsabilitatea financiară a statului agresor.

Cu alte cuvinte, Protocolul relua chestiunea sancțiunilor prin obligarea statelor semnatare la aplicarea articolului 16 al Pactului, folosind denumirea de agresor în conformitate cu cele specificate în articolul 10 al Pactului. Sancțiunile sale erau atât de ordin preventiv – în caz de amenințare cu agresiunea –, cât și de ordin represiv. El completa articolul 16 în sensul că, dacă, în Pact, Consiliul *recomanda* doar sancțiuni militare, Protocolul conferea Consiliului capacitatea de a *obliga* statele să purceadă la aplicarea tuturor sancțiunilor prevăzute în Pact: economice, financiare și militare.

Ca și în cazul precedent, Protocolul de la Geneva n-a fost pus în aplicare.

Carențele acestui document – care au determinat, în fond, căderea lui – erau legate, în primul rând, de faptul de a fi lăsat la latitudinea Consiliului criteriile de determinare a războiului de agresiune, a agresorului, a victimei. Dacă se are în vedere și regula unanimității în ceea ce privește deciziile luate de Consiliu, atunci se înțelege ușor că posibilitățile Consiliului de a acționa practic, în cazul producerii unei acțiuni militare ce ar fi fost considerată agresiune, erau foarte limitate.

La acest Protocol și-au dat adeziunea 18 state, față de 26 care au dat răspunsuri negative.

România a arătat, în răspunsul său, că nu poate adera la acest Protocol pentru că el nu asigură o suficientă garanție statelor care ar fi fost de acord să dezarmeze – pe baza acestui tratat – mai ales dacă au vecini care refuză orice măsură de dezarmare. Obiecțiunile îndreptățite ale guvernului român se refereau la:

https://biblioteca-digitala.ro

– imprecizia cazurilor de agresiune;

– lipsa unei proceduri rapide şi practice pentru asistenţa statului atacat;

– caracterul vag şi imprecis al formulei „sprijinului reciproc", lăsat practic la aprecierea Consiliului;

– sistemul de garanţie preconizat de document consta în suprapunerea mai multor sisteme, prea complexe şi neclare.

Obiecţiunile celorlalte state au avut în vedere, de regulă, aceleaşi chestiuni legate de ambiguităţile textului Protocolului. Este de precizat că unele guverne au exploatat carenţele la care ne-am referit pentru a evita angajarea lor într-o politică activă de pace. A fost cazul guvernului britanic, care se degaja de răspunderi pentru pacea în Europa. Guvernul german, la rându-i, şi-a manifestat „îngrijorarea" faţă de contradicţia ce s-ar fi putut ivi între clauzele tratatelor regionale şi cele ale tratatului de asistenţă mutuală preconizat.

Se poate aprecia, totuşi, că **proiectul propus în 1923 reprezenta o primă încercare, făcută sub auspiciile Societăţii Naţiunilor, de a se garanta securitatea statelor în condiţiile în care dezarmarea efectivă era departe de a fi reglementată.**

În conjunctura anilor 1923-1924, Franţa şi Marea Britanie, prin Edouard Herriot şi MacDonald, au formulat principiul legăturii nemijlocite între arbitraj-securitate-dezarmare, principiu adoptat de a V-a Adunare generală a Societăţii Naţiunilor, prin *Rezoluţia* din 6 septembrie 1924. În esenţă, Rezoluţia dădea mandat Comisiilor Societăţii Naţiunilor să studieze şi să formuleze amendamente la Pact în părţile privitoare la reglementarea paşnică a conflictelor internaţionale şi să aducă precizări la articolul 36 din statutul Curţii Permanente de Justiţie Internaţională în sensul facilitării adeziunii statelor la Protocolul ce se pregătea.

Discuţiile din Comisii au relevat existenţa unor puncte de vedere diferite, şi anume: a) recurgerea obligatorie la o reglementare paşnică a tuturor categoriilor de diferende risca să împiedice realizarea unor planuri proprii de politică externă; b) respingerea ideii de a se contracta angajamente internaţionale foarte precise; c) nemulţumirea faţă de caracterul formal al garanţiilor de securitate; d) dorinţa de dezarmare fără condiţii. În faţa atâtor tendinţe, reflectând interese diverse, orice document internaţional risca să nu poată răspunde tuturor cerinţelor.

A fost şi cazul *„Protocolului de la Geneva"*.

Principiul său, în general, era interzicerea războiului de agresiune, ceea ce însemna, în mod explicit, că dreptul suveran la legitimă apărare al statelor rămânea neatins. Protocolul completa formulările din articolele 12 şi 13 ale Pactului privind arbitrajul, dând o mai mare extindere competenţei Curţii Permanente de Justiţie Internaţională. Era vorba de ideea introducerii arbitrajului obligatoriu. Despre aceasta, diplomatul **Nicolas Politis**, reprezentantul Greciei la Geneva, spunea: această procedură *„trasează în jurul Păcii un cerc de protecţie pe care Pactul îl lăsase deschis"*.

Totuşi, unele categorii de diferende rămâneau în afara noului sistem de arbitraj obligatoriu, şi anume acelea care ar fi avut ca obiect revizuirea tratatelor şi a actelor internaţionale în vigoare sau care prejudiciau integritatea teritorială prezentă a statelor semnatare. Despre această situaţie, juristul Olof Hoijer scrie: *„Tot ceea ce Protocolul decide este că o Curte de Justiţie nu poate, de regulă, să tranşeze litigiile politice constând în revizuirea tratatelor internaţionale şi modificarea frontierelor naţionale..., dar soluţia propusă are avantajul indiscutabil de a da frontierelor existente o stabilitate fără de care nici un popor nu ar putea trăi în securitate şi nici în pace.*

https://biblioteca-digitala.ro

O ameninţare permanentă de revizuire a marilor tratate internaţionale este în mod categoric contrară scopului pacific urmărit [de aceste tratate], *provocând unora temeri ligitime, altora speranţe deşarte şi creând, în ultimă instanţă, o insecuritate generală*"[7].

Desemnarea agresorului era, prin urmare, nodul întregii probleme. În cadrul Comisiei, N. Politis a avansat următoarea formulă: „*Este agresor orice stat care recurge la forţă prin încălcarea angajamentelor luate de el însuşi, fie prin Pact, fie prin refuzul de a se supune unei sentinţe arbitrale sau unei decizii unanime a Consiliului*". Protocolul însă a avansat în final o formulă care stabilea astfel criteriile de determinare a agresiunii: a) acte de agresiune propriu-zisă, b) acte ce pot fi prezumţii de agresiune, valabile până la proba contrară. Privitor la cea de a doua categorie, Protocolul avea, într-adevăr, meritul de a fi găsit elemente de judecare a unei prezumtive agresiuni şi a unui prezumtiv agresor; acesta din urmă ar fi fost statul care ar fi refuzat să supună diferendul procedurii de reglementare paşnică.

Articolele 11, 12, 13 şi 15 ale Protocolului se refereau la sancţiunile ce urmau să fie aplicate agresorului, în spiritul Pactului. Un element nou, demn de reţinut, este acela că era imposibilă adoptarea neutralităţii din partea indiferent cărui semnatar al Pactului sau al Protocolului în momentul când agresiunea, odată stabilită, avea calificativul de *crimă internaţională*. În această optică, neutralitatea devenea sinonimă cu complicitatea la agresiune.

Sancţiunile propuse erau de două categorii: generale şi universale (sancţiunile economice şi financiare) şi cu aplicare specială (sancţiunile militare, navale, aeriene). Cele din prima categorie duceau, practic, la blocada statului atacator, concomitent cu acordarea de asistenţă statului atacat. În articolul 15, Protocolul includea o altă categorie de sancţiuni, şi anume reparaţiile, care însemnau „*totalitatea cheltuielilor necesitate de toate operaţiunile de ordin militar, naval sau aerian întreprinse pentru reprimarea agresiunii*" – plătibile de statul agresor. Această chestiune a reparaţiilor, aşa cum era prevăzută în Protocol, urma să facă obiectul studiilor unei comisii speciale.

În această optică devenea evident că nu s-ar fi putut recunoaşte ca *justificate* nici un fel de posesiuni teritoriale obţinute prin folosirea forţei sau a ameninţării cu forţa. Trebuie subliniat că aceste prevederi ale Protocolului goleau de conţinut politica de forţă şi ameninţare cu forţa al cărei unic obiectiv era anexarea de teritorii.

Sensul juridic al Protocolului era acela ca, acceptându-se arbitrajul obligatoriu, Societatea Naţiunilor să devină o alianţă universală care să garanteze securitatea şi integritatea teritorială a tuturor statelor aderente. În circumstanţele politice internaţionale date, Protocolul apărea, cel puţin teoretic, ca mijlocul cel mai sigur de apărare a păcii. Departe de a fi fost perfect, de a fi putut găsi soluţii optime pentru toate aspectele problemelor internaţionale la ordinea zilei, Protocolul era însă perfectibil.

Soarta care a avut-o acest document dovedeşte că, la mijlocul deceniului al treilea, spiritul universal şi conştiinţa civică internaţională erau departe de a răspunde înaltelor principii invocate în Protocol. Iată ce spunea reprezentantul României la Geneva, diplomatul Nicolae Petrescu-Comnen, în numele ţării sale, care se pronunţase ferm în favoarea adoptării Protocolului: „*România aduce omagiul ei operei îndeplinite de cea de-a V-a Adunare. Această operă nu este, poate, perfectă, dar trebuie considerată ca o etapă extrem de importantă spre idealul de fraternitate universală către care tinde irezistibil umanitatea... delegaţia română va avea onoarea să voteze rezultatele*

[7] Olof Hoijer, *op. cit.*, p. 251.

https://biblioteca-digitala.ro

aduse în fața celei de-a V-a Adunări". La rândul său, Nicolae Titulescu adăuga: „*Este în interesul României a semna și a ratifica Protocolul...*". Pe o poziție identică celei românești s-au aflat Polonia, Iugoslavia, Grecia, Albania, Bulgaria, Estonia, Letonia, Finlanda, Portugalia, Belgia, Franța, Spania, Haiti, Chile, Brazila, Paraguay, Uruguay.

În octombrie 1924 însă, din nou refuzul Marii Britanii de a accepta Protocolul – rezultat din concepția după care interesele sale de mare putere n-ar fi fost servite de acest document – a dus la amânarea dezbaterilor pentru anul următor când, în martie 1925, Austen Chamberlain a adus mari critici Protocolului, cerând rediscutarea lui în comisii. Angliei i s-a alăturat Italia, iar încercările lui Aristide Briand de a întoarce în sens favorabil soarta Protocolului n-au avut succes.

Principalele păgubite prin eșuarea Protocolului au fost statele mici din Europa, care se simțeau tot mai amenințate de consecințele acestor eșecuri ale Societății Națiunilor. Într-o telegramă trimisă din Londra de ministrul plenipotențiar al României în Anglia, Nicolae Titulescu, acesta spunea: „*Impresiunea profundă care se degajă este că toți conducătorii politici britanici, din orice partid ar face parte, în mod conștient sau inconștient, sub o formă sau alta, nu au azi încredere în stabilitatea politică a noii ordini create în Europa Centrală și Orientală... Corolarul necesar al acestui sentiment de neîncredere este necesitatea de a revizui tratatele în mod amical ca singurul mijloc de a împiedica războiul*".[8]

Conferința de la Genova și revenirea la diplomația secretă

Dificultățile prin care treceau statele europene după război, accentuate de problema reparațiilor germane, de datoriile mari ale statelor europene față de SUA, rivalitățile crescânde franco-engleze și poziția Germaniei în acest context au determinat convocarea **Conferinței economice internaționale de la Genova, în 9 aprilie 1922**. Ea își propunea să dezbată și să găsească soluții pentru reconstrucția economică a statelor europene. Pentru prima dată după război, la acest forum participau Germania și URSS, puteri aflate în relație de colaborare după pacea de la Brest-Litovsk din 1918. Pericolul ce se contura pentru statele Central-Est europene din această situație îl făcea pe ministrul de externe cehoslovac, Edouard Beneš, să creadă că „*la Genova se va produce prima ofensivă serioasă contra păcii și va trebui organizată apărarea*"[9]. În același sens, **Memorandumul din 1 februarie 1922** al guvernului francez era și un semnal de alarmă și un avertisment la adresa acelor state care ar fi urmărit folosirea Conferinței de la Genova într-un mijloc de revizuire a tratatelor de pace și eludare a Societății Națiunilor. „*Tratatele existente, adică acelea care sunt opera Conferinței de pace* – se arată în acest document – *constituie dreptul public european; orice atingere a acestor tratate va tulbura profund pacea Europei. Ar fi cu totul inadmisibil ca această Conferință de la Genova să se substituie Societății Națiunilor în sarcinile pe care tratatele i le-au atribuit celei din urmă și pe care numai ea este în măsură să le îndeplinească. Pe de altă parte, la Conferința de la Genova vor participa un număr considerabil de țări care n-au luat parte la Conferința de pace și care nu sunt semnatare ale Tratatelor. Guvernul francez nu va accepta în nici un fel ca aceste tratate să fie puse în discuție, în nici una din clauzele lor*"[10].

---

[8] *N.T.D.D.*, doc. 91, p. 168-169, tel. 737, Londra, 27 mart. 1925, semnată Titulescu către MAE.

[9] *Arh. MAE*, Fond Convenții, G, nr. 2, vol. III, telegr. 851, Praga, 3 apr. 1922, semnată Hiott.

[10] *Ministère des Affaires Etrangères*, Documents diplomatiques, Conférence économique internationale de Gênes, 9 avril-19 mai 1922, Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCCXII, doc. nr. 4, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

Realitatea a fost că **Gustav Stresemann**, unul dintre cei mai abili oameni politici şi diplomaţi pe care i-a avut Germania, a văzut în Conferinţa de la Genova posibilitatea de a întări poziţiile ţării sale în problema eludării tratatului de la Versailles. El miza pe doi factori aparent independenţi unul de altul, şi anume URSS şi SUA. Constatând partea pragmatică pe care politica germană o putea avea din situaţia geografică a Germaniei între Occidentul liberal şi Rusia bolşevică, el cerea, încă din 1920, la Congresul Partidului popular german (D.V.P.), de la Görlitz, reluarea imediată a relaţiilor comerciale cu URSS. *„Evoluţia Rusiei – arăta el – poate conduce la o ameliorare extraordinară a poziţiei noastre politice generale"*; Stresemann era de părere că dezvoltarea colaborării germano-sovietice poate crea nelinişte în ţările occidentale.

În ceea ce priveşte Statele Unite, Stresemann acorda o mare importanţă presiunii pe care această putere o putea exercita – ca stat creditor – asupra Franţei, astfel ca aceasta să-şi tempereze exigenţele faţă de Germania.

Impasul în care s-a aflat de la început Conferinţa, interesele contradictorii ale diferitelor ţări, disensiunile şi deosebirile mari de vederi în chiar tabăra statelor antirevizioniste, dar în special dominanta contradicţie franco-engleză au creat un teren propice pentru Germania şi URSS. La **16 aprilie 1922,** la **Rappallo, Walter Rathenau** şi **Gheorghi Cicerin**, delegaţii german şi sovietic, au semnat *Tratatul de colaborare germano-sovietic*, cu mai multe anexe secrete.

Interesată în eludarea Tratatului de la Versailles, în special în clauzele economico-financiare şi militare – ca primă etapă –, Germania vedea în resursele imense ale economiei slab dezvoltate a Rusiei, posibilităţi largi de aprovizionare cu materii prime, precum şi de înghiţire a produselor industriale germane. Totodată, se spera în refacerea, pe teritoriul Rusiei, a industriei de război interzise prin tratatul de pace. În ceea ce o privea, Rusia dorea să folosească această percepţie germană pentru a-şi construi o industrie performantă. Misiuni de industriaşi germani s-au perindat în Rusia în primii ani postbelici, studiind posibilităţile de dezvoltare a cooperării reciproce. În mai 1921 s-a semnat la Berlin un acord comercial germano-sovietic cu prevederi în domeniul schimburilor comerciale şi cooperării financiare, în domeniul comunicaţiilor, al folosirii coloniştilor germani etc.[11] Pe plan militar, cooperarea s-a concretizat, în aceşti ani, atât prin furnizarea de armament de diverse tipuri pentru nevoile Armatei Roşii, cât şi prin participarea efectivă a unui mare număr de ofiţeri şi specialişti germani la operaţiunile militare de pe frontul sovieto-polonez. La **17 aprilie 1919 şi 25 martie 1921 s-au încheiat acorduri militare secrete între cele două guverne** cuprinzând planuri de operaţii militare în cooperare, la frontiera de Vest a Rusiei sovietice.

În iulie 1920, în urma unei hotărâri a Consiliului Comisarilor Poporului privind angajarea ofiţerilor germani în Armata Roşie, au fost incluşi 50 de ofiţeri germani în Statul Major, serviciul de informaţii al armatei şi în marile unităţi conduse de generalii Budionâi, Brusilov etc. Biroul de comerţ german *Reichstreuhandgeselschaft* intermedia livrarea în Rusia de armament şi echipament pentru Armata Roşie. La 3 aprilie 1922,

---

[11] În pofida faptului că cele două puteri făceau parte din tabere militare diferite, relaţiile bilaterale erau bune. Este un fapt cunoscut că, prin intermediul împărătesei Rusiei (provenită din familii princiare germane) şi al primului ministru, germanul Stürmer, influenţa germană în politica rusească nu era deloc neglijabilă, mergând pe urmele unor vechi tradiţii.

La începutul războiului se aflau în Rusia 2 milioane de colonişti germani. Una dintre chestiunile prioritare ale primelor contacte între Moscova şi Berlin a fost aceea a înfiinţării de noi colonii de germani pe teritoriul Rusiei sovietice.

https://biblioteca-digitala.ro

s-a semnat la Berlin *Convenţia secretă între Statele Majore ale Germaniei şi Rusiei Sovietice,* care prevedea, printre altele, furnizarea de către Germania a întregului echipament, armament şi muniţii necesare pentru înarmarea şi echiparea a 180 regimente de infanterie ale Armatei Roşii, organizarea flotei militare ruse din Marea Baltică şi Marea Neagră, completarea numărului de instructori germani pentru flotă *„până la norma prevăzută de Convenţia din 25 martie 1921"*. Statul Major german se obliga *„să instruiască cadrele Armatei Roşii în ceea ce priveşte rezultatele ultimelor experienţe şi invenţii tehnice în domeniul atacurilor cu gaz şi ... să instruiască 60 de instructori ruşi trimişi de Statul Major rus şi Armata Roşie în Germania"*; Statul Major german se mai obliga *„să trimită în Rusia un număr suficient de tehnicieni în vederea dezvoltării producţiei de război existente deja în Rusia şi, de asemenea, pentru echiparea şi punerea în acţiune a noilor fabrici de arme din Tula, Samara şi Petrograd"*; în ce-l privea, Statul Major al Armatei Roşii se obliga să *„garanteze că 3 fabrici alese de Statul Major german, şi anume: 1 fabrică de aparate de aviaţie şi motoare, 1 fabrică de gaz asfixiant şi 1 fabrică de tunuri pot fi transportate în Rusia şi puse în acţiune, cu condiţia de a asigura Armatei Roşii posibilitatea de a folosi produsele sus-ziselor fabrici"*, precizându-se că partea sovietică *„nu va face nici o obiecţie şi nu va împiedica pe ofiţerii şi specialiştii germani de a participa efectiv la activitatea fabricilor de arme recent organizate în Afganistan"*. Convenţia aceasta secretă, foarte cuprinzătoare, completa convenţiile anterioare privitor la întărirea frontierei de vest a Rusiei sovietice, care trimitea în această zonă cel puţin 18 divizii de infanterie şi o divizie de cavalerie, conform *„planurilor generale de operaţii stabilite"*, precizându-se că prin colaborarea celor două State Majore *„trebuie să se elaboreze un plan comun care va permite Rusiei accesul la Marea Baltică"*.

Pe plan economic-comercial, anii 1921-1922 au înregistrat o activitate febrilă concretizată în crearea de instituţii bancare, de credit, crearea de companii mixte de cooperare germano-sovietice, completate cu un permanent schimb de vizite la nivelul reprezentanţilor marilor trusturi germane, al conducerii militare germane.

Ignorând eforturile Conferinţei de la Genova din aprilie-mai 1922, care încerca să găsească soluţii pentru ieşirea din criza postbelică a statelor europene, Germania şi URSS au semnat cea mai cuprinzătoare **Convenţie de colaborare**, la **Rappallo,** pe baza proiectului elaborat la *Auswärtiges Amt*[12]. În virtutea acestui tratat, cele două părţi au convenit *„să renunţe mutual la rambursarea datoriilor de război şi a pagubelor cau-zate de operaţiile de război"* şi să reia imediat relaţiile diplomatice şi consulare; se prevedea o largă colaborare economică între cele două ţări pentru depăşirea dificultăţilor crizei postbelice. Tratatul a fost extins, la 5 noiembrie 1922, la Ucraina, Georgia, Azerbaidjan şi Armenia. S-a încheiat un important număr de acorduri tehnice şi contracte între firmele germane Wolff, Stinnes şi Krupp şi partea sovietică.

Despre acest tratat, în Comisia de politică externă a Reichstagului avea să se spună, de către cancelarul Wirth, următoarele: *„Interesele Reich-ului ar fi fost grav compromise dacă n-ar fi avut loc, la 16 aprilie, semnarea în cursul Conferinţei de la Genova, a tratatului de la Rappallo, document pregătit şi finalizat în întregime la Berlin"*. Wirth exprima teza după care *„Reich-ul trebuie să-şi caute punctul de sprijin la Est, nu la Vest"*, subliniind *„cu căldură, perfecta loialitate faţă de Reich de care Sovietele au dat întotdeauna dovadă"*[13].

---

[12] Ministerul de Externe german.

[13] *Arh. MAE* – Paris, Série: Europe 1918-1929, Allemagne, vol. 379, p. 122-125 v.

https://biblioteca-digitala.ro

Reacția statelor participante la Conferință față de tratatul de la Rappallo a constituit-o scrisoarea colectivă de protest trimisă la 18 aprilie cancelarului Wirth, în care se arăta că „*încheierea unui asemenea acord, chiar în momentul desfășurării Conferinței, reprezintă violarea angajamentului pe care Germania s-a obligat a-l respecta atunci când s-a decis participarea ei la Conferință. El constituie, în fapt, o violare a principiilor ce stau la baza Conferinței*"[14]. Documentul a fost semnat de reprezentanții a nouă țări, inclusiv România (Lloyd George – Anglia, Louis Barthou – Franța, L. Facta – Italia, K. Ishil – Japonia, G. Theunis – Portugalia, Ed. Beneš – Cehoslovacia, K. Skirmunt – Polonia, M. Ninčič – Iugoslavia, C. Diamandy – România).

Serviciul juridic al Comisiei de reparații, examinând tratatul de la Rappallo (desigur, fără anexele secrete), a constatat că Germania a violat mai multe articole ale tratatului de la Versailles, printre care articolul 248, ce instituia obligația Germaniei de a avea asentimentul Comisiei de reparații pentru încheierea de tratate sau convenții care ar angaja în beneficiul guvernelor respective, bunurile și resursele Germaniei: „*Nu este suficient ca, pentru a se sustrage acestei obligații, Germania să declare că de fapt tratatul* [de la Rappallo, n.n.] *nu angajează finanțele Reich-ului. Numai Comisia de Reparații are competența să se pronunțe în această chestiune pentru a aprecia dacă un tratat sau o convenție creează direct o situație care grevează bunurile și resursele statelor germane și dacă este cazul să se producă o derogare... A admite că clauzele financiare sau economice ce figurează în tratatele încheiate de Germania pot fi supuse post-factum controlului Comisiei de Reparații înseamnă, practic, a face inoperant articolul 248*"[15].

Tratatul germano-sovietic, încheiat chiar în timpul lucrărilor Conferinței de la Genova, a fost nu numai o sfidare la adresa acestui forum și a statelor participante, dar și o încălcare flagrantă a Tratatului de la Versailles și a Pactului Societății Națiunilor. De altfel, delegația germană la Genova „*primise instrucțiuni de a evita orice act care ar echivala cu aprobarea tratatului de la Versailles*"[16].

În ceea ce o privea, delegația sovietică, aducând în discuție ideea unui pact de neagresiune între Rusia și vecinii ei europeni, a afirmat că noțiunea de respectare a *statu-quo*-ului teritorial nu presupune, sub nici o formă *recunoașterea* acestui *statu-quo*. În acest sens, la 17 mai, în cadrul celei de a cincea ședințe a Comisiei I, Cicerin a precizat: „*Chiar dacă pactul de neagresiune se bazează pe principiul respectului statu-quo-ului teritorial, acest respect nu trebuie considerat ca echivalând cu recunoașterea acestui statu-quo. Acesta este acum, ca și în trecut, punctul de vedere al guvernului rus în problema enunțată*"[17].

Pe acest principiu era construit și proiectul pactului de neagresiune propus de Cicerin, căci toată argumentația sa expusă în aceeași ședință din 17 mai preciza: „*Angajamentul de a se abține de la orice act de agresiune va fi bazat pe observarea statu-quo-ului actual și va rămâne în vigoare până când chestiunile rămase pendinte*

---

[14] *Ministère des Affaires Etrangères*, Documents diplomatiques, Conférence économique internationale de Gênes, 4 avril – 19 mai 1922, doc. nr. 8.

[15] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, Commission de Réparations. Service juridique. Examen du Traité de Rappallo. Referat semnat J.M. Marx, H.A. Bayne, J. Fischer, W.M. Pilotti, J. Lyon, 26 apr. 1022.

[16] *Ibidem.*

[17] *Conférence économique internationale de Gênes*. Procès-verbaux et documents relatifs à la Question russe, avril-mai 1922. Roma, stabilimento poligrafico per l'amministrazione della guerra, 1922, p. 120-121. Sous-commission de la première Commission. Cinquième séance, 17 mai 1922. Président: Schanzen (Italia).

https://biblioteca-digitala.ro

relativ la unele frontiere în Europa vor fi reglementate, sau pe timpul unei perioade determinate".

Aşadar, în 1922, URSS afirma clar:

– nerecunoaşterea *statu-quo*-ului teritorial în Europa, cu adresă directă la vecinii ei europeni, în special la România, care, prin unirea Basarabiei cu Ţara în martie 1918, privase Rusia de gurile Dunării şi ieşirea la Marea Neagră în acest sector;

– intenţia de a *reglementa* aşa zisele *probleme pendinte* relativ la unele frontiere, evident când va fi fost găsit momentul potrivit.

La cele de mai sus adăugăm:

– convenţiile URSS cu Germania de la Rappallo;

– comunitatea de interese germano-sovietică, în special în chestiunile legate de revizuirea clauzelor tratatelor de pace, atât în Vestul, cât şi în Estul Europei;

– eludarea de către Germania a tratatului de la Versailles cu sprijinul Rusiei sovietice.

Este de subliniat că delegaţia României la Conferinţa de la Genova a adoptat o poziţie fermă şi clară faţă de evenimentele grave ce anunţau creşterea pericolului revizionist în Europa. În afara participării la elaborarea documentelor de protest sus amintite adresate Germaniei, şeful delegaţiei române, premierul Ion I.C. Brătianu, a ţinut să sublinieze, într-o *Declaraţie* făcută în plenumul şedinţei din 29 aprilie, poziţia României: „*Statele reunite la această Conferinţă au venit aici cu scopul* [realizării] *pacificării generale; această pacificare nu poate avea loc decât prin respectarea frontierelor stabilite prin tratate*", atrăgând atenţia asupra faptului că „*nerecunoscând aceste frontiere, există riscul de a se alimenta permanent problemele teritoriale de abia rezolvate şi de a perpetua astfel în Europa focarele de conflict pe care ne-am propus să le stingem. Fără îndoială, propaganda care are scopul combaterii şi contestării ordinii teritoriale stabilite este foarte periculoasă deoarece ea împiedică instaurarea păcii şi încrederii fără de care orice refacere şi dezvoltare economică şi socială este imposibilă*"[18].

În contextul tratatului încheiat cu Germania, delegaţia sovietică a afirmat neechivoc faptul că noţiunea de „*respectare*" a *statu-quo*-ului teritorial prezent nu presupune recunoaşterea lui implicită. În acest sens, Cicerin a făcut următoarele precizări la **17 mai 1922**, referitor la România: „*Respectul statu-quo-ului între Ucraina şi România, de exemplu, nu echivalează de loc, pentru Rusia, cu recunoaşterea statu-quo-ului teritorial actual al României şi, în particular, cu recunoaşterea ocupării prezente a Basarabiei de România*"[19].

Era *prima afirmaţie publică sovietică, într-o conferinţă internaţională, privind nerecunoaşterea statu-quo-ului teritorial al României, cu privire specială la Basarabia.*

În acest sens, pactul de neagresiune cu vecinii Rusiei la Vest, propus de Cicerin, avea ca punct central „*chestiunile rămase pendinte relativ la unele frontiere din Europa*". De aceea, Ion I.C. Brătianu a ţinut să prezinte Declaraţia unilaterală de neagresiune a României în următorii termeni: „*România se obligă nu numai să nu atace Rusia cu trupele sale regulate, ci, de asemenea, să se opună oricărui act de agresiune pe care ar intenţiona să îl săvârşească vreo bandă, de pe teritoriul său. El consideră că ar fi de dorit ca această interpretare să fie admisă şi de guvernele ţărilor*

---

[18] *Arh. MAE*, Fond Convenţii, G 2, vol. II bis, Declaraţia lui I.I.C. Brătianu în şedinţa din 29 aprilie 1922.

[19] *Conférence économique internationale de Gênes...* p. 120-121.

https://biblioteca-digitala.ro

situate dincolo de frontierele României"[20]. Este de subliniat că această declarație unilaterală a României de neagresiune, cu precizările din finalul ei, o determină ca act internațional vizând organizarea păcii și securității în Europa și în zona ei răsăriteană, cu specificarea importantă că este **primul act-angajament de acest fel înregistrat în practica internațională postbelică.**

Conferința de la Genova nu și-a atins scopul. Eșecul ei, mai ales în problema reparațiilor germane, a adâncit rivalitățile franco-britanice și a mărit gradul de risc pentru țările situate geografic între Rusia bolșevică și Germania.

Conferințele de la Londra și politica de „appeasement"*

Consacrată tot problemei reparațiilor și zisă „interaliată", Conferința de la Genova a exclus din capul locului toate țările mici din Centrul și Răsăritul Europei. A marcat accentuarea neînțelegerilor anglo-franceze, în special în chestiunea poziției față de cererea germană privind un moratoriu general al tuturor vărsămintelor de reparații în 1922, cerere motivată de *„situația dezastruoasă a țării"*. În fapt, în 1922, în pofida crizei financiare, întreprinderile industriale germane, beneficiind de impozite extrem de reduse și de sprijinul statului, erau deosebit de prospere; industriașii germani transferau în străinătate devize (contravaloarea exportului), constituindu-și astfel depozite puse la adăpost de deprecierea mărcii, de taxele fiscale interne, dar și de plata reparațiilor.

Între Poincaré – șeful guvernului francez – și Lloyd George – șeful guvernului englez, disensiunile s-au accentuat în defavoarea Franței și în beneficiul Germaniei. Soluția *„gajului productiv"* susținută de Franța consta în ocuparea Renaniei de Franța drept gaj din partea Germaniei debitoare. Dacă debitorul nu-și plătea datoria, atunci *„gajul"* intra în exploatarea directă a creditorului. Această soluție franceză – bazată pe un voluminos material documentar furnizat de Adrien Dariac, deputat de stânga, trimis în Renania pentru a se informa despre capacitatea de plată al Germaniei – susținută și de conducerea militară a Franței (raportul din 2 mai 1922 al generalului Jean-Marie Degoutte sprijinea afirmațiile lui Dariac), a fost prezentată oficial de Poincaré în fața Comisiilor de finanțe și de politică externă ale Senatului, la 7 iunie. Ocuparea militară a zonei Ruhr părea Franței singura măsură în stare să constrângă Germania la plata reparațiilor.

Opoziția Angliei la propunerea franceză a *„gajului productiv"* l-a determinat pe Poincaré să se considere *„cu mâinile dezlegate"*.

Susținut de Anglia, guvernul german a prezentat Comisiei de reparații, la 13 noiembrie, un plan de stabilizare a mărcii, care prevedea suspendarea plății reparațiilor pentru 3-4 ani și acordarea de credite Germaniei. Răspunsul francez a fost **decizia din 27 noiembrie 1922 de ocupare a Ruhrului, ceea ce s-a și înfăptuit la 11 ianuarie 1923 de către trupele franco-belgiene.**

În concepția lui Poincaré, acest act militar ar fi trebuit să forțeze Anglia și SUA la deschiderea unei mari Conferințe internaționale pentru reglementarea problemei reparațiilor germane în totalitatea ei.

Cât privește reparațiile (datoriile de război) datorate de Germania statelor mici, ele au fost complet scoase din preocupărilor marilor puteri. De pe *„marginea"* Conferinței de la Londra, Titulescu și colegii săi cehoslovac, polonez și iugoslav au

---

[20] *Ibidem*, p. 122.

* *Appeasement* – termen consacrat însemnând conciliatorism.

https://biblioteca-digitala.ro

înaintat un protest oficial, arătând că *„noi am cerut totdeauna să nu se discute în absența noastră lucrurile care ne interesează și... am arătat că problema reparațiilor între aliați cere imperios prezența noastră"*[21].

Mai târziu, după eșuarea și a acestei Conferințe zise *„interaliate"*, deteriorarea crescândă a raporturilor franco-britanice și succesele tot mai substanțiale ale Germaniei în eludarea clauzelor tratatului de la Versailles, statele din centrul și răsăritul Europei devin tot mai îngrijorate. Din Londra, N. Titulescu aprecia, la 8 decembrie 1922: *„Situația este foarte confuză; contăm însă pe contactul efectiv între conducătorii Antantei pentru a lămuri această situație tulbure și apăsătoare"*[22].

După actul de forță franco-belgian în Renania, Germania a adoptat tactica *„rezistenței pasive"*, care nu permitea Franței să valorifice roadele ocupației. Concomitent, SUA, stimulate de Germania, exercitau presiuni crescânde asupra debitorilor ei europeni, iar Marea Britanie se menținea pe poziții de expectativă pentru a-și slăbi *„aliatul"* francez.

Între timp, Gustav Stresemann, chemat la putere de președintele Friedrich Ebert la 13 august 1923, inaugura politica sa de strategie îndelungată, al cărei scop erau neutralizarea puterilor occidentale și punerea în practică a principiului vechi de politică externă germană, **Drang nach Osten** (marșul spre răsărit). Așa că, în toamna acelui an, Stresemann a pornit ofensiva diplomatică în direcția Belgiei și a Franței, propunând *„un pact între Germania pe de o parte și țările limitrofe Rhinului și Marea Britanie pe de altă parte"*[23].

Planul însă a fost respins de Poincaré, care țintea la scoaterea din joc a Germaniei.

Concomitent, acțiunea separatistă din Renania și proclamarea, la 21 octombrie 1923 a Republicii Renane – fapte sprijinite de Franța și Belgia care se pronunțau chiar pentru *un stat renan independent* – au amplificat discordia franco-engleză până la punctul ruperii relațiilor diplomatice.

Premierul britanic **Stanley Baldwin** califica politica renană a lui Poincaré drept *„o nebunie"*, iar Foreign Office afirma că *„guvernul englez nu mai poate avea nici o încredere în guvernul francez care caută să distrugă* Germania"[24].

La 14 noiembrie, într-o Notă de protest, *„Guvernul Majestății Sale declară că, în ceea ce îl privește, nu este dispus să-și vadă puse în pericol drepturile printr-o astfel de acțiune individuală"*[25]. Ca răspuns, Poincaré declară că *„va fi silit să rupă orice raporturi diplomatice cu Guvernul Majestății Sale"*[26].

Până la urmă, marile puteri au căzut de acord asupra constituirii unui Comitet de experți în afara Comisiei reparațiilor, care să acorde Germaniei facilități de plată a reparațiilor, cu toate consecințele economice și politice ce ar fi decurs de aici în privința datoriilor interaliate.

După cum se observă, problema reparațiilor germane și a datoriilor interaliate rezultate din împrumuturile de război, care interesa pe toți creditorii Germaniei, era

---

[21] *N.T.D.D.*, doc. 13, p. 81, tel. 3714, Londra, 8 dec. 1922, semnată Titulescu către Vintilă Brătianu, ministru de finanțe.

[22] *Ibidem*, doc. 28, p. 98.

[23] *Arh. MAE*-Paris, Fonds Papiers d'agents, Papiers Herriot, vol. 3, corespondență diplomatică Berlin-Bruxelles-Paris, sept. 1923.

[24] *Ibidem*, Papiers Millerand, vol. 8, telegr. 822, 7 nov. 1922, Londra, semnată Saint-Aulaire către Poincaré.

[25] *Ibidem*. Notă de protest, 14 nov.1922, transmisă la MAE francez.

[26] *Ibidem*, telegr. 2328, Paris, 14 nov. 1922, Poincaré către Saint-Aulaire la Londra.

https://biblioteca-digitala.ro

dezbătută doar între Berlin-Londra-Paris-Washington şi numai prin prisma intereselor marilor puteri. În această conjunctură, Beneš a făcut o călătorie la Londra, Paris, Bruxelles pentru a discuta problemele reparaţiilor. „*Confuzia*", „*indecizia*" şi „*enervarea*" au fost constatate de Beneš în cele trei capitale, iar Titulescu comenta: „*În scurtă vreme, noi complicaţii se vor ivi în chestiunea reparaţiilor*" şi adăuga: „*Spiritul în care se urmăresc aici studiile experţilor consultaţi de guvernul britanic mă face să mă tem de importante noi dificultăţi pentru înţelegere*"[27] (se referea la alianţa franco-britanică).

Pe eşichierul politic european, modificările produse în raportul internaţional de forţe în anul 1924 de *Planul Dawes* aveau să reprezinte cadrul favorabil pentru afirmarea revanşismului şi revizionismului. Centrele implicate în toată suita problemelor legate de reparaţiile germane au fost Londra-Berlin-Washington-Paris, fiecare dintre ele căutând să-şi satisfacă interesele proprii. Ca şi anterior, statele mici, foste aliate ale marilor puteri, n-au fost nici măcar „*ascultate*", nicidecum consultate, iar interesele lor n-au contat în deciziile ce s-au luat.

Ceea ce este de precizat din capul locului, este faptul că *Planul Dawes* aplicat în toamna lui 1924 a fost foarte diferit de planul pregătit de experţi şi adoptat de guverne în aprilie 1924. Între timp avusese loc şi Conferinţa franco-britanică de la Chéquers care avea să dea altă turnură orientării politice a celor două puteri faţă de problema germană.

În varianta din aprilie, experţii au elaborat un sistem de spijin financiar pentru reforma economiei germane în ansamblu, astfel încât datoriile în contul reparaţiilor – a căror sumă nu a fost modificată – să poată fi achitate creditorilor. Împrumutul de 800 milioane mărci-aur prevăzut a fi acordat Germaniei de băncile străine (în special americane) avea ca scop consolidarea mărcii germane şi reamorsarea mecanismului reparaţiilor. Experţii au prevăzut că „*revine guvernelor creditoare îndatorirea, în virtutea responsabilităţii lor comune, să determine natura sancţiunilor ce se vor aplica prompt şi eficace în caz de neplată a datoriilor*" de către Germania[28].

În ceea ce priveşte evacuarea militară a Ruhrului, ea era prevăzută a se efectua progresiv, în raport de plata reparaţiilor. Guvernului german i se recomanda „*să emită bonuri sau obligaţii ale întreprinderilor industriale până la concurenţa unui total nominal de 5 milioane mărci-aur... ele vor fi garantate printr-o ipotecă de primul rang asupra bunurilor fiecăruia dintre întreprinderile respective care le va emite*"[29].

Planul experţilor a fost acceptat fără rezerve de Germania şi celelalte puteri până la 24 aprilie 1924. Au intervenit însă etape intermediare care au subminat conţinutul textului iniţial.

Comitetul de organizare pentru obligaţiile industriale, prevăzut în planul experţilor, care era împuternicit să pună în aplicare măsurile prevăzute în planul Dawes, s-a întrunit la Paris, la 2 iunie 1924, fiind compus din 2 germani, un francez şi un italian, având ca *observator* un suedez. Dezbaterile au fost foarte aprinse, iar Raportul adoptat de Comitet în final şi publicat la 14 iulie era în întregime favorabil Germaniei, Franţa fiind înfrântă în tentativa ei de a folosi contextul dat pentru a se infiltra în marea industrie germană. SUA şi Marea Britanie au susţinut tot timpul punctul de vedere german. Stresemann profitase de neînţelegerile franco-britanice şi obţinuse de la MacDonald consensul pentru convocarea unei conferinţe internaţionale

---

[27] *N.T.D.D.*, doc. 58, p. 128, tel. 3023, Londra, 28 nov. 1923, semnată Titulescu, către MAE.

[28] *Commission des Réparations*, tome XIV, p. 141.

[29] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

economice, unde Germania să fie invitată pe picior de egalitate cu celelalte mari puteri, pentru aplicarea *Planului Dawes*.

În acest context, întâlnirea franco-britanică de la Chéquers, în zilele de 21-22 iunie 1924, a marcat o nouă înfrângere a Franței. Ed. Herriot, primul ministru și ministrul de externe francez, n-a putut obține nici măcar legarea problemei reparațiilor de aceea a datoriilor interaliate și de controlul strict al plății datoriilor de către Germania. Mai mult, premierul francez a acceptat chiar și întrunirea la Londra a Conferinței economice internaționale, cu participarea Germaniei pe picior de egalitate. S-a pus în discuție și participarea la conferința proiectată, a „micilor puteri" Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Belgia, Grecia, Portugalia. Marea Britanie s-a opus invitării lor pe considerentul că acestea ar putea ridica pretenții *„nejustificate"* în problema reparațiilor germane și, în același timp, ar putea constitui un sprijin pentru Franța. N-a avut succes nici propunerea lui Herriot de a se realiza un pact de securitate în Europa – neagresiune și garanție mutuală – înglobând toate statele, deci și Germania.

Așadar, întâlnirea de la Chéquers a marcat un nou pas spre izolarea Franței și afirmarea comunității de interese anglo-germane. De altminteri, dispunând de frânele puterii politice engleze, MacDonald punea în practică ceea ce susținuse deschis încă după război, și anume *„revizuirea acestui instrument imoral și imposibil cunoscut sub numele de tratatul de la Versailles"*. În programul laburist pe care îl afișase în alegeri, MacDonald se angaja la *„convocarea imediată de către guvernul britanic a unei Conferințe internaționale la care Germania va figura pe picior de egalitate, pentru a se proceda la revizuirea tratatului de la Versailles, în special în ceea ce privește reparațiile și datoriile"*[30].

Este ceea ce se va realiza la *Conferința de la Londra*.

După avansul obținut în întâlnirea cu Herriot, MacDonald a ignorat cu totul guvernul francez și a trecut la organizarea Conferinței la Londra, la mijlocul lunii iulie. Invitații au fost trimise la Roma, Bruxelles, Tokio, Lisabona și Paris, în condițiile în care în Franța se dezlănțuise o aprigă campanie de presă contra cedărilor lui Herriot la Chéquers. În schimb, Stresemann declara la 3 iulie, în fața Consiliului de miniștri: *„Trebuie să recunoaștem că MacDonald exercită o presiune puternică asupra lui Herriot, că Franța va fi constrânsă de Anglia și America și va urma întreagă această mișcare"*[31]. Mai direct, în fața liderilor lui *Deutsche Volkspartei*, la 6 iulie, în întrunirea de la Frankfurt-am-Main, Stresemann declara în expozeul său confidențial:

„1) Planul Dawes se poate revizui.

2) Acceptând planul Dawes, se va produce o afluență de credite în Germania, în special americane, de care economia germană are mare nevoie.

3) Înțelegerea Germaniei cu Anglia și cu America va slăbi Franța, ceea ce va mări ponderea Germaniei în raportul de forțe din Europa"[32].

Acțiunea singulară a lui MacDonald a dus în pragul rupturii relațiilor cu Franța. De aici o nouă întâlnire MacDonald-Herriot la Paris, la 8-9 iulie, încheiată cu un *Memorandum* franco-britanic în care punctul de vedere britanic era însușit de premierul francez, din *antanta cordială* franco-engleză nemairămânând nimic.

---

[30] Jacques Bardoux, *L'éxperience de 1924*, Paris, Plon, 1924, p. 154-155.

[31] Apud Jacques Bariety, *Les relations franco-allemandes après la première guerre mondiale*, Paris, Editions Pedone, 1977, p. 483-484.

[32] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

În zilele premergătoare deschiderii Conferinței, Londra a devenit centrul de întâlnire a personalităților de prim rang germane, americane, engleze.

În ceea ce privește statele mici creditoare ale Germaniei, interesate în primirea despăgubirilor de la aceasta pentru refacerea lor economică postbelică, ele nu erau luate în considerare, aprehensiunile și neîncrederea lor în marii aliați fiind tot mai mari. La 9 iulie – ziua Memorandumului franco-britanic, Titulescu scria ministrului de finanțe, Vintilă Brătianu: *„Din informații neoficiale aflu că s-ar dori împărțirea statelor participante la Conferința de la Londra, în trei categorii: 1) marile puteri; 2) puterile realmente interesate în reparațiuni ca Serbia, Portugalia și 3) puterile teoretic interesate în reparațiuni, ca România... De va fi așa, nu numai că va reapare nedreptatea distincțiunii între puterile mari și mici, dar se formulează o absurditate: este absurd a se susține că România este doar teoretic interesată în reparații, pentru că socotind procentul de 1% nedrept, a refuzat acordul de la Spa. Belgia și Italia, care au semnat acordul de la Spa, fac de mult timp sforțări pentru a obține revizuirea procentelor în favoarea lor. Pentru că sunt mari puteri, procedeul lor se cheamă înaltă politică... Când România menține punctul ei de vedere din 1920 și-și rezervă drepturile și-și expune revendicările din timp util, aceasta se cheamă teorie..."*[33] Chiar cu o zi înaintea deschiderii Conferinței; Titulescu, în numele aliaților din Mica Înțelegere, a avut o întrevedere cu Herriot pe care l-a întrebat despre procedura de funcționare a Conferinței și *„privitor la informațiunea că statele mici nu vor putea comunica cu Conferința decât prin intermediul secretariatului și în scris..."* Herriot – comunica Titulescu la București – *„mi-a răspuns că nu a auzit nimic și că toată procedura este stabilită de guvernul englez..."*[34].

Deschise la 16 iulie 1924, lucrările au durat o lună. Oficial, conferința s-a declarat a fi *interaliată*, având ca participanți pe hârtie, în afară de Anglia, Franța, Belgia, Italia, SUA, Japonia, și Portugalia, Grecia, România și Iugoslavia. În realitate, lucrările conferinței s-au desfășurat doar în prezența delegațiilor SUA, Angliei, Franței și, mai târziu, ai Germaniei. România, prin Titulescu, colonelul **Ion Antonescu** și **Neculce,** reprezenta și interesele Cehoslovaciei și Poloniei.

Confruntările violente anglo-franceze din cadrul celor trei comisii de lucru conduse toate de englezi, imposibilitatea pentru statele mici de a-și apăra dreptul la reparații, politica clară anglo-americană de a găsi mijloace pentru anularea, practic, a reparațiilor germane îl făceau pe ambasadorul francez la Londra, contele de Saint-Aulaire, să compare Conferința cu o *„arenă a leilor"*.

La 4 august, în urma invitației adresate de MacDonald în calitate de președinte al Conferinței, sosea la Londra delegația germană formată din cancelarul **Wilhelm Marx**, ministrul de externe Gustav Stresemann și ministrul de finanțe **Hans Luther**. *Planul Dawes* a devenit, prin deciziile luate de „consiliul celor 14" constituit în cadrul Conferinței, pălăria sub care capitalurile disponibile americane, olandeze, engleze, suedeze au găsit plasamente sigure și rentabile în Germania; aceasta poseda un aparat

---

Conferința de la Spa, în 1920, a hotărât totalul reparațiilor germane și a fixat procentele pentru fiecare țară interesată. României, pentru doi ani de ocupație germano-austro-ungară și jefuirea economiei naționale, s-a apreciat că i-ar reveni 1%, ceea ce guvernul român a refuzat să accepte, formulând îndreptățite proteste și cerând revizuirea acestui procent.

[33] *N.T.D.D.* doc. 63, p. 137-138, tel. 1544, Berna, 10 iul. 1924, semnată Titulescu, pentru Vintilă Brătianu, ministru de finanțe.

[34] *Ibidem*, doc. 66, p.141, tel. 5985, Paris, 15 iul. 1924, semnată Titulescu, către MAE.

https://biblioteca-digitala.ro

industrial şi comercial de excepţie şi intact, lipsit însă de capitalul de care avea nevoie. Toate acestea erau însă condiţionate, de către bancheri, de stabilitate monetară, socială şi politică în Germania, de securitate şi linişte. Această condiţie, la rândul ei, era legată de ieşirea francezilor din Ruhr, prezenţa lor acolo fiind o cauză de nemulţumire crescândă în Germania. La 6 august, Stresemann, satisfăcut, telegrafia la Berlin: *„Ofertele bancherilor merg chiar mai departe decât exigenţele germane"*.[35]

Unitatea de vederi anglo-germană a dominat lucrările Conferinţei. MacDonald s-a raliat în totul exigenţelor formulate de germani referitor la evacuarea necondiţionată a Ruhrului şi n-a fost de acord cu nici un fel de control al armamentelor germane. La 9 august, MacDonald i-a trimis o lungă scrisoare lui Herriot, cerându-i evacuarea imediată a Ruhrului, militară şi administrativă, fără negocieri şi fără contrapartidă.[36]

Quai d'Orsay a înaintat prin Herriot lui MacDonald, la 11 august o Notă de răspuns în care partea franceză propunea un pact definitiv de securitate între cele două ţări, la care s-ar fi raliat şi Belgia, completat cu un pact de neagresiune franco-german. În ce priveşte cererea de evacuare militară a Ruhrului, Franţa era de acord ca ea să se efectueze *„într-un termen care se va preciza după 10 ianuarie 1925, dacă înainte de această dată guvernul german va fi probat spiritul său de conciliere şi voinţa de a promova o politică de colaborare economică cu guvernul francez"*.[37] În ideea încheierii unui tratat economic cu Germania, proiectul francez prevedea aplicarea clauzei naţiunii celei mai favorizate pentru produsele franceze exportate în Germania şi intrarea în Germania fără taxe vamale a unor mărfuri provenind din Alsacia şi Lorena – prevedere care nemulţumea profund pe siderurgiştii germani. Convorbirile franco-germane de la Londra în chestiunea tratatului, în 11 şi 12 august, nu s-au concretizat în nimic.

La 14 august s-a aprobat raportul *Comitetului celor 14* referitor la interpretarea „oficială" a *Planului Dawes* în materie de plasamente financiare ale aliaţilor în Germania, dându-se câştig de cauză guvernului german, în sensul că, în cazul unei neînţelegeri între Germania şi aliaţi, se va desemna un arbitru; acesta va fi numit de comun acord sau, în caz de discordie, de Curtea Internaţională de la Haga. Se mai prevedea un lucru foarte important, şi anume că Banca de emisiune germană era liberă să fixeze limita depozitelor de mărci deţinute de aliaţi cu titlu de reparaţii; numai ceea ce depăşea aceste limite liber stabilite de Banca germană putea fi plasat de aliaţi în economia germană. Dispoziţia aceasta dădea practic Germaniei libertate de mişcare în chestiunea plasamentelor străine. Astfel, mărcile pe care Germania trebuia să le plătească aliaţilor, cu titlu de reparaţie, rămâneau în Germania, iar deţinătorii acestor capitaluri nu le puteau folosi nici chiar în Germania, Banca germană putând *îngheţa* sumele creditorilor săi în proporţia pe care o dorea. Aceasta era, de fapt, revizuirea Planului Dawes, de o manieră care excludea orice control, precum şi sancţiunile pentru neplata reparaţiilor.

În scrisorile schimbate între ei de Herriot, W. Marx, MacDonald şi Theunis s-a decis evacuarea militară a bazinului Ruhr în termen de un an de la data Conferinţei.

Cu aceasta, lucrările Conferinţei de la Londra se puteau socoti încheiate.

Interesele ţărilor mici, foste aliate, au fost în totalitate ignorate. Titulescu rezuma astfel situaţia: *„Experţii aliaţi şi germani au modificat în favoarea Germaniei puterile comisiunii de transfer şi, sub aparenţe inocente, deciziunile noastre interaliate au fost*

[35] Apud Jacques Bariety, *op.cit.*, p. 611.
[36] Arh. MAE-Paris, Fond: Papiers d'agents, papiers Herriot, vol.14.
[37] Jacques Bariety, *op. cit.*, p.711-715.

https://biblioteca-digitala.ro

modificate pe fiecare zi, după cererea Germaniei, de către marile puteri... Dacă planul experților se aplică, ne vom putea găsi deci mâine cu marcă – hârtie pentru numeroase miliarde-aur, pe care să nu o putem vinde la bursă, cu care să nu putem face cumpărături în interiorul Germaniei și cu obligațiunile Germaniei de a plăti reparațiunile, suspendate".[38]

Acesta era adevărul: reparațiile datorate de Germania statelor ocupate și jefuite în anii primului război mondial erau practic suspendate, realizându-se o substanțială revizuire a tratatului de la Versailles de Germania, Anglia, SUA și Franța împreună. În același timp, interesele legate de reparațiile germane ale statelor mici europene au fost ignorate. Franța – considerată până atunci, principala susținătoare a principiilor de securitate europeană și pace – fusese scoasă din joc și se aliniase concepției anglo-germane.

Împrumutul german, lansat în octombrie 1924 în urma reuniunii de la Londra a bancherilor din diferite țări, interesa din ce în ce mai mult băncile americane, iar plasamentele au continuat până în pragul crizei mondiale din 1929-1933.

La Londra, ședința de închidere oficială a Conferinței, la 16 august, a fost dominată de o stare de euforie generală. Premierul MacDonald a ținut să sublinieze: „*Acest acord poate fi considerat ca primul tratat de pace pentru că îl semnăm cu sentimentul că am întors spatele teribililor ani de război precum și spiritului de război*".[39] Așadar, o clară repudiere a tratatului de pace din 1919 de la Versailles; nu încăpea nici o îndoială că *viziunea* britanică asupra revizuirii generale a tratatelor de pace avea să deschidă calea altor revendicări, ce depășeau sfera economicului. Ambasadorul american F. Kellogg, entuziasmat la rându-i de rezultatele Conferinței, le considera ca „*începutul unei epoci de armonie care lasă să se întrevadă un viitor fericit*".[40]

În schimb, reprezentantul celor trei state aliate (România, Iugoslavia, Polonia), N. Titulescu, considera că „*orice s-ar întâmpla, în orice direcțiune ne-am îndrepta, după cum vedeți, perspectivele nu sunt promițătoare*"[41].

Epoca de „armonie" – dacă se putea vorbi de așa ceva – de care vorbea Kellogg avea să dureze doar până în 1936, când Germania a săvârșit primul act de agresiune în Europa. Conciliatorismul – manifestat la Londra – față de pretențiile germane, falia creată între puterile mari („statele cu interese generale") și puterile mici („statele cu interese limitate") aveau să se adâncească tot mai mult, spre folosul revanșismului și militarismului german.

Conferința dezarmării; aportul diplomatic al României

Eșecul Rezoluției a XVI-a a Societății Națiunilor și al *Protocolului de la Geneva* nu a pus capăt dezbaterilor internaționale asupra problemei asigurării păcii și securității și, în acest context, a găsirii unor formule general acceptabile pentru dezarmare. A VI-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor din septembrie 1925 a fost consacrată în bună măsură discutării unor propuneri, proiecte, opinii ce încercau să salveze măcar în parte Protocolul de la Geneva.

---

[38] *N.T.D.D.*, doc.81, p.156, doc.82, p.156-157.
[39] *Documents diplomatiques*. Conférence de Londres, p. 89-90.
[40] *Ibidem*.
[41] *N.T.D.D.*, doc.83, p.157-158, tel. 1602, Londra, 16 aug. 1924, semnată Titulescu, către MAE.

https://biblioteca-digitala.ro

La 19 septembrie, delegatul României, Nicolae Titulescu, a formulat următoarea propunere: *„Adunarea să invite Consiliul să instituie un Comitet de studiu care să cerceteze dacă este posibil să se lege între ele acordurile regionale deja intervenite sau cele care vor fi încheiate în viitor, comitetul acesta inspirându-se din marile principii de arbitraj, securitate şi dezarmare şi din ideea că statele membre ale Ligii care nu doresc să-şi asume alte obligaţii decât cele stipulate în Pact, să aibă facultatea de a limita obligaţiunile lor suplimentare de asistenţă la ceea ce vor considera, în deplina lor suveranitate, just şi posibil în momentul agresiunii"*. Adunarea din septembrie a Societăţii Naţiunilor a invitat Consiliul să studieze posibilitatea organizării unei Conferinţe mondiale de dezarmare. Ca urmare, la 12 decembrie 1925, Consiliul a instituit *Comisia pregătitoare a Conferinţei dezarmării.* În cele două comitete de lucru, dezbaterile s-au desfăşurat în jurul aceleiaşi controverse: prioritatea între **dezarmare** şi **securitate**, reprezentând de fapt punctele de vedere francez şi britanic.

Comisia pregătitoare a creat un cadru larg de dezbateri prin participarea tuturor statelor, membre sau nu ale Societăţii, inclusiv SUA şi URSS. Au avut loc şase sesiuni în perioada 1926-1930. Dezbaterile s-au desfăşurat în jurul celor două teze susamintite.

– **Teza franceză** subordona reducerea armamentelor, asigurării securităţii statelor şi preconiza un control internaţional riguros al armamentelor; susţinea limitarea armamentelor până la gradul în care nu s-ar mai fi putut săvârşi acte de agresiune prin surprindere, stabilind şi un raport corespunzător între dezarmarea terestră, navală şi aeriană. Teza franceză a fost susţinută de multe state, printre care Belgia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Polonia, Argentina, Japonia etc.

– **Teza engleză** considera că noţiunea de *potenţial militar* era prea complexă spre a putea fi luată în considerare, respingea controlul internaţional, iar limitarea armamentelor pe care o preconiza această teză nu înlătura în nici un fel pericolul de agresiune, ceea ce explică susţinerea tezei engleze de către Germania şi alte state revizioniste.

Interesată vital în realizarea dezarmării reale, pusă sub control internaţional, România a desfăşurat o activitate susţinută în cadrul Comisiei pregătitoare a Conferinţei dezarmării, avansând numeroase propuneri. La 20 noiembrie 1926, printr-o scrisoare adresată preşedintelui Societăţii Naţiunilor, guvernul român a propus elaborarea unei *„convenţii internaţionale pentru universalizarea reprimării terorismului"*. În acelaşi sens, juristul român **Vespasian V. Pella** a propus la Congresul Asociaţiei internaţionale de drept penal, ţinut la Bruxelles în 1926, crearea Biroului internaţional permanent pentru unificarea Codului penal şi cooperarea statelor în vederea *„prevenirii şi reprimării terorismului"*.

Un caracter nerealist şi dăunător scopului urmărit de Comisia pregătitoare l-a avut rezoluţia propusă de reprezentantul URSS, Maxim Litvinov, comisar pentru afaceri externe, în cadrul celei de a patra sesiuni a Comisiei (noiembrie-decembrie 1927), rezoluţie care avea ca idee centrală *„abolirea completă a forţelor armate terestre, navale şi aeriene, distrugerea tuturor armamentelor, muniţiilor şi a tuturor mijloacelor de război, încetarea recrutărilor pentru serviciul militar, abolirea serviciului militar, votarea de legi care să declare violarea condiţiilor de mai sus drept crime contra statului"*. Propunerea sovietică, susţinută doar de Germania şi Turcia, avea vicii de fond. Astfel:

– securitatea frontierelor nu era prin nimic asigurată;

https://biblioteca-digitala.ro

– ea nu excludea invazia prin diferite forme şi mijloace;
– nu excludea politica de forţă şi ameninţarea cu forţa;
– nu recunoştea în prealabil *statu-quo*-ul teritorial al statelor.

Proiectul sovietic, deşi respins de majoritatea statelor, a fost reluat cu insistenţă de miniştrii de externe sovietic şi german, **Maxim Litvinov** şi **Gustav Stresemann,** în 1928 şi 1929.

Criza economică mondială, izbucnită în 1929, a complicat situaţia internaţională, iar virulenţa ei în Germania a contribuit în bună măsură la întărirea forţelor revanşarde. Totodată, Germania cerea să i se acorde egalitate în materie de înarmări. Problema dezarmării a ajuns în pragul falimentului, în faţa politicii de înarmare pe care o promovau statele revizioniste.

La 8 decembrie 1930, Comisia pregătitoare a Conferinţei dezarmării a adoptat un proiect de Convenţie pentru reducerea şi limitarea armamentelor şi organizarea Conferinţei mondiale a dezarmării. Proiectul avea la bază menţinerea prevederilor militare ale tratatelor de pace, preconiza limitarea materialelor de război, a armamentelor navale etc., respingând, totodată, cererea Germaniei privind egalitatea în privinţa înarmărilor. După cum era de aşteptat, proiectul a fost respins de delegaţia germană şi de delegaţia sovietică. Ţările limitrofe URSS la Vest (inclusiv România) au declarat că vor semna Convenţia numai dacă o va semna şi URSS. Delegaţia română, prin vocea juristului **Constantin Antoniade,** sublinia: *„Legătura indisolubilă de interdependenţă între dezarmare şi securitate, aceasta din urmă fiind măsura celei dintâi, este pe deplin recunoscută"*. Delegaţia română, spunea el, *„va consimţi la orice limitare compatibilă cu securitatea sa"*.

Raportul întocmit la 23 decembrie 1930 de generalul **Toma Dumitrescu**, şeful delegaţiei militare române la lucrările Comisiei pregătitoare, punea în evidenţă îngrijorarea faţă de modul în care se profilează viitorul, subliniind că România este înconjurată de state care *„pregătesc în ascuns şi reclamă revizuirea statutului teritorial consfinţit prin tratate"*. Raportul conchidea că România trebuie să acţioneze mai departe pentru intangibilitatea tratatelor de pace, a clauzelor lor militare şi întărirea eficacităţii *Covenantului.*

Reprezentanţii a 61 de state membre şi nemembre ale Societăţii Naţiunilor s-au întrunit în **prima şedinţă a Conferinţei dezarmării la Geneva, la 2 februarie 1932,** sub preşedinţia lui **Arthur Henderson**, fost ministru de externe al Marii Britanii. România era reprezentată de o delegaţie civilă, condusă de Nicolae Titulescu, şi o delegaţie militară, condusă de generalul **Nicolae Samsonovici**, şeful Marelui Stat Major.

Lucrările Conferinţei dezarmării au fost marcate decisiv de efectele crizei economice mondiale, de desfăşurarea agresiunii Japoniei în China şi retragerea ei din Liga Naţiunilor, de poziţia SUA faţă de aceste evenimente, de ascensiunea în Germania a partidului naţional-socialist (nazist) al lui Hitler (după alegerile din 14 septembrie

---

* Prin Komintern, de exemplu, care coordona activitatea partidelor comuniste – avanposturi ale politicii expansioniste sovietice, URSS organiza acţiuni de subminare a suveranităţii naţionale a statelor. Un exemplu în acest sens îl constituie organizarea în 1924 a unui plan vast de acţiuni de forţă în România, bazat pe detaşamente militare sovietice infiltrate peste graniţă, pe partidele comuniste din România, Ungaria şi Bulgaria – toate filiale ale Kominternului. Scopul urmărit erau secesiunea, rând pe rând, a provinciilor istorice şi preluarea controlului de către aşa zisele *„soviete"*, răsturnarea conducerii statului român şi organizarea unui război civil. Acţiunea, dirijată de la Moscova, a început prin aşa numita *„răscoală"* de la Tatar-Bunar, în Basarabia. Planul sovietic a eşuat datorită intervenţiei în forţă a armatei române şi arestării agenţilor sovietici.

https://biblioteca-digitala.ro

1930), precum şi de eşuarea tuturor conferinţelor internaţionale şi proiectelor ce îşi propuneau rezolvarea problemelor generate de degradarea securităţii în lume.

În aceste circumstanţe, Conferinţa dezarmării, care, practic, a ignorat documentele întocmite anterior de Conferinţa pregătitoare, a readus la ordinea zilei vechea problemă dezarmare-securitate sau securitate-dezarmare. În plus, în discuţie se afla acum şi cererea germană privind obţinerea *egalităţii în drepturi* în materie de înarmare (*Gleichberechtigung*), cerere susţinută şi de Marea Britanie şi Italia. În faţa acestei situaţii, România şi aliatele sale din Mica Înţelegere au susţinut teza franceză.

La 22 aprilie 1932 au fost acceptate o serie de principii care prevedeau reducerea progresivă, pe etape, a armamentelor, efectuarea controlului la intervale regulate etc. Discuţiile în comisii nu ajungeau însă la nici un rezultat. La 12 mai, Titulescu telegrafia la Bucureşti: „*Situaţia este gravă*", iar în zilele ce au urmat, miniştrii de externe ai statelor Micii Înţelegeri, întruniţi la Belgrad, îşi exprimau profunda îngrijorare faţă de mersul lucrărilor Conferinţei. „*Nu există o singură chestiune* – spunea Edouard Beneš – *asupra căreia marile puteri să se fi putut pune de acord*".

În iunie, situaţia s-a complicat şi mai mult prin propunerea preşedintelui SUA, Hoover, care se pronunţa pentru revizuirea clauzelor militare ale tratatului de la Versailles în favoarea Germaniei. Propunerea a fost primită cu rezerve, iar unele state s-au pronunţat împotrivă, printre care şi România.

Memorandumul Pella

Implicaţiile largi ale problemei dezarmării în cele mai diferite domenii ale vieţii internaţionale, confruntarea tot mai deschisă între forţele pacifiste şi cele revanşarde şi revizioniste au impus luarea în considerare la Geneva a „*legăturii evidente care există între dezarmarea materială şi dezarmarea morală*". A fost instituit un Comitet pentru studierea acestei probleme, sub conducerea reputatului jurist român Vespasian V. Pella. La 2 iunie, Comitetul a prezentat un *Memorandum* în care se sublinia necesitatea „*adaptării constituţiilor şi legislaţiilor penale la noile condiţii ale vieţii internaţionale*" – ceea ce reprezenta un mare progres pe calea unificării europene. Bazat pe o largă documentaţie asupra Constituţiilor diverselor state, Memorandumul punea în evidenţă neconcordanţele între unele Constituţii şi Pactul Societăţii Naţiunilor. Se propunea încheierea unui acord internaţional privitor la suprimarea din unele Constituţii a acelor „*prevederi care fac din război o instituţie legală*"; s-a propus, de asemenea, introducerea în Convenţia generală de dezarmare a unui text prin care statele să se angajeze să recunoască drept legi fundamentale stipulaţiile celor două documente internaţionale care erau Pactul Societăţii Naţiunilor şi Pactul de la Paris din 1928. *Memorandumul Pella* cuprindea un mare număr de propuneri, toate având ca scop suprem protecţia securităţii statelor şi stimularea bunelor raporturi între ele prin respectarea principiilor dreptului internaţional şi ale Pactului şi tratatelor în vigoare.

Pornind de la axioma că războiul este „*un flagel care ameninţă nu numai ţările beligerante ci şi interesele materiale şi morale ale întregii lumi*", documentul Pella conchidea: „*Este inadmisibil de a nu reprima propaganda directă făcută prin diverse mijloace, pentru a determina statul să eludeze angajamentele sale internaţionale şi, în special, să invadeze teritoriul unui stat străin, sau să se facă vinovat de orice altă agresiune armată împotriva teritoriului acestui stat străin*".[42]

[42] Apud Gheorghe Matei, *op. cit.*, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro

Este important de rememorat că atunci, în primii ani de după primul război mondial, **România fusese primul stat care introdusese în Codul său penal delictul de propagandă în favoarea războiului**, iar reprezentanții săi la diferite conferințe internaționale cereau încheierea unor convenții prin care statele să se oblige să reprime consecvent și prompt orice act ostil păcii, securității și bunei înțelegeri între popoare. Aceasta este, de altfel, și concluzia formulată limpede în finalul *Memorandumului Pella*: *„Este evident că dezarmarea morală, ca toate marile cuceriri ale umanității, va fi rezultatul unui efort creator continuu. Aceasta va fi o perioadă de lungă durată și de multă răbdare"*.

La **25 iunie 1932** Comitetul pentru dezarmarea morală a adoptat *Memorandumul Pella* ca bază de discuție și a instituit un comitet juridic pentru studierea lui.

În septembrie 1932 s-au reluat lucrările Conferinței dezarmării în condiții internaționale nefavorabile: după câștigarea alegerilor din 14 septembrie, național-socialiștii lui Hitler au adoptat o politică de forță pe plan extern, anunțând că doar recunoașterea *egalității în drepturi* în materie de înarmare ar putea „convinge" Germania să nu părăsească Conferința dezarmării. Confruntările franco-britanice în această chestiune au devenit tot mai dure. La 14 noiembrie 1932, **Jean Paul-Boncour**, ministrul de război al Franței și reprezentantul ei la Conferință, a prezentat *„planul constructiv francez"*, care insista asupra ideii că *„în materie de dezarmare și în materie de securitate, progresele trebuie să fie paralele"*.[43] Este de menționat că în ceea ce o privea, conducerea militară a Franței miza pe *„superioritatea militară a Franței"* în raport cu Germania.

Propunerea franceză a fost combătută de delegatul Marii Britanii, Sir John Simon, și președintele Conferinței, Arthur Henderson, care au încercat să introducă pe ordinea de zi și chiar în textul francez, *Gleichberechtigung*. Ideea a fost susținută și de delegatul SUA, Norman Davis. Sosit la Geneva la 3 decembrie, premierul MacDonald a dat *„asigurări"* Franței că nu va fi izolată acceptând cererea germană, iar la **11 decembrie** s-a semnat acordul prin care Germania a obținut *Gleichberechtigung* în materie de înarmare și a *„acceptat"* să se întoarcă la Conferință.

Decizia adoptată de cele cinci puteri: Franța, Marea Britanie, SUA, Italia, Germania, fără acordul celorlalte state reprezentate la Conferința dezarmării și fără consultarea lor, și impunerea acestui document ca emanație a Conferinței au fost tot atâtea acte care au încălcat grav principiile dreptului internațional, ale Pactului Societății Națiunilor, ale Tratatelor de pace. **Acest moment a marcat eșecul total al Conferinței dezarmării,** a dovedit inutilitatea anilor de dezbateri, de discuții al căror scop inițial era nu înarmarea, ci dezarmarea în spiritul și litera *Covenantului*, pentru consolidarea securității statelor și nu pentru subminarea ei.

Statele Micii Înțelegeri – România, Cehoslovacia, Iugoslavia – au convocat imediat, la **18-19 decembrie 1932, Conferința alianței la Belgrad**. Situația gravă creată prin actul samavolnic al celor cinci mari puteri de la 11 decembrie a fost supusă unei minuțioase analize; au fost dezbătute consecințele nefaste ce decurgeau din această decizie asupra securității statelor mici din Europa Centrală și de Sud-Est. În *Comunicatul* dat publicității se afirma că cei trei aliați, constatând evoluția nefavorabilă păcii și securității în Europa, *„au hotărât să perfecționeze organizarea Micii Înțelegeri completându-i actualul statut"*.[44] Era vorba, într-adevăr, de statuarea pe noi baze a raporturilor în cadrul Alianței și eficientizarea ei, deziderat înfăptuit în anul următor.

---

[43] J-B. Duroselle, *La Décadence* 1932-1939, p.40.

[44] „Dimineața", 21 decembrie 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

Pactul de la Paris; rezerve şi interpretări româneşti

În septembrie 1927, Adunarea Societăţii Naţiunilor a apreciat că disocierea problemei securitate-dezarmare ar putea pune capăt impasului în care se aflau dezbaterile de la Geneva. În consecinţă, dezarmarea a rămas în seama Comisiei pregătitoare a Conferinţei dezarmării, iar securitatea a intrat în competenţa Comitetului de arbitraj şi securitate, organism nou creat sub preşedinţia lui Beneš.[45] Marcată şi ea de disensiunile dintre marile puteri, activitatea acestui Comitet bătea pasul pe loc.

În acest context, la deschiderea, în 1927, a lucrărilor Adunării Generale, delegaţia poloneză a prezentat un proiect de suprimare a războiului printr-un pact universal de neagresiune, care condamna orice fel de război. Polonia a propus o rezoluţie de condamnare a războiului de agresiune, care a fost votată de Adunare, pregătind terenul pentru negocierile ulterioare.[46]

Din iniţiativa Franţei şi a SUA a fost avansat proiectul unui pact general de securitate, cunoscut sub numele de **Pactul Briand-Kellogg** sau Pactul de la Paris. Documentul interzicea recurgerea la război pentru reglementarea problemelor internaţionale, în următorii termeni: *„condamnă recurgerea la război pentru reglementarea diferendelor internaţionale şi cere renunţarea la el ca instrument de politică naţională precum şi în relaţiile mutuale"*; se preciza, de asemenea, că soluţionarea oricăror diferende sau conflicte *„nu va fi căutată niciodată decât prin mijloace paşnice"*.[47]

Teoretic, acest tratat a avut meritul de a fi interzis recurgerea la forţă, la război, pentru rezolvarea diferendelor dintre state. Dar, din primul moment, a apărut temerea că noul tratat, interzicând războiul ca atare, îngrădeşte totodată dreptul de legitimă apărare, ceea ce venea în contradicţie cu *Covenantul*. De aici a rezultat *Scrisoarea interpretativă* a lui Kellogg către Briand, la 23 iunie 1928, în care se preciza că acest tratat nu modifică dispoziţiile Pactului Societăţii Naţiunilor şi că *„fiecare putere este complet liberă să se apere în conformitate cu propria sa voinţă şi în raport cu necesităţile rezultând dintr-un atac sau dintr-o invazie străină"*.

În realitate, pactul Briand-Kellogg cuprindea un principiu de pace mai general decât Pactul Societăţii Naţiunilor, care stabilea şi el principiul excluderii războiului ca mijloc de aplanare a conflictelor, dar îl declara licit în anumite cazuri.

Despre semnificaţia noului tratat, secretarul general al Ministerului de externe francez Philippe Berthelot se pronunţa astfel, într-o convorbire cu C. Diamandy, ministrul României la Paris: *„Pactul n-are nici un sens; ori este vorbărie goală, ori poate da loc la interpretări defavorabile. Ideea pleacă de la declaraţia în stil literar făcută unui ziarist american de A. Briand: «la guerre à la guerre»* şi «la guerre hors la loi»**. Pe acest leit-motiv şi pentru scopuri mai mult electorale, americanii s-au pus pe lucru şi au brodat un text pe care mi l-au şi trimis. Suntem într-o poziţie defavorabilă. Bineînţeles, Germania s-a şi grăbit să declare că găseşte propunerea americană admirabilă"*.[48]

---

[45] Comitetul a activat până în iunie 1928.

[46] Eduard Racziynski (ambasador al Poloniei în Marea Britanie), *La politique éxterieure de la Pologne*, în „D.D.", 1937.

[47] *Recueil des Traités et Engagements internationaux euregistrés par le Secrétariat de la Société des Nations*, vol. XCIV, p. 57.

* „Război, războiului".

** „Războiul în afara legii".

[48] *Arh. MAE*, Fond convenţii, P.4, vol. I, rap.9496, Paris, 25 apr. 1928, foarte confidenţial, semnat C. Diamandy.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă unele cercuri politice mai optimiste din diferite ţări erau tentate să creadă că, propunând pactul, SUA ar fi renunţat la doctrina Monroe şi ar fi dispuse să se angajeze în apărarea păcii în Europa, guvernul de la Washington a dezmințit această eventualitate. De exemplu, la 2 iulie 1928, „The Washington Post", într-un articol intitulat *The Kellogg Treaty,* arăta: *„Nici un american n-a sugerat ideea că tratatul ar obliga SUA să coopereze cu alte guverne ca să combată o naţiune care a violat tratatul... E absurdă presupunerea că Statele Unite se vor obliga să se alieze vreunei naţiuni pentru a se pune capăt unui război între puteri străine".*[49]

De altfel, corespondenţa diplomatică între Nicolae Titulescu şi Ministerul de Externe român din perioada mai-iunie 1928 atestă faptul că România a primit cu rezerve şi cu îngrijorare proiectul pactului Briand-Kellogg şi întreaga activitate a diplomaţilor români la Geneva, Paris, Londra, Washington a urmărit să obţină o astfel de redactare a textului încât să nu se aducă atingere tratatelor de securitate existente. La 14 mai 1928, Nicolae Titulescu exprima astfel punctul de vedere român: *„România nu poate să se opună ca Franţa să semneze pactul, altfel ar părea în ochii opiniei publice mondiale ca un stat care zădărniceşte o iniţiativă în favoarea păcii. Pe de altă parte trebuie evitat ca acest nou pact să slăbească instrumentele ce ni le-am creat în vederea menţinerii păcii".*[50]

Aprehensiunile României erau împărtăşite şi de foarte multe alte state care exprimau mari îndoieli cu privire la utilitatea pactului ca instrument în favoarea întăririi păcii. În cercurile politice britanice se considera că *„dacă pactul Kellogg poate avea o însemnătate de ordin moral, el nu trebuie luat drept un angajament din partea Statelor Unite de a participa de acum încolo în mod efectiv în chestiunile de politică generală europeană".*[51] Ştirile din Italia arătau că acolo *„pactul e comentat ca o varietate americană a acelui gen de literatură diplomatică pacifistă ce a abundat după război... Opinia publică nu se sfieşte a crede că scopul imediat al acelui Pact contra războiului ar fi de a întări doctrina seculară a lui Monroe".*[52] Grecia, prin glasul lui Nicolas Politis, declara că pactul *„este o exagerare voită, menită să frapeze imaginaţiile, de a spune că pactul de la Paris a pus războiul în afara legii. În fapt, el se mărgineşte să proclame un principiu. Dar el nu organizează aplicarea principiului şi nu prescrie sancţiunea".*[53]

Într-un fel, pe aceeaşi linie se afla şi guvernul sovietic, care, prin Maxim Litvinov, preciza că *„interdicţia la război ca instrument de politică naţională este o figură de retorică"*; numai că, statornic în aprecierea generală că toată lumea se pregăteşte să atace URSS şi că toate tratatele internaţionale, în frunte cu cele de pace din 1919-1920, sunt tot atâtea verigi ale planului mondial de război contra URSS, Litvinov sublinia că *„Pactul Kellogg constituie o parte a pregătirilor de război contra URSS"*, iar comisarul pentru afaceri externe, Cicerin, preciza: *„După părerea mea, fiecare poate vedea clar că ascuţişul acestei întregi acţiuni diplomatice a principalelor puteri occidentale este îndreptat contra Uniunii Sovietice".*[54] După cum era de aşteptat, partidele comuniste din diferite ţări, inclusiv cel din Franţa –, coautoare a Pactului – au

---

[49] *Ibidem*, vol. III, raport 3522, P.3, Washington, 2 iulie 1928 semnat Al. Cretzianu.

[50] *Arh. MAE*, Fond 9 Convenţii, P4, vol.I, telegr.33151, 14 mai 1928, semnată Titulescu către MAE. Corpurile legiuitoare ale României au ratificat Pactul Briand-Kellogg în ianuarie 1929 („Jurnalul Consiliului de miniştri", IV, 104/25 ianuarie 1929 şi „Monitorul Oficial" nr. 30/7 februarie 1929).

[51] *Ibidem*, vol. III, raport 2103/A2, Londra, 29 aug. 1928 semnat Laptew.

[52] *Ibidem*, raport 2986, Roma, 29 aug. 1929, semnat Barbu Constantinescu către MAE.

[53] „L'Esprit international" nr.12/1928, p.355.

[54] „Le Temps" din 6 şi 7 august 1928.

https://biblioteca-digitala.ro

adoptat, disciplinat, punctul de vedere sovietic. Liderul comunist Gabriel Péri publica în „L'Humanité" din 1 septembrie 1928 articolul intitulat *„Pactul este încheiat contra Uniunii Sovietice"*.

Este semnificativ că statele revizioniste Germania şi Ungaria au văzut în pactul Briand-Kellogg o poartă larg deschisă către revizuirea pe cale paşnică a tratatelor. Iată ce scria la 14 august 1928 „Kölnische Zeitung": *„Toate tratatele şi alianţele încheiate de Franţa cu diferite state pentru menţinerea statu-quo-ului teritorial sunt contrare ideilor conţinute în Proiectul Pactului Kellogg"*, iar în scrisoarea din 6 octombrie 1928 a ministrului ungar de externe Wako adresată secretarului de stat american pentru aderarea Ungariei la Pact, se sublinia motivaţia acestei aderări, şi anume: Ungaria vede în acest act *„un mijloc ce va asigura în viitor posibilitatea remedierii într-o manieră pacifică a nedreptăţilor tratatului de pace de la Trianon"*.[55] Încurajaţi de Pactul de la Paris şi de poziţia exprimată de Germania, liderii maghiari au exprimat teza aşa zisei „incompatibilităţi" a tratatelor Micii Înţelegeri cu Pactul de la Paris, iar contele Bethlen a cerut în Camera Magnaţilor, în cadrul şedinţei de ratificare a Pactului, la 27 iunie 1929, *„desfiinţarea"* Micii Înţelegeri care ar fi ameninţat *„siguranţa"* Ungariei, prin caracterul său *„agresiv"*.[56]

Cu toate acestea, în condiţiile în care situaţia internaţională se deteriora progresiv, pactul Briand-Kellogg a fost apreciat ca un element promiţător al politicii de securitate colectivă. Aceasta şi explică aderarea la Pact a 63 de state, chiar dacă, în cele mai multe cazuri, aderarea a fost însoţită de rezerve. A fost cazul României, Cehoslovaciei, Iugoslaviei, care şi-au rezervat dreptul de apărare a teritoriului naţional în caz de agresiune neprovocată.

Este de subliniat că Pactul Briand-Kellogg suferea de aceeaşi maladie ca şi toate celelalte instrumente de pace şi securitate din prima jumătate a secolului XX: erau lipsite de posibilităţi practice de aplicare. SUA n-au ezitat să recunoască acest lucru, prin glasul secretarului de stat Henry L. Stimson, care a declarat la 8 august 1932 în faţa Comitetului de relaţii externe: *„Pactul Briand-Kellogg nu prevede sancţiuni fondate pe forţă... Dimpotrivă, cel ce a încălcat Pactul se pune sub sancţiunea opiniei publice. Această opinie publică este sancţiunea care se află în spatele tuturor relaţiilor internaţionale în timp de pace"*.[57] La rândul său, N.Politis recunoştea: *„Întreaga forţă a Pactului* [de la Paris] *o constituie opinia publică: renunţarea la război poate fi o realitate numai atâta timp cât opinia publică mondială îşi va păstra voinţa de pace"*.[58]

Dificultăţile reale create de nepotrivirile dintre Pactul Societăţii Naţiunilor şi Pactul Kellogg au determinat adoptarea de către Adunarea generală a Societăţii, la 24 septembrie 1929, a unei Rezoluţii prevăzând alcătuirea unui Comitet de 11 membri (din care făcea parte şi Nicolae Titulescu) care avea misiunea de a amenda *Covenantul* în aşa fel încât să-l pună de acord cu Pactul de la Paris. Rezultatul activităţii acestei Comisii a fost însă nul, cele două documente neputând fi puse de acord.

Între timp, a fost adoptat, de Adunarea Generală, *Actul General de arbitraj*, ale cărui principii erau că orice diferend urma să fie supus procedurii de conciliaţiune şi, în caz de nereuşită, arbitrajului obligatoriu, iar diferendele în care părţile îşi contestă reciproc un drept să fie supuse verdictului Curţii internaţionale de justiţie de la Haga.

---

[55] *Arh.MAE*, Fond 9/ Convenţii, P4, vol. II.

[56] *Ibidem*, vol. I, telegr. 216, Budapesta, 28 iunie 1929, semnată Vasile Grigorcea.

[57] Henry L.Stimson, *The Pact of Paris: three years of development*, în „Foreign Affairs" vol. XI, nr.1/1933.

[58] N. Politis, *L'importance juridique et politique du Pacte de Paris*, în „L'Europe Nouvelle", an XII, nr. 578/9 martie 1929, p.314-316.

https://biblioteca-digitala.ro

Considerând că o astfel de procedură contravine suveranității statului, România a formulat rezerve la acest act. Pe bună dreptate, Nicolae Titulescu sublinia că *„rezolvarea unor probleme ce priveau direct interesele vitale ale unui stat ca de pildă suveranitatea națională, apărarea integrității sale teritoriale nu poate constitui sub nici o formă obiectul dispoziției date de un for exterior"*.[59] Răspunsul oficial al Ministerului român de Externe privind aderarea la acest act, a îmbrăcat următoarea formulă: *„Sunt exceptate diferendele privitoare la integritatea teritorială ca fapt pur și simplu pe baza statu-quo-ului teritorial actual (frontierele actuale). O asemenea rezervă* – se preciza în continuare – *ne dă siguranța că nu vom putea fi târâți pe chestiunea teritoriilor noastre în fața instanțelor internaționale"*.[60]

În concluzie, **Pactul Briand-Kellogg**, proclamând principii generale fără nici o susținere juridică, politică, materială, creând noi și serioase dificultăți aplicării Pactului Societății Națiunilor, cele două documente neputând fi puse de acord niciodată, **nu a fost un instrument eficace nici pentru consolidarea păcii și securității, nici pentru contracararea revanșismului și revizionismului**. Ca dovadă, statele revizioniste l-au aplaudat din capul locului și au considerat documentul ca o deschidere către revizuirea pe *cale pașnică* a tratatelor, în special a celor de pace; că este așa, o confirmă campania revizionistă în Germania, Italia, Ungaria în perioada ce a urmat Pactului de la Paris, devenită mult mai virulentă și mai bine organizată. De la Berlin, ambasadorul Franței François-Poncet scria că virulența campaniei revizioniste *„este în general legată de ideea securității și prezentată ca o condiție* **sine-qua-non** *prealabilă și indispensabilă întăririi păcii"*.[61]

Proiectul lui Aristide Briand de Uniune Europeană

Dacă Pactul Briand-Kellogg scosese războiul în afara legii ca mijloc de reglementare a conflictelor dintre state, el crease, în schimb, confuzii mari cu privire la cele două noțiuni: războiul licit și războiul de agresiune. În acest context, **Aristide Briand** lansează ideea **Uniunii europene**, pe care o expusese într-un discurs ținut în **iulie 1929** în fața Camerei franceze. Ideea se încadra, de altfel, în încercările ce se făceau de punere de acord a Pactului Briand-Kellogg cu Pactul Societății Națiunilor. La 5 septembrie același an, în fața Adunării, Briand își reia ideea, căreia îi dă o haină economică: *„Cred că între popoare care sunt grupate din punct de vedere geografic așa cum sunt grupate popoarele din Europa, trebuie să existe un fel de legătură federală, aceste popoare trebuie să aibe în orice clipă posibilitatea de a intra în contact, de a-și discuta interesele, de a lua hotărâri comune, să stabilească între ele o legătură de solidaritate care să le îngăduie să facă față, când este nevoie, unor împrejurări grave... Această legătură aș dori s-o stabilesc. Asociația ar acționa îndeosebi în domeniul economic ... dar și în domeniul politic, social ... Legătura federală, fără a atinge suveranitatea nici unei națiuni care face parte din asociație, poate fi binefăcătoare"*.[62]

---

[59] *Arh. MAE*, Fond Societatea Națiunilor, vol.X, telegr. 2003, Geneva, 2 martie 1929, semnată Titulescu, către MAE.

[60] *Ibidem*, Aderarea la Actul general din 1928 pentru rezolvarea pașnică a conflictelor internaționale. Referat întocmit de Alexandru Cretzianu la 15 martie 1935.

[61] *Arh. MAE-Paris* Série: S.D.N. vol. 26, f. 66-68: telegr. 2099-2101, Berlin, 31 dec.1932, semnată François-Poncet.

[62] Apud Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856-1930*, Editura Eminescu, București, 1943, p.354.

https://biblioteca-digitala.ro

În preambulul Memorandumului trimis guvernelor de A. Briand, la 17 mai 1930, se afirmau două idei fundamentale: respectul suveranității statelor și nevoia de a coopera cu Societatea Națiunilor. Este de făcut observația că ideea federală presupunea existența unui organ comun care ia hotărâri pentru toți membrii componenți, deci în ce privește suveranitatea, problema se punea cu totul altfel. Mijloacele de realizare a uniunii erau încheierea unui pact general care să funcționeze prin trei organe: Conferința europeană, Comitetul politic permanent și Secretariatul. Era vorba, deci, de o copie fidelă a organizării Societății Națiunilor.

Planul lui Briand nu s-a bucurat de simpatie. Marea majoritate a statelor nu voiau să-și știrbească suveranitatea și respingeau ideea copierii Societății Națiunilor. Privitor la raportul dintre economic și politic au apărut alte divergențe. Germania și Ungaria se pronunțau pentru supremația economicului și își rezervau dreptul de a cere revizuirea tratatelor de pace, Polonia și Italia cereau mai întâi dezarmarea etc. Pentru Marea Britanie se puneau și alte probleme ce derivau din legăturile ei cu Commonwealth-ul, reorganizat în 1926 pe baza statutului de la Westminster.

Acest organism enorm, format din Anglia + dominioane + colonii, avea interese mondiale ce depășeau pe cele europene, iar pe de altă parte, o integrare a Angliei în Uniunea Europeană însemna și atragerea în această sferă și a dominioanelor.

În fine, s-a ridicat și problema Rusiei ca stat european. Ea nu făcea parte din Societatea Națiunilor, iar temerile cu privire la politica sa erau foarte mari.

În final, interesele foarte diferite ale marilor puteri, paralelismele cu Societatea Națiunilor, aprehensiunile micilor state, foarte atente la orice le-ar fi adus atingere suveranității lor, au fost factorii care au concurat la eșecul inițiativelor franceze.

Convenția de la Londra de definire a agresorului și a teritoriului; interese românești

Eșuarea Conferinței dezarmării în decembrie 1932, care dăduse un nou avânt cursei înarmărilor și afirmării politicii revanșarde, a accentuat starea de nesiguranță și temerile statelor mici și mijlocii nu numai din Europa, dar și din alte continente. În același timp, atât Pactul Societății Națiunilor, cât și Pactul Briand-Kellogg și alte documente internaționale la care ne-am referit mai sus aveau în vedere:

– scoaterea războiului de agresiune în afara legii („*crimă internațională*" etc.,) eliminarea lui dintre mijloacele de reglementare a diferendelor între state;

– aplicarea de sancțiuni economice, financiare, comerciale, politice, morale etc. statului aflat în ruptură de Pact etc.;

– supunerea oricăror diferende, arbitrajului internațional.

Ceea ce constituia în continuare obiect de dezbatere era problema: Ce se înțelege prin agresor și agresiune?

În acest context, comisarul sovietic pentru politică externă a propus, în **martie 1933**, în cadrul lucrărilor Conferinței dezarmării, definiția agresiunii. Dar iată cum relatează Nicolae Titulescu acest moment: „*Suntem la Geneva, în una dintre acele dimineți cenușii care caracterizează așa zisa primăvară a acestei orașe. Deodată Litvinov se ridică și propune o definiție a agresorului care, orice ar spune adversarii, este cea mai bună din cele care au fost date până azi.*

Nu știu să joc tennis, dar am simțit că o minge atingea racheta mea de om politic. Am aruncat-o imediat înapoi spunând, spre uimirea generală, căci Litvinov și cu mine erau până atunci adversari ireductibili: România acceptă definiția agresiunii

https://biblioteca-digitala.ro

aşa cum o propune dl Litvinov" (scrisoarea lui Nicolae Titulescu adresată lui Carol al II-lea în martie 1940).

Punctului de vedere susţinut de ministrul român de externe i s-au raliat statele Micii Înţelegeri, Polonia, Turcia, Grecia şi multe altele. Ca urmare, s-a constituit un Comitet de studiu, la 10 martie 1933, în care au intrat delegaţi ai Germaniei, Belgiei, Cubei, Danemarcei, Estoniei, Finlandei, Franţei, Italiei, Poloniei, Elveţiei, Turcici, Iugoslaviei, Spaniei, Statelor Unite, URSS. „*Am avut grijă* – arăta Titulescu în documentul suscitat – *să nu fac parte din el pentru ca să pot face posibilă definirea teritoriului de către alţii*". Deşi secrete, Titulescu a asistat la dezbaterile acestui Comitet, influenţând în mare măsură cursul negocierilor şi conţinutul documentelor adoptate în sensul de mai sus. Raportul acestui Comitet de studiu a fost prezentat şi adoptat la 24 mai 1933. Textul privind definiţia agresorului a fost acceptat de Adunare şi, în baza lui, a fost elaborată **Convenţia de definire a agresorului.**

La **3 iulie** Convenţia a fost semnată la Londra de către Afganistan, Estonia, Letonia, Persia, România, Turcia şi URSS.

La **4 iulie**, acelaşi document a fost semnat de către Mica Înţelegere, Turcia şi URSS, iar la **5 iulie** un text identic a fost semnat de URSS şi Lituania.

Documentul cuprindea un Preambul în care se făcea referire la Pactul Briand-Kellogg care „*interzice orice agresiune*" şi se sublinia necesitatea „*în interesul securităţii generale de a se defini în mod cât mai precis agresiunea astfel încât să se elimine orice pretext pentru justificarea ei*": se sublinia, de asemenea, că toate statele au „*în mod egal dreptul la independenţă, securitate, apărarea teritoriului şi la libera lor dezvoltare şi a tuturor instituţiilor lor*".

Articolul I din Convenţie prevedea : „*Fiecare parte contractantă să accepte, în relaţiile mutuale cu fiecare dintre celelalte părţi, începând chiar din ziua intrării în vigoare a prezentei Convenţii, definiţia agresiunii aşa cum este ea explicată în Raportul Comitetului pentru chestiuni de securitate din 24 mai 1933, la Conferinţa pentru reducerea şi limitarea armamentelor, raport întocmit în urma propunerii delegaţiei sovietice.*

Articolul II – În consecinţă, va fi recunoscut ca agresor într-un conflict internaţional, sub rezerva acordurilor în vigoare între părţile în conflict, statul care va fi comis una dintre acţiunile următoare:

1. Declaraţie de război unui alt stat;

2. Invazia cu forţe armate, dar fără declaraţie de război, a teritoriului unui alt stat;

3. Atacarea cu forţe terestre, navale sau aeriene, chiar fără declaraţie de război a teritoriului sau aeronavelor unui alt stat.

4. Blocus naval al coastelor sau porturilor unui alt stat.

5. Ajutor dat bandelor armate care, formate pe teritoriul său vor invada teritoriul unui alt stat sau refuzul, în pofida cererii statului invadat, de a lua pe propriul său teritoriu toate măsurile ce-i stau în putinţă pentru a lipsi sus-zisele bande de orice ajutor sau protecţie.

Articolul III – Nici-un considerent de ordin politic, militar, economic sau de altă natură nu va putea servi drept scuză sau justificare a agresiunii prevăzută în articolul II.

Articolul IV – Prezenta Convenţie va fi ratificată de Înaltele Părţi Contractante conform legislaţiei fiecărei dintre ele"[63].

---

[63] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p.403-411.

https://biblioteca-digitala.ro

Instrumentele de ratificare urmau a fi depuse de fiecare dintre Părţile Contractante la Guvernul URSS, acesta urmând să notifice tuturor celorlalţi semnatari acest act, iar Convenţia intra în vigoare de îndată ce era depusă ratificarea la Moscova.

În textul semnat la 4 iulie, diferenţa faţă de textul din 3 iulie rezidă doar în privinţa redactării articolului IV care, în acest din urmă caz, prevede: *„Prezenta Convenţie este deschisă aderării oricărei alte naţiuni. Aderarea conferă în egală măsură drepturi şi impune obligaţii ca şi semnatarilor iniţiali. Aderarea va fi comunicată guvernului URSS care-i va informa imediat pe ceilalţi semnatari"*.

Este interesant că autorii acestei Convenţii au găsit necesar să dea explicaţii suplimentare în legătură cu motivaţia celor 5 forme pe care putea să le ia un act de agresiune. Ca urmare a fost elaborată o Anexă explicativă la art.3, în următorii termeni: *„Constată că nici un fel de act de agresiune în sensul art. 2 al sus-zisei Convenţii nu va putea să fie justificată prin:*

A – Situaţia internă a unui stat

De exemplu,

Structura sa politică, economică sau socială; defecţiunile administraţiei sale; tulburările determinate de greve, revoluţii, contrarevoluţii sau războaie civile.

B – Conduita internaţională a unui stat.

De exemplu,

Violare sau pericol de violare a drepturilor sau intereselor materiale sau morale ale unui stat străin sau a resortisanţilor săi; măsurile de boicot economic şi financiar; diferendele relative la angajamente economice, financiare sau de alt fel ale statelor străine; incidentele de frontieră care nu intră în nici unul din cazurile de agresiune indicate în art. 2.

Înaltele Părţi Contractante sunt de acord să recunoască faptul că prezenta Convenţie nu va putea legitima niciodată violările drepturilor omului care ar putea decurge din circumstanţele enumerate mai sus".[64]

Prin urmare, Anexa subliniază că prezenta Convenţie nu va putea să legitimeze niciodată violarea drepturilor omului. Desigur, o asemenea regulă internaţională presupune existenţa bunei credinţe la toţi semnatarii, iar frontierele să fie sigure şi recunoscute.

Yves de la Brière, profesor de drept internaţional şi membru al Academiei Diplomatice Internaţionale, comentând textul Convenţiei, arăta că acest act este *„proba incontestabilă a faptului că puterile contractante ... au întreaga certitudine a caracterului normal al frontierelor şi teritoriilor a căror imunitate şi-o garantează mutual, respingând anticipat ca fiind agresiune vinovată orice fel de invazie a teritoriului celuilalt. Această regulă contractuală fiind pusă explicit, criteriul juridic devine irecuzabil, în orice ipoteză posibilă, pentru desemnarea agresorului"*. Reputatul jurist era de părere că asemenea Convenţii internaţionale sunt foarte importante nu numai prin angajamentele pe care le iau semnatarii lor, ci *„cu atât mai mult încă prin principiile de drept pe care le enunţă, le consacră şi pe care le acreditează în comunitatea internaţională civilizată"*.[65]

---

[64] „D.D." Convention de Londres – 1933.

[65] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Fără îndoială, acest principiu al *bunei credinţe*, subînţeles în întregul text al Convenţiei, era cel mai important, mai mult chiar decât prescripţiile stricte ale textelor. În 1933 se făcea referire la el, numai că el a rămas şi atunci, şi mai târziu sau pentru totdeauna un deziderat. Realitatea a dovedit cu totul altceva.

În ceea ce priveşte definiţia teritoriului pe care se săvârşea agresiunea, sunt necesare unele precizări.

Deşi tratatele de pace de la Paris acreditaseră, în ceea ce priveşte fixarea frontierelor statelor în cauză, o uriaşă activitate de documentare şi de observaţii pe teren a unei întregi armate de experţi, iar în ceea ce priveşte statele zise *succesorale*, aceste frontiere rezultau în liniile lor esenţiale din chiar actele de autodeterminare, unele puteri, nemulţumite de pierderea unor teritorii pe care le cuceriseră prin forţă în decursul anilor, nu recunoşteau tratatele de pace şi, implicit, frontierele stabilite de acestea. Era şi cazul frontierei Nistrului, dintre România şi URSS. Aşa se explică de ce, pentru România, Convenţia pentru definirea agresorului nu era întreagă şi nu-şi atingea scopul dacă nu se preciza şi teritoriul asupra căruia s-ar fi săvârşit agresiunea.

În demersurile sale – cum arătam mai sus – Titulescu a fost deosebit de preocupat de acest lucru. Prin Nicolas Politis, reprezentantul Greciei la Geneva, Titulescu a introdus, în Raportul din 24 mai 1933al Comisiei, o definiţie a teritoriului în sensul că prin teritoriul unui stat se înţelege acel teritoriu pe care statul îşi exercită *suveranitatea*. În textul cuprins în Convenţie apare altă formulă, şi anume: *„Prin teritoriu trebuie înţeles aici teritoriul pe care un stat îşi exercită în fapt autoritatea"*.

Cum se explică această modificare?

În scrisoarea sus-amintită, Titulescu explică succesiunea evenimentelor care au dus la această modificare făcută chiar de el însuşi: *„Formula teritoriului, pe care la Geneva îl însărcinasem pe Politis s-o susţină, am schimbat-o în cursul nopţii în sensul în care se găseşte în prezent în Convenţie. Şi Basdevant, jurist-consult al Afacerilor Externe franceze, a susţinut-o în faţa Comitetului secret. Politis a făcut raportul cu noua formulă..."* Această schimbare a fost făcută – spune Titulescu - *„pentru a o evita pe aceea de suveranitate care este juridică şi pentru a face să se înţeleagă bine că România se întindea efectiv în ochii ruşilor «de la Nistru până la Tisa»"*.

În zilele dinaintea semnării Convenţiei, între Titulescu şi Litvinov au avut loc întrevederi numeroase, în cadrul cărora, relatează Titulescu, ministrul de externe sovietic ar fi dat asigurări că URSS nu va ridica chestiunea Basarabiei. În acest context, apare totuşi de neînţeles de ce Titulescu a preferat termenul de „posesiune" aceluia de „suveranitate"? Este evident că diferenţa este foarte mare între cei doi termeni, prin „posesiune" înţelegându-se orice teritoriu posedat obţinut prin orice fel de mijloace, inclusiv prin forţă militară; or, cum se ştie, sovieticii exact acest lucru îl invocau, şi anume însuşirea prin forţa armelor, de către România, a Basarabiei.

Aceasta este încă una din enigmele legate de personalitatea lui Titulescu, care accentuează controversa cu privire la unele aspecte ale activităţii sale de diplomat şi om politic.

Convenţiile din 3-4 iulie 1933 de definire a agresiunii şi a teritoriului au dat mari speranţe popoarelor în viitorul păcii şi securităţii. Unul dintre cele mai mari state – întins pe două continente, URSS – se angajase în sensul Convenţiei, în raporturile cu toţi vecinii săi de la Vest, precum şi cu unele state asiatice; lucrul acesta era cu atât mai important, cu cât URSS contestase tratatele de pace de la Paris care defineau frontierele acestor state, nu era membră a Societăţii Naţiunilor şi, în acelaşi timp, nu avea relaţii diplomatice cu unele dintre ele, inclusiv cu România.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL VII

SECURITATEA REGIONALĂ ÎN CENTRUL ŞI SUD-ESTUL EUROPEI: PRINCIPII, OBIECTIVE, EVOLUŢII. INTERESELE ŞI CONTRIBUŢIA ROMÂNIEI

Consideraţii generale

Centrul şi Sud-Estul Europei au fost – aşa cum s-a arătat în capitolele anterioare – o zonă de interferenţe, confruntări, ciocniri ale intereselor diferitelor puteri mari europene şi extraeuropene. Au rezultat de aici nenumărate conflicte desfăşurate pe aceste teritorii fără ca, de cele mai multe ori, popoarele locuitoare să fie implicate în vreun fel, ele şi teritoriale lor fiind însă *„negociate"* între învinşi şi învingători. Sloganul *Balcanii – butoiul cu pulbere al Europei* venea să abată atenţia de la împărţirile şi reîmpărţirile de teritorii între marile puteri, tocmai pe seama naţiunilor din această zonă. Radicalizarea luptei de eliberare naţională în Centrul şi Răsăritul Europei în anii 1914-1918 a retrasat harta în regiune prin dispariţia imperiilor rus, austro-ungar şi german. Aceasta nu a anulat însă şi tendinţele revanşiste şi revizioniste ale forţelor politice care deplângeau vechile stări de lucruri şi depuneau eforturi pentru întoarcerea la *statu-quo-ante*. Rusia sovietică dorea să redobândească Basarabia românească şi chiar mai mult, Ungaria tânjea după Transilvania şi alte ţinuturi intrate sub suveranitatea Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, Bulgaria avea revendicări faţă de vecinii ei din nord, vest etc. Pe de altă parte, existenţa tuturor statelor noi într-o zonă aflată între Germania revanşistă şi Rusia imperialistă le crea o situaţie deosebită. Pericolul revanşismului german şi al revizionismului sovietic va constitui elementul permanent de calcul al diplomaţiei statelor din această regiune. Neîmplinirile Pactului Societăţii Naţiunilor, constituirea noilor puteri învingătoare în război într-un areopag al *„statelor cu interese generale"* opus grupului de *„state cu interese limitate"* au creat în regiunea amintită o stare de nesiguranţă, de confuzie, de labilitate politică internaţională, de natură a pune în evidenţă necesitatea unei politici de *„autoapărare"*, de garanţii suplimentare în cadrele juridice create de Pactul Societăţii Naţiunilor.

Este de subliniat din capul locului că **pactele regionale** erau mijloace de consolidare a păcii, stabilităţii, *statu-quo*-ului teritorial şi politic într-o zonă geografică limitată; ele nu constituiau un scop în sine, ci erau subordonate unui deziderat de interes general, acela al realizării securităţii generale. *„În ceasul în care Europa ar fi acoperită de o reţea de acorduri similare neîndreptate împotriva nimănui, dar având ca scop păstrarea legii internaţionale,* – spunea Nicolae Titulescu –, *pacea va exista cu adevărat"*[1]. Desigur, aprecierea lui era valabilă şi pentru alte continente.

[1] „Dimineaţa", 7 iunie 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Apariția Micii Înțelegeri pe scena politică, la începutul deceniului al treilea, își avea rădăcinile în aprehensiunile ce cuprinseseră națiunile din Europa Centrală în ultimii ani ai primului război mondial, datorită neîncrederii în acceptarea de marile puteri a destrămării statului austro-ungar. Exista, într-adevăr, concepția după care un stat mare în Centrul Europei, dar și puternic, ar fi constituit o barieră în fața Rusiei, unde schimbarea de regim politic în 1917 adusese, alături de pericolul vechiului imperialism rus, și pe acela al bolșevismului. În acest context, Jan Masaryk, reprezentantul cehilor, a opus tendinței susamintite perspectiva ca statele ce se vor constitui pe ruinele monarhiei bicefale să reprezinte *„un auxiliar natural al Franței contra expansiunii germane spre Răsărit"*[2].

La rândul său, **Take Ionescu**, președintele *Comitetului Național Român;* cu sediul la Paris, preconiza, în 1918, o mare alianță a statelor noi din Europa Centrală și Orientală care să reprezinte o barieră între Marea Baltică și Marea Mediterană și să asigure pacea și securitatea în zonă, sprijinindu-se pe colaborarea cu Franța și Marea Britanie, contracarând atât pericolul militarismului german, cât și cel sovietic. *„Germania nu e moartă*, spunea Take Ionescu în ianuarie 1919. *O vom găsi în curând, iarăși, gata a relua ostilitățile. Unde vom găsi cu toții siguranța roadelor victoriei? În două aranjamente politice: păstrarea înțelegerii cordiale a marilor puteri din Occident și crearea unei alianțe în Răsărit din cele cinci națiuni noi, care să închidă drumul Germaniei: Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia. Unirea acestor popoare trebuie menținută cu ori ce preț"*[3].

În această vreme, evenimentele se derulau conform proiectului agreat de statele din zonă. În **august 1920 s-a semnat la Belgrad tratatul bilateral defensiv dintre Cehoslovacia și Iugoslavia**, având ca scop menținerea și respectarea tratatului de pace de la Trianon cu Ungaria. Ministrul de externe al Iugoslaviei declara cu acest prilej: *„Nu vom tolera nici o tentativă de răsturnare a statului-quo stabilit prin tratatele semnate la Conferința de pace. Noi nu revendicăm absolut nimic de la nici unul dintre vecinii noștri; dar n-am fi demni de eroii și martirii noștri dacă am permite, chiar și un singur moment, punerea în discuție a drepturilor noastre politice și teritoriale"*[4].

Tot atunci, **Take Ionescu**, **Beneš** și **Vesnitch** au căzut de acord asupra unui **plan de acțiune comună de largă anvergură** care poate fi considerat ca un adevărat program politic de colaborare pentru consolidarea securității regionale. Cuprins în textul unui **Memorandum**, acest program stabilea:

- realizarea unei *alianțe a celor cinci țări: România, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven, Polonia, Grecia;*
- alianța să aibă ca scop conservarea și apărarea frontierelor statelor membre, consfințite prin Tratatul de pace de la Trianon;
- *„ajutor militar reciproc în cazul în care Ungaria, fără provocare, ar ataca unul dintre statele aliate"*;
- apărarea frontierelor în cazul unui atac neprovocat din partea Rusiei Sovietice;
- neparticiparea nici unuia dintre cele trei state la o *„expediție militară contra Rusiei sovietice"*, cerută de Anglia și Franța[5].

---

[2] Eduard Beneš, *Souvenirs de guerre et de révolution (1914 – 1918)*, vol. I, Paris, Leroux, 1929, p. 120.

[3] „Le Roumanie", Paris, nr. 55/30 ianuarie 1919.

[4] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, vol. 16, raport, Belgrad, 20 august 1920.

[5] *Arh. MAE – Paris*, Archives Diplomatiques, Série: Europe 1918-1929, Tchécoslovaquie, vol. 65, f. 47-49.

https://biblioteca-digitala.ro

Este de subliniat că aceste state erau, în 1920, **state satisfăcute** de configurația teritorială pe care o aveau în urma transformărilor din 1918, confirmate în tratatele de pace. Obiectivul lor prioritar era păstrarea *statu-quo*-ului teritorial existent și consolidarea lui. România, Cehoslovacia, Iugoslavia nu aveau nici un fel de revendicări teritoriale nici în zonă, nici în alte regiuni. Alianțele regionale pentru menținerea acestui *statu-quo* erau opuse, prin chiar caracterul lor, acelor state care doreau revizuirea frontierelor existente, chiar dacă, teoretic, alianțele regionale erau *deschise* aderării altor state. Așa se explică de ce Ungaria, Polonia, Rusia sovietică, Bulgaria, deși invitate permanent să adere la alianțele regionale, n-au făcut-o, mulțumindu-se, însă, să le declare fie *anti-maghiare*, fie *anti-bulgare*, fie *anti-sovietice*, ceea ce nu corespundea spiritului și literei alianțelor regionale de securitate. De altminteri, apariția lor pe scena istoriei a fost o ripostă pașnică, de autoapărare, în fața pericolului revizionist, manifestat chiar înainte de semnarea tratatelor de pace, cazul alianțelor bilaterale defensive dintre România – Cehoslovacia – Iugoslavia – sau mai târziu, prin întărirea lor după venirea lui Hitler la conducere în Germania, cazul Înțelegerii Balcanice.

„Confederația Danubiană" și restaurarea Habsburgilor; riposta statelor central – europene antirevizioniste

Desigur, orice răsturnare a unei lumi vechi și înlocuirea ei cu alta nouă declanșează frământări sociale, politice, economice; cu atât mai crâncene sunt aceste frământări, cu cât modificările ce se produc ating aspecte sensibile, ca retrasări de frontiere, transfer de teritorii etc. A fost și cazul destrămării monarhiei bicefale austro-ungare. În ceea ce privește Ungaria, redusă la dimensiunile unui stat național maghiar în urma desprinderii teritoriilor locuite de alte națiuni decât cea maghiară, marii perdanți – latifundiarii, vechea nobilime, industriașii, bancherii – au simțit din plin efectele acestor schimbări. Reacția – până la un punct explicabilă – a fost aceea a redobândirii vechilor teritorii prin intermediul tratatului de pace cu Ungaria, ce se negocia la Paris. De ce? Pentru că, încă la sfârșitul anului 1918, Ungaria veche nu mai exista *de facto*; toate teritoriile anexate de-a lungul anilor se autodeterminaseră și se constituiseră în state de sine stătătoare: Regatul Sârbo-croato-sloven, Cehoslovacia; Transilvania și Banatul, Crișana și Maramureșul se uniseră cu Regatul României, prin hotărâre plebiscitară,

Ce căi avea Budapesta de a modifica această situație? Evident, *forța* și *diplomația*. Prima cale, cea a forței, fusese folosită în 1919: războiul de agresiune contra Românei și Cehoslovaciei prin intermediul guvernării comuniste a lui Bela Kun, adus la putere de nobilimea maghiară tocmai pentru organizarea acestei acțiuni de forță. Războiul a fost pierdut, Budapesta ocupată, regimul comunist a eșuat cu tot sprijinul dat de Lenin.

Noua conducere, în frunte cu amiralul **Nicolás Horthy de Nagybánya**, a abordat cea de a doua cale – *diplomația*. Acest instrument a fost folosit în contextul Conferinței de pace, în cadrul căreia comisiile de experți analizau și stabileau pe teren traseul frontierelor noilor state. *Confederația danubiană* a fost un proiect lansat de Budapesta concomitent cu dezbaterile privind tratatul de pace cu Ungaria.

Cum este cunoscut, delegația ungară la Conferință a adus o așa-zisă documentație, foarte voluminoasă, de altfel, care încerca să demonstreze câteva idei *forță*:

- Destrămarea Ungariei *„milenare"* ar fi o gravă eroare istorică, această putere constituind zidul de apărare a Europei în fața bolșevismului.
- Ungaria *„milenară"* ar fi reprezentat un *„ansamblu armonios"* din punct de vedere economic, istoric, geografic, politic împreună cu teritoriile pierdute.

https://biblioteca-digitala.ro

- În forma actuală, Ungaria se află în imposibilitate de a supraviețui.

- Teritoriile pierdute au fost „*cucerite*" prin forța armelor, cu trimitere directă la Transilvania.

- Statele nou create în Centrul și Răsăritul Europei nu ar fi fost viabile, fiind constituite arbitrar și având în interiorul lor o puternică minoritate maghiară etc.

Încercând să „argumenteze" aceste afirmații, materialele cuprinse în cele trei volume conțineau date, fapte, cifre false care răsturnau realitatea istorică. Paralel cu această acțiune „*oficială*" a Budapestei, se desfășura în Franța, Marea Britanie, SUA o vastă propagandă în favoarea Ungariei „*milenare*", susținută substanțial și de Vatican. De asemenea, în „*spatele frontului*", adică în teritoriile „*pierdute*", avea loc o activitate febrilă cu caracter paramilitar, terorist. Arhivele istorice militare franceze și române oferă un impresionant material documentar în această chestiune, provenind de la statele majore din statele succesorale.

În întreg acest ansamblu de metode și mijloace folosite pentru a convinge cercurile politice și diplomatice, cercurile de afaceri, opinia publică, de „*dreptatea*" cauzei maghiare, a apărut și proiectul *Confederației danubiene*.

Planul Ungariei se întemeia pe cointeresarea Franței, care, în 1919, se mai gândea încă la o formulă politică menită să se substituie colosului habsburgic. În septembrie 1919, la Quai d'Orsay*, se considera *Confederația danubiană* a fi „o necesitate". „*Dacă în adevăr Franța vrea să mențină independența Austriei, trebuie ca aceasta* (Austria) *să devină, dacă nu conducătoarea, cel puțin un fel de cartier general al Confederației danubiene; se va salva astfel cauza păcii și echilibrul european*" „*Viena se pretează admirabil la o acțiune de acest gen* – credea MAE francez. *Viena este, prin tradiție, internațională... Viena este punctul de contact al drumului comercial din Occident în Orient*"[6]. Un argument în plus pentru francezi: „*Contactul între Rusia și Germania ar putea fi foarte bine supravegheat de Franța, prin Viena*"[7].

În Austria, cercurile politice care nu agreau perspectiva unui „*Anschluss*"** cu Germania considerau că „*a intra într-o Confederație dunăreană de comun acord cu cehii, slavii, polonezii, românii*" poate fi o formulă prin care Viena și-ar putea construi poziția de leader politic în zona central sud-estică a Europei[8].

În aceste condiții favorabile, la 18 martie 1920, dr. Karoly Halmos a prezentat secretarului general al Ministerului de Externe francez, Maurice Paléologue, proiectul ungar al *Confederației danubiene*. Plecând de la „*avertismentul*" că „*o pace definitivă și stabilă n-ar putea fi realizată în țările dunărene și în Europa Centrală fără o Ungarie liniștită și satisfăcută*", Halmos făcea următorul raționament, în cazul când Franța ar refuza oferta maghiară: „*Austria germană se va ralia mai devreme sau mai*

Quai d'Orsay: Ministerul de Externe al Franței.

[6] Arh. MAE – Paris, Série: Europe 1918-1929, Allemagne, vol. 12, p. 147.

[7] *Ibidem*, vol. 9, p. 34-35.

** *Anschluss*: termen folosit pentru noțiunea de „anexare" a Austriei de către Germania.

[8] Vezi pentru detalii: Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, Humanitas, București, 1991; Jacques Bariety, *L'acord revisioniste franco – hongrois de 1920. Histoire d'un mythe*; Viorica Moisuc, *Le projet de la confédération danubienne et les intérèts des Etats successoraux*, în *Les conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud-orientale*, Association des Publication près les Universités de Strasbourg, 1987, p. 65-84. Pe poziții diferite de autorii suscitați, vezi Magda Adam, *Les projèts d'union et les Etats successcurs*, în același volum, p. 55-63; Maria Ormos, *L'Europe Centrale de Saint – Germain et Trianon: coopération ou nationalisme* (comunicare), Geneva, 1979 etc.

https://biblioteca-digitala.ro

târziu Germaniei", Cehoslovacia nu va putea „*să împiedice cele trei milioane de germani care trăiesc în bloc unit lângă frontiera cu Germania să facă acelaşi lucru*"; şi concluzia: „*În aceste condiţii, Ungaria nu ar avea ce să facă decât să se supună şi să accepte* [situaţia, n.n], *iar Germania ar câştiga pe căi paşnice ceea ce n-a putut să cucerească prin război*". Soluţia pentru preîntâmpinarea acestui situaţii era astfel formulată de guvernul ungar: „*Ofer ralierea strânsă a Ungariei la Franţa şi la celelalte naţiuni prietene Franţei, atât din punct de vedere economic, cât şi din punct de vedere politic, inaugurarea deschisă a unei politici net franco-file şi garantarea stabilităţii acestui proces*"[9]

Ce cerea în schimb Ungaria?

- Repararea „*nedreptăţilor*" făcute Ungariei, cea mai mare fiind „*pierderea Transilvaniei*", revenirea acesteia la „*patria ungară*".

- Preluarea de către statul român a unei părţi importante a obligaţiilor financiare dinainte de război ale statului ungar.

- „*Autonomie regională*" pentru zonele locuite de saşi şi secui*.

- Concesionarea către Ungaria a exploatării salinelor din Maramureş şi libera folosire a produselor lor.

Cuprinse într-un plan concret de colaborare cu marile trusturi franceze, aceste cereri ungare figurau în *Nota* transmisă de Halmos lui Paléologue la 12 mai 1920[10].

În aceeaşi perioadă, guvernul ungar, mizând pe cartea franceză, a depăşit zona „*danubiană*" şi şi-a extins preocupările şi asupra Poloniei. S-au expus idei care, de altfel, vor avea continuitate în politica externă a Ungariei, şi anume:

- stabilirea unei frontiere comune polono-ungare (în defavoarea Cehoslovaciei);
- convenţie militară cu Polonia şi sprijinul acesteia în lupta contra Rusiei sovietice;
- exercitarea presiunii de către Polonia asupra României pentru a o determina să accepte concesii în favoarea Ungariei în chestiunile teritoriale;
- ajutorul polonez pentru înarmarea Ungariei.

Împreună cu aceste oferte şi propuneri, Horthy transmite prin dr. Halmos guvernului francez că „*o dată stabilit acordul franco-ungar* [Franţa, n. n.] *va putea dispune, într-un termen scurt, de o armată de 500.000 de luptători, unită şi devotată*"[11].

Angajarea directă şi fără rezerve a Franţei în planurile Budapestei nu era însă un lucru uşor de obţinut. Deşi simpatiza ideea *Confederaţiei danubiene*, Paléologue s-a

---

[9] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Hongrie, vol. 58, p. 41-47.

* Autonomia zonelor transilvănene locuite de maghiari şi germani a devenit *leit – motivul* propagandei revizioniste maghiare, având caracter de permanenţă până azi (când sunt excluşi germanii, care nu mai reprezintă o minoritate semnificativă în România). Asocierea între cele două etnii în ideea „*autonomizării*" unei părţi a Ardealului sau, de ce nu, a întregii provincii, a fost folosită cu abilitate de diplomaţia ungară pentru a atrage sprijinul Germaniei. De pildă, în martie 1931, guvernul ungar a trimis la Berlin un *Memorandum* de peste o sută de file, referitor la „Situaţia minorităţilor lingvistice" din România, Cehoslovacia şi Ungaria, mai exact la minorităţile maghiară şi germană din aceste state. Cu adresă directă la România, *Memorandum*ul propunea „ca ambele minorităţi să-şi subordoneze propaganda politică unei revizuiri fundamentale, pentru a constata dacă nu ar fi sosit timpul de a acţiona deschis pentru regionalism", sugerându-se Germaniei intervenţii în România în sprijinul intereselor revizionate ale Ungariei. Dacă atunci, în 1931, acest document a fost apreciat de partea germană, ca fiind propagandistic, unilateral, injust şi polemic şi nu i s-a dat curs, mai târziu Germania a înţeles ce armă putea fi în mâna ei revizionismul agresiv maghiar (Apud Ioan Chiper, *România şi Germania nazistă* (ianuarie 1933 – martie 1938), Editura Elion, Bucureşti, 2000, p. 40-41).

[10] *Arh MAE – Paris*, Série: Europe 1918.1929, Hongrie, vol. 58, f. 122.

[11] *Ibidem*, f. 78-79.

https://biblioteca-digitala.ro

ferit să se pronunţe asupra propunerilor primite de la Budapesta. Pe documentele oficiale înmânate lui de Halmos, secretarul general de la Externe a pus următoarea rezoluţie la 12 mai: *„Primind această Notă, am specificat că o primesc numai «cu titlu de informaţie», fără a emite vreo opinie oarecare asupra chestiunilor care sunt enumerate;* Paléologue, 12 mai"[12]. Totuşi, la 18 mai, **Fouchet**, înaltul comisar francez la Budapesta, a comunicat guvernului ungar o Notă verbală a guvernului francez ca răspuns la propunerile ungare, document pe care „**contele Teleki** [ministru de externe, n. n.] *l-a primit cu o foarte vie satisfacţie*"[13], ca de altfel şi Horthy. Crezându-se deja stăpân pe situaţie, amiralul a cerut preşedintelui **Millerand** să-i transmită textul scris al Notei verbale din 18 mai. Cererea guvernului ungar a creat mari dificultăţi la Paris, în cadrul Conferinţei de pace, unde se încheiaseră, practic, toate deliberările asupra Tratatului de pace cu Ungaria, iar frontierele fuseseră deja comunicate acesteia.

Ţările vecine Ungariei urmăreau atent acţiunea delegaţiei maghiare la Conferinţa de pace, iar informaţiile ce veneau de la Budapesta nu erau de loc liniştitoare. Delegaţii Cehoslovaciei, României şi Regatului sârbo-croato-sloven la Conferinţă au atras atenţia preşedintelui Millerand asupra măsurilor cu caracter militar ce se luau de Ungaria în zona de frontieră cu Cehoslovacia, asupra unor transporturi clandestine de arme din Austria în Ungaria, asupra greutăţilor pe care guvernul ungar le făcea comisiei internaţionale de control în privinţa vizitării unor fabrici şi uzine cu producţie militară.[14] Tot atunci, presa franceză publica informaţii cu privire la tratativele secrete ale Ministerului de Externe francez cu Ungaria, acuzele la adresa acestui minister fiind foarte dure.

În consecinţă, guvernul francez a bătut în retragere. De altfel, pacea cu Ungaria se semnase la 4 iunie 1920 la Trianon, iar poziţia Franţei şi a preşedintelui Millerand se definise în scrisoarea trimisă contelui Apponyi, la 6 mai. La 22 iunie a fost remis guvernului ungar şi textul scris al Declaraţiei verbale făcute de Fouchet la 18 mai. De data aceasta, poziţia Franţei era cu totul alta: *„Respectând cu fidelitate tratatul de pace pe care l-a semnat, guvernul francez este dispus să-şi ofere bunele sale servicii tuturor tentativelor de înţelegere amiabilă între Ungaria şi vecinii săi pentru a face să dispară ori ce cauză de ostilitate între părţile interesate*"[15] Dar nu aşa ceva dorea Ungaria.

Dacă, politic şi oficial, guvernul francez îşi exprimase opinia semnând, în primul rând, tratatul de pace cu Ungaria, pe plan economic, grupul francez Creuzot obţinuse de la guvernul ungar *„exploatarea drumurilor de fier, executarea portului comercial şi industrial al Budapestei, regularizarea şi canalizarea Dunării, instalarea de uzine hidroelectrice, construirea unui port în insula Csepel, construirea canalului Tisa-Dunăre, obţinerea unui important pachet de acţiuni al Băncii generale de credit ungare, care controlează circa 230 întreprinderi industriale*"[16]. În iulie 1920, angrenată în tratativele economice, Franţa întrase în concurenţă cu Marea Britanie pe piaţa Ungariei.

În acest stadiu, Horthy a considerat că poate forţa o revizuire a tratatului de la Trianon, mizând pe marile concesii economice făcute de Ungaria şi pe interesul crescând al capitalului francez, dar şi englez. Pretextul a fost *„pericolul bolşevic"* la adresa Europei Occidentale pe care *numai* Ungaria l-ar fi putut opri la timp, dată fiind

---

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem*, vol. 59, f. 20-21.

[14] *Ibidem*, vol. 47, Scrisorile lui D. Gluka şi St. Osusky (delegaţii români şi cehoslovac) trimise lui A. Millerand.

[15] *Ibidem*, vol. 59, p. 37.

[16] *Ibidem*, p. 35-36.

https://biblioteca-digitala.ro

slăbiciunea militară a României şi a Poloniei. Teleki explică astfel cererea cvasiultimativă a Ungariei adresată oficial, la 26 iulie 1920, SUA, Marii Britanii, Franţei şi Italiei – prin reprezentanţii lor la Budapesta – de a acorda Ungariei *„autorizaţia să apere Carpaţii"*: *„Linia Prutului nu poate fi apărată şi, o dată trecută, valul invadatorilor va înainta fără dificultăţi până în inima Carpaţilor. Dacă armata Rosie va ajunge pe crestele Carpaţilor, ea va coborî fără probleme până la câmpie şi frontiera noastră actuală nu va putea fi apărată"*[17]. Fără a mai aştepta *„autorizarea oficială"*, guvernul ungar a trecut la fapte, mobilizând rezervişti, solicitându-se urgent la Londra şi Paris armament şi arme pentru echiparea a cinci divizii de infanterie şi a unei divizii de cavalerie. Concomitent, propaganda *„pentru apărarea patriei maghiare"* şi *„dezrobirea pământurilor răpite"* a luat o amploare extraordinară. În Cameră, premierul, contele Teleki, anunţa, la începutul lui august 1920, război eminent.

Despre îndrăznetul plan maghiar, Fouchet spunea: *„Autorizaţia pe care o solicită maghiarii le va da acestora posibilitatea să reocupe o parte a fostelor lor teritorii de unde nu vor mai consimţi, probabil, să iasă, mijloc abil pentru ei de a eluda, cel puţin parţial, executarea tratatului* [de la Trianon, n.n.], *de a câştiga o frontieră comună cu Polonia, în fine, de a la juca festa cehilor, românilor, acestea sunt visurile îndrăgite aici..."*[18]

Riposta României şi a Cehoslovaciei a fost promptă. Ministrul de externe **Take Ionescu** l-a convocat pe ministrul Franţei la Bucureşti, **Daeschner,** şi i-a precizat că *„România se va opune categoric oricărei tentative de modificare a frontierelor"*, adăugând că dacă Ungaria va adopta o atitudine ameninţătoare faţă de vreunul dintre vecinii săi, *„acesta va avea în mod sigur sprijinul României"*[19]. La rândul său, Beneš a declarat că *„ţara sa are mijloacele necesare pentru a-şi asigura propria apărare"*; în acelaşi sens au vorbit la Quai d'Orsay şi generalii Pellé şi Mitlelhanser, ataşatul militar şi, respectiv, şeful Misiunii militare franceze în Cehoslovacia.[20]

Concomitent, guvernele român şi cehoslovac au trimis o *Notă ultimativă* guvernului ungar, cerându-i să ratifice fără întârziere tratatul de pace. Diplomaţii celor două ţări au depus stăruitoare eforturi pentru a argumenta netemeinicia afirmaţiilor ungare cu privire la *„pericolul bolşevic"* şi scopurile ascunse ale acestor intervenţii. Oricum, din toată această afacere, prestigiul Franţei a avut de suferit.

Guvernul francez a socotit, date fiind aceste împrejurări, că s-a angajat prea mult într-o acţiune care s-a dovedit dăunătoare intereselor sale politice în Europa Centrală. Ungaria nu era un partener docil al Franţei; ea dorea să ia iniţiativa şi să se erijeze în factor politic predominant în Europa Centrală. La 29 iulie 1920, într-o telegramă circulară, A. Millerand, după ce arăta reacţia României şi a Cehoslovaciei faţă de întreprinderea ungară, preciza: *„Guvernul ungar are în mod evident dorinţa ascunsă de a profita de circumstanţele actuale pentru a eluda tratatul de pace pe care l-a semnat. Nu ne vom preta la o tentativă de acest gen. De aceea consider că trebuie să respingem propunerea"*[21].

Poziţia netă a României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, pe de o parte, şi modificarea totală a atitudinii Franţei, pe de altă parte, au demonstrat Ungariei că nu se poate

---

[17] *Ibidem*, vol. 47, p. 78-80.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*, vol. 50, p. 103-104.
[20] *Ibidem*, vol. 47, p. 99-100.
[21] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

aventura – în acele condiţii – într-o acţiune politică sau militară care să-i aducă beneficii teritoriale, indiferent de pretextul invocat. La 13 august, guvernul ungar a dat un comunicat de presă oficial în care arăta că „*Ungaria nu duce o politică agresivă*", că „*este hotărâtă să nu se lanseze în nici o aventură*".[22]

Eşuarea proiectului *Confederaţiei danubiene* şi al cruciadei antibolşevice ungare pentru „*salvarea Europei*" nu a pus capăt tentativelor prin care se încerca refacerea Ungariei „*milenare*". În 1920, **restaurarea Habsburgilor** era considerată o posibilă formulă în acest sens. Ca şi în celelalte cazuri, propaganda ultranaţionalistă şi monarhistă care avea în centrul ei obsesia „*tragediei*" Trianonului, a creat un curent de opinie favorabil Restauraţiei. Horthy şi contele Bethlen au oferit tronul Ungariei lui Carol de Habsburg, considerat „*deţinătorul legitim al Coranei Sf. Ştefan*"; în Austria, contingente înarmate aşteptau semnalul pentru restaurarea Habsburgilor la Viena, iar la 1 octombrie 1920, socialiştii creştini din Austria şi-au lansat programul de „*pregătire a apropierii austro-ungare*", prevăzând chiar o „*asociere cu România*". Formula aceasta nu era agreată la Budapesta, nemaidorindu-se ca Ungaria să fie pe locul secund într-o eventuală asociere cu Austria. Franţa, în ceea ce o privea, nu era ostilă proiectului restaurării monarhiei în Ungaria, socotind că arhiducele Iosif de Habsburg, ajutat să ia tronul, ar putea fi un instrument al politicii franceze în Ungaria. Fóuchet pusese chiar bazele unei astfel de colaborări cu arhiducele. Programul acestuia, făcut cunoscut Franţei şi agreat de ea, avea acelaşi obiectiv ca şi cele pe care Horthy le prezentase Parisului; diferenţa consta în „*forma*" mai diplomatică şi limbajul mai înflorit al arhiducelui. În fapt, el avea în vedere tot „*necesitatea*" graniţei comune cu Polonia – peste Cehoslovacia –, tot „*necesitatea*" transformării Ungariei în „*apărătoarea*" Europei în faţa „*pericolului bolşevic*" şi, desigur, pe primul plan „*concesii politice din partea română în Transilvania, folosind sprijinul guvernului francez*" etc.[23]

La Bucureşti, Praga şi Belgrad s-a luat atitudine comună contra tentativei maghiare de restaurare a Habsburgilor. Conferinţa ambasadorilor* a dat verdictul final: s-a interzis pentru totdeauna reîntoarcerea Habsburgilor pe tronul Ungariei.

Mica Înţelegere; Înţelegerea Balcanică

Evenimentele anului 1920, care demonstraseră că garanţiile internaţionale reprezentate de Tratatele de pace şi Pactul Societăţii Naţiunilor nu erau un suport sigur pentru pacea şi securitatea în Centrul şi Răsăritul Europei, au avut ca efect strângerea rândurilor statelor recent constituite. Unitatea de acţiune a acestora, dar mai ales similitudinea intereselor lor au grăbit organizarea alianţelor între ţările respective.

Ţinând cont că negocierile în această direcţie se desfăşurau paralel cu afacerea *Confederaţiei danubiene*, din care Franţa ieşise destul de şifonată, este explicabil de ce determinarea statelor sus amintite a fost rău privită în Franţa. La 24 august 1920, ministrul de externe francez trimitea o telegramă circulară oficiilor sale diplomatice în care preciza: „*O astfel de politică prezintă inconvenientul de a izola guvernul ungar care va fi inevitabil tentat să se alăture Germaniei pentru a găsi un sprijin... Dezvoltarea influenţei franceze la Budapesta serveşte cauza păcii dând tuturor aliaţilor noştri din Europa Centrală garanţii sigure contra reluării de Ungaria a politicii de cuceriri.*

---

[22] *Ibidem*, p. 158-163.

[23] *Ibidem*, vol. 60 p. 90-97.

* Organism funcţionând pe lângă Societatea Naţiunilor.

https://biblioteca-digitala.ro

În aceste condiţii – aprecia A. Millerand – *aderarea Poloniei şi a Greciei la combinaţia proiectată ar risca să agraveze divizarea Europei Centrale în două tabere şi să mărească şansele unui conflict. Nu avem, deci, nici un interes ca guvernul pe lângă care sunteţi acreditat să intre într-o grupare cu o astfel de orientare*".[24]

Poziţia Franţei, exprimată la Bucureşti, Praga, Belgrad, Atena, Varşovia de diplomaţii francezi, a provocat, pe de o parte, consternare, iar pe de altă parte, o reacţie exact inversă. Remarcabil este că miniştrii francezi au considerat greşit punctul de vedere al guvernului lor. De la Bucureşti, de exemplu, ministrul Franţei, Daeschner, scria: „*Consideraţiile pe care se întemeiază instrucţiunile Excelenţei Voastre în sensul că uniunea proiectată ar fi dirijată contra Ungariei şi ar risca să agraveze divizarea în Europa Centrală şi să mărească şansele de conflict, mi se par a fi cu totul neîntemeiate şi străine gândirii autorilor proiectului şi în tot cazul celei a ministrului de externe al României. Dimpotrivă, dl. Take Ionescu, vede în alianţa statelor rezultate din dezmembrarea Austro-Ungariei, constituirea unui bloc care va trebui să servească Antantei şi în special Franţei, ca un punct de sprijin pentru contrabalansarea pericolului unei Germanii remilitarizate, a pericolului şi mai grav al alierii acestei puteri cu Rusia şi Italia. Teza domnului Take Ionescu* – scria Daeschner în finalul raportului său – *nu merită oare să fie însuşită şi încurajată?*"[25]

În continuarea celor cuprinse în acest raport, câteva zile mai târziu, ministrul francez adauga că, în concepţia ministrului român de externe, constituirea acestei *Uniuni de apărare* vizează „*în primul rând puterea germană care, în mod evident, încearcă să distrugă opera Congresului* [de pace] *de la Versailles. Şi astăzi, ca şi altădată, punctul de sprijin se doreşte a fi Franţa şi Anglia*".[26]

De la Atena, ministrul Franţei, *Billy*, relata: „*Politis mi-a răspuns că politica actuală a domnilor Beneš şi Take Ionescu are în vedere pur şi simplu o asigurare reciprocă contra unui eventual atac al maghiarilor şi că, în aceste condiţii, ea are drept scop observarea strictă a Tratatului de la Trianon... Vorbindu-i de planul extinderii acestei alianţe la Polonia şi Grecia, am înţeles că Grecia se inspiră din aceleaşi principii ca şi România*".[27]

Din partea Poloniei s-a primit un răspuns asemănător: „*Polonia doreşte să ducă o politică de apropiere de Cehoslovacia, Franţa şi Iugoslavia, ceea ce nu va duce în nici un fel la izolarea Ungariei*".[28] Este drept însă că Polonia nu se exprimase direct şi clar pentru aderarea ei la alianţă.

De la Praga, generalul Pellé, ataşat militar francez, transmitea „*enervarea*" guvernului cehoslovac şi a preşedintelui Masaryk faţă de „*atacurile pe care Franţa le dirijează contra Micii Înţelegeri*". Răspunzând tezei franceze a „*izolării*" Ungariei, Beneš a precizat: „*Necesitatea de apărare contra imperialismului ungar nu este de loc neglijabilă; dar acesta nu este nici scopul unic, nici scopul principal... Ideea dominantă este reconstruirea şi consolidarea Europei Centrale. Această idee nu prea este înţeleasă la Dvs*", sublinia Bénes. Bun cunoscător al realităţilor din zonă, ca şi ceilalţi diplomaţi francezi din capitalele menţionate, generalul Pellé preciza: „*Franţa are şi va*

---

[24] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1920, Tchécoslovaquie, vol. 65, p. 41-41v, telegr. circulară, secret, Paris, 24 aug. 1920, semnată Millerand.

[25] *Ibidem*, p. 66-67 v, raport 100, Bucureşti, 8 sept. 1920, semnat Daeschner.

[26] *Ibidem*, p. 91-92, raport 2374, Bucureşti, 24 sept. 1920, semnat Daeschner.

[27] *Ibidem*, p. 42, telegr. 350, 27 august 1920, semnată Billy.

[28] *Ibidem*, p. 81-82, telegr. 381-382, Varşovia. 10 sept. 1920, semnată Panafieu. Ştirea este confirmată şi de ministrul Franţei la Praga, Couget (telegr. 245, Praga, 28 aug. 1920).

https://biblioteca-digitala.ro

avea întotdeauna nevoie de un punct de sprijin la răsărit de Germania. Punctul de sprijin trebuie să fie Mica Înțelegere pe care trebuie s-o întărim și s-o unim cu Polonia și să facem din ea instrumentul politicii franceze în Europa Centrală"[29].

În pofida avertismentelor Parisului, statele din Europa Centrală și-au continuat demersurile diplomatice pentru realizarea proiectului lor. Take Ionescu a întreprins o călătorie oficială la Paris și Londra, ulterior la Varșovia, unde a susținut necesitatea alianței ale cărei baze fuseseră deja puse. În pledoaria sa, ministrul de externe român a dezvoltat câteva puncte-cheie, și anume:

- Alianța în cinci, cuprinzând statele situate între Baltica și Egee, va constitui cel mai puternic sprijin al păcii în zonă.

- Mica Înțelegere va fi bariera atât în fața unei Germanii doritoare să distrugă tratatul de la Versailles, cât și a unei eventuale alianțe a ei cu Rusia; când Germania va fi suficient de puternică pentru a trece la violarea tratatelor, ea va anexa Austria, iar Budapesta va deveni punctul său înaintat în Europa Centrală.

- Odată constituită, Mica Înțelegere va fi capabilă să rezolve disensiunle dintre statele balcanice.

- Organizația, neîndreptată contra vreunui stat, va fi deschisă participării Austriei și Ungariei, iar la baza relațiilor de orice fel ale statelor alianței cu Ungaria stă respectarea strictă a Tratatului de la Trianon.

- Nici unul dintre statele Micii Înțelegeri *„nu are în vedere să se angajeze în vreo expediție contra Rusiei Sovietice"*[30].

Este interesant că Take Ionescu nu numai că oferea Austriei și Ungariei posibilitatea aderării la alianța proiectată, dar considera chiar că *„aderarea Austriei ar constitui una dintre cele mai bune garanții pentru menținerea tratatelor semnate la Versailles"*.[31]

Adevărata campanie diplomatică desfășurată de miniștrii de externe de la București, Praga, Belgrad, Atena, pe de o parte, și suspiciunile opiniei publice și cercurilor politice franceze față de tendința Ministerului francez de externe de a cocheta cu Ungaria în ideea revizuirii tratatului de pace de la Trianon, pe de altă parte, au fost de natură să schimbe poziția Franței față de principala alianță central – europeană. La 30 septembrie 1920, ministrul de externe **Georges Leygues** trimitea o telegramă circulară șefilor oficiilor diplomatice franceze în capitalele central – europene, spunând: *„O astfel de înțelegere, dacă nu este îndreptată contra nimănui, dacă urmărește asigurarea contra oricărei amenințări ungare sau bulgare și caută să reînnoade legăturile economice cu toți foștii inamici... dacă se bazează în mod ferm pe executarea integrală și loială a Tratatelor de la Varsailles, Saint – Germain, Trianon și Sèvres, nu poate decât să aibă deplina aprobare a Franței"*; mai mult, Franța agrea acum chiar *„alianța în cinci"* pe care o considera a fi *„singura formulă ce poate pune la adăpost aceste țări de orice pericole și poate pregăti reconstruirea pașnică a Europei Centrale în afara hegemoniei germane, în interesul aliaților și al Franței..."* Ministrul francez la Varșovia era invitat *„să precizeze această politică prințului* Sapieha

---

[29] *Ibidem*, p. 88. Scrisoare – manuscris a generalului Pellé către Laroche, directorul Direcției Politice din Ministerul de externe francez, 20 sept. 1920, Praga.

[30] *Arh. MAE*. Fond Mica Înțelegere, vol 4. telegr. 1050, Paris, 8 oct. 1920, semnată Take Ionescu, către Ghica, confidențial pentru mareșalul Averescu; vol. 3, interviu dat de Take Ionescu ziarului „Nieuwe Courant", Haga, 11 sept. 1920; telegr. 949, Aix-les-Bains, 13 sept. 1920, semnată Take Ionescu, pentru Averescu.

[31] Arh. MAE, Fond Dosare speciale, vol. 16, telegr. 360, București, 31 aug. 1920, semnată Daeschner.

https://biblioteca-digitala.ro

[ministrul de externe polon] *şi să-i spună că adeziunea Poloniei la Mica Înţelegere, într-un scop pur defensiv, conform sugestiilor domnului Take Ionescu, nu poate fi văzută decât favorabil de către guvernul francez.*"[32]

Diplomaţia română în chestiunea alianţei proiectate a fost deosebit de apreciată de Louis Barthou, preşedinte al Comisiei de politică externă a Camerei şi viitor ministru de externe al Franţei, care a spus, la un banchet dat în onoarea lui Take Ionescu: *„Mica Înţelegere, cuprinzând cinci state, este adevărata şi singura politică de urmat."*[33]

În ceea ce priveşte Marea Britanie, deşi din motive diferite de cele ale Franţei, poziţia sa faţă de proiectata alianţă a fost, la început, de respingere, în ultima decadă a lunii octombrie 1920, guvernul britanic şi-a schimbat opinia. **Lloyd George** s-a pronunţat favorabil constituirii alianţei regionale, ţinând chiar să confirme solidaritatea anglo-franceză. El a apreciat însă Polonia ca *„element nesigur"*, sugerând, implicit, neincluderea ei în organizaţie.

Puternica afirmare a celor trei state – România, Cehoslovacia, Regatul sârbo-croato-sloven – mai întâi ca *unitate de voinţă şi de interese* a avut loc în contextul a trei evenimente majore, în cursul anului 1920, şi anume:

- Proiectul Ungar al *Confederaţiei danubiene*, care, într-o formă deghizată, încerca să refacă vechiul regat ungar cu teritoriile ce aparţineau acum Cehoslovaciei, Iugoslaviei şi României.

- Restaurarea Habsburgilor în Ungaria, tentativă ce urmărea acelaşi scop, dar pe alte căi.

- Încercările Franţei şi Angliei de a atrage aceste ţări în intervenţia armată pe teritoriul Rusiei Sovietice.

Aceste evenimente anunţau perspectiva de revizuire a tratatelor de pace de-abia încheiate şi răsturnarea ordinii politico-teritoriale în Centrul şi Sud-Estul Europei, ordine realizată prin revoluţiile naţionale din 1918 şi confirmată prin Tratatele de pace. Eşuarea acestor tentative, ca urmare a intervenţiei prompte şi unitare a celor trei state, a dovedit, o dată în plus, necesitatea închegării unei alianţe solide în această zonă – garanţie a respectării tratatelor de pace.

Este de făcut precizarea că nici un moment cele trei state n-au considerat *Ungaria singură* o primejdie reală pentru ele. Problema era însă că Ungaria nu acţiona niciodată singură, ea avea sprijin din partea unor puteri mai mari: în 1920 au fost Franţa şi Marea Britanie, mai târziu Polonia sau Italia, în fine Germania şi URSS. În toate cazurile însă, Ungaria s-a erijat în purtătoare a intereselor acestor puteri sau chiar ale *Comunităţii europene*; Ungaria horthystă a încercat chiar, cum am arătat, să fie recunoscută ca *„scut"* al Europei în faţa bolşevismului. **Scopul** urmărit era unul singur: **anularea, fie direct, fie indirect, a Tratatului de pace de la Trianon şi reluarea vechilor teritorii** ce fuseseră cândva cucerite de regii ungari. În arsenalul acestei politici a Ungariei n-au lipsit nici implicarea Vaticanului, nici declaraţii de intenţii vizând apărarea principiilor de *„autodeterminare"* – în manieră hitleristă – sau chiar a principiilor de drept internaţional. Zbaterea **Ungariei singure** nu ridica probleme în faţa nici unuia dintre cele trei state, luate separat, cu atât mai puţin unite într-o alianţă;

---

[32] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Tchécoslovaquie, vol. 65, p. 112-113 v. telegr. circulară, Paris, 30 sept. 1920 semnată Leygues.

[33] *Arh. MAE*, Fond Mica Înţelegere, vol. 4, telegr. 1051, Paris, 9 octombrie 1920 semnată Take Ionescu, pentru Averescu.

https://biblioteca-digitala.ro

era vorba însă de **deschiderea problemei revizuirii tratatelor de pace**, cu implicaţii previzibile ale Germaniei, care deja, în această perioadă, avea alături Rusia Sovietică (tratatele din 1918-1920), precum şi simpatia Marii Britanii, sensibilă la orice act care ar fi putut slăbi puterea Franţei pe continent şi influenţa ei în Europa Orientală.

Nucleul pe care l-a reprezentat tratatul de alianţă dintre Cehoslovacia şi Regatul sârbo-croato-sloven a dezvoltat, în contextul internaţional sus-amintit, alte verigi. Astfel, la 3 martie 1921, s-a semnat la Bucureşti **Tratatul de alianţă defensivă româno-polon**, de către **Take Ionescu**, ministru de externe, şi omologul său polon, **prinţul Sapieha**[34]. Tratatul a avut semnificaţie foarte largă:

- A reglementat raporturile dintre cele două state pe plan economic, diplomatic, politic, creând baza organizatorică pentru dezvoltarea lor ulterioară.

- A stabilit (art. 6) că nici una dintre Părţi nu va putea încheia o alianţă cu o terţă putere fără a se consulta în prealabil cu cealaltă Parte; această precizare – respectată – întărea securitatea în zonă şi micşora şansele atât ale unei infiltraţii germane, cât şi ale reluării planurilor ungare de stabilire a unei frontiere comune ungaro-polone în dauna Cehoslovaciei.

- Polonia şi România şi-au recunoscut reciproc *statu-quo*-ul teritorial confirmat prin tratatele de pace.

- Prin articolul 4 al Protocolului C, cele două guverne *„se angajau să studieze împreună mijloacele prin care ar putea încheia o alianţă defensivă cu vecinii lor, împreună cu care au semnat tratatele de pace de la Versailles, Saint – Germain, Trianon şi Neuilly, astfel ca să-şi dea garanţii reciproce contra oricărei agresiuni şi să se întrajutoreze pentru menţinerea acestor tratate sau a unora dintre ele"*[35]. Prevederea aceasta a reprezentat punctul de pornire pentru scontata aderiune a Poloniei la alianţa central – europeană.

În acest context, s-a făcut un nou pas către închegarea Alianţei. **La 22 aprilie 1921**, la Bucureşti, Take Ionescu şi ministrul Cehoslovaciei, **Ferdinand Veverka,** au semnat **Convenţia de alianţă defensivă între Regatul României şi Republica Cehoslovacă.**

Deşi raporturile româno-iugoslave trecuseră prin momente grele determinate de unele chestiuni legate de Banat, în primăvara anului 1921, **Pasič** şi **Take Ionescu** au ajuns la un consens, în care medierea Franţei a fost un factor important. La **7 iunie 1921**, miniştrii de externe român şi iugoslav au semnat, la Belgrad, **Convenţia de alianţă defensivă între Regatul României şi Regatul sârbilor, croaţilor şi slovenilor,** având ca obiectiv apărarea frontierelor consfinţite prin Tratatele de pace cu Ungaria şi Bulgaria, de la Trianon şi, respectiv, Neuilly. Bucureştiul şi Belgradul au stabilit cu această ocazie obiective de colaborare cu caracter economic, printre care reglementarea circulaţiei feroviare în zona Belgrad – Timişoara şi Belgrad – Bucureşti, comunicaţii telefonice, poştale, aeriene etc. La strângerea legăturilor între cele două state a contribuit şi căsătoria dintre regele Alexandru şi prinţesa Marioara a României.

Aşa cum aprecia Take Ionescu, **cele patru Convenţii**, al căror liant era România şi care uneau Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, România, **reprezentau o alianţă**. Ea s-a extins când, în septembrie 1921, s-a semnat la Praga, de către Beneš şi Piltz,

---

[34] *Arh. MAE*, Fond 71 Polonia, vol. 52, Convention d'alliance défensive entre le Royaume de Roumanie et la République de Pologne; Protocoalele A, B, C; Declaraţiile celor doi miniştri de externe.

[35] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

ministrul polon în Cehoslovacia, **Convenţia polono-cehoslovacă**, având un caracter foarte precis: cele două părţi îşi garantau reciproc frontierele şi independenţa aşa cum erau înscrise în Tratatele de pace de la Varsailles, Saint – Germain şi Trianon, se angajau să nu tolereze, pe teritoriul lor, formarea şi acţiunea unor grupări militare ostile celeilalte părţi etc. Această convenţie, care, indirect, lega între ele Polonia, România, Cehoslovacia reprezenta un obstacol serios în calea planurilor revanşarde – revizioniste de orice fel în centrul Europei, contracara izolarea Poloniei de aliaţii ei fireşti şi ar fi putut netezi asperităţile şi disensiunile dintre Cehoslovacia şi Polonia – motivaţie a guvernului de la Varşovia **de a nu participa direct** la o alianţă din care făcea parte Cehoslovacia.

Perspectivele favorabile de înlăturare a acestui obstacol transpar din luările de cuvânt în Dieta poloneză, cu ocazia ratificării tratatului polono-român. Ministrul de externe, **Skirmunt,** preciza că *„nu vede în viitor piedici care ne-ar îndepărta de ţările care fac parte din Mica Înţelegere. Toate înţelegerile dintre aceste ţări garantează noua stare de lucruri din Europa şi noi ne zidim viitorul pe tratatele care garantează pacea Europei*".[36]

Din păcate, orientarea foarte specială a politicii externe a Poloniei după această dată, în special în vremea îndelungatului ministeriat la externe al colonelului **Joseph Beck**, a îndepărtat tot mai mult Polonia de aliaţii săi din Centrul Europei în favoarea unei iluzorii securităţi bazate pe alianţele cu Moscova şi Berlin.

În legătură cu această vastă acţiune de întărire a frontului antirevizionist în Europa Centrală iniţiată de cele trei state sus amintite este şi importanta problemă **a ratificării Tratatului de pace de la Trianon** ce consfinţea frontierele statelor zise *„succesorale*", tratat a cărui respectare se afla în centrul politicii aliaţilor. Ratificarea lui de către Puterile Aliate şi Asociate – *acţiune ce condiţiona intrarea lui în vigoare* – avea o mare importanţă pentru pacea şi stabilitatea Europei Centrale.

Trebuie spus că propaganda puternică făcută în capitalele occidentale de susţinătorii şi simpatizanţii vechii Ungarii, precum şi reminiscenţele *Confederaţiei danubiene* au contribuit la amânarea nejustificată a acestei chestiuni, ceea ce, desigur, dădea speranţe Budapestei.

În aprilie 1921, diplomaţia României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei a avut ca obiectiv o intensă acţiune de persuasiune la Londra şi Paris, demonstrându-se necesitatea ratificării neîntârziate a tratatului de pace cu Ungaria. În telegrama sa din 25 aprilie către oficiile diplomatice ale României, ministrul de externe Take Ionescu sublinia: *„Franţa ar face o greşeală capitală dacă s-ar expune la o deteriorare a raporturilor ei cu Bucureşti, Praga şi Belgrad, unde are prieteni interesaţi în menţinerea integrală a tratatelor, alergând după himera stupidă a unei Ungarii francofile*"[37], iar câteva zile mai târziu, el adăuga: *„Guvernul francez trebuie să ştie că noi nu vom intra niciodată pe calea modificărilor tratatului de la Trianon şi că dacă se va aduce vreo atingere acestui tratat, toate celelalte* [tratate de pace, n.n.] *vor deveni nesigure şi pasibile de revizuiri*"[38].

---

[36] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Pologne, vol. 72, raport 334, Praga, 14 septembrie 1921.

[37] *Arh. MAE*, Fond Convenţii, 9 U 1, telegr. 14287, Bucureşti, 25 apr. 1921, semnată Take Ionescu, către Ghica, la Paris. Ministrul de externe român făcea aluzie la unul dintre argumentele folosite de diplomaţia maghiară pentru a câştiga Franţa de partea modificării tratatului de la Trianon, şi anume aşa zisa „francofilie" şi simpatie a naţiunii maghiare pentru Franţa.

[38] *Ibidem*, telegr. 16302, Bucureşti, 11 nov. 1921, semnată Take Ionescu, pentru Ghica, la Paris.

https://biblioteca-digitala.ro

Insistenţele guvernelor de la Bucureşti, Praga şi Belgrad pentru ratificarea de către Franţa şi Anglia a tratatului de la Trianon erau determinate de acţiunea foarte intensă a Budapestei, în mai multe direcţii, toate cu acelaşi scop: revizuirea măcar parţială a clauzelor teritoriale ale tratatului de pace. Astfel, la începutul anului 1921, când încă Polonia nu-şi stabilise opţiunea pentru alianţa cu România, s-a pus de o manieră tranşantă problema alianţei ungaro-polone şi, totodată, a **frontierei comune**, toate acestea cu sprijinul Franţei. Într-o cuprinzătoare *Notă* intitulată *Thèse de l'alliance polono-hongroise*, depusă la Quai d'Orsay la 28 ianuarie 1921, de ministrul Ungariei la Paris, se arăta: *„Unite, Ungaria şi Polonia pot forma un bloc foarte puternic şi invulnerabil sub egida Franţei, cu Ea şi pentru Ea"* (cu majuscule în original, n.n.). Arătând că alianţa dintre România, Cehoslovacia şi Iugoslavia va avea *„consecinţe dezastruoase"* pentru pacea din zonă, *Nota* ungară agita iarăşi „pericolul bolşevic", căruia *„numai alianţa polono-ungară îi poate crea un zid de netrecut"*.[39]

Contele Appony, sosit la Paris pentru a mai încerca temporizarea, măcar, a ratificării Trianonului, a făcut demersuri insistente pe lângă Preşedintele **Raymond Poincaré**, fostul secretar general la Quai d'Orsay, **Poléologue**, vechi partizan al proiectului Confederaţiei dunărene.

După martie 1921 (încheierea Convenţiei polono-române) a fost abandonată *„cartea"* poloneză; în schimb, la 6 iunie, chiar în ajunul ratificării de către Franţa a tratatului de la Trianon, emisarul Ungariei, **contele Teleki,** a avut o lungă convorbire cu **Aristide Briand**, în care diplomaţia ungară a schimbat tonul dulceag într-unul dur, mergând până la şantaj: *„Dacă Teleki nu obţine declaraţii satisfăcătoare din partea guvernului francez, Ungaria se va orienta către Germania, anvizajând ipoteza anexării Austriei la Germaniei şi scontând pe dezmembrarea Cehoslovaciei pe calea încercuirii şi a izolării"* – se scria în *Nota* despre *„Vizita contelui Taleki"*, 6 iunie 1921, întocmită la Quai d'Orsay. Cererile Ungariei s-au lovit de refuzul ferm al Franţei: *„Cuvântul Franţei este angajat şi ea nu se poate sustrage de a cere imperios Ungariei executarea Tratatului de la Trianon"*[40].

Franţa a ratificat Tratatul de pace de la Trianon la 7 iunie 1921 (Camera Deputaţilor) şi la 12 iulie 1921 (Senatul); la 26 iulie 1921 s-a semnat, la Quai d'Orsay, Procesul-verbal de depunere a ratificărilor, tratatul intrând în vigoare la această dată. În mai 1921, el a fost ratificat de Japonia şi Italia.

Evenimentele legate de eşecul conferinţelor economice de la Genova şi Londra din 1922, afirmarea Germaniei şi a politicii sale revizioniste în Europa, disensiunile, mergând până la criza raporturilor franco-britanice au afectat pe multiple planuri ţările central-est europene, excluse de marile puteri foste aliate de la dezbaterea problemelor de interes general-european, economice şi politice.

În acest context, care impunea consolidarea securităţii regionale, reprezentanţii Micii Înţelegeri au desfăşurat o activitate diplomatică susţinută pentru atragerea în organizaţie a Poloniei şi a Greciei. Contactele româno-polone realizate pe diverse canale (vizita lui **Nicolae Iorga** în Polonia în aprilie 1923, convorbirile militare la nivel de stat major, vizita **regelui Ferdinand** şi a **reginei Maria,** însoţiţi de **Ion I.C. Brătianu**, în iunie 1923) au avut ca scop, pe lângă dezvoltarea legăturilor bilaterale, realizarea vechiului proiect al „alianţei în cinci" al lui Take Ionescu – proiect a cărui utilitate devenea din ce în ce mai evidentă. *„Guvernul român speră, fără îndoială, să*

[39] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Hongrie, vol. 48, p. 123-131.
[40] *Ibidem*, vol. 49, f. 71-74.

https://biblioteca-digitala.ro

obţină dacă nu intrarea imediată a Poloniei în Mica Înţelegere, cel puţin o colaborare mai intimă a acestei ţări cu Cehoslovacia şi Iugoslavia" – transmitea de la Bucureşti, lui Poincaré, ministrul Franţei.[41]

În acelaşi sens, convorbirile şi contactele româno-elene au înregistrat dispoziţia guvernului de la Atena de a stabili căile unei apropieri şi cooperări mai largi cu Mica Înţelegere. Ministrul român la Atena, Trandafir Djuvara, se socotea îndreptăţit să aprecieze în august 1923 că „*ideea românească de lărgire a acestei alianţe* (Mica Înţelegere, n.n.] *prin intrarea Poloniei şi a Greciei, putem spune că s-a impus: aceste cinci puteri pot constitui o puternică barieră de la Baltica la Egee...*"[42]

Să mai adăugăm că cele cinci ţări, prin reprezentanţii lor, s-au întâlnit la Sinaia în iulie 1923 pentru a dezbate problemele internaţionale în care erau direct interesate şi de la care mai marii lor aliaţi le îndepărtaseră.

Deşi premise reale existau, „*frontul de la Baltica la Egee*" nu s-a realizat. Au lipsit, înainte de toate, înţelepciunea politică şi aprecierea corectă a evoluţiei situaţiei internaţionale într-o direcţie nedorită şi defavorabilă fiecăreia dintre cele cinci state situate în zona geografică ce despărţea Rusia Sovietică de Germania. Litigiul teritorial dintre Polonia şi Cehoslovacia s-a ridicat ca un obstacol de netrecut pentru ambele guverne, îndepărtând Polonia de Mica Antantă.[43]

La Sinaia (iulie 1923), **I.G. Duca** a insistat pentru intrarea celorlalte două state în alianţă, dar Beneš şi Nincić s-au opus, pledând pentru păstrarea Micii Înţelegeri în forma existentă şi constituirea – într-un viitor – a unei alte alianţe, compusă din Grecia, Turcia, Iugoslavia şi România. În această structură regională, ei au pledat pentru menţinerea ca atare şi consolidarea alianţei româno-polone. „*Aceste trei grupări, în fiecare dintre ele figurând România* – explica ministrul francez la Bucureşti, Mannéville, într-un raport către Poincaré, la 8 iunie – *vor promova, pe cât posibil, o politică comună.*"[44]

Între poziţia Greciei şi cea a Poloniei în chestiunea aderării la Mica Înţelegere era însă o mare diferenţă. Astfel, Polonia nu înţelegea să facă nici un fel de concesii pentru a intra în alianţă; în decembrie 1923, noul ministru de externe polonez, Wielowiejski, a precizat ministrului român la Varşovia că „*urează cât mai multă viaţă şi putere Micii Înţelegeri, dar Polonia n-are ce căuta în această constelaţie politică... Mica Înţelegere are un caracter prea special pentru a mai putea fi mărită prin concursul Poloniei.*"[45] Fără discuţie că planurile polone de a realiza o frontieră comună cu Ungaria şi înjghebarea unui bloc în Centrul Europei fără Cehoslovacia nu puteau fi compatibile cu

---

[41] *Ibidem*, Tchécoslovaquie, vol. 68. télegr. 64, Bucureşti, 14 iun. 1923, semnată Manneville.

[42] *Ibidem*, raport 134 (intitulat „Projet de constitution d'un bloc balcanique"), Atena, 12 aug. 1923, semnat Balny d'Avricourt, către Poincaré.

[43] Frontiera dintre cele două state a fost stabilită prin Hotărârea din 28 iulie 1920 a Conferinţei ambasadorilor, hotărâre înscrisă în tratatul din 10 august 1920 privitor la frontierele din Europa Centrală. Semnat şi ratificat de Cehoslovacia, el a fost contestat de Polonia. La 6 noiembrie 1921 a intervenit tratatul bilateral între cele două ţări care stabilea că acest litigiu teritorial se va rezolva „à l'àmiable" de cele două guverne, în timp de şase luni. Nerezolvându-se nimic, Conferinţa ambasadorilor a trasat din nou frontiera în zona litigioasă, de data aceasta Cehoslovacia fiind cea care n-a acceptat-o. În consecinţă, Conferinţa ambasadorilor a recomandat părţilor să se pună de acord. Acest lucru nu s-a întâmplat niciodată. În 1939, zona în cauză a fost anexată de către URSS, de atunci nemaischimbându-se nimic.

[44] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, vol. 68, raport 14, Bucureşti, 8 iun. 1923, în urma convorbirilor cu I.G. Duca şi Alessandri, miniştrii de externe român şi grec.

[45] *Arh. MAE*, Fond 71 / Polonia, vol. 32, raport 5918, Varşovia, 4 dec. 1923, confidenţial, semnat Al. Florescu, pentru I.G. Duca.

https://biblioteca-digitala.ro

obiectivele politice ale Micii Înţelegeri. În schimb, Grecia se arăta dornică să intre în organizaţie. Ministrul grec de externe, Alessandri, în vizită la Bucureşti, în iunie 1923, *„l-a rugat pe Dl. Duca să sprijine Grecia pe lângă guvernele de la Praga şi Belgrad pentru a obţine admiterea ei în Mica Înţelegere."*[46]

Poziţia acestor state faţă de chestiunea vitală pentru ele – respectarea *statu-quo*-ului teritorial în regiunea central – răsăriteană a Europei, a tratatului de pace de la Trianon – avea în vedere deopotrivă ofensiva pe care o declanşase revizionismul ungar după eşuarea Conferinţei de la Genova şi încheierea Convenţiei germano-sovietice de la Rappallo. În iarna anului 1922, au fost masate trupe ungare la frontierele cu Cehoslovacia şi România, au fost provocate numeroase incidente de frontieră, concomitent cu organizarea, după 10 decembrie, a unei serii de manifestaţii revanşiste şi reuniuni publice cu acelaşi caracter în localităţile situate de-a lungul frontierei cu România; în cadrul acestora au fost adoptate moţiuni în care se cerea anularea tratatului de pace de la Trianon şi refacerea *Marii Ungarii*. Amploarea acţiunilor revizioniste din iarna 1922-1923 a determinat un protest colectiv la Budapesta din partea Franţei, Marii Britanii şi Italiei, sub forma unei scrisori a miniştrilor celor trei puteri în capitala ungară adresate ministrului de externe *„în care au enumerat fapte precise şi care angajează în întregime răspunderea guvernului ungar"*.[47]

Scrisoarea, datată **13 ianuarie 1923**, sublinia că *„asemenea excitaţii nu pot decât să încălzească spiritele şi să dea statelor vecine impresia unei veritabile provocări... ar fi foarte util, tocmai pentru a evita orice interpretare de acest gen a atitudinii guvernului ungar, să înceteze propaganda periculoasă şi să demonstreze, printr-o declaraţie oficială, condamnarea acestor excese care nu pot fi decât nefaste pentru raporturile cu statele vecine şi pentru liniştea Ungariei."* În încheiere, scrisoarea sublinia *„pericolul pe care-l reprezintă actuala situaţie."* Scrisoarea era semnată de Doulcet, Castagneto şi Balfour, miniştrii Franţei, Italiei şi Angliei la Budapesta. Două zile mai târziu, miniştrii României, Cehoslovaciei şi Iugoslaviei în Ungaria au făcut un demers asemănător, printr-o **Notă verbală,** datată 15 ianuarie, adresată ministrului de externe, în care i se cerea *„să facă să înceteze orice manifestaţie revizionistă prin presă, discursuri, reuniuni, astfel încât să se restabilească calmul şi încrederea."*[48]

În această vreme, diplomaţia ungară se străduia „să acumuleze puncte" în raporturile cu Germania. La 16 iunie 1924, primul ministru maghiar, contele Bethlen, i-a dezvoltat ministrului german la Budapesta o întreagă teorie despre necesitatea cooperării ungaro-germane, ajungând, în acest context, la situaţia minorităţilor ungare şi germane din România. Bethlen a încercat să-şi convingă interlocutorul despre perspectiva modificării frontierei de răsărit a României în urma unor acte de forţă ale URSS. Într-o astfel de situaţie, Ungaria avea să-şi proclame neutralitatea, dar foştii ofiţeri şi funcţionari unguri originari din Transilvania aveau să se întoarcă acolo ca să lupte *„pentru eliberare"*. Ministrul german era de părere că Ungaria are în vedere o acţiune subversivă în Transilvania, dar, preciza el, *„nu am impresia că el speră la început mai mult decât autonomia Transilvaniei."*[49]

---

[46] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Tchécoslovaquie, vol. 68, raport 97, Atena, 14 iun. 1923, semnat Marcill, către Poincaré (convorbire cu Alessandri după întoarcerea acestuia de la Bucureşti).

[47] *Ibidem*, telegr. 7-11 A. L., Budapesta, 13 ian. 1923, semnată Doulcet, către Poincaré.

[48] *Ibidem*.

[49] Apud Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

Situaţia internaţională mai mult confuză decât consolidată după semnarea Pactului Briand – Kellogg, eşuarea Conferinţei dezarmării, instaurarea dictaturii naziste în Germania au fost factorii principali care au determinat preocuparea mai intensă a statelor Micii Înţelegeri pentru întărirea coeziunii dintre ele.

În 1930, în iunie, cele trei state au semnat la **Strbské Plesso** un acord complementar la vechile tratate care stabilea că miniştrii de externe aliaţi pot hotărî de comun acord măsurile ce ar trebui luate într-o anumită chestiune, discuţiile de la această dată încercând să găsească soluţii potrivite pentru remedierea neajunsurilor create de criza economică, subliniindu-se ideea necesităţii colaborării economice între aliaţi.[50]

Abia la **18-19 decembrie 1932**, în cadrul întâlnirii celor trei miniştri de externe la Belgrad, s-a subliniat că *„interesul general cere în prezent ca între statele care formează Mica Înţelegere să existe o legătură din ce în ce mai strânsă în toate acţiunile lor politice şi economice, precum şi o muncă mai asiduă şi continuă în vederea organizării păcii în Europa Centrală.*" În acest sens s-a decis că *„Mica Înţelegere trebuie să fie organizată conform cerinţelor actuale*", completându-i-se Statutul, şi s-a propus să se creeze un **Consiliu permanent al Micii Înţelegeri** format din cei trei miniştri de externe care să se întâlnească regulat, de trei ori pe an, precum şi un **Secretariat permanent,** care să pregătească lucrările Consiliului şi să urmărească colaborarea celor trei ţări şi relaţiile lor cu statele din Europa Centrală.[51] În urma acestor decizii de la Belgrad, **Nicolae Titulescu** se considera îndreptăţit să afirme: *„Ne îndreptăm astfel, treptat către organizarea Micii Înţelegeri aşa cum o concepuse regretatul Take Ionescu*"[52] Fără îndoială că părerea lui Titulescu era construită şi pe baza deziderateloor exprimate de Beneš privind extinderea alianţei la toate statele succesoare.

În această perioadă, o seamă de probleme politice, de frontieră, sociale şi culturale dintre România şi Iugoslavia au fost rezolvate de cele două ţări „à l'amiable", astfel că s-a netezit calea către înţelegerea proiectată la Belgrad.

La Geneva, în zilele de **14-15 februarie 1933**, cei trei miniştri de externe, sub preşedinţia ministrului iugoslav, Jevtič, au reluat discuţiile privind organizarea Micii Înţelegeri ca alianţă unitară. În *Comunicatul nr. 2* se arăta că s-a făcut o amplă examinare a situaţiei create de acţiunea clandestină de aprovizionare cu arme a Ungariei din Italia, via Austria (cunoscuta *„afacere Hirtenberg*"). În acest context, *„necesitatea de a organiza pacea şi de a intensifica raporturile economice cu toate statele din Europa Centrală, în special, impune Micii Înţelegeri noi sarcini mai ales aceea de a da o bază organică şi trainică reporturilor de prietenie şi de alianţă existente între cele trei ţări.*"[53] Alianţa urma să se transforme într-o *„organizaţie internaţională unificată deschisă eventual şi altor state...*". S-a dat curs deciziilor de la Belgrad privind constituirea organelor permanente ale alianţei, Consiliul miniştrilor de externe şi Secretariatul; o secţie a acestuia din urmă avea să funcţioneze permanent la Geneva. S-a mai constituit un consiliu economic *„pentru coordonarea progresivă a intereselor economice ale celor trei state, fie între ele, fie în raporturile lor cu state*

---

[50] *Arh. MAE*, Fond Mica Înţelegere, dosar 2. Acordul complementar la tratatele de prietenie şi alianţă între statele Micii Înţelegeri semnat de Ed. Beneš, G.G. Mironescu, V. Marincovič, Strbské Plesso, 27 iunie 1930.

[51] *N.T.D.D.*, doc. 271, p. 469-470.

[52] Apud Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 121.

[53] *N.T.D.D.*, doc. 273, p. 471-476.

https://biblioteca-digitala.ro

terțe". Consiliul trebuia să se reunească obligatoriu de cel puțin trei ori pe an, pe rând în fiecare capitală și o dată la Geneva cu ocazia întrunirii Adunării Societății Națiunilor.

Președinția Consiliului revenea, pe rând, timp de un an, fiecăruia dintre miniștrii de externe ai statelor membre.

O prevedere importantă a *Pactului de organizare* se referea la faptul că orice tratat politic al membrilor Micii Înțelegeri sau orice act unilateral care schimbă situația politică actuală a acelui stat față de un stat terț vor necesita „*consimțământul unanim al Consiliului Micii Înțelegeri*". Politica Micii Înțelegeri trebuia să se inspire din principiile pactelor internaționale de pace și securitate.

În fine, s-au prelungit pe o perioadă nedeterminată tratatele bilaterale dintre cele trei țări din 1921-1922, subliniindu-se ideea că „*în acest fel, toate actele creând și organizând Mica Înțelegere sunt nu numai permanente, dar și consemnate printr-un singur instrument politic.*"

S-au luat decizii importante cu privire la domeniul economic, navigația de Dunăre, comunicațiile feroviare, aeriene, poștale, telefonice, radio etc.

La **16 februarie 1933, Titulescu, Beneš și Jèftič au semnat Pactul Micii Înțele-geri**, care punea într-o formă juridică tot ceea ce se hotărâse anterior. În **Preambulul** documentului se preciza motivația acestui Pact, și anume: „*evoluțiunea spre o stabilizare definitivă a condițiunilor în Europa Centrală și de a face să se respecte interesele comune ale țărilor lor*" prin:

- „*unificarea completă a politicii lor generale*";
- „*constituirea unui organ director al acestei politici comune*";
- grupul celor trei state ale Micii Înțelegeri formează „*o unitate internațională superioară deschisă altor state*".

Articolul 1 al Pactului prevedea că hotărârile Consiliului permanent se vor lua în unanimitate. *Articolul 4* sublinia că în absolut toate chestiunile ce vor fi discutate, fie în ceea ce privește raporturile între aliați, fie raporturile lor cu terții, „*principiul egalității absolute a celor trei state ale Micii Înțelegeri este respectat în mod riguros*". *Articolul 7* stabilea existența unui Consiliu economic ca organ auxiliar consultativ al Consiliului permanent în politica sa generală. *Articolul 10* sublinia că „*nimic în prezentul Pact nu poate fi contrar principiilor și dispozițiunilor din Pactul Societății Națiunilor.*"[54]

Pactul de organizare a Micii Înțelegeri – după care avea să se inspire și Pactul Baltic, în același an – a generat multe speranțe într-o Europă în care se părea că pacea și securitatea generală au devenit noțiuni lipsite de conținut. În revista „L'Europe Centrale", din 25 martie 1933, se considera, de exemplu, că „*luase naștere o nouă mare putere pe arena internațională*". Despre geneza acestei acțiuni, Nicolae Titulescu făcea o seamă de precizări importante în discursul ținut în Parlamentul României, o lună de la semnarea, la Geneva, a Pactului de organizare. El arăta că situația internațională „*este din cele mai îngrijorătoare*" și că „*evenimente noi sunt încă posibile...*" În fața unei astfel de situați, spunea ministrul român, „*când pacea este amenințată nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii. Aceasta este geneza simplă și întreagă a pactului de organizare a Micii Înțelegeri. De altfel, de la origine, Mica Înțelegere n-a fost decât un instrument în serviciul păcii.*"[55] În domeniul militar, *Pactul de organizare*

[54] *Ibidem.*

[55] *Ibidem*, doc. 275, p. 477-483.

https://biblioteca-digitala.ro

nu a prevăzut nici o nouă obligaţie; Vechile obligaţii au rămas în continuare aşa cum rezultau din Convenţiile de alianţă dintre cele trei state din 1921-1922.

Noutatea cea mai relevantă din Pact, precum şi din dezbaterile în jurul său era preocuparea celor trei state de a stabili o **colaborare economică eficientă,** astfel încât urmările crizei economice să poată fi mai lesne rezolvate. În zilele de 29 mai - 1 iunie 1933, la Praga, s-au desfăşurat lucrările Consiliului Permanent, sub preşedinţia lui Beneš. După ce au procedat la schimbul instrumentelor de ratificare a Pactului de Organizare, cei trei miniştri s-au oprit, în ultima zi a discuţiilor, tocmai asupra problemelor economice. În Comunicatul nr. 3 al întrunirii de la Praga s-au stabilit, în virtutea articolului 7 al Pactului de organizare, că organismul comun pentru cele trei state, care este *Consiliul economic*, se compune din trei secţiuni naţionale: română, cehoslovacă şi iugoslavă. Fiecare secţiune avea 5 delegaţi şi îşi numea *„un corp de experţi şi specialişti"*. Cele trei secţiuni se întruneau permanent de cel puţin patru ori pe an, pe rând, în capitalele ţărilor aliate. Consiliul Permanent urma să examineze toate ideile formulate de Consiliul economic *„în scopul de a se ajunge la propuneri concrete pentru coordonarea intereselor economice ale celor trei ţări şi în vederea unei soluţionări progresive spre colaborarea economică cea mai strânsă a statelor Micii Înţelegeri."*[56]

Noul statut economic prevedea reglementarea sistemului de tarife vamale astfel încât să se elaboreze un sistem de tratament preferenţial între cele trei state; *„ridicarea la maximum"* a volumului exporturilor reciproce; dezvoltarea colaborării institutelor de cercetări şi control agricol; colaborarea în domeniul producţiei industriale; stabilirea de camere de comerţ mixte (româno-cehoslovacă, româno-iugoslavă, iugoslavo-cehoslovacă); crearea unui Institut economic al Micii Înţelegeri în fiecare capitală din cele trei ţări; unificarea tarifelor, legislaţiei în domeniul transporturilor, comunicaţiilor etc.; colaborarea strânsă în domeniul navigaţiei pe Dunăre şi Marea Neagră, navigaţiei aeriene, comunicaţiei poştale (Uniune poştală). Foarte importante în perspectiva dezvoltării economice multilaterale între statele Micii Înţelegeri erau deciziile de: unificare a dreptului comercial, dreptului vamal şi a tarifelor vamale, de unificare a sistemelor de şcoli economice şi comerciale, de colaborare a, băncilor centrale de emisie în raport cu dezvoltarea colaborării economice, de colaborarea instituţiilor de credit din cele trei ţări.

Se sublinia că acest program *„constituie doar primul pas spre constituirea unei noi comunităţi economice"* şi că el *„va fi progresiv completat prin hotărârile Consiliului Permanent"*.

Este în afară de orice discuţie că acest aspect al activităţii Micii Înţelegeri, în anul 1933, era ataşat nemijlocit principiilor Societăţii Naţiunilor şi **afirma organizaţia ca un factor de pace şi securitate în Europa Centrală, opus revizionismului.**

*

* *

Înţelegerea Balcanică, alianţa, creată în februarie 1934, prin participarea **României, Greciei, Turciei şi Iugoslaviei**, apare ca o dezvoltare, în condiţii istorice noi, a planului lui Take Ionescu şi Masaryk de realizare a unei *„alianţe în cinci"*, barieră politică şi militară de la Baltica la Mediterana în faţa expansiunii germane spre Est şi a Rusiei imperiale spre Vest.

---

[56] *Ibidem*, doc. 287, p. 494-503.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu e mai puțin adevărat că mentalitatea după care Balcanii ar fi *butoiul cu pulbere al Europei* ascundea de fapt tendințe și planuri ale marilor puteri de imixtiune, adjudecare a influenței sau chiar a hegemoniei în această parte a Europei care avea o mare valoare strategică, economică, politică. Dunărea, Marea Neagră, Strâmtorile, drumul spre Orientul Apropiat și Mijlociu au atras din totdeauna, ca un magnet, marile puteri europene și chiar Statele Unite ale Americii. Războaiele zise „balcanice" din 1912-1913 fuseseră un mod de manifestare a contradicțiilor dintre marile puteri ale vremii, Austro-Ungaria, Imperiul otoman, Rusia. Pacea de la București, din 1913, reușise, pentru prima dată, să reglementeze problemele balcanicilor fără amestecul marilor puteri. În ajunul primului război mondial, tratate secrete între marile puteri stabiliseră zonele de dominație și influență. Problemele reale din regiune, în primul rând problema națională, rezultată din menținerea sub dominația imperiilor vecine – otoman, rus, austro-ungar – a unui mare număr de națiuni și împiedicarea dezvoltării lor economice, sociale, politice, culturale, precum și diferențele religioase dintre aceste națiuni – ortodocși, musulmani, catolici, protestanți – au fost folosite în reglarea conturilor între marile imperii. **„Butoiul cu pulbere" a fost adus în Balcani tocmai de aceste contradicții majore și a fost alimentat permanent de jocul de interese ale marilor puteri în contextul slăbiciunii micilor națiuni, al precarității mijloacelor lor proprii de organizare, a întârzierilor mari în dezvoltarea lor pe toate planurile** – trăsături exploatate de puterile interesate în propriul lor folos.

Aceste aspecte preocupau, încă din zorile epocii moderne, personalități marcante și oameni politici din statele balcanice. Tradiția istorică atesta existența unor premise reale de organizare în zonă (marile coaliții contra expansiunii otomane, solidaritatea în lupta socială și națională de afirmare a națiunilor etc.), fără amestec străin.

În secolul al XVIII-lea, poetul grec Rigas Ferreos se gândea la formarea pe baze liberale a unei grupări a tuturor națiunilor balcanice, inclusiv națiunea turcă, pentru abolirea tiraniei sultanilor. Tentativa lui Rigas Ferreos, urmată de altele în secolul al XIX-lea, au avut ca rezultat afirmarea unei solidarități balcanice. La București s-au desfășurat numeroase reuniuni, în acest secol, pentru realizarea unei Uniuni Balcanice: În aprilie 1867, pe baza unui program bulgar, s-a discutat proiectul unei uniri restrânse între bulgari și sârbi. S-a încheiat apoi *Actul coaliției sfinte* între români și bulgari, care trebuia să stea la baza unei Uniuni largi, între români, bulgari albanezi și sârbi. Se pot adăuga la aceste tentative, proiectele francezilor **Cyprien Robert** și Blanqui, la mijlocul secolului al XIX-lea, care aveau în vedere o **Uniune Balcanică** formată din Moldova, Valahia, Serbia, Grecia și Bulgaria.

După primul război mondial, când în zonă se stabilise harta politică și teritorială a unor state independente, egale – teoretic – în drepturi cu toate celelalte state, ideea *„Balcanii ai Balcanicilor"* s-a conturat și a devenit un deziderat al acestor state. În 1924-1925, guvernele de la Atena, Belgrad, București, Ankara au avut repetate schimburi de opinii privind diferite formule de organizare balcanică. În 1925, își făcuse loc ideea unei alianțe greco-româno-iugoslave. În septembrie 1925, miniștrii de externe român, turc și iugoslav au discutat propunerea turcă a unui *Locarno Balcanic* completat cu un tratat de neagresiune cu URSS. În februarie 1926, ministrul de externe român I.G. Duca îi expunea ministrului Turciei la București punctul de vedere al României referitor la această chestiune: *„Suntem partizanii călduroși ai Pactului Balcanic ... nici o hegemonie în Balcani în afară de hegemonia tuturor balcanicilor; să nu se facă abstracție la constituirea acestui pact de nici o țară balcanică, cu alte*

https://biblioteca-digitala.ro

cuvinte să participe la el România, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Albania şi Turcia."[57] Anul următor, Turcia a insistat în această idee, susţinută de România. Condiţiile pentru reuşita planului erau: Pactul balcanic *„să nu fie patronat de nici una dintre marile puteri"* şi *„să nu fie îndreptat împotriva nimănui"*; *„«Balcanii ai Balcanicilor» - iată lozinca, ce trebuie să ne călăuzească. Dacă ajungem la acest rezultat, constituim un bloc formidabil de care nu ar fi cu putinţă să nu se ţină seama în toate circumstanţele şi de oricine.*"[58]

În pofida unor asperităţi şi incidente între Bulgaria şi vecinii săi Iugoslavia şi Turcia, în ultimii ani ai deceniului al treilea s-a pus baza viitoarei alianţe balcanice prin încheierea unor tratate bilaterale ca: **Tratatul de prietenie între Turcia şi Iugoslavia în 1925, Tratatul de neagresiune şi arbitraj între Grecia şi România în 1928, Tratatul de neutralitate, conciliere şi arbitraj turco-bulgar din 1929, Protocolul** privind tranzitul prin portul Salonic **între Grecia şi Iugoslavia în 1929 şi Tratatul de prietenie, conciliaţiune şi reglementare juridică între aceste două ţări în acelaşi an, Tratatul de prietenie, neutralitate, conciliaţiune şi arbitraj dintre Grecia şi Turcia, Protocolul naval dintre ele în 1930.** La cele deja enunţate se adaugau numeroase acorduri comerciale cu caracter bilateral, precum cele din 1926 dintre Albania şi Bulgaria şi Albania, Bulgaria, Grecia şi Iugoslavia, în 1927 între Bulgaria, Grecia şi Turcia, în 1930 între România, Iugoslavia şi Turcia etc. Ţinând cont de aceste premise pozitive, în cadrul celei de a XXVI-a Conferinţe interparlamentare ce avea loc în august 1927 în palatul Luxemburg din Paris, reprezentanţii Parlamentelor român şi elen au luat iniţiativa de a constitui, în cadrul Uniunii, o Uniune a parlamentarilor din Sud-Estul Europei. În 1929, şeful Partidului Progresist din Grecia, Cafandaris, a lansat propunerea, la Berlin, în cadrul unei *Conferinţe internaţionale a comerţului*, de organizare a unei Conferinţe parlamentare a statelor balcanice, cu caracter economic. Delegaţii marilor puteri au obţinut respingerea propunerii. Cafandaris a revenit şi a propus apoi o *Uniune balcanică*, ce avea să se îngrijească de atenuarea crizei din agricultură. Tot atunci, A. Papanastassiou, şeful partidului republican grec, a lansat ideea convocării unei conferinţe a statelor balcanice pentru discutarea unui Proiect de Uniune Balcanică ce ar fi împiedicat amestecul marilor puteri în Balcani. El sublinia că *„pentru orice chestiune internaţională, statele balcanice trebuie să recurgă la intermediul unei mari puteri. Prin realizarea Uniunii, influenţele şi rivalităţile între marile puteri în această parte a Europei ar înceta*"[59]. În octombrie 1929, în cadrul celui de al 27-lea *Congres Universal pentru pace* de la Atena, din iniţiativa lui Papanastassiou, s-a decis convocarea, în 1930, *a primei Conferinţe balcanice*. Această decizie a stat la baza **celor patru conferinţe balcanice care au avut loc în 1930 la Atena, în 1931 la Ankara şi Istanbul, în 1932 la Bucureşti şi 1933 la Salonic**. Au participat reprezentanţi ai Albaniei, Bulgariei, Greciei, României, Turciei şi Iugoslaviei. Este semnificativ faptul că forul tutelar al primei Conferinţe Balcanice a fost *Biroul internaţional al păcii*, care a sugerat participarea cu delegaţi ai tuturor domeniilor de activitate (dar fără reprezentanţi oficiali ai guvernelor respective): comercial, industrial, financiar – bancar, agrar, cultural, universitar, de cercetare fundamentală. Câteva idei sunt de reţinut din lucrările acestei Conferinţe:

---

[57] Arh. MAE, Fond Înţelegerea Balcanică, vol. I, p. 131.

[58] *Ibidem*, p. 179-180.

[59] Apud Eliza Compus, *România şi Conferinţele Balcanice*, în *Probleme de politică externă a României 1919-1939*. Culegere de studii (coordonator Viorica Moisuc), Editura Militară, Bucureşti, 1971, p. 115.

https://biblioteca-digitala.ro

- respectarea principiului perfectei egalităţi între toate delegaţiile;
- respectarea suveranităţii şi egalităţii în drepturi a tuturor statelor ce vor participa la viitoarea Uniune;
- excluderea războiului între statele participante.

Mesajul către popoare adoptat la 12 octombrie la Delfi sublinia că statele participante sunt în măsură să rezolve prin înţelegere, folosind căi paşnice, toate diferendele ce le separă.

Această afirmare a intenţiilor statelor balcanice în direcţia unei Uniuni a fost dezaprobată de Italia, care se temea, în pofida tuturor declaraţiilor liderilor balcanici în sensul că nu vor accepta tutela vreunei mari puteri, de o întărire a influenţei Franţei.

În 1931, *Consiliul Conferinţei Balcanice* şi-a început lucrările la **Salonic**, tot fără participarea oficială a guvernelor care îşi dăduseră, însă, asentimentul pentru această operă. Notă diferită au făcut-o delegaţii bulgari, care nu se bucurau de sprijinul guvernului lor. La capătul unei activităţi diplomatice intense, care încerca să atenueze asperităţile, să calmeze neliniştile şi să neutralizeze tentativele marilor puteri de a se amesteca în chestiunile zonale, cea de-a doua *Conferinţă balcanică* s-a desfăşurat în octombrie 1931 la **Istanbul**, sub preşedinţia lui Hasan-bey. Lucrările pe Comisii (minorităţi, economică, colaborare intelectuală, igienă şi politică socială) au rezolvat o multitudine de probleme, unele spinoase, pentru a netezi calea către o colaborare cât mai strânsă între ţările balcanice. Este de reţinut că s-a elaborat şi proiectul *Pactului balcanic,* care valorifica principiile *Covenantului*, ale pactului Briand – Kellogg şi ale unor tratate bilaterale. Declaraţiile făcute în acel timp la Ankara de şeful statului turc au constituit o importantă încurajare pentru iniţiatorii acestei Conferinţe: *„Statele balcanice actuale, inclusiv Turcia* – spunea Mustafa Kemal –, *datorează naşterea lor dislocării graduale a Imperiului otoman, devenit în final doar istorie."*[60] El a subliniat elementele comune de cultură a popoarelor balcanice, precum şi solidaritatea lor morală în faţa pericolelor externe.

A treia Conferinţă balcanică a avut loc la **Bucureşti**, în **octombrie 1932**, în sediul Parlamentului, având ca punct central pe ordinea de zi a dezbaterilor anteproiectul *Pactului balcanic*. Este de menţionat că delegatul Societăţii Naţiunilor la Conferinţă, Barandon, a precizat că forumul genevez nu are nici o rezervă faţă de proiectata alianţă, mai ales de când Turcia a devenit membru cu drepturi depline al Societăţii.

Anteproiectul pactului avea cinci capitole, care se bazau pe principiile fundamentale de organizare a păcii în aceea epocă: *neagresiunea* (art.1), *executarea loială a angajamentelor* care decurgeau din tratatele în vigoare (art. 2), *reglementarea paşnică a conflictelor* (art. 3-18) şi *asistenţa mutuală* (art. 19-20). Anteproiectul conţinea dispoziţii speciale în problema protecţiei minorităţilor (art. 21-26). Documentul era destinat utilizării lui de către guverne ca material documentar.

La a treia Conferinţă balcanică, ministrul de externe român a precizat: *„Scopul conferinţelor este ... acela de a lucra pentru apropierea între naţiunile balcanice sau care au acelaşi interes şi de a găsi mijloacele pentru a pregăti în rândurile opiniei publice terenul unei strânse cooperări între aceste naţiuni... Călăuziţi de astfel de principii* – adăuga el – *este neîndoios că, lucrând pentru făurirea unor înţelegeri cu caracter regional, veţi facilita opera de organizare a continentului european."*[61]

---

[60] V.V. Pella, *Pacte d'Entente Balcanique*, Paris, Académie Diplomatique Internationale, 1937, p. 3.
[61] *N.T.D.D.*, doc. 289, p. 467.

https://biblioteca-digitala.ro

În virtutea rezultatelor pozitive ale Conferinței a treia, Nicolae Titulescu a întreprins un turneu în capitalele balcanice în octombrie 1933 pentru a pregăti atmosfera unei înțelegeri multilaterale între statele din Peninsulă. Întâlnirile avute cu șefii acestor state și cu miniștrii lor de externe au dovedit dorința de pace și cooperare a națiunilor din Sud-Estul Europei. Cu ocazia acestor întâlniri, s-au subliniat cele trei mari domenii de solidaritate: solidaritatea politică, solidaritatea economică și solidaritatea intelectuală. Vizitele lui Titulescu au fost rău văzute la Berlin. Ministrul român **Nicolae Petrescu – Comnen** comunica iritarea liderilor politici germani față de intenția de organizare a statelor balcanice.

Urmarea pozitivă a activității diplomatice din această vreme a fost **întâlnirea de la Salonic din noiembrie 1933 a celor șase delegații ale statelor balcanice**. Această a patra Conferință balcanică a votat o rezoluție prin care cerea guvernelor să îmbunătățească dispozițiile cuprinse în anteproiect. Lucrările pe comisii, foarte eficiente, au realizat progrese considerabile în ceea ce privește colaborarea în toate domeniile propuse, *juridic*, *politic*, *economic*, *cultural*, *intelectual*. Este de subliniat faptul că s-a realizat un vot *în unanimitate* pentru adoptarea proiectului Pactului Balcanic. La **4 februarie 1934**, la **Belgrad**, miniștrii de externe ai României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei au parafat **Pactul Înțelegerii Balcanice**. În aceeași zi, cei patru miniștri au adresat o **Notă** Bulgariei prin care i-au adus la cunoștință parafarea și au invitat-o să adere. Oferta bulgară de a se face un pact de neagresiune n-a fost respinsă, ci subordonată încheierii oficiale, la Atena, a Pactului Balcanic: *„Am comunicat Bulgariei* – scria Titulescu de la Belgrad, la 6 februarie – *că, de îndată ce vom fi semnat pactul de Înțelegere Balcanică la Atena, suntem gata a semna cu Bulgaria un pact de neagresiune, dar pe baza tratatelor de la Londra din 3 și 4 iulie 1933, care ne leagă deja... În ce privește Bulgaria* – preciza ministrul român de externe – *nu putem accepta altă bază, deoarece ea fiind vecină cu noi, patru semnatari, și noi fiind legați între noi prin Convențiile de la Londra, noi am fi agresori dacă am comite unul din actele prevăzute de convențiile de la Londra și bulgarii, nu Am anula garanția frontierelor dacă am accepta altă formulă de neagresiune cu Bulgaria. Vecinătatea cu Bulgaria și obligațiile Pactului de Înțelegere Balcanică creează deci un caz special."*[62]

Într-adevăr, spre deosebire de cei patru semnatari, care *nu* aveau revendicări reciproce de ordin teritorial, Bulgaria avea astfel de revendicări față de toți vecinii săi. În același timp, dacă cele patru state semnaseră Convențiile de la Londra din 3 și 4 iulie, de definire a agresiunii și a teritorului, Bulgaria nu aderase la acest act de securitate. Prin urmare, aprecierile lui Titulescu erau corecte. De altfel, el formula și următoarea considerație: *„Dacă Bulgaria este de bună credință ea ar trebui să accepte cel puțin definiția agresorului de la Londra dacă nu consideră posibil să participe la garantarea frontierelor."*[63]

În fine, la **9 februarie 1934,** s-a semnat, la **Atena, Pactul Balcanic** de către miniștrii de externe ai celor patru țări: *Nicolae Titulescu* (România), *Tevfk Rüstü – Bey* (Turcia), *D. Maximos* (Grecia) și *B. Jeftič* (Iugoslavia).

În Preambulul documentului se sublinia motivația încheierii Pactului, și anume: *„respectul angajamentelor contractuale deja existente și menținerea ordinii teritoriale actualmente stabilite în Balcani"* în spiritul Pactului Briand – Kellogg și Pactului Societății Națiunilor. În articolul 1 se preciza: *„România, Turcia, Iugoslavia și Grecia*

---

[62] *N.T.D.D.*, doc. 304, p. 511.
[63] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

își garantează mutual securitatea tuturor frontierelor lor balcanice". Prin articolul 2, părțile se angajau *„a se concerta asupra măsurilor de luat față de eventualități ce ar putea afecta interesele lor așa cum sunt definite prin prezentul acord. Ele se angajează a nu întreprinde nici o acțiune politică față de orice altă țară balcanică nesemnatară a prezentului acord fără aviz mutual prealabil și a nu lua nici o obligațiune politică față de orice altă țară balcanică fără consimțământul celorlalte părți contractate."*

Articolul 3 se referea la intrarea în vigoare și ratificare și preciza: *„El* [Pactul, n.n.] *va fi deschis oricărei țări balcanice"* cu avizul celor patru semnatari.[64]

Protocolul anexă, semnat cu același prilej, care făcea parte integrantă din Pactul Înțelegerii Balcanice, preciza angajamentele luate de cei patru semnatari, după cum urmează:

1. Se considera agresoare orice țară care ar fi comis vreun act de agresiune prevăzut de Convențiile de la Londra din 3-4 iulie 1933.

2. Pactul semnat la Atena *„nu este îndreptat împotriva nici unei puteri. Scopul său este de a garanta securitatea frontierelor balcanice împotriva oricărei agresiuni din partea unui stat balcanic"*.

5. Pactul accepta respectarea de către contractanți a tuturor angajamentelor anterioare.

7. Pactul este *„un instrument defensiv"* care încetează în momentul când una dintre Părțile Contractante ar deveni agresoare conform Convențiilor de la Londra din iulie 1933.

8. Ordinea teritorială actualmente stabilită în Balcani *„este definitivă"* pentru semnatari.

Pactul avea o durată de cinci ani dacă în timp de doi ani nu se producea vreo denunțare[65], apoi prelungindu-se de la sine nelimitat.

În același timp, miniștrii de externe ai României, Greciei și Iugoslaviei au luat act de Declarația ministrului de externe al Turciei, în care se făcea următoarea precizare: *„În numele Guvernului Republicii Turcia, am onoarea să declar că în nici un caz Turcia nu va admite să fie considerată ca angajată a lua parte la nici un fel de acte îndreptate împotriva URSS"*.

Această declarație, făcând parte integrantă din Pactul Balcanic, s-a constituit în documentul intitulat *Anexa secretă a Pactului.*[66]

Câteva precizări se impun pe marginea acestui document de importanță majoră semnat la Atena, la 9 februarie 1934.

Mai întâi, este de observat faptul că el apare ca o aplicare riguroasă a Pactului Briand – Kellogg de abolire a războiului ca mijloc de rezolvare a conflictelor între state, precum și a articolului 10 al Pactului Societății Națiunilor. În plus, Pactul Balcanic acoperă unele fisuri ale *Covenantului* în ceea ce privește securitatea în zonă. De exemplu, dacă nu se obține unanimitatea în Consiliul Societății și, conform alineatului 7 din articolul 15 al *Covenantului*, membrii Societății își reiau libertatea de acțiune, obligația de asistență a membrilor Pactului Balcanic se păstrează intactă dacă violarea articolului 10 constă într-o atingere a securității statelor balcanice din partea unui stat balcanic. De menționat că, într-un astfel de caz, asistența se declanșa aproape automat. De altfel, după semnarea Pactului Balcanic la 9 februarie, în discursul său,

[64] *Ibidem*, doc. 305, p. 542-543.
[65] *Ibidem*.
[66] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, p. 401.

https://biblioteca-digitala.ro

Titulescu a pus în evidenţă tocmai acest fapt: *„Astăzi, când frontierele pot fi primejduite în timp de pace, este legitim să vorbim de pregătire de război"*, adăugând că *„după Mica Înţelegere, Pactul Balcanic este un nou şi puternic baraj faţă de orice tentativă de revizuire a clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace."*[67]

Din acest punct de vedere, **Pactul Balcanic a fost perceput în epocă şi ca un instrument dintre cele mai eficace pentru prevenirea războiului.** Ministrul de externe grec, D. Maximos, remarca: Pactul Balcanic este *„un pact de pace, un pact de prietenie, de prietenie şi de apropiere în comun a vieţii, paşnic, un pact care nu este dirijat contra nimănui."*[68]

În ceea ce priveşte poziţia Bulgariei în raport cu Pactul Balcanic, sunt de precizat două aspecte. Atât în epocă, dar şi ulterior, adversarii noii organizaţii regionale au interpretat absenţa Bulgariei dintre semnatari în sensul că Pactul a fost îndreptat *împotriva* acestei ţări. Teza este falsă, deoarece documentul în sine preciza clar scopul urmărit: *„securitatea tuturor statelor balcanice"* (art. 1), precum şi *„deschiderea lui către orice ţară balcanică"* (art. 3), idei subliniate încă o dată şi în Protocol (alin. 2 şi 7). Participarea Bulgariei la Conferinţele Balcanice, dar retragerea sa de la parafarea şi semnarea Pactului, se explică, pe de o parte, prin nesemnarea de această ţară şi nici de Albania a Convenţiei de definire a agresiunii şi a teritoriului de la Londra (3-4 iulie 1933), document care stătea la baza Pactului Balcanic, iar pe de altă parte, prin influenţa exercitată de Germania şi Italia asupra guvernelor de la Sofia şi Tirana. De altfel, toţi aliaţii au deplâns absenţa Bulgariei şi şi-au exprimat speranţa că ea va reveni alături de aliaţii ei firesti. În discursul său, ministrul de externe iugoslav, B. Jeftič, după ce spunea că acest Pact, bine aplicat şi corect interpretat, *„va pune capăt politicii de intrigi, certuri şi surprize în Balcani"*, sublinia că guvernul iugoslav *„va continua promovarea politicii de apropiere şi colaborare cu Bulgaria"* şi îşi exprima speranţa că această politică *„este înţeleasă la fel la Sofia fiind convins că ea corespunde intereselor Bulgariei şi poporului bulgar care doreşte pacea şi progresul"*. Aşa cum este, fără Albania şi Bulgaria, spunea Jeftič, *„Pactul poate naşte obiecţiuni, dar nu trebuie uitat că el este prima şi unica tentativă în vederea organizării durabile a păcii şi securităţii în Balcani. Pactul constituie maximum-ul ce s-a putut realiza în condiţiile actuale"*.[69]

Aceeaşi idee a exprimat-o ministrul de externe turc, Tevfik Rüstü Arás, care, deplângând absenţa Bulgariei, a explicat: *„Tocmai de aceea am lăsat pactul deschis aderiunii sale."*[70] La rândul său, Maximos a declarat: *„Pactul Balcanic poate fi considerat drept contractul păcii definitive în Balcani. El a fost semnat de patru puteri. Lipseşte semnătura Bulgariei pentru care am lăsat un loc liber lângă semnăturile noastre. Când el va fi ocupat, cu toţii vom aplauda acest lucru."*[71]

Rezervându-şi strict ca zonă de aplicabilitate Balcanii, Pactul Înţelegerii Balcanice şi organizaţia nou înfiinţată nu şi-au propus niciodată să-şi extindă nici obligaţiile contractuale, nici teritoriul geografic de acţiune. Era, desigur, vorba de o prudenţă firească în acele vremuri când orice angajament contractual mai larg putea provoca reacţii ale marilor puteri, care nu înţelegeau să abandoneze celor în drept o zonă de mare importanţă economică şi strategică. Tocmai pentru preîntâmpinarea unor astfel de

---

[67] *V.V. Pella, op. cit.*, p. 53.
[68] D. Maximos, *Le Pacte de l'Entente Balcanique*, în „D.D".
[69] B. Jeftič, *La politique éxterieure de la Yougoslavie*, Paris, Plon, 1935, p. 73.
[70] Tevfik Rüstü Aras, *Le Pacte Balcanique*, Genève, 1934, p. 5.
[71] D. Maximos, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

reacţii, Turcia a exprimat în scris, într-un document integrat Pactului, rezerva sa cu privire la antrenarea într-un eventual conflict cu URSS, în pofida faptului că textul Pactului semnat la Atena era foarte clar circumscris la Balcani. În acelaşi sens, guvernul grec a ţinut să-şi precizeze rezervele la ratificarea Pactului Balcanic de către Senat, la 2 aprilie 1934 astfel: *„Scopul Pactului Înţelegerii Balcanice este numai garantarea securităţii frontierelor interbalcanice contra unui atac venind din partea unui stat balcanic oarecare. În consecinţă, Grecia nu poate, în nici un caz, ca, executând obligaţiile semnate prin Pact, să fie atrasă într-un război contra uneia dintre marile puteri"*:

După semnarea Pactului, semnatarii au încercat să continue firul colaborării cu Bulgaria în cadrul acelor Conferinţe Balcanice ce se instituţionalizaseră. În martie 1934, premierul grec Papanastassiou a invitat şi Bulgaria la o întâlnire cu cei patru membri ai alianţei, încercând să determine continuarea dezbaterilor de interes comun în acest cadru lărgit, în ideea că în final atât Bulgaria, cât şi Albania vor adera la organizaţie. În mai însă, Consiliul Conferinţei Balcanice întrunit la Atena şi prezidat de premierul grec s-a văzut în situaţia de a constata retragerea grupului albanez, dublată de reproşuri la adresa aliaţilor. Delegatul bulgar Sakâzoff s-a alăturat albanezilor, dar a propus să se încheie pactul de neagresiune. Papanastassiou şi V.V. Pella au susţinut ideea realistă că însuşi Pactul Balcanic, făcând referire expresă la Convenţia de la Londra de definire a agresiunii, cuprinde un astfel de angajament, iar alte pacte de neagresiune n-ar face decât să dubleze Pactul Balcanic. Aliaţii au insistat pentru aderarea Bulgariei şi Albaniei la Pactul din 9 februarie. Deşi s-a stabilit ţinerea unei noi Conferinţe Balcanice la Istanbul, la începutul lui octombrie 1934, ea nu a mai avut loc. Retragerea celor două state balcanice, Bulgaria şi Albania, precum şi unele rezerve faţă de continuarea activităţii acestor Conferinţe, manifestate de Iugoslavia, au determinat dispariţia lor din agenda politică balcanică.[72]

Dezvoltarea frontului antirevizionist în Centrul şi Sud-Estul Europei în 1933 (Pactul de organizare a *Micii Înţelegeri*) şi în 1934 (constituirea *Înţelegerii Balcanice*) era impusă de afirmarea pe continent a militarismului şi extremismului naţional – socialist german, care polariza revizionismul tuturor statelor interesate. Instaurarea dictaturii naziste în Germania la 30 ianuarie 1933 a însemnat activarea politicii externe germane în sensul programului expus în *Mein Kampf*, având ca obiectiv prioritar obţinerea aşa zisului *„spaţiu vital"*; zona geografică imediat vizată era Europa Centrală şi Sud-Estică – cu importanţa sa strategică deosebită, cu potenţialul său economic. Culegând roadele moratoriului Hoover, care pusese capăt pentru totdeauna problemei reparaţiilor germane ce agitase spiritele tuturor după război, şi ale deciziei din 11 decembrie 1932 a celor patru puteri, care acceptaseră egalitatea în privinţa înarmărilor pentru Germania, aceasta era decisă să purceadă la cucerirea *„spaţiului său vital în Est"*.

La 1 aprilie 1933, nou creatul Oficiu de politică externă al NSDAP, condus de Alfred Rosenberg, capătă misiunea de a se preocupa şi de problemele europene dunărene şi răsăritene.

Prin poziţia sa geo-strategică şi bogăţiile sale, România prezenta un interes deosebit pentru Germania. Expansiunea economică şi politică în zonă se lovea însă de alianţele politice regionale. Aşa se explică de ce obiectivul Germaniei în bazinul

[72] Vezi, pentru amănunte, Eliza Campus, *România şi Conferinţele Balcanice*, în „Probleme de politică externă a României" I.

https://biblioteca-digitala.ro

dunărean era *„slăbirea generală și, dacă este posibil, eventuala destrămare a Micii Înțelegeri."*[73]

Ministrul României la Berlin se socotea îndreptățit să aprecieze că, o dată cu venirea lui Hitler la putere în Germania, *„Europa se îndreaptă deschis spre o catastrofă"*.

Este important de menționat că Societatea Națiunilor, ținând seama de degradarea situației internaționale cu deosebire după ascensiunea la cârma Germaniei a lui Hitler, în ianuarie 1933, s-a aplecat asupra chestiunii pactelor regionale de securitate, recomandând constituirea lor, dar *post factum*, adică după ce ele deja apăruseră și acționau ca factor de pace și securitate în lume.

Astfel, deși în 1926 și 1928 Adunarea Generală a Societății Națiunilor a avizat favorabil pactele regionale de securitate, abia în iunie 1934 ea a decis să creeze un comitet special cu misiunea de a face studii preliminare în vederea recomandării acordurilor regionale de securitate. La 11 iunie 1934, acest Comitet s-a constituit din delegați ai tuturor statelor europene, mai puțin Marea Britanie, care a declarat că guvernul său nu înțelege să-și asume obligații noi pe continentul european, Ungaria și Italia, care s-au limitat a avea doar observatori.

Examinarea pactelor existente a dus la formularea unor recomandări, cuprinse în *Raportul din 5 iulie 1934* al Comitetului special, dintre care amintim:

• Recomandările trebuie să fie compatibile cu Pactul Societății Națiunilor și Pactul de la Paris.

• Ele nu trebuie să fie îndreptate contra unui stat sau grup de state.

• Termenul *„acord regional de securitate"* nu implică limitare la un grup restrâns de state, el poate fi deschis și altor state; este bine ca la încheierea acestor acorduri să participe și state membre ale Societății.

• Acordurile regionale pot insera definiția agresiunii din Convenția de la Londra din iulie 1933 și prevederile Pactului de la Paris din 1928.

Cum subliniam mai sus, astfel de pacte existau deja și în Europa și în America în momentul când comisia instituită la Geneva formula recomandările menționate. În realitate, după această dată nu s-a mai constituit nici o alianță regională de securitate. Asemenea alianțe aveau să intre într-o perioadă de declin, ca urmare a eșecului securității colective în favoarea revanșismului, revizionismului, războiului. În acest proces general de subminare a păcii și securității, politica de *„appeasement"* a democrațiilor occidentale a avut un rol de importanță majoră.

[73] Apud Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 50-51.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL VIII

CHESTIUNEA SECURITĂŢII REGIONALE ÎN EUROPA DE NORD ŞI DE RĂSĂRIT

Proiectul unui pact de dezarmare a partenerilor propus de Rusia Sovietică

În iunie 1922, în contextul eşuării Conferinţei internaţionale de la Genova şi al încheierii tratatului sovieto-german de la Rappallo, mareşalul **Foch,** şeful Comitetului militar interaliat, şi generalul **Florescu,** şeful Biroului 3 al Statului Major general român, au luat în discuţie problema frontierei de răsărit a României, ţinând cont şi de faptul că la Genova, în mai 1922, Cicerin se pronunţase limpede în chestiunea *nerecunoaşterii* apartenenţei Basarabiei la România şi a caracterului de „*ocupaţie*" pe care l-ar fi avut stăpânirea românească asupra acestei provincii istorice.

Analiza efectuată de cei doi militari a evidenţiat că „*ţinând cont de toate consideraţiile generale, se poate spune că pericolul cel mai ameninţător pentru România este din partea Rusiei*" – concluzie formulată de Foch; în acelaşi timp, s-a constatat că armata română are o capacitate prea mică de luptă pentru a putea face faţă acestui pericol (linii de transport insuficiente, linii de comunicaţii slabe, aprovizionarea cu muniţii din Occident foarte redusă etc.). Franţa recomanda construirea cu prioritate a unor căi ferate de legătură între Transilvania şi Nordul Moldovei, precum şi între România şi Polonia pentru a face posibilă o eventuală cooperare militară între cele două ţări.

Aceste discuţii franco-române aveau în vedere şi intenţiile guvernului sovietic de a realiza un pact de dezarmare cu vecinii săi de la Vest, propunere ce urma celei avansate de Cicerin în mai 1922, la Genova, de realizare a unui pact de neagresiune. În septembrie 1922, la Varşovia s-au întrunit delegaţiile militare din ţările limitrofe Rusiei sovietice pentru discutarea proiectului sovietic privind o *Convenţie de dezarmare parţială*. Acest proiect avea la bază principiul dezarmării „*proporţionale*", care însemna practic defavorizarea absolută a statelor limitrofe din Nordul şi Estul Europei, toate fiind state mai mici şi mai slabe. În *Avizul Conferinţei delegaţilor militari ai Estoniei, Finlandei, Letoniei, Poloniei şi României privind propunerea Rusiei sovietice de reducere a forţelor armate* s-a arătat că „*asemenea propuneri* [reducere proporţională, n.n.] *trebuie a priori considerate inacceptabile deoarece forţele armate actuale ale statelor susamintite sunt deja reduse la minimumul pe care aceste state îl estimează ca fiind absolut necesar pentru a asigura apărarea teritoriului lor. Acest minim al efectivelor n-ar putea fi deci depăşit fără a expune existenţa acestor state la riscuri grave*"[1].

[1] *Arh. MAN*, Fond M. St. M. Secţia 3 Operaţii, vol. 1121, p. 22-25. Adresa nr. 99/3/x/1922 a Ministerului de război, cabinetul ministrului, către M.St. M. prin care se trimitea raportul generalului Petala, 25 sept. 1922, însoţit de documentele Conferinţei de la Varşovia.

https://biblioteca-digitala.ro

Delegaţii la Conferinţa de la Varşovia au mai stabilit ca, atunci când reprezentanţii statelor vor participa la următoarea Conferinţă de dezarmare, ce urma să aibă loc la Moscova, aceştia *„să pretindă, înainte de a se intra în orice discuţii tehnice cu privire la dezarmare, ca toate statele contractante să stabilească un pact mutual de neagresiune bazat pe statu-quo"*[2].

În ceea ce priveşte Convenţia de dezarmare, delegaţiile au apreciat ca singura bază admisibilă să fie aceea stabilită de Societatea Naţiunilor. S-a mai exprimat cererea ca Rusia Sovietică să-şi reducă flota militară din Marea Baltică şi Marea Neagră la strictul necesar apărării coastelor. Documentele Conferinţei pregătitoare de la Varşovia au fost semnate de generalii **P.Lill** (Estonia), **O. Eneckell** (Finlanda), **E. Penikis** (Letonia), **S.Haller** (Polonia), **N. Petala** (România).

Deşi ideea unui pact de neagresiune relua, în fapt, oferta făcută de Cicerin în cadrul Conferinţei de la Genova, propunerile avansate de statele menţionate, la Varşovia, n-au fost acceptate de Rusia Sovietică, iar Convenţia de dezarmare nu s-a realizat. Se dovedea încă o dată că Puterea Sovietică n-ar fi acceptat niciodată propria sa dezarmare sau un regim egal cu regimul celorlalte părţi semnatare.

Uniunea belgo - luxemburgheză

Carton de Wiart, fost prim ministru al Belgiei şi preşedintele Consiliului superior al Uniunii Economice belgo-luxemburgheze, constata că după 1919 *„asistăm la contradicţia cea mai flagrantă între vorbe şi fapte, între dorinţe şi realităţi"*, deplângând lipsa de colaborare economică între state, separatismul etc. Subliniind că Europa are, după război, 15.000 km de noi frontiere, 35 de state independente, 27 sisteme monetare, el dădea următorul exemplu: *„Un cetăţean al Americii de Nord care circulă liber prin statele americane, nu înţelege de ce, mergând cu trenul de la Londra la Milano, trebuie să traverseze în 24 de ore state diferite, să folosească pe rând lire sterline, florini, franci belgieni, franci francezi, franci elveţieni, lire italiene, cu valori atât de diferite"*. El deplângea lipsa de comunicare, de colaborare, separatismele, egoismele care accentuează diferenţele.

Într-adevăr, criza economică mondială a contribuit din plin la accentuarea diferenţelor dintre state. În acei ani au apărut repetate încercări, proiecte de relansare economică, pe zone mai mari sau mai mici, ca mijloc de redresare şi evoluţie într-o direcţie nouă.

În 1929, **Aristide Briand** a lansat *proiectul său de Uniune Europeană*, proiect eşuat. Formula mai viabilă, cel puţin iniţial, se părea a fi cea regională.

Uniunea Economică belgo-luxemburgheză, a cărei constituire s-a realizat prin **Convenţia din 25 iulie 1921**, s-a încadrat în această orientare. Marele Ducat de Luxemburg, care, din 1824, era înglobat în *Zollverein-ul german*, a cunoscut o organizare economică, în tandemul cu Belgia, pe toate planurile. Aceasta din urmă, la rândul ei, a avut de câştigat de pe urma înţelegerilor pe plan agricol, industrial, bancar, cu Luxemburg. Convenţia susamintită prevedea uniune vamală (art.1), iar articolul 2 preciza că *„de la intrarea în vigoare a prezentei convenţii, teritoriile celor două state contractante vor fi considerate ca formând un singur teritoriu din punctul de vedere al taxelor vamale şi accizelor, iar frontiera vamală dintre ele va fi suprimată"*. Cele două state se aflau pe picior de completă egalitate pe planul aprovizionării cu materii prime, comerţului, producţiei etc. O prevedere importantă era aceea conform căreia Belgia se

[2] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

angaja să extindă şi asupra Luxemburgului toate tratatele sale economice şi de comerţ cu alte ţări (art. 5).

În fine se mai prevedea ca, în toate localităţile unde Luxemburgul nu are agenţi consulari, interesele sale să fie reprezentate de diplomaţii belgieni. Pentru coordonarea întregii activităţi, s-a creat **Consiliul superior al Uniunii belgo-luxemburgheze,** format din 5 membri. Tratatul a fost ratificat şi instrumentele de ratificare s-au schimbat la Bruxelles la **6 martie 1922**.

La **22 decembrie 1930**, la **Oslo,** reprezentanţii Belgiei şi Luxemburgului, ai Danemarcei şi Islandei, Norvegiei şi Suediei au semnat **Convenţia de apropiere economică**, act prin care se prevedeau o serie de măsuri pentru înlăturarea unor bariere vamale, dezvoltarea comerţului, colaborării pe tărâm industrial; alături de aceasta, **Convenţia internaţională pentru micşorarea barierelor economice,** semnată la Geneva la 18 iulie 1932 de reprezentanţii Belgiei, Luxemburgului şi Ţărilor de jos, a extins în acestă zonă a Europei posibilităţile de integrare economică a statelor interesate. În anii ce au urmat, deteriorarea generală a relaţiilor internaţionale a avut un efect negativ şi asupra acestor aspecte ale relaţiilor economice zonale.

„Protocolul Litvinov" – tentativă de revizuire a frontierelor

În perioada de pregătire a Pactului Briand-Kellogg, politica internaţională a URSS întâmpina o serie de dificultăţi, unul dintre factorii importanţi ai slăbirii poziţiei sovietice fiind compromiterea relaţiilor diplomatice cu Marea Britanie în urma descoperirii dovezilor de spionaj sovietic în această ţară. Relaţiile multor state cu URSS s-au răcit în această vreme. Iniţiativa franco-americană a pactului de abolire a războiului a fost percepută la Moscova ca o posibilitate de remediere a situaţiei. Un motiv în plus al unei astfel de percepţii era captarea atenţiei SUA şi, o dată cu aceasta, stabilirea relaţiilor diplomatice între cele două ţări.

Aderarea URSS la Pactul de la Paris a fost urmată, la 28 decembrie1928, de *propunerea făcută de comisarul sovietic al afacerilor externe,* **Maxim Litvinov,** miniştrilor Poloniei şi Lituaniei la Moscova, pentru semnarea unui *Protocol de punere imediată în vigoare, în ceea ce priveşte raporturile dintre aceste state, a Pactului* de la Paris (care urma să intre în vigoare abia la 24 iulie 1929). Motivarea iniţiativei sovietice era *„consolidarea păcii în Europa de Răsărit"*. Acest Protocol urma să fie extins la toate statele limitrofe URSS la Vest. Dacă România, ţinând cont de prevederile Tratatului româno-polon din 1921, n-a ridicat nici o obiecţie în ceea ce priveşte semnarea de către Polonia a documentului propus de Soviete, ministrul de externe român, G.G.Mironescu, a solicitat Poloniei să condiţioneze semnătura sa de asocierea şi a României[3].

La rândul său, **J. Herbette**, ambasadorul francez la Moscova, a insistat pentru invitarea României. A urmat o lungă perioadă de negocieri între Moscova – Varşovia – Paris în chestiunea definitivării proiectului sovietic. La 10 ianuarie 1929, Pilsudski a comunicat guvernului sovietic răspunsul oficial al Poloniei: *„Este o trebuinţă absolută ca problema siguranţei Europei actuale să fie tratată în comun de toate statele*

[3] *Arh. MAE*, Fond Societatea Naţiunilor, vol.X. Referatul *Aderarea la Actul general din 1928 pentru rezolvarea paşnică a diferendelor internaţionale* întocmit de Alexandru Cretzianu la 15 martie 1935.

https://biblioteca-digitala.ro

interesate, căci numai în acest fel se poate da o garanție efectivă pentru menținerea păcii în această parte a lumii" [4].

Răspunsul polon a contracarat intențiile ascunse ale Rusiei sovietice de a torpila tratatul româno-polon, de a deteriora relațiile dintre cele două țări și de a izola România. Răspunsul sovietic la comunicarea polonă dovedea adevărul celor sus afirmate: „*Este evident că aderând la Pactul de la Paris, guvernul sovietic a ținut seama de conținutul total al zisului Pact, luându-și obligația față de România de a renunța la metodele de război ca mijloace de a rezolva litigiile sau diferendele, din clipa când România a aderat la Pactul Kellogg, cu toate că aceasta nu exclude câtuși de puțin chestiunile contradictorii existente*". În încheiere, ca un fel de „*avertisment*", documentul sovietic sublinia: „*Popoarele rus și polon, în aspirațiile lor pașnice, nu pot îngădui ca un al treilea stat să fie o piedică la renunțarea la război*" – aluzie, evident, la teza sovietică după care România, prin forța armelor, cucerise Basarabia în 1918.

În fine, la **9 februarie 1929 a fost semnat la Moscova, de către Litvinov și reprezentanții statelor limitrofe Rusiei la Vest, Protocolul Litvinov.** Acesta prevedea că „*fiecare semnatar al Protocolului se obligă să apere pacea pe un sector geografic limitat*"[5].

În discursul ținut cu ocazia semnării Protocolului, Litvinov a ținut să precizeze că toate „*litigiile teritoriale*" existente rămân în picioare: „*Faptul că printre noi se află în calitate de delegat semnatar al Protocolului, reprezentantul unui stat cu care Uniunea nu are legături diplomatice normale și cu care există vechi și serioase conflicte care n-au fost rezolvate și pe care nu le rezolvă prezentul Protocol, acest fapt nu este decât dovada complimentară a spiritului de pace de care este însuflețită Uniunea Sovietică*" [6].

Așadar, pentru București era cât se poate de limpede că frontierele României nu erau recunoscute de Moscova nici în situația creată de încheierea acestui Protocol. Presa sovietică a ținut să comenteze amplu discursul lui Litvinov, precizând că România „*își face iluzii dacă socotește că problema Basarabiei poate fi considerată ca tranșată prin semnarea protocolului*" [7].

Poziția net ostilă a URSS față de România a fost demonstrată, de altfel, mai devreme, în mai 1928, când Beneș, prin intermediul Franței, a abordat Moscova în chestiunea stabilirii de relații diplomatice normale între URSS și statele Micii Înțelegeri. La 28 mai 1928, ambasadorul Herbette a formulat următoarea întrebare: „*Dacă România recunoaște URSS, este evident că și URSS recunoaște România. A recunoaște un stat nu înseamnă să-i recunoști frontierele ?*", la care Litvinov a răspuns: „*Noi n-avem nici un interes să recunoaștem România*", Mica Înțelegere fiind calificată drept „*bloc politic care urmărește izolarea URSS*" [8].

Protocolul Litvinov, ca instrument al securității regionale, așa cum a fost el receptat în momentul lansării proiectului, ar fi putut, într-adevăr, relansa relațiile celui mai mare stat din zonă – URSS – cu toți vecinii săi vest-europeni – toți, țări mici și

---

[4] Radu Meitani, *op. cit.*, p. 368. Vezi și I.M.Kopanski, L.E. Levit, *Sovetsko-rumânskie otnoşenia 1929-1934*, Moskva, 1971, p.24-25.

[5] *Arh. MAE*, Fond Societatea Națiunilor, vol.X., „Protocolul Litvinov".

[6] *Ibidem*, vol. XV, Discursul d-lui M.Litvinov cu ocazia semnării la Moscova a Protocolului, 9 februarie 1929.

[7] *Ibidem*, Fond 71/URSS, vol. 79, „Izvestia"/ 10 febr. 1929, articolul de fond „Succesul păcii".

[8] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Tchécoslovaquie, vol. 71, p.121-122, mapa 345, Moscova, 28 mai 1929, Herbette către A. Briand.

https://biblioteca-digitala.ro

mijlocii – dacă Moscova ar fi fost de bună-credinţă şi ar fi recunoscut *statu-quo*-ul teritorial în ce priveşte aceste state. În situaţia dată însă, protocolul Litvinov se înscria între instrumentele diplomatice prin care URSS făcea noi paşi în afirmarea sa ca mare putere: restabilirea, în 1929, a relaţiilor diplomatice cu Marea Britanie, stabilirea relaţiilor diplomatice cu SUA, în 1932, consolidarea relaţiilor cu Germania, deschiderea politică în direcţia Franţei. Dar, în forma în care s-au concretizat intenţiile sovietice, apărea evident că guvernul de la Moscova urmărea menţinerea treză a atenţiei cercurilor politice internaţionale asupra aşa-ziselor „litigii teritoriale" ale statelor din Vestul frontierei sovietice cu Moscova; în fapt, nu era vorba de nici un „litigiu", care presupune cel puţin două părţi, ci pur şi simplu de pretenţiile teritoriale ale URSS faţă de România, ce îşi desăvârşise construcţia de stat în 1918 prin actele de autodeterminare şi plebiscitare bine cunoscute. Reafirmarea oficială de către ministrul sovietic de externe, Litvinov, a acestor pretenţii teritoriale pe frontiera de Vest însemna deschiderea chestiunii revizuirii acestei frontiere într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat.

Antanta Baltică; conexiuni politico–diplomatice cu Mica Înţelegere

O dată cu constituirea statelor independente Estonia, Letonia, Lituania, ideea unei colaborări cât mai strânse între ele a fost propagată de oameni politici, savanţi, de asociaţii; au fost organizate, periodic, congrese care au pregătit terenul pentru apropierea celor trei state.

Politic, bazele colaborării au fost puse la **Conferinţa de la Helsinki, la 4 ianuarie 1920,** la care au luat parte Estonia, Finlanda, Letonia, Lituania şi Polonia. În acelaşi an, în august, cele cinci state s-au reunit la **Conferinţa de la Bulduri**, aproape de Riga. Ideea era crearea *„Antantei Baltice"*, o Uniune a celor cinci state baltice. S-au adoptat numeroase rezoluţii care făceau parte dintr-un acord politic foarte larg, însoţit de o serie de convenţii speciale privind chestiunile economice, juridice şi culturale. Se prevedea chiar crearea unor instituţii comune pentru statele participante, şi anume: un Consiliu al plenipotenţiarilor Statelor Baltice, care se reunea periodic, un Consiliu economic, o Comisie militară şi navală, un Tribunal permanent de arbitraj etc. Programul era foarte vast şi a generat mult optimism. Problemele politice dintre Polonia şi Lituania au determinat compromiterea parţială a „marelui program".

Un an mai târziu, în **iulie 1921**, s-a întrunit o **Conferinţă la Helsinki**, a aceloraşi state, mai puţin Lituania. Convenţiile elaborate la Bulduri n-au fost ratificate.

În **martie 1922** a avut loc **Conferinţa de la Varşovia,** la care au luat parte miniştrii de externe ai Estoniei, Finlandei, Lituaniei şi Poloniei. A fost semnat un acord politic care obliga pe semnatari la o colaborare destul de strânsă. Nici acest acord n-a intrat, însă, în vigoare.

În acest context de răcire a relaţiilor dintre statele baltice, Letonia şi Estonia au făcut primii paşi spre realizarea Uniunii Baltice. La **1 noiembrie 1923,** au fost semnate la **Tallin** o alianţă defensivă şi un tratat provizoriu privind Uniunea Economică şi Uniunea Vamală. Tratatele au fost ratificate de Parlamentele celor două ţări aproape în unanimitate. Pe baza tratatului, politica externă a celor două state a fost coordonată în chip fericit. Tratatul a durat 13 ani – o perioadă lungă dacă avem în vedere instabilitatea politică în Europa în acea perioadă.

La **17 ianuarie 1925** s-a încheiat un tratat de arbitraj între Estonia, Letonia, Finlanda şi Polonia, care a întărit legăturile dintre aceste state, tratat rămas în vigoare până la război.

https://biblioteca-digitala.ro

Între timp, ideea Antantei Baltice a fost luată în considerare cu mai multă seriozitate, în condiţiile degradării progresive a securităţii generale şi a ineficienţei Societăţii Naţiunilor. Din iniţiativa guvernului lituanian, în aprilie 1934, a fost făcută o propunere în acest sens Estoniei şi Letoniei, care au accceptat-o imediat. Cabinetul de Uniune Naţională din Letonia, condus de **K.Ulmanis**, a organizat, la 6 iulie, **Conferinţa preliminară a celor trei state baltice la Kaunas**, conferinţă care a pus bazele unei înţelegeri mutuale asupra tuturor chestiunilor de ordin general.

La cea de a doua Conferinţă, la Riga, la 29 august, acelaşi an, Letonia, Estonia şi Lituania au reuşit să elaboreze un **Tratat de înţelegere şi colaborare**, semnat la Geneva la **12 septembrie 1934.** Prin acest tratat, părţile contractante au stabilit o colaborare diplomatică permanentă şi constantă, organizarea de conferinţe periodice ale miniştrilor afacerilor externe, o colaborare strânsă între oficiile diplomatice şi consulare, mai ales la Geneva, şi o informare reciprocă, sistematică şi amplă, asupra tuturor problemelor de politică externă. Tratatul a fost încheiat pe zece ani şi era deschis participării şi altor state. Cu ocazia încheierii Tratatului amintit, semnatarii au publicat o declaraţie solemnă în care se angajau să promoveze şi să încurajeze spiritul de prietenie şi înţelegere şi să folosească toate mijloacele în această direcţie.

Este important de precizat că *Pactul baltic s-a inspirat până la un anumit punct din Pactul de organizare a Micii Înţelegeri semnat la Geneva la 16 februarie 1933.* Pactul Micii Înţelegeri este însă mult mai cuprinzător, *„Consiliului Permanent"* al Micii Înţelegeri, definit ca *„organ director pentru unificarea completă a politicii generale a statelor participante*, îi corespund, în Pactul baltic, *„Conferinţele periodice ale miniştrilor de externe"*. În plus, articolul 8 din tratatul Antantei Baltice recunoaşte existenţa unor *„probleme specifice care ar putea face dificilă o atitudine concertată în unele decizii"*.

Prima conferinţă a miniştrilor de externe ai statelor baltice s-a ţinut la Tallin în 20 noiembrie-2 decembrie 1931. S-au adoptat o serie de rezoluţii de un interes deosebit în chestiunea securităţii generale şi regionale, într-o vreme când violarea Pactului Societăţii Naţiunilor şi a tratatelor de pace era fapt curent. Într-una dintre aceste Rezoluţii, după ce se făcea referire la deteriorarea securităţii în Europa şi în lume şi la pericolele ce ameninţă pacea în zona baltică, se arăta: guvernele celor trei ţări aliate constată că este necesar *„să se urmeze cu tenacitate şi în mod concertat, în acord cu alte puteri, opera de consolidare a păcii şi de întărire a securităţii în regiunea europeană din care fac parte.Au decis de asemenea să afirme încă o dată fidelitatea. Antantei celor trei state Baltice faţă de Pactul Societăţii Naţiunilor şi decizia de a lua parte mai intens la lucrările tuturor organismelor acestei Instituţii de pace internaţională. Cele trei state confirmă din nou poziţia lor favorabilă faţă de proiectul Pactului Oriental de asistenţă mutuală şi au convenit că îl consideră ca o chestiune de importnaţă comună asupra căreia se vor concerta"* [9].

În alte documente ale Conferinţei se stabileau modalităţile de conlucrare a celor trei state în organizaţiile Societăţii Naţiunilor, reprezentarea lor etc.

Poziţia Antantei Baltice a rămas neschimbată în perioada următoare în ceea ce priveşte sprijinirea eforturilor internaţionale în direcţia securităţii colective şi regionale: La a doua Conferinţă a miniştrilor de externe de la **Kaunas, în zilele de 6-8 mai 1935**,

---

[9] O. Grosvald, ministru leton, membru al Academiei Diplomatice internaţionale, *L'Entente Baltique*, Genève, 1937, p. 211.

https://biblioteca-digitala.ro

discutându-se perspectivele pe care le mai avea un pact oriental de securitate după dispariția principalului său susținător, ministrul de externe francez Louis Barthou, aliații baltici *„și-au reafirmat atașamentul lor la ideea garanțiilor colective și regionale de securitate... ele se declară gata să ofere colaborarea lor activă și loială oricărei acțiuni având ca obiectiv întărirea unor astfel de garanții de securitate în Europa orientală"*[10]. De asemenea, Antanta Baltică își exprima din nou fidelitatea față de Societatea Națiunilor și de acțiunile vizând consolidarea păcii generale.

A treia Conferință a miniștrilor de externe ai statelor baltice a avut loc la **Riga** între **9-11 decembrie 1935.** Este de o importanță cu totul specială modul în care reprezentanții acestor trei mici state din nordul Europei au perceput consecințele crizei politice create de agresiunea Italiei în Etiopia și misiunea ce le revenea lor în acest context: *„Conferința a fost unanimă în constatarea că războiul italo-etiopian și acțiunea Societății Națiunilor* (în acest conflict), *a determinat oprirea, organizarea colectivă a securității care era la ordinea zilei în Europa. În consecință, Conferința decide să urmărească cu atenție evenimentele ce se vor derula. Cele trei țări reafirmă întreaga lor fidelitate față de Societatea Națiunilor, de Pactul său ca instrument de pace. Ele constată că acțiunea, activitatea lor au fost întotdeauna în acord complet cu Pactul.... și vor continua să acționeze în același fel în viitor".*

În afară de problemele generale de politică externă, conferințele periodice au dezbătut o serie de probleme practice, ca unificarea legislației vamale, monetare etc.

O chestiune de importanță deosebită pentru țările baltice a fost reprezentată de relațiile cu Rusia sovietică. Tendința acestei mari puteri era subminarea unității statelor baltice și izolarea lor progresivă. Ministrul de externe al Letoniei, **Charles Ozols,** considera că în 1929, cu ocazia semnării *Protocolului Litvinov, „politica externă a Uniunii Sovietice era de a diviza atât statele baltice între ele, cât și separarea acestora de Polonia"*. El sublinia că, în momentul când orizonturile politice ale URSS către Extremul Orient s-au îngustat, Moscova și-a îndreptat atenția către Occident, încercând *„să-și întărească influența în statele baltice"*[11]. Răspunsul acestora a fost, precizează C.Ozols, acela că *„nu vom permite nimănui să intervină în treburile noastre interne"*[12].

În ceea ce privește tratatele sovieto-baltice, amintim că toate tratatele încheiate cu Letonia, Estonia și Lituania în 1920 conțin declarații solemne de menținere a păcii și integrității teritoriale. În 1922, s-a reunit la Moscova o conferință pentru dezarmare la care au participat Rusia sovietică, Letonia, Estonia, Lituania și Polonia, aceasta din urmă reprezentând și România. N-a rezultat nimic concret, deoarece Rusia a susținut cu obstinație prioritatea dezarmării asupra securității, lucru inacceptabil pentru statele limitrofe.

Când s-a pus problema semnării *Protocolului Litvinov*, Rusia a încercat din nou, fără succes de altfel, să separe statele baltice de Polonia și de România. Ministrul de externe leton considera că în acel moment s-au vădit din nou *„intențiile ascunse ale Moscovei cu privire la statele baltice și politica pașnică a acestora"*. În 1932, intențiile Rusiei n-au mai putut fi anihilate. Ea a încheiat separat tratate cu statele baltice și Finlanda, în termeni identici.

De exemplu, **tratatul cu Letonia**, semnat la Riga, la **6 februarie 1932,** prevedea la articolul 1: *„Părțile... se angajează mutual să se abțină de la orice agresiune una*

---

[10] *Ibidem.*

[11] Charles Ozols, *La situation internationale des Etats Baltiques*, Genève, 1937, p.9.

[12] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

contra alteia, ca şi de la orice act de violenţă îndreptat contra integrităţii şi inviolabilităţii teritoriale a celeilalte părţi contractante, indiferent că această agresiune sau act de violenţă este întreprins separat sau în alierea cu alte puteri, cu sau fără declaraţie de război".

Este extrem de important de reamintit că, în martie-aprilie-mai 1934, în ce priveşte tratatele de neagresiune ale statelor baltice cu URSS, s-au încheiat Protocoale de prelungirea lor până la 31 decembrie 1945.

După 1934, pe măsura afirmării în Europa a puterii Germaniei hitleriste, URSS a încercat să-şi exercite influenţa, asupra Balticilor, sub forma unui aşa-zis „*protectorat*" în faţa Germaniei, luând iniţiativa de a obţine, din partea Germaniei, o garantare a teritoriului acestora. Aceste demersuri ale Moscovei au fost considerate în statele Baltice „*ca o încercare de a le impune tutela sa, ca o demonstraţie care ar permite Rusiei să-şi întărească influenţa la Vest, în detrimentul intereselor statelor baltice şi a altor ţări vecine*"[13].

Criza europeană şi mondială declanşată în 1939 de jocul de interese germano-sovietice a redus la zero toate eforturile statelor baltice, ca şi ale altor ţări din zonă, de a-şi construi un eşafodaj politico-diplomatic menit să le pună la adăpost de violenţă, să le asigure *statu-quo*-ul teritorial şi independenţa.

Proiectul Pactului oriental de securitate – ultimă încercare de a stăvili cursul spre război şi terorism. Interesele României

Cunoscutul istoric francez **Jean Baptiste Duroselle** scria în lucrarea sa *La Décadence* că, o dată cu venirea lui **Louis Barthou** la Ministerul de externe, „*a existat impresia unei scurte perioade de redresare de pe drumul decăderii, întrebarea este însă ce s-ar fi întâmplat dacă Barthou n-ar fi fost asasinat la 9 octombrie 1934?*"[14].

Într-adevăr, în politica externă franceză se vorbeşte de „le tournant de 1934", cotitura din acest an, legată evident de numele lui Barthou.

Ministru de externe în cabinetul Doumergue, Barthou a considerat că securitatea Franţei este în cădere liberă, dată fiind slăbiciunea Societăţii Naţiunilor, ridicarea Germaniei cu sprijinul Marii Britanii, încheierea de către Polonia a tratatului cu Germania din 24 ianuarie 1934. Având ca obiectiv central securitatea Franţei şi constatând eşecul securităţii colective, Barthou s-a orientat către încheierea de alianţe noi, consolidarea celor vechi, cu Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia şi România. El a avut în vedere, în acest context, şi o alianţă cu URSS.

Decizia lui a fost influenţată în foarte mare măsură de părăsirea de către Germania a Conferinţei dezarmării şi a Societăţii Naţiunilor. La 24 noiembrie 1933, Hitler şi ministrul său de externe, **von Neurath,** au transmis ambasadorului Franţei, **François-Poncet**, dorinţa lor de a trece la o dezarmare imediată şi substanţială a marilor puteri, cerând însă pentru Germania o armată de 300 000 de oameni, un număr apreciabil de avioane de vânătoare, tunuri şi tancuri; cererea germană a fost considerată oportună de Marea Britanie spre marea surprindere a Franţei, care era sfătuită să se înţeleagă cu Germania.

---

[13] *Ibidem.*

[14] J-B.Duroselle, *La Décadence*, p.88-89.

https://biblioteca-digitala.ro

Pierre Viénot, delegatul adjunct al Franței la Conferința dezarmării, scria la 3 decembrie 1933 ministrului său de externe: *„Chiar în apărare, bătălia tragică pe care o dă diplomația noastră este ca și pierdută. Din 14 octombrie, Franța nu mai are inițiativa. În momentul când vom rupe relațiile cu Germania – și el nu este departe – vom fi pierduți"*[15].

În ianuarie 1934, cifrele comparative reprezentând forțele militare franceze și germane arătau că Franța dispunea de o armată activă de 350.000 oameni în metropolă, din care numai 175.000 instruiți. Germania dispunea deja în cadrul Reichswehrului de 150.000 oameni, la care se adăugau 40.000 de polițiști și 1.200.000 trupe SA și SS. Mareșalul Pétain evalua la două milioane și jumătate efectivul total al forțelor hitleriste.

La 29 ianuarie 1934, Marea Britanie a propus semnarea unui acord de compromis franco-german, susținând că *„imposibilitatea de a se ajunge la un acord va da o lovitură teribilă speranțelor tuturor prietenilor păcii"*[16].

În același timp, nu se lua în considerare un control eficace al înarmării, acesta fiind înlocuit cu sistemul consultărilor și cu *„încrederea"* că guvernul german va rezolva problema trupelor SA și SS. Aceste propuneri britanice erau apreciate la Paris ca fiind *„mai apropiate de tezele germane decât de cele franceze"*. La 5 martie, Statul Major al armatei franceze, văzând poziția britanică față de Germania, a apreciat, într-o **Notă** către primul ministru, că un atare acord cu Germania poate fi eficace **numai dacă** este însoțit și premers de un control riguros al armamentelor. *„Totul depinde de eficacitatea controlului. Dacă este ineficace, vom face jocul Germaniei și vom face să crească prestigiul regimului hitlerist"* – sublinia Nota susamintită, care conchidea: semnarea unui acord cu Germania *„ar întârzia în mod primejdios reîntoarcerea la sistemul de alianțe"*[17].

Concluzia aceasta era susținută cu tărie și de mareșalul **Weygand**, vice-președinte al Consiliului superior de război, care evoca *„nefastul acord din 11 decembrie 1932"* – recunoașterea egalității în materie de înarmare Germaniei, de către cele patru puteri, peste capul Conferinței dezarmării. Mareșalul **Pétain**, ministrul de război, a susținut punctul de vedere al lui Weygand, insistând și asupra unui alt aspect, și anume al sancțiunilor adăugate controlului armamentelor și al garanțiilor de executare. El sublinia că sancțiunile militare ar fi trebuit să fie absolut automate. În acest context, ministrul de externe Barthou, ca și amabasadorul francez la Berlin, François-Poncet, tindeau să se pronunțe pentru ideea după care *„o înarmare limitată și controlată valorează mai mult decât o înarmare fără limite și necontrolată a Reich -ului"*[18].

Pentru a se lua o decizie finală, premierul Doumergue a convocat la 14 aprilie 1934 o comisie specială din care făceau parte autoritățile militare (Weygand, Gamelin), ambasadorul René Massigli, ministrul de stat Herriot. Pe marginea acestei reuniuni, Doumergue a întocmit o *Notă*, datată 16 aprilie, în care arată că după *Nota* britanică din ianuarie s-a produs o mărire a bugetului militar german, la 352 milioane mărci, ceea ce dovedea decizia unilaterală de înarmare a Germaniei. *„Acționând în acest fel, se pare că Germania a făcut imposibilă orice discuție asupra garanțiilor de execuție care i se cereau în ceea ce privește dezarmarea"*[19]. Nota lui Gaston Doumergue a constituit baza

---

[15] *D.D.F.*, I-ére, vol. V, doc. 76.

[16] *Ibidem*, I-ère série, vol. III, doc.296.

[17] *Ibidem*, vol.V, doc.465 „Notă cu privire la dezarmare".

[18] André François-Poncet, *Souvenirs d'une ambasade à Berlin*, Paris, Plon, 1946, p. 175-176.

[19] *D.D.F.*, vol. VI, doc.104, Memorandumul francez din 17 aprilie 1934 înmânat lui R. Campbell.

https://biblioteca-digitala.ro

textului aprobat în unanimitate de Consiliul de miniştri la 17 aprilie 1934 pentru a fi remis sub formă de *Memorandum* guvernului englez, prin ministrul consilier al acestei ţări la Paris, sir Ronald Campbell; ideea de bază era că Franţa nu poate avea negocieri cu Germania, de altfel, inutile. Argumentaţia era următoarea:

– Germania urmăreşte mărirea imediată şi la scară mare, nu numai a armatei, ci şi a marinei şi aviaţiei;

– Germania încalcă tratatul de pace de la Versailles, care determină statutul forţei sale militare;

– Întoarcerea Germaniei în Societatea Naţiunilor ar face posibilă o reluare a discuţiilor în chestiunea dezarmării[19].

La sfârşitul lui mai 1934, la Geneva, în cadrul dezbaterilor în chestiunea dezarmării, disensiunile anglo-franceze s-au adâncit, ministrul de externe britanic acuzând Franţa că torpilează acordul cu Germania[20].

În aceste condiţii, diplomaţia franceză s-a întors către micii aliaţi. Mica Înţelegere, întărită o dată cu pactul ei de organizare din februarie 1933, se extindea ca sistem de securitate regională spre Sud-Estul Europei. După o intensă activitate diplomatică, Titulescu obţinuse Înţelegerea Balcanică al cărei Pact se semnase la Atena la 9 februarie 1934. Deşi lăsată deoparte de această acţiune, Franţa privea cu simpatie noua alianţă, cu atât mai mult, cu cât organizaţia celor patru state – România, Iugoslavia, Grecia, Turcia – venea ca un răspuns prompt la tentativa italiană a „pactului în patru", care-şi propunea revizuirea teritorială.

În ceea ce priveşte Polonia, ambasadorii Franţei la Varşovia, **Jules Laroche** şi **Léon Noël**, apreciau că politica externă polonă este condusă de colonelul J.Beck şi mareşalul Pilsudski *„ca în secolul XVIII, în mister şi cinism"*[21].

După eşuarea *„pactului celor patru"*, Polonia credea că o alianţă cu Germania îi putea fi benefică, ceea ce Quai d'Orsay considera ca o *„tentativă a Germaniei de a disloca una câte una cărămizile zidului pe care vrea să-l doboare"*[22].

Într-adevăr, începute la 16 noiembrie 1933, negocierile polono-germane se încheiau prin semnarea, la **24 ianuarie 1934**, a unei **Declaraţii de neagresiune între cele două guverne**. Diplomaţia franceză considera că, în pofida declarării fidelităţii faţă de Franţa, *„Polonia schimbă tabăra"*, iar Beneş profetiza: *„Acordul nu va dura zece ani"*.

Vom stărui puţin asupra rolului pe care l-a dobândit Rusia Sovietică în politica europeană de securitate pentru conexiunile ce s-au creat în epocă în legătură cu planurile lui Louis Barthou.

Implicarea URSS în realizarea Convenţiei pentru definirea agresiunii şi a teritoriului şi deschiderea diplomaţiei sovietice spre colaborare cu statele europene (în februarie 1934, guvernul sovietic şi-a dat asentimentul ca Turcia – legată de Rusia prin tratatul de prietenie şi neutralitate din 17 decembrie 1925 – să se constituie parte contractantă a Pactului Balcanic, act ce a stat la baza Înţelegerii Balcanice) au coincis cu afirmarea revanşismului german şi a politicii revizioniste în general. Pasul hotărâtor în realizarea angrenajului diplomatic conceput de Barthou era intrarea URSS în Societatea Naţiunilor.

---

[20] *Ibidem*, doc.269.

[21] Jules Laroche, *La Pologne de Pilsudski, Souvenirs d'une Ambassade 1926-1935*, Paris, Plon, 1946, p. 104; Léon Noël, *L'agression allemande contre la Pologne*, 1946, p.107.

[22] *D..D.F.* vol. V, doc.288.

https://biblioteca-digitala.ro

La 4 ianuarie 1934, ambasadorul sovietic la Paris, **Valerian Dovgalevski,** declara lui **Alexis Léger,** Secretarul general al Ministerului de Externe francez, intenţia ţării sale de a intra în Societatea Naţiunilor, precum şi dorinţa de a încheia o *„convenţie de apărare reciprocă"* limitată la Europa. Câteva zile mai târziu, la 22 ianuarie, la propunerea lui Nicolae Titulescu, cea de a treia sesiune ordinară a *Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri* de la Zagreb a decis ca statele Micii Înţelegeri să reia relaţiile diplomatice cu URSS *„de îndată ce vor fi reunite condiţiile diplomatice şi politice impuse de interesele fiecăreia dintre cele trei ţări"* şi să sprijine intrarea acestei ţări în Societatea Naţiunilor. Ca urmare, **Cehoslovacia şi România au reluat relaţiile diplomatice cu URSS la 9 iunie 1934.**

Câteva zile mai târziu, cu ocazia vizitei sale în România (20-23 iunie), Louis Barthou a solicitat sprijinul Micii Înţelegeri pentru admiterea URSS în Societatea Naţiunilor. Este de precizat că numeroase state europene se pronunţau împotriva admiterii acestei ţări în forumul genevez: Polonia, Portugalia, Belgia, Elveţia, Vaticanul erau net ostile admiterii. După o lungă perioadă de intensă activitate diplomatică s-a obţinut o majoritate convenabilă pentru invitarea guvernului URSS să intre în Societatea Naţiunilor. Este important a se sublinia câteva dintre principalele idei expuse în scrisoarea de răspuns a URSS, semnată de ministrul său de externe, către Preşedintele celei de a XV –a Adunări generale a Societăţii, la 15 septembrie 1934:

– *„Guvernul sovietic şi-a impus ca obiectiv esenţial al politicii sale externe, organizarea şi consolidarea păcii"*.

– Guvernul sovietic *„se angajează să respecte toate obligaţiile internaţionale şi toate deciziile având un caracter obligatoriu pentru membri, conform articolului întâi al Pactului Societăţii Naţiunilor"*.

La 18 septembrie 1934, URSS a intrat în Societatea Naţiunilor pe baza a 39 voturi dintr-un total de 49.

*

Reluând firul activităţii diplomatice a lui Louis Barthou pentru închegarea proiectului său, îl vom întâlni pe ministrul de externe francez într-un important turneu diplomatic în Europa pentru a tatona terenul în vederea noilor alianţe preconizate. Prima ţintă a fost Belgia, ale cărei relaţii cu Franţa erau destul de reci, mai ales după confruntarea din februarie 1934 dintre ambasadorul belgian, baronul **Edmond de Gaiffier d'Hestroy,** şi mareşalul Pétain, când acesta din urmă a declarat că în caz de violare de Germania a zonei demilitarizate rhenane trupele franceze vor trece prin Belgia *„cu sau fără voia acesteia"*[23].

Vizita lui Barthou în Belgia, la 27 martie, a dat rezultate slabe; s-a vorbit doar de elaborarea unor acorduri de Stat Major. În ultima decadă a lui aprilie, Barthou a vizitat Varşovia, Kracovia şi Praga. În Polonia, convorbirile cu mareşalul Pilsudski şi colonelul Beck n-au reuşit să modifice linia politicii externe poloneze, nici să amelioreze relaţiile acestei ţări cu Cehoslovacia. La Praga, turul de orizont făcut cu Beneş a dovedit încă o dată că Cehoslovacia respingea ideea restaurării Habsburgilor în Austria şi Ungaria, precum şi aceea a *„Anschluss"*-ului.

Concomitent, la Quai d'Orsay s-a elaborat un plan de acţiune francez în scopul creării unui *„Locarno de Est"*, ca răspuns la Locarno occidental din 1925. Acest plan se

[23] Pierre van Zuyden, *Les mains libres*, Bruxelles, 1948, p.276.

https://biblioteca-digitala.ro

concretiza într-un pact regional de asistență reciprocă la care ar fi participat Polonia, URSS, Cehoslovacia, Țările Baltice și Germania, excluzând din capul locului orice aluzie la Rusia asiatică. Se preciza însă că „*participarea sau aderarea Germaniei este elementul care poate da acestui sistem caracterul pe care-l au acordurile de la Locarno*".

Propunerile franceze reluau de fapt ideea apropierii franco-ruse, formulată la 4 ianuarie 1934 de ambasadorul **Dovgalevski**, sub forma unei convenții de apărare mutuală limitată la Europa; Barthou a respins-o, refuzând și acordul pentru o vizită a lui Litvinov la Paris în acel moment. În acest angrenaj care era *Pactul oriental de securitate*, Franța era chemată să joace un rol major. În virtutea acestui pact, „*fiecare contractant, după ce s-ar fi angajat să nu atace pe nici unul dintre contractanți, s-ar fi angajat în plus să acorde asistență oricărui contractant vecin împotriva agresiunii comise de oricare dintre contractanți*". Astfel, rezulta că Germania și URSS, care nu erau vecine, nu aveau vreo obligație să-și acorde ajutor. Pe alt plan, Franța, care era vecină doar cu Germania, ar fi fost obligată să-i dea ajutor numai acesteia. Lucrurile se complicau și mai mult prin propunerea completării Locarno-ului oriental cu un pact bilateral special Franța-URSS, prin care „*cele două țări și-ar fi promis ajutor reciproc și asistență în caz de agresiune ca urmare a nerespectării de Germania a acordurilor încheiate*"[24].

Astfel, pactul franco-sovietic, cu orientare clară antigermană, se suprapunea atât acordurilor de la Locarno existente, cât și Locarno-ului oriental ce se plănuia. Aceste întocmiri politico-diplomatice au fost discutate de Barthou cu Litvinov la Geneva, la **18 mai 1934**. Concluzia a fost că „*dacă Germania refuză, vom încheia pactul fără ea*". Pe baza celor convenite, la **8 iunie 1934** i s-a remis lui Litvinov *textul proiectului Pactului Oriental*. Germania și Polonia au fost invitate să adere . Răspunsul previzibil al ministrului de externe von Neurath a fost că „*atât din punct de vedere geografic, cât și din punct de vedere militar, proiectul de pact este pentru noi inacceptabil*"[25].

Era o reconfirmare a faptului că Germania se menținea ferm pe poziția exprimată prin acordurile de la Locarno din 1925: modificarea frontierelor sale orientale. În ceea ce o privea, Polonia era preocupată în cea mai mare măsură de eventualitatea trecerii Armatei Roșii pe teritoriul său și pericolele ce ar fi rezultat de aici pentru securitatea țării. **Jean Payart**, însărcinatul cu afaceri al Franței la Varșovia, scria despre aceasta: „*Se poate întâmpla ca atunci când armata rusă va fi chemată să traverseze Polonia pentru a participa la o acțiune, ea să uite obiectivul comun și să se instaleze în țara de tranzit. Actualmente, pericolul ar fi mai mare datorită faptului că trupele care ar fi chemate să participe la o acțiune colectivă, nu sunt doar trupe rusești ci sovietice. Ele sunt nu numai moștenitoarele vechiului imperialism teritorial rus, dar ele se consideră ca purtătoare ale unei ordini sociale noi, ca misionarii unei ideologii noi cu tendință universalistă, deci ele însele sunt imperialiste*"[26].

În același timp, guvernul polonez, pentru a evita un răspuns categoric negativ, a invocat pretextul necesității „*consultărilor cu România*". Răspunsul propus de Titulescu la această solicitare a lui Beck a fost că „*România este doritoare să participe la Pactul Oriental. Fără să voiască să împieteze câtuși de puțin asupra deciziunii guvernului polon, guvernul român crede că este în interesul ambelor țări de a intra într-un aseme-*

[24] *D.D.F.*, t. VI, doc.54.
[25] *Ibidem*, doc.368.
[26] Apud. J-B.Duroselle, *op.cit.*, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro

nea pact şi ar fi fericit dacă soluţiunea la care s-ar opri guvernul polon, în liberul său arbitru, s-ar acorda cu punctul de vedere al aliatei noastre comune, Franţa"[27].

Concomitent, Savel Rădulescu, subsecretar de stat la Externe, a fost însărcinat să ceară lui Barthou intrarea României în Pactul Oriental, cerere primită cu *„cea mai mare simpatie"* de ministrul de externe francez, dar cu îngrijorare de secretarul general Aléxis Léger, care se gândea că această cerere *„ar putea să împiedice realizarea Pactului Oriental"*[28].

Sensibilă la acţiunile diplomatice franceze de realizare a Pactului Oriental de securitate, Mica Înţelegere, prin Consiliul ei Permanent întrunit la 14 septembrie la Geneva, considera viitorul pact ca o *„întărire a garanţiilor de menţinere a păcii"* şi dorea *„încheierea sa într-un termen scurt"*.

Cu toate precauţiile luate de guvernul polon, Franţa a înţeles că Polonia nu este partenerul dorit pentru acest pact. În acelaşi timp, opoziţia britanică la pactul franco-sovietic proiectat de Litvinov cu Barthou l-a îndemnat pe acesta din urmă să meargă la Londra pentru clarificări. Ceea ce s-a vădit cu claritate de la început a fost grija ministrului de externe britanic Sir John Simon pentru soarta rezervată Germaniei, pe care o vedea *„izolată"*, englezii respingând ideea garantării păcii în Vest contra Germaniei, de către URSS. Poziţia lui Barthou a fost însă foarte categorică, insistând asupra importanţei alianţei pentru securitatea franceză. În final, Sir John Simon s-a raliat punctului de vedere francez, susţinând Pactul Oriental, dar în anumite condiţii.

Vizita lui Barthou la Londra şi convorbirile cu omologul său britanic în zilele de 9-10 iulie 1934 au avut loc într-un context ce anunţa evoluţii politice grave: *la 30 iunie, „noaptea cuţitelor lungi"*, în Germania (epurarea sângeroasă a SA în frunte cu şeful său, *Roehm*, inamicul lui Hitler), urmată la 25 iulie de asasinarea cancelarului austriac *Dolfuss* de către naziştii austrieci care pregăteau Anschluss-ul, moartea cancelarului german **Paul von Hindenburg** la 2 august, urmată de preluarea puterii de Hitler, reprezentau o creştere îngrijorătoare a pericolului revanşismului german.

În aceste condiţii, chestiunea intrării Uniunii Sovietice în Societatea Naţiunilor, coroborată cu Pactul Oriental de securitate şi Tratatul bilateral de asistenţă reciprocă franco-sovietic au căpătat o pondere foarte importantă în politica internaţională. Franţa, Marea Britanie, Mica Înţelegere au susţinut candidatura URSS, dar din varii motive. Venind în vizită în România în iunie 1934, Barthou – relatează Titulescu – *„m-a informat că Franţa intenţiona să aranjeze admiterea URSS în Societatea Naţiunilor. În acest scop el a cerut sprijinul Micii Înţelegeri. El nu a făcut nici un secret din faptul că intrarea URSS în Societatea Naţiunilor urma să fie preludiul la un Pact de asistenţă franco-rus şi a cerut ca România să încheie un tratat similar cu URSS. În afară de dl. Barthou, preşedintele Doumergue şi membrii autorizaţi ai Cartierului General Francez au făcut aceleaşi sugestii, fără a înceta să repete că un pact cu Rusia Sovietică va fi necesar în viitorul apropiat"*[29].

Aşadar, factorul rus reprezenta, în ochii unor importanţi lideri politici europeni, un atú de primă mărime în acţiunea de contracarare a revanşismului german, ţinând cont de evenimentele ce avuseseră loc în acel an.

La **9 iunie 1934, alături de Cehoslovacia, guvernul României a stabilit relaţii diplomatice normale cu guvernul sovietic.**

---

[27] *N.T.D.D.*, doc. 321, p. 567.
[28] *Ibidem*, doc. 324.
[29] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, p.115.

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce o privea, România, care a salutat şi a susţinut această iniţiativă, a obţinut, prin documentele schimbate între Titulescu şi Litvinov, la 9 iunie 1934, asigurări suplimentare privitor la caracterul paşnic al raporturilor sale cu vecinul din Răsărit. Astfel, în textul acestor note se preciza:

„Guvernele celor două ţări ale noastre îşi garantează în mod reciproc respectarea integrală şi deplină a suveranităţii celeilalte părţi şi ele se vor abţine de la orice amestec, direct sau indirect în afacerile interne şi în dezvoltarea fiecăreia dintre ţări, în special de la orice agitaţie, propagandă şi orice fel de intervenţie şi se vor abţine să sprijine asemenea acţiuni". „Ele se angajează, de asemenea, să nu creeze, să nu sprijine sau să autorizeze pe teritoriul lor organizaţii al căror scop ar fi un atac armat împotriva celuilalt stat, sau tentative de forţă împotriva regimului politic sau social al acestuia, ori încurajarea unor acte de terorism, sau pregătirea de asemenea acţiuni împotriva reprezentanţilor oficiali ai acestora, precum şi orice organizaţii care ar pretinde că reprezintă guvernul celuilalt stat sau a oricărei părţi, a teritoriului celuilalt stat. De asemenea, ele se angajează să interzică recrutarea sau intrarea pe teritoriile lor a forţelor armate, armelor, muniţiilor, echipamentului sau a oricărui material de război destinate unor asemenea organizaţii"[30].

Aceste angajamente luate reciproc şi în termeni identici de către cele două părţi constituiau pentru România o asigurare implicită a respectării de către URSS a *statu-quo*-ului său teritorial.

România n-a avansat însă cu nici un pas în ceea ce priveşte acceptarea ei ca membră a Pactului oriental, ce se plănuia.

Reticenţele Poloniei şi poziţia ostentativ agresivă a Germaniei la care se adăuga adversitatea altor state europene au determinat eşecul proiectului.

Barthou a lansat atunci ideea unui **pact mediteranean** pe fundalul apropierii franco-italiene şi al îmbunătăţirii relaţiilor între Italia şi Iugoslavia, pact la care ar fi aderat şi România. Pentru a pune pe picioare acest nou proiect, s-au iniţiat convorbiri franco-iugoslave, cu ocazia vizitei pe care regele Alexandru al Iugoslaviei urma s-o efectueze în Franţa. Numai că, la **9 octombrie 1934**, la **Marsilia**, **teroriştii ustaşi croaţi,** ostili statului independent iugoslav, instruiţi şi înarmaţi în tabere de pe teritoriul Ungariei, **au ucis pe regele Alexandru, alături de care a căzut şi Louis Barthou**. *„Pentru Franţa, moartea sa a marcat sfârşitul unei mari politici, singura care, poate, ar fi putut proteja ţara de războiul de agresiune"* – spune J.B. Duroselle[31].

Convocat în sesiune extraordinară la Belgrad, la **19 octombrie**, Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri, examinând împrejurările în care s-a comis atentatul de la Marsilia, a ajuns la concluzia că *„este vorba de o crimă"*; în acelaşi timp, a considerat că *„trebuie să se ia măsuri internaţionale pentru ca să înceteze actele teroriste ale căror victime sunt oamenii politici din Europa"*. Pentru politica în perspectivă apropiată a Micii Înţelegeri, Beneš, Titulescu şi Jeftič au constatat că *„linia lui Barthou"* trebuie continuată, sprijinind apropierea dintre Franţa şi Italia, Franţa şi Rusia; în acelaşi timp. s-a considerat că o înţelegere între Franţa-Italia şi un stat balcanic sau central european ar fi contrară unităţii celor două organizaţii regionale. În privinţa pericolului revanşismului şi revizionismului, convingerea celor trei miniştri de externe a fost că, la sfârşitul primăverii anului 1935, *„Germania va fi gata cu*

---

[30] *Ibidem*, p.117-118.

[31] J-B.Duroselle, *op.cit.*, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro

materialul său de război" în vederea declanşării unei agresiuni de anvergură. Consiliul Permanent a insistat asupra pericolului întoarcerii Habsburgilor în Ungaria, care, „*după moartea regelui Alexandru, ar fi mai mult ca oricând o catastrofă*"; aceasta ar fi însemnat, după cum a subliniat Beneš, „*revizuirea, revizuirea teritorială, căci Habsburgii ar încerca să reia succesiv teritoriile pierdute*".

Punctul de vedere al Micii Înţelegeri, exprimat neechivoc în procesul-verbal al şedinţei de la Belgrad, a fost că „*revizuirea tratatelor nu s-ar putea aplica niciodată teritoriului, căci aceasta ar însemna război*"[32].

În fine, în Comunicatul Sesiunii extraordinare dat publicităţii se preciza că „*Statele Micii Înţelegeri nu se vor lăsa abătute de la politica lor actuală de acte teroriste*", făcându-se totodată un apel în favoarea unei colaborări internaţionale pentru luarea unor măsuri „*menite să împiedice în viitor repetarea unor asemenea acte*"[33].

Este un adevăr incontestabil că atentatul terorist de la Marsilia a coincis cu eşecul ultimei iniţiative de revigorare a politicii de securitate europeană, plănuită pentru realizarea unor garanţii de securitate în Estul Europei, sub egida Franţei, şi pentru oprirea cursului spre război.

[32] *N.T.D.D.*, doc. 330, p.575-576.
[33] *Ibidem*, doc. 331, p.579.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL IX

ORGANIZĂRI REGIONALE PE CONTINENTUL AMERICAN

Istoria şi viaţa internaţională a Europei, pe de o parte, a Americii, pe de altă parte, arată că problemele păcii şi securităţii se puneau în mod diferit pe cele două continente, ele neavând un caracter mondial.

Europa, continent cu civilizaţie şi istorie bimilenară, cu state naţionale închegate de sute de ani, cu o multitudine de tradiţii dintre cele mai diverse, oferă tabloul unor conflicte armate frecvente de-a lungul secolelor, determinate de cele mai felurite cazuri şi interese.

La începutul secolului al XIX-lea, *Concertul european* concretizat în amintita *Sfântă Alianţă* a fost prima încercare – cu toate carenţele ei -, de organizare la nivel continental. Dar interesele divergente dintre cele cinci mari puteri, în special de natură politică şi strategică, au subminat de la început Societatea Naţiunilor, generând mari antagonisme. Pentru a se preîntâmpina războaie pustiitoare, s-a recurs la *echilibrul de forţe* – concept ce a dominat Europa până la primul război mondial, care a fost, de fapt, tocmai rezultatul eşuării politicii *echilibrului de forţe*.

Aceste trăsături ale istoriei europene n-au avut nici o relevanţă pentru continentul american. Foste colonii ale unor state europene şi legate strâns în dezvoltarea lor de Europa, statele americane au intrat târziu pe calea organizării, după obţinerea independenţei totale faţă de *„bătrânul continent"*. Republicile latino-americane au încercat iniţial să se constituie într-o Confederaţie, idee ce nu s-a realizat. De la mijlocul secolului al XIX-lea, toate aceste state, împreună cu Statele Unite, au încercat să-şi armonizeze interesele în principalele domenii de activitate. Aceasta s-a numit *„mişcarea panamericană"*, care s-a dezvoltat continuu în perioada următoare. *„Uniunea Panamericană"* s-a creat prin Rezoluţia celei de a VI-a Conferinţe panamericane din 1928.

Doctrina Monroe

Din momentul în care republicile din *Lumea Nouă* şi-au câştigat, rând pe rând, independenţa, a apărut şi tendinţa de expansiune. În aceste condiţii, Preşedintele **Georges Washington**, în cunoscutul document *Farwell Adress,* recomanda principiul *nonintervenţiei* în treburile politice europene. Cu toate acestea, câţiva ani mai târziu, în 1778, Preşedintele **Franklin** a semnat un tratat de alianţă cu Franţa şi, după doi ani, Statele Unite au aderat la *Pactul de neutralitate armată* propus de împărăteasa Ecaterina cea Mare a Rusiei. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în contextul în

https://biblioteca-digitala.ro

care un grup de state latino-americane deveneau independente după o luptă aprigă contra dominației spaniole, pe de o parte, iar în Europa apăruse Sfânta Alianță (1815), pe de altă parte, Statele Unite au considerat că s-au creat condiții pentru izbucnirea unor grave conflicte armate care ar fi creat mari dificultăți pentru Washington. Astfel, s-a creat un curent de idei în favoarea evitării unei posibile imixtiuni europene în viața statelor americane. Totodată, Statele Unite considerau că tinerele state latino-americane cu veleități de afirmare n-ar fi pregătite pentru o viață independentă, ceea ce ar fi permis statelor anglo-saxone să obțină hegemonia asupra celor latinofone.

În acest context apare scrisoarea lui **John Quincy Adams** către președintele SUA, **James Monroe,** cunoscută sub numele de *The Heart of the Paper*, care proclama libertatea completă a celorlalte republici în treburile lor interne și independența în relațiile lor internaționale. Aceste idei au fost exprimate în documentul din **2 decembrie 1823**, dat de Președintele Monroe și care a intrat în istorie sub numele de **Doctrina Monroe a neintervenției.**

Interpretarea acestui document a fost însă alterată în anii următori în sensul așa numitului *drept de a dispune* al SUA în ceea ce privește statele latinofone. Astfel, în **1845**, dezmembrarea Mexicului prin secesiunea Texasului și anexarea lui de către SUA au fost, de fapt, rezultatul încălcării *doctrinei Monroe*. Același lucru s-a petrecut și în **1903** în chestiunea Columbiei și a provinciei Panama. Această comportare a SUA pe continentul american era *justificată* de Secretatul de Stat Olney într-o Notă adresată Marii Britanii la **20 iulie 1825** în care se spunea: *„Rezultă din doctrina Monroe că Statele Unite au un fel de protectorat asupra continentului american și pot să impună voința lor, cu caracter de lege*". Cu alte cuvinte, SUA aveau *„dreptul*" de intervenție în orice problemă s-ar fi ivit între un stat american și un stat european, pe teritoriul american. Această interpretare a rămas valabilă și în perioada următoare. Președintele **Taft** spunea în ianuarie 1919 (în vremea Conferinței de pace de la Paris): *„Doctrina Monroe nu este un angajament internațional sau o înțelegere internațională. Ea este o regulă în politica Statelor Unite de care ne folosim în măsura în care avem nevoie. Ea este subordonată doar nevoilor noastre și forței noastre armate*".

Este de adăugat că, din punctul de vedere al Europei, doctrina Monroe n-a fost de loc luată în seamă la redactarea Pactului Societății Națiunilor, adoptat în ședința istorică a Conferinței de Pace la 14 februarie 1919. Este și motivul pentru care Președintele SUA, Wodrow Wilson, artizanul, de altfel, al Pactului, a întâmpinat o opoziție vehementă în Statele Unite, astfel că a fost obligat să ceară, la Paris, o modificare a Pactului de-abia adoptat, în sensul recunoașterii doctrinei Monroe. După îndelungate și dificile discuții, în cadrul *Comitetului celor zece*, cu lordul Robert Cecil, delegatul britanic, ca și cu delegații francezi, Léon Bourgeois și Larnaud, Wilson a obținut *menționarea doctrinei Monroe în articolul 21 al Pactului, ca fiind vorba de o alianță regională pe continentul american.*

În realitate, ea nu avea un astfel de caracter, fiind vorba de o declarație unilaterală interpretată diferit pe parcursul unui secol, în funcție de interesele conjuncturale ale unui stat – SUA, cel mai puternic stat din zonă –, care s-a folosit de doctrina Monroe pentru a-și dezvolta și menține puterea. Acesta a și fost motivul pentru care, în permanență, reprezentanți ai statelor latino-americane (Urrutia, Guerero, Bustamente etc.) au exprimat temerile și îngrijorările lor cu privire la interpretarea dată de Statele Unite doctrinei Monroe. De aceea, precizările din Declarația Președintelui Roosevelt din 4 martie 1933 au fost extrem de bine primite, aplanând neînțelegerile dintre statele americane în acest domeniu.

https://biblioteca-digitala.ro

Doctrinei Monroe i-a succedat *„doctrina bunei vecinătăţi"* (Good Neighbour), aparţinând preşedintelui **Franklin Roosevelt**. Repercusiunile acestei schimbări în politica SUA au fost considerabile. Raporturile SUA cu statele latino-americane s-au îmbunătăţit.

La Conferinţa Panamericană de la Buenos-Aires, exprimându-se deplina aprobare pentru noua orientare în politica Statelor Unite faţă de celelalte republici americane, s-a ajuns chiar la redactarea unui proiect de modificare a articolului 21 al Pactului Societăţii Naţiunilor, în sensul că *„Angajamentele internaţionale, cum ar fi tratatele de arbitraj şi înţelegerile regionale, ca şi cele ale Uniunii Panamericane, care asigură menţinerea păcii, nu sunt considerate a fi incompatibile cu vreuna dintre dispoziţiile prezentului Pact"*.

Proiectul a constituit, în etapa următoare, obiect de studiu în cercurile juriştilor din statele Americii latine, precum şi în cadrul oferit de Academia Diplomatică Internaţională de la Paris; *Alejandro Alvarez, F.-L- de la Barra*, înalţi demnitari latino-americani, membri ai Academiei, au dezvoltat *Proiectul Declaraţiei marilor principii internaţionale*, punând în discuţie ipoteze de lucru interesante pentru lărgirea posibilităţilor de acţiune a Pactului Societăţii Naţiunilor şi transformarea lui într-un veritabil instrument de pace şi securitate la scară planetară.

După Conferinţa Panamericană de la Buenos-Aires însă, situaţia internaţională s-a degradat într-un ritm rapid. **Instituţia geneveză s-a dovedit ineficientă în rezolvarea marilor crize internaţionale izbucnite în Europa, Africa şi Asia**. Fără îndoială că, în contextul adâncirii acestor crize, nu se mai punea problema unor dezbateri teoretice pentru revizuirea Pactului Societăţii Naţiunilor.

Pactul Saavedra-Lamas contra războiului; contribuţia României şi a Micii Înţelegeri

Proiectul de tratat sud-american contra războiului, a cărui iniţiativă a avut-o guvernul argentinian, şi-a propus câteva scopuri precise, şi anume: exprimarea comunităţii spirituale a republicilor americane şi a scopurilor lor pacifiste; stabilirea unei reale armonii între naţiunile surori latino-americane care să se dezvolte într-o mişcare de unitate şi solidaritate între toate popoarele Americii. Pentru instituirea unui climat de pace într-o regiune a globului, se considerau prioritare nerecurgerea la război şi rezolvarea tuturor chestiunilor de natură teritorială fără folosirea forţei armate sau a ameninţărilor cu forţa.

În acest spirit, guvernul argentinian a construit un proiect care crea un sistem permanent de conciliaţiune, bazat pe justiţie şi echitate, menit să asigure soluţionarea paşnică a oricărui conflict internaţional, sistem imaginat şi în ipoteza unei posibile universalizări. Proiectul avea în vedere menţinerea şi dezvoltarea Pactelor şi Tratatelor internaţionale-generale de pace şi securitate la care erau deja semnatare statele Americii Latine, coordonându-se cu convenţiile de la Haga din 1899 şi 1907; cu tratatele din 1913-1914, care au extins raza de acţiune a Comisiilor constituite de cele două convenţii; cu tratatele pacifiste din 1915 cunoscute sub numele de *„A.B.C."*; cu Pactul Societăţii Naţiunilor din 1919; cu Convenţia din 1923, care a stabilit Comisii Permanente de conciliaţiune panamericane; cu tratatele de garanţie mutuală din 1925 de la Locarno; cu Pactul Briand-Kellogg de scoatere în afara legii a războiului din 1928; cu Actul general de la Geneva din 1928; cu convenţia de definire a agresiunii, de la Londra, din iulie 1933.

https://biblioteca-digitala.ro

Tratatul sud-american contra războiului, spunea *Carlos Saavedra Lamas*, ministrul de externe al Republicii Argentina, *„deschis adeziunii universale"*, nu se opunea convenţiilor şi tratatelor sus-menţionate, ci le dezvolta.

Panamericanismul *„reprezintă* – sublinia el – *o vastă comunitate în unitatea morală a Continentului"*, dar Lamas recunoştea că *diferenţele între lumea latină şi cea anglo-saxonă pe plan temperamental, geografic, economic* sunt o certitudine care trebuie luată în atentă consideraţie. Panamericanismul, credeau iniţiatorii Pactului, era cel mai eficace mijloc de a se realiza exprimarea unei solidarităţi care trebuia să dea un caracter definitiv convergenţei ideilor şi aspiraţiilor continentului american. Pactul Briand-Kellogg era văzut ca o expresie a ideologiei americane, susţinută de ţările Americii de Sud. Argentina, Brazilia, Chile şi Peru au semnat declaraţia din 6 august 1932 de armonizare a acţiunii comune în faţa conflictului dintre Bolivia şi Paraguay.

Guvernul argentinian considera că prin iniţiativa sa va determina realizarea unui acord asemănător pactului Briand-Kellogg pentru republicile sud-americane. Mai mult, socotea că Pactul Societăţii Naţiunilor, Convenţiile de la Locarno, Pactul Briand-Kellogg erau *„stâlpii edificiului păcii generale"* şi reprezentau totodată, în ansamblul lor, punctul de vedere american. În plus, proiectul Argentinei răspundea apelului lansat de cea de a IX-a Adunare a Societăţii Naţiunilor în vederea creării unor pacte regionale de securitate, care nu vor altera cu nimic instrumentele generale de pace şi securitate, ci le vor completa şi le vor întări.

Plecând de la ideea exprimată în proiectul Pactului Briand-Kellogg în virtutea căreia se condamnă războiul, *„ca instrument de politică naţională"*, proiectul argentinian dezvolta acest concept, păstrând dreptul la *legitimă apărare*. Aceasta corespundea în fond rezervelor făcute de numeroase state o dată cu aderarea la Pactul de la Paris. Într-adevăr, Franţa a luat iniţiativa negocierii unui acord contra *„războiului de agresiune"* invocând o Rezoluţie a Societăţii adoptată în 1927, în virtutea căreia războaiele de agresiune erau calificate „delicte internaţionale" – se specifică în *Nota* Ambasadei Franţei adresată Secretarului de Stat al SUA la **5 şi 21 ianuarie 1928**. În acelaşi sens, guvernul britanic a precizat că va accepta pactul de la Paris cu condiţia ca el să nu-i prejudicieze dreptul de legitimă apărare. Japonia, în răspunsul său, a precizat: *„Propunerea Statelor Unite pare să nu conţină vreun element care să interzică statelor independente dreptul la legitimă apărare şi să o facă incompatibilă cu obligaţiile ce decurg din convenţiile ce garantează pacea şi cu cele cuprinse în Pactul Societăţii Naţiunilor şi tratatele de la Locarno"*.

Luând în calcul aceste considerente, **guvernul Statelor Unite** s-a adresat, la **23 iunie 1928,** guvernelor Australiei, Belgiei, Canadei, Cehoslovaciei, Franţei, Noii Zeelande, Poloniei şi Africii de Sud, cu **precizările necesare asupra legitimei apărări:** *„Proiectul american de tratat contra războiului nu conţine nimic ce ar putea restrânge sau diminua în vreun fel, dreptul la legitimă apărare* – se spunea în **Nota** *americană. Acesta este un drept al oricărui stat suveran şi care există, în mod implicit, în toate Tratatele. Orice naţiune are libertatea, într-un anume moment, fără să invoce dispoziţii contractuale, să-şi apere teritoriul în faţa unui atac sau a unei invazii şi care este singura în măsură să decidă asupra circumstanţelor care cer recurgerea ca războiul de legitimă apărare"*. Nota americană considera că *„nu este nici o incompatibilitate între Pactul Societăţii Naţiunilor şi ideea renunţării necondiţionate la război, Pactul poate fi interpretat în sensul că autorizează războiul în anumite circumstanţe"*. În ceea ce priveşte acordurile de la Locarno, aceeaşi **Notă** preciza că

https://biblioteca-digitala.ro

„dacă Părţile Contractante ale Tratatului de la Locarno" se pun de acord asupra unei obligaţii pozitive de intrare în război, o astfel de obligaţie nu alterează pe cele luate prin acordurile de la Locarno.

În virtutea acestor precizări, Germania a acceptat, la 11 iunie 1928, Pactul Briand- Kellogg, Franţa la 14 iulie, Italia la 15 iulie, Belgia şi Polonia la 17 iulie, Marea Britanie la 18 iulie.

Proiectul argentinian a consacrat dreptul la legitimă apărare contra unui agresor extern, ceea ce corespundea atât precizărilor şi rezervelor aferente Tratatului de la Paris din 1928, cât şi documentelor Conferinţei americane de la Havana din 1928, care arăta: *„Considerând că naţiunile americane trebuie să se inspire întotdeauna dintr-o cooperare solidară pentru justiţie şi bunăstarea generală; considerând că nu există conflict internaţional oricât de serios, care să nu poată fi reglementat pe cale paşnică dacă părţile doresc sincer să găsească o soluţie paşnică; considerând că războiul de agresiune constituie o crimă internaţională contra umanităţii, hotărăşte*: 1) *Orice agresiune este considerată ilicită şi este declarată prohibită*; 2) *Statele Americii vor folosi toate mijloacele paşnice pentru a rezolva conflictele ce se vor ivi între ele*".

Aceste decizii concordau cu cele cuprinse în tratatul de garanţie mutuală semnat la Locarno la 16 octombrie 1925 de Germania, Belgia, Franţa, Marea Britanie şi Italia şi care preciza, în articolul 2 paragraful 1, condamnarea războiului, exceptând cazurile de legitimă apărare.

În ceea ce priveşte calificarea războiului ca *instrument de politică naţională*, articolul întâi al Proiectului Argentinei nu a preluat-o, pe considerentul că, în acea vreme, nu se putea imagina că există vreun stat care să facă din război o aspiraţie naţională. Teoretic, judecata era corectă, numai că existau state cu astfel de aspiraţii, ca, de pildă, Germania şi URSS.

Articolul 2 al Proiectului declara că problemele (litigiile) teritoriale nu trebuie reglementate prin violenţă. La 30 iulie 1932, ambasadorul argentinian, din însărcinarea guvernului său, a spus în deschiderea sesiunii de dezbateri pe marginea conflictului dintre Bolivia şi Paraguay: *„Propunem, în numele guvernului argentinian, că în America nu trebuie să se rezolve prin forţă chestiunile de ordin teritorial"*. De aici a decurs ideea că nu va fi recunoscută nici o reglementare teritorială obţinută prin forţă, nu se va recunoaşte validitatea achiziţiilor de teritorii prin forţa armelor.

Saavedra Lamas, artizanul proiectului pactului argentinian contra războiului, considera că tocmai concepţia acestui pact *„provine din emanciparea americană. Din primii ani ai vieţii lor independente, republicile hispano - americane au considerat principiul «uti possidetis» ca principiu de bază în ce privea drepturile lor teritoriale, renunţând la alte soluţii"*[1].

Necesitatea respectării integrităţii teritoriale a fost recunoscută în mod repetat de Congresele Americane, începând cu Congresul din Panama din 1826, convocat de **Bolivar**, de la Lima, din 1847-1848 şi 1864-1865, reunite din iniţiativa statului Peru etc. Toate aceste întruniri s-au referit şi la principiul folosirii arbitrajului ca mijloc de rezolvare a conflictelor internaţionale. Brazilia a inclus ideea arbitrajului în Constituţia sa.

Împotriva acţiunilor de achiziţii teritoriale prin forţă s-a pronunţat şi *Prima conferinţă internaţională americană* reunită la Washington în 1889-1890, care a decis:

---

[1] Carlos Saavedra Larnas, *Le Pacte de Rio de Janeiro, în* „Bulletin des Séances et Travaux" de l'Académie Diplomatique Internationale, Séance du 20 octobre 1933.

https://biblioteca-digitala.ro

- Principiul cucerii de teritorii este eliminat din dreptul public american.
- Cedările de teritorii vor fi nule dacă s-a dovedit că ele s-au produs sub amenințarea cu forța armată sau prin război.
- Națiunea care va face astfel de cedări va avea dreptul să ceară ca un arbitraj să decidă asupra acestora.

Aceste decizii, deși n-au avut forța obligatorie a unui tratat, au dovedit aspirațiile spre pace ale republicilor americane.

De altminteri, războiul de cucerire nu era compatibil cu Pactul Societății Națiunilor, al cărui articol 10 prevedea angajamentul tuturor membrilor Societății de a menține, contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială și independența politică a statelor membre. Această dispoziție concorda, prin urmare, cu formularea adoptată la Washington în 1890.

În aceeași ordine de idei, este de amintit *Proiectul nr. 30* elaborat în 1925 de Institutul american de drept internațional, care arăta: „*Republicile americane, animate de dorința de a menține pacea și prosperitatea Continentului, obiectiv pentru atingerea căruia este indispensabil ca relațiile lor mutuale să se bazeze pe principiile de justiție și de respect al dreptului, declară solemn, ca principiu de bază al dreptului internațional american, ... că în viitor nu vor fi considerate licite achizițiile teritoriale pe seama nici unei Republici americane obținute prin război sau sub amenințarea cu războiul, sau în prezența unei forțe armate; în consecință, achizițiile teritoriale realizate în viitor prin astfel de mijloace nu vor putea fi invocate cu titlu de proprietate și vor fi considerate nule în fapt și în drept*".

La 3 august 1932 a fost adoptată **Declarația americană**, care sublinia: „*Națiunile Americii declară că ele nu vor recunoaște nici o reglementare teritorială care nu va fi fost obținută prin mijloace pașnice și nici validitatea achizițiilor teritoriale care vor fi fost făcute prin ocupație, cucerire sau prin forță armată*"[2].

În același an, referindu-se la conflictul chino-japonez, *Tratatul celor nouă state*, adoptat la Washington în cadrul Conferinței pentru limitarea armamentelor, cuprindea obligația de respectare a suveranității, independenței teritoriale a Chinei, astfel ca să se păstreze intact principiul *porților deschise* în Extremul Orient. Guvernul Statelor Unite a comunicat țărilor în conflict că „*ele nu vor recunoaște nici o situație, Tratat sau Acord care va rezulta din măsuri contrare stipulațiilor Tratatului de la Paris din 27 august 1928, ale căror semnatare, alături de Statele Unite, sunt și China și Japonia*"

La 24 februarie 1932, Secretarul de stat al SUA, **Henry L. Stimson,** anunța perspectiva unei posibile generalizări a principiilor cuprinse în comunicatul SUA către China și Japonia, ceea ce, după părerea sa, ar fi avut ca rezultat o „*sancțiune comina-torie pentru acțiuni analoge, sancțiune care ar fi făcut imposibilă în viitor legalitatea titlurilor sau drepturilor obținute numai prin presiuni, prin violări de tratate*"[3].

Într-adevăr, Adunarea Societății Națiunilor, reunită în sesiune extraordinară pentru medierea conflictului chino-japonez, și-a însușit punctul de vedere american în Rezoluția sa din 11 martie 1932 privitoare la acest conflict, proclamând că „*Membrii Societății Națiunilor nu recunosc nici o situație, nici un tratat și nici un acord care ar putea fi obținut prin mijloace contrare Pactului Societății Națiunilor și Pactului de la Paris*".

---

[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Proiectul argentinian contra războiului mai avea în vedere, în articolul 3, instituirea de sancţiuni pentru cazurile de agresiune. Dar, conform concepţiei argentiniene, se punea mare preţ pe **onoarea** semnăturii pe tratat, pe eficacitatea influenţei exercitate de opinia publică, fără însă a se ignora posibilitatea hotărârii unor sancţiuni politice, juridice sau economice în caz de neexecutare a angajamentelor contractate.

Articolul 4 al Proiectului se inspira din Actul general de la Geneva din 1928 în ceea ce priveşte eventualele rezerve pe care Părţile Contractante le-ar putea formula în momentul semnării, ratificării sau aderării la tratatul sud-american contra războiului. Acest articol reproducea, cu mici variaţii, articolul 1 al **Convenţiei de conciliaţiune interamericană**, semnată la **Washington la 5 ianuarie 1929,** care preciza că *„Înaltele Părţi Contractante se obligă să supună procedurii concilaţiunii toate conflictele, indiferent de ce natură ar fi ele şi indiferent de cauza lor şi care n-au putut fi rezolvate pe cale diplomatică"*.

Articolul 5 al Proiectului Pactului argentinian contra războiului se referea pe larg la chestiunea rezervelor pe care le-ar fi putut formula diferite state în momentul aderării, ratificării sau semnării.

În *articolul 6* se vorbea despre Comisia de Conciliaţiuni instituită prin tratatul sud-american. În completare, *articolul 7* aducea ca noutate folosirea, la alegere, pentru funcţiunile de conciliere, a unor *Tribunale supreme* sau *Curţi Supreme de Justiţie* care, conformându-se legislaţiei interne a fiecărui stat, aveau competenţa să interpreteze, ca *ultimă* sau *unică* instanţă, tratatele sau principiile generale de drept internaţional.

Articolele 8-17 stabileau diferite reguli de procedură în privinţa aplicării tratatului: conciliaţiune, durată, ratificare etc.

Preocuparea statelor latino-americane pentru organizarea păcii şi securităţii, în general, şi în zona lor geografică, în special, a fost remarcată şi deosebit de pozitiv apreciată de Nicolae Titulescu. *„Delegaţii Americii de Sud au venit la Geneva pentru un ideal, cel al securităţii colective,* spunea Titulescu. *În timp ce Geneva stă pe loc, statele Americii de Sud desăvârşesc organizarea păcii prin pacte proprii, cum sunt Pactul Saavedra-Lamas şi Pactul Pan-American. Prezenţa lor dă Societăţii caracterul ei de universalitate"*[1] – sublinia ministrul de externe român.

La **10 octombrie 1933, s-a semnat, la Rio de Janeiro, Pactul de neagresiune şi de conciliaţiune,** de către Republica Argentina (prin ministrul de externe Carlos Saavedra-Lamas), Republica Statelor Unite ale Braziliei (prin ministrul de externe Mello Franco), Republica Chili (prin ambasadorul său în Argentina, Martinez de Ferrari), Statele Unite ale Mexicului (prin ambasadorul lor în Argentina, Alfonso Reyes), Republica Paraguay (prin ministrul Rogelio Ibarra) şi Republica Uruguay (prin ambasadorul său în Argentina, Carlos Blanco).

În Pactul de la Rio de Janeiro, Părţile contractante condamnă războiul de agresiune dintre ele, cât şi împotriva altor state şi se angajează să soluţioneze litigiile sau conflictele de orice natură care s-ar putea ivi între ele numai prin mijloacele paşnice prevăzute de dreptul internaţional.

Articolul 2 se referă la angajamentul Părţilor de a nu recunoaşte nici o reglementare teritorială decât dacă e făcută prin mijloace paşnice şi de a nu valida ocupări, achiziţii de teritorii efectuate prin forţa armelor.

În *articolul 4*, Părţile se obligă să supună procedurii conciliaţiunii orice conflict între ele. *Articolul 7* acordă jurisdicţie Tribunalelor şi Curţilor Supreme de Justiţie

[1] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, p.204.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru ca acestea, în conformitate cu legislaţia internă a fiecărui stat, să interpreteze tratatele în calitate de ultimă şi singură instanţă, în toate cazurile care intră în jurisdicţia lor. Rezultă că tratatul amintit plasează mai sus dreptul intern în raport cu dreptul internaţional.

Fiind deschis aderării oricărui stat, inclusiv extra-american şi legându-se organic atât de Pactul Briand-Kellogg, cât şi de Convenţia de definire a agresiunii şi a teritoriului, „*Pactul* – preciza Titulescu – *interesează îndeaproape România întrucât şi Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică au aderat la el*"[5].

Tratativele pentru aderarea Micii Înţelegeri la acest pact au avut loc la Geneva, între Titulescu, în calitate de preşedinte în exerciţiu al Micii Înţelegeri, şi ambasadorul Cantilo. La **12 decembrie 1934**, Titulescu anunţa, printr-o **Notă** remisă acestuia, că cele trei guverne ale Micii Înţelegeri „*au hotărât să-şi dea adeziunea lor la Tratatul de la Rio de Janeiro*" cu următoarele condiţii:

- Adeziunea „*nu va putea aduce atingere în nici un mod, nici să constituie o novaţiune sau modificare de orice natură ar fi, în raport cu angajamentele anterioare... angajamente care rămân toate în vigoare fără extindere şi nici restricţiune*";
- Statele Micii Înţelegeri, fiind membre ale Societăţii Naţiunilor, procedura de conciliere a noului Pact „*nu va putea juca decât după ce se va fi obţinut consimţământul statelor interesate în fiecare caz particular*";

Alte rezerve s-au referit la extinderea sau novaţiunea obligaţiilor asumate de statele Micii Înţelegeri prin Pactul Societăţii Naţiunilor etc.

În finalul *Notei*, Titulescu îşi exprima convingerea în „*colaborarea statelor Micii Înţelegeri cu cele ale Americii de Sud* [care] *nu poate fi decât un element în plus de apropiere şi consolidare a păcii*"[6].

La 17 decembrie 1934, ministrul de externe al Argentinei, Saavedra-Lamas, răspundea lui Titulescu că acceptă toate rezervele celor trei state şi îşi exprima dorinţa ca relaţiile amicale dintre Mica Înţelegere şi statele Americii latine „*să se întărească în toate domeniile în avantajul nostru reciproc*".

Prin urmare, **o alianţă regională de securitate care cuprindea un continent întreg – America Latină – îşi extindea aplicabilitatea şi în Europa Centrală, prin adeziunea unei alte alianţe regionale, Mica Înţelegere**. Semnificativ ni se pare a fi fost şi faptul că această conlucrare regională se petrecea într-o vreme când securitatea generală europeană primise o lovitură decisivă prin asasinatul de la Marsilia din octombrie 1934.

Pe continentul american, activitatea politico-diplomatică pentru organizarea păcii şi securităţii în zonă a continuat.

A VII-a Conferinţă Panamericană de la Montevideo

Consiliul Director al Uniunii Panamericane a pregătit **cea de a VII-a Conferinţă Panamericană**, care a avut loc la **Montevideo, în decembrie 1933.** Programul încărcat al Conferinţei cuprindea probleme specifice politice, economice şi cultural-sociale, intelectuale, de comunicaţii pe linia cooperării în zonă. Această Conferinţă a invitat toate statele americane să adere şi să ratifice în cel mai scurt timp posibil Pactul Saavedra-Lamas, precum şi alte tratate care au la bază aceleaşi principii. Este de

[5] *Ibidem*, p. 205.
[6] *Ibidem*, p. 207-208.

https://biblioteca-digitala.ro

subliniat un lucru de un interes deosebit, şi anume: iniţiativa delegaţiei mexicane, prezentată de Alfonso Reyes şi Manuel Sierra, de a pune în dezbaterea Conferinţei proiectul **Codului Păcii**, alcătuit din cinci capitole: *„Principii generale"*, *„Baza sistemului"*, *„Conciliaţiune şi crearea unei Comisii Permanente"*, *„Arbitraj"* şi *„Curtea Americană de justiţie Internaţională"*.

Documentul, de excepţională însemnătate, pronunţa o condamnare severă a tuturor războaielor de agresiune între republicile americane şi preciza că agresorul este acela care ia întotdeauna iniţiativa, fie prin declaraţie de război, prin invazie, fie prin blocadă, ajutor acordat unor grupări formate pe teritoriul său în scopul atacării unei ţări. În continuare, se stabileau elementele sistemului de reglementare paşnică a conflictelor.

Un interes aparte îl reprezintă Convenţia adoptată de a VII-a Conferinţă privitoare la crearea unui *Institut pentru învăţarea istoriei statelor americane*, în scopul dezvoltării cunoaşterii de către tineret a valorilor istorice ale acestor state. Acest institut urma să exercite controlul asupra programelor şi manualelor de istorie în fiecare stat american, veghind la respectarea adevărului istoric.

La capitolul *Drepturi şi datorii ale statelor*, Conferinţa a adoptat o convenţie care definea noţiunea de stat, condiţiile recunoaşterii unui stat de către celelalte, dreptul inalienabil al unui stat de a-şi apăra integritatea teritorială şi independenţa; s-a subliniat principiul egalităţii între state etc. Între datoriile statelor figurau neintervenţia pe teritoriul altui stat, menţinerea păcii, reglementarea pe cale paşnică a oricăror diferende ce-ar fi apărut, *„obligaţia strictă de a nu recunoaşte achiziţiile teritoriale sau avantajele speciale realizate prin forţă sau prin mijlocul armelor"*, decretându-se *„inviolabilitatea teritoriului Statului"*.

Conferinţa de la Montevideo a discutat măsurile de stabilire a unei cooperări eficiente între Consiliul Director al Uniunii Panamericane şi organizaţii *„neamericane"*, adică *Societatea Naţiunilor*, cu condiţia *„să nu se afecteze integritatea organizării internaţionale a celor 21 de republici americane"*[7]

Din partea sa, Societatea Naţiunilor, în cadrul celei de a XV-a Adunări din septembrie 1934, a făcut o tentativă de apropiere de Uniunea Panamericană, sub forma unui proiect de Rezoluţie prezentat de delegaţia Columbiei, proiect asemănător celui discutat la Montevideo.

Dificultatea rezolvării acestei probleme era legată de poziţia Statelor Unite, care dominau Uniunea Panamericană (cu sediul la Washington); o cooperare între instituţia geneveză şi cea din Washington nu se putea realiza fără acordul Statelor Unite, care, de fapt, erau ostile forumului „nonamerican" şi oricărei participări şi implicări în problemele Europei.

A VIII-a Conferinţă Panamericană de la Buenos-Aires

Curentul politic puternic de organizare zonală în cele două continente americane a continuat. **A VIII-a Conferinţă Panamericană** *a fost organizată din iniţiativa preşedintelui SUA, Franklin Roosevelt, la Buenos-Aires,* **în decembrie 1936**. La 4 martie 1933, Roosevelt a făcut o declaraţie în care a spus: *„În domeniul politicii mondiale aş dori ca naţiunea americană să se consacre politicii de bună vecinătate prin care să se*

[7] *Bulletin des „Séances et Travaux" de l'Académie Diplomatique Internationale*, Séance de 20 janvier 1934. Communication de J. G. Guerrero, Preşedintele Curţii Permanente de Justiţie Internaţională, Montevideo, 1933.

https://biblioteca-digitala.ro

respecte mai întâi pe ea însăşi şi prin aceasta să respecte drepturile altora, să-şi respecte obligaţiile, să respecte acordurile şi tratatele într-o lume şi cu o lume de vecini"[8].

Această declaraţie – spunea Roosevelt mai târziu – *„reprezintă scopul către care tind, dar de fapt ea reprezintă mai mult decât un scop, ea reprezintă o practică. În mare măsură am reuşit. O lume întreagă ştie că Statele Unite nu nutresc de fapt nici o ambiţie. Suntem puternici, dar naţiunile mai puţin puternice ştiu că ele n-au a se teme de nimic, de forţa noastră. Nu ne gândim la nici o cucerire, noi vrem pace*"[9].

Ca dovadă a celor afirmate, Roosevelt se referea la faptul că frontiera americano-canadiană, lungă de 3000 mile, se trecea fără paşapoarte, nu era păzită de grăniceri sau fortificaţii; el o numea *„frontiera celor 3000 de mile de prieten*". În ajunul conferinţei de la Buenos-Aires, Roosevelt îşi exprima speranţa, alături de alţi şefi de state, că *„vor rezulta măsuri care vor îndepărta pentru totdeauna războiul în această vastă parte de lume*". În acelaşi timp, invocând principiile doctrinei Monroe, Preşedintele SUA preciza: *„Noi evităm angajamentele politice care ar putea să ne antreneze în războaie străine; ne abţinem să luăm parte la activitatea politică a Societăţii Naţiunilor; am colaborat însă cu Geneva în domeniul problemelor umanitare şi sociale*". El sublinia însă că o astfel de poziţie a SUA nu trebuie interpretată ca o politică de izolaţionism decât în măsura în care Statele Unite nu se vor lăsa antrenate în război: *„Nici un act al Statelor Unite nu va provoca sau nu va încuraja războiul*".

În condiţiile unei dezvoltări treptate a raporturilor de colaborare pe diferite planuri între statele americane, a avut loc *Conferinţa de la Buenos Aires.*

Participanţii şi-au exprimat îngrijorarea faţă de tendinţele războinice care se manifestau *„pe alte continente*", producerea de violări ale tratatelor *„rămase nepedepsite*", atacuri asupra ordinii stabilite prin marile tratate internaţionale *„fără nici cea mai mică grijă faţă de principiile elementare de onoare, în spiritul şi litera tratativelor internaţionale. Între naţiuni, o prietenie durabilă nu poate fi menţinută decât prin respectul cuvântului dat*".

Conferinţa de la Buenos-Aires, convocată prin scrisori personale adresate de Preşedintele Roosevelt celorlalţi şefi de state, în ianuarie 1936, s-a deschis la **1 decembrie acelaşi an,** având ca obiectiv principal discutarea mijloacelor celor mai potrivite pentru consolidarea păcii în *Lumea Nouă.* Cu o ordine de zi foarte încărcată şi cu un mare număr de probleme care au trecut în studiul diferitelor comisii numite chiar în timpul lucrărilor, Conferinţa a transferat multe proiecte şi propuneri următoarei Conferinţe Panamericane care trebuia să aibă loc la Lima în 1938.

Dezbaterile de la Buenos-Aires au abordat câteva probleme mari: 1) Unitatea morală şi personalitatea internaţională a continentului american; 2) Conceptul şi aplicarea Dreptului Internaţional pe acest continent, Dreptul internaţional american, codificarea lui; 3) Politica statelor americane în raporturile reciproce şi faţă de alte continente, în special Europa; 4) Modul în care statele americane concep organizarea internaţională, atât continentală, cât şi mondială; 5) Problema păcii[10].

---

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem,* Séance de 10 janvier 1937. Communication de Alejandro Alvarez. La Conférence Panamericaine de Buenos-Aires, décembre 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Referitor la primul grup de probleme, s-a subliniat că la baza Panamericanismului stau *„sentimentul solidarității continentale, încrederea, dorința de cooperare a tuturor statelor din Lumea Nouă"*, desprinzându-se următoarele concluzii:

- Necesitatea afirmării *„Comunității internaționale americane"* – sloganul conferinței, înțelegându-se prin aceasta conștiința unității morale a personalității internaționale a acestor state și rolul lor în viața internațională.

- Necesitatea strângerii legăturilor cu *„Lumea veche"* în lupta pentru pace și progres.

- Continentul american nu trebuie să fie absorbit de o organizație mondială, el având o personalitate distinctă.

- Organizarea mondială trebuie să se bazeze, în viitor, pe organizări continentale.

În ceea ce privește *„Dreptul Internațional american"*, problemă analizată de delegatul chilian Alejandro Alvarez în raportul său, s-a subliniat că această expresie *„nu implică existența unui Drept Internațional special sau opus Dreptului Internațional universal, ci reprezintă ansamblul de principii și doctrine proclamate și convenții adoptate de statele din Lumea Nouă în materie internațională"*[11].

În *Proiectul de tratat de solidaritate și cooperare interamericană*, prezentat de unele mici republici din America Centrală, s-a subliniat ideea că Panamericanismul cere proclamarea principiilor Dreptului Internațional American. Republica Dominicană a prezentat chiar un proiect de Convenție privitor la crearea unei Societăți a Națiunilor americane, proclamând unele principii ale acestui Drept Internațional american, cum ar fi: egalitate juridică, garanție colectivă, condamnarea războiului, ca și a achizițiilor teritoriale și de altă natură obținute prin forță, soluționarea pașnică a diferendelor. Pe baza acestor proiecte, Conferința a votat o *Declarație de principii asupra solidarității și cooperării americane*.

Codificarea Dreptului Internațional public și privat în America a concentrat îndelung atenția delegaților la Conferință, adoptându-se în final *Declarația marilor principii ale Dreptului Internațional modern*, care ulterior a fost însușită de trei foruri științifice: Academia Diplomatică Internațională, Uniunea Juridică Internațională și *International Law Association*.

Raporturile statelor americane cu state de pe alte continente, în special cu cele europene, aveau rădăcini adânci și îndepărtate în istorie. Pe măsură ce statele americane s-au dezvoltat de sine stătător, s-a dezvoltat și *„mișcarea panamericană"*, care s-a instituționalizat în 1928, sub numele de *„Uniunea Panamericană"* – la care ne-am referit. Pe această bază, Conferința de la Buenos-Aires s-a pronunțat în favoarea creării unei Societăți a Națiunilor și a unei Curți Permanente de Justiție internaționale americane, prezentându-se multe proiecte în această chestiune. Proiectele nu s-au finalizat din cauza opoziției Statelor Unite, care aspirau la o reformă a Pactului Societății Națiunilor pe baze continentale.

Fiind obiectivul principal al Conferinței, problemele organizări și consolidării păcii au fost prezentate de Secretarul de stat american, **Cordell Hull**, într-un raport în sesiunea plenară din 7 decembrie. El a precizat opt principii *„de importanță capitală de care trebuie să se țină cont pentru obținerea păcii"*, și anume:

1) Campania activă dusă de fiecare guvern pentru propagarea doctrinei păcii.

---

[11] Alejandro Alvarez, *Le Droit International americain*, Paris 1910. În raportul său la Conferință, Alejandro Alvarez a dezvoltat idei din această lucrare.

https://biblioteca-digitala.ro

2) Susţinerea de conferinţe de către personalităţi politice în vederea dezvoltării spiritului de înţelegere şi colaborare între popoare.

3) Pentru garantarea păcii popoarelor americane, guvernele trebuie să aplice cele cinci acorduri de pace la care au aderat: tratatul de la Santiago de Chile, Pactul Briand-Kellogg, Convenţia de conciliaţiune din 1929, Tratatul general de arbitraj din 1929, Convenţia de definire a asigresiunii din 1933.

4) Stabilirea unei politici americane comune de neutralitate.

5) Politică comercială liberă, suprimarea barierelor vamale.

6) Recunoşterea rolului principiului de cooperare internaţională.

7) Consolidarea Dreptului Internaţional.

8) Respectul acordurilor, pactelor şi tratatelor internaţionale care constituie baza stabilităţii internaţionale.

„Acordurile internaţionale – spunea Cordell Hull – *şi-au pierdut forţa şi eficacitatea. Lumea asistă la un fenomen periculos: nu numai dreptul comun, ci şi dreptul moral, integritatea şi chiar onoarea guvernelor sunt călcate în picioare. Asistăm la un faliment al onoarei. De aceea, restabilirea încrederii în angajamentele internaţionale este o sarcină urgentă. Este în interesul întregii lumi ca să se pună capăt practicii de rupere a tratatelor printr-o acţiune unilaterală*"[12].

Pe baza acestui raport, delegaţiile la Conferinţă au prezentat diferite proiecte de Convenţii, dintre care menţionăm proiectul depus de delegaţia Argentinei, intitulat *Convenţie privind menţinerea, întărirea şi restabilirea păcii*, proiectul Mexicului, numit *Protocol adiţional relativ la nonintervenţie şi proiectul Statelor Unite*, intitulat *Convenţia pentru coordonarea, amplificarea şi asigurarea aplicării Tratelor existente între Statele americane*[13].

De notat că proiectul Statelor Unite stabilea un sistem diferit faţă de cel prevăzut în Pactul Societăţii Naţiunilor, în special în *articolele 11 şi 16*. În Proiectul american – devenit Convenţie – nu existau sancţiuni; în caz de război sau ameninţare cu forţa asupra statelor americane, toate celelalte state urmau să se consulte pe cale diplomatică; aceeaşi procedură era valabilă şi în cazul unui conflict în altă zonă geografică decât America. Această convenţie trebuie privită ca o *„înţelegere regională"* în termenii *articolului 21* al Pactului Societăţii Naţiunilor.

În Protocolul adiţional privitor la neintervenţie, analogia cu Pactul Societăţii Naţiunilor reiese din formularea potrivit căreia se declară *„inadmisibilă intervenţia unei Părţi, direct sau indirect şi pentru indiferent ce motiv, în treburile interne sau externe ale altor Părţi"*; *„violarea acestor dispoziţii va determina consultări mutuale pentru găsirea mijloacelor de soluţionări paşnice"*. Astfel, rezultă că o intervenţie prin forţă sau ameninţarea cu forţa împotriva unui stat american interesa în viitor pe toate celelalte.

Convenţia pentru coordonarea, dezvoltarea şi asigurarea îndeplinirii tratatelor ce există între statele americane stabilea sistemul de consultări între guvernele statelor americane. Documentul mai consacra regula după care în orice război, chiar şi în acelea care izbucnesc fără declaraţie prealabilă, celelalte state pot să se declare neutre, dar această neutralitate era *„activă şi concertată; scopul său era evitarea prelungirii ostilităţilor şi stabilirea, dacă este necesar, a embargo-ului asupra armelor şi produselor indispensabile războiului, ca şi asupra oricărui ajutor financiar către statele în conflict"*[14].

---

[12] „Diario" de la Conférence, nr. 6/1936, p. 59-63.

[13] *Ibidem*, nr. 15/1936, p. 264-265; nr. 16/1936, p. 304-306.

[14] *Ibidem*, nr. 24/1936, p. 686.

https://biblioteca-digitala.ro

Această neutralitate era precizată, din toate punctele de vedere, în *articolele 6 şi 7* ale Convenţiei.

S-a mai adoptat şi *Rezoluţia asupra coordonării instrumentelor de pace cu Pactul Societăţii Naţiunilor*, care decidea să recomande statelor americane membre ale Societăţii Naţiunilor şi semnatare ale tratatelor regionale şi internaţionale de pace să ceară statelor membre ale Societăţii, dar semnatare ale acelor tratate, să coopereze cu forumul genevez *„în studierea proiectelor care tind să coordoneze aceste diverse instrumente cu Pactul constitutiv al Societăţii Naţiunilor"*[15].

Statele Unite ale Americii, nemembre ale Societăţii Naţiunilor, nu au semnat această rezoluţie.

Prin urmare, recapitulând, documentele oficiale adoptate la Conferinţa Panamericană de la Buenos-Aires, 1-23 decembrie 1936, au fost:

- Convenţia pentru menţinerea, păstrarea şi restabilirea păcii;
- Tratatul cu privire la prevenirea diferendelor;
- Tratatul interamerican cu privire la conciliaţiune şi mediere;
- Convenţia pentru coordonarea, extinderea şi asigurarea îndeplinirii Tratatelor existente între Statele americane;
- Convenţia cu privire la comunicaţii;
- Convenţia pentru promovarea relaţiilor culturale între statele americane;
- Convenţia pentru schimbul de publicaţii;
- Convenţia privind facilităţile pentru expoziţii artistice;
- Convenţia privind orientarea paşnică a instrucţiunii publice;
- Convenţia privind facilităţile pentru filmele educative şi de propagandă;
- Actul final al Conferinţei Panamericane pentru menţinerea păcii.

În prezentarea pe care o face acestor documente, Nicolae Titulescu insistă asupra unor idei interesante şi novatoare cuprinse în *Convenţia privind orientarea paşnică a instrucţiunii publice*. Astfel, în *articolul 1 al Convenţiei* se stipulează decizia Părţilor de organizare în institutele de învăţământ public *„a predării principiilor reglementărilor paşnice a litigiilor internaţionale şi renunţării la război ca instrument al politicii naţionale, precum şi aplicarea practică a acestor principii"*. În *articolul 2*, apare o prevedere şi mai importantă: Părţile se angajează ca *„prin intermediul autorităţilor lor administrative în domeniul educaţiei politice, cursuri sau manuale de învăţământ adoptate pentru toate treptele şcolare, inclusiv în pregătirea cadrelor didactice"*, să promoveze *„înţelegerea, respectul reciproc şi importanţa colaborării internaţionale"*[16].

Valoarea preocupărilor statelor americane în acest domeniu, precum şi măsurile adoptate sunt cu atât mai semnificative pentru mentalităţile şi aspiraţiile morale în această zonă, cu cât, prin comparaţie, în Europa, se constata, în statele fasciste şi revizioniste, cultivarea cultului războiului, al revanşei, al dominaţiei prin forţă, al revizuirii frontierelor şi ocupării de teritorii străine. Manualele şcolare preamăreau ultranaţionalismul şovin, denigrând alte naţiuni, falsificându-le istoria şi cultura. Era cazul URSS, Germaniei naziste, Ungariei horthyste şi aliatelor lor, care puneau şi educaţia tineretului în slujba scopurilor războinice. În acest context, opera statelor americane, la care ne-am referit mai sus, apare solitară într-o lume măcinată de contradicţii dintre cele mai grave.

---

[15] *Ibidem*, p. 600.

[16] Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL X

EŞECUL POLITICII DE SECURITATE COLECTIVĂ. AFIRMAREA REVIZIONISMULUI ŞI REVANŞISMULUI

Revizionismul şi sensul articolului 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor. Contribuţii teoretice româneşti

În Pactul Societăţii Naţiunilor, articolul 19 avea următoarea formulare: *„Adunarea poate, din când în când, să invite pe membrii Societăţii ca să procedeze la o nouă examinare a tratatelor devenite inaplicabile, precum şi a situaţiunilor internaţionale a căror menţinere ar pune în pericol pacea lumii"*[1].

Rezultă din acest articol că Adunarea poate să invite părţile interesate să examineze tratatele devenite inaplicabile, fără a avea dreptul să le constrângă la acest lucru. A revizui un tratat înseamnă substituirea unui tratat nou celui vechi. Pentru ca Adunarea să poată da o astfel de indicaţie statelor, ar fi trebuit ca Pactul să conţină o dispoziţie expresă de limitare a suveranităţii statelor, care ar fi transformat Adunarea Societăţii Naţiunilor într-un suprastat. O interpretare a Pactului în sensul că *„la cererea unei părţi s-ar deschide poarta revizuirii tratatelor – ar face din Societatea Naţiunilor inamica tratatelor şi nu garanta lor"* – scria juristul Olof Hoijer[2].

Articolul 19 are în vedere două chestiuni diferite: 1) un nou examen al tratatelor devenite inaplicabile şi 2) examenul situaţiilor internaţionale a căror menţinere ar putea pune în pericol pacea lumii. Aşadar, Societatea Naţiunilor **nu avea dreptul** să revizuiască tratatele. Ea ar fi putut-o face doar în cazul în care ar fi avut atribuţiile unui suprastat, iar statele membre ar fi renunţat la o bună parte a suveranităţii lor; chiar invitarea la o examinare a tratatelor pe cale diplomatică, pentru a fi acceptată sau refuzată de state, şi însăşi invitarea de care vorbea articolul 19 necesitau obţinerea unanimităţii membrilor Societăţii reprezentaţi la reuniune, de unde rezultă (conform art. 5 al Pactului) că opoziţia unui singur delegat făcea imposibilă chiar şi simpla *„invitare"*.

În acelaşi timp, semnând Pactul, statele membre s-au angajat să respecte şi să menţină, contra oricărei agresiuni externe, integritatea teritorială şi independenţa politică a tuturor membrilor societăţii. Articolul 10 opune, astfel, un obstacol precis modificării clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace.

Ce trebuia înţeles prin tratat *„devenit inaplicabil"*? Un tratat ar fi fost considerat ca inaplicabil în momentul când el devenea inexecutabil. De asemenea, era necesar să se facă diferenţa între un tratat inaplicabil şi un tratat neaplicat, deci un tratat pe care părţile, din motive diverse, nu l-au executat. Un astfel de tratat neaplicat (neexecutat) nu putea face obiectul unei revizuiri.

---

[1] Nicolae Titulescu, *Pactul Societăţii Naţiunilor*, *op.cit.*, p. 386.

[2] Olof Hoijer, *op. cit.*, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro

Când, la 19/31 octombrie 1870, cancelarul Rusiei, Gorceakov, a comunicat puterilor semnatare ale tratatului de pace de la Paris din 1856 că Rusia se consideră dezlegată de obligaţiile ce-i revin în privinţa limitării severe a forţelor navale ruse din Marea Neagră, ministrul de externe al Angliei, lordul Grainville, a transmis prin ambasadorul său la Petersburg, Sir A.Buchanan, o notă în care critica dur incorectitudinea procedeului guvernului rus. *„Ceea ce trebuie ştiut* – spunea el – *este în puterea cui rezidă dezlegarea uneia sau mai multor părţi de toate sau o parte a obligaţiilor contractate. Până în prezent s-a admis că acest drept îl au părţile semnatare ale actului original. Din nota prinţului Gorceakov rezultă că o putere oarecare, semnatară a unor angajamente date, poate să se dezlege de ele dacă, după opinia sa, s-ar fi adus fapte aflate în opoziţie cu tratatul şi clauzele lui. Este evident că efectul unei asemenea doctrine şi actele care s-ar baza pe ea nu este altul decât punerea la discreţia fiecărei puteri a autorităţii şi eficacităţii tratatelor. Rezultatul ar fi distrugerea totală a tratatelor*"[3].

Controversa provocată de Nota rusă din 19/31 octombrie 1870 ridică două probleme: 1) Neexecutarea unui tratat de una dintre Puterile contractante dezleagă celelalte părţi contractante de angajamentele lor? 2) Schimbarea survenită în starea de lucruri existentă în momentul încheierii tratatului autorizează fiecare stat contractant să denunţe tratatul după cum doreşte?

Observaţia pe care o fac specialiştii în materie este aceea că *„tratatul de pace trebuie să fie executat în toate dispoziţiile lui. El este indivizibil"*[4].

În altă ordine de idei nu se poate trece cu vederea o realitate cunoscută de toată lumea. Toate tratatele din istorie au fost declarate perpetue, dar toate au fost revizuite. Tratatele păcii westfalice, care au rezumat toată înţelepciunea secolului al XVII-lea, au durat 60 de ani. Tratatul de la Viena a durat până când belgienii şi-au proclamat independenţa. Nu există tratate eterne, pentru că lumea este într-o continuă mişcare. Tratatele de pace reflectă întotdeauna un anumit raport de forţe şi o anumită filosofie.Tratatele din 1815 s-au bazat pe înfrângerea Franţei şi pe ideea legitimităţii monarhice. Tratatele de pace din 1919 au avut la bază principiul naţionalităţilor şi înfrângerea Puterilor Centrale (Germania, Austro – Ungaria, Turcia, Bulgaria). În anii ce au urmat semnării tratatului de pace cu Germania, la Versailles, s-au produs încălcări succesive ale acestui tratat, care pot fi considerate revizuiri, dacă n-ar fi să amintim decât chestiunea reparaţiilor datorate de Germania, care au fost micşorate şi amânate până la totala lor dispariţie. Unul dintre pricipalii autori ai tratatelor de pace, Lloyd George, spunea, în 1926, că ele erau *„explozive"*.

Reversul medaliei, însă, arată că atingerea tratatelor de pace ar fi fost o imprudenţă. *„De ce suferă Europa*? – se întreba Olof Hoijer. *De instabilitate şi insecuritate. Teama de ziua de mâine este paralizantă. Teama de vecin împiedică stabilirea unei largi colaborări. Dacă se va arunca în această Europă ideea revizuirii tratatelor, se vor crea noi motive de insecuritate în loc să se acţioneze pentru încredere şi securitate. O rectificare de frontiere ar risca să ducă la împărţiri de teritoriu, să aducă grave prejudicii moralului popoarelor. Acesta ar fi un mare deserviciu adus păcii europene"*[5].

La rândul său, Mihai Antonescu, profesor de Drept internaţional la Facultatea de Drept din Bucureşti, sublinia că *„Articolul 19 nu poate să se aplice clauzelor teritoriale*

---

[3] *Ibidem*, p.336-337.
[4] *Ibidem*, p.338.
[5] *Ibidem* p.345.

https://biblioteca-digitala.ro

ale tratatelor de pace"[6]. El arăta că graniţele de la 1919 erau construite **nu** prin violenţă şi **nu** consacrau dobândiri prin anexiuni, ci consfinţeau „*libertatea naţiunilor prin dreptul la liberă determinare, principiu cu totul superior*"[7]. În această ordine de idei, s-a precizat că Societatea Naţiunilor nu putea avea dreptul de a modifica frontiere: un astfel de atribut al Societăţii ar fi dus la o perpetuă modificare de teritorii, la o luptă necurmată între naţionalităţi pentru reaşezarea hotarelor, ceea ce ar fi avut ca rezultat anularea pricipiului înscris în Pact, de garantare reciprocă a frontierelor[8]. „*Principiul respectării tratatelor* – arăta Mihai Antonescu – *este încorporat în fundamentul dreptului internaţional, el având o aplicaţiune constant confirmată din antichitate şi până azi*"[9].

Nicolae Titulescu, la rândul lui, a explicat cu claritate că articolul 19 nu consacră revizuirea tratatelor de pace: „*Nu de revizuirea tratatelor are nevoie omenirea, ci de revizuirea propriilor ei judecăţi. Şi când viaţa internaţională va începe să devină ceea ce trebuie să fie, când ea va asigura omului, oriunde s-ar găsi, drepturile sacre care derivă pur şi simplu din fiinţa lui de om, când noi generaţiuni, care nu cunosc nimic din urile şi prejudecăţile noastre, ne vor lua locul, fruntaria nu va mai avea importanţa exagerată ce o are azi*". El a emis şi renumita teză a **spiritualizării frontierelor**, mai actuală azi decât oricând, în următorii termeni: „*Aşadar, nu mutând frontiera, cu câţiva kilometri mai la Est sau la Vest se serveşte mai bine pacea. Ceea ce trebuie făcut pentru a asigura pacea este ca popoarele în plină sinceritate şi fără gânduri ascunse să lucreze împreună pentru a spiritualiza frontiera prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice în interesul comun*"[10].

Este important de făcut precizarea că prevederile teritoriale ale unui tratat de pace presupun o executare imediată, deoarece teritoriul constituie un element esenţial al statului asupra căruia se întinde suveranitatea sa. Aşadar, primul act în executarea unui tratat de pace este extinderea sau comprimarea suveranităţii în cadrul stabilit de tratatul de pace, adică un teritoriu fix. De aici derivă constatarea că prevederile teritoriale ale tratatelor nu pot deveni niciodată neaplicabile pentru că ele se execută imediat. Ca atare, dacă clauzele teritoriale ale tratatelor nu pot să devină inaplicabile, un astfel de tratat **nu** poate fi condiţionat de articolul 19, adică Adunarea **nu** poate invita părţile la examinarea lui pentru că nu este vorba de un tratat neaplicabil, ci de un tratat aplicat. Mai mult, articolul 10 din Pact precizează clar că nu se tolerează nici o atingere a frontierelor statelor membre.

Ceea ce se admite, conform principiilor dreptului internaţional, este posibilitatea unui stat de a ceda o parte din teritoriile sale în folosul altui stat, de bună voie şi fără nici o presiune externă.

În practica Societăţii Naţiunilor, la 1 noiembrie 1920 a apărut un caz de invocare a articolului 19 al Pactului, când Bolivia a recurs la acest articol pentru a cere revizuirea tratatului de pace cu Chile din 20 octombrie 1904, argumentând că acel tratat a fost impus prin forţă, unele prevederi nu s-au aplicat, iar această stare de lucruri ar

---

[6] Michel A. Antonesco, *Qu'est-ce que la révision des Traités internationaux?*, în „Revista de drept public" nr. 3, iulie – septembrie 1937, p.28.

[7] *Ibidem*.

[8] Mihai Antonescu, *Organizarea Păcii şi Societatea Naţiunilor*, vol. II, Partea I , Tipografia „Munca Grafică", Bucureşti, 1932, p.198.

[9] *Ibidem*, p. 202.

[10] Nicolae Titulescu, *Progresul ideii de Pace* (conferinţă ţinută la Cambridge), în „Pandectele Române" / 1931, t IV, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

constitui o permanentă ameninţare de război. La aceeaşi dată, Peru a invocat şi el articolul 19 pentru a cere revizuirea tratatului din 20 octombrie 1883 între Chile şi Peru. Motivul era impunerea acestui tratat cu forţa şi neexecutarea lui de către Chile. La aceste cereri, Chile a protestat, negând faptele incriminate. Conflictul, trecut pe ordinea de zi a Adunării la 7 septembrie 1921, nu a mai avut urmare, cele două state şi-au retras cererile şi au recurs la arbitrajul preşedintelui SUA. Totuşi, Comitetul însărcinat de Adunare să studieze cazul de mai sus a făcut următoarele aprecieri care apar de o importanţă deosebită tocmai pentru că se referă la utilizarea articolului 19:

– Cererea Boliviei este inadmisibilă. Adunarea nu poate modifica ea însăşi nici un tratat, aceasta fiind de competenţa statului în cauză.

– Pactul atribuie Adunării, prin articolul 19, doar libertatea de a invita pe membrii Societăţii să procedeze la un nou examen al tratatelor care au devenit inaplicabile sau a acelor situaţii internaţionale ce ar pune în primejdie pacea lui.

– O asemenea invitaţie poate fi făcută numai dacă tratatele au devenit inaplicabile sau dacă s-au creat situaţii internaţionale ce ar primejdui pacea lumii.

Aşadar, invocarea articolului 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor pentru revizuirea clauzelor teritoriale ale tratatului de pace era nefondată şi contrară Pactului însuşi.

Cu toate acestea, în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale, statele nemulţumite de reglementările teritoriale noi, apărute în 1918 pe baza principiului autodeterminării naţionale şi aplicării principiului naţionalităţilor, reglementări confirmate şi precizate prin tratatele de pace, au făcut apel la acest articol pentru a-şi „fundamenta" pretenţiile şi revendicările teritoriale pe seama altor state.

Grupul statelor revizioniste europene era alcătuit din Germania, Ungaria, Italia, Bulgaria, Rusia Sovietică, toate aceste state dorind revizuirea sau chiar anularea tratatelor de pace, înainte de toate din motive teritoriale, la care se adăugau alte multe frustrări.

Revendicările teritoriale ale Germaniei se refereau la următoarle zone:

– teritoriul Memel, care aparţinea Lituaniei;
– Oraşul liber Dantzig (Gdansk) de la Polonia;
– Silezia superioară, de la Polonia;
– Teschen, ce aparţinea Cehoslovaciei;
– Zonele din Boemia, locuite de germani, aparţinând Cehoslovaciei;
– Burgenland, aparţinând Ungariei;
– Teritoriul Maribor, aparţinând Italiei;
– Alsacia şi Lorena, aflate în posesia Franţei;
– Regiunile Eupen-Malmedy ale Belgiei;
– Schlesvig, aparţinând Danemarcei

Se adăugau, la toate acestea, coloniile pierdute ca urmare a înfrângerii în război.

În ceea ce priveşte Rusia Sovietică, pretenţiile ei teritoriale *în Europa* erau clare:

– Statele Baltice;
– Finlanda;
– Bielorusia, de la Polonia;
– Ucraina subcarpatică, de la Cehoslovacia;
– Bucovina şi Basarabia, de la România.

Este de reţinut că, spre deosebire de celelalte state revizioniste, URSS şi-a îndeplinit „planul" aproape integral, beneficiind de larga „înţelegere" a aliaţilor săi din al doilea război mondial.

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă la capătul a două decenii de la încheierea primului război mondial şi semnarea tratatelor de pace, revizuirea şi desfiinţarea acestora au fost posibile ca urmare a diplomaţiei secrete şi a revenirii la *politica de compensaţii* teritoriale pe seama terţilor, un rol fundamental în acest sens l-a avut şi **conciliatorismul – politica de concesii faţă de statele revizioniste practicată de marile puteri democratice, concesii ce au mers până la pactizarea cu agresorul în anii din ajunul celui de-al doilea război mondial.** În fruntea acestei politici a stat Marea Britanie, care, în condiţiile înfrângerii Germaniei şi ieşirii din joc a Rusiei în primii ani postbelici, a constatat că Franţa a rămas singura mare putere pe continent, dornică şi cu posibilităţi reale de a-şi realiza hegemonia politică şi economică.

Tratatul de pace de la Versailles adusese mari frustrări Germaniei: spre Sud, fusese barată calea anexării Austriei, în Vest o vastă regiune industrială fusese demilitarizată şi pusă sub control străin, armata şi flota sa fuseseră desfiinţate, iar refacerea lor devenea problematică **dacă** s-ar fi respectat condiţiile păcii; coloniile germane au devenit zone sub mandat şi sub autoritatea Marii Britanii, Franţei, Japoniei, Africii de Sud, Noii Zeelande şi Australiei; despăgubirile de război uriaşe atârnau, de asemenea, greu în sarcina acestui stat asupra căruia se aruncase cea mai mare răspundere în ceea ce priveşte izbucnirea războiului. În aceste condiţii, pentru a ieşi din impas, cercurile politice, fianaciare şi diplomaţia germană s-au reorientat foarte rapid, trecând la folosirea pe scară largă a uriaşului potenţial economic al Rusiei bolşevice şi a deschiderii noii puteri de la Petrograd către colaborare cu Germania. Diplomaţia secretă, la care s-a recurs imediat după război, a dat raporturilor germano-sovietice o formă ordonată prin tratatele şi acordurile încheiate în 1920, 1921, 1922, reînnoite apoi în 1926 şi 1933, aşa cum am avut prilejul să arătăm mai sus.

Pe de altă parte, cercurile financiare britanice şi alte cercuri europene, dar şi de peste Ocean au înţeles că investiţiile de capital în Germania puteau fi foarte profitabile şi au purces pe această cale la câţiva ani după încheierea păcii de la Versailles. Cel mai important moment s-a consumat în *1924*, când *Conferinţa economică de la Londra* a marcat un punct de cea mai mare importanţă în politica de refacere economică a Germaniei prin atragerea capitalurilor străine şi reeşalonarea datoriilor germane. Totodată, s-a obţinut, pe plan politic, o înfrângere a Franţei, care a cedat în faţa politicii de concesii faţă de Germania, aliniindu-se, până la urmă, acesteia.

Pe alt plan, **revizionismul Ungariei** se afirma în Europa chiar în momentul în care autodeterminarea naţiunilor ţinute cu forţa în fostul imperiu austro-ungar se finaliza în constituirea sau desăvârşirea statelor unitare independente în centrul Europei.

Forma violentă de manifestare a acestui revizionism s-a concretizat în războiul din 1919 declanşat de regimul comunist al lui Bela Kun, cu ajutor sovietic, împotriva României şi Cehoslovaciei, pentru recuperarea teritoriilor revenite statelor succesorale. Pierdut de Ungaria, acest război a continuat pe plan diplomatic. Regimul dictatorial al **amiralului Horthy** a pus în faţa potenţialelor state interesate – Franţa şi Marea Britanie – planul „Confederaţiei danubiene", menit să readucă Transilvania şi alte teritorii pierdute sub comanda Budapestei.

Intervenţia viguroasă a Micii Înţelegeri a determinat Franţa să facă pasul înapoi şi proiectul ungar să eşueze. Aceeaşi soartă a avut-o şi încercarea guvernului de la Budapesta de a se erija în „apărător" al Europei în faţa „pericolului bolşevic".

Revizionismul ungar a fost extrem de tenace şi abil, folosind orice conjunctură internaţională şi orice factor ce ar fi putut fi favorabil tezei *Ungariei milenare*. Mari sume de bani au fost investite în propaganda desfăşurată de Ungaria pe toate

https://biblioteca-digitala.ro

continentele. În Anglia, cunoscutul filomaghiar, lordul **Rothermere**, stipendiat de Budapesta, care nutrea chiar visuri dinastice ungureşti, a alcătuit un proiect cunoscut sub numele de „Frontierele Rothermere", care consta în următoarele:

– anexarea unui teritoriu cehoslovac de 14.019 km^2 cu 1.090.526 locuitori;
– anexarea unui teritoriu românesc de 10.123 km^2 cu 879.000 locuitori;
– anexarea unui teritoriu iugoslav de 8.404 km^2 cu 609.852 locuitori.

Liga ungară pentru revizuirea tratatelor „stabilise" că Ungaria ar fi trebuit să reanexeze 95.000 km^2 cu o populaţie de 5.831.000 locuitori

La rândul ei, **Bulgaria revendica** revizuirea teritorială a tratatului de la Neuilly-sur-Seine după cum urmează:

– anexarea Dobrogei de la România;
– anexarea regiunii Strumiţa de la Iugoslavia;
– anexarea regiunii Tzaribord – Bossilegrad de la Iugoslavia;
– anexarea unei părţi a Serbiei cu oraşul Niş până la Dunăre, de la Iugoslavia;
– anexarea Traciei occidentale cu oraşele Salonic şi Cavalla, de la Grecia;
– anexarea Traciei occidentale cu oraşul Adrianopol, de la Turcia.

Observând aceste revendicări, rezultă că toate clauzele teritoriale ale tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly-sur-Seine ar fi trebuit să fie modificate; o dată cu aceasta s-ar fi anulat, evident, toate tratatele amintite.

După cum s-a arătat în alte capitole, revizuiri ale tratatelor de pace în clauzele lor economice, militare, financiare, sau tentative de revizuiri, s-au produs încă de la începutul anilor '20.

Tratatele secrete germano-sovietice au avut ca efect eludarea de către Germania a tratatului de la Versailles în clauzele sale militare şi economice – pe teritoriul sovietic s-au construit fabrici şi uzine de armament (interzise în Germania), s-au organizat instituţii pentru instruirea viitorilor ofiţeri şi specialişti în tehnica militară etc. În acelaşi timp, Rusia sovietică a profitat de specialiştii germani pentru instruirea propriei sale armate. Tratatele în virtutea cărora au avut loc aceste aranjamente au fost blamate de Societatea Naţiunilor, dar Germania n-a fost supusă la nici un fel de sancţiuni prevăzute în Pact sau în alte tratate.

În aceste condiţii, tendinţele conciliatoriste din politica marilor puteri s-au accentuat şi au prins a se concretiza.

Premisele Pactului rhenan şi revizionismul german

Conferinţa economică de la Londra demonstrase că revizuirea tratatului de pace de la Versailles era un proces deja început. Germania căpătase încredere în perspectivele ce se anunţau în această direcţie. Statele mici creditoare ale Germaniei pierduseră speranţa în redresarea situaţiei lor financiare de pe urma recuperării despăgubirilor germane, care, şi aşa, erau modice în raport cu enormele pagube produse de ocupaţia militară din anii 1914-1918. Ion I.C.Brătianu, lucid, spunea în mai 1925: *„Situaţia internaţională n-a încetat a se înrăutăţi de la Conferinţa de la Genova. Toate tratatele din 1919-1920 sunt legate intim între ele şi orice atingere adusă unuia dintre ele are repercusiuni asupra soliditătii celorlalte*". El se considera îndreptăţit să aprecieze că *„principalul efort al Reich-ului german după Conferinţa de la Genova are ca obiectiv modificarea frontierei orientale*"[11].

[11] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe 1918-1929, Tchécoslavaquie, vol. 69, raport 111, Bucureşti, 21 mai 1925, semnat Billy.

https://biblioteca-digitala.ro

Având frontieră comună cu Germania şi în lumina experienţei istorice, Franţa, deşi victorioasă în război şi despăgubită teritorial, considera că militarismul şi revanşismul german constituiau un pericol potenţial pentru ea, mai ales dacă instrumentele păcii nu vor fi bine concepute şi construite.

Memorandumul de la Fontainebleau din **25 martie 1919** releva tocmai această puternică preocupare a conducerii militare şi politice a Franţei. Documentul demonstra necesitatea ca securitatea Franţei să fie asigurată: *„Marea Britanie şi Statele Unite trebuie să dea Franţei o garanţie contra posibilităţii unei noi agresiuni germane. Este normal ca celelalte puteri democratice occidentale să-i dea asigurarea că vor fi lângă ea în momentul oportun pentru a o proteja contra invaziei, în cazul că Germania ar ameninţa-o din nou"*[12].

Ideia transpare şi în **Raportul de ratificare** a Tratatului de la Versailles prezentat Camerei Deputaţilor a Republicii Franceze la **5 august 1919** de către Louis Barthou. Citim în acest document: *„Se poate afirma că soarta impusă Germaniei înmormânteaz-ă definitiv soarta Mittel-Europei de care se leagă revanşa, chiar dacă ea se ştie învinsă? Pentru a împiedica realizarea sau numai încercarea* [de realizare a acestui plan, n.n.] *să supraveghem îndeaproape executarea tuturor clauzelor tratatului şi să impunem ca interesele particulare, privite adesea cu o supărătoare bunăvoinţă, să se supună interesului general"*[13].

Este de precizat că în **Memoriul guvernului francez privind fixarea frontierei occidentale a Germaniei pe Rin şi ocuparea** [de armatele] **interaliate a podurilor de peste fluviu,** din **25 februarie 1919** – perioadă în care avea loc negocierea tratatului de pace cu Germania – se considera foarte nesigură frontiera Rinului, ceea ce se socotea a fi o ameninţare şi pentru statele Europei Centrale – Cehoslovacia, Polonia, România[14].

Documentele Marelui Stat Major francez – Biroul 2, extrem de precise cu privire la încălcarea deliberată de către „aşa-zisa democraţie germană" a clauzelor militare ale tratatului de pace de-abia semnat, puneau în evidenţă cu date şi fapte, cu statistici, potenţialul militar german, precum şi *„cultivarea deschisă a spiritului de revanşă şi întoarcerea la vechea stare de lucruri"*[15].

De altminteri, anexarea Austriei devenise o preocupare prioritară a politicii externe germane chiar din perioada pregătitoare a Conferinţei de pace, ceea ce a şi determinat includerea în art. 80 al tratatului de pace de la Versailles a următoarei precizări: *„Germania recunoaşte şi respectă independenţa Austriei, care va rămâne inalienabilă"*[16]. Această prevedere n-a reprezentat însă un obstacol. Chiar în 1920, preşedintele nou ales al Austriei a luat măsuri concrete pentru *„integrarea" „celor două republici germane"*[17].

---

[12] *E.M.A.T.- Vincennes*, Fond 7N- 3143 (nepaginat), Etat Major de l'Armée, 2-ème Bureau; *Arh. MAE- Paris*, Fonds A: Paix 1914-1920, vol. 211, p.156-163.

[13] Chambre des Députés, onzième Législature, Séssion 1919, *Rapport général fait en nom de la Commission chargée d'examiner le projet de loi portant approbation du Traité de paix conclu à Versailles le 28 juin 1919* par M.Louis Barthou, député, Paris, Imprimerie de la Chambre des Députés, 1919, p. 59.

[14] *Ibidem*, p. 73.

[15] *E.M.A.T. – Vincennes*, 7 N – 2674 (nepaginat), 2-ème Bureau, *Note au sujet de la situation de l'armée allemande à la date du 13 Août 1919*. Secret.

[16] Apud Pierre Renouvin, *Le Traité de Versailles*, Paris, Flammarion, 1969, p. 64.

[17] *Arh. MAE – Paris*, Série: Europe, Autriche, vol.12, p.1.

https://biblioteca-digitala.ro

Modificarea frontierei orientale, ca principal obiectiv al Germaniei după 1922, despre care vorbea Brătianu, se putea realiza în condiţiile în care :

– Franţa, care nu primise *„garanţiile"* anglo-americane în 1919 pentru frontiera ei cu Germania, ar fi beneficiat de suficiente asigurări că această frontieră nu va fi atacată de Germania.

– Marea Britanie – care dăduse destule dovezi Reichului de bunăvoinţa sa, precum şi de dezinteresul faţă de problemele Europei Centrale – ar fi rămas în *„splendida sa izolare"* insulară şi nu s-ar fi implicat în problemele europene.

– Rusia Sovietică ar fi continuat colaborarea economică, politică şi militară cu Berlinul, toate acestea în condiţiile în care chestiunea reparaţiilor fusese lichidată, iar capitalurile americane şi britanice se implicau tot mai serios în refacerea economiei germane. Societatea Naţiunilor, Conferinţa Dezarmării nu-şi dovediseră până în acel moment capacitatea de a lua măsuri coerente şi valabile împotriva repetatelor încălcări ale tratatelor de pace.

Urmărindu-şi cu tenacitate scopul, încă în decembrie 1922, când se conturase planul franco-belgian de ocupare a Ruhrului, cancelarul Wilhelm Cuno a propus Franţei *Pactul rhenan,* prin care SUA ar fi garantat statutul de demilitarizare al Rhenaniei. În timpul Conferinţei de la Londra, la 7 august 1924, Herriot a propus, în cadrul negocierilor secrete cu Stresemann şi Marx, pe lângă negocierea unui tratat comercial franco-german, *„încheierea, între Franţa şi Germania a unui pact de securitate, reluându-se vechile propuneri făcute în 1922 de guvernul condus de Wilhelm Cuno"*[18].

După conferinţa de la Londra, poziţia de dialog a Germaniei cu Franţa era net defavorabilă acesteia din urmă. Deciziile Conferinţei de la Londra se luaseră în condiţiile unui şir neîntrerupt de eşecuri şi concesii franceze, politica externă a acestei ţări aliniindu-se celei engleze. Cei cinci ani de *politică renană* a Franţei s-au încheiat printr-un eşec. Paralel cu retragerea aparatului de ocupaţie şi de presiune francez, planul Dawes era pus în aplicare: Comisia de Reparaţii constata că toate condiţiile puse de planul experţilor erau îndeplinite, iar Parket Gilbert, subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe al SUA, a fost numit Agent general al Reparaţiilor – post cheie pentru aplicarea planului Dawes.

Orientarea politicii anglo-americane în direcţia sprijinirii Germaniei în defavoarea Franţei, pusă în practică la Conferinţa de la Londra, apare fundamentată teoretic într-un document de o covârşitoare importanţă elaborat la Foreign Office după Conferinţa amintită. El se intitula *British Policy considered in Relation to the European Situation*[19].

Interesul deosebit prezentat de acest document constă în faptul că el limpezeşte *strategia politicii externe britanice* în raport cu două categorii de probleme:

1) interesele Imperiului britanic propriu zise;

2) pacea şi securitatea europeană în raport cu aceste interese.

Astfel, în prima categorie se defineau: *„1. Apărarea dominioanelor şi a coloniilor. 2. Apărarea comunicaţiilor pe mare între Marea Britanie şi fiecare dominion şi colonie. 3. Apărarea Marii Britanii propriu zise ca inimă a întregului său imperiu"*. În ceea ce priveşte raportul între aceste interese speciale şi problemele generale europene,

[18] J.Bariety, *op.cit.*, p. 623-625.

[19] *Arh. MAE – Paris*, Papiers d'agents, Papiers Herriot, vol. 19. Documentul a fost publicat de Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a Renaniei 1919-1940*, Humanitas, Bucureşti, 1991, p.181-183.

https://biblioteca-digitala.ro

apare iarăşi o departajare clară: *„Pentru apărarea Imperiului şi a Marii Britanii, este necesar ca teritoriile Belgiei şi Franţei să nu fie ocupate deoarece de aici s-ar produce o invazie aeriană în Marea Britanie"*; decurge de aici concluzia după care *„apărarea Marii Britanii face necesară garantarea stat-quo-ului teritorial al Franţei şi Belgiei"*, iar *„Germania trebuie să ştie că invadarea teritoriilor acestor ţări atrage ostilitatea Marii Britanii"*. Aceasta nu însemna căutuşi de puţin că Imperiul britanic înţelegea să se şi implice *de facto* în apărarea militară a acestor două ţări împotriva Germaniei. Era vorba de cu totul altceva, şi anume ca Germania să nu fie provocată în vreun fel de politica Franţei. Iată această idee: *„Franţa trebuie să pună capăt politicii sale de provocare a Germaniei, precum şi a încercuirii acesteia de Mica Înţelegere dacă vrea să aibă garanţia britanică"*, pentru că, citim mai departe, în documentul menţionat *„această politică a Micii Antante are drept scop încercuirea Germaniei, dar determină şi disperarea ţărilor vecine. Poziţia Poloniei, României, Cehoslovaciei şi Franţei faţă de Germania constituie nu un element de securitate, ci de îngrijorare şi instabilitate"*. Care erau ţările „vecine"? Ungaria – Germania – Bulgaria – URSS, a căror politică reprezenta de fapt elementul destabilizator în Europa postbelică, prin revendicările lor teritoriale la adresa celorlalte state şi cererile de revizuire a tratatelor de pace de-abia încheiate.

Teza britanică ce stătea la baza întregii acestei pledoarii era aceea că tratatul de pace de la Versailles (*„un dictat"*) *„a declanşat spiritul de revanşă"*al germanilor, iar cel de la Trianon a adus Ungaria *„între frontiere imposibile"*. Cu alte cuvinte – revizuirea tratatelor de pace. Cât priveşte ţările mici din Europa Centrală şi de Est, documentul elaborat de *Foreign Office* „oferea" două „soluţii":

1) *„Ele* [aceste ţări] *trebuie să înveţe să se descurce singure cu vecinii lor, noi neavând nici un interes special în aceste părţi"*.

2) În momentul când Germania *„va deveni iarăşi puternică, se va pune şi problema Anschluss-ului, a coridorului polonez (Dantzig) şi a Sileziei"*, precum şi a *„recompensării Ungariei"*.

După cum se vede, acest **document programatic al Ministerului de externe britanic, elaborat în 1924, a trasat liniile directoare ale evoluţiei situaţiei în Europa**, dezvoltând obiective care se vor îndeplini rând pe rând:

– refacerea economică a Germaniei şi afirmarea ei în Europa;
– revizuirea tratatului de pace de la Versailles;
– căderea puterii politice, economice şi a influenţei politice a Franţei în Europa;
– realizarea Anschlussului;
– izolarea statelor Micii Înţelegeri şi modificarea frontierelor lor în favoarea Germaniei, Ungariei, URSS şi Bulgariei.

Ceea ce n-a prevăzut atunci, în 1924, *Foreign Ofice* a fost faptul că Germania se va întoarce chiar împotriva susţinătorilor săi, iar **greşeala fatală a marilor puteri democratice a constat în faptul că au conceput securitatea proprie fără tangenţe cu securitatea generală, cu securitatea celorlalte popoare.**

În conexiune cu documentele programatice britanice privind politica externă, Memorandumul german din 24 septembrie 1924 apare ca un document care jalona programul de politică externă al Reichului. Germania cerea intrarea sa în Societatea Naţiunilor, dar impunea condiţii – loc permanent în Consiliu şi în Secretariat, egalitate cu celelalte state în materie de înarmări, recunoaşterea de către Societate a obligaţiilor internaţionale luate de ea anterior intrării, adică tocmai acelea care încălcau Pactul şi Tratatul de pace de la Versailles: acordurile şi convenţiile cu Rusia sovietică. Cererile

https://biblioteca-digitala.ro

germane atingeau însă şi o problemă „tabu": recuperarea coloniilor pierdute, aceasta în spiritul „echităţii şi democraţiei"[20].

Scrisorile schimbate între Herriot şi MacDonald cu privire la Memorandumul german denotă linia concesiv-ascendentă a Franţei şi alinierea ei la punctul de vedere britanic: propunerile germane, mai puţin cele referitoare la colonii, au fost acceptate. Acest proces a mers paralel cu întărirea poziţiilor germane ca urmare a stabilirii, în urma întrunirii de la Londra a bancherilor, a împrumutului ce urma să-i fie acordat Germaniei în cadrul *Planului Dawes*, şi anume, 200 milioane dolari, din care jumătate erau avansaţi de SUA, 50 milioane de Marea Britanie, iar restul de Franţa, Belgia, Elveţia, Olanda, Suedia, Italia (1 dolar SUA = 4 mărci aur).

Diplomaţia anglo-germană (lordul Edgar d'Abernon, ambasadorul britanic la Berlin, şi ministrul german de externe Stresemann) a elaborat, în perioada decembrie 1924 – ianuarie 1925, *Memorandumul privind „securitatea pe Rin"*, mai precis, pericolul reprezentat de politica militară franco-belgiană pentru siguranţa frontierei de Vest a Germaniei pe Rin. Plecând, deci, de la această idee, Germania cerea ca puterile interesate în zonă să se angajeze solemn în faţa guvernului SUA să nu facă război pe o perioadă determinată; statele menţionate s-ar fi angajat, totodată, să respecte frontierele în această regiune şi numai în această regiune[21].

Cât priveşte Estul, în conferinţa de presă din 7 martie 1925, Stresemann a făcut precizările necesare, astfel ca totul să fie limpede: *„Rămâne problema frontierei orientale; niciodată nu ne vom putea angaja să recunoaştem actualele noastre frontiere la Est* – spunea ministrul de externe german; *suntem obligaţi să ne rezervăm posibilitatea revizuirii prin aranjamente, invocând art. 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor care prevede modificarea eventuală a tratatelor devenite inaplicabile. Prin faptul că Memornadumul nostru menţionează doar regiunea rhenană chestiunea este clară"*[22].

Peste două zile, o convorbire secretă între Stresemann, Carl von Schubert, secretar de stat, cancelarul Hans Luther şi lordul d'Abermon a precizat identitatea de vederi germano-britanică în problema modificării frontierei germane de Est prin invocarea art.19 al *Covenantului*[23]. „Unda verde" dată acestei abordări prin înţelegerea germano-britanică a fost copios folosită de presă. „Hamburger Fremdenblatt" din 10 aprilie 1925 scria: *„Acceptarea de noi a statu-quo-ului la Vest implică, evident, refuzul Germaniei de a accepta frontierele de la Est"*.

Memorandumul german şi precizările ulterioare oficiale şi oficioase privind iminenţa revizuirilor de frontieră la Est au complicat, evident, situaţia internaţională.

Schimbările produse în Anglia prin înlocuirea la cârma statului a lui MacDonald cu **Austen Chamberlain** n-au însemnat câtuşi de puţin modificări în orientarea politicii externe britanice. După convorbirea particulară cu noul premier britanic, la 16 martie, Herriot a întocmit un Memorandum asupra problematicii Pactului rhenan în viziunea germano-britanică. El pleca de la constatarea – pe care o întărise convorbirea cu Chamberlain – că *„este imposibil să ajungem la un tratat general de asistenţă mutuală înglobând şi frontiera orientală a Germaniei"*. Herriot s-a împăcat cu ideea *„unui tratat de garanţie mutuală numai pentru Europa occidentală"*. El considera că

[20] *Arh. MAE – Paris*, Papiers d'agents, Papiers Herriot, vol.19.
[21] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, vol.113.
[22] *Ibidem*, Conferinţa de presă a lui Gustav Stresemann din 7 martie 1925.
[23] *Ibidem*, Notă asupra Conferinţei secrete germano-britanice din 9 şi 10 martie 1925.

https://biblioteca-digitala.ro

un astfel de tratat „*va fi o garanție foarte puternică pentru pace în toată Europa Centrală*" și în acest context „*Cehoslovacia și Polonia trebuie să fie convinse de acest lucru*"[24].

Partea a doua a documentului cuprindea observațiile personale ale premierului francez asupra efectelor negative ce decurgeau pentru statele de la frontierele de Est ale Germaniei din planul german; aceste observații, făcute dincolo de orice servitute impusă de poziția sa oficială, dovedesc o lucidă înțelegere a lucrurilor. Iată ce spunea Herriot: „*Încheierea unui așa-zis pact de securitate va fi în realitate începutul unei perioade de insecuritate și de incertitudine generală, de eșec total*". El era conștient că „*nu există posibilitatea începerii unei dezbateri a chestiunilor de frontieră, pentru că dacă ar fi, s-ar pune problema Prusiei orientale, mâine se vor pune toate celelalte chestiuni: Viena, tratatul de la Trianon, România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Bulgaria și toate celelalte state din Balcani*"[25].

Așadar, judecăți lucide, corecte, realiste care aveau să fie confirmate de istorie. Și totuși, diplomația franceză a folosit un limbaj foarte diferit în raport cu statele aflate la frontiera de Est a Germaniei, Cehoslovacia și Polonia. Astfel, în instrucțiunile confidențiale date miniștrilor francezi la Praga și Varșovia, Herriot dezvolta ideea că propunerile germane din proiectul Pactului rhenan corespund întru totul prevederilor tratatului de la Versailles cu privire la menținerea fortificațiilor pe frontiera de Est a Franței din motive, evident, de insecuritate; de aici, desigur, eventualitatea modificării ei. Herriot atrăgea atenția diplomaților săi asupra circumspecției de care trebuie să dea dovadă în convorbirile lor: „*Să nu folosiți nimic din instrucțiunile relative la frontiera occidentală a Germaniei*". Oricum, trebuia date asigurări de prietenie, loialitate etc.

Este de remarcat că limbajul diplomatic francez a reușit să liniștească pentru moment temerile statelor de la Estul Germaniei. Încrederea în bunele intenții ale Franței și în determinarea ei de a rămâne garantă a securității în Est era încă puternică. Mai mult încă, după părerea lui Titulescu, „*n-ar fi deloc imposibil ca britanicii, sensibili totdeauna la fapte, să lepede ei singuri, ca periculoase și inutile, părerile lor de azi*"[26].

Cu puțin timp înainte de semnarea acordurilor de la Locarno, **Stresemann definea astfel obiectivele politicii externe a Germaniei:**

„1) *Combaterea politicii agresive a Franței și punerea teritoriului german la adăpost de invaziile franceze;*

2) Germania, metropola germanismului, trebuie să devină tutore al tuturor grupurilor germane din Europa;

3) Germania trebuie să tindă la revizuirea frontierei sale orientale a cărei imposibilitate e recunoscută de toată lumea;

4) Trebuie să-și ceară dreptul la colonii;

5) Trebuie să lupte în primele rânduri pentru ca să fie recunoscut dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, drept care, în ceea ce privește chestiunea alipirii Austriei la Germania, a fost violat cu un cinism fără pereche și a devenit iluzoriu"[27].

---

[24] *Arh. MAE – Paris*, Fonds Papiers d'agents, Papiers Herriot, vol.19, p. 35-37. Documentul are titlul *Memorandum*, este nedatat și poartă multe corecturi și însemnări marginale făcute de Herriot.

[25] *Ibidem*, p. 77-77v. Scrisoare confidențială nr.77, Paris, 17 mart. 1925 a lui Ed. Herriot, președinte al Consiliului de miniștri și ministru de externe, către miniștrii Franței la Varșovia și Praga.

[26] *NTDD*, doc. 91, p. 168-169.

[27] *Les papiers de Stresemann* (publiés par Henry Bernhard), Paris, Plon, 1932, tome II, p.110.

https://biblioteca-digitala.ro

Poziția de forță a Germaniei, care, în negocierile pentru acordurile de la Locarno, a fost *le maître du jeu*, s-a bazat atunci, în 1925, pe câteva elemente esențiale ce țineau atât de defectuoasa organizare a păcii și securității generale și de jocurile de interese ale marilor puteri, cât și de mentalități. Astfel, constrângerile economice și politice foarte mari din Tratatul de la Versailles combinate cu despăgubirile de război datorate de Germania n-au fost însoțite de un sistem de măsuri care să facă posibilă plata integrală a acestor datorii, preîntâmpinându-se atât stimularea revanșismului și militarismului, cât și căderea economiei germane. În același timp, Societatea Națiunilor și pactul său, având multe carențe mai ales în chestiunea asigurării respectării tratatelor, s-au dovedit din capul locului ineficiente, acceptându-se ca „*fapte împlinite*" violările succesive ale tratatelor de pace (ca, de exemplu, convențiile germano-sovietice, refacerea Wehrmachtului, ștergerea datoriilor de reparații germane etc.). În fine, tendințele Franței de a anihila Germania, de a avea o influență determinantă pe continent au alimentat din plin tendința de respingere din partea Angliei, care a căutat mijloace de contracarare. Cel mai eficient între aceste mijloace era, desigur, Germania, ce trebuia opusă, ca mare putere, Franței. În acest complicat sistem de relații, statele mici din Centrul și Răsăritul Europei au devenit, treptat, obiecte în jocul acestor interese, fie de o parte, fie de cealaltă.

Acordurile de la Locarno, interesele statelor din Europa centrală; percepții românești

Documentele parafate la Locarno la 16 octombrie 1925 și semnate la Londra, la 1 decembrie același an, cuprindeau:

1. Un Protocol final enumerând documentele următoare, precum și diverse declarații.

2. Cinci anexe, și anume:

A. Tratatul dintre Germania, Belgia, Marea Britanie, Franța, Italia, care garanta:

a) *statu-quo*-ul teritorial rezultând din frontierele dintre Germania, pe de o parte, Belgia și Franța, pe de altă parte;

b) observarea articolelor 42 și 43 din tratatul de la Versailles privind zona demilitarizată.

B. Convenția de arbitraj între Germania și Belgia.

C. Convenția de arbitraj între Germania și Franța.

D. Tratatul de arbitraj între Germania și Polonia.

E. Tratatul de arbitraj între Germania și Cehoslovacia.

3. Un proiect de scrisoare către delegația germană precizând interpretarea dată de guvernele francez, belgian, britanic, italian, cehoslovac și polonez, art.16 al *Covenantului*.

4. Două tratate de asistență mutuală în caz de agresiune, între Franța și Polonia și între Franța și Cehoslovacia.

Satisfacția Germaniei a fost deplină. Stresemann nota: „*La Locarno am putut să ne dăm seama de schimbarea situației pe care o implică intrarea noastră în scenă. Acolo noi am jucat rolul principal, iar ceilalți au redevenit foarte mici*"[28].

Fusese înlăturat, prin acele acorduri, obstacolul pricipal în calea revendicărilor germane, și anume „*neliniștea externă a Franței care se temea ca o Germanie de 60*

[28] *Les papiers de Stresemann*, tome II, p.116.

https://biblioteca-digitala.ro

milioane de locuitori să nu devină o Germanie de 70 milioane de locuitori". Dar, credea Stresemann, *„din momentul în care frontiera franceză nu mai este ameninţată, argumentul unei Germanii prea puternice îşi pierde valoarea"*[29].

Dezbaterile din luna noiembrie 1925 din Reichstag, prilejuite de ratificarea acordurilor de la Locarno, relevă calculele foarte amănunţite de perspectivă îndelungată şi imediată care au stat la baza acţiunii politico-diplomatice a Germaniei pentru obţinerea acestor acorduri. De piesa de rezistenţă a acordurilor locarniene, *Pactul rhenan*, se legau planurile concrete de revizuire a frontierei germane atât la Vest, cât şi la Est. Temerilor unor deputaţi în sensul că *Pactul rhenan* anulează posibilitatea revizuirii frontierei la Vest, Stresemann le-a dat un răspuns clar: *„reluarea Alsaciei şi Lorenei"*, *„revizuirea frontierei cu Belgia"*[30]; acestea erau chestiuni asupra cărora consensul germano-britanic exista deja, aşteptându-se momentul prielnic. Ideea aceasta a fost subliniată şi comentată în acelaşi sens de mulţi deputaţi socialişti, ca şi de alte culori politice. Deputatul Breitscheid, de exemplu, arăta în intervenţia sa din 27 noiembrie 1925 că Germania *„n-a renunţat niciodată la Alsacia şi Lorena"*, iar *„spiritul de la Locarno ne va ajuta să eliberăm teritoriile noastre de la Vest ocupate de trupe străine"*[31].

În legătură directă cu Pactul de garanţie rhenan – prin care Belgia, Franţa, Germania se angajau, sub garanţia Angliei şi Italiei, să nu se atace pe frontierele lor comune – problema sancţiunilor s-a dovedit a fi fost golită de conţinutul şi sensul ce i-l dăduseră Tratatul de la Versailles şi Pactul Societăţii Naţiunilor, datorită noilor reglementări de natură arbitrală. Despre acest aspect al problemei aplicării sancţiunilor cancelarul Luther spunea: *„Practic, acordurile de la Locarno au restrâns într-atât posibilitatea de a adopta sancţiuni, încât eventuala lor aplicare devine neverosimilă. Or, la Locarno s-au menţinut dispoziţiile de la Londra, care au fost chiar întărite prin următoarea modificare: s-a decis că, dacă aliaţii vor să întreprindă o acţiune contra noastră, un tribunal arbitral, în faţa căruia ar trebui să facem apel, ar examina dacă sancţiunile propuse sunt întemeiate în drept. Prin urmare, dreptul de a aplica sancţiuni este foarte restrâns şi, în acest domeniu restrâns, el este subordonat deciziei unui tribunal arbitral"*[32].

La Paris şi la Londra, acordurile de la Locarno, care aveau să capete investitura Parlamentului prin ratificare, au fost prezentate în raport cu interesele fiecăreia dintre puteri. Astfel, în concluzia Raportului Comisiei pentru afaceri externe a Camerei franceze privitor la acordurile de la Locarno, prezentat la 23 februarie 1926, se considera că aceste documente au însemnat *„o realizare parţială a Protocolului de la Geneva"*, o *„etapă"*, un *„început"*. *„De dezvoltarea şi precizarea acordurilor de la Locarno* – se spunea în raport –, *de generalizarea lor la toate posibilităţile de conflict, de aderarea la această politică de pace în cadrul Societăţii Naţiunilor a marilor puteri care stau încă de o parte, depind realizarea dezarmării generale şi rezultatul ei – securitatea generală"*[33].

---

[29] *Ibidem.*

[30] *Recueil de documents étrangères*, Supplément aux Bulletin de Presse étrangère, N° 122, p. 49.

[31] *Ibidem*, p. 60.

[32] „Frankfurter Zeitung" din 28 nov. 1925, ediţia I (de dimineaţă).

[33] *Débats parlamentaires*, N° 2615, Chambre des Députés, troisième législature, Session 1926, Annèxe au procès-verbal de la I- re séance de 23 février 1926. Rapport fait par M.Paul-Boncour au nom de la Commission des affaires etrangères chargée d'examiner le projet de loi tendant à autoriser le Président de la République à ratifier les actes ci-après énumérés, conclus à Locarno, p.35.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai mult decât atât, Comisia considera Locarno ca *„o etapă decisivă a cărei amploare este aproape europeană, deoarece tinde să organizeze pacea între şapte state, printre care se află foştii duşmani din ultimul război, să reglementeze prin arbitraj unele dintre conflictele în care se ascund riscurile de război esenţiale şi cele mai probabile*". Aprecierea era cel puţin bizară, dacă luăm în considerare faptul că documentele de la Locarno au fost o *„operă"* aproape exclusiv anglo-germană, la care s-a raliat şi Franţa, iar cele „7 state" erau de fapt trei – Germania, Franţa, Belgia, Anglia fiind pe post de *„mare preot"*, iar celelalte state din Centrul Europei, doar spectatori. Aristide Briand, altă dată vehement opozant al politicii de concesii faţă de Germania, spunea acum că *„Locarno constituie maximum ce se putea obţine. Şi pentru frontierele de Est, ce era înainte de Locarno? Nimic! Situaţia s-a ameliorat totuşi prin aceste acorduri: orice s-ar zice, prietenii noştri din Est vor obţine câteva elemente de securitate care le lipsesc"*[34].

Tocmai aici era problema: **ce elemente de securitate** au căpătat statele din Est? Mai întâi, care a fost **statutul statelor central-europene** la Locarno? **Ele n-au fost consultate, n-au fost parteneri de discuţii.** *„Beneš şi Skrzynski au fost obligaţi să aştepte într-o sală vecină până când noi i-am lăsat să intre. Iată două state care s-au dezvoltat sub protecţia marilor puteri şi pe care ... în momentul când au crezut că pot să se înţeleagă cu Germania, le-au lăsat să cadă"*[35], scria Gustav Stresemann.

Între sistemul occidental şi cel oriental de garanţii, deosebirea *fundamentală* consta în aceea că Franţa singură era garanta acordurilor orientale, acorduri care n-au fost cuprinse în pactul de securitate rhenan; cu alte cuvinte, în timp ce, pe lângă Franţa, Italia şi Marea Britanie garantau Pactul rhenan de securitate, în cazul Poloniei şi Cehoslovaciei, nerespectarea de către Germania a angajamentelor intervenite la Locarno, pentru menţinerea păcii geenrale, crea obligaţia doar pentru aceste două ţări şi pentru Franţa singură, să-şi acorde imediat asistenţă în virtutea art.16 al Pactului Societăţii Naţiunilor. Deosebirea este subliniată şi de faptul că Pactul de securitate rhenan nu conţinea nici o prevedere expresă privind inviolabilitatea frontierelor orientale şi, în acelaşi timp, tratatele orientale nu stipulau nici ele nimic referitor la menţinerea *statu-quo*-ului teritorial şi a inviolabilităţii lui.

În acelaşi timp, Franţa a fost încorsetată în ceea ce priveşte posibilităţile de a acţiona în cazul când Germania ar fi violat prevederile articolelor 42 şi 43 din Tratatul de la Versailles (referitor la zona demilitarizată) prin modul cum era formulat art.4 al Pactului rhenan. Acest articol distingea cazul unei *violări flagrante* a frontierelor şi a zonei demilitarizate, când asistenţa se aplica în mod automat, şi cazul unei *violări neflagrante,* când Consiliul Societăţii, chemat să constate o astfel de violare, dădea aviz puterilor semnatare să acorde ajutor statului în cauză. Deci, dacă, înainte de Locarno, Franţa putea, deşi în condiţii mai mult formale, să recurgă la război pentru a sili Germania să respecte statutul fixat prin tratatul de la Versailles, după Locarno, Franţa îşi subordona acest drept unei autorizaţii a Cosiliului Societăţii, luată cu unanimitate de voturi. Mai mult decât atât, în virtutea articolului 6 din Pactul rhenan de securitate, Germania căpăta dreptul de a transfera în domeniul arbitral şi de conciliaţiune toate diferendele provenind din aplicarea Tratatului de la Versailles, care până în octombrie 1925 erau supuse deciziilor *unilaterale* ale puterilor fostei Antante. Pentru Germania, aceasta se traducea şi în posibilitatea de a forţa, pe cale paşnică şi în cadrul

[34] *Ibidem*, N° 2238.

[35] *Les papiers de Stresemann*, tome I, p.116.

https://biblioteca-digitala.ro

Covenantului şi al acordurilor de la Locarno, revizuirea frontierelor incomode pentru spiritul revanşard.

Juristul englez Carr interpreta astfel efectele Locarno-ului: „*Graba cu care Marea Britanie era gata să garanteze unele graniţe şi refizul său de a garanta altele a avut efectul de a împărţi frontierele, din punctul de vedere al siguranţei, în frontiere de prima categorie şi frontiere de a doua; pe când guvernul britanic anunţa cu tărie că toate obligaţiile rezultate din Pact vor fi respectate, impresia pe care o dădea tratatul de la Locarno era că Marea Britanie nu se gândea să ia măsuri militare pentru a apăra graniţe în răsăritul Europei. În definitiv* – sublinia Carr – **acordurile de la Locarno au distrus atât tratatul de la Versailles, cât şi Pactul Societăţii.** *Ele dădeau naştere părerii că tratatul de la Versailles era lipsit de forţa obligatorie*"[36] (subl. ns.).

Deci, Germania nu era dispusă să renunţe la revizuirea graniţei sale de răsărit, folosind în acest sens cel puţin trei argumente: 1) nu a încheiat cu Polonia şi Cehoslovacia tratate asemănătoare Pactului rhenan; 2) dorea să urmărească revizuirea frontierelor cu aceste state pe cale „paşnică"; 3) Pactul rhenan îngrădea o acţiune franceză în ajutorul Cehoslovaciei sau al Poloniei deoarece Franţa prin acel pact se angaja, sub garanţia anglo-italiană, să nu recurgă la forţă contra Germaniei. Toată asistenţa militară a Franţei pentru una dintre aceste ţări trebuia să fie încadrată exclusiv în aplicarea articolului 16 al *Covenantului*. Lucrul acesta era, de altfel, în mod expres specificat în articolul 8 al tratatelor (identice ca text) franco-polon şi franco-cehoslovac: „*În cazul în care Polonia sau Franţa ar avea de suferit de pe urma unei nerespectări a obligaţiilor existente azi între ele şi Germania pentru păstrarea păcii generale, Franţa şi Polonia se obligă reciproc să-şi dea de îndată ajutor în aplicarea art. 16 din Pact, dacă această nerespectare este întovărăşită de o folosire a forţei armelor, deşi nu s-a produs nici o provocare.Dacă Consiliul nu ar putea elabora în unanimitate, cu excepţia părţilor în conflict, o decizie şi dacă Franţa sau Polonia s-ar vedea atacate, fără provocare din partea lor, atunci Franţa şi Polonia îşi vor da de îndată ajutor în virtutea art. 15 alin 7*"[37].

Într-un referat al Ministerului de Externe al României, întocmit de Radu Djuvara la 16 decembrie 1925, se subliniau tocmai diferenţele de tratament pentru frontierele din Vestul şi cele din Estul Europei, cu alte cuvinte pentru securitatea Vestului şi securitatea Estului. „*Imposibilitatea în care s-a găsit Franţa de a obţine pentru aliaţii ei măcar o înlocuire a garanţiei occidentale a celor 5 puteri semnatare ale Pactului, printr-o garanţie franceză a Tratatelor orientale, şi toate discuţiunile aprinse în jurul acestei chestiuni dovedesc că există o inegalitate de statut pentru frontierele occidentale şi cele orientale... Cauza principală a acestei nereuşite* – se arăta în referatul amintit – *a fost refuzul categoric al Marii Britanii de a merge cu garanţia dincolo de Rin*"[38].

Era corect, deoarece Marea Britanie, membră a Consiliului Societăţii Naţiunilor, putea, folosind dreptul de *veto*, să torpileze orice hotărâre care ar fi dus la angajarea ei efectivă într-un război rezultând dintr-o agresiune săvârşită de Germania contra unui stat european situat chiar şi la Vest de Rin. Sir John Simon, ministru de externe câţiva ani mai târziu, referindu-se la această libertate „legală" a Marii Britanii în chestiunea asistenţei Franţei obţinută la Locarno, recunoştea tocmai caracterul „moral"al

[36] E. N.Carr, *International Relations*, London, 1937, p.73.

[37] Radu Meitani, *op. cit*, p. 332.

[38] Arh. MAE, Fond Dosare speciale, vol.113. „Acordurile de la Locarno", referat semnat de Radu Djuvara, 16 decembrie 1925.

https://biblioteca-digitala.ro

angajamentelor britanice, dată fiind posibilitatea folosirii dreptului său de *veto* în Consiliu. Astfel, spunea şeful *Foreign Office*-ului, Locarno *„nu înseamnă angajarea guvernului britanic în treburile Europei"*[39].

În acest sens a interpretat acordurile de la Locarno şi Ministerul de Externe al României: ele *„nu pot însemna pentru România şi ţările vecine aliate decât hotărârea Marii Britanii de a nu garanta alte frontiere decât cele ale Franţei şi Belgiei. Din acest punct de vedere,acest instrument arată din partea Marii Britanii o interpretare restrictivă a obligaţiilor rezultând din Pactul Societăţii Naţiunilor, interpretare contrară spiritului şi literei Pactului"*[40].

Cu toate acestea, în Rezoluţia sa din septembrie 1926, Adunarea Societăţii Naţiunilor a dat aprobarea sa morală tratatului de la Locarno, pe care l-a recomandat drept „model", argumentând că *„acordurile de acest gen nu trebuie limitate la o regiune restrânsă, ci pot să se aplice în diverse regiuni ale lumii"*[41].

Regimul special creat Germaniei pentru intrarea ei în Societatea Naţiunilor

Memorandumul german din 29 septembrie 1924, la care ne-am referit mai sus, a arătat clar condiţiile puse de Germania însăşi pentru a intra în Societatea Naţiunilor . Dacă pentru Franţa şi ţările mici aliate ei, această intrare însemna o recunoaştere de către Berlin a Pactului, a tratatelor de pace, mai pe scurt a frontierelor europene aşa cum existau ele în acel moment, pentru Reich, intrarea în Societatea Naţiunilor era sinonimă tocmai cu recunoaşterea sa ca mare putere şi acceptarea implicită a obiectivelor politicii sale externe. În sfera avantajelor mari obţinute de Germania se înscria şi interpretarea articolului 16 al *Covenantului* într-un fel care contravenea chiar spiritului şi literei acestui articol. În *Nota lor colectivă adresată Germaniei*, celelalte puteri local-niene precizau: *„Fiecare dintre statele membre ale Societăţii a ţinut să colaboreze leal şi eficace pentru a face să se respecte Pactul şi pentru a se opune la orice fel de agresiune într-o măsură care să fie compatibilă cu situaţiunea sa militară şi care să ţină seama de poziţia sa geografică"*. Prin această interpretare, Germania s-a asigurat că nu-i va fi refuzată îndeplinirea obligaţiilor ce i-ar fi revenit conform articolului 16 dacă, în calitatea de membru al Cosiliului Ligii, s-ar fi abţinut de la executarea unei decizii a Consiliului contra Rusiei. Acesta a fost, practic, obiectivul Germaniei, obiectiv atins.

În ceea ce priveşte admiterea Germaniei sau a oricărui alt stat în Societate, Pactul prevedea, la articolul întâi, în mod expres, că această admitere trebuie făcută numai dacă acel stat dă *„garanţii efective despre intenţiunea sa sinceră de a-şi împlini angajamentele internaţionale"* şi acceptă *„regulamentul stabilit de Societate în ceea ce priveşte forţele şi armamentele sale militare, navale şi aeriene"*; totodată, recunoaşterea Pactului impunea abrogarea tuturor obligaţiilor sau înţelegerilor *„incompatibile cu termenii săi"*, cu precizarea că *„dacă înainte de intrarea sa în Societate un membru a luat obligaţiuni incompatibile cu termenii pactului, el trebuie să ia măsuri imediate ca să se desfacă de aceste obligaţiuni"* (art.20). Nota colectivă de care aminteam dădea

---

[39] *Ibidem*, Fond Societatea Naţiunilor, vol II, raport 3009/A-2, Londra, 21 nov. 1933, semnat Laptew (Dezbatere în Camera Comunelor în zilele de 7 şi 13 nov. 1933).

[40] *Ibidem*, vol.20, *Modul cum marile puteri au organizat pacea* (referat).

[41] *Ibidem*, vol.7, Conférence pour la réduction et la limitation des armements. Comité special de sécurité crée par la Commission générale de 11 Juin 1934. Notice concernant la Quéstion de la sécurité.

https://biblioteca-digitala.ro

Germaniei posibilitatea să-şi menţină tocmai acele tratate încheiate în etapa 1918-1926, cu China şi cu Rusia sovietică, prin care încălca Pactul şi Tratatul de la Versailles.

Paralel cu negocierea acordurilor de la Locarno, Germania a desfăşurat o amplă acţiune de calmare a neliniştilor sovietice cu privire la intrarea Reichului în Societatea Naţiunilor. În prima jumătate a lunii aprilie 1925, negocierile economice germano-sovietice de la Berlin au fost reluate după convorbirea Stresemann – Krestinski, ambasadorul sovietic. *„Am repetat ambasadorului că pactul de securitate cu puterile occidentale nu conţine nimic contra Rusiei"*, nota Stresemann. *„Lupta noastră contra articolului 16* – sublinia el – *rezultă din preocuparea de a nu aduce vreun prejudiciu relaţiilor noastre cu Rusia"*[42].

La 13 iunie 1925, comisarul pentru afaceri externe Maxim Litvinov a sosit la Berlin pentru aceeaşi problemă, iar Stresemann nota: *„Am precizat din nou punctul de vedere al guvernului german pe care l-am expus de atâtea ori ambasadorului Rusiei: intrarea noastră în Societatea Naţiunilor nu va împiedica în nici un fel înţelegerea cu Rusia... guvernul nostru a arătat de repetate ori că va refuza să se asocieze unei acţiuni antiruse"*[43]. Argumentul hotărâtor al pledoariei lui Stresemann a fost că *„regula unanimităţii, care este obligatorie pentru orice decizie a Consiliului, ne dă siguranţa că Germania prin veto-ul său va putea înlătura pericolele ce ar ameninţa-o atât pe ea, cât şi pe Rusia"*[44].

Convorbirile repetate ale ministrului de externe german cu omologul său sovietic şi adjunctul acestuia, în vara şi toamna lui 1925, ca şi consensul germano-anglo-francez au risipit şi ultimele nelinişti ale Moscovei, iar la **12 octombrie 1925,** la Moscova s-a semnat **tratatul de comerţ sovieto-german**. Ceea ce rămâne de importanţă majoră este, dincolo de cele 100 milioane mărci acordate Rusiei drept credit, semnificaţia politică a tratatului: exact în momentele decisive ale încheierii acordurilor de la Locarno, **Germania şi-a precizat clar linia sa politică faţă de Rusia sovietică.**

În martie 1926 s-a produs o încordare a relaţiilor franco-anglo-germane în legătură cu chestiunea intrării Germaniei în Societatea Naţiunilor. Polonia, Brazilia şi Spania au pretins şi ele câte un loc permanent în Consiliu. Cererea poloneză a fost net refuzată de Germania, deoarece chestiunea revizuirii frontierelor de Est ar fi întâmpinat, în acest caz, un obstacol serios, Stresemann ameninţând că Germania nu va intra în Societate dacă nu intră singură în Consiliu. Spania şi Brazilia – membri nepermanenţi în Consiliu – au declarat că vor vota împotriva acceptării Germaniei.

În acest context, Germania a dat un avertisment dur puterilor locarniene, încheind cu URSS, la **24 aprilie 1926**, la Berlin, **un tratat bilateral cu caracter politic, semnat de Stresemann şi Krestinski**. Se preciza că *„tratatul de la Rappalo rămâne la baza relaţiilor dintre Germania şi URSS"*; articolul 2 se referea la angajamentul reciproc de neutralitate în cazul când una dintre părţi s-ar afla în conflict armat cu alte puteri; articolul 3 preciza neparticiparea reciprocă a părţilor la nici o acţiune de represalii economice, financiare etc. hotărâte împotriva uneia dintre ele de o coaliţie de puteri[45].

---

[42] *Les papiers de Stresemann*, vol. II, p. 351.

[43] *Ibidem*, p. 353.

[44] *Ibidem*, p. 355.

[45] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, vol. 120/1, Tratatul încheiat la Berlin la 24 aprilie 1926 de Germania şi URSS.

https://biblioteca-digitala.ro

În scrisorile schimbate între Stresemann şi Krestinski cu ocazia semnării tratatului se specifica din nou neobligativitatea pentru Germania de a se supune unei hotărâri a Societăţii sau a Consiliului privind aplicarea articolelor 16 şi 17 ale Pactului. Tratatul germano-sovietic avea şi câteva anexe secrete. Una dintre ele cuprindea angajamentul Germaniei, ca membră a Societăţii Naţiunilor şi a Consiliului, de a opune veto-ul său oricărei decizii care ar dăuna intereselor URSS.

În discursul său radiodifuzat, la 1 mai 1926, ministrul de externe Stresemann a făcut apologia prieteniei seculare între cele două naţiuni: „*două mari puteri* **vecine** (subl.ns.), *Germania şi Rusia. De la Frederic cel Mare până la marele război, nu s-au ridicat niciodată cu armele una contra alteia. Economic ele sunt legate...* **Regimurile politice interne nu compromit relaţiile între state**"[46] (subl. ns.).

Aşadar, cele două puteri erau, virtual, vecine... statele situate geografic între ele nu contau!

La 16 iunie 1926, Reichstagul a ratificat tratatul de la Berlin cu trei voturi împotrivă. Încheiat pentru cinci ani, el a fost reînnoit la **24 iunie 1931** prin **acordul semnat la Moscova de ambasadorul german von Dirksen şi Krestinski (ad-interim la externe)**, prevăzându-se prelungirea pe trei ani şi reînnoirea lui automată, în afară de cazul când una din părţi îl va fi denunţat.

Avertismentul dat de Berlin colegilor săi locarnieni a fost de natură să grăbească găsirea unei soluţii până la sesiunea ordinară a Societăţii Naţiunilor din septembrie 1926, când trebuia să se producă şi intrarea Germaniei în organizaţie. Astfel, s-au înfiinţat un loc nou, permanent, în Consiliu, pentru Germania şi trei locuri nepermanente. Brazilia şi Spania n-au acceptat formula, părăsind Societatea, dar Polonia s-a mulţumit cu oferta făcută.

În concluzie, **principala beneficiară a Locarno-ului şi a intrării în Societate şi în Consiliu a fost Germania; securitatea regională pentru Vest, legată de Locarno, a avut doar un caracter iluzoriu. Acordurile de la Locarno n-au fost subordonate securităţii generale, prin respectarea Pactului Societăţii Naţiunilor, ci au făcut o breşă enormă în sistemul de securitate abia încropit după 1919.**

[46] *Les papiers de Stresemann*, vol. II, p. 368.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL XI

POLITICA DE „APPEASEMENT" A MARILOR PUTERI ŞI SUBMINAREA SECURITĂŢII STATELOR MICI ŞI MIJLOCII. INTERESELE ROMÂNIEI

Degajarea marilor puteri de răspundere faţă de aliaţi

Într-o scrisoare din 6 mai 1924 a lui **Raymond Poincaré** adresată lui Couget, ministrul Franţei la Praga, premierul şi ministrul de externe spunea, privitor la tratatele deja existente între Franţa şi Cehoslovacia, respectiv Polonia: *„Ceea ce am avut noi în vedere prin acordurile deja încheiate cu Polonia şi Cehoslovacia precum şi prin cele proiectate cu celelalte ţări ale Micii Înţelegeri, este menţinerea statutului politic stabilit prin tratatele de pace. Dar* – preciza Poincaré – *a ne lua în această privinţă angajamente formale fără a ne rezerva libertatea de apreciere* [a situaţiei] *ar însemna să ne lăsăm antrenaţi în politica statelor mici, cărora încrederea ce le-ar da-o acordul cu noi le-ar putea anula sentimentul de prudenţă; mai mult, termenii unor astfel de angajamente ne-ar lipsi de mijlocul de a le modera elanul şi de a împiedica* [izbucnirea] *unui conflict sau măcar de a-l localiza. În astfel de condiţii, intervenţia noastră ar duce poate la declanşarea unui război general. Nu trebuie, desigur, să rezulte din redactarea tratatelor că ne-am abţine în mod categoric* [de a interveni], *dar noi trebuie să ne păstrăm libertatea de apreciere şi decizie indispensabilă dacă ţinem cont de diversitatea poziţiilor şi disparitatea intereselor aflate în joc*". De altminteri, în încheiere se spunea clar: *„Acordurile despre care este vorba au, de altfel, o valoare morală în sensul că ele arată în mod clar celor ce provoacă tulburări* („les fauteurs de troubles") *pericolele la care s-ar expune dacă aceste alianţe ar fi aplicate contra lor. Existenţa lor* [a aliaţelor] *constituie deci o garanţie eficace pentru pace*".[1] Scrisoarea lui Poincaré exprima de fapt punctul de vedere al Ministerului pe care îl conducea, ministrul preluând întocmai concluziile unei ample sinteze întocmite de Direcţia Politică din Minister, având data de 28 noiembrie 1924. Cu atât mai nerealistă apare poziţia lui Poincaré faţă de statele central-europeane – care constituiau, realmente, o puternică bază de susţinere a politicii antirevizioniste în Europa –, cu cât, tot în mai 1924, acelaşi ilustru personaj îi atrăgea atenţia omologului său britanic, MacDonald, că Germania *„violează deliberat stipulaţiile tratatului de la Versailles şi îşi reconstituie formaţiile militare şi industria de armament*", apreciind că *„problema securităţii se pune astăzi cu reală gravitate*".[2]

---

[1] *Arh. MAE-Paris*, Série: Europe 1918-1919, Roumanie, vol. 64. Scrisoare – manuscris a lui R. Poincaré, Paris, 6 mai 1924, către Couget, Praga.

[2] *Ibidem*, Grande – Bretagne, vol. 57, f. 69-72. Scrisoare – manuscris a lui R. Poincaré către MacDonald, Paris, 14 mai 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

Concluzia este că Franța își „*marca*" prezența în zona centrală a Europei, dar lăsa clar să se înțeleagă că nu s-ar implica *de facto* într-un război în apărarea aliaților ei.

Analiza textelor tratatelor de alianță ale Franței cu Polonia din 19 februarie 1921 și cu Cehoslovacia, din 25 ianuarie 1924 arată că situația de *casus foederis* este pusă în termeni foarte generali („*concertare în vederea apărării teritoriilor lor și salvgardării intereselor lor legitime*" – art. 2 din tratatul cu Cehoslovacia și articolul 3 din tratatul cu Polonia).[3] La Locarno, Marea Britanie refuzând să încheie pentru frontierele orientale un pact asemănător celui rhenan, Franța *singură* a confirmat, în tratatele cu Polonia și Cehoslovacia, garanția (mutuală) cuprinsă în vechile tratate. Formula era la fel de vagă: „*Părțile își garantează reciproc binefacerile* [acordurilor de la Locarno] *printr-un tratat încheiat în cadrul Societății Națiunilor și al tratatului ce există între ele*".[4]

În cazul agresiunii germane, acțiunea noilor tratate locarniene susmenționate era limitată însă de *Pactul rhenan*, pentru că Franța nu putea să sprijine Polonia sau Cehoslovacia decât în situația în care *Pactul rhenan* îi permitea să recurgă la o acțiune armată contra Germaniei – situație exclusă tocmai prin acest pact. Astfel, *casus foederis* apărea în cele două tratate în două ipostaze: una avea în vedere cazul când Germania, recurgând la război contra uneia dintre cele două părți contractante prin violarea articolului 12 din Pactul Societății Națiunilor, cealaltă parte acorda victimei ajutorul său; a doua ipostază avea în vedere cele cuprinse în articolul 15 alineatul 7 al Pactului, adică atunci când Germania recurgând la război contra uneia dintre cele două Părți contractante în situația când Consiliul, neobținând unanimitatea, nu putea să se pronunțe asupra litigiului – și cealaltă Parte era îndreptățită să acorde victimei ajutorul său. În cele două cazuri sus amintite, dacă Polonia și Cehoslovacia puteau acorda Franței ajutorul lor fără nici o restricție, Franța se angajase la Locarno să nu ridice niciodată armele contra Germaniei. Cu alte cuvinte, **cele două aliate mai mici ale Franței nu puteau conta pe ajutorul acesteia în caz de agresiune germană**. Mai mult decât atât, articolul 10 al Pactului intra sub incidența articolelor 2 și 3 ale Pactului rhenan, în sensul că, în cazul unei agresiuni germane contra uneia dintre cele două state, Franța trebuia să sesizeze Consiliul, cerându-i autorizația de a da ajutor victimelor agresiunii. Avizul Consiliului – care trebuia luat în unanimitate – fiind obligatoriu, Franța nu putea da ajutor decât în cazul unei decizii afirmative a acestuia. Așadar, ajutorul Franței devenea absolut **moral, teoretic**. Chiar și această formă moral-teoretică a tratatelor Franței cu Polonia și Cehoslovacia – care a avut darul să accentueze sentimentul antifrancez în aceste țări – a iritat mult Marea Britanie. Este demn de notat că guvernul german considera că „*asistența mutuală franco-cehoslovacă este limitată prin articolul 2 al pactului rhenan*".

Problema interpretării tratatului franco-cehoslovac a intrat în atenția forurilor politice și militare franceze când, la finele anului 1936 și în 1937, agravarea situației în Centrul Europei, în special a Cehoslovaciei, putea face actuală oricând alianța cu Franța. La 16 februarie 1937, o notă scrisă a ministrului Apărării Naționale, **Edouard Daladier** către ministrul de externe **Yvon Delbos**, atrăgea atenția asupra confuziei de interpretare a tratatului datorită a două puncte de vedere diferite exprimate în 1924 de Poincaré și Beneš. Astfel, Poincaré specifica: statele majore ale celor două țări se vor

---

[3] Société des Nations, *Récueil des Traités et des Engagements Internationaux euregistrés par le Sécrétariat de la Société des Nations*, vol. XVIII, 1923, N°s 1, 2, 3, 4, Imprimeries Réunies de Lausanne, p. 12; vol. XXIII, 1924, N°s 1, 2, 3, 4, p. 164-168.

[4] *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, p. 435-436.

https://biblioteca-digitala.ro

concerta *„pentru a face față unei agresiuni dirijate contra celor două țări de un inamic comun etc.”*, iar Beneš preciza că cele două State Majore se vor concerta pentru *„a face față unei agresiuni dirijate contra uneia dintre cele două țări de un inamic comun etc.”*.[5] După concepția lui Poincaré, **tratatul din 25 ianuarie 1924 cu Cehoslovacia nu funcționa automat.**

Situația s-a deteriorat pe măsură ce s-a afirmat și s-a extins politica de revanșă și revizuire a militarismului german. Răspunsul ministrului de externe la scrisoarea din 16 februarie 1937 a lui Daladier era cât se poate de edificator: *„Tratatul nu enunță nici un angajament de asistență. El creează o comunitate politică ce poate conduce la o acțiune militară comună fără ca ea să fie obligatorie”*.[6]

Această poziție a Franței pare cu atât mai lipsită de sens, cu cât, chiar din 4 ianuarie 1924, Statul Major General al Armatei Franceze, într-o lucidă analiză a situației internaționale a Cehoslovaciei, aprecia că Germania este *„fără nici o îndoială, vecina cea mai de temut”* a acestei țări, amenințarea ei fiind *„în mod deosebit periculoasă”* și va duce la *„distrugerea statelor create de sistemul de la Versailles”*. Statul Major avea în vedere chiar un atac conjugat germano-ungar.[7]

Este limpede, așadar, că Franța n-a avut niciodată în vedere, încheind tratatele sale cu Cehoslovacia și Polonia în 1924 și 1925, să se angajeze într-un război alături de aceste țări contra Germaniei sau a Germaniei și Ungariei. Franța însă a ținut să afirme prezența sa în această regiune.[8]

Tratatul de prietenie româno-francez – „ceva mai mult decât nimic”

După 1922, România, aliată tradițională a Franței, a insistat în direcția realizării unui tratat politic cu această putere. Negocierile au fost lungi și dificile deoarece, desfășurându-se paralel și în contextul Conferinței de la Londra din 1924, al acordurilor de la Locarno, diferențele de vederi între cele două părți n-au încetat a se accentua. Devenea tot mai evident că angajamentele Franței prin acordurile de la Locarno și alinierea ei la politica de concesii față de Germania și față de revizuirea tratatelor de pace în special, deveneau incompatibile cu ceea ce România urmărea, și anume angajarea *de facto* a Franței în menținerea și consolidarea *statu-quo*-ului teritorial al României față de toți vecinii ei. În cursul desfășurării negocierilor – secrete pentru a nu crea indispoziții nici la Londra, nici la Berlin – Franța a încercat să asigure guvernul român că ar fi gata să semneze un tratat similar celui cu Cehoslovacia; dar partea română era pesimistă. **I.G. Duca**, ministru de externe în guvernul I.I.C. Brătianu, căpătase siguranța că nu se poate obține mare lucru, după o discuție avută la 15 aprilie 1924 cu directorul Direcției Politice de la Quai d'Orsay, Erinmanuel de Peretti de la Rocca: *„Nu putem face pentru România mai mult decât am făcut pentru ceilalți doi aliați ai noștri* [Cehoslovacia și Polonia, n.n.] *și aceasta nu e deloc neglijabil,”* a spus de Peretti, conchizând: *„Este, în tot cazul, ceva mai mult decât nimic”*.[8] Era vorba, cum

---

[5] *EMAT – Vincennes*, 7 N – 3105 (nepaginat), Scrisoare din 26 ian. 1924 a lui Poincaré către Beneš; Scrisoare din 31 ian. 1924 a lui Beneš către Poincaré.

[6] *Ibidem*, Scrisoare N° 740 din 8 mart. 1937 a Direcției Politice și comerciale din MAE, semnată de secretarul general Alexis Léger, către ministrul Apărării Naționale, EMA, 2-ème Bureau.

[7] *Ibidem*, 7 N-3105, 2e Bureau. SAE (Section des Armées Etrangères). „Note soummise vers le trois ou quatre janvier 1924 au général Ragueneau faisant fonction de chef d'Etat Major Général”.

[8] Pentru amănunte, vezi Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României*, Partea a III-a, cap. III.

[8] *Arh. MAE-Paris*, Série: Europe 1918-1929, Roumanie, vol. 64, p. 4-6: Notă asupra convorbirii dintre ministrul de externe român, I.G. Duca, și de Peretti, la Quai d'Orsay, 15 apr. 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

accentua directorul de Peretti, de angajamente de consultări când s-ar fi ivit vreun pericol, iar acordurile între Statele Majore *„nu angajează la nimic"*. Ministrul de externe român – consemna în relatarea sa de Peretti – *„găseşte că un acord politic de genul celui pe care noi l-am încheiat cu Cehoslovacia nu ar aduce nici un avantaj României. Ceea ce dl. Duca vrea, este un acord militar"*. Maximum de *„concesii"* avute în vedere de Franţa ar fi fost un acord între Statele Majore român şi francez, dar el *„ar fi exclus orice trimitere de trupe"*.[9] La insistenţele ministrului român la Paris, Victor Antonescu, acelaşi director de Peretti a spus la capătul unei discuţii foarte tensionate: *„Noi nu suntem deloc grăbiţi şi interesaţi să încheiem* [tratatul cu România]. *Este interesul României să accepte condiţiile dacă doreşte să încheie acest tratat"*.[10] Franţa avea atunci mari dificultăţi legate de Conferinţa de la Londra.

Avându-l interlocutor pe contele de Saint-Aulaire, fost ministru al Franţei în România în anii grei ai războiului şi bun cunoscător al realităţilor româneşti, I.G. Duca, în vremea aceea în turneu diplomatic la Londra, i-a mărturisit acestuia (ambasador al Franţei în Marea Britanie atunci), speranţele şi doleanţele sale: *„Nu suntem inconştienţi şi nu vom cere Franţei imposibilul* – spunea Duca. *Ştim foarte bine că ea nici nu ne poate promite trimitere de corpuri de armată la Nistru şi nici garanta explicit liniştea pe această frontieră. Am vrea numai ca ea să ne promită ca în caz de agresiune neprovocată din partea indiferent cărei puteri – şi aceasta pentru ca nici măcar să nu pomenim numele Rusiei – Franţa să ne acorde asistenţa prin trimiterea de material de război şi, la nevoie, a unei misiuni militare. Acest sprijin material şi concursul moral ce l-ar implica este tot ceea ce ne dorim"*. Trimiţând la Quai d'Orsay relatarea convorbirii cu Duca, Saint-Aulaire se socotea obligat să adauge că poziţia geografică a României *„o expune pe două fronturi spre Rusia şi spre Ungaria care, în cazul unui conflict generalizat, ar fi avangarda Germaniei"*[11] – apreciere corectă şi realistă care avea să se confirme peste puţini ani.

În 1925, poziţiile celor două părţi au rămas la fel de îndepărtate, în pofida declaraţiilor de simpatie ale lui Aristide Briand. Aflat în tratative cu Germania, în vara aceluiaşi an, guvernul francez era mai puţin dispus decât oricând să finalizeze tratatul cu România. În decembrie, Secretarul general al Ministerului de Externe a comunicat amânarea *sine die* a semnării tratatului al cărui text fusese totuşi întocmit. Amânarea era motivată, pe de o parte, de intrarea Germaniei în Societatea Naţiunilor, pe de altă parte, de vehemenţa campaniei sovietice împotriva tratatului, Franţa fiind acuzată că întăreşte *„dominaţia"* României asupra teritoriului *„sovietic"* care era Basarabia.

La începutul anului 1926, aliatul nordic al României, Polonia, a insistat mult pentru finalizarea tratatului româno-francez, gândindu-se la posibilitatea întăririi securităţii nordice printr-o alianţă între Polonia, Statele Baltice, România, Bulgaria şi Franţa, atât pentru consolidarea frontierelor vestice, spre Germania, cât şi a celor estice, spre Rusia. Formula era cu atât mai departe de realitate, cu cât Franţa era mai mult legată de angajamentele ei de a nu ataca Germania, luate prin acordurile locarniene.

Nemulţumirea Poloniei faţă de noile amânări ale semnării tratatului româno-francez era exprimată de ministrul de externe polonez Skrzynski în convorbirea din 3 martie 1926 cu ministrul României la Varşovia, Alexandru Iakovacky, în termeni foarte realişti. Marile puteri – spunea Skrzynski – au hotărât să uite că Germania este

---

[9] *Ibidem*, Notă din 16 aprilie 1924 a Direcţiei Politice.
[10] *Ibidem*, Notă asupra vizitei D-lui Antonescu la Dl De Peretti, 21 aprilie 1924.
[11] *Ibidem*, Raport 337, Londra, 16 mai 1924 semnat Saint-Aulaire.

https://biblioteca-digitala.ro

principalul inamic de odinioară, inițiatoarea războiului mondial și cauza nenorocirilor ce s-au dezlănțuit asupra lumii. *„Puterile care fac parte azi din Consiliul Ligii au hotărât să se acorde acestui stat o situație egală cu cea pe care de drept o au marile puteri; Germania însă aspiră să facă din Ligă instrumentul politicii sale, astfel încât să poată realiza sub oblăduirea acestei instituții programul politic ce urmărește: revendicarea situațiunii sale din trecut și dreptul de a se înfățișa pretutindeni ca apărătoarea reclamațiunilor minorităților etnice. Această ascensiune a Germaniei este susținută și tolerată de Anglia, iar Germania speculează abil divergențele dintre Anglia și Franța"*.[12]

În acest context, s-a semnat la București, la **26 martie 1926, tratatul de garanție româno-polon** (de către I.G. Duca și J. Wielowieyski – ministrul Poloniei), care conținea angajamentul *„de a respecta în mod reciproc și a menține contra oricărei agresiuni externe, integritatea lor teritorială și independența lor politică prezentă"* (art. 1), **textul rămânând identic și în 1931**. Acest angajament nu a fost însă completat de acorduri tehnice care să stabilească aplicarea *de facto, erga omnes*, a alianței, așa că aveam de-a face tot cu angajamente teoretice și cu valori morale. Cu toate acestea, precizarea *erga omnes* a tratatului româno-polon a provocat mare iritare puterilor locarniene. Anglia spunând de-a dreptul că el *„deranjează"* guvernul german *„în momentul actual când negociază cu Republica Sovietică"* (era vorba de tratatul ce se va semna la Berlin – o noua violare a tratatului de la Versailles). Era evident că Rusia Sovietică nu putea interpreta acest tratat polono-român decât ca fiind „antisovietic".

Cu mari eforturi, **tratatul de prietenie româno-francez s-a semnat la 10 iunie 1926** la Paris de Aristide Briand și ministrul român Constantin Diamandy.[13] Tratatul prevedea consultări în caz de agresiune, iar Franța își lua obligații morale față de România. Nicolae Titulescu, cunoscut prin sentimentele lui calde față de Franța, a văzut însă clar caracterul tratatului: *„Spre regretul meu trebuie să spun o dată mai mult că el nu este altceva decât o repetare a obligațiilor din Pactul Societății Națiunilor"*; după ce acest tratat *„promite marea cu sarea în primele articole, un alt articol spune că tratatul nu trebuie interpretat ca renunțare la drepturile sau obligațiunile din Pactul Societății Națiunilor"*[14]

O tentativă de a încheia și o alianță militară cu Franța s-a rezumat la un tratat secret care n-a fost actualizat niciodată. În 1934, cercurile politice guvernante din România au încercat să reînnoade legăturile militare cu Franța, reactualizând acea Convenție militară secretă. În cadrul unei discuții cu ataşatul militar francez, colonelul Delmas, la **8 februarie 1934**, premierul **Gh. Tătărescu** îi spunea: *„Vrem să strângem legăturile militare cu Statele Micii Înțelegeri și să realizăm unitatea de comandament a forțelor grupării. Sperăm ca Franța să ne ajute în această acțiune"*.[15] Raportând convorbirea avută, Delmas arăta pe larg că temerile cele mai mari ale cercurilor militare române sunt legate de expansiunea germană spre Centrul și Răsăritul Europei în combinație cu Ungaria și având Rusia Bolșevică inamica României în Răsărit. El atrăgea atenția asupra speranței că *„Franța este marea păzitoare a tratatelor,*

---

[12] *Arh. MAE*, Fond Convenții, 9 P1, vol. II, raport 844, Varsovia, 3 mart. 1926, semnat Jacovaki.

[13] Société des Nations, *Récueil des Traités et des Engagements internationaux*, vol. LVIII, 1927, N°s 1, 2, 3, 4, p. 225-230.

[14] *N.T.D.D.*, p. 137, telegr. 1487, San Remo, 13 mai 1926, semnată Titulescu, pentru I.G. Duca.

[15] *EMAT-Vincennes*, Carton 7 N-3048 (nepaginat). Raport secret nr. 2/s, București, 23 ian. 1934, semnat Delmas, către M. St. M. Biroul 2.

https://biblioteca-digitala.ro

protectoarea statelor mici, singura în măsură să apere ordinea actuală în Europa ... I se reproşează însă Franţei, spunea Delmas, *că a uitat România*".[16]

Vizita la Bucureşti a generalului francez Pétin în aprilie 1934 a fost de natură a dezvălui cercurilor politice franceze marile aprehensiuni ale României şi aliatelor sale din Mica Înţelegere. Şeful Marelui Stat Major român, generalul Ion Antonescu, a criticat dur caracterul „*teoretic*" al instrumentelor de securitate şi neglijarea capacităţii militare de apărare în zonă. „*În cazul unei agresiuni a Germaniei contra Cehoslovaciei* – spunea Antonescu – *Mica Înţelegere nu are forţa necesară de a opri această agresiune, iar Ungaria şi Bulgaria vor avea toate beneficiile din această situaţie*".[17] Constatările generalului Pétin erau toate realiste şi concluzia sa, formulată din punctul de vedere francez, era aceea că Franţa are tot interesul să dea curs doleanţelor Micii Înţelegeri de a realiza o alianţă cu ea, politică şi militară. Din păcate, raportul lui Pétin, citit de Louis Barthou – ministru de externe –, n-a avut succesul scontat. Pronunţându-se împotriva oricărui angajament al Franţei într-un conflict armat între Mica Înţelegere şi Ungaria, Barthou a pus următoarea rezoluţie pe acel raport: „*Reprezentanţii propriului nostru stat major trebuie să facă în mod net obiecţii şi să formuleze rezervele necesare pentru degajarea noastră de responsabilităţi*".[18]

Cu excepţia unor încercări, eşuate, în 1937, de a se relua discuţiile cu Franţa, pe planul raporturilor de colaborare dintre aceasta şi statele Micii Înţelegeri nu s-au mai făcut paşi înainte; Franţa s-a retras tot mai mult în spatele *liniei Maginot,* considerându-se la adăpost de pericolul revanşismului german şi degajându-se de obligaţiile faţă de aliaţii din centrul Europei. Politica de „*appeasement*" cuprindea tot mai mult Franţa, relaţiile ei cu Cehoslovacia, România, Iugoslavia. Aceste relaţii erau tot mai compromise, iar prestigiul Franţei era grav subminat.

Planul Tardieu de „Uniune Economică Europeană": încercări târzii de revigorare a frontului antirevizionist în Europa

Începutul deceniului al patrulea, dominat de criza economică mondială, a relevat adâncirea neînţelegerilor dintre marile puteri privind dominaţia şi influenţa în Europa Centrală. Consolidată în urma afluenţei de capital străin, a beneficiilor de pe urma Planului Dawes, a neplăţii reparaţiilor de război, a rezultatelor excelente ale colaborării multilaterale cu URSS şi, în fine, a porţilor deschise către Est prin acordurile de la Locarno, Germania se afla într-o poziţie privilegiată pe planul relaţiilor economice cu statele din bazinul dunărean. Complementaritatea obiectivă între economiile acestor state şi Germania fusese o bază de plecare extrem de avantajoasă. În acest peisaj, Austria şi Ungaria aveau o situaţie privilegiată. Pe alt plan, Franţa, ale cărei poziţie şi influenţă în Europa Centrală fuseseră grav subminate de politica britanică faţă de Germania, dar şi faţă de Ungaria (Anglia avea de recuperat importante sume de bani de la Ungaria şi era interesată în sprijinirea financiară a acesteia), dorea să-şi reia vechile poziţii, atât pe plan economic, cât şi politic; nostalgia eşuatei *Confederaţii danubiene* din 1920 avea şi ea o anumită pondere în aceste tendinţe de orientare externă a Franţei.

---

[16] *Ibidem*, raport secret nr. 11/s, Bucureşti, 20 feb. 1934, semnat Delmas.

[17] *Ibidem*, Carton 7 N – 3054 (nepaginat), Raport foarte secret, Paris, aprilie 1934, semnat Pétin, capitolul III.

[18] *Ibidem*, Scrisoare nr. 866, Paris, 12 mai 1934, semnată Louis Barthou, către ministrul de război, Şeful M.S.M., Şeful Biroului 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Statele central-europene grupate în Mica Înțelegere, îngrijorate de această evoluție a situației internaționale, dar și din dorința de a-și revigora economiile naționale printr-o strânsă și extinsă colaborare economică, au inițiat, în 1931, diferite proiecte care aveau în vedere exploatarea Dunării, a Mării Negre. O astfel de colaborare, care ar fi dus la un transport unificat pe fluviu și Marea Neagră, ar fi fost o premisă de federalizare a statelor dunărene la care să se asocieze și Turcia.

În acest context, Marea Britanie a propus Germaniei, în *ianuarie 1932, o uniune vamală* a statelor dunărene, dar fără Germania, care excludea tarifele preferențiale, propunere respinsă de aceasta din urmă și neagreată nici de statele vizate, nici de Franța. În februarie, guvernul francez a reluat ideea, dar din unghiul său de interese, prezentând statelor dunărene proiectul unei înțelegeri economice. La 1 martie, Tardieu a convocat pe reprezentanții statelor Micii Înțelegeri la Geneva, pentru a le expune planul francez de **Uniune economică europeană**. Memorandumul francez conținând această propunere a fost înmânat și guvernului polonez.

Până la mijlocul lunii martie, statele Micii Înțelegeri au dezbătut proiectul francez, dar mai ales efectele pe care acesta le-ar fi avut asupra politicilor economice și comerciale în general. Dacă guvernul polon a fost de la început sceptic și s-a grăbit a considera inițiativa lui Tardieu *„mai mult o manevră politică internă"*,[19] statele Micii Înțelegeri au luat-o în dezbatere, căutând modalitățile cele mai potrivite pentru protejarea intereselor lor. La 16 martie, în cadrul convorbirilor de la Geneva dintre Titulescu-Beneš-Marincovič s-au precizat câteva condiții *„pentru ca aceste acorduri să-și poată da toate foloasele"*, și anume:

- *„să nu se accepte acorduri cu etichetă politică"*;
- *„să nu se accepte uniune vamală"*;
- *„fiecare stat din Mica Înțelegere să nu accepte ceva care n-ar conveni celorlalte două"*;
- *„să nu se discute chestiunea într-un comitet internațional, fie la Geneva, fie aiurea, ci direct între aceste cinci state interesate"*;
- *„statele Micii Înțelegeri să se pună mai întâi de acord asupra orientării politice care trebuie dată noului grup economic și apoi asupra mijloacelor tehnice prin care această orientare politică să se poată realiza"*.[20]

Rezultă că cei trei aliați refuzau ca vreuna dintre marile puteri să transforme această inițiativă într-un mijloc politic de acțiune în zonă: *„Nici Franța, nici Anglia, nici Italia, nici Germania, nici Rusia – să nu aibă o situație privilegiată față de grupul danubian"*, ceea ce nu excludea asentimentul Germaniei – stat dunărean, de altfel – pentru începerea negocierilor. Cei trei aliați au căzut de acord ca fiecare dintre ei să-și formuleze un plan asupra felului în care vede funcționarea acordurilor economice între statele dunărene pe baza tarifelor preferențiale și de contingentare pentru ca abia după aceea să înceapă negocierile, la nivel de experți, între statele Micii Înțelegeri, Ungaria și Austria. O problemă care a preocupat din capul locului statele Micii Înțelegeri a fost aceea a surplusului producției agricole care ar fi depășit nevoile celorlalți doi parteneri.

Situația interesa în special România și Iugoslavia. S-a decis, în principiu, că *„fiecare stat rămâne liber a încheia aranjamente cu alte state decât acelea danubiene"*.[21] Obiecțiunea era însă că un alt stat căruia i se aplicau taxe vamale mai mari decât cele

[19] *N.T.D.D.*, doc. 226, p. 404.
[20] *Ibidem*, doc. 229, p. 405.
[21] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

acordate statelor dunărene la produsele importate de aceste țări nu ar mai fi interesat să cumpere surplusul de produse agricole; chestiunea a rămas atunci în studiu. Tot în studiu a rămas și propunerea lui Titulescu privind posibilitatea ca Mica Înțelegere să ia inițiativa încheierii de acorduri cu celelalte state dunărene. Ministrul de externe român era de părere că o astfel de acțiune „*ne face să ieșim din situațiunea neplăcută de state remorcate la noile propuneri de organizare internațională*".[22] Însă, în această fază de început a discuțiilor, au apărut pe fondul problemei diferențe de opinii între Cehoslovacia, pe de o parte, și România și Iugoslavia, pe de altă parte. Beneș, de exemplu, nu numai că nu era entuziasmat de ideea lui Tardieu, dar considera că ar fi vorba de „*graba marilor puteri de a-și ajuta proprii lor bancheri ajutând Austria și Ungaria*" și se temea că marile puteri susmenționate ar putea „*să ne ceară soluțiuni care nu țin seama de interesele noastre*". El cerea multă atenție din partea statelor Micii Înțelegeri în abordarea planului Tardieu și, preciza el, „*trebuie să speculăm dorința marilor puteri de a ajuta Austria și Ungaria în propriul nostru interes, spunându-le că noi dorim Uniunea danubiană, dar putem trăi și fără ea*".[23]

La 17 martie 1932, Tardieu a ținut să expună reprezentanților Micii Înțelegeri dificultățile pe care le întâmpina din partea Italiei, care făcuse obiecții proiectului francez și exprimase cererea de a participa direct la negocierile dintre statele dunărene; Italia sublinia „*interesele ei speciale de export în Europa Centrală*". André Tardieu, nemulțumit de turnura pe care o anunța imixtiunea Italiei în dezvoltarea proiectului său de Uniune dunăreană, i-a precizat lui Titulescu, într-o convorbire particulară, că „*pentru prima dată statele mari iau în mâini, pe picior de egalitate* [între ele, n.n.], *problema restaurării economice a Europei Centrale și dacă Germania și Italia vor refuza să adere la punctul de vedere franco-britanic, vor purta o răspundere enormă și vor deveni victime ale propriilor lor greșeli*". Era limpede că, pentru dominația și influența în Europa Centrală, interesele Franței, Marii Britanii, Italiei și Germaniei se înfruntau puternic. În acest context s-a făcut multă campanie în jurul **tratatului comercial încheiat între România și Germania în iunie 1931,** tratat prin care Germania acorda partenerei sale o mare reducere de taxe vamale, ca de exemplu 60% pentru porumb, 50% pentru orz etc.[24] Franța, ca și Cehoslovacia, considera că punerea în aplicare a acestui tratat era o „diversiune politică" a Germaniei pentru torpilarea planului Tardieu. Problema era însă una de fond: surplusul de cereale și vite al României era absorbit de piața germană în condiții avantajoase pentru partea română, problema punându-se cu totul altfel în ceea ce privește piața franceză sau engleză.

Confruntarea de interese anglo-franco-germană a apărut foarte evident în cursul convorbirilor dintre Tardieu și reprezentanții celor două puteri. În primul rând, cele două state au respins proiectul francez și au insistat – informa Titulescu pe regele Carol al II-lea – asupra „*necesității reviziunii tratatelor*". Tardieu a insistat asupra faptului că „*Franța nu se gândește să izbească în interesele speciale ale Germaniei și Italiei, dar nu le poate recunoaște expres ca atare*".[25] Între timp, Marea Britanie a dorit să se erijeze în coordonatoarea întregii afaceri, convocând la Londra o întrunire a miniștrilor de externe și primilor miniștri ai celor patru mari puteri – Franța-Italia-Germania-Anglia. Este de reținut că statele dunărene propriu-zise nu numai că nu erau invitate,

[22] *Ibidem*, doc. 230, p. 407-408.
[23] *Ibidem*.
[24] Apud Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968, p. 102.
[25] *N.T.D.D.*, doc. 232, p. 411-412.

https://biblioteca-digitala.ro

dar nici măcar luate în seamă; a fost şi motivul pentru care diplomaţia română a fost extrem de activă în această perioadă, încercând să fie la curent cu ceea ce se discuta în cabinetele oficiale. Titulescu se pregătea să plece în capitala britanică pentru a fi prezent în momentul negocierilor. Aprehensiunile Micii Înţelegeri erau îndreptăţite atunci când pe cale diplomatică se adunau informaţii despre disensiunile grave dintre Anglia şi Franţa, despre tendinţele celor patru ţări de a hotărî singure asupra unor probleme specifice ale statelor din bazinul dunărean.

Din toate aceste motive, întrunirea în patru de la Londra n-a mai avut loc. Conferinţa în doi Tardieu – MacDonald s-a sfârşit prin eşec. În aceste condiţii, Franţa şi Marea Britanie au decis reluarea discuţiilor în patru la Geneva. Ideea că dacă *„statele mici încep discuţia între ele şi nu se înţeleg, acordul danubian este sfârşit pentru totdeauna"* era susţinută cu tărie atât la Londra, cât şi la Paris, de unde concluzia că numai cele patru mari puteri au datoria să decidă asupra Uniunii dunărene. Tardieu a ţinut să sublinieze limpede acest lucru în convorbirile cu Titulescu, Beneš şi Marincovič din 14-15 aprilie de la Geneva: *„În ceea ce îl priveşte* – relata Titulescu într-o telegramă strict confidenţială către regele Carol al II-lea – *el* [Tardieu, n.n.] *crede că o discuţiune a statelor danubiene înainte ca cele patru mari puteri să se fi pus de acord nu este o metodă bună ..."*. Concluzia discuţiei, arăta Titulescu, *„a fost că pentru moment, statele danubiene nu trebuie să ia iniţiativa unei discuţiuni, pentru a lăsa poarta deschisă reluării negocierilor între cele patru mari puteri"*.

În confuzia creată la Geneva, cei trei miniştri de externe ai statelor Micii Înţelegeri au avut mai multe schimburi de idei în pregătirea Conferinţei de la Belgrad a alianţei. Beneš a ţinut să precizeze că *„acum începe lupta cea mare împotriva tendinţelor de imperialism economic al Germaniei"*, cerând aliaţilor săi unitate de vederi şi cooperare strânsă. Chestiunea vânzării surplusului de cereale al României în Germania şi al lugoslaviei în Italia a fost din nou dezbătută, cele trei state socotind că *„datoria Franţei ar fi să garanteze cumpărarea surplusului de producţiune din România şi lugoslavia, pentru ca interesele politice să nu se ciocnească cu cele economice"*. Scepticismul era însă mare; Beneš spunea: *„Nu-mi fac iluzii asupra unui gest efectiv din partea Franţei în acest sens"*. Concluzia a fost: *„Mergem spre un viitor foarte grav"*.[26]

La **Conferinţa de la Belgrad a Micii Înţelegeri**, problema planului Tardieu a fost amplu dezbătută, constatându-se multiple deosebiri de vederi. Interesul comun al aliaţilor privind bararea tendinţelor expansioniste ale Germaniei spre Europa Centrală a determinat poziţia lor receptivă faţă de planul francez, pe care s-au hotărât să-l susţină.

Totodată, s-a preconizat încheierea unui acord regional cu posibilităţi de aderare şi a statelor vecine, în primul rând, Ungaria şi Austria.

Planul Tardieu de Uniune economică dunăreană nu a reuşit să creeze nici un fel de unitate de vederi între statele mari, fiecare în parte dorind să aibă prioritate în decizii şi influenţă. Pe alt plan, interesele acestor puteri nu corespundeau cu cele ale Micii Înţelegeri, iar în cadrul alianţei, disensiunile erau şi ele suficient de mari ca să nu îngăduie afirmarea unei poziţii comune în toate aspectele acestei chestiuni.

La Conferinţa de la Lausanne s-a dezbătut pentru ultima oară planul Tardieu, care a fost respins.

[26] *Ibidem*, doc. 245, p. 427-429.

https://biblioteca-digitala.ro

Recunoscută de Franța în 1924, Rusia sovietică revenea în preocupările Franței și ale altor țări occidentale în conjunctura creată de eșecul Conferinței dezarmării, de eșecul planului Tardieu. **Edouard Herriot**, ajuns la putere după căderea lui Tardieu, reia vechea inițiativă din 1927 a sovieticilor vizând un pact de neagresiune franco-sovietic. Noul ambasador sovietic în Franța, **Dovgalevski**, s-a angajat în negocieri care au trenat multă vreme, deoarece Aristide Briand vroia să condiționeze semnarea acestui pact de rambursarea de către guvernul sovietic a datoriilor fostului imperiu. În octombrie 1930, sub presiunea grupului parlamentar franco-rus, ambasadorul francez la Moscova, Maurice Herbette, a fost trimis să solicite lui Litvinov reluarea convorbirilor oficiale. Acesta s-a declarat gata să negocieze un tratat de comerț și chiar un pact de neagresiune cu Franța și Polonia. După întâlnirea dintre Briand și Litvinov la Geneva, în mai 1931, s-au reluat, într-o nouă etapă, negocierile între Dovgalevski și Philippe Berthelot, secretar general la Quai d'Qrsay; s-a ajuns chiar la parafarea unui tratat de neagresiune franco-sovietic, dar o știre despre aceste negocieri secrete apărută în „New York Hérald" la 19 august 1931 a provocat nu numai o reacție violentă a dreptei în Franța, ci și intervenții germane la Paris și Moscova, guvernul de la Berlin temându-se de consecințele unei apropieri franco-sovietice.

În iulie 1932, Quai d'Orsay relansa negocierile cu URSS, în virtutea concepției că „*Rusia sovietică, mare cât un continent, populată cu 170 milioane de locuitori, este mult mai periculoasă în izolare decât dacă intră în viața internațională. Izolată ea va menține intacte principiile care stau la baza formării sale deci comunismul integral. Dacă ea intră în contact cu puterile burgheze, va fi obligată să evolueze și să le adopte metodele atât în domeniul politic precum și în cel economic*".[27] Lăsând la o parte latura naivă a acestei judecăți, atragerea Rusiei sovietice în viața internațională apărea atunci ca element de contrapondere a pericolului german. De altminteri, Litvinov acorda mare importanță proiectului pactului de neagresiune cu Franța. Este foarte semnificativ faptul că, în aceeași vreme, Germania și Japonia propuneau Franței apropiere și colaborare, Japonia avansând chiar ideea unui tratat care „*ar da Franței o garanție prețioasă contra Rusiei și ar asigura securitatea Indochinei contra comunismului*".[28] (Japonia ocupase deja, la acea dată, Manciuria). Directorul Direcției politice de la Quai d'Orsay, Alexis Léger, dăduse un răspuns foarte prompt propunerii japoneze – care, între timp, fusese completată cu solicitarea adresată guvernului francez de a acorda Japoniei ajutor financiar pentru exploatarea Manciuriei:[29] „*Inacceptabil. Să se eludeze răspunsul.*"

Prin urmare, refuzând ofertele Germaniei și Japoniei, Franța prefera apropierea de Moscova. În însemnările și memoriile sale, Herriot pare a fi foarte puțin informat asupra bunelor relații dintre Rusia sovietică și Germania. El a prezentat viitorul pact de neagresiune cu URSS ca unul dintre elementele de bază ale planului său de pace. Franța considera că tratatul de neagresiune cu Rusia „*nu poate decât să risipească iluzia germană privitor la revizuirea tratatului de la Versailles cu ajutorul Moscovei*".[30] Era o concepție corectă dacă ținem cont de slaba informare a serviciilor diplomatice în

---

[27] *DDF*, Série I ère, t. I. doc. 38.

[28] *Arh. MAE – Paris*, Fonds Papiers d'Agents, Papiers Martel, f. 355.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*, Série: Europe 1918-1929, Allemagne, vol. 32, p. 57, Note du Departement pour le président du Conseil, 23 nov. 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

aceea vreme. În perspectiva evenimentelor ulterioare însă, colaborarea sovieto-germană s-a dovedit trainică şi a dus nu numai la „*revizuirea*" tratatului de la Versailles, ci şi la spulberarea întregii ordini internaţionale construite pe tratatele de pace din 1919-1920.

Franţa a cerut Poloniei şi României să încheie un tratat similar de neagresiune cu URSS. Polonia a semnat un astfel de tratat la 25 iulie 1932 fără să aibă asentimentul României (obligaţie înscrisă în tratatul româno-polon din 1921). Aceasta din urmă a refuzat propunerea franceză, deoarece Litvinov insista ca în tratat să se menţioneze „*disputa existentă*", adică revendicarea de către URSS a Basarabiei româneşti. „*Guvernul francez* – spunea Titulescu – *a cerut României să dea dovadă de spirit de conciliere şi să accepte fie formula «disputei existente», fie o altă formulă echivalentă*".[31]

Guvernul român a subliniat în răspunsul său că „*chestiunea basarabeană a fost deja reglementată de guvernul francez în 1920, atunci când şi-a pus semnătura pe tratatul basarabean care recunoştea unirea Basarabiei cu Ţara-mamă, după ce această unire fusese votată de Parlamentul basarabean (Sfatul Ţării) sub regimul sovietic*".[32] Intervenţiile României pe lângă guvernele francez şi polonez pentru a se obţine eliminarea formulei „*disputa existentă*" din tratatul cu România s-au izbit de neînţelegerea Franţei şi dezinteresul Poloniei. În final, România n-a semnat un astfel de tratat.[33] La **20 noiembrie 1932, Herriot şi ambasadorul Valerian Dovgalevski au semnat pactul de neagresiune franco-sovietic.**

Exrimându-şi dorinţa de a consolida pacea şi de a dezvolta colaborarea între ele, cele două state se angajau să nu recurgă unul contra altuia, nici izolat, nici împreună cu terţe puteri „*nici la război, nici la agresiune pe uscat, pe mare sau în aer şi să respecte inviolabilitatea teritoriilor aflate sub suveranitatea sa sau a căror reprezentare externă şi control administrativ şi-o asumă*" (art. 1). În articolul 2 se preciza angajamentul Părţilor să nu acorde agresorului care ar fi atacat pe una dintre ele nici indirect şi nici direct, asistenţă şi sprijin. Dacă una dintre Părţi atacă o terţă putere, cealaltă Parte va putea să denunţe Tratatul fără preaviz (art. 2). Articolul 3 prevedea că tratatul nu împietează cu nimic asupra angajamentelor anterioare ale celor două Părţi. Articolul 5 se referea la neamestecul reciproc în treburile interne, precum şi la abţinerea de la orice sprijin acordat unor organizaţii care ar aduce atingere, prin activitatea lor, integrităţii teritoriale sau regimului politic şi social intern; de asemenea, se înscria şi angajamentul Părţilor de a nu admite pe teritoriul lor organizaţii militare care ar avea ca scop atacarea celeilalte Părţi contractante.[34] Desigur, prevederile articolului 5 aveau în vedere activitatea Partidului Comunist Francez – secţie a Kominternului.

În aceeaşi perioadă, însă, Germania n-a abandonat planul său de a atrage Franţa pe calea unei colaborări reciproce, scopul fiind obţinerea unor satisfacţii teritoriale. Jacques Bariety şi Charles Bloch au descoperit în arhivele din Potsdam date interesante despre această tentativă a Germeniei.[35] Era vorba despre o iniţiativă privată a bancherilor şi industriaşilor, îngrijoraţi de deteriorarea relaţiilor franco-germane. Primele contacte au avut loc la Paris la 29-30 aprilie 1932, iar a doua întâlnire a fost la sfârşitul lunii ianuarie, anul următor, la palatul Luxemburg. La aceste întâlniri, la care

---

[31] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, p. 105.

[32] *Ibidem.*

[33] *Ibidem.*

[34] „Journal Officiel de la République Française" din 17 febr. 1933.

[35] J. Bariety et Ch. Bloch, *Une tentative de réconciliation franco-allemande en 1932-1933*, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", juillet-septembre, 1968, Paris, p. 444.

https://biblioteca-digitala.ro

au participat aproape în exclusivitate industriaşi, bancheri, oameni de afaceri, partea franceză a admis un moratoriu asupra reparaţiilor, germanii au cerut credite franceze care să înlocuiască parţial pe cele americane; s-au mai discutat chestiuni legate de dezarmare – idee ce va fi reluată de germani mai târziu. Un lucru deosebit de semnificativ îl constituie cererea germană de a i se atribui Coridorul polonez (Dantzig), cu completarea că Polonia ar putea, în schimb, să anexeze Lituania. În faţa acestor cereri, nerespinse de francezi, aceştia au pus condiţia unei garanţii date de Germania pentru frontierele sale răsăritene, adică un *„Locarno oriental"*. În cursul celei de a doua întâlniri, din ianuarie 1933, s-a emis ideea rectificărilor de frontieră germano-polonă în privinţa Coridorului şi Sileziei de Sus, Polonia primind în schimb Memel, pe seama Lituaniei; Germania ar fi acceptat, în această situaţie, să garanteze frontierele sale estice, după care s-ar fi încheiat între Franţa, Belgia, Germania şi Polonia un pact de securitate completat cu acorduri între Statele Majore respective. Germania ar mai fi primit şi un mandat colonial.

Aceste înţelegeri realizate între liderii financiari ai celor două ţări n-au fost însă aprobate nici de Berlin, nici de Paris. Fără îndoială, căpătând „mână liberă" la înarmare din decembrie 1932, Hitler se pregătea pentru o revanşă şi o revizuire totală a frontierelor. „Mein Kampf", difuzată în toate ţările, anunţa clar intenţiile noului cancelar al Germaniei. La rândul ei, Marea Britanie, departe de a aproba o înţelegere franco-germană, indiferent care ar fi fost ea, dorea să-şi păstreze rolul de arbitru între cele două ţări, în propriul ei folos.

De altfel, relaţiile franco-engleze în cursul anului 1933 n-au încetat a se răci din cauza marilor divergenţe cu privire la cele două aspecte ale problemei dezarmării: prioritatea reducerii înarmării sau prioritatea controlului. Din această dispută, foloasele le-a tras **Germania**, care, la **14 octombrie 1933, a părăsit Conferinţa dezarmării, ameninţând şi cu ieşirea din Societatea Naţiunilor.**

Este de la sine înţeles că acest context punea într-o lumină favorabilă URSS. Ratificarea tratatului de neagresiune franco-sovietic s-a făcut în Camera Deputaţilor din Franţa cu 554 voturi contra 1 (cel al lui Tardieu) şi 41 de abţineri. Acest tratat, a cărui încheiere coincidea cu o sumedenie de informaţii privind aşa-zisa „ruptură" germano-sovietică (după obţinerea de Hitler a egalităţii în materie de înarmare) vehiculată de agenţiile de presă, de corespondenţa diplomatică şi de un important număr de broşuri editate în Germania,[36] a marcat deschiderea către dezvoltarea cooperării Franţei cu Rusia Sovietică. S-au dezvoltat schimburile comerciale şi s-a dat un nou impuls raporturilor diplomatice sovieto-franceze. Convenţia din 3-4 iulie 1933 de la Londra, de definire a agresiunii şi a teritoriului a fost un nou pas al acestei apropieri. Au urmat schimburi de vizite la nivel înalt. Vizita lui Pierre Cot, ministrul aerului, în URSS a dus la decizii de dezvoltare a relaţiilor militare dintre cele două ţări.

Urmarea a fost încheierea, la 23 august 1933, la Paris a unui Protocol comercial provizoriu în virtutea căruia se măreau schimburile comerciale între cele două ţări, iar acordul comercial propriu zis s-a încheiat la 9 ianuarie 1934. Diplomaţia franceză considera că această acţiune ar fi putut avea în viitorul apropiat rezultate benefice, şi anume:

---

[36] Inconsistenţa acestor ştiri este dată, în primul rând, de cifrele economice, care arată că în 1932 URSS era cel mai mare partener comercial al Germaniei; în mai 1933, Hitler a ratificat protocolul din 1931 de prelungire pe timp nedeterminat a tratatului germano-sovietic din 1926.

https://biblioteca-digitala.ro

- Franța ar fi favorizat intrarea mărfurilor sovietice prin mărirea contingentelor și un ansamblu de alte măsuri.

- URSS ar fi contractat cu industria franceză mărfuri în valoare de 300 milioane franci, iar Franța i-ar fi acordat credite pe maximum 22 de luni.

Prin aceste măsuri, Franța ar fi putut lua locul Germaniei în relațiile comerciale ale URSS. *„Trebuie să dovedim că suntem capabili să furnizăm sovietelor mașini și utilaje mai bune decât cele germane"* – se aprecia într-o sinteză a Direcției comerciale din Ministerul de Externe francez.[37]

Pe plan politic, rezultatul acestei penetrări economice franceze în economia rusă ar fi fost realizarea unei alianțe. La 2 ianuarie 1934, Valerian Dovgalevski a declarat lui Alexis Léger că URSS ar fi dispusă să adere la Societatea Națiunilor și în același timp să încheie o convenție de apărare mutuală incluzând URSS, Franța, Belgia, Cehoslovacia, Polonia, Lituania, Letonia, Estonia și Finlanda.

Așa cum s-a văzut, în perioada ministeriatului lui Louis Barthou la Externe[38] a continuat dezbaterea asupra înarmării Germaniei în condițiile în care guvernul britanic, prin MacDonald, nu considera oportun controlul. Poziția Franței în raport cu Germania și Marea Britanie a slăbit foarte mult disputele pe marginea efectivului în creștere al armatei germane, dincolo de orice prevedere a tratatelor în vigoare; aceasta ducea diplomația franceză la pronosticarea *„ruperii relațiilor cu Germania"*. Barthou, sceptic în privința realizării securității colective, dezamăgit de prestația britanică și îngrijorat de avansul Germaniei în plan militar, s-a orientat tot mai clar către valorificarea dispoziției Moscovei de a se implica în securitatea europeană. Proiectul Pactului de securitate franco-sovietic pentru Europa orientală trebuia să se bazeze pe un tratat franco-sovietic de asistență. **Primul pas a fost intrarea URSS în Societatea Națiunilor, ai cărei artizani au fost ministrul de externe francez și Mica Înțelegere, reprezentată atunci de Nicolae Titulescu.** Atentatul de la Marsilia din 9 octombrie 1934, căruia i-a căzut victimă și Barthou, a întrerupt negocierile franco-sovietice.

Aceste negocieri au fost reluate sub ministeriatul lui **Laval** la Externe, la 5 decembrie 1934, la Geneva, când cei doi miniștri de externe, Laval și Litvinov, au semnat un Protocol prin care se angajau să nu încheie nici un acord politic ce *„ar risca să compromită Pactul răsăritean"* – compromis de fapt de mult. Negocierile au fost continuate în mod lent, deși susținute de Herriot, care părea convins că *„un acord cu Uniunea Sovietică este cea mai bună și cea mai puternică garanție pentru Franța"*[39].

La 30 martie 1935, Laval a remis ambasadorului sovietic **Potemkin** proiectul unui tratat între cele două state. După ce în Preambul se făcea referire la menținerea *„securității naționale a statelor"* și la preîntâmpinarea războiului, articolul I preciza că *„dacă una dintre părțile contractante ar deveni obiectul unei agresiuni, al unei amenințări sau al unui pericol de agre-siune"*, cealaltă parte contractantă se angajează să-i dea asistență *„conform deciziilor ce le va lua Consiliul în vederea executării obligațiunilor enumerate în articolul 10 din Pactul Societății Națiunilor"*.[40]

Intențiile Franței de apropiere de URSS au fost apreciate pozitiv de Anglia, care în primele luni ale anului 1935 părea a se îndepărta într-o oarecare măsură de Germania. Vizita lui Eden la Moscova și convorbirile sale cu Litvinov au pus în

---

[37] *DDF*, I ère Série, t. V, Notă a Direcției Comerciale, 9 ian. 1934.

[38] Vezi cap. VIII.

[39] *Arh MAE – Paris*, Papiers d'agents, Papiers Herriot, vol. 7.

[40] *N.T.D.D.*, doc. 361, p. 621.

https://biblioteca-digitala.ro

evidență, așa cum reiese din scrisoarea trimisă lui Laval de Sir John Simon, faptul că *„nu există nici un punct de contact între felul de a privi lucrurile al Marii Britanii și al Germaniei"*. Eden i-a declarat lui Litvinov că *„nici o chestiune nu separă Anglia de URSS"* și că *„politica Angliei consistă într-o strânsă colaborare cu Sovietele"*. Eden a ținut să precizeze că n-ar fi fost vorba de o participare a Angliei în mod direct la Pactul oriental, dar că țara sa *„vede cu ochi favorabili încheierea unui pact de asistență între Franța și URSS"*[41]. Anglia promova, în vremea aceasta, politica sa de reconciliere europeană și de readucere a Germaniei în Societatea Națiunilor – acțiune lipsită de realism date fiind contradicțiile profunde ce despărțeau marile puteri europene.

Că este așa o dovedește faptul că însăși Rusia Sovietică, puternic interesată în încheierea tratatului cu Franța, s-a postat, în primele zile ale lui aprilie 1935, pe poziția de a tergiversa finalizarea acestui act. **Reconcilierea franco-sovietică s-a făcut prin intermediul Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice**, la 12 aprilie, când Potemkin și Laval au regăsit calea către semnarea Tratatului.

Astfel, la **2 mai 1935, Pierre Laval și ambasadorul Vladimir Potemkin au semnat, la Paris, Tratatul de asistență mutuală între Franța și URSS**, tratat despre care J-B. Duroselle spunea că era *„un chef-d'oeuvre de galimatias"*. *„Niciodată,* adăuga el, *pactomania n-a mers atât de departe în subtilități"*.[42] Într-adevăr, articolele tratatului erau în așa fel redactate, încât fiecare dintre părți putea să găsească oricând posibilități de a nu aplica tratatul.

Acesta prevedea ca, în cazul când una dintre Părți ar fi amenințată de un pericol de agresiune din partea unui stat european, ele se angajează „să procedeze la consultări imediate în vederea luării unor măsuri în virtutea articolului 10 al Pactului Societății Națiunilor". Articolul 2 preciza că dacă, în condițiile prevăzute de articolul 15 paragraful 7 al Pactului, una dintre Părți ar face obiectul unei agresiuni din partea unui stat european, ele își vor da imediat ajutor și asistență. În completare, se specifica faptul că ele își vor da ajutor și în cazul unei agresiuni în condițiile prevăzute de articolele 16 și 17 ale Pactului (art. 3). Aceste prevederi, copiind practic înscrisurile din articolele 10, 16 și 17 ale Pactului, îngreunau procedura aplicării lor în cazul unei agresiuni reale și, pe de altă parte, complicau aplicarea chiar a acestor articole. Comentând acest tratat, Nicolae Titulescu se socotea îndreptățit să aprecieze că *„de fapt, încadrarea acordului franco-rus în Pactul Societății Națiunilor este făcută pentru a respecta obligațiunile din Pactul de la Locarno* [e vorba de Pactul rhenan, n.n.] *și a nu da pretext Germaniei de a denunța acest tratat pe motiv că francezii l-au călcat prin acordul lor cu Rusia"*.[43] În Protocolul de semnare, s-a specificat încă o dată valabilitatea tratatelor semnate anterior de fiecare parte contractantă. Merită semnalat faptul că textul scrisorilor schimbate între cei doi miniștri de externe, la aceeași dată, se referea aproape exclusiv la geneza acestui tratat –era poate singura parte, din acest text, ce amintea planurile lui Louis Barthou de revigorare a securității europene. Iată textul respectiv: *„Tratativele care tocmai au avut drept rezultat semnarea tratatului de asistență mutuală ... au fost angajate la origine în vederea completării unui acord de securitate înglobând țările din Nord-Estul Europei, adică URSS, Germania, Cehoslovacia, Polonia și Statele Baltice, limitrofe URSS; alături de acest acord ar trebui să se încheie un tratat de asistență între URSS, Franța și Germania, fiecare dintre aceste trei state urmând să se*

[41] *Ibidem*, doc. 363, p. 623.
[42] J-B. Duroselle, *op. cit.*, p. 142.
[43] *NTDD*, doc. 369, p. 634.

https://biblioteca-digitala.ro

angajeze să acorde ajutor aceluia dintre ele care ar fi obiectul unei agresiuni din partea unuia dintre aceste state".[44] Aceste declarații de bune intenții care anunțau perspectiva lărgirii operei de asistență mutuală în Europa de răsărit îl determinau pe Nicolae Titulescu să aprecieze că „*tratatul franco-sovietic este chemat să constituie baza organizației viitoare a securității în Europa*".[45] Fără îndoială, Titulescu era nu doar un om politic ci și un diplomat; în această ultimă postură, el a apreciat public la superlativ tratatul franco-sovietic. Ceea ce însă provoacă mirare, având în vedere luciditatea lui Titulescu în judecarea a numeroase acte și fenomene politice ale timpului, este supraaprecierea bunelor intenții ale Franței și a loialității ei față de micii aliați în Est. Într-o carte scrisă în 1937, adică într-un moment când se vădise cu claritate abandonarea de către Franța a acestor aliați, Titulescu credea că Laval a încheiat pactul cu Rusia pentru a da o „*asigurare pentru statele Micii Înțelegeri în ceea ce privește relațiile lor cu URSS*", iar Franței – adăuga Titulescu – Pactul îi oferă „*o securitate sporită, căci URSS nu-și mai păstrează libertatea de acțiuni în privința Germaniei*".[46] N-au trecut însă nici doi ani și Rusia sovietică și-a afirmat din plin „*libertatea de acțiune în privința Germaniei*", încheind cu aceasta un pact de împărțire de teritorii și sfere de influență, la 23 august 1939.

În pofida caracterului dilatoriu al prevederilor sale, Pactul sovieto-francez a fost primit cu ostilitate de Germania, care, la 25 mai 1935, a adresat un Memorandum guvernului francez, atrăgându-i atenția asupra incompatibilității acestui pact cu Pactul rhenan de securitate încheiat la Locarno în octombrie 1925, obiecție respinsă de Franța în acord cu guvernele britanic, italian și belgian. O analiză sumară a acestor tratate arată că, în termenii tratatului de la Locarno, Franța și Germania se angajaseră reciproc să nu recurgă la război. Această obligație comportă excepții cuprinse în articolul 2, aliniatul 2 al Pactului. În afara cazului de legitimă *apărare*, renunțarea convenită de Franța și Germania la orice atac și invazie nu se mai aplica în cazul în care apărea necesitatea de a îndeplini sarcinile ce decurgeau din Pactul Societății Națiunilor; în acest sens, articolele 2 și 3 ale Pactului franco-sovietic vizau tocmai acele cazuri de intervenție care decurgeau din aplicarea *Covenantului*. În discursul rostit în Camera Deputaților cu ocazia prezentării legii pentru ratificarea tratatului franco-sovietic, Laval a ținut să explice încă o dată compatibilitatea perfectă între acest tratat, acordurile de la Locarno și Pactul Societății Națiunilor, exprimându-și atașamentul față de Pactul rhenan „*care, ca element de securitate colectivă, constituie baza politicii generale a Franței*".[47]

În realitate, **pactul sovieto-francez încheiat de Laval nu era de nici un folos securității în Centrul Europei. Se afirma însă politica duplicitară a acestor puteri față de Cehoslovacia,** aflată undeva „la mijloc". Pe de o parte, condiționându-și reciproc asistența față de Cehoslovacia, iar pe de altă parte, Franța fiind condiționată în asistența ei de obligațiile luate prin Pactul rhenan, Cehoslovacia era abandonată hazardului. Nu va trece mult timp și toate acestea se vor adeveri.

---

[44] *NTDD*, doc. 373, p. 639.

[45] *Ibidem*, doc. 375, p. 643.

[46] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, p. 120.

[47] Apud Ynes de Trocquer, *Examen du Traité et du Protocol franco-soviétique du point de vue pragmatique*, Paris, 1937, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL XII

DRUMUL SPRE RĂZBOI

Agresiunea Japoniei contra Chinei

După eşuarea Conferinţei dezarmării şi ieşirea Germaniei din Societatea Naţiunilor, elementele crizei politice internaţionale s-au acumulat în ritm rapid.

În fruntea Societăţii Naţiunilor, **Joseph Avenol** era un partizan convins al politicii de „appeasement"*; simpatia lui pentru fascismul italian în perioada agresiunii Italiei contra Etiopiei explică multe dintre actele Societăţii în această perioadă când ofensiva forţelor revizionist-revanşarde era în plină desfăşurare.

Nemulţumită de repartizarea coloniilor la Conferinţa de pace de la Paris – unde prezentase un plan vast de revendicări în Asia Mică şi în Africa –, Italia mussoliniană a urmărit, în deceniile al treilea şi al patrulea, să-şi adjudece teritorii în Africa, dat fiind că expansiunea în Mediterana fusese barată. Alături de Italia, Japonia nădăjduia să-şi adjudece posesiunile germane din China, impunând guvernului de la Beijung *„cele 21 de revendicări"*. Poziţia puternică a Japoniei în Oceanul Pacific, prin instaurarea dominaţiei sale asupra insulelor Mariane, Caroline şi Marshall ce aparţinuseră Germaniei, a creat îngrijorări la Washington şi Londra. La Conferinţa de la Washington din noiembrie 1921 – februarie 1922, Japonia a fost obligată să renunţe la protectoratul asupra Chinei şi la Schantung, Conferinţa recunoscând atributele suveranităţii Chinei asupra teritoriului său, ceea ce n-a pus capăt însă planurilor expansioniste japoneze.

În cursul deceniului al patrulea, Asia şi Africa au devenit teatrul unor războaie ce aveau să dureze multă vreme. În **septembrie 1931, Japonia a atacat China,** având ca prim obiectiv Manciuria, provincie foarte bogată, locuită de cca 30 milioane de oameni. Zăcămintele de petrol, aur, fier constituiau un important punct de atracţie pentru japonezi. După ocuparea zonei, Japonia a pus bazele aici, în martie 1932, a statului independent Manciuko, rupându-l de China. Ofensiva japoneză a continuat în direcţia Beijing şi Tientzin, urmărind transformarea Chinei în colonie japoneză. A fost motivul pentru care reprezentantul Chinei la Geneva a solicitat intervenţia Ligii Naţiunilor pentru restabilirea situaţiei de independenţă a Chinei. Rezoluţia adoptată de Consiliu, reunit în şedinţă extraordinară, la 30 septembrie 1931, contra agresiunii japoneze a fost urmată de alte rezoluţii în octombrie şi noiembrie 1931, prin care s-a solicitat Japoniei retragerea trupelor din China. Procedura greoaie de adoptare a deciziilor Consiliului Ligii – obligativitatea unanimităţii – a oferit Japoniei pretextul de

* I-a urmat, la conducerea Ligii Naţiunilor, lui Sir Eric Drummond la scurt timp după venirea lui Hitler la putere.

https://biblioteca-digitala.ro

a nu ține seama de aceste decizii cărora le lipsea un vot ca să fie unanime. În decembrie 1931, Consiliul a hotărât deplasarea în China a unei Comisii de anchetă pentru examinarea situației. Raportul Comisiei, alcătuit la capătul a multe luni de studiu, a dat în totalitate dreptate Chinei. Se recomanda nerecunoașterea statului fantomă Manciuko, el fiind rezultatul *„ocupației militare japoneze a Manciuriei"*; Japonia n-a fost însă declarată agresor, în conformitate cu prevederile Pactului Societății. Pentru a fi mai liberă în acțiuni și urmând Germania, **Japonia s-a retras din Societatea Națiunilor în martie 1933.** *„Nota caracteristică ce pare să domine diplomația britanică* – spunea, într-un raport din februarie 1932, ministrul României la Londra – *este aceea de a nu apărea nici o clipă ostilă Japoniei"*.[1] Se considera în cercurile diplomatice că această poziție aparent inexplicabilă a Angliei (dat fiind faptul că această putere era adânc interesată în China, iar ofensiva japoneză îi punea în primejdie pozițiile) ar fi fost determinată de părerea că, tolerând expansiunea japoneză în China, se îndepărta pericolul unui conflict militar cu Japonia. La fel, Franța, interesată în problemele sale în Indochina, nu dorea deloc să fie implicată în chestiunile chino-japoneze.

În ceea ce privește Statele Unite ale Americii, *„Nota Stimson"* din 7 ianuarie 1932 către guvernele Japoniei și Chinei arăta că *„guvernul SUA nu poate admite legalitatea nici unei situații de facto și nu intenționează să recunoască nici un tratat sau înțelegere intervenită între alte guverne, care ar putea aduce vreo atingere drepturilor Statelor Unite sau cetățenilor săi prevăzute prin tratate, inclusiv cele referitoare la suveranitatea, independența sau integritatea teritorială sau administrativă a Republicii China sau a politicii internaționale a Republicii China, cunoscută de toți ca «politica porților deschise». El* [guvernul SUA, n.n.] *nu intenționează să recunoască nici o situație, nici un tratat sau înțelegere care ar putea să contravină procedurilor și obligațiilor Pactului de la Paris din 27 august 1928 pe care atât China, cât și Japonia și SUA le-au semnat"*.[2]

China a primit cu satisfacție acest mesaj, mai ales că el a fost întărit prin poziția președintelui Herbert Hoover, care declara că nu trebuie recunoscute astfel de achiziții teritoriale. Însă de la declarații la fapte drumul era lung, căci nimeni nu avea intenția să intre în război cu Japonia pentru soarta Chinei. Aceasta era, de altfel, și mentalitatea dominantă în America. *„Statele Unite n-au obligația de a interveni, cât timp interesele vitale ale poporului american nu sunt lovite"* – scria „Washington Star" din 31 ianuarie 1932. Atragerea Statelor Unite într-un război cu Japonia spre a împiedica dezmembrarea Chinei sau a o sili să se retragă *„ar constitui o nedreptate monstruoasă făcută poporului american, o jertfire de vieți americane și de bani americani pentru care n-ar exista nici o justificare"*, sublinia ziarul. Nu este mai puțin adevărat că imensele capitaluri investite de americani în Japonia erau de natură a menține SUA pe o poziție de neintervenție.

Această politică de *„appeasement"*, concretizată în tolerarea agresiunii japoneze contra Chinei și exprimarea doar a unor condamnări „morale", a fost subliniată la **Conferința Pacificului de la Bruxelles**, în **noiembrie 1937**, când puterile participante n-au ajuns la nici o soluție capabilă să pună capăt situației din China. Mai mult, în

---

[1] *Arh. MAE*, Fond Dosare Speciale, vol. 230, f.338, raport nr. 430/A-a, Londra, 26 feb. 1932, semnat Laptew.

[2] *Ibidem*, Fond Convenții, vol. II, *Address by the Honorable Henry L. Stimson, Secretary of State, before the Council on Foreign Relations*, New York City, august 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

condițiile ofensivei forțelor comuniste în China, Anglia, Franța și SUA au văzut în Japonia un factor de contracarare a comunismului chinez.

Pentru statele mai mici (cele *„cu interese limitate"*), poziția marilor puteri față de conflictul chino-japonez era de două ori îngrijorătoare: o dată pentru faptul în sine al abandonării poporului chinez, a doua oară pentru consecințele ce se întrevedeau pentru propria lor situație într-un caz similar. În cadrul Adunării Generale a Societății Națiunilor din **3 martie 1932, reprezentanți ai Cehoslovaciei, Iugoslaviei, României, Olandei, Elveției, Spaniei, Columbiei, Mexicului, Persiei etc. au susținut respectarea tratatelor și pedepsirea agresorului.** Reprezentantul Spaniei, de pildă, spunea: *„Actualul conflict pune pentru Societatea Națiunilor, chestiunea de fond «a fi sau a nu fi», și lumea dorește să fie"*.[3] Este de reținut că Nicolae Titulescu, președinte al Societății Națiunilor în perioada izbucnirii conflictului în Asia, a sprijinit cererea Chinei, văzând în acest conflict o problemă generală de securitate, în care era datoria tuturor statelor să se implice. El a cerut aplicarea strictă a tratatelor și respectarea Pactului Societății.[4] Grație lui Titulescu și reprezentanților statelor Micii Înțelegeri, Rezoluția votată de Adunare la 11 martie 1932 proclama caracterul obligatoriu al respectării tratatelor și cerea să nu se *„recunoască nici o situație, nici un tratat și nici un acord care ar putea fi obținut prin mijloace contrare scopului pactului Kellogg"*.[5] În realitate, toate declarațiile de bune intenții n-au fost urmate de nimic concret în direcția luării de măsuri practice pentru revenirea la normal a situației în China și retragerea Japoniei.

Focarul de război deschis în Extremul Orient de agresiunea japoneză a rămas în continuare un factor de gravă subminare a păcii și securității.

Căderea Etiopiei sub ocupația Italiei; încercările Micii Înțelegeri de a revigora Societatea Națiunilor

Propovăduind „necesitatea" expansiunii sale economice, culturale și politice, Italia a avut ca prim obiectiv Etiopia, singura țară africană rămasă în afara împărțirilor de teritorii coloniale la Conferința de pace. Acțiunea militară în Etiopia a fost pregătită de o amplă activitate diplomatică, ce a folosit în avantajul planurilor italiene disensiunile franco-britanice și cele dintre Franța și Germania. Înțelegerea dintre Italia și Marea Britanie asupra Etiopiei, în urma călătoriei la Roma a ministrului de externe John Simon din martie 1933, a fost urmată de ample negocieri cu Franța. Inițiate încă de Louis Barthou, convorbirile franco-italiene au fost continuate de succesorul lui Barthou la externe, Pierre Laval. La 7 ianuarie 1935 s-au semnat mai multe **acorduri franco-italiene** care se refereau la:

– Concesii teritoriale franceze: 800 km^2 pe coasta somaleză franceză; 114.000 km^2 la sud de Libia. Aceste acorduri rămâneau secrete.

– Renunțarea de către Franța la avantajele economice în Etiopia, în alte regiuni decât hinterlandul Somaliei franceze și zona căii ferate franceze Djibuti-Addis-Abeba. Interesele franceze în afara acestor zone urmau să fie păstrate.

---

[3] Apud Constantin Botoran, *Poziția României față de politica agresivă a marilor puteri fasciste în Asia și Africa*, în *Probleme de politică externă a României 1918-1940*. Culegere de studii (coordonator Viorica Moisuc), vol II, Editura Militară, București, 1977, p.273.

[4] *N.T.D.D.*, p.391, telegr.3160/14 decembrie 1931, semnată Titulescu.

[5] Apud Constantin Botoran, *op.cit.*, p. 283.

https://biblioteca-digitala.ro

– În ce priveşte statutul Italiei în Tunisia, s-a decis elaborarea unui acord detaliat.

– Asupra independenţei Austriei, un proces-verbal lansa ideea unui pact de neagresiune colectiv al statelor vecine.

– Oficializarea reînarmării germane.

La sfârşitul lui 1935, în plin război, Mussolini va declara că Laval i-a dat „carte blanche" pentru cucerirea Etiopiei,[6] ceea ce era perfect adevărat, fapt negat atunci de Laval, dar recunoscut în timpul anchetei parlamentare din 1940.

Este de subliniat, prin urmare, că, prin acordurile Laval-Mussolini, s-au înscris în *texte de tratat secret, revizuirea teritorială* şi *violarea Pactului Societăţii Naţiunilor.*

Avansul luat de Franţa în politica de *„appeasement"* prin acordurile cu Italia sus amintite a determinat Anglia să facă noi concesii Germaniei: **acordul naval anglo-german din 18 iunie 1935**, prin care se ridicau şi restricţiile în privinţa flotei. În continuare, vizita ministrului de externe britanic, Anthony Eden, la Roma, în 24-25 iunie, a avut ca rezultat acordul englez pentru cucerirea Etiopiei. În raportul său către Titulescu, ministrul român la Londra, Laptew, scria că *„tendinţa generală era extrem de favorabilă pretenţiilor italiene asupra Abisiniei şi mergea până la a considera că transformarea întregii Etiopii într-o posesiune italiană nu constituie un pericol pentru posesiunile străine învecinate"*.[7]

Pe aceeaşi poziţie, SUA n-au făcut nimic pentru Etiopia. S-a dat doar unor firme recomandarea să nu mai exporte mărfuri în Italia, iar unor companii de navigaţie, să nu mai efectueze transporturi pentru Italia.

Mica Înţelegere, urmărind cu multă îngrijorare noile evoluţii ale revanşismului, revizionismului, conciliatorismului marilor săi aliaţi, a înţeles că perspectiva de menţinere a păcii şi securităţii se îndepărtează tot mai mult. **Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri**, întrunit la **Liubljana, în ianuarie 1935**, constata că acordurile de la Roma ar putea să fie contracarate printr-o înţelegere rapidă între Franţa şi URSS.[8] Nicolae Titulescu se pronunţa foarte dur la adresa lui Mussolini, arătând că agresiunea italiană în Etiopia *„va furniza Germaniei prilej adevărat pentru a stârni tulburări în Austria"*.[9]

În august 1935, Norvegia a luat iniţiativa convocării unei conferinţe a ţărilor nordice pentru a analiza *„politica de filantropie practicată de marile puteri pe tărâm internaţional, îndată ce nu este în joc interesul lor imediat, dictează nordicilor în actualul conflict atitudinea de apărare a celor mici şi slabi împotriva ambiţiei şi lăcomiei celor mari"*.[10] Alături de statele nordice, **Mica Înţelegere, în sesiunea de la Bled din 29 august 1935, a exprimat punctul său de vedere în legătură cu necesitatea unei acţiuni ferme a Societăţii Naţiunilor în favoarea Etiopiei.**

În acest context favorabil agresiunii, **Italia a invadat Etiopia la 3 octombrie 1935**. Societatea Naţiunilor a votat, la **11 octombrie,** sancţionarea agresorului. Subcomitetul pentru aplicarea sancţiunilor era format din reprezentanţi ai 18 ţări, printre care şi statele Micii Înţelegeri. Sancţiunile aprobate constau în:

---

[6] Apud Jean-Baptiste Duroselle, *op.cit.* p. 135-136.

[7] *Arh.MAE*, fond Etiopia, vol I, raport 443, Londra, 29 febr.1936, semnat Laptew (apud Constantin Botoran, *op.cit.*, p.292).

[8] *N.T.D.D.*, p. 595-596, proces-verbal al sesiunii Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri, Liubljana, 11 ian. 1935.

[9] Apud Constantin Botoran, *op.cit.*, p. 296.

[10] *Arh. MAE*, Fond Mica Înţelegere, vol.13, f. 102, telegr. 637, 31 aug. 1935, semnată Iuraşcu.

https://biblioteca-digitala.ro

– embargoul asupra exportului, reexportului de arme, muniții, materiale de război pentru Italia;
– măsuri financiare;
– prohibirea importului de mărfuri din Italia;
– embargo asupra exporturilor către Italia;
– ajutorarea mutuală a statelor care aplicau sancțiunile.

Agresiunea Italiei în Etiopia era primul act împotriva căruia Societatea Națiunilor adopta sancțiuni, aplicând Pactul său.

A fost cu totul remarcabilă acțiunea desfășurată de Nicolae Titulescu în timpul crizei etiopiene, în cadrul și în afara Societății Națiunilor, în susținerea ideii de a se adopta măsuri ferme, punitive contra agresorului. Din **18 decembrie 1935, România a procedat la aplicarea sancțiunilor** fără să ceară nici un fel de garanții, întrerupându-se importul și exportul oricărui fel de mărfuri din și în Italia. Dar interesele contradictorii ale marilor și micilor puteri în privința exportului petrolului în Italia au complicat foarte mult situația. SUA nu erau în măsură să oprească companiile particulare să transporte petrol în Italia. Aceeași poziție o aveau și celelalte puteri, ceea ce a determinat guvernul român să continue exporturile de petrol în Italia, păstrând restricțiile pentru toate celelalte mărfuri. În plus, alături de aliatele sale din Mica Înțelegere, România a decis să nu recunoască achizițiile teritoriale ale Italiei în Africa. Cunoscuta intransigență a ministrului de externe român împotriva umilirilor la care a fost supus împăratul Etiopiei **Hailé Selassié** de către ziariștii italieni în ședința din 2 iulie 1936 a Societății Națiunilor și reacția contra României și a lui Titulescu au creat o situație de criză diplomatică foarte puternică; statele Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice se declarașeră gata să rupă relațiile diplomatice cu Italia.

La 20 aprilie 1936, Consiliul Societății Națiunilor recunoștea incapacitatea forumului genevez de a acționa eficace contra Italiei agresoare și de a opri un război pustiitor contra unui stat pașnic. O dată mai mult, statele mai mici și mai slabe au constatat că nici o speranță nu se mai putea lega nici de Societate, nici de „marii aliați".

La **9 mai 1936**, regele Italiei a fost proclamat împărat al Etiopiei. Cursul politicii externe a Italiei era de apropiere de Germania și, în **octombrie 1936, s-a constituit Axa Roma-Berlin – nucleul alianței ofensive ce va declanșa al doilea război mondial**. Se punea problema ridicării sancțiunilor și recunoașterii noilor atribuții ale regelui Italiei. Ministrul de externe al Franței, Yvon Delbos, a estimat că el nu poate lua inițiativa, dar că *„este dispus a se ralia la orice sugestie care ar fi luată de guvernul britanic"*.[11] La *4 iulie*, Adunarea Generală a Societății Națiunilor a decis ridicarea sancțiunilor contra Italiei. Este de notat că această dovadă crasă de transformare a Societății într-un organism care accepta și înregistra faptele împlinite se petrecea **după** intrarea Germaniei în zona demilitarizată rhenană. Într-adevăr, în **mai 1936,** trupele lui Mussolini ocupaseră Addis-Abeba, iar Consiliul Societății Națiunilor înregistra cererea Italiei de excludere a reprezentantului Etiopiei din Societate, dat fiind că *„singura suveranitate existând în Etiopia"* era aceea a Italiei.[12]

Etiopia era primul stat independent și suveran șters de pe harta lumii printr-o agresiune tolerată de Societatea Națiunilor, care încălcase propriul său Pact, ca și cele două tratate internaționale fundamentale: Pactul Briand-Kellogg din 1928 de scoatere a războiului în afara legii și Convenția pentru definirea agresiunii și a teritoriului din 1933, care preciza clar actul de agresiune și limitele teritoriale pe care acesta s-ar fi produs.

---

[11] Apud J-B. Duroselle, *op.cit.*, p. 295.
[12] *Les archives secrèts du Comte Ciano*, 1936-1942, Paris, Plon, 1948.

https://biblioteca-digitala.ro

Ocuparea zonei demilitarizate rhenane de către Germania şi falimentul Societăţii Naţiunilor; repercusiuni în Europa centrală; căderea lui Nicolae Titulescu

Criza etiopiană s-a derulat aproape paralel cu cea rhenană şi paralel cu finalizarea „fortificării" Franţei. Ministru de război din 1929, **André Maginot** a obţinut votarea, la 14 ianuarie 1930, a legii privind construirea fortificaţiilor franceze pe frontiera cu Germania, deşi exista încă larga fâşie a zonei demilitarizate rhenane între cele două state, dar nu mai erau soldaţi francezi în acea zonă. Din 1930 şi până în 1939 s-a lucrat fără încetare la fortificaţii; la începutul anului 1936, „linia Maginot" se afla într-un stadiu avansat; oricum, această fortificaţie nu acoperea şi partea belgiană, deci era parţială.

Deşi succesorul lui Louis Barthou la Quai d'Orsay, Pierre Laval, încheiase cu URSS la 2 mai 1935 un tratat de asistenţă mutuală care era departe de cel conceput de predecesorul său, Germania a afişat de îndată o poziţie ostilă. La 21 mai 1935, într-un fulminant discurs, Hitler a condamnat acordul franco-sovietic. La începutul anului 1936, ratificarea pactului franco-sovietic se afla în atenţia internaţională, alături de chestiunea războiului italo-etiopian şi perspectiva unui act de forţă german în Rhenania. După o lungă dezbatere şi luptă politică, la 27 februarie 1935, Camera Deputaţilor şi, la 12 martie, Senatul Franţei au ratificat Pactul. În toată această perioadă, liderii politici naziştii n-au încetat să atace alianţa franco-sovietică, motivul fiind acela că documentul încălca *Pactul rhenan* încheiat la Locarno în 1925. Hitler reclama că, în cazul unei agresiuni germane contra URSS, Franţa era liberă să trimită trupe la fronti-era germană – ceea ce era interzis prin Locarno. Pactul sovieto-francez era catalogat drept „pact de încercuire" a Germaniei. În aceste condiţii, apărea clar că Germania va reocupa militar Rhenania. De altfel, informaţiile nenumărate ce veneau la Ministerul de război al Franţei demonstrau decizia irevocabilă a Germaniei de a acţiona în viitorul foarte apropiat. Guvernul francez ştia aproape cu siguranţă că Hitler va săvârşi această lovitură de forţă după 6 martie.

Cu toate acestea, abia la sfârşitul lui februarie 1936, s-a adoptat decizia asupra acţiunii franceze în cazul unui atac german în zona rhenană. Consiliul de miniştri al Franţei, în şedinţa sa din *27 februarie*, a decis că, în caz de *„violare flagrantă şi incontestabilă"* a acordurilor de la Locarno, *„guvernul francez nu va săvârşi nici o măsură de unul singur. El nu va acţiona decât în acord cu cosemnatarii de la Locarno"*.[13] Îşi rezerva doar dreptul de a lua măsuri pregătitoare. Pe alt plan, la întrebarea de ce Franţa nu s-a pregătit singură pentru o ripostă, răspunsul poate consta în doctrina franceză, pe care Duroselle o definea astfel: *„Armata franceză a fost constituită pe ideea defensivei. Nu era prevăzut nimic pentru angajarea rapidă dincolo de linia Maginot «a unui corp expediţionar în forţă». După triumful militar în 1918, armata franceză activă capabilă să încadreze trei milioane de oameni prin mobilizare, a devenit în cincisprezece ani, în pofida celor patru sute de mii de oameni, un ansamblu voluminos fără capacitate operaţională imediată"*.[14]

Dacă în convorbirile telefonice repetate între cei doi miniştri de externe, francez şi britanic, Flandin şi Eden, nu se conturase nimic concret, din afară se primiseră oferte

---

[13] *D.D.F.*, 2e Série, vol.I, doc. nr. 223, Notă a Ministerului de Externe din 24 feb. 1936, nr.241; Notă a Cabinetului Ministrului, 27 feb. 1936.

[14] J-B. Duroselle, *op.cit.*, p.166.

https://biblioteca-digitala.ro

încurajatoare. Polonia anunțase prin ambasadorul Léon Noël că alianța polono-franceză se poate aplica, iar guvernul URSS a transmis prin ambasadorul Maiski (de la Londra) că el este *„gata să ia parte la orice acțiune contra Germaniei care ar fi decisă de Societatea Națiunilor"*.[15] În ceea ce privește Belgia, ea a renunțat la tratatul său din 1920 cu Franța și, printr-un schimb de scrisori, s-a ajuns la formula păstrării contactelor între Statele lor Majore, dar *„un astfel de contact nu presupune* – se spunea în acele scrisori – *nici un fel de angajament politic și nici o obligație în ceea ce privește apărarea națională a uneia sau alteia dintre părți"*.[16]

Franța și Belgia s-au adresat Societății Națiunilor, care, în numeroase întâlniri, a dezbătut problema creată prin **actul agresiv german din 7 martie 1936 de ocupare a zonei demilitarizate rhenane**.* Îi datorăm lui Nicolae Titulescu cea mai pertinentă relatare a celor petrecute cu acest prilej.

În telegrama cifrată trimisă la 18 martie 1936 din Londra, regelui Carol al II-lea și Președintelui Consiliului de miniștri, Titulescu arată că Flandin *„a luat lucrul foarte tragic"* și că *„voiește, fie să ceară în scris Angliei de a preciza felul de asistență pe care este gata să-l dea pentru călcarea Pactului de la Locarno, fie a da declarațiune scrisă că nu poate nimic pentru Franța"*. Flandin, văzând tergiversările engleze, i-a spus lui Titulescu *„că nu mai dorește decât un singur lucru: Consiliul Societății Națiunilor să constate călcarea Pactului de la Locarno, pentru ca apoi să se întoarcă împotriva Angliei pentru a-i cere asistența prevăzută de tratat sau, în lipsă de asistență engleză, să-și câștige libertatea de acțiune"*. Propunerea engleză, plină de *„frumoasă literatură asupra sanctității tratatelor"*, cuprindea:

– constatarea încălcării Pactului de la Locarno;

– o rezoluție a Consiliului Ligii care să includă condamnarea Germaniei și invitarea Germaniei și Franței în fața Curții internaționale de justiție de la Haga, chemată să decidă asupra compatibilității acordurilor de la Locarno cu pactul de asistență franco-sovietic;

– reafirmarea obligațiilor din acordurile de Locarno;

– ocuparea printr-o forță internațională, atât a zonei demilitarizate rhenane, cât și a fortificațiilor franceze;

– obligarea Germaniei de a nu face nici o fortificație și obligarea Franței de a nu le continua pe ale ei, obligația pentru ambele state de a nu aduce arme și material de război la frontieră;

– acceptarea de zone demilitarizate pe ambele părți ale frontierei.

Iată acum și aprecierea lui Titulescu asupra acestor propuneri britanice:

„1) *Anglia, în loc de a executa obligația de asistență din Pactul de la Locarno, își transmite obligațiile asupra Consiliului, ceea ce este inadmisibil;*

2) *Anglia propune Franței o alianță militară, ceea ce este foarte important ... Propunerea engleză ca atare nu se poate admite* – spunea Titulescu, adăugând: *„Violarea*

---

[15] *D.D.F.*, 2e Série, vol.I, Doc.nr.366, telegr. Londra, 10 mart. 1936 semnată Corbin, către Quai d'Orsay.

[16] Apud *Les relations militaires franco-belges, mars 1936-10 mai 1940*, Paris, 1968, p.46-47. Vezi și *Arh.MAE*, Fond 71/Belgia, vol.II, f. 237-238.

* Punând mare preț pe obiectivitatea ministrului de externe britanic Anthony Eden, Duroselle își bazează concluziile sale, în lucrarea *La Décadence*, pe memoriile acestuia – scrise *post factum* – care, evident, încearcă să absolve de răspundere pe omologul său francez Flandin (A. Eden, *Facing the Dictators*, p. 343-359 – utilizate de Duroselle). De menționat că relatările lui Eden se deosebesc substanțial de cele ale lui Titulescu.

https://biblioteca-digitala.ro

comisă de Germania este atât de evidentă şi tratatul atât de important, încât este dureros a constata că prevederile lui nu se îndeplinesc, aşa cum era în drept să te aştepţi".[17]

A doua zi, la 19 martie 1936, ministrul de externe român constata că „*dificultatea cea mai mare în momentul de faţă între Marea Britanie şi Franţa constă în faptul că Franţa cere de pe acum Angliei să se angajeze în caz când Germania n-ar accepta proiectul la care se lucrează, să ia măsurile necesare pentru a restabili situaţiunea în Rhenania. Printre acestea, Franţa pune în primul rând sancţiunile economice ... Marea Britanie refuză această cerere*".[18]

La 20 martie, între puterile locarniene (mai puţin Germania) s-a încheiat un acord care prevedea trei condiţii preliminare oricărei negocieri cu Germania, şi anume:

– trimiterea întregii chestiuni la Haga;

– crearea unei forţe internaţionale care să staţioneze în Rhenania;

– obligarea Germaniei de a nu face nici o lucrare de fortificaţii în zonă şi de a nu organiza nici un aerodrom.

Printr-o scrisoare către guvernul francez, guvernul englez s-a angajat ca, în cazul când încercarea ce se făcea nu va izbuti, „*să intre imediat în consultare cu guvernul francez şi guvernul belgian cu privire la măsurile de luat pentru a face faţă situaţiunii noi şi de a veni imediat în ajutorul guvernului francez şi belgian, conform cu Pactul de la Locarno, prin toate mijloacele ce vor fi decise de comun acord*".[19]

Comentând afacerea rhenană, Titulescu vorbea despre „*penibila divergenţă ... dintre Anglia şi Franţa*", despre „*un profund dezacord*" între cele două ţări. Titulescu îşi exprima speranţa că prin deciziile, chiar şi minimale, luate de Londra, „*cu dibăcie şi întrebuinţând metode care convin mentalităţii britanice, Franţa poate cimenta frontul franco-englez, Marea Britanie pricepând din zi în zi că interesele ei nu se limitează pe Rin şi că se întind în Europa întreagă*".[20]

Mica Înţelegere, reprezentată la dezbaterile Societăţii Naţiunilor de Nicolae Titulescu, era într-adevăr extrem de îngrijorată de accentuarea crizei rhenane, căreia Societatea şi puterile locarniene îi dăduseră o „rezolvare" dilatorie, confuză, neresponsabilă. **Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri**, întrunit la Belgrad la **7 mai 1936**, a adoptat un Comunicat în care a subliniat **hotărârea sa de a-şi menţine nealterată poziţia faţă de respectul tratatelor, al frontierelor, al independenţei statelor**. La punctul 7, Comunicatul se referea la „*problema tratatului de la Locarno şi a consecinţelor denunţării sale*", exprimându-se dorinţa de a vedea „*sfârşitul cât mai rapid al convorbirilor pregătitoare între puterile locarniene pentru securitatea colectivă europeană, pentru ca Mica Înţelegere să-şi poată aduce contribuţia la consolidarea păcii generale atât în Europa occidentală, cât şi în Europa Centrală şi Orientală. Nefiind semnatare directe ale Pactului Rinului, ele urmăresc cu atenţie evoluţia acestor negocieri, ştiind bine ce consecinţe ar decurge şi pentru ele dintr-un conflict referitor la acest subiect*".[21]

---

[17] *N.T.D.D.* doc 427, p.728-730, telegr.55, strict confidenţial, Londra, 18 mart. 1936, semnată Titulescu, pentru regele Carol II şi primul ministru.

[18] *Ibidem*, doc.428, p.731-732, tel. nr.56, Londra, 19 mart. 1936, semnată Titulescu, pentru regele Carol II şi primul ministru.

[19] *Ibidem*, dec 430, p.734-741, tel.70, Londra, 25 mart. 1936, semnată de Titulescu, către regele Carol II şi primul ministru.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*, doc. 442, p.750-753, Comunicatul celei de a X-a sesiuni a Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri, Belgrad, 7 mai 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Negocieri diplomatice extinse între Franţa şi Mare Britanie, de care vorbea Titulescu în telegrama sa din 25 martie 1936, nu mai erau însă posibile în condiţiile în care Hitler „făcea jocurile" şi celelalte puteri locarniene pluteau în ambiguităţi. La 1 aprilie, acesta, plin de „bune intenţii", a propus un „plan de pace", care cuprindea pacte de neagresiune pe 25 de ani, evocând chiar şi o posibilă întoarcere a Germaniei în Societatea Naţiunilor. La Paris, areopagul factorilor politici de primă mărime, în frunte cu premierul Sarraut, a discutat propunerile lui Hitler, a acceptat negocierile cu acesta şi a făcut contrapropuneri. Respinse de Germania, *„negocierile s-au oprit aici"* – spune Duroselle.[22]

În cadrul convorbirilor militare dintre Franţa şi Marea Britanie, la care Italia a refuzat să ia parte, punctele de vedere ale celor două ţări nu s-au întâlnit nicăieri. Generalul Gamelin afirma că Franţa singură poate apăra frontiera franco-germană, dar soldaţii britanici trebuie să vină în ajutorul Belgiei, ceea ce Anglia a refuzat din capul locului. Belgia nu şi-a manifestat disponibilitatea în nici un fel.

Criza rhenană şi modul cum ea s-a derulat, precum şi abdicarea puterilor locarniene de la respectarea pactului pe care-l semnaseră în urmă cu 11 ani într-un entuziasm pacifist general, abdicarea de la aplicarea sancţiunilor prevăzute în *Covenant,* de la principiile Convenţiei de definire a agresiunii şi a teritoriului, din iulie 1933, au demonstrat statelor situate la Est de Germania că **pericolul revizuirii tratatelor de pace devenea tot mai vizibil**, iar politica de forţă a puterilor totalitare se manifesta în toată libertatea. Aceste state constataseră că nu mai pot aştepta nimic de la o Franţă care se retrăgea în spatele *„liniei Maginot"* lăsând evenimentele să se deruleze în voia lor. **Momentul 7 martie 1936 a reprezentat sfârşitul prestigiului Franţei ca mare putere în Europa.**

Franţa va da o nouă dovadă de slăbiciune şi lipsă de voinţă politică de angajare alături de aliaţii săi din Centrul şi Răsăritul Europei, respingând toate tentativele făcute de Mica Înţelegere, în 1936-1937, de a o atrage într-o alianţă globală.

Văzând evoluţiile primejdioase ale urmărilor crizei rhenane, aliniată celorlalte evenimente grave petrecute în acea vreme, Mica Înţelegere a luat o iniţiativă menită – dacă s-ar fi realizat – să întărească frontul antirevizionist în Europa Centrală şi să contracareze politica revanşistă germană. Întrunit în cea de-a X-a sesiune a sa la Belgrad, Consiliul Permanent al organizaţiei (Titulescu, Krofta şi Stoiadinovici), în zilele de 7-8 mai 1936, a supus dezbaterilor problemele cele mai acute de ordin internaţional. În ceea ce priveşte „problema zonei rhenane", Consiliul Permanent a hotărât *„că cele trei state ale Micii Înţelegeri vor trebui să meargă alături de Franţa şi Anglia"*[23]. La 6 iunie, la întrunirea de la Bucureşti a şefilor statelor Micii Înţelegeri, s-a conturat proiectul unei alianţe pe care Mica Înţelegere o propunea Franţei, proiect susţinut de Titulescu. Ca reprezentant în exerciţiu al organizaţiei în Consiliul Societăţii Naţiunilor, ministrul de externe român a primit misiunea să prezinte acest proiect guvernului francez cu ocazia întrunirii Consiliului Ligii la sfârşitul acelei luni. Ministrul de externe român a avut prilejul să pledeze pentru proiectul amintit şi cu ocazia unei convorbiri cu premierul francez Léon Blum, la 22 mai. Acesta, relata Titulescu, *„mi-a declarat că este părtaşul unei politici active faţă de Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică. El socoteşte că Franţa trebuie să vorbească cu mândrie"*[24].

---

[22] J-B. Duroselle, *op. cit.*, p. 177.

[23] *N.T.D.D.*, doc. 443, p. 753-755. Procesul-verbal al celei de a X-a sesiuni a Consiliului Permanent al Micii Înţelegeri, Belgrad, 8 mai 1936.

[24] *Ibidem*, doc. 450, p. 762-764. Telegr.129, strict secret, Paris, 22 mai 1936, semnată Titulescu, pentru regele Carol II şi Preşedintele Consiliului de Miniştri.

https://biblioteca-digitala.ro

La 27 iunie, în cadrul unei reuniuni la Geneva a Consiliului, Titulescu a *„explicat raţiunile care pledează pentru un Pact unic între Franţa şi Mica Înţelegere"*[25].

Argumentele au fost dezvoltate, în continuare, de Titulescu într-o convorbire cu Léon Blum, la 1 iulie 1936. De astă dată, spune Titulescu, *„el a înţeles pe deplin necesitatea unui pact unic care ar lega Mica Înţelegere de Franţa şi mi-a promis întregul ajutor care îi stă în putinţă pentru ducerea la îndeplinire a acestui proiect"*[26].

Este de precizat că ideea acestui pact unic i-a aparţinut lui Titulescu. Motivele care l-au îndemnat către un astfel de proiect erau legate nemijlocit de chestiunea securităţii frontierelor României. Într-adevăr, exista o importantă diferenţă de tratament faţă de securitatea frontierelor României dacă se aveau în vedere tratatele Franţei cu Cehoslovacia (din 25 ianuarie 1924 şi 16 octombrie 1925), şi cu Polonia (din 19 februarie 1921 şi 16 octombrie 1925), pe de o parte, şi Tratatul Franţei cu România din 10 iunie 1926, pe de altă parte. În primul caz, cele două state central-europene îşi asiguraseră asistenţa militară a Franţei în faţa unei agresiuni germane. În cel de-al doilea caz, dacă România ar fi fost atacată de URSS, Ungaria sau Bulgaria, Franţa şi România se limitau să se *„concerteze neîntârziat asupra acţiunii lor respective ce ar urma să se exercite în cadrul Societăţii Naţiunilor"*"(art.4). Mai mult, articolul 5 preciza, o dată în plus, că *„Părţile se vor concerta între ele în eventualitatea unei modificări sau a unei încercări de modificare a statutului politic al ţărilor Europei şi sub rezerva rezoluţiilor ce ar fi luate în asemenea cazuri de Consiliul sau Adunarea Societăţii Naţiunilor..."*[27]. **O atare formulare dădea tratatului româno-francez un clar caracter de tratat de neagresiune.**

În acelaşi timp, Titulescu constata că, în chiar cadrul Micii Înţelegeri, se crease o diferenţă serioasă în ceea ce priveşte securitatea frontierelor statelor membre, pentru că, dacă Cehoslovacia şi Iugoslavia se asiguraseră prin tratate clare în ce priveşte apărarea lor împotriva principalilor inamici – Germania, Italia, Ungaria, România nu beneficia de nici un sprijin serios în faţa principalului său inamic, URSS, chiar dacă alianţa cu Polonia din martie 1921 prevedea un astfel de caz. Nu întâmplător, Titulescu spunea despre tratatul româno-francez: *„Nu cunosc nici un instrument diplomatic mai lipsit de conţinut ca Tratatul franco-român semnat la 10 iunie 1926"*[28].

Iată de ce, în contextul anului 1936, proiectul lui Titulescu semăna cu un efort de ultimă oră de a strânge laolaltă statele vital-interesate în resuscitarea frontului antirevizionist în Europa. Era încurajat în această direcţie şi de unele premise pozitive – **Nota din 7 iunie 1933** a ministrului de externe francez **Jean Paul-Boncour,** care angaja Franţa să nu accepte nici o invitaţie la revizuire sub acoperirea articolului 19 al Pactului în absenţa unui consens.

Léon Blum şi ministrul său de externe, Yvon Delbos, au răspuns pozitiv propunerii Micii Înţelegeri. La Bucureşti, guvernul Gh. Tătărescu, însuşindu-şi ideea, l-a împuternicit pe Titulescu, printr-un act oficial din 14 iulie 1936, semnat de primul ministru, Gh. Tătărescu, şi miniştrii Ion Inculeţ şi Victor Antonescu, să încheie *„Pactul de alianţă unică între Franţa şi Mica Înţelegere contra oricărei agresiuni ar fi"*[29].

---

[25] Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p.162.
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem*, p. 157-158.
[28] *Ibidem*, p. 159.
[29] *N.T.D.D.* p. 796, Comunicat de presă din 16 iulie 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Totodată, guvernul român a reînnoit împuternicirea dată în iulie 1935 ministrului de externe de a finaliza Pactul de asistență mutuală cu URSS, în vederea obținerii unei „destinderi" cu această putere. **Guvernul de la București se angaja să sprijine demersu-rile lui Titulescu printr-o serie de măsuri pe plan intern,** ca, de exemplu:

– încetarea atacurilor în presă contra URSS;

– susținerea prin campanie de presă a ideii necesității apropierii de URSS, aliata Franței, a Cehoslovaciei și a Turciei, țări aliate, la rândul lor, României;

– campanie de presă a Partidului Liberal în favoarea aceleiași idei, cu precizarea că această poziție nu va afecta cu nimic lupta contra comunismului intern.

Aceste specificări din actul de împuternicire reflectau concepția lui Titulescu despre necesitatea realizării unui pact de asistență între România și URSS, urmărindu-se *trei obiective majore:*

1. Asistența militară a URSS către România ar fi trebuit să includă, într-o formulă oarecare, specificarea frontierei Nistrului – ceea ce până atunci nu se reușise.

2. Legarea sistemului de pacte și tratate dintre Franța – statele central-europene – URSS de un tratat de asistență româno-sovietic, ceea ce – după opinia lui Titulescu – ar fi constituit un sistem unitar de garanții pentru *statu-quo*-ul teritorial al României.

3. Atragerea și includerea URSS (după ce aceasta devenise – din 1934 – membră a Societății Națiunilor), prin tratatele cu Turcia, cu Polonia, cu Franța și acum cu România, într-o rețea de tratate și acorduri europene al căror scop declarat era menținerea *statu-quo*-ului teritorial și a independenței Părților Contractante. Printr-o astfel de acțiune – credea Titulescu – se putea preîntâmpina o eventuală înțelegere germano-sovietică *„fără noi și contra noastră"*.

Fără nici o îndoială, Titulescu se baza pe logica faptelor și pe buna-credință a partenerilor, inclusiv pe ideea de respectare a obligațiilor și angajamentelor asumate, a semnăturii pe un document internațional. Numai că imperialismul german și cel sovietic nu se împiedicau de astfel de „amănunte", n-aveau nimic comun cu respectul cuvântului dat și al semnăturii. Cu sau fără un pact de asistență cu România, URSS și Germania n-au avut mustrări de conștiință când, trei ani mai târziu, și-au împărțit sferele de influență și dominație.

În virtutea împuternicirilor din 14 iulie 1936, Titulescu a desfășurat o activitate susținută pentru realizarea misiunii sale.

La insistențele sale, au început convorbiri pentru concretizarea pactului între ministrul român de externe și **Pierre Cot**, ministrul francez al aerului, împuternicit al guvernului Léon Blum, la 14 august 1936. În momentul remanierii guvernului Tătărescu prin înlăturarea lui Titulescu de la Externe, proiectul românesc se afla în studiul guvernului francez. În această situație, Iugoslavia, factorul oscilant al alianței, s-a retras, iar proiectul a eșuat.

Fără îndoială, **criza declanșată la 7 martie 1936 prin remilitarizarea Rhenaniei a stat la baza mișcării centrifuge din cadrul Micii Înțelegeri**. În fața incapacității Franței – Marii Britanii – Italiei de a acționa împotriva încălcării acordurilor de la Locarno de către Germania, a abandonării statelor central-europene, acestea s-au orientat în direcția căutării unor mijloace proprii de apărare, altele decât alianța cu Franța – Anglia. Așa se explică acțiunile Iugoslaviei de a se asigura față de Italia și Bulgaria, încheind cu acestea tratate de prietenie. Deși, inițial, a protestat contra acestor pacte, care încălcau Pactul de organizare din 1933, în final, Mica Înțelegere a acceptat ca *„fapt împlinit"* amintitele acorduri. La **2 aprilie 1937,** Consiliul Permanent al Micii

https://biblioteca-digitala.ro

Înţelegeri constata şi saluta *„cu satisfacţie"* acordurile Iugoslaviei cu Bulgaria şi Italia, precizându-se că *„este de la sine înţeles că noile acorduri nu fac nici o derogare de la angajamentele care leagă între ele ţările Micii Înţelegeri"*.

Asupra României, criza din 7 martie a avut o puternică influenţă, stimulând factorii politici care considerau că securitatea colectivă este definitiv eşuată, iar orientarea României pe plan extern trebuie să ţină seama de noile elemente apărute în viaţa internaţională. Reprezentant al vechilor orientări, Nicolae Titulescu era direct vizat; se sconta că înlocuirea sa cu o persoană mai puţin intransigentă, cu o „imagine" mai bună în statele totalitare, în special în Germania, ar fi fost în interesul ţării. La 11 iulie 1936, cu câteva zile înainte de acordarea, la 14 iulie, a acelor *„puteri depline"* lui Titulescu pe planul relaţiilor externe, Carol al II-lea (care era departe de a fi simpatizant al lui Titulescu) primea un amplu referat, semnat de Gh. Tătărescu, cuprinzând argumente în favoarea demiterii lui Titulescu. Printre aceste argumente, primul ministru menţiona: *„conflicte cu oficialitatea şi opinia publică italiană; conflicte cu oficialitatea şi opinia publică poloneză; conflicte cu o parte din opinia publică franceză; înăsprire de raporturi chiar cu unii din conducătorii politici ai ţărilor aliate şi prietene – toate aceste fapte*, sublinia Gh. Tătărescu, *au creat domnului Titulescu o atmosferă de împotrivire în care acţiunea domniei-sale nu se mai poate desfăşura în voie şi care îi oferă uneori momente foarte penibile"*. Raportul insista mai departe asupra *„unor exagerări"* în chestiunea raporturilor cu URSS. Văzând ca singură posibilitate de redresare *„retragerea"* lui Titulescu, premierul, chiar dacă recunoştea că aceasta va lăsa *„un gol greu de împlinit"*, considera că ea va fi *„un prilej de destindere necesară"* în raporturile cu statele vecine. Tătărescu era conştient de faptul că schimbarea lui Titulescu cu Victor Antonescu, *„un tradiţionalist autentic al politicii noastre externe"*, ar putea fi interpretată ca *„o nouă orientare în politica externă a ţării"*, dar, adăuga el, aceasta *„va fi repede infirmată de actele şi atitudinile viitoare ale guvernului"*[30].

Un factor de primă importanţă care a exercitat influenţă la Bucureşti în direcţia înlăturării lui Titulescu a fost Germania. Printr-o activă propagandă, campanie de presă, acţiuni diplomatice, guvernul german s-a străduit, în anii 1934-1936, să obţină asentimentul regelui Carol al II-lea şi al altor fruntaşi politici pentru scoaterea din guvern a lui Titulescu, de numele căruia se lega perspectiva unui tratat româno-sovietic de asistenţă[31].

Fondul problemei era însă că **vechea linie politică a securităţii colective a deceniului anterior şi a primilor ani din deceniul al patrulea fusese abandonată de majoritatea statelor europene,** în favoarea fie a conciliatorismului faţă de revizionism şi revanşism – aşa cum se dovedise în anii 1934-1936 –, fie în favoarea căutării unor mijloace proprii de salvgardare a intereselor naţionale, altele decât cele tradiţionale ce aveau ca punct de sprijin Franţa şi Marea Britanie. În fapt, securitatea colectivă ca teorie şi practică se sfârşise o dată cu atentatul de la Marsilia din 9 octombrie 1934.

Cu atât mai realiste apăreau, în acest context, aprecierile lui Titulescu privitor la situaţia României. *„Cine ar dori să devină aliat al României doar pentru a apăra interesele României? Să vorbim sincer. Germania? Niciodată... Germania nu-şi va modifica niciodată relaţiile cu URSS doar pentru a apăra interesele României"*[32].

---

[30] *Arh. St. Bucureşti*, Fond casa Regală, dosar 29/1936.

[31] Vezi pentru detalii, Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 113-120.

[32] Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p.107.

https://biblioteca-digitala.ro

În pofida asigurărilor lui Gh. Tătărescu, politica externă a României a abandonat „linia" lui Titulescu o dată cu îndepărtarea lui din guvern. Dacă obiectivele fundamentale de politică externă, menținerea *statu-quo*-ului teritorial și asigurarea independenței naționale, au rămas aceleași și după Titulescu și mai târziu, mijloacele și metodele au fost adaptate noilor evoluții de pe arena internațională.

Două exemple sunt edificatoare: abandonarea proiectului unui pact unic între Franța și Mica Înțelegere și abandonarea pactului de asistență cu URSS, pe care Titulescu îl parafase la Montreux, cu Litvinov, în virtutea împuternicirilor speciale date lui de guvern la 14 iulie 1936.

Războiul civil din Spania – confruntare internațională între blocuri

Una dintre reacțiile față de agravarea situației internaționale și a ascensiunii fascismului în Europa a fost *„Frontul Popular"* de orientare socialistă. În Franța, alegerile de la sfârșitul lui aprilie 1936 au dat câștig de cauză, cu o puternică majoritate, alianței dintre comuniști, socialiști și radicali-socialiști, cărora li s-au alăturat grupări politice mai mici, tot de esență socialistă (radicali independenți, Tânăra Republică etc.). Guvernul, rezultat al Frontului Popular, condus de Léon Blum, avea la Externe pe Yvon Delbos.

În februarie 1936, alegerile din Spania au adus la cârma țării Frontul Popular, în care comuniștii, socialiștii și radicalii conduceau detașat, anunțând un vast program de reforme sociale cu caracter socialist. Asasinarea liderului monarhist Carlo Sotelo a dat semnalul ridicării la luptă a armatei pregătite în Maroco spaniol, condusă de generalii **Sanjurjo** și **Franco,** care și-au propus să cucerească puterea în stat. *Un război civil avea să izbucnească, ce se va prelungi trei ani.* Naționaliștii, sprijiniți de armata regulată, Falanga, clerul catolic, deținând controlul provinciilor occidentale, se opuneau republicanilor, susținuți de muncitori, mica burghezie, o parte a țărănimii. Aceștia au ocupat triunghiul Madrid-Valencia-Barcelona. Franco a reușit, în primăvara lui 1938, să izoleze Madridul de Barcelona, înfrângând o înverșunată rezistență a forțelor republicane-comuniste. Capitala a fost ocupată la 25 martie 1939 și s-a instalat un guvern nou.

Internaționalizarea conflictului din Spania se explică prin situația internațională din 1936, care, cum arătam mai sus, prezenta imaginea ascensiunii mișcării fasciste, a loviturilor de forță (în Rhenania, în Etiopia), a creșterii importanței dreptei în general, ca urmare și a crizei economice. Regimurile autoritare din Europa s-au înmulțit. Războiul civil din Spania a oferit un câmp prielnic de confruntări între totalitarisme și democrații. Deja în martie 1934, la Roma, Partidul Reînnoirii Spaniole (monarhist) și guvernul italian au semnat un acord secret prin care Mussolini s-a angajat să furnizeze arme și bani pentru răsturnarea Republicii. În martie 1936, avioane italiene și germane au transportat trupele naționaliste ale lui Franco din Maroc în Spania. În afara componentei ideologice care motiva Italia în sprijinirea naționaliștilor spanioli, guvernul de la Roma urmărea și alte scopuri: baze militare în insulele Baleare, influența în Gibraltar și controlul Mediteranei occidentale. La rândul ei, Germania încerca să-și întărească frontul european favorabil sieși în caz de război generalizat și să deturneze atenția lui Mussolini de la situația Austriei (a cărei anexare era obiectivul prioritar german în această vreme) prin implicarea lui tot mai serioasă în Spania.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe frontul spaniol, Italia a trimis 80.000 de „voluntari" recrutați din miliţiile fasciste, mitraliere şi tunuri; Germania a trimis peste 10.000 de legionari din legiunile „Kondor", avioane şi armament greu. Este de precizat că Italia şi Germania au testat pe câmpurile de luptă din Spania nu numai armamentul uşor, dar şi folosirea concomitentă a blindatelor şi a aviaţiei.

Pe de altă parte, guvernul Frontului Popular din Franţa, condus de Léon Blum, s-a angajat faţă de însărcinatul cu afaceri spaniol la Paris ca, de la 20 iulie, să-i furnizeze avioane, arme şi muniţie. Un acord franco-spaniol, din decembrie 1935, prevăzuse, pentru aceste furnituri, suma de 20 milioane de franci. La 21 iulie 1936, Blum i-a avertizat despre această acţiune pe Delbos, Daladier şi Pierre Cot, ministrul aerului. Fernando de Los Rios, trimisul extraordinar al guvernului spaniol, avea misiunea să întocmească lista acestor comenzi.

În vizită la Londra la 23 iulie, Léon Blum i-a declarat lui Pertinax, ziarist la „L'Écho de Paris", că atât Franţa, cât şi Anglia vor trimite arme în Spania. Dar, ca de atâtea ori până atunci, francezii au crezut că dezideratele lor sunt deja realităţi. În guvernul francez, Blum, Pierre Cot şi ceilalţi adepţi ai sprijinirii Spaniei republicane au întâmpinat o puternică opoziţie din partea ministrului de externe Delbos, alături de care s-au situat Daladier, Chautemps, preşedintele Senatului, Jules Jeanneney, preşedintele Camerei, Eduard Herriot şi alţii. Informaţii venite pe diverse canale diplomatice atrăgeau atenţia asupra unei posibile reacţii violente din partea Germaniei ca răspuns la poziţia Franţei, inclusiv pericolul recunoaşterii de către Germania şi Italia a unui guvern al insurgenţilor. După multe frământări, Consiliul de miniştri francez a decis că vor avea permisiunea să treacă frontiera în Spania numai avioanele civile furnizate guvernului spaniol de industria privată.

Situaţia s-a modificat brusc la 1 august 1936, când s-a aflat că avioane militare italiene au fost furnizate franchiştilor în Marocul spaniol. În aceeaşi zi, Consiliul de miniştri francez a decis să reia trimiterea de armament în Spania republicană, dar, concomitent, ambasadorii francezi la Londra şi la Roma au primit misiunea să propună guvernelor respective o politică de neintervenţie comună pentru a se evita formarea „blocurilor de puteri". Între 5 şi 8 august, 17 camioane militare franceze *Dewoitine* au fost livrate efectiv Spaniei pentru a se face presiuni asupra Italiei. La 4 august, Marea Britanie a acceptul propunerea Parisului, cu condiţia ca Germania, Italia şi Portugalia să se ralieze unei astfel de politici. La rândul său, Germania a condiţionat acceptarea de asocierea URSS-ului la înţelegerea proiectată.

În această situaţie, amiralul **Darlan**, şeful Statului Major al marinei franceze, s-a dus la Londra unde, la 5 august, a avut o lungă întrevedere cu omologul său, amiralul **Chatefield**. Darlan şi-a exprimat temerile faţă de planurile italiene vizând insulele Baleare şi planurile germane vizând insulele Canare.

La 6 august, URSS a aderat, în principiu, la *non-intervenţie* şi, în aceeaşi zi, Italia şi-a exprimat adeziunea, cu unele rezerve. La 15 august, propunerea Franţei a devenit una franco-engleză. La 8 septembrie, la Londra, Comitetul internaţional de control a ţinut prima sa reuniune. Un număr de 24 de state, în frunte cu Franţa, Marea Britanie, Italia, URSS şi Germania, au adoptat politica de non-intervenţie.

În răspunsul său la nota franceză în care i se cerea adeziunea, guvernul român a acceptat aderarea, formulând unele condiţii, printre care o rezervă: *„Această adeziune a guvernului român în afacerile spaniole este dată pentru împrejurări excepţionale, ... ea nu implică pentru guvernul român obligaţiunea de a recunoaşte principiul că un*

https://biblioteca-digitala.ro

guvern legal nu poate obține, la cererea lui, un ajutor de la un alt guvern împotriva unei rebeliuni".[33]

Angajamentele de *nonintervenție* luate de puterile totalitare și democrate n-au împiedicat de loc sprijinul masiv dat de acestea celor două tabere în conflict: Germania și Italia pentru forțele generalului Franco, Franța, URSS pentru republicani. După cum se știe, acest ajutor a fost „mascat" sub formula „voluntarilor". Kominternul, prin secțiile sale din diferitele state europene, a organizat așa-numitele „brigăzi internaționale". Celelalte țări, mai ales Franța, au furnizat armament republicanilor sub forma de „piese detașate" care se asamblau la destinație, precum și prin trimiterea de arme pe o rută ocolitoare, prin Mexic.

Confruntarea ideologică și militară din Spania anilor 1936-1939, care a avut un caracter net internațional, a fost, în mic, o avanpremieră a războiului ce avea să izbucnească la 1 septembrie 1939. Testarea de arme și armament de diferite tipuri, testarea de tactici de luptă și strategii militare au dovedit o dată în plus superioritatea militară a puterilor totalitare și slaba pregătire a forțelor democrate.

Modificarea regimului Strâmtorilor Mării Negre – consecință a degradării situației internaționale: Montreux 1936

Navigația prin Strâmtorile Mării Negre a constituit una dintre marile preocupări ale statelor, hegemonia și controlul întregului trafic fiind un deziderat permanent al marilor puteri, subiect de ample confruntări de interese.

După o lungă perioadă când Imperiul rus și Imperiul otoman și-au disputat întâietatea asupra Mării Negre și a Strâmtorilor, alte mari puteri – Anglia, Germania, Franța – s-au înscris în competiție, iar statele riverane care-și obținuseră independența (România, Bulgaria) înțelegeau să-și apere interesele politice, economice și militare. O dată cu victoria Revoluției naționale în Turcia, condusă de Mustafa Kemal Atatürk, chestiunea Strâmtorilor se va afla între preocupările majore ale noului regim. Prin Proclamația națională din ianuarie 1920, Turcia și-a asumat misiunea de a asigura libertatea comerțului între Marea Neagră și Marea Mediterană, declarându-și suveranitatea necondiționată asupra Bosforului.

Convenția asupra Strâmtorilor, adoptată și discutată în paralel cu tratatul de pace cu Turcia de la Lausanne*, a pus în discuție libertatea completă de navigație pentru toate vasele comerciale prin Strâmtorile Bosfor și Dardanele; unele limite se aveau în vedere pentru vasele militare ale statelor neriverane în ceea ce privește tonajul navelor. Demilitarizarea malurilor era completată cu instituirea unei Comisii internaționale a Strâmtorilor.

---

[33] *N.T.D.D.* doc.478, p. 811, telegr. 307, Cap Martin, 18 aug. 1936, semnată Titulescu, pentru MAE. După informații neconfirmate de documente de arhivă (declarații verbale ale ministrului Pierre Cot făcute autoarei), Nicolae Titulescu, prin intermediul ministrului aerului în cabinetul Blum, ar fi orientat către guvernul spaniol al Frontului Popular o parte din comenzile de armament ale României în Franța, în vara lui 1936. De altminteri, simpatia lui Titulescu pentru acest guvern, precum și legăturile sale cu lideri ai Frontului popular spaniol au fost cunoscute în epocă.

* Au participat, la Conferința de la Lausanne, Marea Britanie, Franța, Italia, Grecia, România, Iugoslavia, Turcia, Japonia și SUA – ca observator, iar pentru discutarea anumitor probleme au fost invitate: Bulgaria, Albania, Olanda, Spania, Portugalia, Norvegia și Suedia. Rusia sovietică, Ucraina și Georgia au participat la dezbaterea problemelor teritoriale, militare și ale regimului Strâmtorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Activitatea acestei Comisii era considerată de Turcia neconformă cu prerogativele suveranității sale statale. Republica turcă vedea nepotrivită cu drepturile sale suverane și demilitarizarea malurilor Strâmtorilor, a căror securitate era garantată însă de Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia.

În această optică, Ismet-pașa, reprezentantul Turciei, a propus: acordarea de garanții contra unui atac neprovocat, produs fie de pe mare, fie de pe uscat; securitatea Strâmtorilor, a Constantinopolului și a Mării de Marmara; limitarea forțelor navale care ar fi intrat în Marea Neagră astfel încât să nu reprezinte un pericol pentru zona dintre Dardanele și Bosfor, pe de o parte, și Marea Neagră, pe de altă parte; se cerea libertate neîngrădită de navigație pentru navele comerciale pe timp de pace și de război; dacă Turcia s-ar fi aflat în război, vasele comerciale ar fi trebuit supuse controlului. În ceea ce privește latura militară a reglementărilor, delegatul turc considera că interdicția de nefortificare a Strâmtorilor priva Turcia de apărare în cazul unui atac-surpriză; de aceea, se cerea fortificarea Strâmtorilor la nivelul de atunci al tehnicii.

În fine, guvernul turc considera limitele zonei demilitarizate mult prea extinse și susținea necesitatea de a menține arsenale la Constantinopol și în Strâmtori, asigurarea deplasărilor de trupe de pe țărmul european pe țărmul asiatic și invers, acordarea unui minimum de mijloace de apărare pentru peninsula Galipoli și recunoașterea suveranității Turciei asupra insulelor Imbros, Tenedos, Samotrake, iar insulei Lemnos să i se recunoască autonomia.

S-au făcut propuneri și contrapropuneri care au demonstrat că statele învingătoare în război încercau să evite o întărire a puterii Rusiei sovietice în Marea Neagră și Strâmtori, precum și un regim de control al navigației în zonă din partea sovietică și turcă ce ar fi decurs, logic, dintr-o astfel de situație. În replică, Rusia sovietică și Turcia s-au susținut reciproc în afirmarea punctului lor de vedere.

În final, după momente foarte tensionate care ar fi putut degenera în ruperea tratativelor, **Convenția Strâmtorilor s-a semnat la 24 iulie 1923**. Ea prevedea:

1. Libertate deplină de navigație pentru toate navele comerciale și de război, sub orice pavilion, cu orice încărcătură, în timp de pace; condițiile rămâneau aceleași în timp de război dacă Turcia era neutră.

2. În timp de război, dacă Turcia era beligerantă, ea nu avea dreptul să oprească trecerea prin Strâmtori a navelor statelor neutre.

3. Navele de război puteau trece liber prin Strâmtori, atât ziua, cât și noaptea, indiferent de pavilion, dar nici o putere nu avea voie să trimită în Marea Neagră nave de război care să depășească, în ceea ce privește capacitatea, flota celei mai puternice țări riverane.

4. Submarinele traversau Strâmtorile plutind la suprafață.

5. Navele de război n-aveau dreptul de staționare în Strâmtori.

6. S-a decis demilitarizarea Strâmtorilor și constituirea Comisiei internaționale a Strâmtorilor – formată din reprezentanți ai Franței, Marii Britanii, Italiei, Japoniei, Bulgariei, României, Greciei, Iugoslaviei și Rusiei sovietice – care supraveghea îndeplinirea prevederilor Convenției. Această comisie se afla sub controlul Societății Națiunilor.

Date fiind demilitarizarea Strâmtorilor și consecința negativă ce ar fi decurs de aici pentru siguranța Turciei, Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia s-au constituit în garanți, obligându-se să acționeze în apărarea Turciei, prin toate mijloacele, în cazul în care această țară ar fi fost atacată fără provocare din partea sa.

https://biblioteca-digitala.ro

Este evident că prevederile Convenţiei de la Lausanne cu privire la demilitarizarea totală a Strâmtorilor, la Comisia Internaţională a Strâmtorilor şi atribuţiile ei contraveneau dezideratelor Turciei ca stat suveran şi independent. Pe alt plan, făcând parte din blocul Puterilor Centrale, Turcia a avut statut de ţară învinsă, iar tratatul de pace de la Lausanne, la care s-a adăugat Convenţia Strâmtorilor, reflecta această situaţie de fapt.

Dorinţa Turciei de a modifica clauzele Convenţiei Strâmtorilor s-a accentuat pe măsură ce revizuirea generală a clauzelor militare ale celorlalte tratate de pace devenise un fenomen acceptat de marile puteri mai ales în deceniul al patrulea. Germania, Austria, Ungaria, Bulgaria încălcaseră rând pe rând restricţiile puse de tratate înarmării lor, faptele împlinite fiind în cele din urmă consemnate, fără alte urmări. Introducerea serviciului militar în Germania în martie 1935 a îndemnat pe ministrul de externe al Turciei, Tevfik-Rüstü Aras, să observe că se crea o situaţie discriminatorie în defavoarea Turciei prin menţinerea clauzelor militare ale Convenţiei de la Lausanne. Două situaţii noi au mai intervenit în aceşti ani în ceea ce priveşte acele garanţii de securitate a Strâmtorilor instituite la Lausanne: Italia – stat garant, în urma agresiunii în Etiopia, fusese supusă regimului sancţiunilor prevăzute în Pactul Societăţii Naţiunilor, aşa cum s-a arătat mai sus; relaţiile Italiei cu Franţa şi Anglia, ca şi cu alte state antirevizioniste erau deteriorate, aşa încât o asistenţă militară către Turcia în cazul unui atac inopinat asupra Strâmtorilor devenise cu totul problematică. Japonia, alt stat garant al securităţii Strâmtorilor, după agresiunea din China, se retrăsese din Societatea Naţiunilor, ca şi Germania. Alături de toate acestea, reînarmarea Germaniei, ocuparea de aceasta a zonei demilitarizate rhenane la 7 martie 1936 şi nonreacţia puterilor locarniene, criza profundă a Societăţii Naţiunilor, politica de „appeasement" a marilor puteri, slăbiciunea lor dovedită în ceea ce priveşte păstrarea păcii şi securităţii prin respectarea tratatelor constituiau contextul internaţional în care securitatea Turciei – ţară mică, riverană la Marea Neagră, aflată sub garanţia unor mari puteri – apărea într-o lumină negativă.

La 11 aprilie 1936, guvernul turc a adresat statelor participante la Conferinţa de la Lausanne şi Secretariatului Societăţii Naţiunilor o **Notă în care solicita o nouă Convenţie a Strâmtorilor**, invocând securitatea Turciei în condiţiile deteriorării situaţiei internaţionale.

Această cerere a tensionat pentru început raporturile Turciei cu aliaţii săi balcanici, deoarece Pactul Înţelegerii de la Atena din februarie 1934 stipula clar că o decizie de acest gen din partea unui membru al alianţei, decizie care ar afecta interesele tuturor celorlalţi membri, trebuia să fie în prealabil discutată de toate părţile şi să primească acceptul acestora, or Turcia acţionase în mod independent. Tensiunea între aliaţi risca chiar să ia o amploare nedorită în momentul când România a anunţat că nu va participa la întrunirea de la Belgrad a Înţelegerii Balcanice, ce urma să aibă loc la 5 mai 1936.

În cele din urmă, după repetate convorbiri bilaterale pe diverse canale diplomatice, guvernul român a răspuns pozitiv solicitării guvernului de la Ankara, în *Nota* sa din 29 aprilie. Invocând buna – credinţă a Turciei de a *„nu pune niciodată în discuţie clauzele teritoriale ale tratatelor privind România"*, precum şi relaţiile privilegiate dintre cele două state, bazate pe Pactul Balcanic, pe de o parte, şi prevederile Convenţiei de la Londra din 3-4 iulie 1933, semnată de cele două state, pe de altă parte, guvernul României a anunţat că *„acceptă să înceapă, în spiritul cel mai amical tratativele la care se referă nota din 11 aprilie 1936"*.[34]

---

[34] *N.T.D.D.*, doc. 438, p. 746. Nota de răspuns a guvernului român către guvernul turc în chestiunea Strâmtorilor, Bucureşti, 29 aprilie 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Problema de principiu pe care a ridicat-o **Nota** turcă a fost însă aceea a **revizuirii tratatelor**. Pentru România şi alte state antirevizioniste se punea problema dacă se acceptă acest principiu în sine sau se interpretează problema într-o optică specială. Interesele legate de menţinerea intactă a legăturilor în cadrul Înţelegerii Balcanice, mai ales într-o vreme când Societatea Naţiunilor se arăta total neputincioasă, de contracararea unor defecţiuni majore în cadrul Alianţei, pe de o parte, interesele legate de păstrarea canalului diplomatic turcesc în relaţiile cu URSS, pe de altă parte, dar şi necesitatea atragerii Franţei alături de aliaţii din Balcani au determinat strângerea rândurilor la Conferinţa de la Belgrad din 4-6 mai 1936 a Consiliului Permanent al Alianţei. La Comunicatul din 6 mai al acestei sesiuni s-a subliniat *„perfectul acord asupra tuturor problemelor care au făcut obiectul discuţiei lor"*, precum şi ideea că *„politica Înţelegerii Balcanice fiind bazată pe intangibilitatea frontierelor actuale şi pe respectarea securităţii, Consiliul Permanent a analizat mijloacele cele mai eficace pentru a-i asigura stricta aplicare în acea regiune a Europei în care trăiesc statele balcanice"*.[35]

Aceste principii clare au fost exprimate şi în Comunicatul dat publicităţii la 7 mai de Consiliul Permanent al Micii Înţelegeri, ale cărui lucrări s-au desfăşurat tot la Belgrad, în zilele de 5-6 mai 1936. Solidaritatea statelor membre în jurul ideilor permanente de *„respectare a angajamentelor internaţionale"*, de *„respectare a frontierelor"*, de *„securitate colectivă şi regională"* au fost completate cu *„sublinierea interesului vital cu privire la respectarea tratatelor de la Saint-Germain, Trianon şi Neuilly"*.

Este de semnalat, însă, coroborând cele două documente, că totuşi s-a lăsat deschisă calea spre dezbaterea problemelor internaţionale *„la ordinea zilei"*, printre care, evident, era şi aceea a rediscutării Convenţiei Strâmtorilor, dar în aşa fel încât solidaritatea statelor balcanice şi respectarea integrală a angajamentelor ce şi le asumaseră reciproc prin Pactul cvadripartit de la Atena şi prin acorduri bilaterale să nu fie întru nimic afectate; evident, nu se punea în nici un fel chestiunea acceptării vreunei revizuiri teritoriale.

Aceste idei au fost dezvoltate magistral de ministrul de externe român, Nicolae Titulescu, în cadrul **dezbaterilor de la Montreux** asupra cererii Turciei, din **iunie-iulie 1936**. Precizând din capul locului legăturile trainice de alianţă şi prietenie între Turcia şi România în cadrul aliaţelor existente şi subliniind că *„tot ceea ce atinge securitatea Turciei atinge securitatea României, după cum tot ceea ce are vreo legătură cu Marea Neagră interesează ţara mea în gradul cel mai înalt pentru că prin Marea Neagră şi prin Strâmtori trece singura noastră ieşire spre marea liberă"*, Titulescu a ţinut să se oprească asupra acelei sensibile chestiuni a revizuirii tratatelor, interpretând-o într-o manieră legată strict de interpretarea articolului 19 al Pactului Societăţii Naţiunilor.

Astfel, după cum se poate constata, cererea Turciei nu avea în vedere o revizuire teritorială, prin urmare a frontierelor precizate în tratatele de pace, ci a clauzelor militare cuprinse într-o Convenţie anexă a tratatului de pace de la Lausanne, a căror aplicare în continuare era văzută ca un element ce ar fi putut pune în pericol direct securitatea unui membru al Societăţii Naţiunilor şi, prin consecinţă, securitatea aliaţilor acestuia, membri şi ai Societăţii. Orice revizuire a oricărui tratat se cerea a fi făcută prin consimţământul tuturor părţilor interesate. Era ceea ce Turcia propunea. Iată acum

[35] *Ibidem*, doc. 441, p. 750. Comunicat al Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice, Belgrad, 6 mai 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

interpretarea lui Titulescu: *„În aceste timpuri, când respectarea angajamentelor internaționale este un principiu cu atât mai prețios, cu cât aplicarea lui a devenit tot mai rară, Turcia, credincioasă legii, în loc să recurgă la repudierea unilaterală, care poate crea faptul împlinit, dar nu poate niciodată să creeze dreptul, a avut marele merit de a se feri de acest procedeu, alegând pe acela al căii legale, care necesită consimțământul mutual".* *„Departe de a fi dăunătoare* – spunea Titulescu – *procedura guvernului turc a întărit credința în contracte și în această privință Turcia merită toată gratitudinea noastră".*[36]

Dezbaterile în chestiunea noilor reglementări privind navigația pe Marea Neagră și Strâmtori au opus interese diferite, în special între riverani și neriverani. S-au remarcat un front al riveranilor – Turcia, URSS, România, la care s-a raliat Franța, și un front în jurul Marii Britanii, ale cărei propuneri lezau interesele suveranității Turciei și ale aliaților săi; este de remarcat activitatea lui Nicolae Titulescu și a celorlalți delegați români care au reușit de multe ori să obțină soluții de compromis între poziții ireconciliabile.

În final, **Convenția adoptată la 20 iulie 1936 a confirmat principiul libertății de navigație prin Strâmtori pentru vasele comerciale ale tuturor statelor în timp de pace și în timp de război**, dacă Turcia n-ar fi fost parte beligerantă. Dacă acest stat lua parte la război, navele comerciale ale statelor neutre puteau trece prin Strâmtori cu condiția de a nu colabora cu inamicul Turciei. Tonajul maxim al navelor de război al țărilor neriverane nu putea depăși 30.000 de tone, iar șederea lor în Marea Neagră avea ca limită maximă 21 de zile. Dacă Turcia ar fi fost neutră, navele de război ale statelor nebeligerante aveau libertatea de a trece prin Strâmtori; în ceea ce privește țările beligerante, în condițiile unei Turcii neutre, ele puteau traversa Strâmtorile numai respectând obligațiile ce decurgeau din Pactul Societății Națiunilor și pactele speciale de asistență mutuală în care Turcia era parte contractantă. În situația când Turcia ar fi fost țară beligerantă, trecerea prin Strâmtori a navelor militare aparținând statelor neutre era lăsată la libera decizie a guvernului turc. Submarinele achiziționate de statele riverane puteau să intre în Marea Neagră plutind la suprafață. Aeronavele civile puteau survola zona Strâmtorilor, interdicția fiind totală pentru cele militare.

În concluzie, Convenția de la Montreux a fost în ultimă instanță o consecință a agravării situației internaționale în prima jumătate a deceniului al patrulea. Tendința statelor mici și mijlocii interesate în respectarea tratatelor de pace și a Pactului Societății Națiunilor, de căutare a unor mijloace și metode de a-și consolida propria lor securitate în afara tradiționalei colaborări cu Franța și Marea Britanie, s-a concretizat, în ceea ce privește Turcia, în modificarea prevederilor militare ale Convenției de la Lausanne, care lăsase descoperite Strâmtorile Mării Negre în fața unei agresiuni inopinate, fără asistența militară a puterilor garante. Pe alt plan, hotărârile de la Montreux au întărit solidaritatea statelor balcanice și securitatea în zona lor geografică.

Căderea Austriei și a Cehoslovaciei sub ocupația germană și ungară

Anexarea Austriei la Germania, așa numitul *„Anschluss"*, a fost unul dintre principalele obiective ale Republicii de la Weimar, aceasta preluând de fapt vechi

[36] *Ibidem*, doc. 462, p. 780-782. Discursul rostit de N. Titulescu la Conferința de la Montreux. Din delegația României mai făceau parte Vespasian V. Pella și Constantin Contescu.

https://biblioteca-digitala.ro

deziderate ale Imperiului german. Destrămarea imperiului dualist habsburgic în 1918 prin autodeterminarea naţiunilor subjugate şi constituirea de state noi, independente, precum şi separarea Austriei de Ungaria în republici de sine stătătoare au stimulat acţiunea forţelor naţionaliste atât din Germania, cât şi din Austria în direcţia „*Anschluss*"-ului.

Încercările din acei ani în acest sens au eşuat, însă, datorită intervenţiei prompte a Conferinţei de pace. Tratatul de pace cu Germania a prevăzut în mod expres respectarea independenţei Austriei. Obiectivul anexării acestei ţări nu a fost însă niciodată abandonat de cercurile revanşiste germane, care şi-au întărit poziţiile după aducerea lui Hitler la putere în ianuarie 1933. Acesta a preluat sloganul „*Anschluss*"-ului, pregătind acţiunea propriu-zisă atât în interiorul Austriei, prin partidul mazist austriac, cât şi în exterior, prin organizarea intervenţiei militare în primul moment favorabil.

Fără îndoială că impunitatea de care s-a bucurat Germania când a intrat cu forţele sale militare în Rhenania l-a încurajat pe Hitler care, dispunând de o armată tot mai puternică, îşi planifica noi paşi pe calea expansiunii sale spre „*Mitteleuropa*". La 5 noiembrie 1937, Hitler a reunit pe principalii săi colaboratori şi generali şi i-a anunţat că trebuie să „*termine*" repede cu Austria şi cu Cehoslovacia. O zi mai târziu, ministrul de externe al Reichului se afla la Roma pentru a asista la ceremonia de aderare a Italiei la Pactul anticomintern. Cancelariile de la Londra şi Paris erau perfect informate despre planurile lui Hitler, singurul semn de întrebare fiind legat de momentul declanşării acţiunii contra Austriei. La 12 februarie, cancelarul Austriei, Schuschnigg, a fost convocat la Cartierul general al Führerului pentru a i se pune în vedere că Austria va fi „*încorporată*" la Germania.

Diplomaţia franceză a încercat, în acel moment, să obţină acordul britanic pentru o intervenţie la Berlin, prin ambasadorii celor două ţări, Français-Poncet şi Nevile Henderson, cu atât mai mult, cu cât Germania era convinsă de pasivitatea Angliei şi Franţei. Demersul franco-britanic la Berlin, susţinut şi de cancelarul austriac, trebuia să atragă atenţia că „*orice act de forţă tinzând a aduce prejudicii statu-quo-ului teritorial în Europa Centrală, se va lovi de opoziţia hotărâtă a puterilor occidentale*"[37]. Se aveau în vedere, în continuare, consultări între Viena, Praga şi celelalte state dunărene pentru o apropiere economică şi financiară.

Aceste evenimente coincideau şi cu intense discuţii anglo-germane privind cedarea unor colonii Germaniei şi cu schimbări fundamentale de optică la *Foreign Office*. Plecarea lui Anthony Eden şi preluarea Externelor de lordul **Halifax**, un fervent apărător al politicii de „appeasement", anunţau agravarea situaţiei internaţionale. Era, deci, de înţeles că răspunsul englez la propunerea franceză avea să fie negativ. Guvernul Majestăţii Sale a arătat că un astfel de demers la Berlin „*ar încuraja speranţele într-un ajutor militar din partea Franţei şi a Marii Britanii, care, de fapt, nu se va produce. Guvernul Majestăţii Sale se aştepta să continue negocierile cu guvernul german asupra Europei Centrale şi asupra dezarmării. Desigur, era vorba de demersuri unilaterale*"[38]. De altminteri, cu puţin timp în urmă, Halifax, în vizită la Hitler, aflase că pentru interlocutorul său, de „*importanţă vitală*" era Europa centrală, iar **Hyalmar Schacht**, ministrul Economiei, a insistat pentru „*retrocedarea*"

---

[37] *DDF* 2e série, vol VIII, doc. 169, p. 333, telegr. 174, 489, Paris, 16 feb. 1938, semnată Delbos, către Berlin şi Londra; doc. 190, p. 385-387, telegr. 510-518, semnată Delbos, către Corbin, Londra.

[38] *Ibidem*, doc. 274, p. 537-539, telegr. 187, foarte urgent, Londra, 25 feb. 1938, semnată Corbin, către Delbos; cuprinde textul *Memorandumului* englez de răspuns la *Memorandumul* francez din 18 feb. 1938.

https://biblioteca-digitala.ro

Camerunului şi Togo, dar şi pentru cedarea unor părţi din Congo belgian, Angola *„eventual sub o formă de genul mandatului"*.[39] La 3 martie 1936, ambasadorul britanic la Berlin, Nevile Henderson, a prezentat lui Hitler harta cuprinzând propunerile engleze despre colonii, care priveau, practic, şi Belgia şi Portugalia şi Franţa. Henderson a avansat ideea că aceste ţări vor fi puse în faţa faptului împlinit. La 10 martie 1938, Chamberlein încă aştepta răspunsul lui Hitler. În aceeaşi zi, la Paris, guvernul Chautemps, cu Yvon Delbos la Externe, a demisionat. Tot atunci, în Austria, cancelarul Schuschnigg, care organizase un plebiscit pentru ca populaţia să se pronunţe pentru păstrarea independenţei sau pentru „Anschluss"-ul cu Germania, a fost silit prin ultimatumul de la 11 martie să anuleze organizarea plebiscitului şi să demisioneze. Preşedintele Miklas a numit în locul cancelarului demisionar pe **Seyss-Inquart,** care **a cerut Germaniei să intre cu armata în Austria, ceea ce s-a şi întâmplat la 12 martie 1938.**

În seara aceleiaşi zile, Delbos a cerut ambasadorului său la Berlin *„să se înţeleagă de urgenţă cu colegul său britanic pentru a se asocia demersului pe care acesta îl va face"*. S-au făcut proteste paralele, şi nu comune, britanic şi francez, proteste *„în termenii cei mai energici contra unei astfel de metode de constrângere bazată pe forţă"*.[40]

La 13 martie seara, Hitler, aflat la Linz, a dat patru proclamaţii prin care se anunţa că guvernul federal austriac a decis *„reintegrarea"* Austriei în Reichul german, trecerea armatei austriece sub ordinele generalului von Bock, comandantul armatei a 8-a. Führerul a încredinţat gauleiterului Bürckel, în calitatea lui de şef al partidului naţional-socialist (nazist) austriac, misiunea de a organiza plebiscitul în ziua de 10 aprilie.

Se poate aprecia că diplomaţia nazistă a folosit extrem de inspirat conjunctura internaţională pentru a-şi atinge scopurile. Ofensiva sa spre Centrul Europei prin anexarea Austriei trebuia să fie consolidată, iar temerile statelor vecine Austriei se cereau a fi îndepărtate. La 11 martie seara, mareşalul Göring îl asigura pe ministrul Cehoslovaciei la Berlin, Mastny, că *„ceea ce se întâmplă în Austria trebuie considerat ca o afacere de familie"*, dându-şi chiar *„cuvântul de onoare"* că Cehoslovacia nu va fi atacată de Germania[41]. În aceeaşi noapte, Göring şi-a întărit angajamentul faţă de Cehoslovacia „din ordinul direct" al lui Hitler, care, pentru a-şi dovedi buna-credinţă, a ordonat trupelor germane să nu se apropie la mai puţin de 15 km de frontiera cu Cehoslovacia. Aceleaşi asigurări au fost reluate şi întărite de ministrul de externe, von Neurath, în faţa ministrului Cehoslovaciei. Astfel de asigurări au fost reînnoite de Germania şi în ziua următoare.

La Bucureşti şi Belgrad, evenimentele din Austria creaseră – spunea ministrul Franţei în România, **Adrien Thierry** – o veritabilă stupoare amestecată cu un sentiment de mare îngrijorare. Premierul român, Gh. Tătărescu, a declarat atunci că *„problema Austriei este o problemă europeană"* şi că *„orice atingere gravă a independenţei acestei ţări ar trebui să fie considerată un casus belli"*. El preciza însă că *„le revine marilor puteri să ia iniţiativa"*.[42]

---

[39] *Foreign Relations of the United States*, p. 183-185, Raport, 3 feb. 1937, semnat Johnson, către Cordell Hull.

[40] *DDF*, 2e Série, vol. VIII, doc. 384, p. 733-734, telegr. 1220, Berlin, 12 mart. 1938, semnată François-Poncet către Delbos. Cuprinde textul notei de protest franceze adresate guvernului german.

[41] *Ibidem*, doc. 406, p. 759, tel. 335-338, Praga, 12 mart. 1938, Notă a lui Lacroix către Delbos; vezi şi nota 1, p. 749.

[42] *Ibidem*, doc. 399, p. 749, tel. 294-295, Bucureşti, 12 mart. 1938, semnată Thierry, către Delbos.

https://biblioteca-digitala.ro

De la Belgrad, ministrul francez Brugères transmitea aceeaşi *„nelinişte"* şi *„îngrijorare"*.[43] La Praga, dincolo de repetatele asigurări germane, guvernul cehoslovac considera *„violenţa exercitată de Germania asupra Austriei ca fiind extrem de gravă pentru viitorul Cehoslovaciei"*;[44] un război generalizat era însă considerat probabil numai dacă Germania ar fi ameninţat direct Cehoslovacia.

Calculele lui Hitler s-au dovedit exacte. Marea Britanie era fermă pe poziţia sa de a nu interveni în *„afacerea de familie"* a Germaniei, iar Franţa prea slabă pentru a-şi lua de una singură răspunderea organizării unei riposte. În seara zilei de 12 martie, ministrul de externe Yvon Delbos a trimis o lungă telegramă circulară miniştrilor săi din ţările europene în care a precizat poziţia oficială a Franţei faţă de criza politică în plină desfăşurare. În prima parte a acestui document, ministrul Delbos se referă la eforturile franceze din februarie şi martie 1938 de a convinge Londra de necesitatea unui demers comun în Germania în apărarea Austriei, la încercările de a atrage atenţia Berlinului asupra gravităţii acţiunilor sale. În partea a doua a telegramei, Delbos desluşeşte *„sensul evenimentelor şi avertismentul ce-l comportă ele"*; Europa *„ştie acum că Germania hitleristă va folosi orice mijloc pentru a-şi atinge obiectivele şi că orice încercări, oricât de abile pe care le-ar face un stat sau altul pentru a îndepărta primejdia, vor fi neputincioase în ziua când Reichul va considera că a venit momentul să lovească din nou"*.

În această optică privind lucrurile, ministrul de externe al Franţei a motivat astfel poziţia guvernului său faţă de criza austriacă (capitolul III al telegramei): *„Situaţia căreia va trebui să-i facem faţă este desigur gravă, dar ea nu justifică nici un fel de panică. Faţă de Austria* – preciza Delbos – *Franţa nu are alte angajamente decât cele decurgând din tratatele de pace"*. Problema austriacă era, din punctul de vedere francez, *„o problemă europeană"*, dar, spre regretul său, ministrul de externe arăta că guvernul francez *„nu poate adopta o atitudine diferită de a celorlalte state europene interesate"*. Delbos trecea în revistă modul în care Marea Britanie şi Italia *„au decis să nu se angajeze"*, ceea ce a paralizat şi Societatea Naţiunilor, care şi-a manifestat *„neputinţa"*.

În ultimul capitol (IV) al telegramei sale circulare, Yvon Delbos preciza poziţia Franţei în situaţia *„total diferită când expansiunea germană ar atinge independenţa sau existenţa statelor faţă de care avem angajamente speciale"*[45] Era vorba, desigur, de Cehoslovacia pentru a cărei securitate Franţa se pusese garantă.,

Istoricul J-B. Duroselle spune că acest cuprinzător document a fost *„testamentul lui Delbos"*[46].

Testament sau nu, el reprezenta punctul de vedere al unei Franţe incapabile să ia iniţiative, care-şi recunoştea neputinţa în faţa gravelor probleme create de criza austriacă. O Franţă aflată la remorca Marii Britanii.

În vizită la Londra la 13 martie, von Ribbentrop a ţinut un cu totul alt discurs lordului Halifax decât cel pe care îl ţinuse Göring liderilor politici cehoslovaci. Subliniind că Germania *„nu are nici un plan răuvoitor contra puterilor occidentale"* şi că Führerul a făcut *„declaraţii solemne în ceea ce priveşte frontierele Franţei şi ale*

---

[43] *Ibidem*, doc 402, p. 752. telegr. 114-115, Belgrad, 12 mart., 1938, semnată Brugères, către Delbos.

[44] *Ibidem*, doc. 406, p. 759. tel. 335-338, Praga, 12 mart., semnată Lacroix, către Delbos.

[45] *Ibidem*, doc. 403, p. 753-757: telegr. circulară, Paris, 12 mart.1938, semnată Delbos, către miniştrii Franţei la Praga, Belgrad, Bucureşti, Roma, Londra şi Bruxelles.

[46] J-B. Duroselle, *op. cit.*, p. 329.

https://biblioteca-digitala.ro

Belgiei", Ribbentrop a pus ministrului de externe britanic următoarea întrebare: „*De ce ar interveni Marea Britanie în Europa centrală unde n-o motivează nimic şi de ce n-ar lăsa-o ea pe Germania să acţioneze aşa cum vrea pentru apărarea drepturilor şi intereselor sale*?[47] În aceeaşi zi, guvernul britanic a primit *Nota* oficială a guvernului şi preşedintelui Cehoslovaciei în care, rezumându-se repetatele asigurări date de Germania privitor la respectarea independenţei acestui stat, se solicita ca „*guvernul britanic să declare la Berlin prin mijlocul cel mai potrivit, dar într-o formă solemnă, că a luat cunoştinţă de asigurările date de guvernul Reich-ului Cehoslovaciei*"[48]. Praga credea că o astfel de manifestare a poziţiei britanice, clară şi solemnă, ar determina o mai mare prudenţă la Berlin în abordarea chestiunii cehoslovace. Aceeaşi solicitare a fost adresată şi Franţei, dar confuzia creată de schimbările de guvern n-a fost favorabilă solicitării Cehoslovaciei.

Din relatările ziarului „Le Temps" din 16 martie 1938, rezultă că în ziua de 14 martie, ministrul Cehoslovaciei la Paris, **St. Osuski**, a fost primit de noul ministru de externe, **Jean Paul-Boncour**, şi de premierul **Léon Blum**. Aceştia au reînnoit de o manieră hotărâtă asigurarea că Franţa îşi va îndeplini „*efectiv, imediat şi integral toate obligaţiile sale faţă de Cehoslovacia*".

Arhivele franceze şi britanice nu oferă însă nici o probă clară că guvernele Franţei şi Marii Britanii ar fi dat curs solicitărilor Pragăi în sensul unei intervenţii oficiale la Berlin.

Devenise limpede şi pentru cele mai optimiste cercuri politice că ofensiva germană spre centrul Europei va continua, aşa-zisele „asigurări" date Cehoslovaciei neavând nici o bază reală.

Statul Major General al armatei franceze a supus unui examen minuţios „*Consecinţele realizării Anschluss*"-ului din punct de vedere strategic – militar, concluziile acestei analize fiind dintre cele mai îngrijorătoare. Iată câteva dintre ele:

– „*Cehoslovacia este complet încercuită*", un atac german putându-se efectua prin Silezia – Viena şi culoarul morav. Mai exista şi ipoteza – foarte pertinentă de altfel şi care a devenit realitate – că „*Ungaria, sprijinită de Germania, ar putea ataca în acelaşi timp Slovacia*".

În acest caz, „*toată Cehoslovacia va cădea, fiind, chiar de la început, ruptă de România*".

– Ungaria, susţinută de Germania şi Italia, „*ar putea rezista în faţa României şi a lugoslaviei, dispărând astfel posibilitatea pentru aceste două ţări să regleze conturile cu Ungaria*"; această apreciere se referea la faptul că Pactul Micii Înţelegeri, aplicat, însemna o acţiune ofensivă a aliaţilor în ajutorul Cehoslovaciei, atacată de Ungaria.

– În ceea ce priveşte Polonia, judecata ce se făcea era pur teoretică: o eventuală susţinere a Cehoslovaciei de Polonia printr-un atac în Silezia. Teoretică, pentru că Polonia urmărea, de fapt, realizarea unei frontiere comune cu Ungaria peste Cehoslovacia şi anexarea ţinutului Teschen – vechi deziderat polonez.

– În ceea ce priveşte Franţa, Statul Major aprecia că o acţiune militară în favoarea Cehoslovaciei ar fi oprită de câteva mari „*obstacole*": linia fortificată Maginot, dreptul de trecere prin teritoriul Belgiei (această ţară interzisese o astfel de acţiune) şi necesitatea de a păstra importante efective în Africa de nord şi în Alpi (în faţa Italiei). Se considera „*concursul terestru al Marii Britanii*" ca fiind foarte

[47] *DDF* 2e Série, vol. VIII, doc. 417, p.770: telegr. 653-657, Londra, 13 mart. 1938, semnată Corbin, către Delbos.

[48] *Ibidem*, doc.418, p. 771-772: telegr. 638-641, Londra, 13 mart. 1938, semnată Corbin, către Delbos.

https://biblioteca-digitala.ro

important pentru acțiunea franceză.[49] În același timp, pe lângă sprijinul englez, se considera necesar ca Franța să aibă alături de ea Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică sub rezerva ca Ungaria să nu fie sprijinită de Germania și Italia.

În această complexă situație internațională, dacă pe plan politic și diplomatic cel de al treilea Reich își pregătise minuțios acțiunea **ofensivă în Centrul Europei având ca primă țintă anexarea Austriei, ofensiva sa pe plan economic, insistentă și sistematică, mai ales după 1934, reprezenta un puternic factor de sprijin pentru interesele germane în zonă**. Elementul principal al politicii economice naziste era absorbirea din aceste țări agricole a unei importante cantități de produse specifice, acordându-se prețuri mai mari decât cele de pe piața mondială, profitând și de conjunctura internațională nefavorabilă exportului de cereale și altor produse agricole. Înscrise în acorduri și convenții economice, aceste schimburi comerciale au devenit curând dificile pentru că plata în mărci blocate germane se concretiza în cele din urmă în procurarea de mărfuri tot din Germania, singurele ce puteau fi plătite în mărci blocate. La mijlocul anului 1936, Germania avea datorii comerciale de 104 milioane mărci, față de Grecia, Ungaria, Iugoslavia, România și Bulgaria[50]. Situația a evoluat în această direcție și în anii următori. *Anschluss*-ul consolidând poziția Germaniei în economia statelor central-europene.

În acest context, guvernul român, apreciind că evenimentele din Austria *„nu sunt întâmplătoare"* și că ele anunță o iminentă acțiune contra Cehoslovaciei și a României, a luat în calcul măsuri de ordin militar. La **19 aprilie 1938**, Consiliul Superior al Armatei Române, examinând situația țării din punct de vedere militar, a formulat concluzia că *„pericolul iminent este la Vest unde Ungaria și cu deosebire Germania ne-ar putea pune în situația de a duce un război în condiții foarte grele, fără un ajutor din partea Cehoslovaciei, care ar putea fi înăbușită de Germania chiar și fără sprijin iugoslav"*.[51] După cum se observă, judecata Consiliului Superior al Armatei Române se apropia în bună măsură de cea a Marelui Stat Major francez.

Pe plan diplomatic, luând în considerare consecințele periculoase ale anexării Austriei la Germania, statele vizate direct de aceste consecințe și-au definit poziția și intențiile în raport, pe de o parte, cu poziția marilor puteri aliate, Franța și Anglia, iar pe de altă parte, în raport cu posibilitățile realizării unei grupări mai largi de state care să întărească securitatea regională. A doua zi după ocuparea Austriei, premierul român Gh. Tătărescu a încercat să convoace o Conferință a Micii Înțelegeri la București pentru examinarea situației create. Dacă Praga a răspuns imediat solicitării române, Stoiadinovič considera că *„înghițirea Austriei era un fapt împlinit la care, de altminteri, se aștepta toată lumea..."*, iar *„prezența Germaniei în Alpi nu-i provoca, personal, nici o neliniște..."*[52] De altfel, foarte legată de Italia după încheierea, un an mai devreme, a tratatului de prietenie dintre cele două țări, Iugoslavia declarase că *„n-ar putea protesta contra acțiunii germane decât dacă Italia va acționa la fel"*[53]. În aceste condiții, Tătărescu a renunțat la proiectul său pentru moment.

---

[49] *Ibidem*, doc. 432, p. 786-789. Notă a Șefului Statului Major General al Armatei franceze. Paris, 14 mart. 1938. (Foarte secret).

[50] Apud Ioan Chiper. *op.cit.*, p. 193-194.

[51] *Arh. MAN*, mapa 51, f. 757.

[52] *DDF*, 2e Série, vol. XIII, doc. 415, p.768-769: telegr. 301-303, București, 13 mart. 1938, semnată Thierry, către Y. Delbos.

[53] *Ibidem*, doc. 409, p. 762-763: telegr. 333-334, Praga, 12 mart. 1938, semnată Lacroix, către Delbos.

https://biblioteca-digitala.ro

Ideea a fost reluată şi pusă în circulaţie în prima decadă a lui aprilie 1938 de J. Paul-Boncour, ministrul de externe francez, în încercarea *„de a contrabalansa acţiunea Berlinului şi efectul produs asupra ţărilor din Sud-Estul Europei de Anschluss"*[54]. La 6 aprilie la Quai d'Orsay au fost convocaţi şefii misiunilor diplomatice franceze din Varşovia, Bucureşti, Praga, Moscova pentru a se examina chestiunea sprijinului pe care putea conta Franţa din partea URSS, Poloniei şi României în cazul în care ea ar veni în ajutorul Cehoslovaciei atacate de Germania. Ministrul **Léon Noël**, vorbind despre poziţia Poloniei, a subliniat că *„dacă Germania atacă Cehoslovacia, Polonia nu se va mişca, singura sa preocupare fiind de a masa trupe la frontiera sud-estică pentru a împiedica orice intervenţie sovietică prin teritoriul său"*[55]. Noël a subliniat că, în cazul în care Consiliul Societăţii Naţiunilor va fi sesizat de o agresiune germană asupra Cehoslovaciei şi se va face recurs la articolul 16 al Pactului, Polonia va opune veto-ul său în Consiliu, raţiunea acestei ostilităţi fiind concepţia după care Cehoslovacia ar fi avut *„un caracter compozit şi imposibil de apărat"*. Chiar în acele zile ce au urmat *Anschluss*-ului, Beck a declanşat o ofensivă contra Cehoslovaciei prin presă. Concluzia era că poziţia Poloniei în chestiunea Cehoslovaciei era foarte diferită de cea a Franţei.

Total diferită de poziţia Poloniei era şi poziţia României, clar exprimată, în sensul că *„dacă Franţa va veni în ajutorul Cehoslovaciei, atacată de Germania, este probabil că România va merge* [alături de Franţa, n.n.]". Paul-Boncour a lansat în acest context proiectul unui *„pact colectiv de asistenţă mutuală"*, proiect pe care Thierry trebuia să-l prezinte Bucureştiului.

Desigur, pentru ministrul de externe francez, poziţia URSS în chestiunea ajutorării Cehoslovaciei era subordonată dreptului de trecere a trupelor sovietice prin teritoriile polon şi român. În ceea ce priveşte Polonia, acest lucru era exclus. România nu putea discuta chestiunea până când URSS nu va fi recunoscut frontiera Nistrului.[56]

Formulând concluziile la capătul acestor dezbateri, Paul-Boncour considera că Franţa trebuie să acţioneze rapid, oferind armament şi material de război României şi Poloniei, manifestându-şi hotărârea de a acţiona în favoarea Cehoslovaciei. Un pact regional ar fi fost pus sub egida Franţei şi ar fi inclus o Declaraţie de asistenţă necondiţionată a Cehoslovaciei dată de celelalte state membre[57].

În contextul acestei disponibilităţi afişate de Franţa de a se implica activ într-o cooperare politico-militară în zona central-europeană, guvernul român a avansat ideea strângerii legăturilor dintre ţările din Centrul şi Sud-Estul Europei în jurul celor doi poli, Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică. Italia, Bulgaria, Polonia şi Ungaria erau vizate de proiectul românesc, ţinându-se cont că, în condiţiile creşterii primejdiei de agresiune din partea Germaniei, erau semne că ţările amintite ar fi putut evolua către o apropiere de cele două organizaţii sus-amintite.

---

[54] *Arh. MAE*, Fond 71/ Franţa, vol. 68: telegr. 4818, Paris, 6 apr. 1938, semnată Cesianu.

[55] *DDF*, 2e Série, vol. IX, doc.112, p.213-218. Notă a Departamentului, Paris, 5 apr. 1938

Presa poloneză din acele zile evidenţia o recrudescenţă a atacurilor contra Cehoslovaciei, imputându-i-se acesteia „opresiunea" minorităţii poloneze din teritoriul Teschen şi „activitatea comunistă". Se reproşa guvernului din Praga „existenţa la Praga şi la Moravska-Ostrawa a unui birou al Partidului Comunist polonez", imprimarea în Cehoslovacia de broşuri şi alte materiale de propagandă comunistă infiltrate apoi în Polonia, intrarea în Polonia, pe la frontiera cehă, a agenţilor Kominternului, cu paşapoarte false, totul petrecându-se cu îngăduinţa autorităţilor cehe.

[56] Într-o convorbire cu Paul-Boncour, Litvinov s-ar fi exprimat astfel: *„Nu ţin la Basarabia, dar vreau să păstrez această chestiune deschisă ca monedă de schimb, ca mijloc de presiune"*.

[57] *Arh. MAE*, Fond 71/Franţa, vol. 68, telegr. 944, Paris, 12 apr.1938, semnată Aurelian; telegr. 4845, Paris, 14 apr. 1938, semnată Cesianu.

https://biblioteca-digitala.ro

În februarie 1938, în cadrul sesiunii de la Ankara a Consiliului Permanent al Înţelegerii Balcanice, miniştrii de externe ai ţărilor aliate au hotărât să încerce o apropiere de Bulgaria, pe linia recunoaşterii egalităţii de tratament în materie de armament cu cea a vecinilor ei[58]. În misiune la Sofia pentru aceste discuţii, ministrul de externe turc, Tewfik Rüstü Aras, a oferit guvernului bulgar propunerea unei *Declaraţii comune* prin care cele două părţi (Bulgaria şi Înţelegerea Balcanică) ar fi renunţat la clauzele militare ale Tratatelor de pace de la Neuilly-sur-Seine şi Lausanne, recunoscându-se *„starea de fapt a înarmării Bulgariei şi admiterea fortificaţiilor în zonele demilitarizate în schimbul unei colaborări leale şi amicale şi de dispoziţiuni de bună vecinătate a Bulgariei cu Înţelegerea Balcanică"*[59]. Premierul bulgar, Kiosseivanov şi regele Boris au fost receptivi propunerii, subliniind că astfel *„soluţionarea chestiunilor în suspensie între România şi Bulgaria, precum şi între Grecia şi Bulgaria, ar fi extrem de uşurată"*[60].

La 28 mai, preşedintele în exerciţiu al Înţelegerii Balcanice a fost împuternicit să înceapă negocieri cu Bulgaria, cu precizarea *„ca aceste conversaţii să nu se mărginească la egalitatea de drepturi militare, ci şi la încheierea unui pact de neagresiune"*[61]. Un astfel de pact venea să întărească securitatea frontierelor balcanice, deoarece Bulgaria avea revendicări teritoriale faţă de vecinii ei. Negocierile au dus la **acordul încheiat la Salonic, la 31 iulie 1938, de reprezentantul Înţelegerii Balcanice, Ioannis Metaxas, şi Gheorghi Kiosseivanov, din partea bulgară**. Părţile se angajau să renunţe la aplicarea clauzelor navale, militare şi aeriene din tratatele de pace sus-amintite, iar Bulgaria îşi exprima disponibilitatea faţă de *„întărirea păcii în Balcani"* şi faţă de întreţinerea de *„relaţii de bună vecinătate, încredere şi colaborare cu statele balcanice"*[62].

Marea Britanie, Franţa şi URSS au salutat aceste perspective de destindere în Balcani, primele două puteri încercând chiar să stimuleze îndepărtarea Bulgariei de Axă prin unele acorduri economice. Din păcate, însă, revizionismul politicii externe bulgare avea să primească încurajări substanţiale datorită schimbării raportului de forţe în Europa în favoarea planurilor expansioniste revanşarde germane şi în dauna liniei politicii organizaţiilor antirevizioniste regionale.

În aceeaşi vreme, preocupările Micii Înţelegeri se îndreptau în direcţia Ungariei în speranţa dezamorsării unui important pion în planurile imperialismului german. La Sinaia, în august 1937, când avea loc sesiunea Micii Înţelegeri, s-a discutat cu ministrul Ungariei în România, Bardossy, posibilitatea recunoaşterii egalităţii în drepturi, în ce priveşte înarmarea, pentru Ungaria prin intermediul unui Protocol confidenţial în care Părţile să fie de acord cu suprimarea restricţiilor militare din Tratatul de la Trianon, iar

---

[58] Ţară învinsă în primul război mondial, Bulgaria, ca şi Ungaria, Austria şi Germania, avea restricţii mari în privinţa înarmărilor, înscrise în tratatele de pace.

[59] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, vol. 289/1, f. 5: raport 730-3, Ankara, 19 mai 1938, semnat Télémaque. Pentru amănunte vezi Ion Calafeteanu, *Eforturile diplomaţiei româneşti în vederea realizării unităţii de acţiune a statelor din Sud-Estul Europei în faţa expansiunii fasciste (martie 1938 – iulie 1939)*, în „Probleme de politică externă ale României 1918-1940", II p. 332-333.

[60] Apud Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1972, p. 232. Declaraţia bulgară avea în vedere Cadrilaterul (judeţele Durostor şi Caliacra, anexate de România prin tratatul de pace de la Bucureşti din 1913). Guvernul român, urmărind atragerea Bulgariei în Înţelegerea Balcanică, era dispus să negocieze această chestiune teritorială, în anumite limite.

[61] *Arh. MAE*, Fond Dosare speciale, vol. 289/1, f. 12, telegr. circulară 3212, Bucureşti, 27 feb., semnată Petrescu-Comnen, către oficiile diplomatice româneşti de la Atena, Belgrad, Ankara.

[62] Apud Ion Calafeteanu, *art. cit.*, p. 335.

https://biblioteca-digitala.ro

Ungaria s-ar fi angajat să nu recurgă la forță în relațiile cu statele vecine. Deși tratativele au trenat, o dată cu evenimentele din Austria, premierul român Gh. Tătărescu a reluat discuțiile cu Bardossy. La 18 martie, proiectul de Protocol propus Ungariei conținea o declarație de nerecurgere la forță și recunoaștere a egalității în materie de înarmări pentru Ungaria[63]. La 10 iunie, i s-a remis Ungariei un nou proiect de Protocol în problema susamintită. Răspunsul ungar a fost însă foarte departe de intențiile statelor Micii Înțelegeri: se accepta o înțelegere doar cu România și Iugoslavia, refuzându-se orice relație cu Cehoslovacia atâta vreme cât situația ei nu era „limpe-zită". De altminteri, în a doua jumătate a lunii iunie, generalul Keitel studia la Budapesta, cu șefii militari maghiari, potențialul de război al armatei maghiare. În astfel de împrejurări era limpede că proiectul Micii Înțelegeri de a atrage Ungaria alături de ea nu avea șanse. Totuși, insistențele României și ale Cehoslovaciei la Budapesta, ca și menținerea Iugoslaviei alături de aliații săi din organizație, în pofida manevrelor ce se făceau de a o disocia de aceștia, au permis ca la **22 august 1938**, la **Conferința de la Bled a Micii Înțelegeri, să se realizeze parafarea înțelegerii cu Ungaria**, despre care ministrul de externe român spunea că *„dovedește buna noastră credință, sporind prestigiul nostru pe plan internațional"*[64].

Așadar, într-o vreme când în Europa se acumulau primejdiile la adresa Cehoslovaciei, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, prin acordurile de la Salonic din 31 iulie și de la Bled din 22 august 1938, reușiseră să marcheze un punct în fața politicii revizionist-revanșarde a statelor fasciste. A fost și motivul pentru care, în cadrul con-vorbirilor de la Berlin, din zilele de 23-24 august 1938, între Horthy, primul ministru și ministrul de externe, Imredy și Kanya, pe de o parte, Hitler și ministrul său de externe, pe de altă parte, aceștia din urmă și-au arătat nemulțumirea față de acordul de la Bled.

La strângerea cercului în jurul Cehoslovaciei au contribuit și acțiunile desfășurate în vara lui 1938 de guvernul Poloniei. Urmărind atent izolarea crescândă a Cehoslovaciei, Polonia aștepta dezagregarea ei pentru a putea revendica teritoriul Teschen.

Evident, însă, că factorul esențial în evoluția crizei cehoslovace erau Franța și Marea Britanie față în față cu Germania nazistă. Echipa **Edouard Daladier – Georges Bonnet,** venită la putere la 12 aprilie în Franța, și echipa **Chamberlain – Halifax,** în Marea Britanie, au promovat o politică în care conciliatorismul și duplicitatea au fost caracteristice.

La 20 iulie 1938, în plină evoluție a crizei politice, ministrul de externe Bonnet preciza clar lui Osusky, reprezentantul cehoslovac, *elementele fundamentale ale poziției Franței și Angliei față de „aliata" sa:*

– guvernul britanic *„nu se va solidariza cu Franța pentru afacerea sudetă"* .

– *„Franța nu va face război pentru afacerea Sudeților"*. Desigur, *„public ne vom afirma solidaritatea cu guvernul cehoslovac, dar în nici un caz guvernul cehoslovac nu trebuie să creadă că, dacă izbucnește un război, noi vom fi alături de el"*.

– *„Guvernul cehoslovac trebuie să înțeleagă foarte precis că Franța, ca și Anglia, nu vor merge la război"*.

---

[63] În realitate, recunoașterea acestei egalități pentru Ungaria nu schimba nimic, deoarece Budapesta se înarma masiv de mai mulți ani, cu ajutorul Italiei și al Germaniei, așa încât clauzele militare ale tratatului de la Trianon erau desființate de facto (vezi Viorica Moisuc, *Actions diplomatiques de la Roumanie au secours de la Tchécoslovaquie à la veille du Pacte de Münich*, în „R.R.H.", tome VI/1967, nr. 3, p. 414-415).

[64] *Arh. MAE*, Fond 71/România, vol. V, telegr. Bled, 23 aug. 1938, semnată Petrescu-Comnen.

https://biblioteca-digitala.ro

– Cehoslovacia era invitată să găsească soluții de rezolvare „*pașnică*" a problemei sudeților[65].

„*O lovitură teribilă*" – acesta a fost efectul produs asupra președintelui Beneš la aflarea poziției Franței – relata Lacroix de la Praga, a doua zi.

Apare limpede, prin urmare, că pretențiile lui Hitler privind cedarea de către Cehoslovacia a regiunii sudete, în pofida asigurărilor și contrasigurărilor date chiar de el și colaboratorii săi, în sensul că va fi respectată independența Cehoslovaciei, aveau câmp liber de manifestare din partea „*aliaților*" Cehoslovaciei, Franța și Marea Britanie.

În același timp, însă, existența tratatelor de asistență franco-cehoslovac și sovieto-cehoslovac venea să „încurce" această diplomație secretă franco-britanică. Ieșirea din impas a fost însă găsită.

Așa cum s-a arătat mai sus, asistența militară a Cehoslovaciei de către cele două mari puteri era condiționată. Pe de altă parte, asistența Franței era condiționată de acordul Belgiei pentru trecerea, prin interiorul acestei țări, a trupelor franceze, iar asistența URSS era condiționată de trecerea prin teritoriul Poloniei și al României a trupelor sovietice. După cum se știe, Polonia a refuzat net și fără echivoc orice discuție în această chestiune. În ceea ce privește România, nu exista nici o cale directă de acces din URSS în Cehoslovacia prin teritoriul acestei țări, fapt recunoscut, de altfel, de francezi. Astfel, la 30 mai 1938, ministrul Adrien Thierry informa pe Bonnet că „*nu există încă o legătură directă de cale ferată între Rusia și Cehoslovacia prin teritoriul român... În ceea ce privește rețeaua rutieră, ea este departe de a fi suficientă pentru a permite transporturi de forțe importante, mai ales motorizate...*"[66]. Georges Bonnet, la rândul lui, recunoștea această situație: „*Deoarece nu există o legătură de cale ferată directă între Rusia și Cehoslovacia prin teritoriul român, este nevoie de cel puțin douăzeci de zile pentru a transporta o divizie de la frontiera rusă la frontiera cehoslovacă... diviziile motorizate nu se pot aventura pe drumurile românești din această regiune, devenite impracticabile, cu solul lor argilos, în anotimpul rece care începe*"[67].

Cu toate acestea, poziția României nu era intransigentă. Tot ceea ce dorea România era o implicare explicită a Societății Națiunilor și a Franței în chestiunea ajutorării Cehoslovaciei. O declara regele Carol al II-lea generalului Gamelin cu ocazia vizitei acestuia la București: dacă Franța și Cehoslovacia se vor decide să se opună Germaniei, cu armele, el, regele, „*va lăsa pe ruși să treacă prin partea de nord a teritoriului său pentru a merge în Cehoslovacia*" și va acționa în acest sens „*în caz de necesitate*"[68]. La 18 septembrie, Krofta, ministrul de externe cehoslovac, declara că „*totul este pregătit pentru trecerea armatelor sovietice prin România*". Din documente diplomatice ungurești rezultă că Budapesta avea și ea astfel de informații și nu dorea să provoace o reacție românească atacând Cehoslovacia.

La Moscova, ministrul de externe M. Litvinov îl asigura, la 2 septembrie, pe ministrul Franței, că „*dacă Geneva ar decide că Cehoslovacia este victima unei*

---

[65] *DDF*, 2e série, vol. X, doc. 238, p. 437-438. Notă a ministrului afacerilor externe asupra convorbirilor sale din 20 iulie cu dl. Osusky.

[66] Georges Bonnet, *De Munich à la guerre*, Paris, Plon, 1967, p. 79-80; pentru detalii, vezi Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940*, Editura Academiei, București, 1971, p. 62 și urm.

[67] Georges Bonnet, *op. cit.*, p. 115.

[68] Gamelin, *Le prologue du drame*, Paris, 1946, p. 279.

https://biblioteca-digitala.ro

agresiuni şi ar denunţa nominal Germania ca agresor, aceasta ar determina România să aprobe trecerea trupelor ruse..."[69].

Concret, dincolo de toate obligaţiile contractuale faţă de Cehoslovacia ce decurgeau din Pactul Micii Înţelegeri şi care se refereau strict la o agresiune a Ungariei, România a acceptat survolul unui important număr de avioane sovietice spre Cehoslovacia. Această acţiune s-a desfăşurat pe tot parcursul lunilor mai-septembrie 1938, în pofida ameninţării germane, a presiunilor polone şi ungare.

Chestiunea „*trecerii trupelor*" a devenit, de altfel, cu totul secundară, **deoarece nu a existat voinţa politică la nici unul dintre marii aliaţi ai Cehoslovaciei de a sprijini această ţară pentru a nu fi dezmembrată**. În ceea ce priveşte Societatea Naţiunilor, neputincioasă ca şi în cazurile precedente de violare a tratatelor, ea nu a luat nici un fel de hotărâre privitor la apărarea Cehoslovaciei, în conformitate cu propriul său Pact.

În ultimele zile ale lunii septembrie 1938, s-au întărit presiunile la Praga în vederea acceptării de către guvern a cedării zonei sudete, atât din partea Germaniei naziste, cât şi din partea Angliei şi Franţei, în timp ce Ungaria şi Polonia duceau o gălăgioasă campanie în favoarea propriilor lor revendicări teritoriale, campanie însoţită de masări de trupe la frontiera cu Cehoslovacia.

La 18 septembrie, diplomaţia secretă a mai făcut un pas înainte: la Londra: tandemul Daladier-Bonnet şi Chamberlain-Halifax a socotit că a venit momentul luării deciziei finale – cedarea zonei sudete Germaniei. Daladier a conchis: „*Revine deci celor două guverne misiunea de a exercita o presiune foarte serioasă la Praga pentru ca Cehoslovacia să accepte soluţia care îi este propusă de cele două puteri prietene*".

Întors dintr-o vizită în Germania unde avusese o convorbire „tête-à-tête" cu Hitler timp de trei ore, Chamberlain se arăta optimist în ceea ce priveşte viitorul, dacă Cehoslovacia ceda Sudeţii Germaniei. La întrebarea sa: „*Absorbţia germanilor din Sudeţi ar reprezenta limita ambiţiilor germane sau dl. Hitler vrea dezmembrarea Cehoslovaciei şi ocuparea de teritorii vaste?*", Führerul a răspuns că „*el se gândeşte numai la germanii sudeţi şi nu are nici o altă ambiţie în Europa Centrală sau Europa de Sud-Est şi nici vreo altă intenţie cu altă rasă; unitatea rasială a germanilor este singurul său scop*"[70].

La **19 septembrie**, cei doi ambasadori şi-au îndeplinit misiunea: **Victor de Lacroix** şi **Basil Cohrane Newton** au înmânat preşedintelui Beneš **Nota** însoţită de ameninţările „*marilor aliaţi*".

La 21 septembrie, „*forţat de împrejurări şi de insistenţele succesive şi presante ale guvernelor francez şi britanic*". şi în urma comunicării celor două guverne după care dacă Cehoslovacia refuză să accepte propunerile franco-britanice va fi atacată de Germania, guvernul cehoslovac a acceptat „*în aceste condiţii, cu sentimente de durere, propunerile franceze şi britanice în speranţa că cele două guverne vor face totul pentru a salvgarda interesele vitale ale statului cehoslovac. El constată cu regret că aceste propuneri au fost elaborate fără acceptul prealabil al guvernului cehoslovac*". Guvernul cehoslovac spera că „*aliaţii*" săi „*nu vor tolera invazia germană pe teritoriul cehoslovac*"[71].

---

[69] Apud Winston Churchill, *La deuxième guerre mondiale*, vol. I, *L'Orage approche. D'une guerre à l'autre 1919-1939*, Paris, Plon, 1948, p. 312.

[70] *DDF*, 2e Série, vol. XI, doc. 212, p. 309-333, Proces-verbal al convorbirilor franco-britanice din 18 septembrie 1938 de la Londra.

[71] *Ibidem*, doc. 257, p. 402-403: telegr. 2241-2243, Praga, 21 sept. 1938, semnată Lacroix, către G. Bonnet.

https://biblioteca-digitala.ro

Exigenţele ungare şi polone şi apetitul în creştere al lui Hitler au făcut ca promisiunile făcute de Hitler lui Chamberlain, în cursul întrevederii din 15 septembrie, să fie retrase. Din nou în vizită la Hitler, la 22-23 septembrie, premierul britanic a fost pus în faţa unor noi exigenţe. *Memorandumul* lui Hitler impunea condiţii dure Cehoslovaciei privind cedarea imediată a regiunii sudete şi evacuarea tuturor instituţiilor statului cehoslovac, precum şi ocuparea militară a zonei[72].

Copleşit de presiunile tot mai insistente anglo-franceze şi ameninţările lui Hitler, Preşedintele Beneš s-a adresat, la 26 septembrie, Preşedintelui SUA, Roosevelt, cu solicitarea *„de a frâna Parisul şi Londra de pe calea concesiilor"*; speranţe deşarte, căci Roosevelt a avut o singură soluţie: o conferinţă a celor patru mari puteri – Franţa, Marea Britanie, Germania, Italia pentru *„rezolvarea"* problemei cehoslovace.

Acceptată de principalul actor, Hitler, *conferinţa reunea la* **München** *pe cei patru protagonişti. „Acordul"*, semnat la **29 septembrie 1938,** preciza de la început: *„Germania, Marea Britanie, Franţa, Italia, ţinând cont de aranjamentele deja realizate în principiu pentru cedarea către Germania a teritoriilor germanilor din Sudeţi, au convenit dispoziţiile şi condiţiile următoare, reglementând cedarea şi măsurile pe care ea o comportă"*[73]. Urmau *„condiţiile"* evacuării (în perioada 1-10 octombrie), ocupaţia teritoriului de armata germană (din 1 octombrie), fixarea frontierei de către delegaţi ai celor patru puteri. În Anexa întâi, guvernele francez şi britanic se angajau să acorde *„garanţii internaţionale noilor frontiere ale Cehoslovaciei contra oricărei agresiuni neprovocate"*[74].

Este demn de reţinut că n-au fost uitate de către *„cei patru mari"* nici revendicările ungureşti şi poloneze.

În Anexa nr. 2 se declara că, dacă în timp de trei luni *„problema"* minorităţilor poloneză şi ungară din Cehoslovacia nu se reglementează de guvernele interesate printr-un *„acord"*, ea va face obiectul unei noi reuniuni a şefilor celor patru guverne.

Fără nici o altă speranţă, *„guvernul cehoslovac accepta cu durere decizia de la München adoptată fără Cehoslovacia şi împotriva ei"*, declara ministrul cehoslovac de externe, Kamil Krofta[75].

Cinismul acestei decizii este perfect ilustrat de modul cum delegaţia cehoslovacă a luat cunoştinţă de conţinutul ei. *„La ora unu şi treizeci am fost invitaţi în sala de şedinţe... Vojteh Mastny a citit textul cu voce tare... Chamberlain căsca, Daladier tăcea. Leger* [secretar general la Quai d'Orsay] *a spus că «nu se aştepta nici un răspuns» din partea noastră, că hotărârile se consideră adoptate... nouă ni s-a spus, într-o formă destul de grosolană şi chiar de către francezi, că sentinţa este definitivă şi nu poate fi atacată şi nici nu poate fi modificată... Republica Cehoslovacă în hotarele din 1918 încetase de a mai exista..."*

Întorcându-se satisfăcuţi de la München, Chamberlain şi Daladier erau convinşi că, sacrificând Cehoslovacia, au construit pacea *„pentru o generaţie"*, în timp ce lui Hitler nu-i venea să creadă că a obţinut atât de uşor o astfel de victorie. În ianuarie 1939, Hitler îi declara colaboratorului său Csacky, ministrul de externe maghiar: *„Credeţi dvs. că eu însumi, cu 8-10 luni în urmă, mi-aş fi închipuit că într-o bună zi*

---

[72] *Ibidem*, doc. 340, p. 512-515. Textele *Memorandumului* german înaintat de Hitler lui Chamberlain şi al celui remis de Eric Phipps, ambasadorul britanic la Paris, lui G. Bonnet.

[73] *Ibidem*, doc. 478, p. 712-715. Acord încheiat la München la 29 septembrie 1938.

[74] *Ibidem*.

[75] *Ibidem*, doc. 482, p. 718: telegr. 2392-2394, Praga, 30 sept. 1938, semnată Lacroix, către G. Bonnet.

https://biblioteca-digitala.ro

Cehoslovacia îmi va fi oferită propriu-zis pe tavă de prietenii săi ? Ceea ce s-a întâmplat este unic în istorie. Putem să ne felicităm reciproc din toată inima!"[76]

Recapitulând, criza cehoslovacă, în prima sa etapă, s-a datorat revendicării de către Germania a regiunii sudete din Cehoslovacia sub pretextul „*apărării*" drepturilor minorității germane. „Soluționarea" acestei crize prin anexarea zonei sudete de către Germania s-a datorat unor multipli factori, printre care:

– Aliații Cehoslovaciei, – Franța, Marea Britanie, URSS – nu și-au îndeplinit obligațiile ce le reveneau prin tratate de alianță, asistență și garanție.

– A predominat mentalitatea după care s-ar putea asigura securitatea statelor occidentale acceptându-se și încurajându-se expansiunea germană spre Centrul și Răsăritul Europei, mergându-se pe calea conciliatorismului până la pactizarea cu agresorul și abandonarea victimei agresiunii.

– Societatea Națiunilor, dominată de spiritul conciliatorist, nu a avut forța să aplice propriul său Pact, să declare agresor Germania, conform cu Convenția de la Londra din 3-4 iulie 1933, și să mobilizeze membrii organizației contra agresorului.

– Ungaria și Polonia, aflate și ele în calea expansiunii germane, au pactizat cu Germania tot pentru a anexa părți din teritoriul Cehoslovaciei sub același pretext al „apărării" intereselor minorităților polonă și ungară.

Pe alt plan, Cehoslovacia, încrezătoare în bunele intenții ale Franței și Marii Britanii în pofida argumentelor contrare, nu a adus propria sa problemă în fața Societății Națiunilor și s-a supus, treptat, instrucțiunilor de la Paris și Londra, în ultimă instanță capitulând.

Urmările destrămării Cehoslovaciei la puțin timp după Anschluss au fost deosebit de grave pe multiple planuri:

– Germania s-a așezat temeinic în Centrul Europei, înglobând peste 10 milioane de germani (Austria plus Sudeții) și un potențial economic redutabil aparținând celor două regiuni; armata sa s-a mărit substanțial.

– Dezmembrarea Cehoslovaciei a însemnat dezagregarea Micii Înțelegeri, cu consecințe dintre cele mai grele: Iugoslavia a rămas legată de frontul antirevizionist regional doar prin Înțelegerea Balcanică, singurul obstacol în fața revizionismului ungar a dispărut, iar securitatea frontierei de Vest a României a devenit foarte vulnerabilă.

– Criza central-europeană nu s-a încheiat o dată cu dictatul de la München, ea a continuat și s-a adâncit, deoarece revendicările ungare și polone nu fuseseră satisfăcute, iar scopul real al Germaniei nu era „*eliberarea*" germanilor sudeți de sub „*opresiunea*" Cehoslovaciei, ci distrugerea totală a acestui stat ca etapă a expansiunii spre Est.

– Franța și Marea Britanie, departe de a consolida securitatea Occidentului, au subminat-o și mai mult, dovedind lui Hitler că actele sale de forță vor fi acceptate în ultimă instanță.

– Franța a pierdut un prețios aliat atât în Cehoslovacia, cât și în Mica Înțelegere; prestigiul său în Europa era deja istorie.

– Polonia, prin politica sa de sprijinire a destrămării Cehoslovaciei, alături de Ungaria horthystă și Germania, și-a subminat propria-i securitate și s-a autoizolat, devenind o pradă tot mai ușoară în fața Germaniei;

[76] *Arh. MAE*, Fond 71/1938, C7, vol. 304, *L'accord de Munich*.

https://biblioteca-digitala.ro

– URSS, exclusă de la tranzacţiile cvadripartite de la München, a înţeles că alianţa cu Germania lui Hitler, înscrisă în tratatele şi convenţiile bilaterale, poate fi benefică pentru propriile sale planuri imperialiste.

– Statele antirevizioniste din Centrul şi Sud-Estul Europei au constatat o dată în plus că propria lor securitate nu mai prezintă o preocupare pentru *„marii aliaţi"* din primul război mondial; trebuia căutate mijloace proprii pentru conservarea *statu-quo*-ului teritorial şi a independenţei naţionale.

Lăsând deschisă chestiunea revizuirii frontierelor cehoslovace, **dictatul de la München a determinat, în perioada următoare, o puternică recrudescenţă a revizionismului horthyst şi polon**. Pentru Ungaria, venise momentul, aşteptat de mult, de redobândire a vechilor sale posesiuni pierdute în 1918. Este semnificativ că, după München, au apărut oferte de *„mijlocire"* la Praga în favoarea Ungariei. La 1 octombrie chiar, premierul iugoslav Milan Stoiadinovici a anunţat Budapesta de bunele sale oficii la Praga pentru a *„media problema cedării către Ungaria a regiunilor din fostul stat cehoslovac locuite de maghiari"*, cerând în schimb o asigurare a securităţii Iugoslaviei de către Ungaria. Guvernul Daladier şi guvernul Chamberlain au sfătuit Praga să cedeze „imediat" Ungariei regiunile revendicate *„spre a evita noi pretenţii care ar putea duce la completa mutilare a Cehoslovaciei şi la crearea unei atmosfere care ar pune în joc şi securitatea altor state"*[77].

La **4 octombrie 1938**, guvernul maghiar şi-a prezentat la Praga pretenţiile, cerând să i se cedeze imediat anumite zone din Slovacia şi Ucraina subcarpatică, iar concomitent, guvernul polon a înaintat o Notă ultimativă, cerând ţinutul Teschen. Aceste acţiuni ungaro-polone au fost susţinute ferm de Italia, care a intervenit şi pe lângă guvernul român spre a-l determina să renunţe la sprijinirea Cehoslovaciei, să accepte o strângere a legăturilor italo-iugoslavo-române, să abandoneze Cehoslovacia, care trebuia să-şi rezolve litigiile cu Ungaria. Aceeaşi intervenţie a făcut-o la Bucureşti şi Polonia: la convorbirile din **18 octombrie** dintre **regele Carol al II-lea,** ministrul de externe **Petrescu – Comnen** şi **colonelul Joseph Beck** (care au avut loc pe iahtul regal „Luceafărul" la Galaţi), ministrul de externe polon a pledat pentru sprijinirea de către România a revendicărilor ungare şi polone pe seama Cehoslovaciei în schimbul promisunii ungare *„de a pune surdină pentru multă vreme revendicărilor sale pe celelalte frontiere"*. Pentru a fi mai convingător, Beck a *„oferit"* României anexarea unei părţi din Ucraina subcarpatică locuită de etnici români.

După cum era de aşteptat, propunerile lui Beck au fost refuzate, ca şi *„sfaturile"* acestuia. Două zile mai târziu, la **20 octombrie**, guvernul român a dat o **Declaraţie** oficială, făcută cunoscută tuturor statelor, în care preciza că **orice nouă cedare din teritoriile Cehoslovaciei va pune în primejdie pacea lumii, argumentând necesitatea păstrării statului cehoslovac independent**[78].

La Londra şi Paris s-a subliniat că *„dacă Franţa şi Marea Britanie nu sunt în măsură a exercita în mod eficace presiunea lor nici măcar la Budapesta şi Varşovia, prestigiul lor va suferi o nouă înfrângere, cu consecinţe incalculabile"*[79] – avertisment rămas fără urmări.

---

[77] *Arh. MAE*, fond 71/1938, C7, vol.304, teleg.267, Londra, 3 oct.1938, semnată Grigorcea,către Comnen.

[78] *Ibidem*, vol. 311, telegr.circulară 3482, Bucureşti, 20 oct. 1938, semnată Comnen.

[79] *Ibidem*, telegr. 64 851, Bucureşti, 26 oct. 1938, semnată Comnen, către miniştrii României la Londra şi Paris.

https://biblioteca-digitala.ro

La **2 noiembrie 1938, la Viena, a avut loc a doua sfârtecare a teritoriului Cehoslovaciei,** care, totuşi, nu a satisfăcut toate pretenţiile teritoriale ale Ungariei: Slovacia şi Ucraina subcarpatică rămăseseră în cadrul statului cehoslovac, iar frontiera ungaro-polonă nu se realizase. Deciziile de la Viena au fost luate de data aceasta fără participarea Franţei şi Angliei, ceea ce a încurajat Ungaria să-şi manifeste intenţiile de a ocupa prin forţă ţinuturile revendicate, cu atât mai mult, cu cât cele două puteri occidentale tergiversau garantarea noilor frontiere ale Cehoslovaciei.

Aderarea Ungariei la Pactul anticomintern şi înfeudarea ei faţă de Germania, conciliatorismul ca politică stabilă a Franţei şi Marii Britanii au stimulat Germania să treacă la ultima acţiune – lichidarea statului cehoslovac. La **15 martie 1939, armata germană intra în Praga, iar la 17 martie Ungaria termina cotropirea Ucrainei subcarpatice.**

După 15 martie, au început să pătrundă în România convoaie masive de refugiaţi din Cehoslovacia, cărora autorităţile şi asociaţiile umanitare le-au acordat tot sprijinul. Trupele cehoslovace care au trecut în România au fost adăpostite şi întreţinute din bugetele primăriilor locale. Sighetul Marmaţiei, Satu-Mare, Baia-Mare, Baia-Sprie, Oradea, Timişoara, Dej, Cluj, Bistriţa, Aiud, Sibiu, Făgăraş şi multe alte localităţi au primit convoaiele de refugiaţi; o parte au primit paşapoarte şi bani şi au plecat mai departe, în Franţa şi Anglia, o parte a militarilor au plecat fie în Anglia, fie în URSS unde au format detaşamente de voluntari.

În ziua de 15 martie 1939, primul ministru român, Armand Călinescu, nota în Însemnările sale: *„Am asistat la încă o etapă a mişcării de înaintare germană. Mijlocul – provocarea dezagregării interne pe care a început-o spre a izola Boemia şi a o înghiţi. O nouă etapă poate fi subjugarea României. Mijloacele – provocarea unui conflict cu Ungaria şi cu minorităţile germane. Dacă lăsăm Germaniei iniţiativa de manevră vom cădea sigur. Reacţiunea noastră militară nu e posibilă. Sprijin militar din Apus, exclus*".

Criza românească

Obţinând „mână liberă" de a acţiona pe plan economic şi politic în Centrul şi Sud-Estul Europei, Germania a tins către eliminarea oricărui amestec şi oricărei influenţe a Angliei şi Franţei în regiune. În acest context, România constituia, după Cehoslovacia, primul obiectiv politic, strategic şi mai ales economic. Criza cehoslovacă postmüncheneză, iminenţa dezagregării statului cehoslovac cu sprijinul marilor puteri occidentale, aderarea Ungariei la Pactul anticomintern au favorizat ofensiva desfăşurată de Germania nazistă pentru subordonarea economică şi politică a statelor sud-est europene. *„Comisia economică pentru colaborare europeană"*, constituită în Germania, a întocmit numeroase studii de analiză şi a propus guvernului german, în toamna anului 1938, un ansamblu de măsuri pentru *„exploatarea raţională a rezervelor naturale din spaţiul sud-est european"*; pornindu-se de la teza că Germania constituie, împreună cu Ungaria, Croaţia, Serbia, Cehia, Slovacia, Muntenegru, România, Bulgaria şi Grecia, o *„unitate geografică indivizibilă"*, se preconiza ca produsele naturale din aceste state (cereale, plante textile şi oleaginoase, minereuri, petrol, vite, fructe şi legume) să constituie materia primă pentru industria germană ale cărei produse finite vor asigura necesarul pe pieţele din Sud-Estul Europei. Concluzia era că industrializarea şi creşterea standardului de viaţă în Europa sud-estică nu sunt profitabile Germaniei[80].

[80] *D.Z.A.P.*, Akten des A.A., Handakten Clodius, Comisia economică pentru colaborare europeană. *Arh. MAE*, Fond Germania, vol. 76, telegr. Oslo, 31 oct. 1938, semnată Juraşcu, pentru Comnen.

https://biblioteca-digitala.ro

Expansiunea germană spre Europa centrală şi de răsărit atât pe plan economic, cât şi politic se bucura de sprijinul puterilor occidentale. După München se recunoştea şi mai deschis această „*firească*" orientare germană. „*Marea Britanie recunoaşte extinderea firească a hegemoniei germane în Europa Răsăriteană*" – declarau oficialii de la Londra. În Statele Unite se recunoştea că „*Germania se va îndrepta cu siguranţă în viitorul cel mai apropiat spre petrolul românesc...*"[81]

Mai mult, în presă apăreau „*sfaturi pentru România*" ca de exemplu: „*România trebuie să manifeste înţelegere asupra faptului că Marea Britanie nu poate, din pricini istorice, geografice şi economice, să înlocuiască ci numai să completeze comerţul pe care România îl întreţine cu Germania*"[82].

Primul rezultat al acestei evoluţii a fost semnarea, la sfârşitul lui octombrie 1938, a acordului comercial germano-polon, care a angajat Polonia să deschidă un credit de 120 milioane zloţi Germaniei şi să mărească livrările de grâu.

Relaţiile româno-germane au intrat într-o profundă criză după München, datorită poziţiei României de sprijinire a Cehoslovaciei şi de opoziţie faţă de politica revizionistă germano-maghiară. În a doua jumătate a lunii noiembrie 1938, negocierile economice româno-germane de la Bucureşti se desfăşurau sub semnul eşecului vizitei lui Carol al II-lea în Anglia, Franţa şi Germania, unde nu căpătase nici un element de sprijin pentru politica externă tradiţională a României, ci, dimpotrivă, primise îndemnuri de a accepta expansiunea germană, sub semnul primului dictat de la Viena. În plus, hotărârea factorilor de decizie de la Bucureşti de a-i lichida pe Corneliu Codreanu, şeful Gărzii de fier, şi pe alţi capi legionari, a stârnit furia lui Hitler. Deşi semnate la 10 decembrie şi fiind foarte favorabile intereselor Germaniei, acordurile economice româno-germane nu au produs vreo destindere politică. Gh. Tătărescu, devenit ambasador la Paris, aprecia, după o consultare cu Daladier-Bonnet şi generalul Gamelin, la 23 ianuarie 1939, că România este în „*ajunul unei acţiuni de mare anvergură a Germaniei pentru a o înfeuda, Ungaria fiind folosită ca element de presiune şi ameninţare*"[83].

În februarie 1939 au debutat la Bucureşti *tratativele economice româno-germane* pentru faimosul „*tratat Wohltat*" – modalitate prin care Germania intenţiona să-şi subordoneze total economia României, iar România încerca să câştige timp şi să atenueze criza relaţiilor ei cu Germania pe plan politic. Noul ministru de externe român, **Grigore Gafencu**, dorea să obţină un angajament al guvernului Reichului privind respectarea şi garantarea *statu-quo*-ului teritorial al României. Reluând de repetate ori această chestiune, în diferite variante, el a propus, la **22 februarie**, semnarea unei „*declaraţii prin care să stabilim că raporturile noastre prieteneşti se vor dezvolta pe temeiul situaţiei noastre politice şi teritoriale, adică în cuprinsul unor hotare pe care le recunoaştem. Celelalte puncte ar putea prevedea obligaţiunea de a nu lua parte la nici o campanie politică îndreptată împotriva unuia dintre statele noastre, cu precizarea expresă a angajamentului ca fiecare ţară să-şi poată respecta obligaţiile ce-i reveneau în virtutea vechilor alianţe*"[84]; în ultimă instanţă, România „*s-ar fi mulţumit chiar şi cu o simplă, dar categorică recunoaştere a hotarelor ei de către Germania*".

---

[81] *Arh. MAE*, Fond Germania, vol. 76, telegr. Oslo, 31 oct. 1938, semnată Juraşcu, pentru Comnen.

[82] *D.Z.A.P.*, Akten des A.A., Handakten Clodius, Extrase din presa engleză.

[83] *Arh. MAE*, Fond 71/Franţa, vol. 69. telegr. 32, Paris, 23 ian. 1938. Strict confidenţial. Semnat Tătărescu; vezi şi „Le Temps" din 17 ian. 1939.

[84] *Ibidem*, Fond Germania, vol. 97. Notă asupra convorbirilor avute de ministrul de externe Grigore Gafencu cu Helmuth Wohlthat la 14 şi 22 febr. 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

După cum era şi de aşteptat, Germania s-a menţinut într-o poziţie echivocă, afirmată atât de H.Wohlthat, la Bucureşti, cât şi de reprezentanţi de la *Auswärtiges Amt* ministrului român la Berlin, Radu Crutzescu.

Germania urmărea sistematic planul său de a semna tratatul economic cu România, care ar fi avut un rol esenţial în politica ei. O analiză a acestui tratat economic, nefinalizat încă, făcută la ministerul de externe german, scotea în evidenţă **ţelurile acestuia:**

– *„Germania îşi asigura supremaţia în Sud-Estul Europei"*.

– *„Germania va putea impune astfel de tratate Iugoslaviei, Bulgariei, Ungariei şi Turciei"*.

– Acordul cu România *„constituie un pas decisiv spre dezvoltarea unei politici germane în sud-estul Europei"*.

– *„Finanţarea recoltelor şi a producţiei din Europa de Sud-Est, orientând capitalurile străine pe drumul spre Berlin, va deschide noi posibilităţi extinderii comerţului de tranzit german"*.

– În conflictul cu interesele economice ale imperiului britanic, ale Americii de Nord, *„poziţia germană se va întări"*.

– *„Evoluţia politică a statelor din Sud-Estul Europei va servi din ce în ce mai mult interesele germane, diminuându-se totodată influenţa democraţiilor occidentale şi a Uniunii Sovietice"*[85].

Aşadar, importanţa acestui acord economic cu România era legată, pentru Germania, de orientarea viitoare a întregii sale politici economice în spaţiul sud-est european, cu implicaţii dintre cele mai largi şi asupra relaţiilor sale cu celelalte puteri occidentale.

Exigenţele tot mai mari ale negociatorilor germani s-au lovit de rezistenţa părţii române, care nu vedea concretizarea în nimic a *„contrapartidei"* politice a concesiilor economice substanţiale ce se făceau Germaniei. Întrerupte şi reluate apoi la 9 martie, aceste negocieri aveau loc în contextul continuării politicii conciliatoriste a Franţei şi Marii Britanii, creşterii agresivităţii Ungariei horthyste, politicii obtuze promovate de Polonia. În zilele de după 15 martie – cotropirea Cehoslovaciei şi exodul unei părţi a populaţiei acesteia în România – criza relaţiilor româno-germane a atins punctul ei maxim. După anexarea Ucrainei subcarpatice, Ungaria a revendicat *„drepturile ei istorice"* asupra Transilvaniei. La **19 martie 1939**, ministrul de externe ungar, Csáki, considera: *„După impresiile noastre, România este politiceşte izolată, iar după părerea specialiştilor noştri, armata noastră îşi poate asuma sarcina luptei cu armata română în momentul de faţă cu toate speranţele victoriei"*[86].

Ocupând Cehoslovacia, trupele horthyste se apropiau de frontierele României având în spate armata germană. Cu acest element de presiune militară, Germania trecuse la ameninţări făţişe pentru a obţine semnarea, refuzată de partea română, a tratatului economic dintre cele două ţări. La Bucureşti se pregătea ordinul de mobilizare a armatei.

În aceste împrejurări, guvernul român a declanşat o acţiune diplomatică în forţă la Londra şi Paris, care a intrat în istorie sub numele de **„cazul Tilea"**. Era vorba, în fond, de încercarea disperată a guvernului român de a trezi la realitate factorii politici din Occident, punându-i în faţa pericolului iminent de declanşare a unui război în Centrul Europei.

---

[85] *D.Z.A.P.*, Handakten Clodius, Akten des A.A., telegr. circulară 1612, Berlin, 17 feb. 1939, semnată Wiehl.

[86] *Ibidem*, telegr. Budapesta, 19 martie 1939, semnată Csaki, către ministrul Ungariei la Bucureşti, Badossy.

https://biblioteca-digitala.ro

Ministrul român la Londra, Viorel V. Tilea, s-a prezentat la 17 martie 1939 la *Foreign Office „declarând că guvernul român are motive să creadă că următoarea victimă a agresiunii germane va fi România"*. În convorbirea cu lordul Halifax, Tilea a cerut *„o clarificare a poziției și interesului Marii Britanii față de România și de Sud-Estul Europei. Asemenea și în hotărârea lor de a ne da acum sprijin financiar masiv pentru a ne putea completa înarmarea urgent"*[87]. Tot în acele zile, regele Carol al II-lea a trimis o scrisoare regelui Angliei, comunicându-i că România este decisă să reziste unei agresiuni germano-maghiare, dacă va avea de partea ei Anglia, Franța și URSS.

Intervenția României la Londra a fost susținută de opoziția parlamentară britanică, dar și de opinia publică, tot mai critică la adresa politicii conciliatoriste a echipei guvernamentale. Pe alt plan, devenise evident pentru oricine că sloganurile de bune intenții ale lui Hitler, repetate până la saturație înainte de München, erau lipsite de orice conținut. Germania își continua neabătut drumul ei către Răsărit.

Între 18-21 martie, guvernele de la Londra și Paris, constatând iminența unui război în Est, au declarat intențiile lor de a se opune ferm unui nou act de agresiune. Au început chiar conciliabule între Londra și Moscova. În seara zilei de 18 martie, Litvinov a răspuns demersului britanic, propunând convocarea unei conferințe la București, cu participarea Angliei, Franței, URSS, Turciei, Poloniei și României, propunere respinsă, ca *„ineficientă"*, de britanici. În schimb, guvernul român a fost solicitat să se pronunțe asupra unei *„eventuale acțiuni comune a puterilor occidentale pentru a restabili echilibrul și a întări siguranța statelor europene"*. La **20 martie 1939**, guvernul român a cerut ca marile puteri occidentale să precizeze că nu vor mai admite noi schimbări teritoriale în Europa, cu alte cuvinte *„să dea o garanție statelor vizate de agresiunea Germaniei"*. Se aprecia că *„în caz de război, pe care nu noi l-am provocat, se poate impune o colaborare între trupele ruseşti și trupele române"*[88]. Răspunsul occidental a fost propunerea unei *Declarații* făcute de Marea Britanie, Franța, URSS și Polonia prevăzând că, în cazul unui nou act de agresiune, aceste patru state se vor consulta, luând măsurile corespunzătoare. Polonia avea rezerve față de această idee.

Reieșea din cele petrecute în zilele de 17-21 martie că marile puteri occidentale erau departe de a da României un ajutor militar imediat și necondiționat în caz de urgentă nevoie. Nici măcar intervențiile acestora la Budapesta pentru retragerea trupelor ungare de la frontiera cu România n-au avut efect. Rezultă că în situația în care se găsea la 20 martie 1939, cu armate ungare și germane la granița de Vest, cu amenințări ultimative germane pentru încheierea tratatului economic și cu o alianță balcanică ce nu funcționa decât în caz de atac bulgar, **România era singură**. Într-o *Notă* a Serviciului secret de Informații francez din 23 martie 1939 se recunoștea: *„Germania nu face nici un secret din planurile la adresa României. Ea a lăsat clar să se înțeleagă că problema românească trebuie să fie rezolvată înainte de vara aceasta... În acest moment, România este la fel de amenințată cum era Cehoslovacia cu câteva luni în urmă"*[89].

Într-o atmosferă foarte încordată, în după amiaza zilei de **23 martie 1939,** după intervenții caracterizate de însuși Wohlthat, ca fiind de *„o violență extremă"*, **s-a**

---

[87] *Arh. MAE*, Fond 71/1939, C7b, vol. 313, telegr. 565, Londra, 17 mart. 1939, strict secret, semnată Tilea, către Gafencu.

[88] *Arh. MAE*, Fond 71 România,vol. 503, telegr. 255, București, 20 mart. 1939, strict confidențial și personal pentru dl. ambasador Tătărescu, semnată Gafencu.

[89] *E.M.A.T.* – Vincennes, 7N – 3055 (nepaginat). Notă P/a, 31514/23 mart. 1939, secret, către EMA, Biroul 2, Secția de informații.

https://biblioteca-digitala.ro

semnat tratatul economic româno-german, cu caracter de *dictat*, care subordona total economia României celui de al treilea Reich.

Ce *semnificație* a avut acest tratat?

Din punctul de vedere românesc:

- a fost singurul mijloc rămas României, în martie 1939, de a scăpa din cleștele german, în condițiile în care rămăsese singură în fața Germaniei și a Ungariei; *„dacă am făcut acordul economic cu Germania, a fost pentru a câștiga timp... nu pentru a ne apropia politicește de Germania"* – spunea Armand Călinescu;

- *„tratatul"* economic a fost de fapt un act politic și diplomatic care a permis: 1)dezamorsarea crizei relațiilor româno-germane; 2) temporizarea revendicărilor ungurești privind Transilvania; 3) câștigare de timp pentru noi încercări de a obține modificarea poziției Angliei și Franței; 4) câștigare de timp pentru pregătiri militare.

Din punctul de vedere german:

- tratatul economic impus României permitea: 1) exploatarea resurselor strategice românești – petrol. cereale; 2) controlul economiei românești; 3) controlul și orientarea comerțului exterior românesc; 4) controlul comerțului pe Dunăre și Marea Neagră;

- se asigura expansiunea spre celelalte țări sud-est europene, constituindu-se *„spațiul economic german"*, controlat de Germania;

- era barată expansiunea economică a Franței și Angliei în zona Europei sud-estice și subminate pozițiile pe care ele le mai aveau în economia țărilor din această parte a continentului.

Poziția dezangajantă a Franței și Marii Britanii față de foștii lor aliați din Europa Centrală s-a vădit încă o dată în *„garanțiile"* pe care cele două puteri le-au dat, în mod unilateral, României și Greciei, la **13 aprilie**, și Poloniei, la **31 martie 1939.** Aceste declarații de bune intenții, de ajutor și colaborare nu aveau însă nici o valoare practică. Despre aceasta, ministrul de externe Grigore Gafencu observa: *„Este evident că va fi foarte dificil pentru Anglia să stabilească un contact direct cu România în cazul unui război care va diviza Europa în două părți"*[90]. Lordul Halifax, titularul de la *Foreign Office*, era foarte clar în privința caracterului acestor garanții, fiind convins că *„nici guvernul polonez, nici guvernul român nu și-au făcut iluzii în privința măsurilor concrete de ajutor la care s-ar putea aștepta din partea Marii Britanii în cazul când Hitler ar vrea război"*[91].

Caracterul formal, teoretic al acestor garanții reiese însă cu toată claritatea dintr-un document diplomatic oficial, dar secret, care a fost dat publicității abia la mijlocul anilor '60. Este vorba despre *Protocolul secret* al *Pactului tripartit anglo-franco-turc de la Ankara*, semnat la *19 octombrie 1939*, deci după izbucnirea războiului, în care se precizau următoarele: Franța și Marea Britanie se angajează să coopereze efectiv cu Turcia și să-i acorde, la cererea sa, ajutorul și asistența ce le stă în putere, în momentul în care ofensiva militară declanșată de o putere europeană *„ar atinge frontierele Bulgariei sau ale Greciei"*[92]. Rezulta că dacă România ar fi fost atacată de indiferent care putere europeană și ar fi cerut ajutor *„garanților"* săi, în conformitate cu garanțiile din 13 aprilie, opunându-se cu armele unei agresiuni neprovocate, Franța și Marea Britanie nu i-ar fi venit în ajutor, respectând Protocolul secret din octombrie. Este limpede că

---

[90] Vezi, pentru detalii, Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României*, p. 358-359.

[91] *The Earl of Halifax, Fulness of Days*, London, Collins, 1957, p. 205.

[92] Lothar Krecker, *Deutschland und die Türkei in Zweiten Weltkrieg*, Frankfurt – am Mein, Klostermann, *1964, p. 259.*

https://biblioteca-digitala.ro

aceste rezerve proveneau din prudența Turciei față de eventualitarea unui război între România și URSS în care nu dorea să fie implicată, date fiind bunele sale relații cu această putere. Pe alt plan, Franța și Marea Britanie, deși nu aveau un tratat de alianță cu Moscova, nu erau dispuse să rupă orice relații cu URSS angajându-se într-un război pentru apărarea *statu-quo*-ului teritorial al României. În ceea ce privește Germania, puterile occidentale se aflau deja în război cu ea de la 3 septembrie, dar nu se excludeau posibilitățile unei „*păci*" după lichidarea Poloniei.

În fine, Geneva ieșise cu totul din joc. La sesiunea din septembrie 1939, se adoptase o decizie care golea de conținut Pactul organizației: „*Măsurile militare prevăzute de articolul 16 al Pactului nu mai au un caracter obligatoriu*"; decizia lăsa la voia fiecăruia tocmai obligația de ajutor reciproc existentă în Pact.

În „Jurnalul", său, regele Carol al II-lea nota: „*Ce oarbe sunt aceste țări ale occidentului și câtă răbdare trebuie să avem noi ca să îndurăm atâtea, ca să nu ne aruncăm definitiv în brațele lui Hitler ... Eu rămân la părerea mea, adică a păstra cât mai mult independența noastră politică și economică, dar pentru aceasta trebuie să fim și noi ajutați oleacă de așa-numiții prieteni ai noștri din apus. Greu este să duci o politică rectilinie, să te ții de un plan și de un scop și scopul meu este Anglia*"[93].

Speranțele pe care România, ca și alte țări amenințate din zonă și le-au legat, în vara anului 1939, de posibilitatea constituirii unui front unit în fața agresiunii naziste s-au spulberat curând. Tratativele tripartite de la Moscova nu ajungeau la nimic concret.

Eșecul tratativelor tripartite de la Moscova

Criza românească din martie 1939 a declanșat totuși o activitate diplomatică vie între Paris-Londra-Moscova, chestiunea unor noi acte de agresiune germane fiind o realitate imediată. La *18 aprilie 1939, URSS a propus un tratat de asistență multilateral cu angajamente politice și militare de asistență mutuală între Franța-URSS-Marea Britanie; un angajament de asistență luat de cele trei puteri față de statele limitrofe Rusiei (România, Polonia, Estonia); extinderea alianței polono-române în caz de agresiune germană; angajamentul celor trei puteri aliate de a nu semna tratate de pace separată.*

De la început, neîncrederea reciprocă și-a pus amprenta pe aceste negocieri tripartite. Abia la 7 mai, Londra și Parisul răspundeau – dar negativ – propunerilor sovietice. Se avansau contrapropuneri cu un caracter mult mai restrâns. Între timp, Stalin a schimbat pe titularul de la Externe, Maxim Litvinov, cu **M.V. Molotov** – eveniment apreciat ca fiind „grav", de cotidianele franceze.

Poziția de expectativă britanică, dictată de Chamberlain, era „*explicată*" de Halifax omologului său Bonnet, cu ocazia întâlnirii lor la Geneva, la 20-21 mai, prin aceea că o alianță tripartită ar avea menirea „*să provoace din partea guvernului german o lovitură nebunească care trebuia să fie evitată*", teză combătută de Daladier. Se pare că semnarea între Italia și Germania, în această vreme, a „*Pactului de oțel*" a influențat poziția britanică, pentru că, la 26 mai, guvernul sovietic era informat despre necesitatea unor convorbiri de Stat Major pentru „*a se realiza un plan militar precis care ar putea salva Polonia*"[94]. La 28 mai, proiectul franco-engelz a fost înmânat lui Molotov, care

[93] Carol al II-lea, *Note zilnice*, vol. I, „Scripta", București, 1995, p. 156.

[94] *Arh. MAE-Paris*, Série: Europe 1919-1929, Roumanie, vol. 73, Notă asupra convorbirilor între G. Bonnet și ministrul Souritz, Paris, 26 mai 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

l-a primit cu multe rezerve. Contraproiectul sovietic, din 2 iunie, a devenit document de studiu în cele două capitale occidentale. Dacă guvernul francez înclina să accepte propunerea sovietică, Londra l-a respins. Proiectul sovietic prevedea, la punctul întâi, intrarea în vigoare a alianței tripartite în cazul unei agresiuni asupra *Finlandei, Estoniei, Lituaniei, Poloniei, României, Greciei, Turciei și Belgiei*; obiecția britanică decurgea din întrebarea dacă URSS nu va profita de acest articol pentru a ocupa țările baltice, cerând includerea pe lista țărilor asistate și a Elveției și Olandei. La 15 iunie, reprezentanții britanici, **Sir William Strang** și ambasadorul britanic **Sir William Seeds**, și ambasadorul francez **Emile Naggiar** au remis lui Molotov contraproiectul franco-britanic. Până la 3 iulie, s-au purtat discuții cu Molotov, marcate, toate, de neîncrederea reciprocă și rezerve în angajare nemijlocită. La 3 iulie, s-a pus în discuție un proiect modificat care a cunoscut aceleași discuții interminabile legate de nuanțe, de termeni etc. La 9 iulie, Molotov a condiționat categoric alianța politică de *prioritatea alianței militare,* idee acceptată de francezi, dar respinsă de englezi.

Cu infinite precauții s-a decis începerea negocierilor militare. Dacă partea franceză stabilise delegația sa militară în frunte cu generalul **Joseph Doumenc**, încă la 27 iulie, guvernul britanic tergiversa, iar la 3 august, instrucțiunile date de Cabinetul Chamberlain delegației sale militare precizau: „*Delegația britanică va trebui să conducă discuțiile cu cea mai mare lentoare, supraveghind îndeaproape negocierile politice*", adăugând că există pericolul „*scurgerii de informații în Germania*". S-a mai precizat o chestiune foarte importantă: sovieticii trebuie să intre în negocieri cu Polonia și România în chestiunea „*dreptului de trecere*".

În această vreme de permanente tatonări și tergiversări la Moscova, Hitler își urma sistematic planul său de pregătiri de război, centrul revendicărilor sale fiind acum orașul liber Dantzig. Experții militari apreciau posibilă o lovitură „*fulger*" germană contra Poloniei în a doua jumătate a lui august 1939. Pe de altă parte, de mai bine de o jumătate de an se acumulau informații, provenind de pe diferite canale, privitoare la posibilitatea unei „*răsturnări de situații*", stabilindu-se o cooperare germano-sovietică și împărțirea Poloniei. Se știa de pildă că, la 17 mai, Molotov i-a vorbit ambasadorului german, **Friederich Werner von der Schullenburg**, despre necesitatea stabilirii unei „*baze politice*" pentru negocierile economice ce aveau loc, idee căreia Hitler i-a răspuns pozitiv la 30 mai.

Începute abia la **12 august,** negocierile militare erau duse de pe poziții diferite:

- Generalul **Doumenc** trebuia să obțină semnarea unei Convenții militare într-un minim de timp pentru a fi gata în fața unui apropiat război.

- Amiralul **Sir Reginald Drax-Plumkett** viza o anumită durată a negocierilor pentru a determina Germania, sub amenințarea unui pact militar anglo-franco-sovietic, să amâne declanșarea războiului pentru anul următor.

- Mareșalul **Klement Voroșilov** era grăbit să încheie imediat tratatul militar.

Negocierile au început prost, Voroșilov constatând că cei doi militari aliați nu aveau „*puteri depline*", care trebuia a fi cerute urgent la Londra și Paris. Apoi, partea sovietică a pus chestiunea frontal: dacă Polonia și România se opun „*trecerii trupelor*" sovietice, tratatul politic nu avea sens, guvernele de la Londra și Paris erau chemate să rezolve această „*necunoscută*", dându-se termen până a doua zi pentru obținerea precizărilor necesare.

Ședința din 13 august a fost furtunoasă. Voroșilov cerea răspuns imediat, partenerii săi de discuție încercau să argumenteze că cele două state vizate trebuie să

https://biblioteca-digitala.ro

ceară acordul parlamentelor lor, fără succes însă. Rezultatul a fost întreruperea negocierilor până la obținerea răspunsurilor de la Varșovia și București; poziția guvernului polonez a fost intransigentă. Refuzul său era însoțit de părerea că ruşii *„nu vor lupta niciodată contra germanilor"*.

Evenimentele însă au depăşit în rapiditate pertractările diplomatice. În dimineața zilei de 21 august, presa a anunțat **încheierea acordului economic germano-sovietic**, iar a doua zi dimineață, ziarele salutau **sosirea ministrului de externe german, Ribbentrop, la Moscova.**

Astfel luau sfârşit negocierile – care aproape nici nu se poate spune că începuseră – între cele trei mari puteri.

Rezultă din cele de mai sus că:

- **Nici una dintre cele trei mari puteri nu era decisă să meargă până la finalizarea unei alianțe politice și militare care să pună capăt intențiilor războinice ale lui Hitler**, restabilind *statu-quo*-ante acolo unde deja se făcuseră mari modificări ca rezultat al agresiunii: Austria, Cehoslovacia.

- **URSS, urmărind de fapt un singur scop: expansiunea teritorială spre Vest, pe seama Statelor Baltice, Poloniei, Finlandei, României, a mizat pe conciliatorismul și indecizia Angliei, care a atras după sine și Franța;** concomitent, negocierile cu Germania, care n-au încetat nici o clipă, ofereau perspective clare și avantajoase pentru atingerea scopului susmenționat.

- **Așa zisul *„drept de trecere"* al trupelor sovietice prin Polonia și România, refuzat de Polonia, nu era decât un pretext pentru ruperea negocierilor cu Anglia și Franța.** Era de la sine înțeles că la o *coaliție antigermană* având ca nucleu alianța tripartită ar fi aderat toate statele europene amenințate. Se repeta acum situația din vara lui 1938 (criza cehoslovacă): căutarea pretextului pentru degajarea marilor puteri de orice răspunderi pentru soarta statelor mici expuse atacurilor statelor revizioniste. **Urmarea fatală a rupturii tratativelor tripartite a fost încheierea pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939 și a Protocolului său secret.** În felul acesta, drumul spre lichidarea Poloniei nu mai avea nici un obstacol.

https://biblioteca-digitala.ro

Capitolul XIII

RĂZBOIUL ŞI DIPLOMAŢIA SECRETĂ LA SCARĂ PLANETARĂ: ÎMPĂRŢIRI ŞI REÎMPĂRŢIRI DE TERITORII

Înţelegerile secrete germano-sovietice, ocuparea Poloniei şi declanşarea celui de-al doilea război mondial

Polonia renăscuse în 1918 după trei împărţiri ale teritoriului său între imperiile german, austriac şi rus. După primul război mondial, ea devenise un stat în plină dezvoltare şi afirmare. Pe plan extern, Polonia crezuse că tratatele politice încheiate cu URSS şi Germania, alături de Pactul Societăţii Naţiunilor, de Pactul Briand-Kellog, Convenţia pentru definirea agresorului şi tratatele bilaterale cu România, ca şi garanţiile franco-britanice din martie 1939 au pus-o la adăpost de pericolele externe.

Eşuarea tratativelor tripartite de la Moscova, în care toate naţiunile europene îşi puseseră speranţe de viitor, a adus lumea în pragul războiului. La **22 august 1939,** prezent la Moscova, ministrul de externe german Joachim von Ribbentrop a semnat cu omologul său sovietic, Viaceslav Molotov, documentele secrete cunoscute sub numele de **Pactul Ribbentrop-Molotov de împărţire a sferelor de dominaţie şi influenţă în răsăritul Europei.** Conţinutul lor nu era o noutate. În decembrie 1921, Cicerin şi Troţki declaraseră că o *„apropiere germano-sovietică pentru un răstimp de 10-20 de ani ar fi în interesul ambelor ţări"*[1]. Tratatele secrete încheiate în anii 1922 –1931 între Germania şi Rusia sovietică dăduseră cercurilor revanşarde –militariste germane posibilitatea să eludeze prevederile militare ale Tratatului de pace de la Versailles, iar Rusiei să se folosească de specialiştii germani spre a-şi construi industria de armament. Colaborarea sovieto-germană, prezentă permanent şi în varii domenii, nu a încetat niciodată.

Tratatul de neagresiune sovieto-german, dat publicităţii, la **23 august 1939** confirma baza raporturilor între cele două state, aşezate pe tratatele anterioare din 1926, se referea la angajamente reciproce de neagresiune, consultări în cazul agresării de către o terţă putere a uneia dintre părţi şi era încheiat pe zece ani.

Partea secretă a acestor înţelegeri a fost consemnată în **Protocolul adiţional secret,** care se referea la *„problema delimitării sferelor lor respective de interes în Europa răsăriteană"*, după cum urmează:

„1. În cazul unor transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinând statelor baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atât ale Germaniei, cât şi ale URSS.

[1] „Berliner Tageblatt", 18 dec. 1921.

https://biblioteca-digitala.ro

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei pentru teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unor transformări teritoriale și politice ale teritoriului aparținând statului polonez, sferele de interes atât ale Germaniei, cât și ale URSS vor fi delimitate aproximativ pe linia râurilor Narev, Vistula, San.

Problema dacă, în interesul ambelor părți, ar fi de dorit menținerea unui stat polonez independent și a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluționată definitiv numai în cazul evenimentelor politice ulterioare. În orice caz, ambele guverne vor rezolva această problemă pe calea unor înțelegeri prietenești.

3. În privința Europei sud-estice, partea sovietică își exprimă și manifestă interesul pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii.

4. Acest protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret".

Documentul acesta, a cărui existență a fost negată vehement de sovietici zeci de ani, a prevăzut lichidarea statelor independente baltice și includerea lor în URSS, lichidarea Poloniei și declararea „interesului" sovietic pentru Basarabia.

Ce semnificații au avut acordurile secrete germano-sovietice ?

Germania:

– a încălcat Tratatul de pace de la Versailles; Convențiile de la Locarno; Pactul Briand-Kellogg; Convenția pentru definirea agresiunii și a teritoriului; Pactul Societății Națiunilor.

URSS:

– a încălcat Pactul Societății Națiunilor; Pactul Briand-Kellog; Protocolul Litvinov; Convenția pentru definirea agresiunii și a teritoriului;

– a violat statutul de neutralitate pe care-l proclamase.

Consecința imediată a pactului sovieto-german din 23 august 1939 a fost **atacarea Poloniei, la 1 septembrie 1939, de trupele germane și lichidarea ei ca stat prin atacul trupelor sovietice, la 18 septembrie 1939.** La 26 noiembrie, **URSS** a atacat Finlanda; pacea încheiată la Moscova, în martie 1940, a impus Finlandei cedarea către URSS a unor insule în Marea Baltică și „arendarea" pe timp de 30 de ani a peninsulei Hamco de către Uniunea Sovietică.

Împărțirea zonelor de dominație s-a pus în practică prin agresiunea germano-sovietică împotriva Poloniei și a fost confirmată prin **Tratatul de prietenie și frontieră germano-sovietic din 28 septembrie 1939.**

Arogându-și „*sarcina exclusivă*" de restabilire a „*ordinii*" și „*asigurarea pentru popoarele ce locuiesc aici a unei existențe pașnice în conformitate cu specificul lor național*", agresorii stabileau frontiera ce le despărțea zonele de dominație pe teritoriul Poloniei (art.1), precizau că ea este „*definitivă*" și respingeau „*orice amestec al altor puteri în această hotărâre*" (art. 2). Se considera că cele două puteri vor realiza „*restructurarea de stat – fundament al colaborării lor viitoare*" (art. 3-4)[2].

Protocolul adițional secret la acest tratat specifica **modificarea articolului 1** al Protocolului adițional secret din **23 august 1939**, în sensul că teritoriul statului Lituania trecea în „*sfera de influență a URSS*", iar voievodatul Lublin și o parte din voievodatul Varșoviei treceau în sfera de influență a Germaniei.

[2] „Pravda", 29 septembrie 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

Al doilea Protocol adițional secret cuprindea angajamentul celor două părți de a nu admite pe teritoriul lor nici un fel de „agitație" poloneză.

Declarația comună germno-sovietică, ce a însoțit tratatul din 28 septembrie (publicată și ea), era un model de cinism. După ce și-au împărțit Polonia și sferele de dominație în celelalte zone specificate în Protocoalele secrete din 23 august și 28 septembrie, părțile declarau că „*în felul acesta au creat un fundament trainic pentru o pace îndelungată în Europa orientală*" și considerau că a venit momentul să pună capăt războiului cu Anglia și Franța, iar dacă acestea vor refuza, atunci aceste puteri „*vor purta răspunderea pentru continuarea războiului*"[3].

Dezmembrarea României

Prăbușirea României Mari în vara anului 1940 a fost rezultatul înțelegerii sovieto-germane din august 1939, manifestată în contextul politicii conciliatoriste franco-britanice timp de două decenii.

Pretențiile teritoriale sovietice față de România, precizate în *Ultimatumul din 26 iunie 1940*, au fost discutate și perfectate de Germania și URSS înainte de această dată. Basarabiei – menționată în Protocolul secret din 23 august 1939 – i s-a adăugat **Nordul Bucovinei**, pretenție „*motivată*" ca fiind „*despăgubire*" pentru „*ocupația*" română a Basarabiei.

La 26 iunie, orele 22^{00}, Molotov a remis ministrului României la Moscova, Davidescu, cunoscutul *Ultimatum*, în care se spunea, printre altele: „*În anul 1918, România folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană.*

Guvernul sovietic consideră că problema întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea ei majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, prin comunitatea de limbă și compoziție națională; această transmitere a nordului Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS-ului și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul URSS propune guvernului regal al României:

1. *Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice, Basarabia;*
2. *Să transmită Uniunii Sovietice partea de Nord a Bucovinei* ".

Molotov afirma că între cele două țări ar fi existat „*un conflict prelungit*" și că „*propunerile*" ar permite „*de a se rezolva pe cale pașnică acest conflict*".

Termenul fixat de URSS era ziua de **27 iunie.**

Din acest *Ultimatum* rezultă că:

– Basarabia ar fi fost anexată de România în 1918 prin forța armelor.

– Populația majoritară a Basarabiei ar fi fost ucraineană.

– Populația Bucovinei de Nord ar fi majoritar ucraineană.

Aceste trei afirmații sunt tot atâtea erori grave făcute deliberat de Molotov. Singurul „*adevăr*" era acela că Rusia a stăpânit, fără nici un drept, Basarabia o sută de ani.

---

[3] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Mai departe, documentul lasă de o parte orice argument „*istoric*" şi cere ultimativ şi „*cu orice preţ*" cedarea Basarabiei şi cedarea nordului Bucovinei drept „*despăgubire*" pentru „*ocupaţia*" românească a Basarabiei.

URSS se erijează în purtătoare a unui mesaj de „*pace*" care să pună capăt unui „*conflict prelungit*".

Dacă cele două „*cereri*" sunt de fapt ultimatumuri în toată regula şi se referă şi la un aspect absolut insolit: „*despăgubiri*" prin anexare de alte teritorii româneşti, ultima afirmaţie este o răstălmăcire a realităţii: Rusia sovietică a rupt unilateral relaţiile diplomatice cu România la 13 ianuarie 1918, acuzând-o că „*a anexat Basarabia*" – „pământ rusesc", prin forţa armelor. Realitatea e că Uniunea sovietică nu s-a împăcat niciodată cu autodeterminarea naţiunilor de pe întinsul fostului imperiu rus şi a pornit, îndată după luarea puterii, ofensiva de sugrumare a mişcărilor naţionale şi readucere a fostelor posesiuni ţariste între frontierele noului imperiu sovietic. A fost şi cazul Basarabiei româneşti, care, reintegrându-se României, privase Rusia de gurile Dunării cu tot ce însemna posesiunea acestora pe plan economic, politic, strategic.

„*Reglementarea paşnică*" de care vorbea Molotov era însoţită de pregătiri militare intense de-a lungul liniei Nistrului, unde fuseseră masate 24 divizii susţinute de brigăzi blindate, şi de zboruri ale aviaţiei deasupra teritoriului românesc. Harta pe care Molotov a transmis-o, o dată cu Ultimatumul, lui Gh. Davidescu a rămas definitivă. Molotov n-a acceptat nici discuţii, cu atât mai puţin negocieri. Refuzul României însemna agresiunea sovietică pe toată linia Nistrului.

Trebuie ţinut seama şi de faptul că **cererile ultimative sovietice la adresa României au fost concretizate în înţelegerile secrete germano-sovietice din 23 august 1939 şi reconfirmate în noile înţelegeri între Molotov-Ribbentrop din 23-26 iunie 1940.** *Memorandumul* sovietic din 24 iunie 1940 adresat lui Hitler, pornind de la înscrisurile din Protocolul secret din 23 august 1939 cu privire la delimitarea sferelor lor respective de interes în Europa Centrală, „*a cerut ca imediat Rusia sovietică să intre în posesia Basarabiei şi Bucovinei, ultima parte a cererii sovietice stârnind iritarea lui Hitler*". La 25 iunie, ambasadorul german la Moscova, von Schulenburg, a transmis punctul de vedere german care nu înţelegea să treacă dincolo de „*înţelegerile de la Moscova*", poziţie aprobată şi de Ciano, ministrul italian de externe, subliniindu-se că cererea Bucovinei „*este o noutate*".În dimineaţa zilei de 26 iunie, ca urmare a convorbirii cu ambasadorul german, Molotov şi-a „*redus*" pretenţiile la nordul Bucovinei cu oraşul Cernăuţi, cerere acceptată de Berlin în aceeaşi zi. Prin urmare, **Ultimatumul înaintat guvernului român în aceeaşi zi, la orele 22^{00}, de guvernul sovietic era rezultatul înţelegerilor secrete germano-sovietice din 23 august 1939 şi din 24-26 iunie 1940.**

Interesele Germaniei naziste legate de menţinerea României într-o zonă lipsită de conflicte – în vederea bunei desfăşurări a aprovizionării Reichului cu materii prime – motivează şi intervenţia directă a lui Ribbentrop la Bucureşti, în dimineaţa zilei de 27 iunie – zi de expirare a Ultimatumului, în care se cerea imperativ guvernului român „*să cedeze*", „sfat" la care s-a raliat şi Ciano.

Consiliul de coroană din **27 iunie, ora 12^{00},** luând în calcul situaţia militară precară a României în eventualitatea susţinerii bătăliei pe trei fronturi, expusă de generalul Ţenescu, şeful Marelui Stat Major, care a conchis că în acest caz „*mergem la dezastru sigur*", ţinând cont de avertismentele puterilor Axei şi de situaţia militară pe frontiera Nistrului, s-a pronunţat pentru tratative şi mobilizare. În după amiaza zilei de

https://biblioteca-digitala.ro

27 iunie, regele Carol al II-lea l-a primit în audienţă pe noul ministru german la Bucureşti, Manfred von Killinger, care l-a avertizat pe suveranul român că, în caz de rezistenţă românească, Ungaria şi Bulgaria vor intra în acţiune, iar *„colosul rus vă va strivi"*; în consecinţă *„veţi pierde nu numai Basarabia şi Bucovina, ci în mod sigur mai mult"*. Consiliul de coroană din seara zilei de 27 iunie s-a pronunţat pentru cedare, în afară de N.Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ştefan Ciobanu şi Ernest Urdăreanu. Răspunsul oficial trimis lui Molotov prin ministrul Davidescu a fost *„acceptarea de discuţii amicale cu guvernul rus"*. Molotov a considerat răspunsul ca *„inacceptabil"*. În noaptea de **27 spre 28 iunie**, lui Gh. Davidescu i s-a transmis un nou ultimatum sovietic cu termen de răspuns în ziua de **28 iunie, orele 12^{00}**, zi când trupele sovietice urmau să ocupe Cernăuţi, Chişinău, Cetatea Albă, trupele române şi administraţia urmând a fi retrase în 4 zile, concomitent cu ocuparea celor două provincii de către Armata Roşie.

La termenul-limită fixat de sovietici, guvernul român a trimis răspunsul său la Moscova prin ministrul Gh. Davidescu, în următorii termeni: *„Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei,* **se vede silit** *să primească condiţiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic"* (subl. ns.).

Răspunsul României la Ultimatumul sovietic **a fost comunicat tuturor guvernelor** printr-o telegramă circulară trimisă de Ministerul de Externe în aceeaşi zi, prin diplomaţii săi, în străinătate.

Procesul mutilării României a continuat. **La Viena, la 30 august 1940, s-a semnat al doilea dictat, prin care alte două milioane de români şi 108.000 km^2 treceau sub stăpânirea Ungariei horthyste, la care s-a adăogat 400.000 români şi 7000 km^2 de teren ajunşi sub stăpânirea Bulgariei.**

Diplomaţia secretă a intrat într-o perioadă de „înflorire" o dată cu începutul războiului. URSS şi Germania îşi împărţeau în continuare sferele de dominaţie şi influenţă. La **13 noiembrie 1940**, după ce realizase „Planul Galben" şi ocupase Belgia, Olanda, Luxemburg şi parţial Franţa, Hitler a propus lui Molotov un acord secret de împărţire a imperiului britanic: sovieticii aveau drumul deschis spre Iran, Golful Persic şi Marea Arabiei, iar Germania se orienta spre Apus. Molotov însă „prefera" România, Finlanda, Strâmtorile, Balcanii, neieşind din vechile tipare ale imperialismului ţarist. Tot atunci, Ribbentrop propunea semnarea unor protocoale secrete cu Japonia şi Italia pentru împărţirea sferelor de influenţă, partea sovietică precizându-şi însă interesul pentru Strâmtori, România, Bulgaria, Ungaria, Iugoslavia, Grecia şi Polonia. În răspunsul oficial către Ribbentrop, Molotov a pus câteva condiţii:

– retragerea trupelor germane din Finlanda;

– garanţii exclusive pentru Dardanele, instalarea de baze militare terestre şi navale sovietice de-a lungul Strâmtorilor;

– recunoaşterea pretenţiilor sovietice în regiunile de la Sud de Baku şi Batum, către Golful Persic şi Iran;

– renunţarea din partea Japoniei la petrolul şi cărbunele din nordul insulelor Sakalin.

În principiu, Rusia şi-a dat acordul de participare la **Pactul tipartit.**

În decembrie 1940, s-a semnat acest pact la Berlin de către Germania, Japonia şi Italia. El a prevăzut împărţirea lumii şi instaurarea „noii ordini" în Europa şi Asia. Japonia recunoştea Germaniei şi Italiei acest drept în Europa, iar aceste state, Japoniei în Asia. Ungaria, România, Bulgaria şi Iugoslavia au aderat ulterior la acest

https://biblioteca-digitala.ro

pact (noiembrie 1940 şi martie 1941). Aderarea URSS a trenat, dar cooperarea sovieto-germană economică şi diplomatică s-a intensificat.

Deşi Hitler stabilise, din **decembrie 1940**, planul *Barbarossa* de atacare a URSS, în primele luni ale anului 1941, s-au încheiat noi acorduri secrete între cele două guverne. URSS a intensificat livrările de petrol şi minereuri neferoase, iar în ianuarie 1941 s-a semnat *Protocolul secret* asupra **cumpărării de către guvernul sovietic**, contra sumei de 31,5 milioane mărci, **a unei părţi din teritoriul Lituaniei** pe care o stăpânea Reichul nazist în virtutea *Protocolului secret* din 28 septembrie 1939.

Folosind petrolul şi celelalte produse strategice sovietice, Germania nazistă a ocupat, în martie –mai 1941, Iugoslavia, Grecia. Teritoriile cucerite au fost împărţite: Italia a luat Muntenegru, Dalmaţia o parte din Croaţia, jumătate din Slovenia, părţi din Serbia; Ungaria a ocupat Voievodina şi Bacika; Germaniei i-au revenit Banatul iugoslav, o parte a Sloveniei şi controlul asupra a ceea ce mai rămăsese din Serbia.

Planul *Barbarossa* contra Rusiei a fost pus în aplicare după ce Reichul şi-a asigurat „spatele" la Vest prin capitularea Franţei şi înfrângerea Marii Britanii. Acest plan avea ca scop final creare a unui blocaj contra Rusiei asiatice pe linia Volga-Arhanghelsk. *Războiul fulger* (*BlitzKrieg*), a fost declanşat la **22 iunie 1941** de Hitler cu o forţă impresionantă, zi în care **ambasadorul german la Moscova, von Schulenburg, îi transmitea lui Molotov declaraţia de război a Germaniei, ce „*motiva*" începerea ostilităţilor,** şi anume:

– reluarea activităţii subversive împotriva Germaniei de către Internaţionala a III-a cu participarea diplomaţilor sovietici;

– sprijinirea stărilor de spirit antigermane din ţările limitrofe Germaniei şi din teritoriile ocupate de aceasta ;

– concentrarea la frontiera germană a trupelor sovietice.

Guvernul sovietic era acuzat că *„a încălcat acordurile cu Germania şi intenţionează să atace Germania din spate, în timp ce ea* [Germania] *luptă pentru existenţa sa"*[4].

La rândul ei, Uniunea Sovietică întocmise şi ea, în **mai 1941,** un **plan secret operativ de război contra Germaniei**, care avea ca prim scop strategic zdrobirea principalelor forţe ale armatei germane pe linia Brest- Deblin, urmând ca în final să fie ocupate Polonia şi Prusia Orientală, să fie lovite Finlanda şi România. Termenul pentru începerea operaţiilor militare era **2 iulie 1941.**

Se poate constata, astfel, că acordurile secrete germano-sovietice din august 1939 au fost încălcate de ambele părţi. Fiecare dintre cele două puteri îşi motiva propriile planuri agresive cu argumentul încălcării de către cealaltă parte a acordurilor secrete anterioare. În realitate, **ambele mari puteri urmăreau dominaţia mondială**, iar încălcarea reciprocă a teritoriilor râvnite le aducea, mai devreme sau mai târziu, în stare de confruntare violentă.

„Noua ordine" germană

Stăpân pe aproape toată Europa, Hitler a instaurat „*noua ordine*", care s-a concretizat în exploatarea totală a teritoriilor cucerite şi aplicarea politicii rasiale. Organizaţiile SS conduse de Himmler (*Schatzstaffel*, brigăzi de protecţie) aveau sarcina de a „*extinde*" comunitatea germanică prin integrarea elementelor „*dezirabile*"(scandinavi, olandezi, flamanzi, alsacieni) şi exterminarea elementelor raselor „*inferioare*" (evrei,

[4] Apud Anatol Petrencu, *Istoria universală*, „Museum", Chişinău, 1995, p.22.

https://biblioteca-digitala.ro

slavi, ţigani etc). Statutul politic al teritoriilor cucerite era variat. Sub tutelă germană sau italiană, statele zise „satelit" şi-au păstrat o oarecare independenţă, ca România, Bulgaria, Ungaria etc; altele erau controlate de naziştii locali, ca bine cunoscutul Quisling (Norvegia) sau Seyss Inquart (Olanda). În Boemia şi Moravia, Heydrich făcea legea. Prezentând un important interes strategic, zona ocupată a Franţei, Belgia şi Grecia se aflau sub autoritatea militară germană. *Guvernământul general al Poloniei* era încredinţat autorităţii lui Hans Frank. În centrul acestei construcţii europene se găsea Reichul nazist însuşi, care anexase, în 1938-1940, Austria, zona sudetă a Cehoslovaciei, partea de apus a Poloniei, Luxemburg, Alsacia şi Lorena, cantoanele Eupen-Malmédy. În ceea ce priveşte Spania şi Suedia, deşi neutre, ele s-au plasat în orbita economică a Germaniei; Italia era un aliat, iar regimul de la Vichy al Franţei zise „libere" colabora cu Hitler. Croaţia, Bosnia şi Herţegovina au constituit statul „*independent*" Croaţia, supus total Reichului. Grecia a fost împărţită în zone de ocupaţie germană, bulgară şi italiană; Serbia cu Banatul sârbesc erau conduse de un guvern marionetă.

Exploatarea economică a tuturor acestor teritorii s-a făcut prin jaful pur şi simplu al materiilor prime şi stocurilor de alimente, spolierea averilor evreieşti, întreţinerea trupelor de ocupaţie; schimburile economice erau dirijate în funcţie de interesele de război ale Reichului.

Serviciul de muncă obligatorie, pus la punct de Gauleiterul Sankel, a fost una dintre faţetele „noii ordini" germane, care a însemnat de fapt muncă forţată aplicată în toată Europa, pentru nevoile de război germane. Peste 7 milioane de oameni au fost siliţi să vină la muncă forţată în Germania, iar alte 7 milioane de bărbaţi şi femei, rămaşi în ţările de baştină, erau siliţi să lucreze pentru nevoile armatelor naziste; este vorba doar de cifre aproximative, în 1943-1944.

„*Noua ordine*" prevedea însă şi exterminarea celor de rasă „inferioară", a tuturor opozanţilor politici, a elitei intelectualităţii. Această politică de represiune, teroare, epurare desfăşurată în teritoriile ocupate era pusă în aplicare de organisme special costituite: *Abwehr-ul* – Serviciul de informaţii condus de amiralul Canaris, *Serviciile SS* şi *Gestapo-ul* (*Geheime Staatspolizei*) poliţia secretă de stat. Rezultatul activităţii acestor organisme de represiune, teroare şi exterminare au fost lagărele morţii de la Auschwitz – Birkenau (cu patru camere de gazare şi patru crematorii), de la Treblinka, Belzec, Sobibor, Chelmno, lagărele de lângă Vilnius, Kaunas, Minsk etc. Cifra de 5,7 milioane de oameni exterminaţi în aceste lagăre, invocată în procesul de la Nürnberg, este, fără îndoială, foarte relativă. Pentru teritoriile ocupate în URSS, Himmler estima că numai după exterminarea a 30 milioane de slavi se va putea trece la organizarea noii ordini germane. „*Decretul asupra comisarilor*", promulgat de Hitler în mai 1941, prevedea execuţia imediată a activiştilor politici capturaţi, iar conform decretului „*Nacht und Nebel*" (Noapte şi ceaţă) dat de mareşalul Keitel, orice persoană care ar fi manifestat ostilitate faţă de armata germană era arestată şi deportată în Germania; de aceea, „*grupele speciale de acţiune*" (*Einzatzgruppen*) urmau armatele în marş, dedându-se la astfel de acţiuni. În fine, aşa numita „*soluţie finală*" – exterminarea întregii etnii evreieşti – a reprezentat apogeul politicii de teroare şi exterminare preconizate de „*noua ordine*" germană.

Ocupaţia sovietică

În teritoriile „*eliberate*", URSS a trecut la distrugerea „*lumii vechi*" şi instaurarea totalitarismului bolşevic. Autorităţile sovietice au scos în afara legii organele administrative existente, instituţiile judiciare, militare, poliţieneşti. Armata Roşie,

https://biblioteca-digitala.ro

organele de poliție, NKVD-ul au trecut la o politică dură de teroare, deportări, execuții în masă a tuturor acelora care se opuneau sau se sustrăgeau *„noii ordini"* de dictatură bolșevică.

În Basarabia și nordul Bucovinei, rupte de la România prin Ultimatumul din 26 iunie 1940, s-au instaurat organe ale puterii sovietice, din care făceau parte etnici ruși, ucraineni, evrei. Statutul politic al ținuturilor românești, stabilit de conducerea de la Moscova și de cea de la Kiev, prevedea constituirea *Republicii Socialiste Moldovenești Unionale* prin unificarea vechii RSSM, creată de Stalin în stânga Nistrului în 1924, cu o parte a Basarabiei anexate: sudul acesteia, județul Hotin și nordul Bucovinei au trecut în componența Ucrainei, dezmembrându-se astfel blocul compact al populației românești, devenită acum populație „moldovenească".

Deși ocupația sovietică nu a fost cu nimic mai „blândă" decât cea nazistă, Moscova a dat dovadă de un extraordinar cinism, îmbrăcându-și politica samavolnică într-o propagandă cu iz democratic. Astfel, în preambulul *Legii privind formarea noii Moldove* se motiva actul printr-un fals grosolan: *„Satisfăcând dorința oamenilor muncii din Basarabia și din R.A.S.S.M. cu privire la reunirea populației moldovenești din Basarabia cu populația din R.A.S.S.Moldovenească și conducându-se de principiul sovietic al dezvoltării libere a naționalităților ...etc."*, fals întărit și prin mascarada aducerii la Sesiunea Sovietului Suprem, din 2 august 1940 (când s-a adoptat sus zisa lege), a unei delegații de 32 de *„reprezentanți"* ai populației moldovenești, purtători ai cererii acesteia de „unificare"[5].

Comunizarea economiei, confiscarea pământurilor, rechizițiile forțate, colectivizarea la sate, foametea, însoțite de evacuarea germanilor din teritoriile ocupate de URSS, colonizarea cu ucraineni și ruși și deportările masive ale „moldovenilor" în Extremul Orient, Siberia etc. au fost primele manifestări ale *„noii ordini"* bolșevice în teritoriile ocupate. Deportările a zeci de mii de oameni se numeau „strămutări"; *„regimul sovietic* – se aprecia în lucrări recente basarabene – *a întrecut cu mult în sălbăticie, în perversitate și sadism tot ceea ce au făptuit mișcările teroriste cunoscute până acum în istorie"*[6].

O dată cu declanșarea războiului, la 22 iunie 1941, contra Rusiei bolșevice, iminenta retragere a acesteia din teritoriile românești ocupate a fost însoțită de tactica *„pământului ars"* – distrugerea tuturor bunurilor materiale – fabrici, uzine, gări, material rulant, depozite, silozuri, culturi cerealiere în câmp, depozite petroliere, vite etc. La Chișinău, *„bolșevicii au dat ordin populației să evacueze orașul. După aceea au minat toate clădirile. Magazinele și casele au fost jefuite. Nu mai rămăsese în nici o casă, în nici un depozit, nicăieri în tot orașul, nici măcar un pumn de făină. În ziua retragerii lor din oraș, bolșevicii au aruncat casele în aer și au incendiat totul. Echipele de distrugere mergeau pe străzi, din casă în casă, aprindeau fitilul dinamitei, turnau gaz și dădeau foc. Tot atunci au început și crimele"*[7].

Restabilirea administrației românești în Basarabia, din păcate numai pentru trei ani, a dezvăluit ororile făcute de bolșevici în cursul unui singur an, confirmate de mărturii ale localnicilor. Ele aveau să fie reluate cu și mai multă ferocitate în vara anului 1944, când a început lunga iarnă a ocupației bolșevice a pământurilor românești de peste Prut.

---

[5] Apud Anatol Petrencu, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, „Epigraf", Chișinău, 1999, p.38.

[6] *Ibidem*, p. 43.

[7] Constantin Virgil Gheorghiu, *Arde Chișinăul*, în „Patrimoniu" nr. 2/1991, p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro

Ocupaţia ungară – „ordinea horthystă"

După două decenii de „luptă" pentru anularea sau măcar revizuirea tratatului de pace de la Trianon în prevederile sale teritoriale, alianţa cu Hitler şi obedienţa faţă de acesta au adus Ungariei horthyste câştiguri teritoriale substanţiale, chiar dacă nu se refăcuse încă *„regatul milenar al Sf. Ştefan"*. În 1938-1940, horthyştii au sfârtecat părţi din Cehoslovacia, din România, din Iugoslavia. Autorul maghiar Karom Mihaly scria: *„Horthyştii au răpit din nou naţionalităţilor drepturile şi libertăţile democratice elementare. Şi în Slovacia de Sud şi în Ucraina subcarpatică, precum şi în Ardealul de nord-vest şi în teritoriile iugoslave ocupate, ei le-au răpit ţăranilor şi micile parcele dobândite prin reformele agrare. Pământul a fost restituit vechilor săi proprietari, moşierii maghiari. Au devenit cunoscute în faţa lumii întregi masacrele organizate de fasciştii unguri în Voievodina. În 1942, la Novi Sad şi în împrejurimile oraşului, la Zabalj, Temerin şi alte oraşe, unităţile fasciste ungare conduse de ofiţeri şi generali unguri au întreprins, din ordinul Marelui Stat Major, o campanie de represalii menite să constituie un exemplu înspăimântător împotriva populaţiei paşnice. În câteva zile, călăii lui Horthy au executat peste 5000 de oameni. Din rapoartele şefului de atunci al poliţiei din Novi Sad, în acest cumplit măcel de masă nu a existat îndurare nici pentru femei, bătrâni şi copii... În afară de lungul şir al fărădelegilor şi brutalităţilor comise, pe teritoriile naţionalităţilor erau zilnice «acţiunile de curăţire» pe bază legală. Cea mai mare naţionalitate din Ungaria au constituit-o românii din Ardealul nordic"*[8].

La câteva zile după invadarea teritoriilor româneşti graţie celui de-al doilea dictat de la Viena, la **9 septembrie 1940**, au fost măcelăriţi ţăranii români din **Trăsnea**, iar la **16 septembrie**, 154 de ţărani din **Ip** au avut aceeaşi soartă. Alte masacre au urmat la **Huedin** şi, practic, în toată zona de Nord-Vest a Transilvaniei. Ele au continuat în toţi anii ocupaţiei, culminând cu masacrul de la **Sărmaş Moisei în 1944.**

Ungaria a organizat jaful sistematic al mineritului de metale neferoase, cărbuni, sare, gaze naturale din Ardealul ocupat. Locul principal l-au deţinut bazinul minier Baia-Mare – Cavnic-Strâmbe şi Rodna Veche, ca şi zăcămintele de gaze (decretul guvernamental 8630/1941); în teritoriile româneşti erau şi instalaţii industriale, numeroase instalaţii fiind legate de prelucrarea lemnului, care au fost în întregime confiscate de stat.

„Noua ordine" maghiară, alături de masacre, samavolnicii, exproprieri de bunuri materiale, muncă forţată, a reluat vechea politică de maghiarizare din secolele anterioare – atribuire automată a originii etnice maghiare, modificarea sau schimbarea numelor de botez şi maghiarizarea numelor de familie, introducerea „declaraţiei de maghiar" în schimbul demobilizării celor chemaţi în armată sau la muncă, maghiarizarea învăţământului. Peste 300 000 de români au reuşit să treacă graniţa în ţară, fiind tot atâţia martori ai dezastrului adus de horthyşti în Ardeal. Românii ce doreau să se refugieze, în număr mare mai ales în zilele imediat următoare cedării teritoriilor româneşti, au devenit victime ale atrocităţilor comise de armata horthystă şi detaşamentele paramilitare.

După începerea războiului contra URSS, situaţia din Transilvania nord-vestică s-a înrăutăţit, au apărut nemulţumiri în rândul populaţiei româneşti rămase – spre deosebire de basarabeni şi bucovineni – sub ocupaţie străină. Răspunsul a fost o vastă acţiune de

[8] Karom Mihaly, *A fasizmus bukása Magyarorszagon*, Budapest, 1961, p.81 (apud Francisc Păcurariu, *Românii şi maghiarii de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p.456-457).

https://biblioteca-digitala.ro

represalii coordonată de servicii special create la Cluj şi Târgu-Mureş. Ardealul ocupat a cunoscut un nou val de teroare, s-au operat arestări masive, s-au organizat **lagăre de exterminare** la **Someşeni**, lângă Cluj, şi **Acăţari,** lângă Târgu-Mureş. În realitate, teritoriile româneşti ocupate de Ungaria horthystă, ca şi cele cehoslovace şi iugoslave au devenit uriaşe lagăre horthyste de exterminare, muncă forţată, atrocităţi, fărădelegi.

„Sfera de prosperitate japoneză"

Imperialismul japonez s-a manifestat cu predilecţie spre Asia de Sud-Est, care constituia un debuşeu ideal pentru economia Japoniei. În septembrie 1931, regimul militar la putere decidea invadarea Manciuriei. Începând cu crearea statului „Manciuko", Japonia avea să cucerească treptat provinciile septentrionale ale Chinei, pentru ca în 1937 să declare război acestei ţări. Au fost ocupate regiunile cele mai bogate – Beijing, Nankin, Shanghai etc.

Membră a „pactului tripartit" din septembrie 1940, **Japonia şi-a asigurat mâinile libere prin încheierea pactului de neagresiune cu URSS în aprilie 1941**. Acest tratat a permis Japoniei să atace nestingherită, la *7 decembrie 1941*, baza maritimă americană de la **Pearl-Harbor din insulele Hawai**, act urmat de declaraţia de război a SUA adresată Japoniei, la care s-au adăugat Marea Britanie şi dominioanele. În câteva luni, armata japoneză a obţinut victorii rapide şi totale. Sunt cucerite Hong-Kong, Filipine, Indonezia, Malaiezia şi Singapore, apoi Siam şi Birmania, vecină Indiei. Astfel, sunt ameninţate legăturile SUA cu Australia, iar China este izolată. În martie 1942, japonezii debarcau în Noua Guinee, iar puţin mai târziu îşi întăreau zona defensivă a arhipelagului, avansând spre Sudul Noii Guinei, Noua Caledonie şi insulele aleutine.

Astfel a luat fiinţă noul imperiu japonez în Pacific şi Asia meridională, numit „Sfera de prosperitate".

Ca şi în cazul URSS şi Germaniei, şi Japonia şi-a acoperit politica imperialistă de ocupaţie cu lozinca *„eliberării popoarelor"*, asumându-şi rolul îndeplinirii unei misiuni istorice în *„Marea Asie Japoneză"*. Ea a trecut la exploatarea economică a zonelor cucerite, controlul politic, anularea libertăţilor democratice, teroare, arestări şi execuţii. Totuşi, întinderea geografică mare a „imperiului" nu a permis o prezenţă şi un control japonez la fel de riguroase în toate zonele. Manciuria a căpătat un statut de stat satelit, cu o oarecare independenţă, statut extins şi asupra Birmaniei şi Filipinelor în 1943 şi preconizat pentru Malaiezia şi Indiile olandeze pentru perioada postbelică. Borneo şi Noua Guinee aveau să fie colonii, iar alte ţări devin aliate, ca Siam şi China de la Nankin, condusă de Wang Tsing Wei. În Indochina, Japonia a menţinut administraţia colonială franceză până în martie 1945.

În Asia de Sud-Est, metoda folosită a fost instaurarea de guverne satelit aflate sub control japonez strict, cum a fost în Filipine şi Birmania, în Indochina franceză şi Indonezia. În Malaiezia a fost folosit sistemul de guvernare directă.

Organizarea lumii după Carta Atlanticului

În condiţiile extinderii teatrului de război pe frontul de răsărit, Churchill şi Roosevelt au redactat textul unei *Declaraţii comune,* care cuprindea principiile organizării lumii postbelice. Documentul **– Carta Atlanticului** – a fost semnat de cei doi oameni politici la **14 august 1941**. La **24 septembrie,** acelaşi an, **URSS a aderat la Carta Atlanticului, alături de alte 23 de state.**

https://biblioteca-digitala.ro

Plecând de la precizarea că *„țările lor nu aspiră la achiziții teritoriale"*, aliații se angajau să nu accepte *„nici o schimbare teritorială care nu va respecta dorința liber exprimată de către popoarele interesate"*. Semnatarii se angajau *„să respecte dreptul popoarelor de a-și alege forma de guvernare pe care o doresc"* și *„să restabilească suveranitatea acelor popoare care au fost private de aceasta prin forță"*; se sublinia necesitatea asigurării pentru toate țările, mari și mici, în mod egal, a accesului la materii prime și libertății practicării comerțului; se făcea apel la toate statele lumii să nu mai folosească forța în relațiile dintre ele; părțile se pronunțau pentru dezarmarea generală și pentru un efort conjugat de organizare a păcii.

În completare, la **1 ianuarie 1942**, s-a semnat la **Washington**, de către Roosevelt, Churchil, Litvinov și Soong (reprezentând China), **Declarația Națiunilor Unite**, la care au aderat numeroase țări. Reluând ideile expuse în Carta Atlanticului, statele semnatare își exprimau decizia fermă de a crea o *„ordine internațională bazată pe principiile dreptului, păcii, securității, libertății și bunăstării generale a omenirii"*.

Așadar, cele două documente publice exprimau angajamentele ferme ale marilor puteri ale coaliției antihitleriste pentru:

– înlăturarea diplomației secrete;

– restabilirea suveranității popoarelor cotropite;

– respectarea opțiunilor popoarelor în ce privește forma de guvernare și de organizare economică și socială;

– neacceptarea nici unei schimbări teritoriale fără acordul popoarelor interesate;

– clădirea unei lumi postbelice pe principiile dreptului internațional, egalității, dreptății, libertății tuturor statelor.

Fără îndoială că aceste generoase principii și angajamente de înaltă ținută moral-civică erau de natură să redea speranțele popoarelor cotropite. Numai că, paralel chiar cu semnarea acestor documente, URSS, văzând distruse planurile germano-sovietice, de împărțire a lumii, și-a îndreptat atenția către noii săi aliați pentru a obține avantajele teritoriale pierdute în urma atacului german din 22 iunie 1941. Astfel, în timpul vizitei făcute la Moscova în **decembrie 1941**, de ministrul de externe britanic, Anthony Eden, a fost prezentat acestuia **planul de revendicări teritoriale ale URSS**. Stalin propunea o expansiune poloneză spre Vest în detrimentul Germaniei, URSS revenea la frontierele cu Finlanda și România din 1941, anexa statele baltice și o parte a Poloniei, își stabilea baze militare în Finlanda și România, își asigura ieșirea la Marea Baltică, Marea Nordului spre Atlantic. Era vorba, deci, de păstrarea tuturor teritoriilor anexate în virtutea înțelegerilor cu Hitler și lărgirea expansiunii spre Balcani și spre Nord. Aceste pretenții sovietice au fost formulate într-o vreme când ofensiva germano-aliată în Răsărit era în plină desfășurare. Pretențiile vor crește pe măsură ce înfrângerea Germaniei devenea tot mai previzibilă. În cursul celei de a doua vizite a lui Eden la Moscova, la începutul anului 1942, pretențiile teritoriale sovietice au fost reînnoite, fiind avansată și ideea de a se realiza niște tratate secrete – de felul celor semnate cu Germania – care să stabilească limpede noile sfere de dominație Eden s-a anagajat să obțină acordul, în acest sens, al guvernului său și, mai mult, să facă presiuni asupra guvernului SUA pentru a-i obține consimțământul. În această vreme, însă, Departamentul de stat al SUA, condus de **Cordel Hull**, a respins propunerile sovietice, precum și ideea unor acorduri secrete. Stalin, scrie secretarul de stat american, *„cerea ca Anglia să accepte imediat un acord pentru restabilirea frontierelor ruseşti aşa cum fuseseră înainte de atacul lui Hitler din 22 iunie 1941. În mod concret, statele baltice (Estonia, Letonia şi Lituania), porțiuni din Finlanda, Polonia și România să fie încorporate*

https://biblioteca-digitala.ro

Uniunii Sovietice. Frontiera Poloniei trebuia să fie – decidea Stalin în 1941 – linia Curzon, revenindu-se astfel la linia Hitler-Stalin din 1939"[9].

Intenţiile lui Stalin în acest sens se concretizează într-o activitate diplomatică febrilă pentru a obţine acordul Statelor Unite. Eden, ministrul de externe britanic, a fost „*purtătorul de cuvânt*" al lui Stalin pe lângă Roosevelt. Acesta din urmă acordă binevoitoarea sa atenţie cererilor sovietice şi se pronunţă asupra lor într-o manieră care anunţa abandonarea tuturor principiilor înalte din *Carta Atlanticului* şi *Declaraţia* ce i-a urmat.

În privinţa Statelor Baltice, Roosevelt, contrar tuturor realităţilor, propunea organizarea unui plebiscit prin care să se decidă apartenenţa sau nu a lor la URSS. Polonia nu mai era văzută ca un viitor stat independent, ci ca o zonă tranzacţionabilă între cele trei mari puteri la Conferinţa de pace. Cât priveşte Basarabia, preşedintele american dădea dovadă de o necunoaştere crasă a istoriei când afirma că ea „*a fost provincie rusească în cea mai mare parte a istoriei*", pretenţiile URSS asupra ei fiind, deci, îndreptăţite. La rândul ei, Finlanda rămânea fără teritoriile luate de sovietici, la care se mai adăugau şi altele. Din Iugoslavia urma să se creeze două state, Croaţia şi Serbia. Austria şi Ungaria urmau să fie state independente, fără să se facă vreo aluzie la anexiunile teritoriale făcute prin forţă de către Ungaria în detrimentul statelor vecine.

Aşadar, Stalin câştigase un pion important în eforturile sale nu numai de a nu pierde ceea ce obţinuse de pe urma înţelegerilor secrete cu Hitler, ci şi de a obţine noi avantaje teritoriale.

În **mai 1942**, Churchill era gata să semneze un acord cu Molotov în sensul celor convenite anterior. În urma opoziţiei Departamentului de Stat, **tratatul secret sovieto-britanic din 26 mai 1942** a fost mai puţin explicit, prevăzând însă o clauză prin care se recunoşteau „*interesele speciale ale Rusiei în România şi Finlanda*". Churchill a promis o colaborare completă pe douăzeci de ani, iar raporturile dintre cele două puteri se stabilizează şi în Iran, unde trupele britanice şi sovietice debarcaseră în august 1941. Cu toate diferenţele de vederi, coaliţia anglo-sovieto-americană s-a consolidat în cursul anului 1942.

În ianuarie 1943, Roosevelt lansează, la **Conferinţa de la Casablanca,** ideea capitulării necondiţionate a puterilor Axei.

Violarea Cartei Atlanticului: Conferinţele interaliate de la Moscova, Teheran, Ialta, San-Francisco – trasare şi retrasare de frontiere, de linii de demarcaţie a zonelor de influenţă şi de dominaţie

Conferinţa de la Moscova din octombrie 1943, la care au participat miniştrii de externe ai Marii Britanii, Eden, URSS, Molotov, şi SUA, Hull, a dezbătut, pe lângă chestiunea deschiderii celui de al doilea front în Europa, probleme privind organizarea postbelică a lumii. *Declaraţia cu privire la Italia* şi *Declaraţia cu privire la Austria* au specificat restabilirea independenţei şi suveranităţii lor, o *Comisie europeană consultativă* urmând să lucreze la Londra, în perioada următoare, pentru a da soluţii problemelor de organizare europeană postbelică. În orice caz, spiritul conferinţei s-a dovedit a fi conciliant faţă de pretenţiile lui Stalin. Cu privire la România, de exemplu, Stalin s-a pronunţat pentru o singură formulă: *capitularea necondiţionată* şi a primit acordul partenerilor săi, în special Eden, ca *URSS să decidă orice chestiune privind România şi Finlanda.*

---

[9] Cordell Hull, *Memoirs*, vol.2, New York, 1965, p.1165.

https://biblioteca-digitala.ro

După mărturiile cardinalului Spellman, şeful bisericii catolice din Statele Unite, evocate de Nicolae Baciu în lucrarea *Yalta şi crucificarea României* (Editura Europa Nova, Roma, 1996, p.51-53), Roosevelt s-ar fi pronunţat pentru împărţirea lumii în sfere de influenţă: China în Extremul Orient, Statele Unite în zona Pacificului, Marea Britanie şi Rusia, în Europa şi Africa; Stalin ar fi primit *„cu siguranţă, Finlanda, Ţările Baltice, jumătate din Polonia orietală şi Basarabia"*. În acest *„protectorat rusesc"* ar fi intrat şi ţările catolice Austria, Ungaria şi Croaţia.

În acest context, a avut loc la **Teheran, în noiembrie-decembrie 1943, conferinţa tripartită la care au participat Stalin, Roosevelt şi Churchill** însoţiţi de miniştrii lor de externe. Pe lângă problemele militare legate de mersul războiului, deschiderea celui de-al doilea front în Europa (stabilită pentru primăvara anului următor), cei trei au luat în discuţie chestiunile legate de organizarea postbelică a lumii, lăsând cu totul la o parte principiile Cartei Atlanticului, rămase, chiar din momentul formulării lor, un simplu deziderat.

Astfel, Roosevelt a propus dezmembrarea Germaniei în *cinci state autonome*, Churchill a propus constituirea unei *Confederaţii danubiene* din Austro-Ungaria şi teritoriile sudice ale Germaniei. În ce priveşte Polonia, partea sovietică a susţinut „restabilirea" acesteia, dar frontiera ei de Est rămânea cea din înţelegerea secretă cu Hitler, iar cea de Vest pe Oder. Stalin a mai cerut porturile Königsberg şi Memel pentru că ele „nu îngheţau" iarna. De asemenea, Stalin nu şi-a ascuns dorinţa de a avea „mâinile libere" în Europa balcanică şi de a accede la mările calde din Extremul Orient.

În conformitate cu planurile stabilite, anglo-americanii au deschis al doilea front în Europa, efectuând debarcarea în Normandia în iunie 1942, pe când pe frontul de Est ofensiva sovietică se desfăşura rapid în direcţia: Prusia orientală, Polonia, Statele Baltice şi România. În perioada august-septembrie 1944, România, Finlanda, Bulgaria au capitulat, războiul continuând pe teritoriile Ungariei, Austriei, Germaniei.

În aceste condiţii, convorbirile de la Moscova şi Londra între Stalin şi Churchill s-au desfăşurat neîntrerupt. La **5 şi 18 mai 1944**, Eden şi ambasadorul sovietic Gusev au căzut de acord ca **România şi Bulgaria să revină URSS**, iar **Grecia** şi **Turcia** să revină britanicilor. Trecând peste reţinerile Departamentului de Stat condus de Hull, Churchill a reuşit să-l convingă pe Roosevelt să accepte exigenţele sovietice privind zonele de ocupaţie şi dominaţie în Europa de sud-est.

Aceste înţelegeri secrete au culminat în octombrie 1944 cu faimoasa întâlnire Churchill – Stalin de la Moscova. Luând iniţiativa tranşării definitive a problemei, Churchill a propus lui Stalin **„procentajul"** în ceea ce priveşte dominaţia şi influenţa în Europa de sud-est:

România: Rusia – 90; alţii – 10%
Grecia: Marea Britanie şi SUA – 90 %, Rusia – 10%
Iugoslavia: 50% – 50 %
Ungaria: 50% – 50%
Bulgaria: Rusia 75%; alţii – 25 %

Era cea mai cinică decizie luată vreodată de marile puteri privind state terţe, dintre care unele (România) se aflau şi luptau deja alături de Naţiunile Unite contra puterilor fasciste de câteva luni de zile. Aceasta se întâmpla în dispreţul total al Cartei Atlanticului, adoptată de aceleaşi puteri, şi al propriilor lor declaraţii.

Într-un mesaj către preşedintele SUA, Churchill sublinia cu satisfacţie că „soluţionarea" problemei balcanice în mod procentual avea ca scop să evite în ţările în cauză mişcări sociale ce ar putea degenera în războaie civile.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul 1944, în ultimele sale luni, prezintă oglinda unor tensiuni politice între „cei mari", în pofida „procentajelor" şi înţelegerilor secrete existente. Sovieticii ocupaseră deja Europa răsăriteană şi se îndreptau spre Berlin, naziştii frânaseră în Ardeni ofensiva anglo-americană până în ianuarie 1945, când s-a revenit pe vechiul aliniament. URSS câştigase un nou punct în faţa aliaţilor săi, declanşând, la cererea lui Churchill, ofensiva pe tot frontul de Est, eliberând Vestul de presiunea hitleristă . Pe de altă parte, în decembrie 1944, britanicii au intervenit în războiul civil din Grecia, unde „procentajul" de „fifty - fifty" nu funcţiona mulţumitor.

În aceste condiţii, din iniţiativa lui Roosevelt, **cei trei şefi de stat s-au întâlnit în Crimeea, la Ialta, între 4-11 februarie 1945** pentru a elabora principiile reconstrucţiei politice şi economice a Europei sub directa lor conducere.

Câteva probleme mari au concentrat atenţia celor trei puteri la Ialta:

Problema germană. Roosevelt relua ideea împărţirii acesteia în cinci părţi independente: Prusia; Hanovra cu Nord-Vestul; Saxonia cu Leipzig; Hessa-Darmstadt şi zona Rinului meridional; Bavaria şi Würtemberg cu portul Hamburg. Zonele Ruhr şi Saar ar fi trecut sub controlul Naţiunilor Unite. Stalin a ridicat problema formei de guvernământ în noile state germane şi a despăgubirilor de război. În final s-a stabilit ca problema germană să fie analizată şi soluţionată de către miniştrii de externe sovietic, britanic şi american. O comisie de reparaţii cu sediul la Moscova avea să ia hotărâri şi în aceste chestiuni.

Polonia avea în vremea aceasta două guverne, unul susţinut de URSS, altul de anglo-americani. S-a acceptat propunerea lui Molotov de constituire a unui singur guvern, care să cuprindă şi polonezi din diaspora şi care să fie recunoscut de cele trei puteri. În privinţa frontierelor de Est ale Poloniei, ele s-au tranşat printr-un acord secret americano-sovietic încheiat la Ialta: în schimbul participării la războiul contra Japoniei, URSS primea în compensaţie frontiera din 1904, primea sudul insulei Sahalin şi arhipelagul Kurile, închiria Port Arthur şi calea ferată din Manciuria.

Crearea Organizaţiei Naţiunilor Unite, discutată, dar nedecisă la **Conferinţa interaliată de la Dumbarton Oaks (august-octombrie 1944), a fost reluată la Ialta, hotărându-se convocarea conferinţei pentru constituire, la San Francisco, la 25 aprilie 1945**. Aveau să participe statele care ar fi semnat Declaraţia Naţiunilor Unite până la 1 martie 1945. În organizarea viitoare a Naţiunilor Unite, URSS a primit trei mandate (URSS, Ucraina şi Bielorusia). Dreptul de veto al membrilor permanenţi ai Consiliului de Securitate avea să funcţioneze în orice problemă, mai puţin în chestiunile de procedură. În fine, Naţiunile Unite aveau posibilitatea să-şi spună cuvântul asupra organizării viitoare a Europei.

Declaraţia cu privire la Europa eliberată adoptată la Ialta se referea la restabilirea ordinii şi reconstrucţia vieţii politice în Europa, avându-se în vedere „alegeri libere". Ideea din urmă contravenea însă principiului împărţirii sferelor de influenţă şi dominaţie între cei mari pentru simplul motiv că în „zona sovietică" nu se punea problema alegerilor libere sau a respectării voinţei alegătorilor.

Conferinţa de la San Francisco, la care au participat delegaţi ai 42 de state, desfăşurată în perioada 25-26 iunie 1945, s-a ocupat de adoptarea Statutului Organizaţiei Naţiunilor Unite, pe baza recomandărilor de la Dumbarton Oaks, şi a principiilor de lucru ale Consiliului de Securitate al ONU stabilite la Ialta.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL XIV

ORGANIZAREA POSTBELICĂ A LUMII PE BAZA ÎNȚELEGERILOR SECRETE INTERALIATE DIN ANII RĂZBOIULUI

Carta ONU

În Preambulul Cartei ONU se evoca *„credința în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și valoarea persoanei umane, în egalitatea în drepturi etc."*, stabilindu-se scopul Organizației, și anume:

- crearea de condiții menținerii justiției, respectării principiilor dreptului internațional, a obligațiilor decurgând din tratate;
- susținerea progresului social, dezvoltarea condițiilor pentru afirmarea persoanei umane în libertate și egalitate deplină;
- menținerea păcii, a toleranței, a securității internaționale;
- progresul economic al tuturor popoarelor.

Capitolul I definea *„Scopurile și principiile"*, și anume:

Articolul 1 se referea la:

1. Menținerea păcii și securității internaționale, prin prevenirea amenințării la adresa păcii și reprimarea actelor de agresiune sau a altor violări ale păcii și prin rezolvarea conflictelor pe cale pașnică.
2. Respectarea principiilor de egalitate în drepturi a popoarelor și a dreptului lor de a dispune de ele însele.
3. Dezvoltarea cooperării internaționale prin încurajarea respectării drepturilor omului.

Articolul 2 proclama principiile ce ar fi trebuit să călăuzească organizația în activitatea ei, și anume:

1. Egalitatea între toți membrii.
2. Îndeplinirea de către membri a obligațiilor cuprinse în Cartă.
3. Rezolvarea diferendelor între membrii organizației pe cale pașnică.
4. Membrii se vor abține de la recurgerea sau amenințarea cu forța împotriva integrității teritoriale și a independenței politice a oricărui stat.
5. Membrii vor da ajutor oricărei acțiuni întreprinse de ONU în virtutea prevederilor Cartei.
6. ONU nu va interveni în politica internă a nici unui stat.

Din capul locului trebuie spus că aceste înalte principi veneau în contradicție totală cu acordurile secrete americano-sovieto-britanice de împărțire a lumii conform „procentajelor" propuse de Churchill și acceptate de Stalin. Despre ce fel de „egalitate" putea fi vorba între un ocupant și țara ocupată? În aceeași ordine de idei, obligația de nerecurgere la forță sau la amenințarea cu forța din partea membrilor organizației nu

https://biblioteca-digitala.ro

era compatibilă cu statutul de *stat dominant*, aşa cum s-a decis prin împărţirea sferelor de dominaţie şi influenţă.

În fine, ce fel de *„independenţă"* politică aveau statele intrate sub ocupaţia militară a celor trei mari puteri? Se mai putea vorbi în acest caz de *„integritate teritorială"*?

Capitolele II-V se ocupau de componenţa şi funcţionarea ONU, cuprinzând (art. 5-6) şi referiri la sancţiunile de suspendare şi excludere din organizaţie a unui membru care a încălcat Carta.

Desigur, primele state care au încălcat de la bun început Carta au fost chiar cele trei mari puteri, prin tratatele secrete pe care le semnaseră în anii 1941-1945.

Capitolul VII stabilea *Acţiunea în cazul ameninţării şi violării păcii şi a altor acte de agresiune*. Astfel, articolele 39-42 stabileau ce va întreprinde ONU în caz de ameninţări sau violare a păcii; era vorba de recomandări şi decizii privind măsurile pentru restabilirea păcii, şi anume:

- Consiliul de Securitate să invite părţile să analizeze cauzele conflictului.
- Consiliul de Securitate să hotărască măsuri de rezolvare care nu implică folosirea forţei.
- Consiliul de Securitate să stabilească măsuri coercitive şi punitive folosind forţele aeriene, maritime sau terestre.
- Membrii Organizaţiei aveau obligaţia de a pune la dispoziţie forţele armate cerute de Consiliul de securitate, în baza unor acorduri speciale încheiate între Consiliul de Securitate şi membrii Organizaţiei, individual sau în grup.
- În eventualitatea unor astfel de acţiuni, membrii ONU aveau obligaţia de a menţine contingente naţionale de forţe imediat utilizabile.
- Se înfiinţa un *Comitet de Stat Major,* care se ocupa de aceste probleme militare şi care era consultat de Consiliul de securitate. Acest Comitet era constituit numai din şefii Statelor Majore ale membrilor permanenţi ai Consiliului.

Articolul 51 conţinea o prevedere foarte importantă, şi anume aceea că nu se va prejudicia în nici un fel dreptul de autoapărare, dar el nu trebuia să afecteze acţiunile hotărâtoare ale Consiliului.

Capitolul VIII, consacrat *Acordurilor regionale*, formula două idei, şi anume că prevederile Cartei *„nu se opun"* acordurilor regionale şi că Organizaţia *„va încuraja"* rezolvarea diferendelor regionale pe cale paşnică. Totodată, se preciza că acorduri de acest gen vor putea fi folosite de Consiliul de securitate pentru aplicarea măsurilor de constrângere stabilite de el.

Foarte confuză apare specificarea de la *articolul 53* alin. 2 în sensul că noţiunea de „stat inamic" defineşte orice stat care, în timpul celui de-al doilea război mondial, *„a fost inamicul oricăruia dintre semnatarii Cartei"*; în primul rând, această precizare stabilea din capul locului şi pentru totdeauna o diferenţiere clară între state, în pofida principiilor de egalitate invocate în Cartă; în al doilea rând, ea nu ţinea seama de modificările de statut al statelor ce decurgeau din ieşirea din război a unora şi trecerea lor în tabăra Naţiunilor Unite. Discriminările acestea s-au vădit chiar în tratatele de pace.

Capitolele IX-X se refereau la problemele cooperării economice între state şi stabileau procedura şi funcţiile Consiliului Economic şi Social al ONU.

Capitolul XI cuprindea *Declaraţia* cu privire la teritoriile care nu se autoguvernează şi proclama asumarea răspunderii unor membri ai ONU pentru administrarea unor teritorii ale căror popoare *„nu au atins încă un grad deplin de autoguvernare"*, considerând că ONU are o *„misiune sacră"* privind populaţiile respective, angajându-se

https://biblioteca-digitala.ro

să le ajute în dezvoltarea lor către autoguvernare. Declarația era completată de prevederile referitoare la *Sistemul internațional de tutelă*, care se aplica:

- teritoriilor aflate sub mandat;
- teritoriilor care pot fi desprinse din statele inamice ca urmare a celui de-al doilea război mondial;
- teritoriilor care au fost supuse „voluntar" acestui sistem de către statele ce răspund de administrarea lor.

Făceau excepție statele membre ale ONU.

Întâlnim, în *articolele 82-83* din acest capitol, o mențiune specială pentru ceea ce se intitula *zone strategice*; ele cuprindeau o parte sau întreg teritoriul aflat sub mandat, părți stabilite prin acordul de tutelă de către statul căruia îi revenea tutela și Consiliul de Securitate.

Desprindem din cele de mai sus perpetuarea practicilor antebelice privind reîmpărțirea acelor regiuni ale lumii cunoscute sub numele generic de colonii, dar care acum purtau numele de *„teritorii care nu se pot autoguverna"*, *„teritorii sub mandat"* și *„zone strategice"*. Nu aflăm cine stabilea statele cu *„misiunea sacră"*, civilizatoare în aceste teritorii, când și cum s-ar fi ajuns la autoguvernare și schimbarea statutului politic al acestor „teritorii", ce anume s-a avut în vedere prin acele teritorii *„care pot fi desprinse din statele inamice ca urmare a războiului"*, pe ce criterii statele cu *„misiune sacră"* hotărăsc trecerea unor teritorii pe care le *„administrează"* direct în regimul *„sub tutelă"*, ce anume se înțelege prin *„zone strategice"* și care sunt ele etc. Toate aceste prevederi pluteau în vag, lăsând loc liberului arbitru.

În orice caz, **apare limpede voința celor trei mari puteri de a profita de pe urma acestui război în umbra înaltelor principii pe care le proclama Carta ONU.**

O mențiune specială trebuie făcută pentru *articolul 103*, care prevedea că obligațiile decurgând din Carta ONU prevalează față de obligațiile care decurg din orice alt acord internațional. Dar ce se întâmpla cu acele așa-zise tratate și acorduri impuse prin forța cuceritorului sau amenințarea cu forța chiar și după semnarea Cartei ONU? Documentul nu oferă nici o lămurire.

Recapitulând, constatăm că **fizionomia politică a lumii postbelice este stabilită pe două planuri paralele:**

- *acordurile secrete dintre marile puteri*, care au dispus de soarta popoarelor și a statelor după principiul *compensațiilor*, *echilibrului de forțe*, ținându-se cont exclusiv de interesele politico-strategice și economice ale URSS, SUA și Marii Britanii.
- *Carta Atlanticului* și *Carta ONU*, care proclamau principii înalte de drept internațional, de respectare și promovare a drepturilor omului.

În realitate, *teoria* și *practica* s-au aflat într-o opoziție ireconciliabilă, viața internațională fiind dominată timp de o jumătate de secol de consecințele acordurilor secrete și nu de principiile Cartei ONU.

Conferința de la Potsdam (27 iunie 1945) a fost rezultatul contradicțiilor între cele trei mari puteri aliate care au constatat că *„nu se respectă procentajele stabilite"*. Într-adevăr, nici una dintre armatele acestor puteri n-a respectat zonele ce-i reveneau din Germania și Austria, iar URSS a încercat să-și adjudece mai mult decât îi „revenea" prin procentaj. Churchill se plângea, la 28 aprilie 1945, că nu se respectă cele 50% din Iugoslavia, Tito fiind sub protecția sovietică. În Polonia, situația se repeta, guvernul provizoriu nefiind agreat de anglo-americani. În România, Ungaria și Bulgaria, guvernele prosovietice impuse de URSS nu erau recunoscute de ceilalți aliați etc.

https://biblioteca-digitala.ro

La Potsdam, Stalin, Trumann şi Churchill au tranşat problemele pendinte, cea mai avantajată fiind URSS. Împărţirea Germaniei în patru zone de ocupaţie a fost completată cu măsuri privind denazificarea, lichidarea organizaţiilor naziste, restaurarea democraţiei etc. În privinţa reparaţiilor, URSS a cerut şi a căpătat, în afară de libertatea totală de acţiune în zona sa de ocupaţie, 15% din utilajul industrial din celelalte zone de ocupaţie şi toate bunurile germane (tezaur, acţiuni, investiţii) aflate în zona sa de ocupaţie din Europa de Est – Polona, Finlanda, România, Ungaria, Bulgaria şi Estul Austriei, o treime din flota militară germană şi tot o treime din cea comercială. Tot atunci i s-a admis lui Stalin să anexeze oraşul Königsberg şi regiunile adiacente.

În fine, la Potsdam s-a decis şi folosirea bombei atomice în războiul contra Japoniei, precum şi participarea URSS la el.

Noua hartă a Europei reieşită din împărţirile făcute prin acordurile secrete între Marea Britanie, URSS şi SUA dovedea o întărire extraordinară a poziţiilor sovietice: URSS păstra tot ceea ce câştigase prin alianţa cu Hitler şi adăuga acestor câştiguri multe alte teritorii, fie prin aşa zisa „încorporare" a lor la URSS, fie prin ocupaţie în calitate de învingător. Cehoslovacia, Polonia, România, Bulgaria, Albania, Iugoslavia, cu un total de peste 900.000 km^2 şi peste 70 milioane locuitori, au intrat în orbita sovietică, economică şi politică, fiind state ocupate practic de armata sovietică, dar declarate *„independente"*. Astfel, Uniunea Sovietică a anexat, pe lângă Carelia finlandeză, Ţările Baltice, Bielorusia poloneză, Basarabia şi nordul Bucovinei româneşti, nordul Prusiei orientale cu Königsberg (devenit Kaliningrad), Rutenia subcarpatică cehoslovacă. Polonia a fost *„compensată"* spre Vest, frontiera sa cu Germania fiind acum pe Oder şi Neisse.

În Occident, Germania a pierdut anexiunile efectuate de Hitler, iar Italia teritoriile de pe coasta de răsărit a Adriaticii.

În Extremul Orient, Japonia încheie războiul printr-o capitulare după dezastrul atomic de la Hiroshima şi Nagasaki, rămânând într-o ruină totală. Ea a pierdut, în favoarea URSS, insulele Kurile, sudul Sahalinului, Dairen şi Port-Arthur. Armata Roşie a pătruns şi în Tibet şi a ocupat o parte a Manciuriei, în pofida faptului că noua Chină făcea parte din tabăra învingătorilor şi îşi reluase teritoriile ocupate de Japonia.

Fizionomia lumii postbelice

Din **1944-1945, încep să apară confruntări tot mai serioase între marii învingători**, în trei principale domenii:

- În *Europa centrală şi răsăriteană*, zona unde URSS acţionează singură, neţinând seama nici de *„păreri"* ale aliaţilor săi, nici de interesele popoarelor căzute în sfera sa de dominaţie; URSS guverna în aceste ţări atât direct, prin autorităţile sale de ocupaţie militară şi aşa-zisa Comisie aliată de Control, care se reducea, practic, la reprezentantul sovietic, cât şi prin partidele comuniste, aduse la putere şi menţinute acolo de armata sovietică.

- În *Turcia*, concurenţa era acerbă între URSS – care avea pretenţii în Armenia – şi SUA, care sprijineau economic şi financiar guvernul de la Ankara.

- În *Grecia*, rivalităţile se concretizează în războiul civil, care opunea regimul la putere susţinut de americani, comuniştilor sprijiniţi de URSS.

Concomitent, în *Orientul Mijlociu*, opunându-se oricărei tutele, egiptenii şi irakienii au pus bazele, încă din 1943, ale *Uniunii Statelor Arabe*, care, prin aderarea

https://biblioteca-digitala.ro

Transiordaniei, Arabiei Saudite, Yemenului, Siriei şi Libanului, devine *Liga arabă* în martie 1945. *Carta Ligii* preciza că statele membre sunt independente. În aceeaşi vreme, mişcarea naţională din Iran a cerut plecarea americanilor din ţară.

Aşadar, revenind la instituţiile create în scopul organizării lumii postbelice, apare limpede faptul că ele sunt, în frunte cu ONU, o reflectare a raportului de forţe. Statele învinse sunt excluse, iar cele cinci mari puteri victorioase îşi exercită dominaţia şi controlul prin dreptul de *veto*. **Situaţia denotă existenţa unui adevărat directorat al marilor puteri**, care aveau la dispoziţie o forţă armată redutabilă de intervenţie ce putea fi la fel de bine folosită pentru menţinerea păcii şi sancţionarea agresorului, dar şi pentru impunerea propriei politici, pentru menţinerea sau instaurarea hegemoniei proprii, pentru satisfacerea unor interese specifice.

În acelaşi timp, Adunarea Generală a ONU este dominată de SUA, iar Europa nu mai joacă rolul din vremea Societăţii Naţiunilor; chiar sediul succesoarei Societăţii Naţiunilor este mutat de la Geneva la New-York.

Începuturile „războiului rece"

Dezastrul militar şi politic al Axei şi epuizarea într-un război atât de lung şi costisitor a Europei - Franţa secătuită, Marea Britanie slăbită şi preocupată să-şi întărească imperiul colonial - au lăsat SUA şi URSS faţă în faţă. China, suportând consecinţele celor şapte ani de război şi ocupaţie japoneză, era pândită de un război civil.

În aceste condiţii, când dispăruse şi obiectivul războiului contra unui inamic comun, **coaliţia antihitleristă s-a destrămat, dar au apărut confruntări de interese în diferite zone şi în diferite domenii**. În primele luni de după război s-au înregistrat ultimele manifestări ale Alianţei, ca aderarea URSS la Carta ONU, semnarea tratatelor de pace între învingători şi foştii aliaţi ai Axei, puşi sub numele generic de *„state foste satelite"* ale Germaniei (Finlanda, Italia, România, Ungaria, Bulgaria); pe plan teritorial, tratatele de pace cu aceste state n-au făcut decât să confirme aranjamentele teritoriale între marile puteri, stabilite în anii războiului, iar pe plan politic, intrarea lor în orbita URSS. Unele dintre ele au devenit state satelite ale Moscovei pentru mai bine de o jumătate de secol.

Procesul de la Nürnberg (noiembrie 1945-octombrie 1946) al criminalilor de război nazişti a pronunţat 12 condamnări la moarte, 6 pedepse cu închisoarea şi trei achitări, rămânând ca un lung şir de criminali de război să fie judecaţi de tribunalele ţărilor în care aceştia au acţionat. Mai importante însă decât condamnările pronunţate la Nürnberg au fost însă dezvăluirile inimaginabilelor crime săvârşite la adresa umanităţii de persoane care acţionau în numele unor sloganuri ce invocau aşa zisa *„ordine germană"*, *„purificarea rasei"* etc. Ceea ce trebuie subliniat în această ordine de idei este faptul că alţi criminali de război, cu nimic mai prejos decât Hitler şi colaboratorii săi, au jucat în aceste vremuri, rolul de *„judecători"* ai crimelor de război, pentru simplul fapt că au stat la masa învingătorilor. Este vorba de Stalin şi aparatul de represiune sovietic, care ar fi trebuit să răspundă, alături de acuzaţii de la Nürnberg, de abominabilele crime săvârşite la adresa popoarelor polonez, român, la adresa popoarelor care trăiau pe teritoriul URSS. Stalin era, însă, atunci marele învingător al nazismului alături de Marea Britanie şi SUA cu care îşi împărţise lumea. Stalin n-a plătit nici atunci, nici mai târziu, pentru crime, lagăre de exterminare şi muncă forţată, deportări, pogromuri, făcute toate în virtutea lozincilor socialismului victorios. URSS a rămas, pe toate planurile, marele câştigător al războiului.

https://biblioteca-digitala.ro

Termenul de *„război rece"* a apărut în Statele Unite la începutul lui 1947 şi se datorează finanţistului **Bernard Baruch**, fiind reluat şi popularizat de cunoscutul ziarist **Walter Lippman** şi transmis ca atare şi în mass-media europeană. Termenul încerca să definească raporturile conflictuale între URSS şi SUA, al căror obiectiv comun era de a-şi asigura dominaţia prin orice mijloace - propagandă, ideologie, războaie locale, represiune etc. Ca perioadă de desfăşurare, analiştii politici plasează „războiul rece" după terminarea celui de al doilea război mondial, până către sfârşitul anilor '80, având o fază mai încordată între 1947-1953.

Prima fază a „războiului rece" este dominată de neînţelegerile în problema germană. Conform înţelegerilor de la Potsdam, Germania a fost împărţită în patru zone de ocupaţie, ca şi Berlinul, administrate de un Consiliu interaliat. Aliaţii aveau însă puncte de vedere diferite privitor la viitorul Germaniei. Sovieticii au purces, în zona lor, la demontarea sistematică a uzinelor şi fabricilor germane şi transportarea lor în Rusia, pronunţându-se pentru transformarea Germaniei într-o ţară exclusiv agrară. Aliaţii occidentali se orientau către refacerea Germaniei şi contracararea alunecării sale spre comunism. Oricum, în zona de acţiune sovietică se vădea orientarea spre un regim comunist.

Concomitent, în pofida *Declaraţiei* semnate la Ialta în sensul că popoarele *„eliberate"* aveau să-şi aleagă în mod nestingherit regimul politic, alegerile zise *„libere"* din statele aflate în zona sovietică n-au fost decât un mijloc de aducere oficială a partidelor comuniste la putere, în umbra baionetelor Armatei Roşii. Se adăugau *„epurările"* din aparatul administrativ, armată, şcoli, universităţi, instituţii academice, din viaţa politică, ale tuturor persoanelor care nu agreau comunismul şi ocupaţia sovietică. Şi-au făcut apariţia lagărele de muncă forţată, deportarea etnicilor germani şi a tuturor opozanţilor regimului prosovietic, s-au umplut închisorile de personalităţi ale elitei intelectuale naţionale. În toate ţările unde staţiona Armata Roşie, adică ţările ocupate – România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, echipa conducătoare era instalată de Moscova şi devotată acesteia. În Albania şi Iugoslavia, state ce s-au eliberat fără ajutorul Armatei sovietice, comuniştii sprijiniţi de Moscova au preluat puterea. În aceste state, cu excepţia Iugoslaviei lui Tito, democraţia a fost învinsă pentru mai bine de o jumătate de secol.

Deteriorarea climatului internaţional în această etapă şi abandonarea de către Occident a zonei de influenţă şi dominaţie sovietică au fost urmate în primăvara lui 1947 de iniţierea, de către preşedintele **Truman**, a politicii de „îndiguire" a ofensivei comunismului sovietic în Europa şi Asia. În **martie 1947**, el se pronunţa explicit în acest sens într-un discurs în faţa Congresului, propunând oferirea unui ajutor financiar substanţial ţărilor *„care vor să rămână libere"*, susţinerea guvernelor Greciei şi Turciei în lupta contra comunismului. Concretizarea acestei politici americane a fost **„Planul Marshall"**, expus de secretarul de stat al SUA, **George Marshall,** la **5 iunie 1947**. El a fost respins şi blamat atât de URSS, cât şi de guvernele promoscovite din statele căzute în orbita sovietică, caracterizat ca *„amestec în treburile interne"* ale acestor state. În fapt, reluarea teoriei *„revoluţiei mondiale"* cu sloganul ei – instaurarea dictaturii proletariatului şi înfrângerea imperialismului – a dus la caracterizarea oricărei acţiuni occidentale ca *„acţiune imperialistă"* contra URSS şi a sateliţilor săi.

„Planul Marshall" avea în vedere o acţiune americană vastă de redresare a Europei implicând atât livrări de produse cu titlu gratuit, cât şi credite cu dobânzi mici finanţate de Trezoreria americană. În contrapartidă, ţările europene erau obligate să

https://biblioteca-digitala.ro

acţioneze pentru stabilitatea monetară. Ajutorul american de peste 10.000 milioane dolari s-a împărţit între 16 ţări, dar mai mult de jumătate s-a dat Germaniei de Vest, Italiei, Franţei şi Marii Britanii. Ele au constituit *OECE – Organizaţia europeană de cooperare economică.*

Riposta sovietică la acţiunea ofensivă americană s-a manifestat, pe de o parte, prin accentuarea tutelei sovietice asupra statelor din *„lagărul socialist"* şi, pe de altă parte, prin crearea în **octombrie 1947** a organismului de conducere a partidelor comuniste, **Kominformul**. Teoreticianul opozant lui Marshall a fost **A. Jdanov,** care a construit o teorie după care:

- lumea era împărţită în două lagăre ireconciliabile: imperialist, în frunte cu SUA, şi socialist – democratic, în frunte cu URSS;
- partidele comuniste au fost chemate să ia puterea în ţările lor.

Propagarea *doctrinei Jdanov* în ţările care nu făceau parte din „lagărul socialist" a dus la o campanie de greve şi mişcări de protest care au izolat partidele comuniste de lumea politică.

O dată cu criza Berlinului şi „schisma iugoslavă", blocurile opuse, occidental şi răsăritean, s-au conturat mai clar. Vechile „procente" fuseseră încălcate de mult de URSS, care preluase controlul total în statele unde aveau o *„cotă parte"* şi ceilalţi foşti aliaţi. În aceste condiţii, SUA şi aliaţii săi occidentali s-au orientat către crearea, în 1949, a Republicii Federale a Germaniei cu capitala la Bonn, ca un baraj în faţa comunismului sovietic. Sovieticii au proclamat, la rândul lor, Republica Democrată Germană, cel mai avansat stat comunist spre Vest, punct de sprijin al politicii URSS; Berlinul de est a fost capitala acestei republici, celelalte trei părţi ale fostei capitale a Reichului devenind o enclavă în Germania comunistă. Blocada Berlinului occidental organizată de Stalin şi rezolvarea aprovizionării lui de americani prin *„podul aerian"* au reprezentat o înfrângere a politicii de forţă sovietice în acel moment. S-au adăugat la aceasta ieşirea Finlandei de sub tutela sovietică, respingerea acestei tutele de către Tito (ruperea relaţiilor diplomatice iugoslavo-sovietice în august 1948), eşecul insurgenţilor comunişti în Grecia.

Blocurile politico-militare

Pe plan politic internaţional, confruntările tot mai puternice între SUA şi URSS pentru dominaţie şi hegemonie şi-au găsit expresie în **tratatul din 9 aprilie 1949 de la Washington, semnat de 12 ţări: SUA, Canada, Marea Britanie, Franţa, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Portugalia, Norvegia, Danemarca, Islanda**. Acest tratat a avut precedent în tratatul franco-britanic din martie 1947 de la Dunkerque, tratat care se lărgeşte în martie 1948, la Bruxelles, prin aderarea Belgiei, Olandei şi Luxemburgului. El prevedea ajutor şi asistenţă din partea tuturor părţilor în cazul când una dintre ele ar fi obiectul unei agresiuni în Europa.

Blocada Berlinului a consolidat această alianţă, care se va extinde şi la alte ţări europene şi state din America de Nord, SUA şi Canada. Intrarea SUA într-o organizaţie europeană s-a făcut prin *Rezoluţia Senatului,* pe baza raportului Vanderberg. Aderarea SUA la tratatul de la Bruxelles a făcut o spărtură în doctrina Monroe, implicând *de facto* Statele Unite în sistemul de apărare şi cooperare europeană şi universală.

La 4 aprilie 1949 acest spirit nou avea să se concretizeze în semnarea Tratatului Atlanticului de Nord.

https://biblioteca-digitala.ro

Defensiv, tratatul avea ca obiectiv declarat asigurarea securității statelor semnatare. El se bazează pe Carta ONU, care este invocată permanent. Se fac referiri la asigurarea libertății popoarelor, domnia justiției, dreptule omului, cooperarea economică. Se afirmă necesitatea promovării de politici comune ca o garanție a păcii între națiuni. Securitatea statelor era asigurată în timp de pace prin asistență mutuală și cooperare economică (art. 2). În articolul 3 se precizează, însă, că fiecare semnatar trebuie să-și mărească propria capacitate militară de apărare (această prevedere avea să devină obiect de discordie în momentul în care, de pildă, Franța lui de Gaulle și-a mărit substanțial capacitatea militară, ceea ce ce a nemulțumit SUA); în timp de război era prevăzută o acțiune concertată a statelor membre, considerându-se (art. 5) că un atac asupra unei părți contractante este îndreptat împotriva tuturor aliaților, ceea ce determina o acțiune de sprijin pe care o va socoti necesară fiecare stat în parte, inclusiv contribuția militară. S-a interpretat această dispoziție ca fiind de natură a nu prejudicia suveranitatea nimănui prin obligativitate concretă stabilită de un factor extern.

Alte dispoziții ale tratatului se referă la limitele ariei geografice ce se are în vedere pentru acțiunea în comun a Părților contractante, excluzându-se în mod precis posesiunile coloniale, cu excepția Algeriei și insulelor Atlanticului de Nord. Articolele 12 și 13 stabileau posibilitatea revizuirii tratatului la capătul a zece ani, la cererea uneia dintre părți, pe calea consultărilor; el putea fi denunțat de orice parte după 20 de ani, dar durata sa era nelimitată, lucru precizat în acordurile din 1954. Alte țări puteau fi admise în alianță în condițiile fixate.

Tratatul semnat la Washington a stat la baza creării **NATO, Organizația Tratatului Atlanticului de Nord**, la care au aderat în 1952 Grecia și Turcia, în 1955 Germania Federală, în 1982 Spania.

Structurile esențiale, militare și civile ale NATO s-au conturat în primii ani după semnarea tratatului de constituire, și anume în 1952: **Statul Major** militar internațional superviza patru zone având comandamente distincte – zona Europei (Cartierul general în Franța), zona Atlanticului (cu centrul de comandă în statul american Virginia, la Norfolk), zona Marea Mânecii (cartierul general în Marea Britanie la Northwood) și grupul strategic canadian (cu sediul la Washington).

Răspunsul sovietic la crearea acestui sistem de apărare, bazat în principal pe forța SUA, a fost crearea, în 1955, a Pactului de la Varșovia, după ce URSS semnase tratate militare bilaterale cu alte state comuniste și se trecuse la o integrare economică prin intermediul **CAER** (Consiliul Economic de Ajutor Reciproc), replică sovietică la **OECE** (Organizația Europeană pentru Cooperare Economică).

Așadar, la începutul anilor '50, din vechea alianță sovieto-anglo-americană nu mai rămăsese nimic. **Cele două blocuri politico-militare constituite în jurul SUA și URSS polarizau politica mondială.** La întrebarea dacă, odată capitularea Germaniei naziste și a Japoniei militariste obținută și tratatele de pace încheiate, s-a pus într-adevăr capăt celui de-al doilea război mondial, răspunsul nu poate fi nici categoric **da,** nici categoric **nu**. Elementele care ar pleda pentru un răspuns *mai degrabă negativ* se leagă de:

- menținerea în Europa de Est a unor frontiere impuse prin înțelegeri secrete germano-sovietice mai întâi, apoi sovieto-anglo-americane, ulterior;
- menținerea sub ocupație sovietică a unor state și popoare care se aflau, din întâmplare, în zona de divergență a intereselor politico-strategice ale marilor puteri;
- împărțirea Germaniei în patru zone de ocupație și transformarea ei în obiect al politicilor divergente ale învingătorilor;

https://biblioteca-digitala.ro

- masacrarea a milioane de oameni nevinovați prin inutilele bombardamente atomice asupra Japoniei în 1945;

- perpetuarea războiului prin conflicte locale, care n-au încetat niciodată din 1945 până azi;

- declanșarea și accentuarea cursei înarmărilor, în special a celor nucleare; în 1949 existau deja două puteri nucleare – SUA și URSS – care investeau sume uriașe în perfecționarea armelor de distrugere în masă, periclitând securitatea tuturor popoarelor.

Una dintre cele mai puternice confruntări între cele două superputeri s-a consumat în Coreea, nordul fiind sprijinit de sovietici, iar sudul de americani, în războiul dintre Nord și Sud intervenind și China, devenită comunistă sub Mao Ze-Dong, și alte multe state, în total 20. După trei ani, după moartea lui Stalin, la 3 martie 1953, ostilitățile se încheiau prin armistițiul de la Panmunjon.

În aceiași ani, războiul Franței în Indochina a întreținut un alt mare focar de contradicții și neînțelegeri, soldat prin acordurile de la *Geneva din 1954.*

Paralel, în septembrie 1951, se consolida frontul anticomunist prin constituirea *Pactului Pacificului* (*ANZUS*) semnat în septembrie 1951 de Australia, Noua Zeelandă și Statele Unite ale Americii, înlocuit trei ani mai târziu cu *SEATO, Organizația Tratatului Asiei de Sud-Est,* din care făceau parte, pe lângă cele trei țări amintite, Pakistanul, Filipinele, Thailanda, Marea Britanie și Franța. În 1955, la Bagdad, se semnează un alt pact care reunea Anglia, Turcia, Iranul, Pakistanul și Irakul. Europa, rămasă în afara acestor alianțe militare, având problema germană nerezolvată, propune, prin guvernul francez și cu acordul SUA, un proiect de armată europeană ce trebuia să integreze forțele germane reconstituite și cele ale altor state membre ale alianței într-un ansamblu supranațional. La **27 mai 1952** a fost semnat **Tratatul de la Paris** prin care a luat naștere **Comunitatea europeană de apărare** (CEA) la care se va ralia și Marea Britanie.

https://biblioteca-digitala.ro

CAPITOLUL XV

SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI 1944-1947: CONVENȚIA DE ARMISTIȚIU ȘI TRATATUL DE PACE CU NAȚIUNILE UNITE CONSFINȚESC OCUPAȚIA SOVIETICĂ

Soarta României, ca și a altor țări din restul Europei a fost tranșată prin **înțelegerile Hitler – Stalin din 1939-1940 și apoi cele dintre Stalin – Churchill – Roosevelt, în anii războiului.**

Tragedia confuziei cu privire la poziția Aliaților față de România a rezultat din *caracterul ultrasecret* al aranjamentelor tripartite de ordin teritorial, necunoscute la București, pe de o parte, și principiile cuprinse în *Carta Atlanticului*, date *publicității* și propagate ca fiind baza construcției politico-teritoriale europene și mondiale postbelice, pe de altă parte. Această poziție duplicitară a marilor puteri a indus în eroare pe toată lumea, a plasat toate tentativele românești de ieșire din război pe o poziție fundamental greșită; documentele de arhivă dovedesc cu prisosință că această confuzie și neînțelegere a poziției aliaților, contrară Cartei, a persistat până la încheierea tratatului de pace din 1947.

La 2 aprilie 1944, în contextul trecerii trupelor sovietice peste Prut, Molotov ministrul de externe sovietic, a făcut o *Declarație*, în numele URSS și al aliaților săi, în care a precizat că Prutul ar fi fost frontiera de stat între România și URSS, stabilită în iunie 1940 în baza unui acord *„care a fost călcat mișelește în anul 1941 de guvernul român aliat cu Germania hitleristă."* Din acest moment, în toate documentele care se vor referi la frontiera dintre România și URSS, secrete sau publice, va fi inclusă această afirmație a lui Molotov privind așa zisul „acord" dintre cele două țări din iunie 1940.

În realitate, a fost vorba de un fals istoric grosolan. Am analizat în paginile anterioare modul în care guvernul sovietic, profitând de totala izolare în care se afla România în vara anului 1940, când și ultima sa speranță – chiar simbolică – Franța – capitulase, a pus în aplicare înțelegerile secrete cu Hitler și a anexat, prin forță și amenințare cu forța, mai mult chiar decât se stabilise la 23 august 1939.

Prin urmare, Ultimatumul sovietic din iunie 1940 a fost numit de Molotov, la 2 aprilie 1944, „acordul" româno-sovietic din 27 iunie 1940, iar a doua zi, la 3 aprilie 1944, Cordell Hull, secretarul de stat american, precum și premierul britanic au confirmat declarațiile lui Molotov.

Aceasta a fost concretizarea oficială, aflată într-o formă brutală de oamenii politici de la București, a tranzacțiilor teritoriale secrete sovieto-anglo-americane din anii 1942-1944 și în special a înțelegerilor de la Moscova din mai 1944, când s-a convenit ca România și Bulgaria să intre în sfera de dominație și influență a URSS,

https://biblioteca-digitala.ro

înțelegeri re-reconfirmate în *octombrie 1944* prin stabilirea faimosului „procentaj". Așa că vechii „aliați" ai României, Marea Britanie și SUA, în care aceasta își punea speranța unei ieșiri din război în condiții cât mai convenabile, i-au sfătuit constant pe diplomații români care negociau la Ankara sau Cairo *„să se odrenească Moscovei"*.

La zece zile după amintita declarație a lui Molotov, negociatorilor români de la *Cairo* li s-au înmânat condițiile preliminare ale armistițiului având un caracter ultimativ cu termen de răspuns 72 de ore. Respingerea de către România a condițiilor *„așa cum sunt propuse* [va duce] *la războiul total."* Aceste condiții echivalau cu *capitularea necondiționată.* Contactele pe *linia Madrid* n-au dus nicăieri.

La *Stockolm*, condițiile armistițiului, precizate de Molotov, se refereau la:

- consimțământul sovietic pentru anularea dictatului de la Viena;
- restabilirea frontierei între România și URSS conform *„tratatului din 1940"*;
- ruptura cu Germania și lupta alături de Armata Roșie contra Germaniei;
- despăgubiri de război către URSS;
- asigurarea de către partea română a transportului trupelor sovietice pe teritoriul României.

La 13 mai 1944, guvernele aliate transmiteau un mesaj statelor *„satelite"* Germaniei hitleriste, cerându-le să accepte condițiile de pace impuse, iar Churchill se socotea îndreptățit să asigure România, la 23 mai, că guvernul sovietic i-ar fi oferit condiții *„remarcabil de generoase"* de armistițiu.

Nici liderii partidelor „istorice", nici mareșalul Antonescu nu socoteau însă „generoase" condițiile lui Molotov, neînțelegând motivația acelui *„tratat"* româno-sovietic din iunie 1940: *la 2 august 1944,* însă, Churchill a declarat că *„România trebuie să se înțeleagă cu Rusia pe care a atacat-o într-un mod atât de nerușinat și la discreția căreia se va găsi în curând; ea i-a oferit condiții de pace avantajoase"*.

La 23 august 1944, ora 16,30, după arestarea mareșalului Ion Antonescu și a lui Mihai Antonescu, care a marcat apogeul loviturii de stat date de regele Mihai și grupul din jurul său, *Proclamația către țară* a șefului statului și al armatei arăta că, o dată cu ieșirea din alianța cu puterile Axei, *„România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii"*, precizând, în chestiunea teritorială: *„Ele* [cele trei puteri, n.n.] *au recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena prin care Transilvania ne-a fost răpită"*, exprimându-se hotărârea *„de a trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena, pentru a elibera pământul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină"*[1].

Această *Proclamație* din *23 august 1944* este prima recunoaștere explicită oficială a statului român prin care drepturile sale asupra Basarabiei și a nordului Bucovinei erau trecute sub tăcere.

Este de amintit că, în perioada următoare, ignorând sau neînțelegând avertismentele clare și repetate date de Statele Unite și Marea Britanie de „a se înțelege" cu URSS, liderii politici români își declarau *„speranțele"* și *„încrederea"* în *„Aliați"*. La *25 august 1944*, Molotov a repetat declarațiile de la 2 aprilie, subliniind reluarea de URSS a Basarabiei și nordului Bucovinei, precum și ajutorul său pentru eliberarea Ardealului de nord-est, dar, cu cinism, el se referă și la unele principii din Carta Atlanticului: *„URSS nu are de gând să dobândească vreo parte din teritoriul român sau să schimbe ordinea socială existentă în România."*

[1] *„România Liberă"* din 24 august 1944.

https://biblioteca-digitala.ro

Realitatea tragică a fost, însă, că armata sovietică nu i-a tratat pe români ca *„aliați"*, ci ca *„inamici"*, trecând la ocuparea țării, jefuirea bunurilor, terorizarea populației; Moscova a sprijinit afirmarea Partidului Comunist Român, impunându-l în viața politică a țării. Întârzierea semnării armistițiului prelungea această situație în favoarea ocupantului sovietic, care săvârșea nenumărate abuzuri. Pe canalele diploma-tice, guvernul român a protestat contra atitudinii Sovietelor în România. **Niculescu – Buzești**, ministru de externe în primul guvern Sănătescu, transmitea guvernului sovie-tic, prin ambasada sovietică din Ankara, la 2 septembrie 1944, că *„trupele sovietice dau impresia de a considera România ca o țară ocupată. Dezarmarea trupelor românești deși nu se produce în masă, continuă totuși... Generalii sovietici de aici declară că, până la semnarea armistițiului, teritoriul român va fi tratat ca un teritoriu ocupat"*[2].

Niculescu - Buzești cerea lui Cretzianu să intre în contact cu ambasadorii britanic și american în capitala turcă pentru a le arăta *„situația insuportabilă ce s-a creat în România"*. Armata sovietică, se preciza în telegramă, își continuă înaintarea, cu intenția probabilă de a *„ocupa o cât mai mare parte dacă nu totalitatea teritoriului nostru,... înaintarea trupelor sovietice în România nu este cu nimic justificată dat fiind că guvernul român a lichidat, la această oră, exclusiv prin propriile-i forțe, toate centrele de rezistență germane"*. Niculescu-Buzești cerea ajutor *„aliaților"*; evident, cererile sale au rămas fără ecou.

În instrucțiunile date delegației României care pleca la Moscova pentru încheierea armistițiului erau consemnate câteva chestiuni care caracterizau situația României în fața ocupanților sovietici:

- trebuia oprită înaintarea trupelor sovietice în România pe o linie de demarcație ce urma să fie stabilită;
- trupele române erau în măsură să lichideze trupele germane de pe teritoriul țării;
- nu era necesar ajutorul sovietic *„pentru curățarea definitivă a României de ultimele trupe germane"*;
- din *„considerații de demnitate națională, este legitim să se lase României onoarea de a-și elibera teritoriul național"*;
- trupele române dezarmate de sovietici începând cu 24 august să fie reînarmate și lăsate să lupte; ele nu pot fi considerate *„prizonieri de război"*;
- flota română din Delta Dunării a fost silită să se predea rușilor în urma unui ultimatum;
- România are toate drepturile să fie considerată țară cobeligerantă;
- să se ceară retragerea Armatei Roșii din România după lichidarea rezistenței germane din Basarabia;
- să se insiste pentru retrocedarea ținutului Herța și a ostroavelor din Delta Dunării.

Plecând de la declarațiile lui Molotov după care URSS nu avea intenția să se amestece în afacerile interne ale României, se cerea:

- încetarea rechizițiilor, a prestațiilor în muncă pentru Armata Roșie;
- încetarea amestecului sovietic în administrație;
- libertatea totală a guvernului român de a desemna comandanții armatei, păstrarea autonomiei de organizare a unităților armatei române.

Prezentă la Moscova, la sfârșitul lui august 1944, pentru încheierea armustițiului, delegația română, condusă de **Lucrețiu Pătrășcanu**, a fost ignorată zile la rând.

---

[2] *Arh.- MAE*, Fond Turcia, 1944, vol. 3, p. 185-186, telegr., București, 2 sept. 1944, semnată Niculescu – Buzești, către Al. Cretzianu, Ankara.

https://biblioteca-digitala.ro

Ambasadorii Angliei şi Statelor Unite, înştiinţaţi de această întârziere a guvernului URSS în semnarea armistiţiului cu scopul *„de a ocupa tot teritoriul României"*, au manifestat *„o rezervă totală faţă de noi"* – relata Pătrăşcanu. *„Noi nu putem face nimic, înţelegeţi-vă cu ruşii"* – a fost răspunsul dat invariabil de marii aliaţi delegaţiei României, subliniindu-se că acordul între cele trei puteri *„este perfect"*. De altfel, relata Pătrăşcanu, în timpul dezbaterilor pentru încheierea armistiţiului, puţine câte au fost, *„atât ambasadorul Marii Britanii, cât şi cel al Statelor Unite n-au intervenit în discuţie sub nici o formă şi niciodată, decât cel mult să sublinieze şi să întărească afirmaţiile domnului Molotov. Doar atât şi nimic mai mult"*[3].

Aprecierea de către partea română a statutului său ca fiind de *cobeligeranţă*, începând cu data de *24 august*, a fost respinsă categoric de Molotov: *„România era o ţară învinsă, trupele sovietice sunt pe teritoriul României, iar armata română se retrage, bătută"*. Molotov a respins şi argumentul României că actul de la *23 august „nu s-a produs prin forţa înfrângerii noastre militare, ci printr-o acţiune politică"*.

De pe aceste poziţii de forţă, URSS a impus României *Convenţia de armistiţiu*, semnată la *12 septembrie 1944*, având nu un *text negociat*, ci *stabilit dinainte de partea sovietică* şi *aprobat de Marea Britanie şi SUA*. De remarcat din capul locului faptul că, din partea „Aliaţilor", singurul care a semnat Convenţia de armistiţiu cu România a fost mareşalul **R.I. Malinovski**, reprezentantul Înaltului Comandament Aliat(sovietic). De altfel, toate referirile, în textul Armistiţiului, la Înaltul Comandament Aliat din România apar însoţite de o paranteză în care se precizează *„sovietic"*. Situaţia nu s-a schimbat nici după armistiţiu, căci ocupantul sovietic purta firma de *„Înaltul Comandament Aliat (sovietic)"*. Astfel, pentru oricine apărea clar că România a intrat în „domeniul" sovietic, ceilalţi „Aliaţi" fiind prezenţi doar prin titulatură. Acelaşi lucru se va transmite apoi Comisiei Aliate de Control, cu paranteza de rigoare *„(sovietic)"*, în anii aplicării armistiţiului.

În Preambulul Convenţiei, se impunea României să *„recunoască faptul înfrângerii în războiul împotriva URSS, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii şi a celorlalte Naţiuni Unite,"* acceptând „condiţiile de armistiţiu". Aceasta echivala, însă, cu o **capitulare necondiţionată**, din care rezulta şi pretenţia URSS – aprobată de aliaţii săi – ca textul armistiţiului să fie acceptat de delegaţia română **fără negocieri şi fără opoziţie.**

Articolul 1, extrem de important pentru a înţelege arbitrariul părţii sovietice şi al aliaţilor săi, specifica : *„De la 24 august, ora 4 a.m., România a încetat cu totul operaţiile militare împotriva URSS, pe toate teatrele de război, a ieşit din războiul împotriva Naţiunilor Unite, a rupt relaţiile cu Germania şi sateliţii săi, a intrat în război şi duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei şi Ungariei cu scopul de a restaura independenţa şi suveranitatea României, pentru care scop ne va pune la dispoziţie nu mai puţin de 12 divizii de infanterie cu mijloacele suplimentare... inclusiv forţele navale şi aeriene..."*[4].

Ce rezultă din acest articol?

---

[3] Stenograma dezbaterilor în Consiliul de miniştri referitoare la Convenţia de armistiţiu semnată la Moscova, 16 septembrie 1944; apud Stelian Neagoe. *Istoria politică a României 1944-1947*. Editura Noua Alternativă, Bucureşti 1996, p. 65-67.

[4] *Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944 între România şi Naţiunile Unite reprezentate de mareşalul Malinovski*, în *op. cit.*, p. 53-57.

https://biblioteca-digitala.ro

În primul rând, intrarea României în război alături de Națiunile Unite, contra Germaniei și sateliților săi, încetarea totală a operațiilor militare contra URSS în dimineața zilei de 24 august; angrenarea a 12 divizii române de infanterie, a forțelor navale și aeriene române în acest război, sub comanda sovietică. Cu alte cuvinte – **cobeligeranța începând cu 24 august.**

Din cele arătate mai reiese că abuzurile Armatei Roșii pe teritoriul românesc (rechiziții, jafuri, dezarmarea armatei române și luarea de prizonieri, ocuparea sediilor administrative etc.) erau săvârșite asupra unei *țări aliate*, și nu *inamice*, deci erau de două ori condamnabile, iar jefuirea bunurilor românești pe tot teritoriul ocupat de sovietici și comportarea comandanților sovietici ca *„ocupanți"* și nu ca *„aliați"* erau nu numai condamnabile, dar România trebuia despăgubită material și moral.

Articolele 2 și 3 se referă la aceeași *cooperare militară* a României cu forțele URSS privind dezarmarea și internarea forțelor germane de pe teritoriul român, asigurarea transportului trupelor sovietice etc.

Articolul 4 specifica: *„Se restabilește frontiera de stat între URSS și România stabilită prin Convenția sovieto-română din 28 iunie 1940"*. Prin urmare, acel *fals istoric grosolan*, care transformase un *act de forță* sovietic săvârșit asupra României, la *28 iunie 1940*, într-un acord, prin bunul plac al sovieticilor, așa cum am arătat mai sus. De problemele teritoriale se ocupa și *articolul 19*, care declara *„Guvernele Aliate socotesc hotărârile Arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania ca nule și inexistente și sunt de acord ca Trasnsilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării tratatului de pace ..."*.

Prin urmare, condiționarea restituirii Nord-Vestului Transilvaniei de tratatul de pace, pe de o parte, și rezervele păstrate în ceea ce privește suprafața acestui teritoriu, pe de altă parte, au pus, din capul locului, sub semnul întrebării intențiile Aliaților. În același timp, aceste condiționări și rezerve deschideau calea șantajului sovietic asupra României în nenumărate probleme asupra cărora decidea Comisia aliată de Control reprezentată doar de comandantul sovietic.

Articolul 7 stabilea preluarea ca „trofee" de către sovietici a bunurilor mobile și imobile ale Germaniei și Ungariei în România, precum și ale naționalilor lor, inclusiv vase comerciale și de război; această prevedere va „justifica" noi abuzuri săvârșite de ocupanți asupra cetățenilor români de etnie germană, deportați în Rusia și supuși la muncă forțată.

Articolul 11 preciza suma de *300.000.000* de dolari plătibilă în șase ani în mărfuri (petrol, cereale, lemn, mașini, vase fluviale și maritime etc.) ca despăgubiri de război datorate de România, URSS.

Convenția de armistițiu aborda și probleme și reglementări ale politicii interne a României, **contrar** *Cartei Atlanticului*. Astfel, *articolul 16* preciza: *„Tipărirea, importul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor T.F.F., Poșta, Telegraf, Telefon vor fi executate în acord cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic)"*.

Este de subliniat că anexa de la *articolul 16* preciza o dată în plus că *„Guvernul român se obligă ca transmiterile fără fir, corespondența telegrafică și poștală, corespondența cifrată și prin curier, precum și comunicările telefonice cu țările străine ale Ambasadelor, Legațiilor și Consulatelor aflătoare în România, să fie dirijate potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament Aliat (sovietic)"*.

https://biblioteca-digitala.ro

Se observă că, într-un mod nici măcar disimulat, URSS își arogă *dreptul total de control* și *decizie asupra* a tot ce însemna domeniul comunicațiilor interne și externe ale României. Fără nici o îndoială, această prevedere a Convenției de armistițiu a deschis larg poarta abuzurilor pe care ocupantul cu firmă de „aliat" le va săvârși în România. Această cenzură și acest control drastic vor sugruma nu numai libertatea relațiilor oficiale ale țării cu lumea din afară, dar și libertatea de exprimare a oamenilor în raporturile dintre ei, atât în interior, cât și cu exteriorul. Ca și alte articole din Convenția de armistițiu, și acest articol contravenea *Cartei Atlanticului,* care punea pe un plan principal *respectarea drepturilor omului.* Cât privește cultura, ea a fost închisă sub un clopot de sticlă și supusă epurărilor, reconsiderărilor, implementărilor proletcultiste sovietice.

De altminteri, puterile, practic nelimitate, ale Comisiei aliate de Control (sovietic) în ce privește decizia, controlul și liberul arbitru în România *„aliată"* decurgeau clar și din anexa la *articolul 18,* care preciza:

„Controlul cu privire la exacta execuție a clauzelor de armistițiu este încredințat Comisiei Aliate de Control....

Guvernul român și organele sale vor îndeplini toate instrucțiunile Comisiei Aliate de Control, care decurg din Convenția de armistițiu.

Comisia Aliată de Control va instaura organe sau secții speciale, însărcinându-le cu executarea de diferite funcții.

În plus, Comisia Aliată de Control va putea să aibă funcționari în diferite părți ale României".

Era vorba, în fapt, de așezarea temeinică a organelor de ocupație sovietică în toate domeniile de activitate în România. Aceasta era tratată ca un stat învins care a capitulat și nu ca un stat aliat.

Satisfacția pentru impunerea unui asemenea armistițiu României a fost exprimată astfel de *„Pravda"* din 13 septembrie 1944: *„ Aventura de cotropire a imperialiștilor români s-a prăbușit și Convenția de Armistițiu întărește frontierele de neschimbat dintre Uniunea Sovietică și România, pe baza Convenției de la 28 iunie 1940".*

În România, consternarea a fost mare, mai ales în ceea ce privește atitudinea marilor aliați – Marea Britanie și SUA – către care continuau să se îndrepte speranțele multora. Iuliu Maniu, șeful Partidului Național Țărănesc, spunea în cadrul ședinței din 15 septembrie 1944 a Consiliului de miniștri, pentru discutarea armistițiului, că *„ spre marea noastră durere, vedem că aliații nu și-au respectat înțelegerile de la Cairo".*

Situația României s-a agravat în primele luni de ocupație sovietică.

Abuzurile Armatei Roșii și ale autorităților sovietice, care decideau și controlau totul, împiedicau chiar și aplicarea Convenției de armistițiu. Încrezător în faptul că ar putea obține sprijin american în ceea ce privește apărarea intereselor României, regele Mihai I s-a adresat, la 24 ianuarie 1945, președintelui Roosevelt printr-o scrisoare și un lung memoriu în care relata efortul militar al României în războiul contra Germaniei și aliaților săi, concretizat în menținerea pe front a unor efective mai mari decât cele fixate prin Convenția de armistițiu. Pe de altă parte, Roosevelt era pus la curent cu problema foarte complicată a Transilvaniei, eliberată până la începutul lui noiembrie 1944; contrar prevederilor armistițiului, Comisia aliată de control (sovietică) *„a cerut în mod imperativ autorităților românești stabilite pe acest teritoriu, să fie retrase. Guvernul român a trebuit să cedeze în fața acestui ordin ...",* se preciza în Memoriul Suveranului României. Invocând

https://biblioteca-digitala.ro

articolul 19 al armistiţiului, delegatul sovietic a replicat: *„Acest articol nu rezolvă problema timpului sau căii de stabilire a administraţiei comune pe teritoriul Transilvaniei de Nord. Această problemă trebuie hotărâtă prin discuţii între guvernele URSS-ului şi al României fapt care este direct legat de toate celelalte probleme referitoare la îndeplinirea acestei Convenţii şi în primul rând, a importantei condiţii conţinute în articolul 11; până acum sunt executate în mod nesatisfăcător de guvernul român"* (era vorba de despăgubirile în valoare de 300.000.000 dolari ale României către URSS).

Sumele plătite de România, URSS-ului numai în cinci luni, după 23 august 1944, se ridicau la mult mai mult decât cota de 50 milioane anual stabilită prin armistiţiu, la care, arăta Memoriul, *„ar trebui să se adauge"* rechiziţiile, ridicarea de către armata sovietică a maşinilor şi utilajelor din uzine şi fabrici etc.

Realitatea arătată în *Memoriul regelui* era că URSS încălcase grosolan încă de la început orice punct al Convenţiei de armistiţiu, stabilindu-se o singură lege: cea a bunului plac al ocupantului. Un singur exemplu: începând din dimineaţa zilei de 24 august 1944, armata sovietică dezarmase şi făcuse prizonieri soldaţi ai armatei „aliate" române (numărul lor se ridica, în ianuarie 1945, la peste 150.000), plus 6000 ofiţeri, trecuţi peste Prut, la care se adăugau românii din nord-vestul Transilvaniei din armata ungară deţinuţi prizonieri de sovietici.

În Nord-Vestul Transilvaniei eliberate, se scria în Memoriu, *„domneşte o stare administrativă de haos"*, aducându-se nenumărate argumente în acest sens: *„Pentru cea mai mare parte a teritoriului ei,* sublinia Memoriul, *România rămâne, în vecinătatea Ungariei, fără frontieră. Frontiera stabilită la Trianon nu există, ...autorităţilor române nu li s-a permis s-o ocupe. Nu există o graniţă păzită de vameşi sau grăniceri, astfel încât nici un control nu poate fi efectuat asupra străinilor care vin în România... În acelaşi timp, prin articolul 19 al Convenţiei de armistiţiu, linia de frontieră impusă de Dictatul de la Viena este abolită. Astfel, orice străin, german sau ungar, găsindu-se pe teritoriul ungar, poate călători până în inima României fără a întâlni controlul normal ce se cuvine a fi făcut la graniţă"*.

O situaţie dezastruoasă a fost creată, prin abuzurile ocupantului sovietic, şi cetăţenilor români de etnie germană, care au fost ridicaţi, îmbarcaţi în vagoane de marfă şi trimişi la muncă forţată în URSS. La fel, în ce priveşte românii din teritoriile ocupate din nou de sovietici, Basarabia şi Nordul Bucovinei, vexaţiunile şi abuzurile la adresa lor au fost de o gravitate maximă – arestări deportări, execuţii în masă pentru „fugă" peste Prut, în România, jafuri, violuri etc.

Concluzia tuturor gravelor probleme sesizate în *Memoriu* era următoarea:

„Deşi declaraţia domnului Molotov din 3 aprilie garantează independenţa României şi neamestecul URSS în treburile ei interne, ne convingem cu mult regret şi cu adâncă îngrijorare de faptul că, în realitate, un astfel de amestec are loc fie nemijlocit, prin intermediul Partidului Comunist Român, care este direct condus de Moscova, fie indirect, prin Comisia aliată de control (sovietică) în aproape orice domeniu al activităţii naţionale..."[5].

După cum era de aşteptat, *Memoriul regelui Mihai către Roosevelt* n-a fost urmat de nici o acţiune americană pentru *„temperarea"* măcar a zelului sovietic în subordonarea totală a României. Mai mult, orice tentative cât de timide ale

[5] Apud Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Bucureşti, 1991, p. 246-259.

https://biblioteca-digitala.ro

diplomaților anglo-americani de la București de a sesiza ingerințele sovietice în diferitele domenii de activitate din România erau aspru sancționate de guvernele de la Londra și Washington, care subliniau *„admiterea între totul a predominării intereselor guvernului sovietic în România"*[6].

În condițiile amestecului tot mai direct și neîngrădit al URSS în România, Partidul Comunist era pregătit să înlăture guvernul Rădescu și să preia puterea. Pentru a înfrânge și ultimele rezistențe, Andrei Vâșinski, prim adjunct al ministrului de externe sovietic, a exercitat presiuni ultimative asupra regelui Mihai în primele zile ale lunii martie 1945, soldate cu desemnarea lui Petru Groza ca șef al guvernului. Toate acestea erau susținute de masarea a 5 divizii sovietice în jurul Bucureștiului, în timp ce 2 divizii NKVD se îndreptau spre România din ordinul lui Stalin.

Din informații de arhivă rezultă că în perioada următoare au avut loc întâlniri secrete între Ana Pauker, delegată a PCR, și Evgheni Suhalov, delegat al PC al URSS, în cadrul cărora s-a discutat planul de comunizare a României. La aceste convorbiri au mai participat Constantin Pârvulescu și Constantin Doncea, din partea PCR.

Acesta a fost prețul plătit de România pentru a obține „consimțământul" lui Stalin ca întreg Ardealul să revină sub administrația românească.

La 4 septembrie 1944, Molotov asigura pe reprezentanții guvernului român că trupele sovietice nu vor fi retrase din țară *„până ce nu va fi instalat un guvern comunist"*. Pe de altă parte, alegerile *„libere"* ce se pregăteau erau trambulina de care se lega aducerea comuniștilor la putere. Diplomatul englez A. Klark Kerr aprecia că opinia publică din România *„nu are îndoieli asupra rezultatelor alegerilor parlamentare. Guvernul Groza va avea grijă de asta... Este evident că Vâșinski conduce România întocmai ca pe o provincie a Uniunii Sovietice, iar guvernul Groza este instrumentul său..."*[7]. Într-adevăr, îngrijorările tuturor au fost îndreptățite, căci alegerile din *19 noiembrie 1946* au fost în realitate o fraudă electorală de mari proporții, săvârșită de Partidul Comunist sub îndrumarea ambasadorului sovietic Kavtaradze. Scopul era ca, sub o fațadă *„democratică"*, să fie aduși la putere comuniștii și să fie definitiv scoase de pe scena politică a țării partidele democratice.

Tratatul de pace între România și Națiunile Unite, 10 februarie 1947

Îndelungate și nu lipsite de tensiuni, negocierile pentru încheierea acestui tratat au ridicat unele probleme, dintre care, desigur, cea teritorială era de o deosebită importanță.

Dacă frontiera cu URSS era definitiv stabilită pe traseul fixat de Stalin în 1940 (iunie), frontiera de Vest, cu Ungaria, comporta multe semne de întrebare cel puțin din două motive: Convenția de armistițiu lăsase în suspensie problema revenirii Transilvaniei la România (în întregime sau *„cea mai mare parte a ei"*), iar rezervele URSS în ce privește așezarea administrației românești în Transilvania eliberată dăduseră mari speranțe politicii revizioniste ungare. Deși Consiliul miniștrilor de externe ai marilor puteri decisese, la 7 mai 1945, ca Transilvania, în întregime,

---

[6] *Istoria politică a României*, p. 238.

[7] Apud Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, București, 1995, p. 165.

https://biblioteca-digitala.ro

să se întoarcă la România, Ungaria a formulat mari şi serioase obiecţii, reluând toate tezele revizioniste interbelice, contestând această decizie. La 9 mai 1946, primul ministru maghiar, **Nagy Ferencz**, într-o declaraţie făcută în faţa Parlamentului de la Budapesta, a afirmat: „*Cu privire la frontierele de Vest ale României încă nu s-a stabilit nimic, hotărârile miniştrilor de externe de la Paris fiind numai acte preparatoare ale Conferinţei de pace*".

Această declaraţie a fost completată în discursul ţinut la 14 mai 1946 la Vacz de acelaşi personaj, publicat în ziarul „*Kis Ujság*" (14 mai 1946), cu alte aserţiuni:

„*De la Paris ne-a venit ştirea că s-a decis să fie atribuit Ardealul României. Este de la sine înţeles că această ştire a cutremurat opinia publică maghiară care de decenii este îngrijorată de soarta acestei provincii româneşti care a fost despărţită de noi. Hotărârea de la Paris nu poate să rămână în picioare pentru că ar rămâne în Europa un popor în sufletul căruia ar dăinui amărăciunea... Acesta este punctul de vedere al Guvernului şi poporului maghiar privitor la decizia de la Paris*"[8].

Ungaria, prin reprezentanţii săi la Conferinţa de pace, a cerut să i se acorde din Transilvania un teritoriu de cca. *22.000km*^{2} în partea de vest; cererile s-au „redus" apoi la *12.000km*^{2}, cu oraşele Oradea Mare, Satu Mare, şi Arad. Aceste cereri ungureşti veneau după ce, în noiembrie 1945, Preşedintele Comisiei pentru afaceri externe a Parlamentului ungar ceruse *autonomia Ardealului* şi realizarea unei *Confederaţii danubiene*, în care să intre Ungaria, *Transilvania* şi România. Trebuie precizat că aceste propuneri ungureşti reluau idei mai vechi, eşuate în anii 1918-1921, fiind considerate nerealiste şi în contradicţie cu aspiraţiile popoarelor de-abia eliberate de sub oprimarea austro-ungară. În cuvântarea ţinută la Cluj, în **iunie 1946, Lucreţiu Pătrăşcanu** considera că cererile Ungariei, şi anume „*sfârtecarea din nou a hotarelor de Vest ale ţării* [reprezintă, n.n.] *un amestec direct în treburile noastre interne*".

La **19 iulie 1946 s-au deschis lucrările Conferinţei Păcii, la Paris**. Din delegaţia română făceau parte 73 de membri printre care: **Gh. Gheorghiu-Dej, Lotar Rădăceanu**, gen. **Dămăceanu, Florica Bagdasar, Elena Văcărescu, Şerban Voinea.** Delegaţia era condusă de **Gheorghe Tătărescu.**

La 2 septembrie, şeful delegaţiei române a expus punctul de vedere românesc în privinţa cererilor ungureşti, arătând netemeinicia lor cu argumente istorice, politice, etnice, solicitând conferinţei să valideze hotărârea din 7 mai 1946 a miniştrilor de externe ai puterilor aliate. La 5 septembrie, Comisia specială a Conferinţei de Pace a notat anularea „*arbitrajului de la Viena*".

În schimbul acesteia, argumentele României, care demonstrau cu cifre şi fapte concrete participarea ei, încă din dimineaţa zilei de 24 august 1944, la război, alături de Naţiunile Unite contra Germaniei şi Ungariei, cu toate forţele sale armate terestre, navale şi aeriene, ceea ce-i dădea dreptul la **statutul de stat cobeligerant**, au fost respinse de Conferinţa de pace, încă la 27 august 1946.

La **10 februarie 1947, a fost semnat tratatul de pace între România, pe de o parte, şi Naţiunile Unite, pe de altă parte.** Preambulul tratatului stabilea clar statutul României, şi anume:

---

[8] Apud Lucreţiu Pătrăşcanu, *Cuvântare ţinută la Cluj, la 11 iunie 1946, în numele guvernului român*, în *Istoria politică a României*, p. 366-375.

https://biblioteca-digitala.ro

- România *„purta partea sa de răspundere în acest război"* în calitate de aliată a Germaniei.

- Se recunoaşte că România *„a încetat toate operaţiunile militare împotriva URSS, s-a retras din războiul contra Naţiunilor Unite şi a rupt relaţiile cu Germania şi sateliţii săi"*.

Afirmaţia că *„după ce a încheiat la 12 septembrie 1944 un armistiţiu cu guvernele URSS, Regatului Unit al Marii Britanii şi Statele Unite ... ea a participat activ la războiul împotriva Germaniei"* era falsă şi contravenea chiar textului Armistiţiului, care recunoştea angajarea *de facto* a României în războiul antihitlerist alături de Naţiunile Unite, din ziua de 24 august. În al doilea rând, viziunea tratatului de pace cu privire la perioada dintre 24 august şi 12 septembrie, potrivit căreia România a încetat lupta contra Naţiunilor Unite, dar n-ar fi intrat încă în război alături de acestea, permite să se interpreteze că România a fost o ţară *„eliberată"* de URSS, *„învinsă"*, justificându-se astfel abuzurile sovietice pe teritoriul românesc, începând cu dezarmarea militarilor români şi internarea lor în lagăre, până la silniciile asupra populaţiei civile. În această situaţie, tot ceea ce au furat armata rusă şi autorităţile sovietice în perioada amintită de pe teritoriul României (care nu ar fi fost încă aliată) reprezenta captură de război. În fine, în al treilea rând, afirmaţia că armata României ar fi luptat numai contra Germaniei naziste, fără a se menţiona Ungaria, era un neadevăr dezminţit de o realitate cunoscută de toată lumea.

Invocarea *„principiilor de justiţie"* ca fundament al reglementării, în tratatul de pace, a *„chestiunilor aflate încă în suspensie de pe urma evenimentelor amintite"*, apare superfluă, din moment ce chiar Preambulul debuta prin afirmarea unor neadevăruri. Era vorba de întărirea, printr-un tratat internaţional, a aranjamentelor dintre marile puteri, stabilite definitiv cu mult înainte de Conferinţa de pace.

În problema fundamentală a *frontierelor* se stabileau următoarele:

- *„Hotărârile Sentinţei de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule şi neavenite"*, frontiera între România şi Ungaria *„este restabilită ... astfel cum exista la 1 ianuarie 1938"* (art. 2).

- *„Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940"* (art. 1 alin. 2).

Este clar pentru oricine că retrocedarea Ardealului, în urma respingerii cererilor ungureşti, nu s-ar fi putut realiza fără *„rectificarea"* frontierei de Răsărit prin revenirea la linia Stalin – Molotov din 1940. Aşa cum am avut ocazia să demonstrăm mai sus, **revenirea la această frontieră din iunie 1940 a fost o chestiune tranşată între URSS, SUA şi Marea Britanie cu mult timp înainte de sfârşitul războiului**, prin înţelegeri secrete teritoriale. În ceea ce priveşte aşa-zisul *„acord"* sovieto-român din iunie 1940, era vorba de un fals istoric pus în circulaţie încă din 1941 de URSS, care a menţinut recuperarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei ca o prioritate absolută a relaţiilor sale externe. Revenirea Transilvaniei la România era *„compensată"* prin luarea Basarabiei şi Nordului Bucovinei. Nu e mai puţin adevărat că, în anii ce vor urma, Moscova a folosit dispoziţia permanentă a Ungariei spre revizuirea frontierei româno-ungare ca factor de presiune asupra României, conform unor vechi şi verificate metode.

Despre statutul României în viziunea Tratatului de pace se pot face precizările necesare numai prin parcurgerea textului acestuia: nicăieri nu se face vreo referire nici la starea de *independenţă*, nici la *suveranitate*. Rezultă o singură concluzie, şi anume aceea că România avea statutul de ţară ocupată, supusă rigorilor unui tratat de pace în care era considerată ţară învinsă Astfel, în articolul 21 se specifică:

https://biblioteca-digitala.ro

- Forţele aliate vor fi retrase din România în termen de 90 de zile de la intrarea în vigoare a tratatului.

- Uniunea Sovietică *„îşi rezervă dreptul de a păstra pe teritoriul român forţele armate care i-ar putea fi necesare pentru menţinerea liniilor de comunicaţie ale armatei sovietice cu zona sovietică de ocupaţie în Austria"*. În legătură cu aceasta, *alineatul 3* al *articolului 21* preciza că România *„va pune la dispoziţie aprovizionările şi înlesnirile care ar putea fi necesare menţinerii liniilor de comunicaţie cu zona sovietică de ocupaţie din Austria..."*.

Era forma deghizată a **ocupaţiei militare a României,** căci zona de ocupaţie sovietică din Austria nu mai exista de mult când, în **1958**, cu mari eforturi, **armata sovietică a putut fi scoasă de România.** E de la sine înţeles că toată întreţinerea acestei armate, la care se adăugau abuzurile sale, a fost suportată de guvernul român, care n-a primit niciodată nici o despăgubire.

- Despăgubirile de război către URSS, *„pentru pierderile cauzate ei prin operaţiuni militare şi ocuparea teritoriului sovietic"*, s-au stabilit, cum arătam, la 300.000.000 dolari SUA (art. 22), precizându-se că suma a fost „redusă" ţinându-se cont de participarea României la războiul antihitlerist. Plătibile în opt rate anuale, aceste despăgubiri înscrise în tratatul de pace au reprezentat partea secundară a ceea ce ocupaţia sovietică a României, timp de 14 ani, a însemnat ca jefuire nelimitată a economiei naţionale, la care se adaugă daunele morale ce nu se pot evalua în bani. Pe de altă parte, Tratatul de pace n-a făcut nici o referire la despăgubirile pe care URSS trebuia să le plătească României pentru ocupaţia Basarabiei şi Nordului Bucovinei. **România a fost tratată ca ţară învinsă şi n-a avut dreptul la nici un fel de despăgubiri.**

Clauzele economice ale Tratatului (Partea a VI-a art. 22-35) erau extrem de restrictive şi acordau Uniunii Sovietice puteri sporite în economia românească. Astfel, articolul 26 stabilea că *„Uniunea Sovietică are dreptul la toate averile germane din România care au fost transferate Uniunii Sovietice de către Consiliul de Control pentru Germania..."*.

O clauză de o gravitate extremă care anula, practic, orice tentativă a României, a cetăţenilor români de a-şi susţine drepturile nesocotite de ocupantul sovietic era cuprinsă în articolul 30. Acesta specifica:

„România renunţă, în numele Guvernului român sau al cetăţenilor români, la toate reclamaţiile de orice fel împotriva Puterilor Aliate şi Asociate, rezultând direct din război sau din măsuri luate în urma existenţei unei stări de război în Europa după 1 septembrie 1939, indiferent dacă Puterea Aliată şi Asociată a fost sau nu în stare de război cu România, în acel timp". În această categorie erau cuprinse:

- reclamaţii relative la pierderi sau daune suferite de pe urma actelor forţelor armate şi autorităţilor unor Puteri Aliate şi Asociate;
- reclamaţii decurgând din prezenţa, din operaţiunile sau din acţiunile forţelor armate sau autorităţilor unor Puteri Aliate şi Asociate;
- reclamaţii privind vase româneşti, mărfuri româneşti sau cheltuieli;
- reclamaţii decurgând din exercitarea drepturilor de beligeranţă sau din măsurile luate în vederea exercitării acestor drepturi;

Cu alte cuvinte, România era obligată să renunţe la orice fel de reclamaţii privind orice fel de abuzuri făcute de ocupantul sovietic pe teritoriul ei, în orice domeniu. Mai mult decât atât, ca o culme a cinismului, alineatul 2 al acestui articol obliga guvernul român *„să accepte să verse în lei o despăgubire echitabilă pentru a satisface reclamaţiile persoanelor care au furnizat pe cale de rechiziţie, mărfuri sau servicii forţelor armate ale unor Puteri Aliate şi Asociate, pe teritoriul român, precum şi reclamaţiile împotriva*

https://biblioteca-digitala.ro

forțelor armate ale Puterilor Aliate și Asociate, relative la pagubele cauzate pe teritoriul român și care nu rezultă din fapte de război". Prin urmare, Uniunea Sovietică, în calitate de reprezentant unic al Puterilor Aliate și Asociate în România, era absolvită de toate pagubele și abuzurile săvârșite, avea libertate neîngrădită să continue jaful, iar statul român era obligat să-și despăgubească cetățenii pentru aceste pagube...

Șefii misiunilor diplomatice ale celor trei mari puteri la București își arogau dreptul de a da Guvernului român *„sfaturile, avizele tehnice și lămuririle care ar putea fi necesare spre a asigura executarea grabnică și eficace a Tratatului de față în litera și spiritul lui"*.

Din textul acestui tratat rezultă:

- **România a fost tratată ca o țară învinsă** și i s-a impus un Tratat de pace de o extremă duritate.

- Din această optică, **a fost respinsă cererea României de a fi considerată țară cobeligerantă**, cerere pe deplin întemeiată, bazată pe contribuția ei excepțională la înfrângerea Germaniei și Ungariei și eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei.

- **Nerecunoașterea cobeligeranței și împingerea datei de început a implicării României în războiul antihitlerist de la 24 august la 12 septembrie 1944** au pus pe o cu totul altă bază poziția URSS în raporturile cu România. Această putere a devenit ocupantă *„de drept"* a României, a impus politica bunului său plac în această țară, considerată nu *„aliată"*, ci *„inamică"*.

- Tratatul de pace a avut **meritul de a fi declarat nul și neavenit Dictatul de la Viena din august 1940** și a sancționat aceeași frontieră româno-ungară pe care o sancționase și tratatul de la Trianon. În același timp, invocând un fals istoric grosolan, și anume existența unui așa zis *„acord"* sovieto-român din 28 iunie 1940, **URSS a obținut revenirea frontierei cu România pe traseul stabilit de Stalin în iunie 1940.**

Tratatul de pace a fost ratificat de Camera Deputaților la 23 august 1947. Cât privește despăgubirile de război datorate de România URSS, ele au fost pe primul plan al preocupărilor guvernelor românești.

Conform unui document întocmit de Ministerul de Finanțe, purtând data de *2 aprilie 1947, efortul făcut de România pentru executarea Convenției de armistițiu* în perioada 12 septembrie 1944 – 31 martie 1947 se înfățișa în modul următor:

I. Colaborarea militară[9]

a) Întreținerea armatei operative până la demobilizare ..... 302.741.280 $
b) Materiale militare predate armatei sovietice ..... 123.973.664 $
c) Reparații materiale sovietice..... 1.165.322 $
Total ..... **427.880.266 $**

Costul mâinii de lucru pentru lucrări
CF și drumuri efectuate de armata română..... **440.128.861 $**

II. Obligații politice de administrare

a) Internarea în lagăre a supușilor inamici..... 95.518 $
b) Întreținerea și echiparea prizonierilor de război aliați..... 943.536 $
c) Întreținerea și repatrierea cetățenilor sovietici și aliați.... 8.092.675$

[9] Apud *Istoria politică a României*, p. 450-453.

https://biblioteca-digitala.ro

Total..... **9.131.729$**

a) Întreținerea cetățenilor sovietici repatriați din
alte țări în tranzit prin România..... 107.521$
b) Repatrierea demobilizaților din diviziile
„Tudor Vladimirescu" și „Horia, Cloșca și Crișan"
originari din Basarabia și nordul Bucovinei..... ..... 2.333$
c) Repatrierea prizonierilor din URSS originari din
Basarabia și nordul Bucovinei înapoiați în țară după
septembrie 1944..... 11.879$
d) cheltuieli cu administrarea bunurilor inamice..... 319.541$
Total..... **9.573.003$**

III. Obligații economice

a) Prestări pentru trupele sovietice și Comandamentul
aliat de control până la 1 iulie 1945..... 254.317.597$
b) Idem, de la 1 iulie 1945 până la 31.IV.1947..... 189.078.859$
Total..... **443.396.456$**

Valoarea livrărilor în contul despăgubirilor
de război până la 31.IV.1947,
însumând $102.865.125 la prețuri 1938,
recalculate la prețurile din perioada livrărilor..... **582.729.949$**

IV. Obligații de restituire

a) Restabilirea drepturilor Națiunilor Unite
și națiunilor lor în România..... 84.068$
b) Valoarea bunurilor restituite URSS până la
1 oct. 1954, calculate la prețuri din iunie 1946..... 151.233.186$
c) Livrări noi până la 31.IV.1947.
calculate la prețuri loco producător fără taxe,
din martie 1945..... 51.222.414$
d) Autovehiculele..... 14.294.000$
e) Diverse bunuri..... 291.073.739$
Total obligații de restituire..... **507.907.407$**
Total general..... **2.420.747.671$**

Rezultă din cele de mai sus că obligațiile României de despăgubiri către URSS stabilite prin Convenția de armistițiu la un total de 300.000.000 dolari, plătibil în opt ani, au fost achitate până în martie 1947 **de opt ori la prețurile din 1947 și de peste 1,5 ori la prețurile din 1938**. Aceste date prezentate de Ministrul de Finanțe reflectă parțial realitatea, deoarece abuzurile armatei sovietice pe teritoriul României nu erau consemnate în nici un fel de act *oficial*.

În aceste condiții extrem de grele, de spoliere a economiei naționale de către guvernul sovietic și armata sovietică de ocupație, România, din ordinul Moscovei, a refuzat participarea sa la „Planul Marshall" și la Conferința internațională privind redresarea europeană.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, campania de teroare dezlănțuită împotriva liderilor și membrilor partidelor politice de opoziție, internarea în lagăre a unui însemnat număr de intelectuali, aparținând sau nu opoziției, cenzura, introducerea proletcultismului, rusificarea prin cele mai diverse mijloace au determinat în repetate rânduri intervenția SUA și a Marii Britanii, care înțelegeau să-și păstreze cele 10 procente de influență în România stabilite de Churchill și Stalin. Este interesant că un guvern controlat și condus în întregime de Moscova găsea de cuviință să răspundă notelor de protest ale guvernului SUA, în iulie 1947, cu fraze de genul: Tratatul de pace *„nu acordă nici unui stat semnatar dreptul de intervenție în afacerile interne de României"... „România va executa integral și loial acest Tratat, dar nici una din obligațiile asumate nu a putut institui dreptul de control în favoarea unui stat."* Același ton l-a avut și răspunsul la protestul guvernului britanic din 12 iulie 1947.

Două zile mai târziu avea loc înscenarea de pe aeroportul militar Tămădău, care a avut scopul arestării liderilor partidelor „istorice". La 29 iulie 1947, printr-un Jurnal al Consiliului de Miniștri a fost declarat dizolvat Partidul Național Țărănesc.

În acest context, guvernul Petru Groza i-a eliminat pe ultimii reprezentanți ai opoziției din guvern, pe ministrul de externe Gh. Tătărescu și alți liberali. În locul lor erau numiți Ana Pauker (Externe), Vasile Luca (Finanțe) Stanciu Stoian (Culte) etc. Alinierea la porunca Moscovei era totală, așa cum, de altfel, se și arăta în „Platforma Partidului Muncitoresc Român" din 29 octombrie 1947; în capitolul despre *Politica externă* se sublinia că *„baza politicii externe a României sunt relațiile de strânsă amiciție și colaborare, în toate domeniile, cu prietena, eliberatoarea și sprijinitoarea României, URSS"*.

Rămăsese un singur obstacol în calea definitivei aservirii către Moscova și a înlăturării ultimei opoziții față de această politică – **monarhia,** care, totuși, de multă vreme, nu mai avea nici un rol practic în conducerea treburilor țării. Ca simbol însă, regele Mihai reprezenta speranța unor cercuri largi ale opiniei publice în împiedicarea aservirii țării de către URSS și menținerea legăturilor cu Occidentul. La sfârșitul lui decembrie 1947, Biroul Politic al PCR a definitivat planul pentru îndepărtarea monarhiei. Acest plan a prevăzut un ansamblu de măsuri de pază în principalele instituții, inclusiv Radioul și Telefoanele.

La **30 decembrie 1947**, ora 11,15, **Regele Mihai a fost silit de Petru Groza și Gh. Gheorghiu Dej să semneze actul de abdicare** *„pentru mine și pentru urmașii mei la tron, renunțând pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României"*.

Consiliul de miniștri, întrunit în aceeași zi sub conducerea lui Petru Groza, a instituit nu o Regență, cum impunea Constituția din 1923, ci un *Prezidiu* format din: Mihail Sadoveanu (președintele Adunării Deputaților), dr. C. I. Parhon, Ștefan Voitec, (ministrul Educației Naționale), Gh. Stere, (președintele Curții de Apel București).

În ședința Parlamentului din **30 decembrie 1947** a fost adoptată **Legea pentru constituirea statului român în Republică**, având denumirea de *„Republica Populară Română"*; s-au abrogat Constituțiile din 1866, 1923 cu modificările din 1944.

În discursul din noaptea de 31 decembrie 1947-1 ianuarie 1948, primul ministru, Petru Groza, anunța și sublinia că *„abolirea instituției monarhice înseamnă eliminarea unei piedici serioase în dezvoltarea României pe calea democrației populare"*. În realitate, instalați la putere pentru multă vreme, comuniștii moscoviți, mai mult sau mai puțin români, au aplicat, în deceniul următor, o politică de sovietizare a României, care a fost incompatibilă cu democrația, respectarea drepturilor omului, respectarea proprietății, cu libertatea de expresie și libera circulație a valorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

* * * *Afirmarea statelor naţionale independente din Centrul şi Sud-Estul Europei, 1921-1923* (coord.: Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu), Editura Academiei, Bucureşti, 1979.

Florin ANGHEL, *O componentă a sistemului federalist polon: alianţa strategică dintre Varşovia şi Bucureşti, 1919-1921*, în „Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale", Antheros, Iaşi, 1998.

Florin ANGHEL, *Polish Influences on the Baltic Démarches of Romanian Diplomacy, 1920-1930*, în „Lithuanian Historical Studies" (Vilnius), nr. 4/1999.

Nicolae BACIU, *Agonia României 1944-1948*, Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1990.

Nicolae BACIU, *Yalta şi crucificarea României*, Editura „Europa", Roma, 1990.

Ilie BĂDESCU, Dan DUNGACIU, *Sociologia şi geopolitica*, vol. I-II, Editura Floarea Albastră, Bucureşti, 1996.

Victor BÉRARD, *Genève et les Traités, 1917-1921*, vol. II, Librairie Armand Colin, Paris, 1930.

Dan BERINDEI, *Diplomaţia românească de la începuturi la proclamarea independenţei de stat (1821-1877)*, Editura Albatros, Bucureşti, 1995.

Alexandru V. BOLDUR, *Imperialismul sovietic şi România*, Editura Militară, Bucureşti, 2000.

Jean-Marie LE BRETON, *Europa Centrală şi orientală între 1917 şi 1990*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 1996.

Ion CALAFETEANU, *Revizionismul ungar şi România*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.

Eliza CAMPUS, *Mica Înţelegere*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

Eliza CAMPUS, *State mici şi mijlocii din Centrul şi Sud-Estul Europei în relaţiile internaţionale*, Editura Politică, Bucureşti, 1988.

Ioan CHIPER, *România şi Germania nazistă* (ianuarie 1933-martie 1938), Editura Elion, Bucureşti, 2000.

Ioan CHIPER, Florin CONSTANTINIU, Adrian POP, *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane*, Bucureşti, 1995.

D. COLLARD, *Les relations internationales de 1945 à nos jours*, ed. a 8-a, Armand Collin, Paris, 1999.

* * * *Les conséquences des Traités de paix de 1919-1920 en Europe Centrale et Sud-orientale*, Centre National des Lettres, Strasbourg, 1987.

P.J. COT, A. PELLET, *La Charte des Nations Unies, commentaire article par article*, ed. a II-a, Paris, 1991.

Alexandru CRETZIANU, *Ocazia pierdută*, Institutul European, Iaşi, 1995.

N. DAŞCOVICI, M. GHELMEGEANU, Al. BOLINTINEANU, *O.N.U. – organizare şi funcţionare*, Bucureşti, 1961.

Aurel DECEI, *Istoria Imperiului Otoman*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Valeriu Florin DOBRINESCU, *Anglia şi România între anii 1939-1947*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1992.

Valeriu Florin DOBRINESCU, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris 1920-1947*, Editura „Viitorul Românesc", Bucureşti, 1996.

Jean-Baptiste DUROSELLE, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, ed. a X-a, Dalloz, Paris, 1990.

Jean-Baptiste DUROSELLE, *La Décadence 1932-1939*, Imprimeries Nationales, Paris, 1979.

Grigore GAFENCU, *Misiune la Moscova, 1940-1941*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

Martin GILBERT, Richard GOTT, *Conciliatorii*, Editura Politică, Bucureşti, 1966.

I. GUILLAUME, *Les grandes crises internationales et le droit*, Seuil, Paris, 1994.

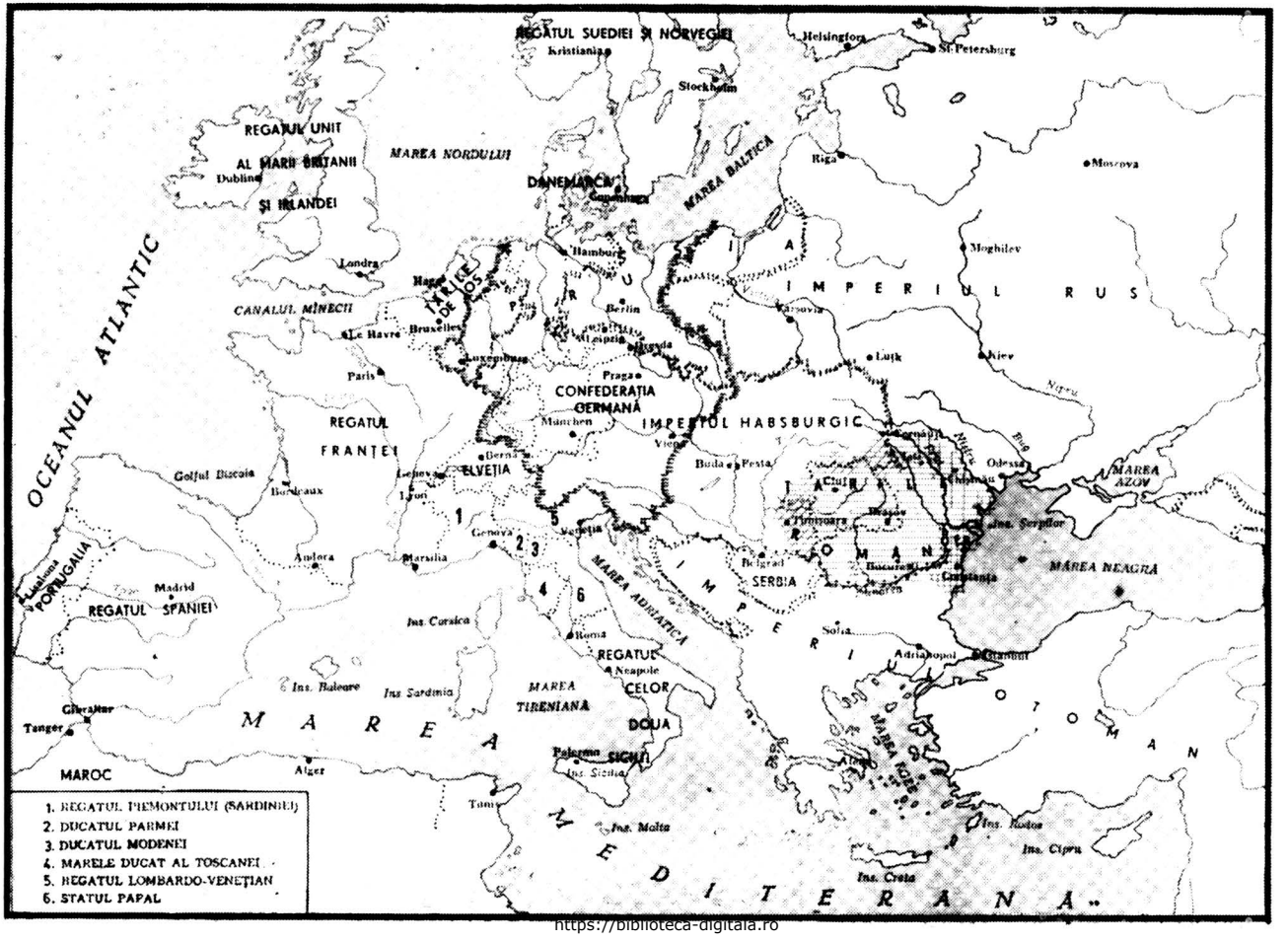
Fish HAMILTON, *Pearl-Harbor, Yalta, Europa*, Editura „Venus", Bucureşti, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro

Olof HOIJER, *Le Pacte de la Société des Nations. Commentaire théorique et pratique*, Editions Spes, Paris, 1926.
Samuel HUNTINGTON, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea Ordinii Mondiale*, Editura Antet, București, 1998.
J. HUNTZINGER, *Introduction aux relations internationales*, Seuil, Paris, 1985.
Charles și Barbara JELAVICH, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 2001.
P. KENNEDY, *The Rise and Fall of the Great Powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000*, Fontana Press, 1989.
M. LACHS, *Le monde de la pensée en droit international. Théorie et pratique*, Paris, 1989.
Valentin LIPATTI, *Actul de la Helsinki și Europa de azi*, Editura Fundației *România de Mâine*, București, 1995.
Wilfried LOTH, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1945*, Editura „Saeculum", București, 1997.
Mircea MALIȚA, *Diplomația*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1972.
Gheorghe MATEI, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919-1934)*, Editura Academiei, București, 1971.
Mustafa MEHMET, *Istoria Turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
Pierre MILZA, Serge BERSTEIN, *Istoria secolului XX*, vol. I – 1900-1945, vol. II – 1945-1973, vol. III – după 1973, Editura ALL, București, 2001.
Viorica MOISUC, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale, martie 1938 – mai 1940*, Editura Academiei, București, 1971.
Viorica MOISUC, *Premisele izolării politice a României*, Editura Humanitas, București, 1991.
Viorica MOISUC, Ion CALAFETEANU, Eliza CAMPUS, Constantin BOTORAN, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
Camil MUREȘANU, *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Institutul de studii transilvane, Cluj-Napoca, 1996.
Adrian NĂSTASE, *Drepturile omului – religie a sfârșitului de secol*, București, 1992.
Adrian NĂSTASE, *Organizarea internațională*, Universitatea Valahia, Târgoviște, 2001.
Adrian NĂSTASE, *Nicolae Titulescu – contemporanul nostru*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Metropol, București, 1995.
Stelian NEAGOE, *Istoria politică a României 1944-1947*, Editura Noua Alternativă, București, 1996.
* * * *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967.
Francisc PĂCURARIU, *Români și maghiari de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, București, 1988.
E.P. PERRIN, *Les grands problèmes internationaux*, Masson, Paris, 1994.
Anatol PETRENCU, *Istoria Universală*, Editura Museum, Chișinău, 1995.
Anatol PETRENCU, *România și Basarabia în anii celui de-al doilea război mondial*, Editura Epigraf, Chișinău, 1999.
Eric PHILIPPART, *Nations et Frontières dans la nouvelle Europe*, Edition Complexe, Bruxelles, 1993.
* * * *Probleme de politică externă a României 1918-1940* (coordonator Viorica Moisuc), vol. I, II, III, Editura Militară, București, 1971, 1977, 1988.
René RÉMOND, Jeanine BOURDIN, *Edouard Daladier, chef de Gouvernement*, avril 1938 – septembre 1939, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris, 1977.
Pierre RENOUVIN, *Histoire des relations internationales*, vol. I-III, Hachette, Paris, 1994.
Maria TEODOROVA, *Balcanii și Balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.
Nicolae TITULESCU, *Politica externă a României*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
* * * *Ungaria și istoria maghiarilor 896-2000*, Editura „Europa Nova", Roma, 2001.
Constantin VLAD, *Relații internaționale politico-diplomatice contemporane*, Editura Fundației *România de Mâine*, București, 2001.
Ovidiu Al. VLĂDESCU, *Problema sancțiunilor în Dreptul internațional public*, București, 1937.
Georges WATER, *Histoire de la Russie communiste 1917-1935*, Payot, Paris, 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

EUROPA DUPĂ CONGRESUL DE LA VIENA DIN ANUL 1815

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EUROPA DE SUD-EST DUPĂ PACEA DE LA BERLIN (1878)

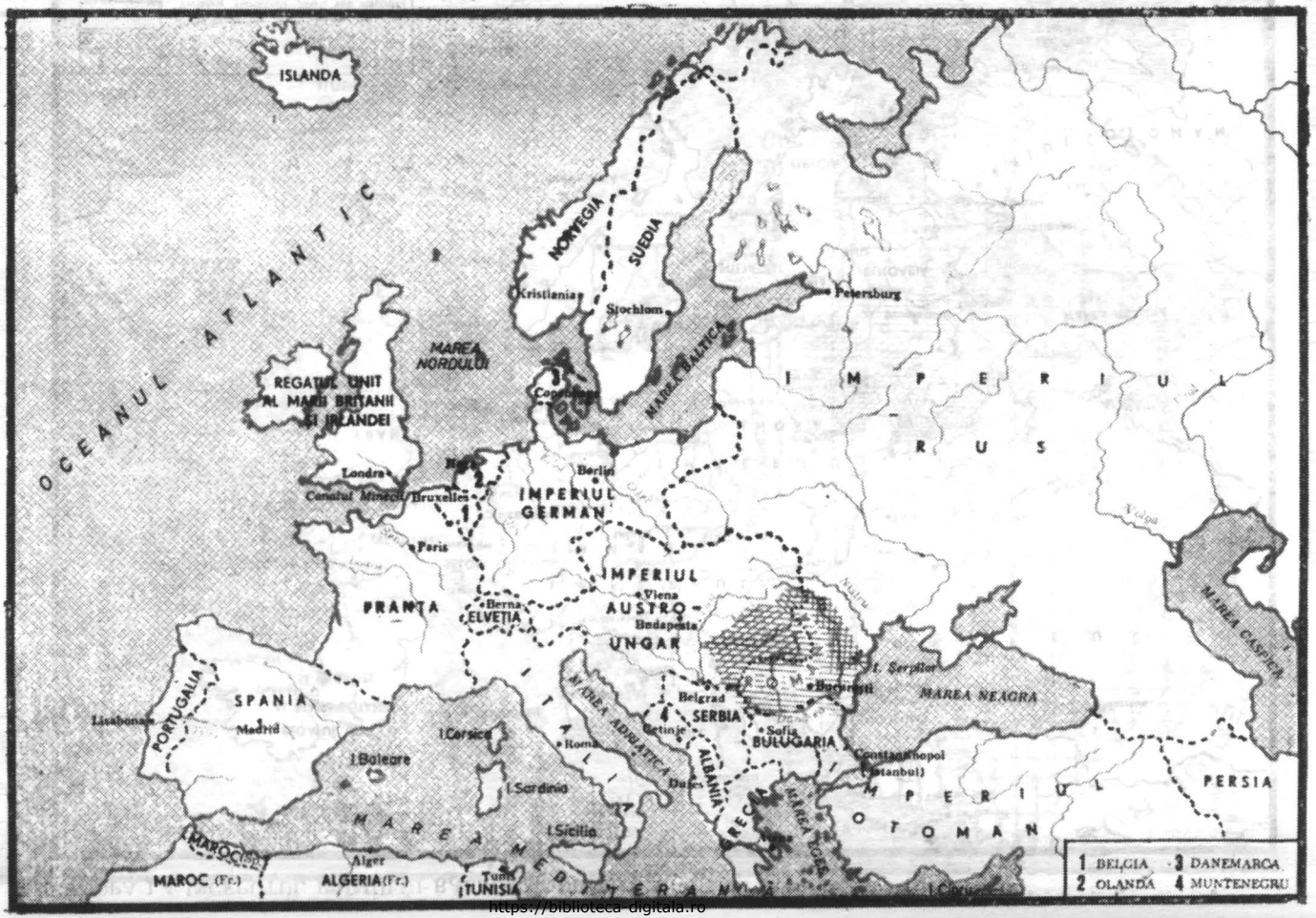

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EUROPA DUPĂ PACEA DE LA BUCUREȘTI (1913)

https://biblioteca-digitala.ro

EUROPA DUPĂ CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS (1919—1920)

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor: Constantin FLOREA
Tehnoredactor: Laurențiu Cozma TUDOSE
Coperta: Stan BARON, Marilena BĂLAN

Bun de tipar: 10.11.2003; Coli de tipar: 20
Format: 16/70x100

Editura și Tipografia Fundației *România de Mâine*
Splaiul Independenței, nr. 313, sector 6, O.P. 83
Tel.: 410.43.80; Fax: 411.33.84; www.SpiruHaret.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

„Nu de revizuirea tratatelor are nevoie omenirea, ci de revizuirea propriilor ei judecăți. Și când viața internațională va începe să devină ceea ce trebuie să fie, când ea va asigura omului, oriunde s-ar găsi, drepturile sacre care derivă pur și simplu din ființa lui de om, când noi generațiuni, care nu cunosc nimic din urile și prejudecățile noastre, ne vor lua locul, fruntaria nu va mai avea importanța exagerată ce o are azi. Așadar, nu mutând frontiera, cu câțiva kilometri mai la Est sau la Vest, se servește mai bine pacea. Ceea ce trebuie făcut pentru a asigura pacea este ca popoarele în plină sinceritate și fără gânduri ascunse să lucreze împreună pentru a spiritualiza frontiera prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice în interesul comun"

NICOLAE TITULESCU

I.S.B.N. 973-582-827-8

161.000 Lei

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*

https://biblioteca-digitala.ro